TC

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TARİHÎ KIPÇAK METİNLERİNDE DİNÎ TERMİNOLOJİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve KARAKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Ankara – 2010

TC

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TARİHÎ KIPÇAK METİNLERİNDE DİNÎ TERMİNOLOJİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve KARAKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Ankara – 2010

ONAY

Merve KARAKAYA tarafından hazırlanan "Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji" başlıklı bu çalışma, 25.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/~~oyçokluğu~~) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
(Başkan)
Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Gezgel

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. İsmet CEMİLOĞLU

ÖN SÖZ

XI. yüzyılın ortalarında Ermeni Bagratlılar İmparatorluğunun Selçuklu akınlarıyla çökmesi sonucunda Ermenilerin büyük bir bölümü Kırım'a göçtü. Kırım'da kuvvetli bir cemaat teşkil eden Ermeniler, dillerini aldıkları Kırım, Don ve Besarabya'daki Kıpçaklarla uzun süre yan yana yaşadıktan sonra buradan Ukrayna'ya göç ettiler.

Ermeni – Gregoryen Hıristiyanlığına mensup Ermenilerin Kıpçaklarla yoğun teması, onları zamanla kendi dillerini bırakıp Kıpçakça okumaya, yazmaya ve dua etmeye sevk etmiştir.

Karaimce, Urum ve Kırım Tatarcasıyla büyük benzerlik gösteren ve özellikle Codex Cumanicus'a yakınlığıyla bilinen Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle bilhassa Batı Ukrayna'da (Polonya) XVI. ve XVII. yüzyılda yazılmış belgeler, Türkçe hukuk terminolojisi ve dinî terminoloji bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmamızın başlığı, *Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji* olmakla birlikte biz bunu XVI. yüzyılda, Batı Ukrayna'da yazılmış eserlerden olan *Armenian-Qypchaq Psalter*'la sınırladık. Öncelikle bu eserdeki Türkçe dinî terminoloji taranmış, terimlerin metinde kazandığı anlam ve örnekleri verilmiştir. Daha sonra, tespit edilen terimlerin tarihî Türk lehçelerindeki şekil, anlam ve örnekleri verilmiştir. Türkçe dinî terimlerin incelendiği bu çalışmaya bazı Arapça – Türkçe kelimeler de dâhil edilmiştir. Bu şekilde, eserin Türkçe dinî terimler sözlüğünün oluşturulması ve tarihî süreç içerisinde terimlerde meydana gelen anlam farklılıklarının dinî hüviyet kazanıp kazanmamasına göre ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda karşılaştığımız en büyük problem, mevcut bir Türkçe dinî terimler sözlüğünün bulunmamasıydı. Mazbut dinî terimler sözlükleri ise Arapça, Farsça kelimeleri ihtiva etmekle beraber dinî terminolojideki kapsam ve sınırlılıklar, hazırlama kıstasları noktasında ciddi sorulara cevap

vermemektedir. Ayrıca, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi alanında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yeterli çalışmanın bulunmaması da bir diğer önemli sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Çalışmamızın bu alanda bundan sonraki çalışmalara bir nebze de olsa ışık tutması, özellikle Türkçe dinî terminoloji çalışmalarına ufuk açması ve bu sayede dilimize naçizane bir hizmette bulunması, en büyük temennimizdir.

Gerek lisans gerekse yüksek lisans yıllarımda Türk diline olan ilgi ve bağlılığımın gelişmesinde çok önemli bir role sahip olan ve bu çalışmam esnasında yardımını ve desteğini benden esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Kaynak temininde verdiği desteklerden ötürü Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Genel Sekreteri Muzaffer Şahin'e, İngilizce tercümeleriyle yardımını gördüğüm Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu arkadaşım Irmak Bozdağ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın her anında sabırları ve destekleriyle daima yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, özellikle arkadaşım Duygu Türkşanlı'ya duyduğum minnet borcumu da burada ifade etmek isterim.

Merve KARAKAYA

Ankara, 2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR iv
1. GİRİŞ 1
1. KIPÇAKLAR 1
1.1. Kıpçak Sözü Hakkında 1
1.2. Kıpçakların Kökeni, Müstakil Bir Boy Hâline Gelişleri ve Kıpçak Birliği 2
1.3. Kıpçak Hâkimiyeti ve Deşt-i Kıpçak 3
2. KIPÇAKÇA KONUŞAN ERMENİLER 5
2.1. Ermeni Göçleri 5
2.2. Ermeni Kolonileri 5
2.3. Ermenilerin Kıpçaklarla Münasebeti 6
3. KIPÇAK TÜRKÇESİ 7
3.1. Memlûk Kıpçakçası Yadigârlarının Hazırlanış Sebebi 7
3.2. Memlûk Kıpçakçası Yadigârlarının Dili 7
4. ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİ 9
5. DÜNYA KİTAPLIKLARINDAKİ ERMENİ HARFLİ KIPÇAK METİNLERİ 10
6. ARMENIAN-QYPÇHAQ PSALTER 12
6.1. Eserin Önemi ve Yazım Özellikleri 13
6.2. Eserin Söz Varlığı 14
6.3. Eserin Ses ve Biçim Özellikleri 14
6.4. Eserin Sentaks Özellikleri 15
7. YÖNTEM VE TARANAN ESERLER 21
2. İNCELEME 24
SONUÇ 603
KAYNAKLAR 611
ÖZET 616
ABSTRACT 617

KISALTMALAR

AH : Atabetü'l – Hakayık

AL : Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü

AY : Altun Yaruk

BD : Bâbür Dîvânı

Bkz. : Bakınız

BM : Bulġat al – Muştāq fī Luġat at – Turk Wa – l – Qıfçāq

BV : Bedâyi'u'l – Vasaṭ

CC : Codex Cumanicus

DG : The Dīvān of Gadā'ī

DLT : Dîvânü Lûgati't- Türk

ESK : Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi

GT : Gülistan Tercümesi

IB : Irk Bitig

IKT : Middle Turkic Glosses of The Rylands Interlinear Koran Translation

İKP : İyi ve Kötü Prens Öyküsü

İM : İrşâdü'l – Mülûk ve's – Selâtîn

İML : İbnü – Mühennâ Lûgati

KB : Kutadgu Bilig

KE : Ḳıṣaṣü'l – Enbiyā

KF : Kitabu Fi'l – Fıkh Bi – Lisani't Türki

Kİ : Kitâb al – İdrâk li – lisân al – Atrâk

KK : El – Kavânînü'l – Külliyye li – Zabti'l – Lügati't – Türkiyye

KM : Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l – Leysi's – Semerkandi

KSK : Karahanlı Türkçesi Satır – Arası Kur'an Tercümesi

KT : XV. Yüzyılın Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi

KTS : Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı

LÇ : Lûgat – i Çağatay ve Türk – i Osmanî

LD : Lutfî Divanı

ME : Mukaddimetü'l – Edeb

MM : Mu'înü'l – Mürîd

MS : Maytrısimit

NF : Nehcü'l – Ferādīs

OY : Orhun Yazıtları

s./ss. : Sayfa / Sayfalar

SD : Sekkâkî Divanı

SUK : Sammlung Uigurischer Kontrakte

ŞHD : Şiban Han Divanı

TQK : An Inter - Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish

TT : Kitâb–ı Mecmû–ı Tercümân–ı Türkî ve Acemî ve Mugalî

TZ : Ettuhfet – üz – Zekiyye Fil – Lugat – it – Türkiyye

US : Uigurische Sprachdenkmäler

Üİ : Üç İtigsizler

y. : Yaprak

YB : Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi

YED : Yusuf Emirî Divanı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. KIPÇAKLAR

1.1. Kıpçak Sözü Hakkında

Kıpçak sözü ilk olarak, 759 yılında dikilmiş olan Bayan Çor (Şine Usu) bitiginde geçer: *Türk Kıbçak elig yıl olurmış* (BÇ K 4). "Türk Kıpçak elli yıl oturmuş (yönetmiş)." anlamına gelen bu cümle, 682 – 745 arasındaki ikinci Köktürk dönemine işaret etmektedir (Ercilasun 2005: 359).

Akdes Nimet Kurat, Kumanların adının Şark kaynaklarında en çok *Kıpçak (Kıfçak)* olarak geçtiğini, ayrıca *İmek (Yemek)* ve *Kimek* adlarının da sık sık görüldüğünü ifade eder. Şark kaynaklarındaki Kıpçakların adının Batı kavimlerinde ve Ermenilerde ise büsbütün başka türlü olduğunu ve Rus vakayinamelerinde onlara *Polovtsı* dendiğini belirten Kurat, Bizanslıların ise onlara *Kuman* diye hitap ettiklerini söylemiştir. Bunun dışında Macarlar *Kun*, *Kuman* ve *Paloç*; Almanlar *Falon* ve *Falb*; Ermeniler de *Chardeş* demişlerdir. Latin kaynaklarında Bizanslıları takiben *Kuman* adının geçtiğine dikkat çeken Kurat, Türkçedeki *Kuman* adının ise Bizans'tan alınmış olabileceği fikrini belirtmiştir (Kurat 1972: 69-70).

Bir kavme bu türlü birçok ad verilmesinin ise Kurat'a göre izahı şöyledir: Rusça, Almanca ve Ermenice bu kavme verilen adın manası "açık sarı" ve "saman renginde olan sarı saç"ı ifade etmektedir. Yani bu üç dilde de Kumanlara takılan isim bir kavim adı değil de bu kavmin sarışın (daha doğrusu sarı-kırmızı saçlı) olduğunu ifade etmektedir. Bu suretle Kumanlarla temasa gelen bu üç kavim, Kumanları sadece "Sarışınlar" diye adlandırmışlardır. Daha sonra Kurat, Macarcadaki *Kun* adının *Kuman*dan geldiğini ifade edip adın tarihî seyrini şöyle dile getirmiştir: *Kuman*, önceleri herhâlde bir şahsın adı iken sonra bir uruk adı olmuştur ve Kıpçakların en

batı kısmını teşkil ederek Bizanslılar ve Macarlar bütün Kıpçak camiasını bu isimle (önce *Kuman*, sonra Macarlarda *Kun*) tanımışlardır. Kurat, *Kıpçak* adının ne ifade ettiğinin bilinmediğini de ekledikten sonra Ebulgazi Bahadır Han'ın, bu adı halk etimolojisine dayanarak "ağacın içindeki boşluk" olarak anlamlandırdığını belirtmiştir (Kurat 1972: 70).

Karamanlıoğlu ise *Kıpçak* adını şu şekilde izah eder: Bir kavmin ve bu kavmin idaresi altındaki kavmî birliğin adı olan *Kıpçak* kelimesinin asıl şekli *Ḳıwçaḳ) (<Ḳıbçaḳ)*'dır. Daha sonra ses değişmeleri ile *Ḳıfçaḳ), Ḳıpçaḳ), Ḫıfçaḳ* ve *Ḫıfçaḫ* şekillerine de girmiştir. Uygur vesikalarında bir şahıs adı olarak da geçen bu sözün kökeni ve anlamı kesin olarak belli değildir. Mahmud Kâşgarî'de; 1. Türklerden büyük bir bölük, 2. bu bölüğün oturduğu ve 3. Kâşgar yakınında bir yer adı olarak geçmektedir. Kutadgu Bilig'de de dört yerde geçen bu kelime, burada *ḳovı* (*bk*. Kâşgarî "içi kof ve çürümüş olan"; *krş*. *CC ḳuv*) kelimesi ile birlikte geçtiği için Radloff bu iki kelime arasında bir yakınlık düşünmüştür. Halk iştikakında da *Kıpçak* kelimesi, *kovı* ve *kovık* kelimeleri ile birleştirilmiştir. Oğuz Kağan Destanı'nda da bir *Kıpçak Bey* adı geçmektedir. Németh'e göre, *Kıpçak* ismi, Sagay lehçesinde "hiddetli, kızgın" manalarına gelen *Kıpçak* sözü ile aynıdır (Karamanlıoğlu 1994: XVII).

1.2. Kıpçakların Kökeni, Müstakil Bir Boy Hâline Gelişleri ve Kıpçak Birliği

Ahmet B. Ercilasun, Bayan Çor'da yer alan *Türk Kıpçak* ifadesine göre Kıpçakların ya doğrudan doğruya Doğu Köktürklerinin kendileri olduğunu ya da *Türk* kelimesi Köktürklere bağlı diğer Türkçe konuşan boyları da ifade eden daha geniş bir kavram olarak düşünülürse Doğu Köktürklerle bir arada olan bir Türk boyuydu der ve ekler: Metin, Uygurlara elli yıl hâkim olan *Türk Kıpçaklar*dan bahsettiğine göre bizce birinci ihtimal daha geçerlidir (Ercilasun 2005: 359).

Ercilasun, 745'te Uygurların duruma hâkim olduktan sonra Doğu Köktürklerinin ne olduğu konusunun cevabına dair ise Gerdizî'nin 1041'de yazılmış olan Zeynü'l-Ahbâr'ına işaret eder ve Gerdizî'ye göre Kimeklerin yedi boydan oluştuğunu dile getirir: *İmi*, *İmek*, *Tatar*, *Balandur*, *Kıpçak*, *Linkaz (Nilkâz)*, *Eclâd*. Buna göre ise Bayan Çor'un bahsettiği *Türk Kıpçaklar*, Uygurların önünden kaçarak 745'ten sonra İrtiş boylarına gitmişler ve orada diğer boylarla birlikte Kimekleri oluşturmuşlardır. Kimek yöneticilerine *Hakan*, *şad*, *yabgu* unvanlarının verilmesi Ercilasun'a göre Köktürk bağlantısını ortaya koymaktadır. 982'de yazılmış olan Hudûdu'l-Âlem, Kıpçakları "Kimeklerden ayrılmış bir kavim" olarak Kimeklerin batısında gösterir. Tüm bunlardan yola çıkarak Ercilasun, Kıpçakların müstakil bir boy hâline gelişlerinin X. yüzyıla denk geldiğini söyler. O hâlde Kimeklerle oluşturdukları birlik IX., belki VIII. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu da Köktürklerin (Türk Kıpçakların) 745'te Orhun bölgesini terk etmeleri tarihine uyar (Ercilasun 2005: 359).

Golden, Kıpçak birliğinin Türk, Moğol ve İranî unsurları içeren çok tabakalı bir etnik-dilsel yapı olduğunu, Rus ve Memlûk kaynaklarının pek çok Kuman–Kıpçak boyunun ve boy birliğinin ismini koruduğunu ifade eder ve bunları şu şekilde sıralar: *Ay-Opa*, *Badaç*, *Barat/Beret/Barak (?)*, *Baya(w)ut*, *Burçoğlı*, *Bzângî (?)*, *Çağrak/Çoğrak/Çağrat vs.*, *Çitey*, *Çırtan/Çortan/Ozur Çortan*, *Durut/Dört/Dörüt (?)*, *Ençoğlı/İlançuklı*, *İt-oba*, *Kitan-opa*, *Knn (?)*, *Küçeba/Küçoba*, *Küçet*, *Kor/Qor (?)*, *Kara Börklü*, *Kol-oba/Kul-oba*, *Qmngû/Kumanlu (?)*, *Konguroğlı*, *Mekrüti/Bekrüti/Bekürte*, *Mingüzoğlı*, *Orungqu(t)*, *Ölberli(g)/Ölperli(g)*, *Ören/Uran*, *Peçene*, *Tarğıl*, *Terter/Teriter-oba*, *Toksoba*, *Tġ Yşqût (Tağ Başkurt?)* , *Ulaşoğlı*, *Urusoba*, *Yimek/Yemek*, *Yuğur* (Golden 2002: 231-232).

1.3. Kıpçak Hâkimiyeti ve Deşt-i Kıpçak

Kıpçak (Kuman)ların İrtiş – Talas sahasından batıya doğru harekete geçmelerinin, 916'larda Çin'in kuzeyinde teşekkül eden Kıtay Devleti'nin faaliyeti ile bağlantılı olduğunu ifade eden Kurat, Kıtayların kuvvet

kazandıkça bazı Türk zümrelerini batıya doğru ittiklerini ve bu itişin neticesinin Kıpçak (Kuman)lara dokunduğunu, bunun da bazı Kıpçak boylarının yer değiştirmesine sebep olduğunu dile getirmiştir. XI. yüzyıl başlarında Yayık boylarında yaşayan Kıpçaklar, 1030 civarında İdil boyuna gelmişlerdir. Rus vakayinamelerinde *Polovtsı* adı ile ilk defa 1055 yılında zikredilen Kıpçaklar, 1060'dan sonra Uzları takiben Tuna boyuna doğru, 1064'te de Uzları Tuna'nın güneyine atarak aynı zamanda Transilvanya – Macaristan istikametinde ilerlemişlerdir. Bu suretle XI. yüzyıl sonlarında Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar tamamıyla Kıpçak – Kumanların eline geçmiş bulunuyordu. Dolayısıyla buralar, Şark kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak* "Kıpçak Bozkırları" adını almaya başlamış ve bu ad, Moğol istilasından sonra yaygınlaşmıştır (Kurat 1972: 72-73).

XII. yüzyıl boyunca Gürcistan'da, Güney Rusya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Macaristan'da önemli roller oynayan Kıpçakların bu tarihî rolleri, Ercilasun'un ifadesiyle şu şekildedir: Ruslarla çatışmaları İgor Destanı'nın konusu oldu. Bir kısmı Macaristan'da kalarak Macarlaştı. Bir kısmı Besarabya (Basar Apa) bölgesinde ilk Romen devletini kurdu. On binlerce Kıpçak askeri, Gürcü krallarının ve kraliçe Tamara'nın talebi üzerine Gürcü ordusunun esas kitlesini oluşturdular ve Selçuklu Oğuzlarına karşı Gürcüleri korudular. Dede Korkut boylarındaki Kıpçak – Oğuz çatışmalarının son katmanı, XII. yüzyıldaki bu mücadelelerdir (Ercilasun 2005: 361).

İrtiş'ten Macaristan'a ulaşan bu geniş bozkırlarda önemli roller oynayan Kıpçakların merkezî bir devlet kuramadığını ifade eden Ercilasun, bunun için Batu Han'ın gelmesi gerektiğini ve Çengiz'in torunu Batu Han'ın gelip (1236) İdil Bulgarlarını, Kıpçakları, Rusları, Doğu Avrupa kavimlerini çiğnediğini, 1241'de de Altın Ordu Hanlığını kurduğunu ifadelerine eklemiştir. Kıpçaklar, mağluplar arasında olsa da Altın Ordu Hanlığı'nın esas kitlesini oluşturmuşlardır. Ayrıca Batu Han'ın önünden kaçıp İdil bölgesine giderek oradaki Bulgar Türklerini de Kıpçaklaştırmışlardır (Ercilasun 2005: 361).

2. KIPÇAKÇA KONUŞAN ERMENİLER

2.1. Ermeni Göçleri

XI. yüzyılın ortalarında Ermeni Bagratlılar İmparatorluğunun, Selçuklu akınlarına dayanamayıp çökmesi üzerine Ermenilerin büyük bir bölümünün göç edip Kırım'da kuvvetli bir cemaat teşkil ettiğini ifade eden Pritsak'a göre Ermeniler, XIII. ve XIV. yüzyıllarda buralarda çok önem taşımış olmalılar; çünkü bu yarımada bu devirde *Armenia Magna* "Ermeni Adası" diye adlandırılıyordu. Ermenilerin büyük merkezleri *Kefe*, *Solhat* ve bilhassa *Sudak* şehirleri idi (Pritsak 1988: 131).

Ermenistan'ı terk etmeleri gereken Ermenilerin çoğu, dillerini aldıkları Kırım, Don ve Besarabya'daki Kıpçaklarla uzun süre yan yana yaşadılar ve buradan Ukrayna'ya göç ettiler. Birçok kaynağa göre 300-400 aileyle Kırım, Don ve Besarabya'dan Ukrayna'ya başlayan Ermeni göçünün ilk dalgası, XIV. yüzyılda gerçekleşmiştir ve yoğunlukta Kıpçakça konuşan Ermenilerden oluşmaktadır (Garkavets, Khurshudian 2001: VII).

2.2. Ermeni Kolonileri

XI. yüzyılın ortalarında oluşan en büyük Ermeni kolonisi Kırım'da Kefe şehrindeydi. Onlarla ilgili bilgilere XV. yüzyılın ikinci yarısında Ermeni görgü şahitleri vasıtasıyla ulaşıyoruz. Bu bilgilere göre burada 35-40 bin Ermeni bulunmaktaydı. İkinci büyük koloni ise Sudak'taydı. Ermeni kolonileri Gözleve'de, Karasubazar'da, Akmescit'te (Simferopol), İnkerman'da (bugünkü Sevastopol'un sınırlarında), Solhat'ta (Eski Kırım'da) vs. görülmekteydi. Bu koloniler, kitle hâlinde Rum, Urum ve Gürcülerle birlikte 1778-1779'da Kuzey Povoljye'ye göç ettiler ve burada bugünkü Rostov-na-Donu topraklarında Nahiçevan-na-Donu ve birkaç köy kurdular (Chirli 2005: 3).

Ermeni kolonilerinin Lviv'de görülmeye başlanması ise XIII. yüzyılın ortalarına tekabül eder. Kiev ve Kamenetsk'in dışında Ermeni akını Lutsk,

Vladimir ve Romanya'da Suçav ve Seret şehirlerinde de olmuştur. Çok daha sonra S. Baronç, T. Gromnitskiy ve diğer tarihçiler Ermenilerin Ukrayna'nın yaklaşık 70 şehir ve köylerinde bulunduğunu bildirmektedir. Lviv ve Kamenets'in dörtte üçü Ermenilere aitti (Chirli 2005: 3).

Chirli'nin de ifade ettiği gibi Ukrayna'da Galits – Podolsk'ta Türk dilini konuşan Ermeni kolonilerinin ilk defa görülmeleri, yaklaşık olarak XIV. yüzyıllarda, daha Moğollar döneminde Altın Ordu zamanındadır. Daha sonra, XV. yüzyılın sonlarında, Osmanlılar Kırım'da (1475) Kefe şehrini aldıklarında onlara birçok koloni eklendi. Kırım'daki Ermeniler, kitle hâlinde Kefe şehrini terk ettiler ve Podolya ve Galıtsiya'ya kendi dindaşlarının yanına göç ettiler. Bugün bu Ermeni kolonileri yerli halklar gibi Ukrayna, Rus ve Polonya dillerini konuşmaktadırlar. Eskiden onların nasıl konuştukları hakkındaki bilgilere ise, XVI-XVII. yüzyılda Ermeni harfleriyle Türkçe yazılan belgeler vasıtasıyla ulaşmaktayız (Chirli 2005: 3).

2.3. Ermenilerin Kıpçaklarla Münasebeti

XI. ve XIV. yüzyıllarda Ermeniler, kendi topraklarında (Ermenistan'da) bile Kıpçaklarla yakın ilişki içindelerdi. Hatta Ermeni topraklarında yaşayan Kıpçaklar, Ermeni – Gregoryen Hıristiyanlığını kabul etmişlerdi. G. Alişan, R. Acaryan ve E. Khurshudian tarafından Şirak ilinin Artik bölgesinde yapılan epigrafik anıt çalışmaları, oraya önceden *Kıpçak* dendiğini ve XII. yüzyıldan beri oradaki manastırın *Kıpçakhavank* "Kıpçak Manastırı" olarak adlandırıldığını kanıtlamaktadır (Garkavets, Khurshudian 2001: VIII).

Pritsak'a göre Ermeni göçmenlerinin Kıpçaklarla devamlı temasını sağlayan en önemli unsur, Ermenilerin Kıpçak ticaretinin aracısı olan yerleri edinmeleri olmuştur. Dinlerini, yazılarını ve birçok Ermenice unsurları muhafaza etmelerine rağmen Ermenilerin Kıpçaklarla teması, onları yavaş yavaş Kıpçak dilini kilise dili ve resmî dil olarak kabul etmeye sevk etmiştir (Pritsak 1988: 131).

Garkavets ve Khurshudian'ın görüşleri ise şöyledir:

Kıpçakların arasında yaşamak ve onların egemenliği altında olmak, Ermenilerin bir süre sonra asimile olmasına ve ana dillerini unutmalarına sebep olmuştur. Ukrayna'daki Ermeni kolonileri, kendilerini Ermeni sayıp kendi dillerini konuşmaz hâle gelmiş ve Kıpçakça konuşmuş, yazmış, dua etmişlerdir (Garkavets, Khurshudian 2001: VII).

3. KIPÇAK TÜRKÇESİ

Burada, *Kıpçak Türkçesi* terimiyle Kıpçak konuşma dili değil Memlûk sahasında yazılmış olan eserlerin dili kastedilmektedir; çünkü Ercilasun'un ifade ettiği gibi Kıpçak konuşma dili, bu eserlere hemen hemen hiç yansımamıştır (Ercilasun 2005: 403).

3.1. Memlûk Kıpçakçası Yadigârlarının Hazırlanış Sebebi

XIII. yüzyılın ilk yarısında Suriye ve Mısır'da hüküm süren Eyyûbiler, hâkimiyetlerini doğu Avrupalı (bugünkü Ukrayna ve Kuzey Kafkasya) Kıpçak ve Çerkeş esirlerine dayandırıyorlardı. Moğol istilası, söz konusu Kıpçakların neredeyse hepsini, hizmete almaya hazır bulunan Mısır ve Suriye'ye getiriyordu. 'Ayn Calut Savaşı'nda (1259) Memlûk liderlerinden Baybars, Moğol baskınını durdurmayı başardı ve Mısır ile Suriye'de Memlûk hâkimiyetinin kurucusu oldu. Bu durum, Arapça konuşan yerlileri, yeni hâkimlerin ana diliyle uğraşamaya sevk ediyordu. Bütün bu çalışmalar, tamamıyla Arap dil bilimi prensipleri üzerine kurulmuş olduğundan dilbilgisi kısımları beklentilere uygun olmasa da kelime hazinesi bakımından zengindir (11 bin kelimenin üstünde) (Pritsak 1988: 120).

3.2. Memlûk Kıpçakçası Yadigârlarının Dili

Karamanlıoğlu, tarihî kader birliği dolayısıyla Kıpçakların uzun müddet Türkmenlerle bir arada yaşamasının, Kıpçakçanın Türkmence ile yakın temasta bulunmasına sebep olduğunu, bu sebeple de Kıpçakça metinlerin

dilinin, Türk dili sınıflamalarında kesin bir yere konulamadığını belirtmiştir. Genellikle Kuzey grubuna giren Kıpçak lehçesi ile Güney grubuna giren Türkmencenin kendi özelliklerini muhafaza etmelerine rağmen eserlerde karışması, bazı tereddütlere sebebiyet vermiştir. Bunun sonucunda Codex Cumanicus'u Kumanca, diğer metinleri Kıpçakça diye ayırmak eğilimi olduğu gibi, Kıpçakça denilen eserlerin *Kıpçak – Türkmen grubu* diye isimlendirildiği de görülmektedir. Türk dili sınıflandırmasında Samoyloviç, III. grubu (tav grubu) *Kıpçak, Kuzey-Batı*, IV. grubu (ol- grubu) *Türkmen, Güney-Batı* ve V. grubu (*taglı* grubu) *Kıpçak-Türkmen, Orta* olarak isimlendirmiştir (Karamanlıoğlu 1994: XIX).

Karamanlıoğlu'na göre bu kavimlerin tarihî seyri de bu karışıklığın gerçekliğini ortaya koyar. Kâşgarlı'nın da çoğu zaman Oğuzca ve Kıpçakçayı birlikte zikretmesinden anlaşıldığı üzere o zamanlar bu lehçeler birbirinden pek farklı özellikler taşımıyordu. Zamanla Oğuzlara dâhil olan Türkmenlerin güneye, Kıpçakların kuzeye göç ederek yerleşmeleri bu iki lehçede farklılıklar meydana getirmişse de sonra tekrar Mısır'da bu iki kavmin birleşmesi, bu devrin dil yadigârlarında Kıpçakça ve Türkmence kelime ve özelliklerin kesin olarak ayırt edilmesinde birtakım güçlüklere sebebiyet vermiştir. Eserlerdeki bazı kelime ve ek şekilleri arasında bir birlik olmadığı gibi tam bir tezat olduğu da görülür (Karamanlıoğlu 1994: XIX).

Ayrıca Karamanlıoğlu, Kıpçakçayı Kumanca (Codex Cumanicus) ve Kıpçakça (diğer eserler) olarak ayırmanın doğru olmadığını, ikisinin de aynı lehçe olduğunu ifade eder ve ekler: Codex Cumanicus ile diğer eserler arasındaki fark, sadece yer, zaman ve muhit farkıdır. Bu farklara rağmen ses ve kelime bilgisi özellikleri bakımından önemli ayrılıklar bulunmaması, bunun en bariz delilidir. Bu kadar fark, Codex Cumanicus'un İtalyan ve Alman bölümleri arasında da vardır. Aynı muhitteki eserler arasındaki fark ise eserlerin yazılış tarihleri, yazarlarının milliyeti, istinsah özellikleri vb. sebeplerdendir. Sonuç itibariyle ikisinin de Türkçe olduğu unutulmamalıdır (Karamanlıoğlu 1994: XX).

4. ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİ

Burada, *Ermeni Kıpçakçası* terimi yerine *Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi* terimini kullanmayı uygun gördük. Bunun sebebi ise Kasapoğlu Çengel'in ifade ettiği gibi bu dil yadigârlarını kaleme alanların Ermeni Gregoryen mezhebine intisap eden ve Ermeni harflerini benimseyen Kıpçak Türkleri mi yoksa Kıpçak dilini kilise ve yazı dili olarak kabul eden Ermeniler mi olduğu problematiğindeki kabulümüzdür. Ermeni kilisesi millî bir kilise olduğu için bu kiliseye intisap etmiş olan Türkler de muhtemelen Ermeni olarak algılanmışlardır. Mazbut din ve ritüellerin sabit kutsal metninin olmamasının, eski Türklerin de kolaylıkla din değiştirmelerine sebep olduğunu biliyoruz (Kasapoğlu Çengel 2007: 78).

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin tarihî gelişimini, Chirli'nin de ifade ettiği gibi üç aşamada değerlendirmek mümkündür:

1. Ermenilerin Kıpçakçayı konuşma dili olarak benimsemeleri ve dilin yazı öncesi dönemi (XIII. yüzyılın sonu – XV. yüzyıl),
2. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin yazı dili olarak ortaya çıkışı ve yazı dilinin parlak dönemi (XVI. yüzyıl – XVII. yüzyılın ilk yarısı),
3. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin düşüşü ve kaybolma dönemi (XVII. yüzyılın ikinci yarısı)dir (Chirli 2005: 5,7,8).

Chirli ayrıca, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin doğuşu, gelişmesi ve kaybolmasıyla özel bir tarihe sahip olduğuna ve dilbiliminde aynı yolu izleyen başka bir dil bulunmadığına da dikkati çekmiştir (Chirli 2005: 9).

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerde, bu dili konuşanlar, önce *ɧıfçaɧ tili*, sonra *bizim til*, daha sonra da *tatarca* olarak ifade etmişlerdir (Chirli 2005: 4).

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi, ses bilgisi ve gramer özellikleri bakımından Tatar diyalektlerinden olan Karaimce, Kumanca, Urum ve Kırım Tatarcasıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi, XI – XIV. yüzyıllarda Macaristan ve Kuzey-Doğu Avrupa'da Kıpçak – Kumanların

konuştuğu ve Codex Cumanicus'ta da kullanılan, ayrıca XIV – XVII. yüzyıllarda Altın Ordu ve Memlûk Kıpçakçasıyla yazılmış eserlerin diline yakın olan dildi. Bu dil, XVI – XVII. yüzyıllarda Kamenetsk – Podolsk ve Lviv'de yazılan Ermenice eserlerden bilinmektedir (Chirli 2005: 4).

Hiç şüphesiz Ermeni – Kıpçak dili, Ermeni dinî atmosferinden de bağımsız değildir. Dolayısıyla Ermenice kelimeler ve dinî terimlere rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra Arapça, Farsça ve Slav dillerinden de giren pek çok kelime bulunmaktadır (Garkavets, Khurshudian 2001: X).

5. DÜNYA KİTAPLIKLARINDAKİ ERMENİ HARFLİ KIPÇAK METİNLERİ

Ermeni kolonileri, sayısız yazılı anıt bırakmıştır. 1521 – 1669 yılları arasında Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış 112 anıt vardır ve günümüze kadar korunmuş bu anıtlar, toplamda 25.000 – 30.000 sayfa civarındadır. Bu kolonilerin diğer dillerde (Ermenice, Latince, Polonyaca, Ukraynaca vd.) yazdığı miraslar 1519 – 1786 yıllarını kapsar. Ermeni Kıpçak anıtları, Kiev'de (28 adet mahkeme defteri), Lviv'de (1 sözlük ve 26 farklı belge), Erivan'da (filoloji içerikli ve kiliseye ait 9 el yazması), St.-Petersburg'da (bir sözlük, bir adet Velilerin Yaşamları kitabı ve bir Zebur), Viyana'da (3 sözlük, Hıristiyanlık ve mahkemeyle ilgili 13 elyazması yasa kitabı, mahkeme defterleri, Zeburlar, dua kitapları, bir din adamı olan Anton'un 3 adet vaaz kitabı), Venedik'te (vakayinameler, mahkeme defterleri, Zebur, dua kitapları olmak üzere 10 elyazması), Krakov, Varşova ve Vrotslav'da (Zebur ve dua kitapları, bir adet doğu takvimi, 1528 – 1604 yıllarına ait Sudebnik'i de içeren 11 el yazması), Paris'te (Zebur, Takvim, Sudebnik ve Hikmetli Akir hakkında menkıbe ve vakayinameleri içeren 4 el yazması), Gerl'de (Romania – Zebur) ve Leiden'de (basılı bir dua kitabı) saklanmaktadır. 1618'de basılan Kıpçak dilinde yazılmış Leiden dua kitabı, dünyada basılmış ve Türk dillerine çevrilmiş ilk kitaptır (Garkavets, Khurshudian 2001: IX). Hıristiyanlığa ait, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerin dünya kütüphanelerindeki listesi ise şu şekildedir:

Zeburlar

1. Krakow, Czartorysky Müzesi, 3546/III	262 y. / 524 s.
2. Viyana, Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Cod. Arm. 13	212 y. / 424 s.
3. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 11	316 y. / 632 s.
4. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 81	? / ?
5. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 359	316 y. / 632 s.
6. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 1817	354 y. / 708 s.
7. Paris Ulusal Kütüphanesi, Arm. 5	202 y. / 404 s.
8. Gerla, Romanya, Bölgesel Müzesi, ms. 6	? / ?
9. Erivan, Matenadaran, 2267, A Bölümü	10 y. / 20 s.

Dua Kitapları

1. Krakow, Chartorysky Müzesi, 2412	/ 426 s.
2. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 143	283 y. / 566 s.
3. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 525	200 y. / 400 s.
4. Leiden, Üniversite Kütüphanesi	/ 168 s.
5. Erivan, Matenadaran, 2267	2 y. / 3 s.
6. Erivan, Matenadaran, 2403	211y. / 422s.

Velilerin Yaşamları

1. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 536	127 y. / 254 s.
2. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 468, A Bölümü	32 y. / 64 s.
3. Paris, Ulusal Kütüphanesi, Arm. 194, A Bölümü	41 y. / 82s.

Vaazlar

1. Varşova, Şarkiyat Enstitüsü, 6	101 y. / 202 s.
2. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 479	216 y. / 432 s.
3. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 480	239 y. / 478 s.
4. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 481	152 y. / 304 s.

Aziz Paul'ün Mektupları

1. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 446 143 y. / 286 s.

Yasa Kitapları

1. Paris, Ulusal Kütüphanesi, Arm. 176 113 y. / 226 s.
2. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 468, A Bölümü 98 y. / 196 s.
3. Wroclaw, Ossolineum Kütüphanesi, 1916 343 y. / 686 s.

Vakayinameler

1. Paris, Ulusal Kütüphanesi, Arm. 194, A Bölümü 17 y. / 34 s.
2. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 1700 / 169 s.
(http://198.62.75.1/www1/pater/source/armeno-qypchaq.html)

6. ARMENIAN-QYPCHAQ PSALTER

İlk tercümesi 1575 yılında Lviv'de yapılan *Armenian-Oypchaq Psalter*, anonim bir eserdir. Garkavets ve Khurshudian'a göre bu tercüme, Diakon Lusig'e aittir. Çünkü Lusig, 1580'de metnin Kıpçakça bölümüne birkaç ekleme yaparak eseri yeniden yayımlamıştır. Sayfaları numaralandırılmamış olan ve 258 + 2 sayfadan oluşan eserin orijinali, Polonya Czartorysky Müzesinde 3546/III numarasıyla kayıtlıdır (Garkavets, Khurshudian 2001: XIV, XV). Eser, Alexander Garkavets ve Eduard Khurshudian tarafından Latin harflerine aktarılarak yayımlanmıştır (Garkavets, Khurshudian 2001).

Garkavets ve Khurshudian bu yayınlarında, eserin Krakow Czartorysky Müzesindeki nüshası ile Viyana'daki Avusturya Ulusal Kütüphanesinde yer alan nüshasını bir arada vermişlerdir. Sağ sayfalarda Krakow nüshası, sol sayfalarda ise Viyana nüshası bulunmaktadır. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış transkripsiyonlu metin, sağ sayfaya |_ ve sol sayfaya _| biçiminde yerleştirilmiştir. Orta kısımlarında ise metnin Ermeni harfli biçimi yer

almaktadır. Eser, bu düzende 317 sayfa devam etmiş, sonrasında verilen Ermeni harfli Ermenice kısım ise 543. sayfada son bulmuştur.

6.1. Eserin Önemi ve Yazım Özellikleri

XVI. yüzyılda yazılmış bu eserin asıl değeri, eserin giriş kısmında Garkavets ve Khurshudian tarafından da ifade edildiği gibi Klasik Ermenice ve Kıpçak dillerinde, Ermeni harfleri kullanılarak yazılmış olmasıdır (Garkavets, Khurshudian 2001: VII).

Eserin yazım özelliklerini, yine eserin giriş kısmında Garkavets ve Khurshudian, şu şekilde izah etmişlerdir:

Ermeni kökenli Zebur, klasik Ermeni *Grabar* dilinde yazılmıştır. *Grabar* yazı dili, XIX. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Anıt metninde "yuvarlak harfler" olarak adlandırılan *bolorgir* ve küçük harfler olarak da düz parçalar kullanılmıştır. Harfler genellikle sağa eğik yazılır; ancak bazı zamanlar dikey çizgilere de rastlanabilir. Çoğu zaman Ermeni metinlerinde kelime grupları ve ayrı kelimeler arasında boşluk yoktur. *Teŋri*, *Jesus* gibi kelimeler dâhil tüm özel isimler küçük harfle yazılır. İyelik gösteren kelimeleri birleşik yazmak gibi bir eğilim vardır (Garkavets, Khurshudian 2001: X).

Metinde pek çok noktalama yanlışı bulunmaktadır. Hatırı sayılır oranda kısaltmalar içeren metindeki bu kısaltmaların amacı, bazı araştırmalara göre kâğıt israfını önlemektir. Kısaltmaların orfografinin doğal bir parçası olduğu da düşünceler arasındadır (Garkavets, Khurshudian 2001: XI).

Yapılan orfografi ve noktalama hatalarını müstensihe bağlayan ve metinde bunları belirten Garkavets ve Khurshudian, hata olarak görülen bu unsurların, onların doğal diyalektlerinden kaynaklandığının da düşünülmekte olduğunu ve bunun araştırıldığını izah etmiştir (Garkavets, Khurshudian 2001: XI).

6.2. Eserin Söz Varlığı

Eserde Kıpçakça ve Ermenice kelimelerin yanı sıra Slavca, Arapça ve Farsça kelimelere de rastlanmaktadır. Elbette eserin dilinin, eserde yer alan kelimelerin tarihî Türk lehçelerinden bağımsız olması düşünülemez. Dolayısıyla eserde, tarihî Türk lehçelerinde yer alan pek çok dinî terime rastlanmaktadır. Bilhassa *algış* "dua", *χargış* "beddua", *köni/könü* "doğru, dürüst", *mengü* "ebedi, sonsuz", *teŋri* "Tanrı", *yazıχ* "günah" terimleri eserde sıklıkla geçtiği gibi Eski Türkçeden itibaren çeşitli tarihî metinlerde de yer alan dinî terimlerdir.

6.3. Eserin Ses ve Biçim Özellikleri

a. Çalışmamızda /χ/ ile gösterdiğimiz arka damak ünsüzü, *Armenian-Oypchaq Psalter*'da sıkça yer almaktadır: *χan*, *χaraŋġu*, *χarġış*, *χol*, *χol —*, *χorχ —*, *balçıχ*, *buyruχ*, *yazıχ*, *aşaχ* yüräkli, *alġışlamaχ*, …

b. Tonlu ve süreksiz arka damak ünsüzü olan, eserde /γ/ işareti ile gösterilen ve bizim /ġ/ ile gösterdiğimiz ses, örneğine sıklıkla rastladığımız bir sestir: *alġışla —*, *baġışla —*, *çoġur / çuġur*, *doġru / toġru*, *oġul*, *saġmos*, *seġan*, *toġ —*, *yalġan*, *yalġız*, *yarġu*, *yarlıġa —*,…

c. Türkçe kelimelerde kelime başı /t/ sesi, korunmuştur: *tarlıχ*, *tayaχ*, *tirgiz—*, *tiri*, *tiril—*, *tirlik*, *toġmaχ*, *toġru* (*doġru* şekli de mevcut), *toġur—*, *töv—*, *tüz*, *tüz et—*, …

d. Eserde, kelime başı /b/ sesinin "ol—" ve "ver—" yardımcı eylemlerinde korunduğu görülür: alġış *ber—*, boluş *ber—*, buyruχ *ber—*; arıtuçı *bol—*, ari *bol—*, biyik *bol—*, işanç *bol—*, köni *bol—*, meŋilik *bol—*, toġru *bol—*, ulu *bol—*, …

e. Diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerde olduğu gibi –ġ > –v değişimi dikkati çeker: *aruv "arı, saf, temiz; günahsız"*, *aruvluχ "arılık, temizlik, saflık; günahsızlık; kutsallık".* Aynı anlamlardaki *ari*,

arilik şekilleri de eserde yer almaktadır. Hatta kelimenin düz ünlülü şekilleri daha sık kullanılmıştır.

f. Bazı kelimelerde çok şekillilik görülür: *abravuçı/abrovuçı*, *ari/aruv*, *arilik/aruvlux*, *boluşuçi/boluşuçu*, *çoġur/çuġur*, *doġru/toġru*, *yeġov (yıġöv?/yıgöv?)/yıχöv/yuχöv/yüχöv*, …

g. Eserde, yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonunda kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır:

*Künün**ä*** tarlıχımnıŋ menim Teŋrini χoldum χollarım bilä menim, (130r) keçä alnına anıŋ aldanmadım (129v)[3] (s. 158) [künün*ä*: gününde].

Özdändir *alnın**a*** Eyämizniŋ ölümü ariläriniŋ kendiniŋ (161r) [6/15] (s. 247) [alnın*a*: önünde, huzurunda].

Aşağıdaki örnekte bu özellik, iki nüshanın karşılaştırılması yoluyla daha da dikkati çekmektedir. Krakow nüshasında yönelme hâli eki, bulunma fonksiyonunda kullanılmış, Viyana nüshasında ise kelime bulunma hâliyle çekimlenmiştir:

*Tarlıχım**a*** menim / *Tarlıχım**da*** menim men alnına Biyniŋ / men Biygä sarnadım Teŋrimniŋ / da Teŋrimä menim küstündüm / çaχırdım (20r / 16v)[7] (s. 26/27) [tarlıχım*a*: darlığımda].

6.4. Eserin Sentaks Özellikleri

a. *Armenian-Oypchaq Psalter*'ın cümle yapısında dikkati çeken en önemli unsur, diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerde olduğu gibi, devrik cümle yapısıdır. Şiirsel bir üslupla kurulmuş cümlelerin neredeyse tamamında bu özellik görülür:

Xulluχ etiŋiz Eyämizgä χorχu bilä da *sövünüŋüz* alnına anıŋ titrämäχ bilä (2v)[11] (s. 2/3).

Yarlıġa maŋa da *işit* alġışıma menim (3v)[1] (s. 4).

Kensi *yarġu etiyir* dünyägä toġruluχ bilä, da joġovurtuna kensiniŋ artarlıχ bilä (9v)[9] (s. 12).

Kim *mingäy* tağına Eyämizniŋ, ya kim *bolgay arilik* yerindän anıŋ? (34v)[3] (s. 44).

Barça yolları Eyämizniŋ *yarlıġamaχ bilä da könülük bilädir* alarga, kimlär χolarlar antın da tanıχlıχına (34v)[6] (s. 46).

Xorul, *toġrul* da *χanlıχ et* könülük üçün, ivaşlik da artarlıχ üçün (74r)[5] (s. 90).

Teŋri, teŋrilärniŋ, Biy / Biyi *sözlädi*, *ündädi* dünyäni / yerni kün toğuştan / kün toğuşundan kün batışına dirä / çaχ batışına künnüŋ (80v / 62r)[1] (s. 100/101).

[Prayer] Eminlik berüçi K'risdos, eminlikiŋni da yarlıġamaχıŋnı seniŋ *bağışla* yaratkanlarıŋa seniŋ, adam sövüçi Biy, pareχosluχu (125r) (s. 193).

Sövdi χarğışnı, da çıχkay aŋar, *klämädi* alġış − yıraχ boldı andan (195r)[17] (s. 236).

Öggäymen atıŋnı seniŋ meŋi da meŋi meŋilik (248r)[2] (s. 298).

b. Bazen de bu devriklik, tamlayanla tamlananın yer değiştirmesi şeklinde görülür. Bu da eserde çok sık görülen bir unsurdur:

Oġlanları adamnıŋ, negä dinçä siz bek yüräkli, nek sövärsiz boşluχnu da izdärsiz yalġanlıχnı? (3v)[3] (s. 4).

İşitti Biy *alġışıma menim* (6r)[10] (s. 8).

Kimdir adam, ki aŋgaysen sen anı, ya *oġlu adamnıŋ*, ki nemä yardım etkäysen sen aŋar (8v)[5] (s. 12).

İzdämä *χanın alarnıŋ* andı da unutmadı *alġışın çaräsizlärnıŋ* (10r)[13] (s. 14).

Ne türlü aytkaymen *barça alġışıŋnı seniŋ eşikinä χızınıŋ Sionnuŋ* (10v/9v)[15] (s. 14/15).

İşitti maŋa *dacarından ari kendiniŋ avazına alġışımnıŋ menim*, da *çaχırıxım menim alnına anıŋ* kirgäy *χulaχına anıŋ* (16v)[7] (s. 27).

Tölägäy maŋa Biy artarlıχıma körä menim, aruvluχuna körä χolumnuŋ menim alnına közlärimniŋ menim (21v)[25] (s. 28).

Teŋri, sağışla meni, *boluşuçım* da(52r) *abravuçım menim*, (51v)[18] (s. 85).

Kününä tarlıχımnıŋ menim Teŋrini χoldum *χollarım bilä menim*, (130r) keçä *alnına anıŋ* aldanmadım (129v)[3] (s. 158).

Tanıma adam oğlanlarına *χuvatıŋnı seniŋ* (249r)[12] (s. 298).

c. Devriklik, sadece isim tamlamalarında değil, sıfat tamlamalarında da kendisini gösterir. Sıfat tamlamalarında isim ve sıfatın yer değiştirdiği görülür:

Millättän, ki dügüldür surp, *adamdan yazıχlı* da ustat saχla meni (70v)[1] (s. 86).

Biy biyiklängän da χorχulu, *χan ulu* üsnä barça yerniŋ (76v)[3] (s. 94).

Abra meni, Biy, *adamdan yaman*, *adamdan egri* χutχar meni (191r)[2] (s. 291).

d. *ki* bağlacı ile bağlanmış cümle yapısına da eserde sıklıkla rastlanmaktadır:

Kimdir adam, *ki* aŋgaysen sen anı, ya oğlu adamnıŋ, *ki* nemä yardım etkäysen sen aŋar (8v)[5] (s. 12).

Biy köktän baχtı barça oğlanları üsnä adamnıŋ körmägä, *ki* bolgay mi kimesä esli, *ki* χolgay Teŋrini (15r)[2] (s. 20).

Alġışlıyım Biyni, *ki* esli etti meni, *ki* keçädä ögütlär edi meni bövräklärim menim (17r)[7] (s. 22).

Eχodus 15: 1 – 18: Alġışlaŋız Biyni, *ki* haybat bilä haybatlanıptır (24r)[1] (s. 30).

Da bağlı bolgay ustat erinlär, *ki* sözlär edilär artar üçün egirlikni, öktämliklärindän da sökkänlärindän kensilärinin (45v)[19] (s. 56).

Xorχunuz Eyämizdän barça ariläri anın, *ki* heç nemä yoχtur eksiklik χorχuçılarına anın (38r)[10] (s. 63).

Da aytkay adam, *ki* köni bolgay mi yemişi artarnın, da bar Teŋri, *ki* yarğular alarnı yerdä (96v)[12] (s. 120).

Saχlar edilär tanıχlıχın anın da buyruχun, *ki* berdi alarga (170r)[7] (s. 206).

* * *

Yukarıda ifade ettiğimiz hususların dışında esere dair dikkatimizi çeken diğer hususları da şu şekilde sıralayabiliriz:

a. *Biy/Biyim/Biyimiz…* veya *Teŋri/Teŋrim/Teŋrimiz…* ifadelerinin yanı sıra, pekiştirme amacıyla bu terimlerin *Biy Teŋri/Biy Teŋrim/Biy Teŋrimiz…* şeklinde bir arada da kullanılması, dikkat çekicidir. Bu durum, terimlerden birinin, ki bu kelime *Biy* olacaktır, anlamının zayıfladığını düşündürmemelidir; çünkü her iki terim de eserde sıklıkla geçmekte ve sadece "Allah, Tanrı" anlamına gelmektedir. Hatta *Biy* terimi böyle bir anlam içermemesine rağmen hususi olarak ona bu anlamın yüklenmesi, bu düşünceye olanak vermemektedir:

Ant içti *Biy* Tawit'kä könülük bilä (232v / 184r)[11] (s. 280/281).

Ayttım Eyämä: *Biyim* sen menim, da yaχşılıχım maŋa sendändir (16v)[2] (s. 22).

[Prayer] Sensen *Biyimiz* bizim, sensen K'risdos χutχaruçımız bizim, (72r) (s. 115).

Ki dügül mi sen, *Teŋri*, ki χaysı ki keri ettiŋ bizni, da çıχmadın, *Teŋri*, χuvatımız bilä bizim? (153v)[12] (s. 235).

*Teŋrim*sen menim sen, da tapungaymen saŋa, *Teŋrim*sen menim, da biyiklätkäymen seni (206v)[28] (s. 248).

Budur Teŋri, *Teŋrimiz* bizim meŋi meŋilik, (60v)[15] (s. 97).

San cınska, χaysına ki *Biy Teŋri* boluşuçıdır aŋar, (37r)[12] (s. 61).

Alğışlı *Biy Teŋri* / *Biy Teŋri*si Israjelniŋ meŋi meŋilik (187r / 148r)[48] (s. 226/227).

Könülük et maŋa artarlıχıŋa körä seniŋ, *Biy Teŋrim* (54v)[24] (s. 66).

Alnıŋa seniŋ / Saŋa, *Biy Teŋrim* / *Biy Teŋrim* menim, eksilgäninä canımnıŋ menim sarnadım (223v / 177r)[8] (s. 268/269).

Aytmaga / aytma: “Toğrudur *Biy Teŋrimiz* bizim, da yoχtur anda / kendindä könüsüzlük / egirlik (162v / 128v)[16] (s. 198/199).

Biyiklätıŋız / Biyik etiŋiz *Biy Teŋrimiz*ni bizim, (170v / 135r)[9] (s. 206/207).

b. Yukarıda ifade ettiğimiz durum, *Eyä* ve *Teŋri* terimleri için de geçerlidir. Ayrı ayrı kullanımları olduğu gibi birlikte kullanıldığı birçok örnek de mevcuttur:

Men alğışlıyım alğışın / χuvatın *Eyä*miziŋ, (98r / 76v)[17] (s. 122/123).

Tapunuŋuz *Eyä*mizgä, da sarnaŋız atın anıŋ, belgirtiŋiz / aytıŋız gurk‘çılar arasına / dinsizlärgä işin anıŋ (179v / 142r)[1] (s. 218/219).

Budur *Teŋri*, *Teŋri*miz bizim meŋi meŋilik, (60v)[15] (s. 97).

Çaχırdım *Teŋri*gä biyiktägi, *Teŋri*gä yaχşı etüçimä menim (73v)[3] (s. 117).

Bular arabalar bilä, bular atlar bilä, yoχsa biz atın *Eyä*miz *Teŋri*miziŋ bizim sarnalıχ (29r)[8] (s. 36).

Zerä / Ki atın Eyämiziŋ sarnalıχ / sarnagaybiz, da beriŋiz alğış *Eyä*miz *Teŋri*mizgä / *Eyä*mizgä *Teŋri*mizgä bizim (56v / 42v)[3] (s. 68/69).

Da bolsun / bolgay yarıχı *Eyä*miziŋ *Teŋri*niŋ / *Eyä*miz *Teŋri*niŋ üstümüzgä bizim (159v / 126v)[17] (s. 194/195).

Şağavatı üçün yarlığamaχınıŋ *Eyä*miz *Teŋri*miziŋ bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktän yarıχlı etmä χaranğuluχumuznu bizim (208r)[78] (s. 316).

c. Krakow ve Viyana nüshalarının yan yana verildiğini daha evvel ifade etmiştik. Bu iki nüshada aynı anlama gelen bazı kelimeler birbirinin yerine kullanılmıştır. Çalışmamızda yanlarına köşeli parantezle vererek belirttiğimiz bu şekildeki dinî hüviyette olan, olmayan bazı kelimelerin listesi aşağıda verilmiştir:

artar / köni, könü / toğru, doğru; artarlıχ / könülük / toğruluχ

artarlan — / toğrulan —

aruvlat — / toğrulat—

bäräkät / semizlik

boy / can / ten

dacar / köşk / otaχ / öv / saray

emçäktägi / töştägi

gurkçı / dinsiz

işanç / umsa

küçlü / χuvatlı

miskin / yarlı

sk‘ançeli / tamaşalı

zadasız / zağalsız; zadasızlıχ / zağalsızlıχ

7. YÖNTEM VE TARANAN ESERLER

Çalışmaya öncelikle dinî terimlerin çerçevesini oluşturmak adına mazbut dinî terimler sözlüklerindeki Türkçe terimlerin taranmasıyla başlanmıştır. Bu konuda başta Müjdat Kayayerli ve Osman Cilacı'nın *Wörterbuch Für Die Theologie* adlı Almanca – Türkçe, Türkçe – Almanca dinî terimler sözlüğü olmak üzere piyasadaki ve aşağıda belirtilen internet adreslerindeki mazbut dinî terimler veya dinî kavramlar sözlükleri taranmıştır:

www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/**dini**kavramlar.asp?
http://kitap.ihlas.net.tr/cgi-bin/cgi.exe/dnszlk

İncelediğimiz sözlüklerde daha ziyade Arapça – Farsça terimlerin yer alması, Türkçe dinî terminolojideki kapsam ve sınırlılıklar, hazırlama kıstasları noktasında belli bir çerçeve çizilememiş olması dolayısıyla bu sözlüklerin çalışmaya belirgin bir katkısı olamamıştır. Bu sebeple eserdeki dinî terimler taranırken aslında dinî bir terim olmayıp metinde dinî anlam kazanmış kelimeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca *Adam ata*, *adam oğlanları* gibi Arapça ve Türkçe terimler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Terimlerin anlamlandırılmasında Recep Toparlı, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı'nın *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nün yanı sıra başta *Kutadgu Bilig* ve *Dîvânü Lûgati't- Türk* olmak üzere tarihî lehçelerdeki sözlükler ve sözlük içeren eserlerden istifade edilmiştir.

İnceleme kısmı oluşturulurken, önce *Psalter* (Zebur)'daki terim ve anlamı ile terimin geçtiği cümlelerden örnekler satır numaralarıyla verilmiştir. Bazı terimler için bir veya iki cümle dışında örnek yer almazken bazılarının geçtiği örnekler fazlaca olduğu için aralarından bazıları seçilmiştir. Terimler anlamlarıyla verilirken diğer nüshada aynı anlamda kullanılan karşılığı, hangi dilden olduğu ayırt edilmeksizin Türkçe terimin yanında köşeli parantezle belirtilmiştir. Verilen Türkçe terimin diğer nüshada kullanılan paraleli de Türkçe ise alfabetik sıra doğrultusunda incelemenin devamında yer almaktadır. Çalışmamız Türkçe dinî terimlerle sınırlı olduğundan diğer dillere ait bu paralel terimler, çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bir terimin *Psalter*'daki

örneklerini sıralarken mümkün olduğu ölçüde her iki nüshadaki paralel örneği, farklılıklarını / ile ayırmak suretiyle birlikte vermeye çalıştık. Daha sonra ise Türk dilinin tarihî dönemlerindeki sözlükler ve sözlüklü eserlerde *Psalter*'da taradığımız dinî terimler araştırılmış ve bu terimler, kazandıkları anlamlarla birlikte *Psalter*'daki örneklerin hemen altında sıralanmıştır. Eserlerdeki madde başlarının altında yer alan çekimli hâller de göz önünde bulundurulmuş ve bizim çekimli bir hâl olarak değil de ayrı olarak verdiğimiz terimlerin akabinde verilmiştir. Her bir eserdeki terim ve anlamı, geçtiği sayfa numarası ile verildikten sonra varsa terimin geçtiği çeşitli örnekler sunulmuştur. Kelimeler, taradığımız diğer tarihî dönem metinlerinin çalışıldığı eserlerde ne şekilde maddelendirildiyse ona göre *Psalter*'daki maddelere dâhil edilmiş ve dolayısıyla örneklendirilmiştir. Örneğin; *KF*'de *anıṭ* "ant, yemin" şeklinde verilmiştir. Örneğine bakıldığında ise bunun, bizim *Psalter*'da ayrı bir madde olarak ele aldığımız *ant iç—* maddesine uygun *anıṭ iç—* biçiminde geçtiği görülür. Ancak biz bunu, *KF*'de bu şekilde bir alt madde olarak geçmediği için *ant iç—* değil de *ant* maddesine aldık. *İM*'ye baktığımız zaman ise *ant* maddesi ve anlamının, ayrıca alt maddelerde de *ant iç—* biçiminin verildiği görülür. Dolayısıyla bir örnekte iki biçimi de geçtiği için her iki maddeye de uygun olarak örnek verilebilmiştir. Bu tür örneklere çalışmamızın inceleme kısmında rastlanmaktadır.

Örneklerin yazım sırasında önce terimlerin varsa çeşitli şekilleri, sonra terime verilen anlam sıralaması, en son ise terimin geçtiği cilt, sayfa ve satır numaraları dikkate alınmıştır. Bu sayede bu terimlerin tarihî süreç ve ortamda maruz kaldığı ses ve anlam değişikliklerinin takibi mümkün olmuştur. Tarihî metinlerdeki bu terimlerin anlamlarıyla verilmesi ve örneklerinin sunulması onların *Psalter*'da olduğu gibi dinî hüviyet kazanıp kazanmadığını anlamamıza ve çalışmamızın sonuç bölümünde bunu değerlendirmemize olanak sağlamıştır.

Çalışmamızda, başta *Psalter* olmak üzere tüm eserlerde Türk transkripsiyon sistemine uyum gözetilmiş ve transkripsiyon, aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Metinde	Türk transkripsiyon sistemine göre
x	χ
ï	ı
č	ç
š	ş
ž	j
γ	ġ

İKİNCİ BÖLÜM
İNCELEME

A

abra— : Korumak, kollamak (Metinde: "Tanrı'nın koruması, kollaması")

Barça χuvalaganlarımdan menim **abra** meni (6v)[2] (s. 8).

Sen Biy, saχladıŋ bizni da **abra**dıŋ bizni cınstan bu çaχ me(12v)ŋilikkä dirä (12r)[8] (s. 19).

Toġruluχuŋda seniŋ χutχar meni da **abra** meni (33v)[2] (s. 55).

Bol menim Teŋrim, yardımçım da övlü işançımnıŋ – **abra**gay meni, (33v)[3] (s. 55).

Abra meni, Biy, yarlıġamaχınа körä seniŋ, (34v)[17] (s. 57).

Boluşur alarga Biy da χutχarır alarnı, **abra**r alarnı yazıχlılardan da tirgizir alarnı, zerä umsandılar (47v)[40] (s. 77).

Abragın meni χuvuçılarımdan menim, zerä χuvatlandılar, ne ki men (193v)[6] (s. 295).

Abradı Israjelni, χulun kendiniŋ, anıp yarlıġamaχın kendiniŋ (207r)[54] (s. 315).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC abra —, - r (*m.*) [abra —, abrar] " schützen, verteidigen, 'defendere' " (s. 27).

abravuçı / abrovuçı : Koruyucu, savunucu (= Allah'ın "El-Müheymin", "El-Hafiz" sıfatları)

Teŋri, sağışla meni, boluşuçım da (52r) **abravuçı**m menim (51v)[18] (s. 85).

Boldu menim **abrovuçım** da övü işançımnıŋ kününä tarlıχımnıŋ menim boluşuçım menim (76v)[17] (s. 123).

Adam ata : Âdem ata, Âdem baba

Zamanına, ne türlü üläşti Biyiklängän barça millätni, ne türlü saçtı ol oğlanların **Adam ata**mızınıŋ (57r)[8] (s. 70).

adam oğlanlar / adam oğlanları / adam oğlu / adamnıŋ oğlanları / adamnıŋ oğlu : İnsanoğlu / insanoğulları

Oğlanları adamnıŋ, negä dinçä siz bek yüräkli, nek sövärsiz boşluχnu da izdärsiz yalğanlıχnı? (3v)[3] (s. 4).

Adam oğlanları, negä diŋrä bek yüräklilär, nek söviyirsiz heçlikni da izdiyirsiz yalğanlıχnı? (3v)[3] (s. 5).

Kimdir adam, ki aŋgaysen sen anı, ya **oğlu adamnıŋ**, ki nemä yardım etkäysen sen aŋar (8v)[5] (s. 12).

Kimdir adam, ki aŋgaysen sen anı, ya **adam oğlu**, ki därman nemä etkäysen sen aŋar (8v)[5] (s. 13).

Közläri anıŋ yarlılarga baχar, kirpikläri anıŋ tergärlär / tergäylär **adam oğlanların** (13r / 11v)[4] (s. 18/19).

Çöp çövrä yamanlar yüriyirlar biyiklikiŋä körä, ulu etkäysen **oğlanların adamnıŋ** (14v)[9] (s. 18).

Biy köktän baχtı barça **oğlanları** üsnä **adamnıŋ** körmägä, ki bolgay mi kimesä esli, ki χolgay Teŋriniŋ (15r)[2] (s. 20).

Biy köktän baχtı barça **adam oğlanlarına** körmä, ki bolgay kimsä aχıllı, ki izdägäy Teŋriniŋ (13r)[2] (s. 21).

Sözlämägäy ağzım işlärin **adam oğlanlarınıŋ**, (18r)[4] (s. 24).

Yemişi alarnıŋ yerdän tas bolgay, da oğlanları alarnıŋ / züratı alarnıŋ **oğlanlarından adamnıŋ / adam oğlanlarından** (30r / 24r)[11] (s. 38/39).

Ettiŋsenalargа, kimlär ki umsanıptırlär saŋa, alnına **adam oğlanlarınıŋ** (45v)[20] (s. 56).

Köktän baχtı Biy barça **adam oğlanları** üsnä, (49r)[13] (s. 60).

Köktän baχtı Biy barça **oğlanlarına adamlarnıŋ**, (37r)[13] (s. 61).

Toğunçları yerniŋ da **oğlanları adamnıŋ**, birgä ululardaкiçilär (78v)[3] (s. 96).

Teŋri köktän baχtı barça **adam oġlanlar** üsnä, körmägä, ki bolgay mi kimsä esli, ki χolgay Teŋrini (86r)[3] (s. 106).

Oġlanlarınıŋ adamnıŋ, tişläri alarnıŋ yaraġ da oχlardır, da tilläri alarnıŋ, neçik iti χılıçı (94v)[5] (s. 118).

Bolsun / Bolgay χoluŋ seniŋ üsnä / üstnä adamnıŋ / adamlarnıŋ oŋuŋ seniŋ üsnä / üstnä **adam oġlunuŋ / oġlanlarınıŋ adamlarnıŋ**, ki / χaysı ki küçäyttin / χuvatlattıŋ anı kensiŋä / saŋa (141r / 111r)[18] (s. 172/173).

Gurkları gurk'çılarnıŋ / dinsizlärniŋ altın da kümüştir / kümüştür, χol işidir / işläridir **adam oġlanlarınıŋ / oġlanlarınıŋ adamlarnıŋ** (201v/159v)[12/4] (s. 242/243).

Tanıma **adam oġlanlarına / oġlanlarına adamlarnıŋ** χuvatıŋnı seniŋ (249r / 197v)[12] (s. 298/299).

Alġışlaŋız, kazanlar da hayvanlar, [82] **oġlanları adamlarnıŋ**, Biyni (206r)[81] (s. 315).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ādem oġlı (s. 6) ; ādem oġlanları (s. 6).

*Cebrāʾīl keldi, aydı: ey **ādem oġlı**, sen yėmiş teg Ḥavvā tükel yėse ėrdi ḳıyāmetġa tėgi oġlanlarıŋ ḳaḥṭlıḳ körmegey ėrdiler (14r/10-11) (s. 20).*

*Ol ḥālde ferişteler aydılar: İlāhī biz Ādemni yaratmazdan aşnu aymadımuz mu kim **Ādem oġlanları** Cin bini'l-Cānn meŋizlig ḳan tökgeyler tėp (21r/11-12-13) (s. 30).*

NF ādem oġlanları (s. 6) ; ādem oġlı (s. 6).

*Ol Tangrınıng āyatını oqıġıl kim **ādam oġlanları**nı bir pāra qoyuġ qandın yarattı (8/4) (s. 6).*

*Peyġāmbar ʿas aydı: **Ādem oġlı**nıng andaġ uluġ yazuqları bar kim, ol yazuqlarını hēç neerse kėtermez (275/10) (s. 190).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT ādem oġlı (s. 196).

*Ay oġul bu **ādem oġlı**nıng ḫāṭırı eyle kim rızḳḳa müteʿallik turur eger rızḳ birgenge bolsa melāyike maḳāmından kiçkey idi (287/10-11-12) (s. 143).*

*Közüng aç uyḳudan ay **ādem oġlı**, seni kimden kisip kimge tözüpsen (343/1-2) (s. 171).*

İM ādām oġlanları (s. 497) ; ādām oġlı (s. 497).

*Ammā otuz üçünçi mes'ele (47b/1-2) ayıttuḳ biz eyle kerek kim rāstı Tengri Teʿālā ni kim tiledi ḳıldı taḳı ḳılur ni kim tilese taḳı ḥükm ḳılur ni kim tilese yoḳdur bir kimersege anıng öze ḥükm sorulmas ol nerseden kim ḳıldı **Ādām oġlanları** sorulurlar ḳılġanlarından (47a/8) (s. 173).*

*Muʿtezilīler: ḥarām nerse rızḳ degül tip taḳı rızḳ artar taḳı iksülür tip anlar ḳatında ol rızḳ digeni akçaġa mālik bolmaḳḳa taḳı altunġa mālik bolmaḳḳa aytulurlar ol söz, fāsıd turur Tengri Teʿālā sözi birle: hīçbir cānavar yoḳdur yir yüzinde meger kim anıng rızḳı Tengri Teʿālā öze turur tip taḳı cānavārġa milk ḥāsıl bolmas anıng üçün kim birer vaḳtda **Ādām oġlı** yir ʿömri içinde ḥarāmnı ṣaḥ degül kim tigey: ol kişi yimedi Tengri rızḳısını (76a/1-2-3-4) (s. 190).*

KK ʻadam oğlı "insanoğlu" (s. 99).

KM ādem oğlı "insanoğlu, insan" (s. 31).

*Yā **Ādem oġlı** aluñuz ḳumāşuñuz her namāz ḳılġanda diledügümüz zīnetden uyatlığın yapmaḳdur Nebī ḥadīṣi didügümüz (12b/3-4) (s. 8).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD ādem oğlı (s. 341).

***Ādem oġlı** sin velī ḥaḳ gerçi ādem ṭıynetin*

Ḳıldı raḥmet su ḳatıp ḳudret yedi birle ʿacīn (12) (s. 4).

***Ādem oġlı** ölmese āḫir tapar irmiş murād*

Ming sipās ol ḥaḳḳa kim uçrattı merhem yareġa (1709) (s. 186).

SD ādem oğlı (s. 392).

***Ādem oġlı**-sin, velī Ḥaḳ gerçi ādem ṣūretin*

Ḳıldı raḥmet suyını ḳudret ili birle ʿacīn (28) (s. 96).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ādem oġlanı “insanoğlu” (s. 336) ; ādem oġlanları (s. 336) ; ādem oġlı “insanoğlu” (s. 336) ; ādem oġlu *bk*. ādem oġlı (s. 336).

*Ḳaçan ki kökler yarılsa ve ḳaçan ki ılduzlar yėre ṣaçılsa daḫı ḳaçan ki deŋizler biri birine aḳsa ve ḳaçan ki sinler içinde olanlar baʿṣ olsa bile her nefs taḳdīm ėtdigi ʿameli (634a/1-2) ve teʾḫīr etdügi ʿameli daḫı ey **ādem oġlanı** ne nesne azdurdı seni kerīm Taŋrı’ŋdan ol kim seni yaratdı aʿżālaruŋnı düzetdi (633b/5-6-7) (s. 321).*

*Anda cezāsıdur anlaruŋ ʿamellerinüŋ daḫı vaṣiyyet ėtdük **ādem oġlı**na atasına anasına yaḫşılıḳ ėtmegi (543a/5-6) (s. 274).*

KT âdam oğlanı “insan oğlu” (s. 4).

*Gök hakkı-çun, burclar issi yaʿnî on iki burc dakı gün hakkı-çun, vaʿda olınmış yaʿnî kıyamat, dakı cumʿa güni hakkı-çun -yâ Muhammed, yâ Muhammed ümmeti, yâ gündüz-ile gice-, dakı arafa güni hakı-çun -yâ kıyamat, yâ ayruk ümmet, yâ **âdam oğlanı**-: Laʿnat olındı, kazılmış yir isleri, od, yandurası nesene issi yaʿnî yir kazdılar, kırk arşun, uzunı on iki arşun; andan toldurdılar odı (85/1-2-3-4-5) (s. 522).*

alġış : Övgü, kutlama; dua

Eyämizniŋdir χutχarmaχı, üsnä joġovurtuŋnuŋ seniŋ **alġış**ıŋ seniŋ (3v)[9] (s. 4).

Bundan soŋra [1] **alġış** da saġmos Tawit‘niŋ, 4 (3v) (s. 4/5).

İşitti Biy **alġış**ıma menim (6r)[10] (s. 8).

İzdämä χanın alarnıŋ andı da unutmadı **alġış**ın çaräsizlärnıŋ (10r)[13] (s. 14).

Ne türlü aytkaymen barça **alġış**ıŋnı seniŋ eşikinä χızınıŋ Sionnuŋ (10v/9v)[15] (s. 14/15).

İşitti maŋa dacarından ari kendiniŋ avazına **alġış**ımnıŋ menim, da çaχırıxım menim alnına anıŋ kirgäy χulaχına anıŋ (16v)[7] (s. 27).

Eχodus 15: 1 – 18: Çıχkanı üçün Movsesniŋ Mısırdan, da Israjel oğlanları üçün **alġış** (24r / 19v) (s. 30/31).

Çövräsinä bolıyım da sunıyım χoranına anıŋ χurban **alġış**tan (39r)[6] (s. 48).

Bunuŋ üçün **alġış**ta bolgaylar alnıŋa seniŋ barça arilar yöpsünövlü sahatta (46v)[6] (s. 58).

Sövünüŋüz artarlar, Biygä, toġrularga tiyişlidir **alġış**, [2] χosdovanel boluŋuz Teŋrigä **alġış** bilä 10 stron bilä saġmos aytıŋız aŋar (48r)[1] (s. 60).

Alġışlaŋız Biyni **alġış** bilä yäŋi, ki yaχşıdır, saġmos aytıŋız aŋar **alġış** bilä (48r)[3] (s. 60).

Alġışlıyım Biyni här sahat, här sahat **alġış**ı anıŋ aġzıma menim (50r)[2] (s. 62).

Aşaχlatır edim oruç bilä boyumnı menim, da **alġış**ım menim χoynuma χaytsın (53r)[13] (s. 64).

Neçik yaġmur sliz üsnä, neçik rosa yaş ot üsnä, [3] zerä atın Eyämizniŋ sarnalıχ, da beriŋiz **alġış** Eyämiz Teŋrimizgä bizim (56v)[2] (s. 68).

[Prayer] Beriŋiz **alġış**nı Eyämizgä Teŋrigä, adam sövüçigä meŋilik pareχosluχu bilä (44v) (s. 73).

İşit, Biy, χoltχama menim, χulaχ χoy **alġış**ıma menim, yaşlarıma menim tıyılma (65r)[13] (s. 80).

Xoydu aġzıma menim **alġış** yäŋi, **alġış**ın Eyämiz Teŋrimiziniŋ bizim (65v)[4] (s. 82).

Aġındı Asduac **alġış** bilä, da Biyimiz bizim avazı bilä birġınıŋ (77r)[6] (s. 94).

Sun Teŋrigä χurban **alġış**tan (82r)[14] (s. 100).

Men alġışlıyım **alġış**ın Eyämiziniŋ (98r)[17] (s. 122).

Bu türlü saġmos aytkaymen saŋa meŋi meŋilik da bergäymen saŋa **alġış**ımnı kün kündän (100r)[9] (s. 124).

Saŋa tiyişlidir **alġış**, Teŋri Sionda, da saŋa bergäylär **alġış** Erusaġemdä (104r)[2] (s. 126).

Men **alġış**ta edim alnıŋa, Biy, yöpsünövlü zamanada (113r)[14] (s. 140).

Biy Teŋri χuvatnıŋ, negä dinçä öçäşlägäysen **alġış**ına χullarıŋnıŋ seniŋ? (140r)[5] (s. 170).

Baχtı Biy tarlıχlarına alarnıŋ işitmä avazına **alġış**larınıŋ alarnıŋ (186v)[44] (s. 226).

Ornuna sövükümnüŋ menim çıχara berirlär edi, yoχ esä men **alġış**ta bolur edim (194v)[4] (s. 234).

Saŋa sunıyım χurban **alġış**tan (204r)[8/17] (s. 246).

Kirsin **alġış**ım alnıŋa seniŋ, Biy (221v)[170] (s. 266).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY alkış (s. 370).

*Başdınkı **[a]lkış**ka tegmiş bodıs(a)t(a)v (34d/33-34) (s. 76).*

*Suvarnabımuk suvarnabasulı ikegü … kim amtı m(e)n olarka .. **alkış** birtim seçe öngi .. kamag kuvrag eşidip .. monçulayu y(a)rlıg y(a)rlıkamışın kamagun barça öritdiler (354/22-23-24-25-26) (s. 212).*

*Ol burkanlar yene ol tözünler oglınga tözünler kızınga burkan kutınga **alkış** birü y(a)rlıkamış bolgaylar (360/18-19-20-21) (s. 214-215).*

MS alḳış “takdis” (s. 347).

*Bizing **alḳış**ımızḳa kiçmedin ara tigin öge atınga tegmekimiz bolzun (18/46-47-48) (s. 66).*

*Ötrü ayaġḳa tegimlik maytrı bodistv ol oḳ orunta olu(rup) ilkide ertmiş rtnaşiki artadrşda ulatı bügü biliglig burkanlarnang alḳamış **alḳış**ların öp saḳınıp … (33/32-33-34-35-36-37) (s. 83).*

US alqış “blagoslovenie” (s. 262).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT alkış “alkış, öğme” (s. 21).

*Ol Begge **alkış** bėrdi (I, 97/25).*

*Yalavaçka **alkış** bėrgil (I, 97/26).*

*Begge **alkış** alkaldı (I, 249/5).*

IKT alqış “benediction” (s. 39).

Olarga turur ol kim ārzūlarlar; ***alqış****! – aymaq yarlıqaġan İd̲idin (36/57-58) (s. 39).*

KB alḳış “alkış” (s. 18).

Kişi eḍgü atın kör ***alḳış*** *bulur*

Atıḳmış isiz ölse ḳarġış bulur (246) (s. 40).

İlig birdi ***alḳış*** *kör ay toldıḳa*

Ayur tünle kündüz manga tur baḳa (760) (s. 93).

Yana ma ay ilig ata ***alḳış****ı*

Oġulḳa tegir ol sewinçi tuşı (1802) (s. 197).

KSK alḳış “alkış, dua” (s. 245).

Taş yorır ʿarablardın kimi bar kertgünür taŋrıḳa keḏinki künkä tutar anı kim ribāmlar yawuḳluḳ taŋrı üskindä yalavaçnıŋ ***alḳış****ları (9/99) (s. 143).*

Oḳımaḳları anıŋ içindä arıġ sän sän idimä ***alḳış****ları anıŋ içindä sälām temäk keḏin oḳımaḳları ögdi aymaḳlıḳ taŋrıḳa ajunluġlar iḏisi (10/10) (s. 148).*

KTS alkış “takdis” (s. 48).

Ögdi ***alḳış*** *äsänlik bolsun mänim üzä (18b/2) (s. 48).*

HAREZM TÜRKÇESİ

YB alḳış “hayır dua” (s. 202).

İnç turup tınçlıġ bile şām u sabāḥ evḳāṭ-ı şerīfl(e)ride bizge taḳı bizing uruġ uruġımızġa duʿā ***alḳış*** *ite ṭursun tip tuṭa tururġa altun niş(ā)nlıġ al t(a)mġalıġ yarlıġ birildi (A. II. 46-47-48-49-50-51-52) (s. 107).*

Öz ferāġati bile olturup şām u ṣabāḥ ve ġudüvv ü revāḥ bizge ve biznin uruġımızġa duʻā ve ***alḳış*** *kılsunlar (Ka. II. 17-18-19) (s. 131).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC alġyş [algiş] “ segen, ‘benedictio’ ” (s. 35).

Kİ alqış “medh, sena, takdis” (s. 3).

KK alġış “dua” (s. 100).

TZ algış " alkış. *Bk*: alkış" (s. 139) ; alkış "alkış, öğme. *Bk*: algış" (s. 139).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV alḳış "dua, sena" (s. 639).

Cānān murādı ḳatlim olup ḳılsa cān ibā

Cānımġa ḳarġışımdur u cānāngа ***alḳış****ım (427/5) (s. 352).*

LD alḳış "beğenme, aferin, takdir" (s. 350).

Oḳu bu luṭfī-i miskīn niyāz-nāmesini

*Ş**evāb u* ***alḳış*** *u yüz ming du'ā kirek bolsa (177) (s. 19).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT alkış "1. dua, medih, iltifat; 2. anılma, yadedilme" (s. 16).

Duʿâsı anlarun, anlarun içinde: "Arulığun senün, iy Tañrı!"; dakı ***alkış****ları anlarun içinde, selâm virmekdür (10/10) (s. 156).*

"İy Çalabum! Bağışla bana peygambarlık -yâ ilm-; dakı ulaşdur beni sâlıhlara. Dakı eyle benüm içün görklü ***alkış****, soñrağılarda." (26/83-84) (s. 298).*

alġış ber — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Alġış bergäy, kim orēnk' χoyar, [8] bargay ol χuvattan (146r) χuvatka da körüngäy Teŋri friştälärgä Sionda (145v)[7] (s. 178).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB alḳış bir — (s. 18).

İlig ***bir****di* ***alḳış*** *kör ay toldıḳa*

Ayur tünle kündüz manga tur baḳa (760) (s. 93).

Tilin ***bir****di* ***alḳış*** *kör ögdülmişe*

Ayur ay bügü beg uzun kiç yaşa (6410) (s. 634).

KSK alḳış ber — (s. 245) ; alḳış ber — "dua etmek" (s. 300).

*Alġıl anlarnıŋ māllarındın zäkat arıtġay sän olarnı arıt(t)urġay sän olarnı anıŋ birlä **alkış ber**gil anlar üzä. Säniŋ **alḳış ber**mäkiŋ amrulmaḳ turur anlarka (9/103) (s. 144).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC alġyş ber — “segen geben” (s. 35).

alġış et — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Alġış etkäylär aŋar här sahat da här kün alġışlagaylar anı (120r)[15] (s. 146).

alġışka tur — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Alġışka turgaylar aŋar här sahat künüzün alġışlagaylar anı (94r)[15] (s. 147).

alġışla — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Maχtangaylar sendä sövüklüläriŋ atıŋa seniŋ, [13] zerä **alġışla**gaysen sen artarnı, Biy, (5v)[12] (s. 8).

Alġışlıym Biyni, ki esli etti meni, ki keçädä ögütlär edi meni bövräklärim menim (17r)[7] (s. 22).

Eχodus 15: 1 – 18: **Alġışla**ŋız Biyni, ki haybat bilä haybatlanıptır (24r)[1] (s. 30).

Eχodus 15: 1 – 18: **Alġışlı**yıχ Biyni, ki haybat bilä dır haybatlangan (19v)[1] (s. 31).

Biyik bol / bolgın, Biy, χuvatıŋdan seniŋ / χuvatıŋda seniŋ, **alġışla**lıχ / **alġışlı**yıχ da saġmos aytalıχ / aytıyıχ χuvatıŋdan seniŋ / χuvatıŋa seniŋ (30v / 24r)[14] (s. 38/39).

Biy χuvatı joġovurtunuŋ kensiniŋ bergäy da **alġışla**gay joġovurtun kensiniŋ eminliktä (42r)[11] (s. 52).

Alġışlaŋız Biyni alġış bilä yäŋi, ki yaχşıdır, (48r)[3] (s. 60).

Biy, ulu yühövlärdä köp yıġınlarda **alġışla**gaymen seni (54r)[18] (s. 66).

[Prayer] Seni **alġışla**rlar canımız bizim, adam sövüçi Biy, pareχos (72r) (s. 115).

Men **alġışlı**yım alġışın Eyämizniŋ, (98r)[17] (s. 122).

Teŋrimiz bizim, yarlıġa bizgä da **alġışla** bizni, (107r)[2] (s. 132).

Alġış etkäylär aŋar här sahat da här kün **alġışla**gaylar anı (120r)[15] (s. 146).

Inandılar sözinä anıŋ, da **alġışla**dılar alġışın anıŋ (184r)[12] (s. 222).

Aŋdı bizni Biy da **alġışla**dı bizni, **alġışla**dı Biy övin Israjelniŋ, **alġışla**dı Biy övün Aharonnuŋ (202r)[20/12] (s. 244).

Yoχsa tirilär, **alġışla**lıχ Biyni, halidän meŋilikkä dirä (202v)[26/18] (s. 244).

Yoχsa tirilär, **alġışlı**yıχ seni, Biy, bundan soŋra diyin (160v)[26/18] (s. 245).

Yedi kez kündä (221r) **alġışlı**yım seni könülüküŋ da artarlıχıŋ üçün seniŋ (220v)[164] (s. 264).

Aytmadılar barçası, ki keçärlär edi yanından, ki alġışı Eyämiziniŋ siziŋ bilä, da **alġışla**dıχ sizni atına Eyämiziniŋ (230v)[8] (s. 276).

Xaysıların bularnıŋ alġışlamaχ bilä **alġışlı**yım, da yarlıların bunuŋ toldurıyım ötmäk bilä (233r)[15] (s. 280).

Evet neçik **alġışlı**yıχ alġışın Eyämiziniŋ yerdä yat? (188r)[4] (s. 287).

Tapunsunlar saŋa, Biy, barça etkänläriŋ seniŋ, da ariläriŋ seniŋ **alġışla**sınlar seni (249r)[10] (s. 298).

Alġışlagay barça tiri ari atın anıŋ meŋi da meŋi meŋilik (250r)[21] (s. 300).

Alġışlaŋız Biyni köktän, **alġışla**ŋız anı biyikliktän (255v)[1] (s. 308).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC alġyşla —, - r [algişla —; algişlar] “ segnen, ‘benedicere’ ” (s. 35).

alġışlamaχ : Övgü, medh; takdis; kutsama; dua

Alġışlamaχ bilä sarnadım alnına Biyniŋ, da duşmanlarımdan χutulgaymen (19v)[4] (s. 24).

Xaysıların bularnıŋ **alġışlamaχ** bilä alġışlıyım, da yarlıların bunuŋ toldurıyım ötmäk bilä (233r)[15] (s. 280).

Alġışlagaylar atın anıŋ **alġışlamaχ** bilä, saġmos bilä **alġışlamaχ** bilä saġmos aytkaylar aŋar (257r)[3] (s. 308).

alġışlan — : Övülmek, methedilmek; takdis edilmek; kutsanmak; (kendisine) dua edilmek

Yoχsa boyu anıŋ tirlikinä kensiniŋ **alġışlan**gay, tapungay saŋa, χaçan yaχşı etsäŋ sen aŋar (80v)[19] (s. 98).

Aŋar **alġışlan**gaylar barça milläti yerniŋ, da barça cınslar san bergäylär aŋar (120r)[17] (s.148).

Bu türlü **alġışlan**gay barşa adam, ki χorχar Eyämizdän, (230r)[4] (s. 276).

alġışlı : Övülmüş, methedilmiş; takdis edilmiş; kutsanmış; (kendisine) dua edilmiş

Tiridir Biy, da **alġışlı**dır Teŋri, (80v / 19r)[47] (s. 30/31).

[Prayer] Pareχosluχu bilä surp barçadan **alġışlı** Asduacacinniŋ da surp χaçıŋ üçün seniŋ, özdän Biy, yöpsün χoltχamızını bizim, da yarlıġa bizgä (21v) (s. 35).

Alġışlıdır Biy, ki işitti avazına alġışımnıŋ menim, (40v)[6] (s. 50).

Alġışlıdır Biy, ki sk'ançelik etti yarlıġamaχı bilä kensiniŋ bek şähärda (46r)[22] (s. 56).

Alġışlı Biy Asduac Israjelniŋ meŋi meŋilik, bolsun, bolsun (68v)[14] (s. 84).

Uludur Biy da **alġışlı**dır asrı şähärinä Teŋrimiziniŋ bizim, ari tağınıŋ anıŋ (77v)[2] (s. 96).

Biy Teŋri **alġışlı**, **alġışlı** Biy här kün, (110r)[20] (s. 136).

Bolgay atı Eyämiziniŋ **alġışlı** meŋilik, zerä burundur künäştän atı anıŋ (120r)[17] (s. 148).

Bolsun atı Eyämiziniŋ **alġışlı** halidän meŋilikkä dirä (200r)[2] (s. 242).

Alġışlısız siz Eyämizdän, ki etti kökni da yerni (202v)[23/15] (s. 244).

Alġışlısen sen, Biy, da övrät maŋa artarlıχıŋnı seniŋ (207v)[12] (s. 250).

Alġışlıdır Biy, ki bermädi bizni ulama tişlärinä alarnıŋ! (227v)[6] (s. 272).

Alġışlı Biy Teŋrisi Israjelniŋ, ki baχtı, da etti χutχarılmaχnı joġovurtuna kendiniŋ (207r)[6] (s. 316).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC alġyşly [algesli / algişli, algisli, algisle, algesli, algizli, algizle] “gesegnet, geheiligt; heilig; ‘benedictus’; ‘sanctus’” (s. 35).

ant : Ant, yemin

Antlarımnı tügällägäymen alnına barça χorχkanlarınıŋ anıŋ (33r)[26] (s. 42).

Barça yolları Eyämiznіŋ yarlıġamaχ bilä da könülük bilädir alarga, kimlär χolarlar **ant**ın da tanıχlıχına (36r)[10] (s. 46).

Tügällä Biyiklängängä **ant**ıŋnı seniŋ (82r)[14] (s. 100).

Evet yazıχlıga aytır Teŋri: Ay, sen nek aytırsen artarlıχımnı menim ya alırsen **ant**ımnı aġzıŋa seniŋ? (82r)[14] (s. 100).

Mendändir **ant**ım, ki bergäymen saŋa, Asduac, alġış bilä (93v)[13] (s. 116).

Kiriyim övüŋä seniŋ, χurban bilä beriyim saŋa **ant**ımnı, [14] ki ayttılar saŋa eri[n]lärim, ki aġzım sözlädi tarlıχıma menim (106v)[13] (s. 132).

Tügällär **ant**ların ant etkänlärniŋ da alġışlar yılların artlarnıŋ (121v)[7] (s. 148).

Baχ **ant**ıŋa, zerä toldu övläri damahlarnıŋ yerdä könüsüzlük bilä (127r)[20] (s. 156).

Turmadılar alar **ant**ına Eyämiznіŋ da toġruluχuna körä anıŋ klämädilär barma (132v)[10] (s. 162).

Xoydum **ant** taŋlanganlarıma menim, (151v)[4] (s. 184).

Meŋilik saχlıyım aŋar yarlıġamaχımnı menim, da **ant**ım menim inamlı anıŋ bilä (154r)[29] (s. 188).

Antnı, ki **et**ti Apraham bilä, da antın kensiniŋ Sahag bilä (180r)[9] (s. 218).

Toχtattı Jagopka buyruχun kensiniŋ da Israjeldä **ant**ın kensiniŋ meŋilik (180r)[10] (s. 218).

Aŋdı meŋilik **ant**ın kensiniŋ, (198v)[5] (s. 240).

Antı, χaysı ki ant içti Aprahamga, atamızga bizim, bermä bizgä [74] başχa χorχmaχtan χutχarılmaχnı duşmanlarımızdan bizim (207v)[73] (s. 316).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT and “ant, yemin” (s. 24).

Bıçgas bitik kılurlar

***And** key yeme bėrürler*

Xandın basut tilerler

Basmıl Çomal tirkeşür (I, 459/5-6-7-8).

IKT and “oath” (s. 44).

*Anlar kim badı **and**larıngız, bering olarqa ülüşlerini (4/33) (s. 44).*

*Säning İḏing tuta **and** (4/65) (s. 44).*

KB and “ant, yemin” (s. 20).

*Uḳuş ol sanga eḏgü **and**lıġ adaş*

Bilig ol sanga keḏ baġırsaḳ ḳadaş (317) (s. 47).

*Apang **and**ḳa erse iminlik bütünlük*

*Bu **and** tutġuçı kim anı er atayı (6583) (s. 649).*

KSK and “ant, yemin *bkz*. ant” (s. 250) ; ant “ant, yemin *bkz*. and” (s. 270-271).

*Taŋrı tapa **and** aytılġay oḳ silär anıŋdın kim yalġan ḳoşar ärdiŋizlär (16/56) (s. 195).*

*Tutmas silärni taŋrı uġrasız anlar birlä **ant**larıŋız içindä yoḳ kim tutar silärni anıŋ birlä kim tügdüŋüzlär **ant**larıŋızını (5/89) (s. 85).*

KTS and “ant, yemin” (s. 51) ; ant *krş*. and (s. 53).

*Uluġ ḫinş tedüki **and** içib ḫilaf ḳılmış bolur (69b/17) (s. 51).*

***Ant** içti (143/7) (s. 53).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ant “yemin” (s. 10).

KE ant/ ṭ /d “ant, yemin” (s. 29).

*Cebrāʾil kelip topraḳ alġalu oġradı ẹrse yėr Cebrāʾilge **ant** bėrdi; mendin topraḳ almaġıl tėp. Cebrāʾil **ant** oġurlap topraḳ almadı. İsrāfīlni ıḍdı aŋa ma **ant** bėrdi, ol topraḳ almadı. Kėḍin Mikāʾīlni ıḍdı aŋa ma **ant** bėrdi ol ma topraḳ almadı. Kėḍin ʿAzrāʾilni ıḍdı, aŋa ma **ant** bėrdi. ʿAzrāʾil aydı; seniŋ **ant**ındıŋ maŋa Mevlī taʿālā yarlıġı ʿazīzrek turur, tėp her ḳamuġ yėr yüzindin bir owuç tofraḳ aldı, maşrıḳdın maġrıbġa tęgi ḳırḳ ḳarı yėr ḳavar ẹrdi (5v/14-15-16-17-18-19-20) (s. 9).*

*Teŋri tuta **anṭ** yād ḳıldı, bu işler Kisrānıŋ bitigi turur, menim ḫazenem yok (231v/5) (s. 334).*

*İbrāhīm aydı: meniŋ **and**ım bar tüşe bilmez men tėdi (49r/21) (s. 68).*

ME ant “ant, yemin” (s. 91).

*Üküş hęlāk ḳılġan er, bozġun er ezyān tėgürdi anga ant içürdi anga Tạngrını tuta dạʿvàsı üze, **ant** bėrdi anga (22/4-5-6) (s. 35).*

*Ol **ant** tạḳṣīr ḳıldı işde, ḳalıḳlıḳ ḳıldı işde sınadı anı anıng birle (152/3-4) (s. 62).*

MM ant “yemin, ant” (s. 199).

Biliŋ tilge baġlıġ yemīn üʿatāḳ

Ṭalāḳ til ayıtsa ėşitse ḳulaḳ

Kerek oynap aysun kerek kirtülep

*Tüşer **ant** ḳul āzād ḥarām ittifāḳ (264/1-2-3-4) (s. 131).*

NF and “ant, yemin *krş*. ant” (s. 17) ; ant “ant, yemin *krş*. and” (s. 19).

*Ḥaq tvt anıng tilekini red qılmadın mustacāb qılġay taqı **and**ını rāst qılġay, tep aydı (380/15) (s. 264).*

Aydı kim: Abū Bekr kīnelig bolmasun taqı ant içmesün kim Musṭiḥqa iḥsān qılmaġaymen, tėp (419/1-2) afv qılsun, tėp āyat nāzil boldı

*erse, Abū Bekr taqı könglidin Musṭiḥ ḥaqqınġa tutġan kīnesini çıqardı taqı **ant**qa kefārat bėrdi taqı Musṭiḥqa burunqıdın yaḫşırak iḥsān qılu başladı (418/17) (s. 291).*

TQK ant “ant, yemin” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ant [ant] “schwur, eid” (s. 38).

GT ant “ant, yemin” (s. 203).

*Yehūdī ir daġı **ant**lar içip tevrīt öze ayıttı (331/11) (s. 165).*

İM and “yemin” (s. 500) ; ant “yemin” (s. 501).

*Eger ḳıldım irse anıng kibi ol yahūdī bolsun, yā naṣrānī bolsun, yā kāfir bolsun **and** bolur (384a/6) (s. 394).*

*Tengri Teʿālā sözi: ant içmesler Tengri öze yalġan **ant** taḳı anlar bilürler anı. Taḳı ayıttı Rasūl: yalġan ant içmek helāk ḳılur ḳumāşnı taḳı bereketni kiterür (86b/6-7) (s. 197).*

*Ve eger niyyet ḳılsa **ant**ġa taḳı niyyet ḳılsa neẕr bolmagay **ant** bolur (280a/7) (s. 321).*

KF anıṭ “ant, yemin” (s. 940).

*İmdi çekişmek olmaduḳı ol vaḳtındur kim ḳaçan ol ṣatun aldum ʿabdullahdan diyen **anıṭ** içgil dise ol kişige kim eyiddi: ʿAbdullah menüm ḳatumda vediʿat ḳodı didi, daḫı ol kişi **anıṭ** içse (61b/11-12-13-14-15-16) (s. 136).*

Kİ ant “yemin” (s. 4).

KK ant “yemin, ant” (s. 101).

TT and “ant, yemin” (s. 87).

TZ ant “ant, yemin” (s. 140).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ ant “and, kasem, ahd, peymân” (s. 22).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK and “ant, yemin” (s. 347-348).

*Eger ṣabr eyleseŋüz ve Allāh’dan ḳorḳsaŋuz pes ol işlerüŋ berkidür taḥḳīḳ aldı Taŋrı Taʿālā ʿahdlerini **and**larını kitāb vėrilen Yehūdilerden Naṣrānilerden ki bellü ėdeler Taŋrı kitābını ḫalḳa ve gizlemeyeler daḫı anı pes bıraḳdılar ol **and**ı arḳaları ardına daḫı ṣatdılar anı az bahāyıla yaʿnī ḥaḳḳı bāṭıl bile degşürdiler (73b/3-4-5-6-7) (s. 41-42).*

*Ol bir **and**dur ulu eger bilürseŋüz bu Ḳur’ān kerāmetlüdür ṣaḳlanmış bitikde yazılıdur (579b/5) (s. 293).*

KT and “1. yemin, kasem; 2. şahitlik” (s. 19-20).

*Pes her kim bulmasa, oruçdur üç günler. Şol, yazuğın gidericisidür **and**larunuzun, kaçan and içdünüz (5/89) (s. 89).*

*Pes and içerin, ılduzlar indügi vakıtlara yaʿnî Tübbe, yâ Kur’an indügi vakıtlara. Dakı bayık ol **and**dur, eger bildünüz ise, ulu (56/75-76) (s. 452).*

*Pes and içeler Tañrı’ya yaʿnî iki gişi, ölü kavmından, and içeler kim ol vasî olan iki, hıyanat eylediler; yalan and içdiler. Andan iki gişi and içdi, ol çanağı aldılar: “Bizüm **and**umuz haklurakdur ol iki **and**ından (5/107) (s. 92).*

ant et — : Ant içmek, yemin etmek

Sandır ol adamga, χaysınıŋ boluşu anıŋ sendändir, çıχmaχ χoydu esinä kensiniŋ ol yerdä, ki **ant et**ti (145v)[6] (s. 178).

Ne türlü ant içti Eyämizgä da **ant et**ti Teŋrisinä Jagopnuŋ, (232r)[2] (s. 278).

ant iç — : Ant içmek, yemin etmek

Xorχkanlarnı Eyämizdän haybatlı etär, kim **ant iç**är sıŋarın kensiniŋ da yalġan çıχmaz (16r)[4] (s. 20).

Kim ki aruvdur χolları bilä da zadasız yüräki bilä, ki almadı boşluχnu boyuna kensiniŋ da **ant iç**mädi sıŋarıŋa kensiniŋ ustatlıχ bilä (34v)[4] (s. 44).

Kötürdüm χolumnu kökkä, **ant iç**tim oŋum bilä menim (91[a]v)[40] (s. 114).

Xan umsandı Biygä, ögsünlär barçası, kimlär **ant iç**ärlär anıŋ bilä, (102v)[12] (s. 128).

Ant içiŋiz da tügälläŋiz Eyämiz Teŋrimizgä bizim barçaŋız, ki çövräsinäsiz anıŋ (129v)[12] (s. 158).

Ant içtim Tawit'ka, χuluma menim (151v)[4] (s. 184).

Bir kerät **ant iç**tim arilikimä menim, ki Tawit'ka yalġan etmägäymen (154v)[36] (s. 188).

Neçik **ant iç**tim öçäşkänimä menim, ki kirgäylär mi tınçlıχıma menim (166r)[11] (s. 202).

Ant içti Biy da dağın poşman bolmaz, ki sensen k'ahana meŋilik yergäsindän Melkisedegniŋ, da Biy oŋuŋa seniŋ (197v)[4] (s. 238).

Ant içtim da toχtattım, ki salagaymen barça könülükün artarlıχınıŋnıŋ seniŋ (215v)[106] (s. 260).

Ne türlü **ant iç**ti Eyämizgä da ant etti Teŋrisinä Jakopnuŋ (232r)[2] (s. 278).

Ant içti Biy Tawit'ka könülük bilä da yalġan etmädi aŋar (232v)[11] (s. 280).

Antı, χaysı ki **ant iç**ti Aprahamga, atamızga bizim, bermä bizgä [74] başχa χorχmaχtan χutχarılmaχnı duşmanlarımızdan bizim (207v)[73] (s. 316).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK ant iç — "ant içmek, yemin etmek" (s. 270).

*Anlarķa kim **ant iç**ärlär tişiläridin ürük turmaķ ol tört ay ägär yansalar bütünlükün taŋrı yazuķ örtgän yarlıķaġan ol (2/226) (s. 25).*

Ant içti *olar ekkikä män silärkä ädgü şaḳnıḳlılardın (7/21) (s. 108).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ant iç — / anṭ iç — / and iç — (s. 29).

Anda keḍin suʾāl ḳıldı, aydı: öwlügüm üze ***ant içtim*** *seniŋ ataŋ meniŋ ẕekerimni tutup seniŋ ferciŋe ḳoḍmaġınça seniŋ birle yatmaġaymen tėdim, muŋa ne ḥīle ḳılayın öwlügüm ṭalāḳ bolmasun (19r/4-5-6) (s. 27).*

Cādūlar ḳeldiler, Firʿavn atı üze ***anṭ içtiler****: biz Mūsī üze ġālib ḳelürmiz (112v/6-7) (s. 157).*

ʿUlemālardan birisi aytur: eger İsmāʿīl ẕebīḥ ėrdi tėp üç ṭalāḳ ***and içse*** *ėwlügi ṭalāḳ bolmaġay (49v/18-19) (s. 68).*

ME ant iç — “yemin etmek” (s. 91).

Öng yürügen er, alṗ er ***ant içti*** *Taŋrını tuta (32/5-6) (s. 37).*

Andıḳtı Taŋrı birle, ***ant içdi*** *Taŋrı tuta (59/7) (s. 42).*

NF and iç — (s. 17) ; ant iç — (s. 19).

Barça ṣaḥābalar aydılar kim: Emīrü’l-mu’minīn ʿOṯmān yalġan ***and içmez*** *(134/6) (s. 94).*

Aydı kim: Abū Bekr kīnelig bolmasun taqı ***ant içmesün*** *kim Musṭiḥqa iḥsān qılmaġaymen, tėp (419/1-2) afv qılsun, tėp āyat nāzil boldı erse, Abū Bekr taqı könglidin Musṭiḥ ḥaqqınġa tutġan kīnesini çıqardı taqı antqa kefārat bėrdi taqı Musṭiḥqa burunqıdın yaḫşırak iḥsān qılu başladı (418/17) (s. 291).*

TQK ant iç — “yemin etmek” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ant iç — “schwören” (s. 38).

GT ant iç — (s. 203).

*Müsülmān **ant iç**ip tengri kelāmınıng öze ayıttı (331/9) (s. 165).*

*Ādemī ʿaybını körüp açma, igri sözni köni dip **ant iç**me (334/12) (s. 166).*

İM ant iç — (s. 501).

*Ve eger ayıtsa: rāstı tiledim men **ant iç**key, ṭalāḳ birle tilemes men kim **ant iç**key Tengri birle tise anıng üçün kim **ant iç**ken kişi tilemes yalġan **ant iç**mekden Tengri birle (7b/3-4) (s. 151).*

*Tengri Teʿālā sözi: **ant iç**mesler Tengri öze yalġan ant taḳı anlar bilürler anı. Taḳı ayıttı Rasūl: yalġan **ant iç**mek helāk ḳılur ḳumāşnı taḳı bereketni kiterür (86b/6-7) (s. 197).*

Kİ antişti “ant içti, yemin etti” (s. 4).

TT and iç — “yemin etmek” (s. 87).

TZ ant iç — “ant içmek” (s. 140).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG ant içmäk “a taking an oath” (s. 265).

Öltürür ġamzang meni vallah desäm, aytur közüng;

*Bu ne **ant iç**mäk dur, ey miskīn, çu ḥāżir dur guvāh (200/7) (s. 212).*

LÇ ant içmek “ahd ve peymân etmek, yemin ve sevgend etmek” (s. 22).

LD ant iç — (s. 351).

***Ant iç**ip-sin gūyiyā kim ʿahd-ı ḥüsnüngde bigim*

Ḳılmaġay-sin bir cerāḥatlıḳ köngül dermānını (1897) (s. 206).

*Beste **ant içt**i ki tarlıḳ ol ağızdın almayın*

Yarılıptur özge kılmış gūyiyā sevgendini (1983) (s. 215).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK and iç — (s. 347).

Pes ola kim gizlü fikirler eyledüklerine (116a/1-2) nefslerinde peşīmānlar daḫı eydür ol kişiler ki īmān getürdiler bunlar anlar mıdur ki ***and içdiler*** *Taŋrı Taʿālā ile güçleri yėtdükçe yaʿnī ḳatı and içmek ki anlar sizüŋ biledürler (115b/7) (s. 63).*

Men ***and içer-men*** *siz görgene görmegene (613a/1) bu Ḳur'ān ḳavlidür kerāmetlü Resūl'üŋ ol şāʿir ḳavli degüldür (612b/7) (s. 310).*

KT and iç — "yemin etmek" (s. 20).

Anlarun kim ***and içerler*** *avratlarından, göz dutmağıdur dört ayun (2/226) (s. 27).*

Andan, geldiler sana, ***and içerler*** *Tañrı'ya: "Dilemedük biz, illâ eylük eylemek, dakı yakışık eylemek" yaʿnî iki hasm arasında (4/62) (s. 65).*

arınmaχ : (Günahlardan) Arınma, temizlenme

Biy, evet kim bolur turma alnıŋa seniŋ, [4] zerä sendändir **arınmaχ** (183r)[3] (s. 277).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arın–mak, arın–makın, arın–makka, arın–maklıg, arın–maknıng (s. 383).

Kaçan birök ol tınl(ı)glar ol antag agır ayıg kılınçlarıntın ***arınmak*** *tileser öz kılmış kılınçlarınga ertingü uyadsar aymansar (141/2-3-4-5) (s. 123).*

*Başdınkı yig **arınmak**ın bulur .. ajun ajunta burkanlarıg tuşar edgü edgü ögli yolçı yirçi (338/1) bilgeler birle sokuşur (337/22-23-24) (s. 204).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC arynmaq “ecussatio” (s. 42).

KM arın – maḳ (s. 34).

*Namāzuñ şarṭları altıdur avdaz almaḳ avdazsuzlıḳdan daḫı **arınmaḳ** necāsetden daḫı uyatlıġın yapmaḳ ḳıbleye ḳarşu durmaḳ vaḳt-ıla ḳılmaḳ niyyet eylemek (10a/2-3-4-5) (s. 6).*

*Ṣaymaḳ şarṭ degüldür bizim ʿālimler ḳatında Tañrı raḥmeti anlara **arınmaḳ** şarṭdur eger arınsa bir ṭaş-ıla muḥtāc olmaz ikinciye (28a/1-2-3) (s. 18).*

arıt — : Arıtmak, temizlemek; günah bağışlamak

Çuġurnı, ki χazdı da **arıt**tı, anda tüşkäy teräninä, χaysın ki etti (8r)[16] (s. 10).

Atıŋ üçün seniŋ, Biy, **arıt** yazıχlarımnı menim, ki köp boldular (28v)[11] (s. 47).

Xaytar yüzü[ŋ]nü yazıχlarımdan menim, da barça töräsizlikimni menim **arıt** mendän (84r)[11] (s. 102).

Arıtkay Biy yerni joġovurtunuŋ kensiniŋ (92v)[43] (s. 114).

Xırsızlıχım[ız]nı bizim sen **arıt**kaysen (81v)[4] (s. 129).

Arıtır edi yazıχların alarnıŋ da buzmas edi (106r)[38] (s. 165).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arıt — (s. 383-384).

*Nom uguşıntakı tınl(ı)glarnıng üç üdki özlüg ölürmiş isig [ö]z barımda ulatı ed tavarlıg alku ötek birim agır ayıg kılınçlarımızını **arıt**u[r m(e)n sü]zür m(e)n tip (26/11-12-13-14-15-16) (s. 71).*

*Aşnuça yiti kün yiti tün sekiz tözün baçag çahşap(u)dın alıp arıg baçap tangda erte tal çıbıkın tançulap tişin **arıt**ıp agızın yunsun (524/10-11-12-13-14-15) (s. 284).*

MS arıt — “temizlemek” (s. 352).

*Ol mini yirtinçülüg suvın … **arıt**dı erser anı men seki(z) … tözün yulluġ suvın yud(um) (21/11-12-13) (s. 70).*

*Vrḥar sengrem yirin sipirser **arıt**sar … (52/53-54) (s. 109).*

Bir ḳata nom işidip alḳu nızvanılarıġ arıtıp arḥant ḳutınga teginti (56/13-14-15) (s. 113).

US arıt (v) “oçişçat” (s. 263).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT arıt — “temizlemek. *Bk*. arı —” (s. 33-34).

*Ol tarıġ **arıt**tı (I, 208/7).*

*Tarıġ **arıt**gu yėr (II, 321/9).*

*Tarıġ **arıt**gu nenġ (II, 321/12).*

*Tarıġ **arıt**gu ogur (II, 321/22).*

IKT arıt — “to purif, purge” (s. 53).

***Arıt**maq üçün Tangrı anlarnı kim bittilär (3/140) (s. 53).*

*Tangrı **arıt**ur kimni kim tiläsä (4/49) (s. 53).*

*Tilämäz Tangrı kim **arıt**sa köngüllärini (5/41) (s. 53).*

*İndrür sizing üzä kökdin suw **arıt**maq üçün sizni anıng birlä (8/11) (s. 53).*

KB arıt — “temizlemek, temizletmek” (s. 23).

Yawa ḳılma emdi bu ḳalmış kününg

*Özüngdin **arıt**ġıl yazuḳung mününg (1440) (s. 161).*

Öḍürse bayat bir tilemiş ḳulın
*Angar dünya birmez **arıt**ur yolın (3524) (s. 354).*
Köni yol tutayın tise yinçkelig
*Boġuzuġ **arıt**ġu ay ḳılḳı silig (4407) (s. 443).*
İç ilde kötürgil buḍun küçlerin
*Taşırtın **arıt**ġıl ḳaraḳçı barın (5547) (s. 551).*
*Köngül til **arıtt**ıng arıdı özüng*
Mini ötlegil bir tusulsu sözüng (5128) (s. 512).

KSK arıt — “temizlemek, arındırmak” (s. 274).

*İḏimizä ıdġıl anlar içindä bir yalavaç anlardın oḳısun anlar üzä nişānlarıŋnı ögrätsä anlarḳa bitigni tapuġ yolın bilmäk **arıt**sun olarnı (2/129) (s. 14).*

*Alġıl anlarnıŋ māllarından zäkat **arıt**ġay sän olarnı arıt(t)urġay sän olarnı anıŋ birlä alkış bergil anlar üzä (9/103) (s. 144).*

***Arıt**ur taŋrı kimni tiläsä taḳı köndürür kimni tiläsä (14/4) (s. 182).*

KTS arıt — “temizlemek, arıtmak” (s. 55).

*Taḳı tonuñnı **arıt**ġıl nacasatdın… (115b/14) (s. 55).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE arıt — “temizlemek, temizletmek” (s. 32).

*Ey oġlı ḳızı bolmaġanlar, boldı erse murādça bolmaġanlar içleriŋiz **arıt**ıŋ, iʿtiḳādlarıŋız yarıtıŋ, bu kelimātnı tilde yöritiŋ (78r/17-18) (s. 108).*

*Zindānı **arıtt**ılar, açça birle [su]vadılar, arıġ yıḍlar köydürdiler, bisāṭlar töşediler, taḫt ḳurdılar (87r/18-19) (s. 121).*

*Yūsuf aydı: men özümni arıġlamasmen ve nefsimni **arıt**masmen, bu nefs yawuz işge başlaġan turur (91v/5-6) (s. 128).*

*Ḥüseyn kişi ıḍtı kötrüp keldiler, başını öz tiziŋe ḳodup boynın (247r/1) toprakın **arıt**ıp aytur edi (246v/21) (s. 358).*

ME arıt — “arıtmak, temizlemek” (s. 92).

*Kụtardı anı Tạngrı ḳạdġudın kėngrülük ḳoyu bėrdi anga ol nėmede kėnglik oynatẗı tịşi oġlannı aça sözledi ḳışşạnı **arıt**dı anı Tạngrı (78/2-3-4) (s. 45).*

*Bịliglü ḳıldı anı dı̄n içinde yịgrendürdi anga kāfịrlıknı oyġatdı anı uyḳusındın ḫạbạrlıġ ḳıldı anı nėrse üze, oyġartdı usını anıng üze (91/1) arıġ ḳıldı özini andın, **arıt**ẗı özini fụlān nėrsedin (90/7-8) (s. 48).*

*Mịsvạk birle **arıt**ẗı aġzını (100/2) (s. 50).*

MM arıt — “temizlemek, arıtmak” (s. 200).

***Arıt**ġu bu tilni ḳamuġdın oza*

Kėḏin bolsa ḥamd ü s̱enāġa sezā (16/1-2) (s. 93).

Töküp suw turup atġu ottuz taḳı

*Tenaḫnuḫ bile öz **arıt** muttaḳı̄*

Öḥö tėyü silkün aḍaḳ yėrge ur

Küḍezmek tileseŋ yunuġnuŋ ḥaḳı (83/1-2-3-4) (s. 103).

Zekāt bėrmese kim malından oza

Ḳamuġ ṭāʿātnı ururlar yüze

Aŋar ı̄man islām asıġ ḳılmaġay

*Zekātnı **arıt**ıp ḳoyarlar köze (196/1-2-3-4) (s. 120-121).*

NF arıt — “temizlemek, günahtan arındırmak” (s. 20).

*Maʿnı̄si ol bolur kim: ey tonġa çulġanıp yatġan Peyġāmber ʿas qopġıl, Qurayş kāfirlarını Tangrınıng ʿaẕābıdın qorqutġıl, Rebbüngni uluġlaġıl taqı namāznıng avvalında Allāhu ekber tėp namāz başlaġıl tonungnı necesdin **arıt**ġıl! İbnü ʿAbbās raẓhu aytur: Maʿnı̄si ol bolur kim: Yā Muḥammed, teningni yazuqdın **arıt**ġıl, yaman işlerni qodġıl yā taqı şeyṭān vesvesesini qoḍġıl, ṭāʿat ve ʿibādat qılsang, Rebbünge minnat qılmaġıl, ṭāʿatıngnı üküş körmegil, Tangrıqa ṭāʿat qılmaq içinde nefsünge ṣabur baġlaġıl yā taqı ḫalqlarġa risālat tegürmek içinde ṣabur qılġıl, yā taqı kāfirlar āzārınġa Ḥaq sözi fermānını tegürmek içinde ṣabur qılġıl tėdi erse,*

Peyġāmbar ʿas derḥāl qoptı taqı ḫalāyıqga Ḥaq (10/1) teʿālānıng fermānını tegürü başladı, kāfirlarnı tamuġ otındın qorquta başladı (9/11-12-13-14-15-16-17) (s. 7).

Māʿiz ražhu kirdi taqı aydı: Yā Resūlallāhi, (348/1) mėni ***arıt****ġıl, tėdi. Ḫatunum bar erken zinā qıldım (347/17) (s. 242).*

TQK arıt — “temizlemek, arıtmak” (s. 13).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM aryṭ —, arıdur — “oczyścić” (s. 43).

CC aryt — [arit —] “reinigen” (s. 42).

İM arıt — “temizletmek” (s. 501).

Yoḳarudın arıġ suf taḳı anı yürütse taḳı aḳızsa rāstı ol anı ***arıt****ur (108a/1) (s. 210).*

Ebū Yūsuf ayıttı: namāznı tıyar ḳaçan kim köp bolsa taḳı ṣaḥīḥi: rāstı şek ***arıt****maḳı içinde turur arıġlıḳı içinde degül (117b/1-2) (s. 215).*

KF arıd — “temizlemek” (s. 941).

Bir kişi ḳaçan bir ekin ekecek yir ṣatṣa daḫı ol ṣatġanı yirnüŋ ḳonşısınuŋ bostānınuŋ aġaçlarınuŋ budaḳları ol ṣatġanı yirnüŋ içine sarḳımış olsa. İmdi ol ṣatun alġan kişige vardur kim ol ḳonşıya buyurġay ***arıd****ġıl (107a/1-2-3-4-5-6) (s. 252).*

Kİ arıttı “temizledi” (s. 5).

KM arıt — “temizlemek, temizletmek” (s. 34).

Eger olmasa anuñ misvāki misvāk eylesün barmaġı birle ol kiçer daḫı yiter aydaġay yā ilāhī ***arıt*** *aġzum ḳoḳusı baġışla yazuġımı andan ṣoñra aġzına ṣu vire (33b/1-2-3) (s. 21).*

Ḥaḳ arılıḳ altı dürlüdür evvelkisi ***arıt****ġay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı’dan özgeden yirden kökden ikincisi* ***arıt****ġay yüregini kirden ḥasedden*

*üçünci **arıt**ġay dilini yalandan ġaybetden yaḫşılıġı kizler yamanlıġı söyler bühtāndan dördinci **arıt**ġay ḳarnını ḥarām yimekden bişinci* **arıt**ġay arḳasını *ḥarām keymekden altıncı avdaz almaḳdur şerīʿatda (37a/6) (s. 23-24).*

TZ arıt — “arıtmak, temizlemek; kabuğunu soymak” (s. 141).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD arıt — “arıtmak, temizlemek” (s. 333).

Dūr iter barça menāhīdin özin

__Arıt__ur cümle günāhıdın özin (551/5) (s. 313).

BV arıt — “temizlemek” (s. 642).

Asramaḳḳa yir iki közdin münāsib tapmadım

__Arıt__ıp yüzni ki ḳıldım gerd-i meydānıngnı cemʿ (294/3) (s. 244).

İy Nevāyī ḫırḳa zeylidin __arıtt__ıng dürd-i ḫum

Bizni bu deyr-i fenāda pāk-dāmen iyleding (351/7) (s. 291).

LÇ arıtmaḳ “temizlemek, tathîr etmek; kaldırmak” (s. 11).

LD arıt — “arıtmak, temizlemek” (s. 352).

Raḳībing raḥm itip başım __arıtt__ı köp ḳurumadı

Tefāvüt yoḳ bulut alsa niçe kim sunı deryādın (1478) (s. 161).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK arıt — “arıtmak, temizlemek, günahtan temizlemek, temize çıkarmak” (s. 349-350).

Daḫı __arıd__ur sizi küfrden ve ögretür size kitābı (22b/6) (s. 13).

Ol kişilere ki sizden inanmışlardur Taŋrı Taʿālāʾya daḫı ḳıyāmet günine ol īman getürmek sizi ʿaẕābdan ḳurtarur daḫı __arıd__ur Taŋrı bilür daḫı siz bilmez-siz (36b/2-3) (s. 21).

*Ol vaḳti ki Taŋrı Taʿālā eyitdi ʿĪsā'ya ben seni ḳabż eyler-men daḫı göge çıḳarur-men seni benüm ḫażretüme daḫı **arıd**ur-men seni ol kişilerden ki kāfir oldılar (55b/2-3) (s. 32).*

*Eger ḫasta olsaŋuz yā seferde olsaŋuz ya (107b/3-4) sizüŋ biriŋüz şu dökmekden gelse ya ʿavratlara yėtişseŋüz şu ṭapmasaŋuz teyemmüm eyleŋüz aru ṭopraḳ bile siliŋüz yüzleriŋüzi elleriŋüzi daḫı o ṭopraḳdan Taŋrı Taʿālā dilemez dīnde size zaḥmet eylemege līkin diler sizi **arıd**a daḫı tamām ėde niʿmeti üstüŋüze ola kim şükr eyleye-siz (107a/7) (s. 59).*

*Sen ḳorḳutmazsın yā Muḥammed illā ol kişileri ki ġaybıla Taŋrı'larından ḳorḳarlar daḫı namāzı durġururlar daḫı özini **arıt**sa arınmaz illā öziçün ʿāḳıbet dönmek Allāh ḫażretinedür (471a/2-3) (s. 238).*

KT arıt — "1. temizlemek, temiz tutmak; 2. günahtan temizlemek, korumak; 3. temizlemek, silmek, yok etmek; 4. temize çıkarmak" (s. 27).

*Dakı tonlarunı -yâ göñlüni- **arıt** -yâ kısalt- yaʿnî küfrden dakı yazukdan (74/4) (s. 497).*

*"İy Çalabumuz! Dakı viribi anlarun arasına yalavaç, anlardan. Okıya anlarun üzere âyetlerüni; dakı ögrede anlara Kitâb'ı yaʿnî Kur'ân'ı, dakı hikmeti yaʿnî Kur'an ahkâmın; dakı **arıd**a anları …" (2/129) (s. 15).*

*Dakı anlar kim îman getürdiler, dakı işlediler eyü işler; **arıd**avuz - yâ bâtıl eyleyevüz- anlardan yavuz işlerini; dakı yanud virevüz; anlara, yigregin anlarun kim oldılar işlerler (29/7) (s. 320).*

*Görmedün mi -yâ bilmedün mi- anları kim **arıd**urlar gendüzilerini? (4/49) (s. 63).*

arıtılgan : (Günahlardan) Arıtılan, arıtılmış

Sözläri Eyämiziŋdir sözlär ari, neçik dä kümüş taŋlangan da sınalgan, yerdän **arıtılgan** da açılgan 7 k[e]rat topraχtan (12r)[7] (s. 19).

arıtuçı bol — : (Günah için) Arıtan / temizleyen olmak

Teŋri, sen **arıtuçı bol**ur ediŋ, öç aluçı üstnä barça işlärniŋ alarnıŋ (134v)[8] (s. 207).

ari : Arı, saf, temiz; günahsız; kutsal (*Bkz*. aruv)

Men boldum χan andan üsnä Sionnuŋ, **ari** tağınıŋ anıŋ, [7] aytma maŋa buyruχun Eyämizniŋ (2r)[6] (s. 2).

Tanıŋız, ki tamaşa etti Biy **ari**sinä kendiniŋ, da Biy işitkäy maŋa sarnaganıma menim aŋar (3v)[4] (s. 5).

Erni χan töküçini da hillälini murdar etärsen, Biy, evet men köplüχünä körä yarlıġamaχıŋnıŋ seniŋ kiriyim övüŋä seniŋ, yerni öpiyim sarayına **ari** seniŋ χorχun bilä seniŋ (4v)[7] (s. 7).

Xutχar meni, Biy, zerä eksildi **ari**, eksildilär könülüklär adam oğlanlarından (12r)[2] (s. 19).

Sözläri Eyämizniŋdir sözlär **ari**, neçik dä kümüş taŋlangan da sınalgan, yerdän arıtılgan da açılgan 7 k[e]rat topraχtan (12r)[7] (s. 19).

Ariläriŋä, ki seniŋ mämläkätinädirlär, sk'ançeli ettiŋ barça klägänimni alarga (16v)[3] (s. 22).

Bi[y], χoymagaysen boyumnı tamuχta da bermägäysen **ari**ŋä seniŋ körmägä buzulmaχlıχnı (17v)[10] (s. 22).

Ariläriŋ seniŋ, χaysıları ki yeriŋdädırlär seniŋ, tamaşalı ettiŋ barça erkimni menim alarda (14r)[3] (s. 23).

İşitti maŋa dacarından **ari** kendiniŋ avazına alğışımnıŋ menim, da çaχırıχım menim alnına anıŋ kirgäy χulaχına anıŋ (16v)[7] (s. 27).

Ari bilä ari bolgaysen, er bilä zağalsız zağalsız bolgaysen, [27] taŋlamalar bilä taŋlama bolgaysen de χaχutlarnı yıχkaysen (18r)[26] (s. 29).

Kim oχşar saŋa, Teŋri, da Biy, ya kim oχşagay saŋa haybatlangan **ari**lärdän (25v)[11] (s. 32).

Xorχusu Eyämiznin **ari** da χalır menjilik (22r)[10] (s. 37).

Sen **ari**lärdä tınıpsen da ögülüpsen Israjeldän (30v)[4] (s. 40).

Ariläri anın χosdovanel bolunuz anılmaχına arilikindän anın (42v)[5] (s. 54).

Bunun üçün alğışta bolgaylar alnına senin barça **ari**lär yöpsünövlü sahatta (46v)[6] (s. 58).

Anar färah bolsun yüräkimiz bizim, da anın **ari** atına umsanalıχ (49v)[21] (s. 60).

Yeber, Biy, yarıχınnı senin da könülükünnü senin, ki uzatkaylar meni mindirgäylär **ari** tağına senin da övinä senin (70v)[3] (s. 86).

Tözgäymen atına senin zerä tatlısen alnına **ari**lärinnin (86r)[11] (s. 106).

Aridir dacarın senin tamaşası toğruluχ bilä (81v)[5] (s. 129).

Yürügäni Tenrinin χanımıznın bizim **ari** (110v)[25] (s. 136).

Bilmäχlıχ sağış ettilär üsnä **ari**lärinnin senin (144r)[4] (s. 176).

Xutχardı anı onu anın, da **ari** biläki anın (168v)[1] (s. 204).

Andı **ari** sözün kensinin, ki edi Apraham χulu bilä kensinin (182v)[42] (s. 222).

Xutχarmaχ yeberdi Biy joğovurtuna kensinin, sımarladı menjilik **ari** antın kensinin, [10] da χorχuludur atı anın (198v)[9] (s. 240).

Özdändir alnına Eyämiznin ölümü **ari**lärinin kendinin (161r)[6/15] (s. 247).

Biy, andım, da kelgäy alğışım **ari** dacarına senin (224r)[8] (s. 268).

Alğışlagay barça tiri **ari** atın anın menji da menji menjilik (250r)[21] (s. 300).

Toğrudur Biy barça yollarında kendinin da **ari**dir barça işlärindä kendinin (197v)[17] (s. 301).

Alğış barça **ari**lärindän anın anar oğlanlarından Israjelnin ki yovuχtur Biygä (257r)[14] (s. 308).

Alğışlaŋız Biyni alğış bilä yäŋi, alğış aŋar yihövünä **ari**lärniŋ (209v)[1] (s. 309).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arıg (s. 382-383).

*Anga yakın balık[lartakı suzaklartakı] kişiler yme bo savıg [eşidip yumgı] **arıg** buyan edgü kı[lınçl(ı)g isig öz] iy(i)n boltılar (21/3-4-5-6) (s. 68).*

*İkinti vımala kkirsiz **arıg** atl(ı)g orun ol .. kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar ç(a)hşap(u)d ertgülük yinçge uvşak kkirlig mün kadagların barçanı kiterürler (316/2-3-4-5-6) (s. 195).*

*Tegeyin m(e)n t(e)rk üdün arınmaknıng tüşinge .. bilge biliglig buyanlıg .. taluy ögüz kıdıgsız .. **arıg** süzük arınmak .. teringi üze çın tüpsüz .. küse{'}yür men tegeyin .. edgülüg taluyka (353/16-17-18-19-20-21) (s. 211).*

*Aşnuça yiti kün yiti tün sekiz tözün baçag çahşap(u)dın alıp **arıg** baçap tangda erte tal çıbıkın tançulap tişin arıtıp agızın yunsun (524/10-11-12-13-14-15) (s. 284).*

*K(e)ntü kılmış ayıg kılınçların aça yada kşantı kılıp yene k(e)ntü özi üçün biş ajun tınl(ı)glar üçün kut kolup buyan evirsün bir **arıg** evde (524/19-20-21-22-23) (s. 284).*

MS araġ “temiz (*bk*. arıġ)” (s. 352) ; arıġ “temiz (*krş*. araġ)” (s. 352).

*Taḳı yime kim ḳayu tınlıġ upası upasançlarnıng biş çḫşaput bir kün bir tün küdezgülüg baçaġ sekiz çḫşaput **araġ** turuġ köngülin tutsar alḳu ol tınlıġlar maytrı burḳan birle toġarlar (27/11-12-13-14-15-16-17) (s. 77).*

*Men anı **arıġ** çḫşaptlıġ …in itdim bezedim (21/5-6) (s. 70).*

***(Ar)ıġ** çḫşapt küzedti (56/9) (s. 113).*

***Arıġ arıġ** şznıġ küzedmedimiz (65/9) (s. 124).*

*Anta (ötrü) kün küninge tang … turup yangı **arıġ** kedim … kedim …liginte … tütsüglük tutup evining ḳapaġınta uluġ aġır ayamaḳın kelteçi dıntarlaraġ … erti … (94/1-2-3-4-5-6-7-8) (s. 167).*

İKP arıġ; ’’RYX “arı, saf, temiz” (s. 135).

*Qapaġda ekki **arıġ** qızlar turur (XLI.2.) (s. 31).*

*Ol qapaġda säkiz körklä (XLIII.1.-2.) taŋ **arıġ** qızlar sarıġ altun yıp äŋirärlär (XLII.8.) (s. 30-31).*

SUK Arıġ “personenname” (s. 241) ; arıġ “rein” (s. 241) ; Aruġ “personenname” (s. 241).

US arıġ “çistıy, svyatoy” (s. 263); arıġ täŋrim (s. 263); Arıġ Tegin “liçn” (s. 263).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH arıġ “temiz, pâk” (s. IV) ; arıḳ *bk*. arıġ (s. IV).

*Ne türlüg **arıġ**sız arır yumaḳın*

*Cahḭl yup arımaz **arıġ**sız erür (111-112) (s. 49).*

DLT arığ “temiz” (s. 32) ; arrığ “pek temiz. *Bk*. arığ” (s. 36).

***Arığ** neng (I, 63/27).*

*Sartnınğ azukı **arığ** bolsa yol üze yėr (I, 66/16-17).*

Ödhlek kamuğ küfredi

*Erdem **arığ** sewredi*

Yunçığ yawuz tuwradı

Erdem begi çertilür (I, 103/1-2-3-4).

*Eren **arığ** örpeşür*

Öçin kekin irteşür

Sakal tutup tartışur

Köksi ara ot tüter (I, 230/3-4-5-6).

Tutçı yagar bulıtı altun tamar arığ

Aksa anınğ akını kandı meninğ kanığ (I; 376/25, 377/1).

***Arrığ** nenğ (I, 143/8).*

IKT arıġ “clean, pure, good, holy” (s. 52).

*Bulmasa sizler suw, tayammum qılınglar **arıġ** topraqqa (4/43) (s. 52).*

*Ḥalāl qılındı sizkä **arıġ**lar (5/4) (s. 52).*

*Qaçan kim usına käldi ärsä, aydı: **arıġ** sän, yandım sanga (7/143) (s. 52).*

*Ol **arıġ** Tangrı, musaḫḫar qıldı bizkä munı (43/13) (s. 52).*

KB arıġ “temiz, pâk” (s. 22-23).

*Toġar kün **arıġ** ya arıġsız timez*

Ḳamuġḳa yaruḳluḳ birür eksümez (831) (s. 100).

*Saḳınuḳ kerek din iḍisi **arıġ***

İmin bolsa il buḍnı andın arıġ (2190) (s. 234).

*Saḳınuḳ **arıġ** din iḍisi kişi*

İrinmez ḳılur barça yalnguḳ işi (2462) (s. 260).

Yigü içkü ḳatmış ḳamuġ otlarıġ

*Öz elgi bile ḳatsa tutsa **arıġ** (2903) (s. 301).*

KSK arıġ “temiz, saf, günahsız” (s. 273).

*Ay anlar kim kertgündilär yetürünlär **arıġ**lardın ol kim ḳazġandınızlar anınḍın kim çıḳardımız silärkä yärdin uġramanlar arıġsızlarḳa andın yetürsä silär ärmäs silär anı tutuġlı mägär kim köz yumsa silär anın içindä (2/267) (s. 31).*

*Ägär bolsa silär igliglär azu yol yörimäk üzä azu kälsä birägü silärdin uyat yärdin azu ḳatılsa silär ḳunçuylarḳa bulmasa silär suwnı utru uġraŋlar **arıġ** tupraḳḳa türtüŋlär yüzläriŋizkä äliglériŋizkä andın (5/6) (s. 75-76).*

*Ançada yarlıġ ıḏtım **arıġ** tonluġlarḳa kim kertgünüŋlär maŋa mäniŋ yalavaçımḳa aydılar kertgündümiz tanuḳ bolġıl biz boyun beriglilär miz (5/111) (s. 88).*

*Oḳımaḳları anıŋ içindä **arıġ** sän sän idimä alḳışları anıŋ içindä sälām temäk keḏin oḳımaḳları ögdi aymaḳlıḳ taŋrıḳa ajunluġlar iḏisi (10/10) (s. 148).*

***Arıġ** iḏi ol yüksäk anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar (10/18) (s. 149).*

*Bardılar ḳaçan kördilär ärsä bir oġlannı öldürdi anı ẖızr aydı öldürdüŋ-mü bir ätözni **arıġ** yazuḳsuz (18/74) (s. 217).*

*Aydı män ol turur män iḏiŋ yalavaçıdın bağışlayın saŋa bir oġlan **arıġ** (19/19) (s. 221).*

*İndürdimiz silär üzä yandaḳ şäkärini buldurçınnı (81) yeŋlär anıŋ **arıġ**larındın kim rūzī ḳıldımız silärkä (20/81) (s. 231).*

KTS arıġ “temiz; mukaddes” (s. 54-55).

*Bu ḳurımış ẖurmanı ırġaġıl **arıġ** pakizä tatlu ẖurma tüşgäy (18/10) (s. 54).*

*Bağışlar säŋgä (säñä) bir **arıġ** oġul (12b/2) (s. 68).*

*Aḍaḳındaḳı naʿliñni suçulġıl kim sän bu **arıġ** artılmış orunda sän kim anıñ atı tova turur (29/6) (s. 54).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE arıġ “temiz, arı; masum, suçsuz günahsız; parlak, güzel, hoş” (s. 31).

*Ḳavluhu taʿālā: … taḳı bizni **arıġ** yolġa köndürüp hidāyet birle aġırlap yaman yoldın ḳutḳardı (1v/5-6) (s. 3).*

*Ḥavvā bu sözge kaḍġuluġ boldı, İblīs aydı: men **arıġ** muṣliḥ kişimen (14r/21) (s. 21).*

*Zindānı arıttılar, açça birle [su]vadılar, **arıġ** yıḍlar köydürdüler, bisāṭlar töşediler, taḫt ḳurdılar (87r/18-19) (s. 121).*

*Ol aḳarda bir kişi tam tüpidin ötüp barur ẹrdi, anıŋ tonıġa suw tamdı, aydı: bu nāv-dāndın aḳa turġan suw **arıġ** mu ya arıġsız mu ẹrken (100r/19-20) (s. 140).*

*Yana bir yėrde mundaġ sözlemesün tėp Mevlī taʿālā ḳızġut ḳıldı, eḍgüleri **arıġ**ları ol yarlıġnı bitiyürdiler, yigitleri arıġsızları ol işge füsūs ḳıldılar tillerin öwürdiler, ḥıṭṭa tėmediler, ḥınṭata tėdiler (117r/12-13-14-15) (s. 164).*

ME arıġ “temiz, arı” (s. 92).

***Arıġ** angdı Tạngrıġa **arıġ** Tạngrı boşadı anı (69/1-2) (s. 44).*

***Arıġ** dōstluḳ ḳılıştı anıng birle (114/3-4) (s. 54).*

*Saḳlandı yạwuzluḳdın, **arıġ** köngül açar yẹrge çıḳdı (181/7) (s. 69).*

MM arı *krş*. arıġ (s. 200) ; arıġ “temiz, arı *krş*. arı” (s. 200).

Bu cümle melek hem ins ü perī

*Dürūdnı kim aydılar ėrse **arı***
Iḍur-miz olar aymışınça dürūd
Muḥammed resūlġa rusül mihteri (10/1-2-3-4) (s. 92).
Velī saç saḳal aḳ bėlürtgen ḳarı
Taḳı n’ėtge-mėn tėyür ėrseŋ barı
Taḳı bolmadı mu ḳılıp tevbe rāst
*Yunulsa başıŋdın yazuḳlar **arı** (39/1-2-3-4) (s. 96).*
*Ḫaber bėrmişi tėg **arıġ** pāk kelām*
Tümen miŋ dürūd u taḥiyyet selām
Tėgürgil rusül enbiyā rūḥıŋa

Yaratġan uġanım ulaşu ulam (6/1-2-3-4) (s. 91-92).

Aŋar mėŋzegen yoḳ ḳamuġdın ***arıġ***

Maḥall ü mekān u zamāndın fariġ

Nė kim vehm ü ḫāṭır ḫayālġa tüşer

Oşol cümledin pāk münezzeh ***arıġ*** *(30/1-2-3-4) (s. 95).*

Ḫaber bėrdi allah kelāmı bize

Teyemmüm ḳılıŋ tėp ***arıġ*** *yer üze (106/1-2) (s. 107).*

Arıġ *iʿtiḳād körklü ādāb bile*

Kiriben bu yolġa yörüşgü kerek (289/3-4) (s. 134).

NF arıġ “arı, pâk, temiz; günahsız” (s. 20).

ʿAbdu’l-Muṭṭalib çıqtı taqı Kaʿbe qapuġınga keldi taqı aydı: Ey Bār Ḫudāyā, bu ėwüngni duşmanlar yaqmaqqa kelip tururlar. Bu ***arıġ*** *ėwüngni duşmanlardın saqlaġıl, duşmanlarnı bu ḥaramunga kigürmegil, sen anlarnı helāk qılġıl! tep qarġadı (42/12-13-14) (s. 31).*

Ey Necāşī melik, āgāh bolġıl kim men ol bir ü bar Tangrını ögermen kim andın öngin Tangrı yoq, melik turur, mülkinge noqṣān yoq taqı kerekmez ṣıfatlardın ***arıġ*** *pāk turur (78/15-16) (s. 58).*

Andın song Fāṭıma ražhā tünekke kirdi taqı ***arıġ*** *ġusl qıldı (167/5-6) (s. 115).*

Ḫaq tebāraka ve teʿala ferīştelerke ḫiṭāb qıldı taqı aydı: Ey ***arıġ*** *qullarım, bu Barsīsānıng ʿibādatından nė taʿaccub qılur-siz? (368/5-6) (s. 255).*

TQK arıġ “1. kirli omayan, temiz; 2. güzel, hoş, değerli; 3. günahsız, saf, temiz” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ary [arri / ari, are; s(anctus); *Pl*. arılar; *sonst* arilar, ariler, arelar] *cf*. arov. “rein, sauber, ‘nitidus’; rein, gereinigt, heilig; ‘sanctus’;‘spiritus sanctus’ ” (s. 41-42).

GT arı “temiz, saf” (s. 204).

*Ḳaçan körseng **arı** tonlı kişini, anı bilseng kirek zāhid yolında (97/11-12) (s. 48).*

*İşitkil bu ḥikāyet ni ḫaber dir, **arı** yolda yürigen bir yigit ir, bir ay yüzli bilen baġlap maḥabbet, ḳılur irdi hemīşe pāk ṣuḥbet (262/7-8) (s. 130).*

*Şiʿr her ḳaṭra kim kökden iner bolsa idi ḫāliṣ dürer, munçaḳ bigin bāzār içi ṭolġay idi **arı** güher (316/1-2) (s. 157).*

İM arı “temiz, saf” (s. 501) ; arıġ “1. temiz, saf; 2. kutsal, mübarek; 3. güzel, hoş; 4. münezzeh, fariğ” (s. 501).

*Ḳırḳ ikinçi farż (85b/1) köngli **arı** ḳılmaḳ barça yazuḳlardan (85a/8) (s. 196).*

*Taḳı Tengri **arıġ** kilmekden taḳı kitmekden (57a/2-3) (s. 179).*

*Ādāmī sarḳıtı **arıġ** turur, berāber turur kerekse müsülmān bolsun kerekse kāfir bolsun, cünüb bolsun, kerekse **arıġ** kişi bolsun (116a/6-7) (s. 215).*

*Ḳaçan kim namāz ḳılsa taḥiyyet-i mescid ḳaṣḍ ḳılġay (372a/1) ḥücre-i şerīfeni, andan songra kilgey **arıġ** ḳabrḳa, turġay başı tuşında Nebī ʿaleyhi’s-selāmnıng (371b/8) (s. 385).*

Kİ arı “temiz, pak” (s. 5) ; arığ = *arı* (s. 5).

KM arı “temiz, arı” (s. 34).

*Durġuzuñ namāzı virñüz zekātı ḫaḳ Tañrı **arı** Tañrı yüce Tañrı buyurdı bize namāz ḳılmaġı zekāt virmegi (2a/3-4) (s. 1).*

*Tañrı Taʿālānuñ ḳavlidür ʿibādet idüñ Tañrı’ya **arı** köñül birle (15b/6) (s. 10).*

*Daḫı bir rivāyetde şükr Allah’a düşürdi kökden **arı** şu daḫı İslām nūr ḳıldı daḫı delīl ḳıldı senüñ cennātuña niʿmetlü cennātuña (33a/3-4-5) (s. 21).*

TZ aru “temiz” (s. 142).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL arıg, arık “Lager manasınadır … Bir dahi arı ve pak manasına gelir …” (s. 8-9).

LÇ arı “zünbûr; temiz, pâk, sâf; belî” (s. 10).

LD arıḳ “temiz” (s. 352).

*Nūr baḥrındın **arıḳ** ẕātıng irür dürr-i yetīm*

Min ni tip aytay anıng tig gevher-aṣlın mā vü ṭīn (13) (s. 4).

SD arıġ “arı, temiz, saf” (s. 399).

*Nūr baḥrıdın **arıġ** ẕātıng irür dürr-i yetīm*

Ni dip aytayın anıng tig gevher aṣlın mā vü ṭīn (29) (s. 96).

Ol Ḫˇāce kimdür, atını sorsang, men aytayın

*Atı Muḥammed, anıng **arıġ** ẕātı pārsā (58) (s. 104).*

YED arı “temiz, pak, saf” (s. 356).

Yüzüngni gül çü körmedi könglekni ḳıldı çāk

*Yūsufnı issi **arı** ki her pīrehende yoḳ (135/3) (s. 163).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK arı (1) “temiz, arı, güzel, helâl, günahsız” (s. 349); aru *bk*. arı (1) (s. 351).

*Lūṭ eyitdi ey ḳavmüm bu ḳızlarumı ḳonuḳlarum yėrine dutuŋuz ki anlar **arı**raḳdur siziŋiçün (241b/5-6) (s. 126).*

Eger ḫasta olsaŋuz yā seferde olsaŋuz ya (107b/3-4) sizüŋ biriŋüz ṣu dökmekden gelse ya ʿavratlara yėtişseŋüz ṣu ṭapmasaŋuz teyemmüm

*eyleŋüz **aru** ṭopraḳ bile siliŋüz yüzleriŋüzi elleriŋüzi daḫı o ṭopraḳdan Taŋrı Taʿālā dilemez dīnde size zaḥmet eylemege lākin diler sizi arıda daḫı tamām ėde niʿmeti üstüŋüze ola kim şükr eyleye-siz (107a/7) (s. 59).*

*Ey rabbī anı **aru** ḳıl ḳavlde veʿamelde (326a/2) (s. 167).*

*Men seni yaradan Allāh'uŋ resūli-men saŋa bağışlamağiçün bir oğlan ki yamanlığlardan **aru** ola (327a/2) (s. 168).*

***Aru** ʿavratlar **aru** erenlerüŋdür daḫı **aru** erenler **aru** ʿavratlaruŋdur anlar arınmışlardur (378a/3) (s. 194).*

*Seni yaradanı ulula daḫı ṭonlaruŋı **aru** eyle (621a/5-6) (s. 314).*

KT arı : → aru (s. 26); aru, arı "1. temiz, pis ve kirli olmayan; 2. temiz, halâl; 3. temiz, güzel, değerli; 4. temiz, saf, günahsız" (s. 33-34).

*Dakı eger olasız sayrular, yâ sefer üzerinde, yâ gele biregü sizden aşak yirden yaʿnî su döküp, yâ yakınlık eyleyesiz avratlara, pes bulmayasız şu: kasd eylen topraka **aru**; pes sürün yüzlerünüze dakı ellerünüze (4/43) (s. 62-63).*

*Dakı indürdük sizün üzere terengübîni, dakı bıldırcını. "Yin **aru**larından anun kim rūzî virdük size." (2/57) (s. 7).*

*Her kim diler-ise izzeti, Tañrı'nundur izzet dükeli. Andın yana ağar, **aru** sözler; dakı eyü amel yüceldür anı (35/10) (s. 352).*

*Eyitti Cebreyil: "Bayık ben Çalabun yalavacıvan, anun-içun kim bağışlayam sana, bir oğlan **aru** (19/19) (s. 241).*

ari bol — : Temizlenmek, arınmak (*Bkz*. aruv bol —)

Ari bilä **ari bol**gaysen, er bilä zaġalsız zaġalsız bolgaysen, [27] taŋlamalar bilä taŋlama bolgaysen de χaχutlarnı yıχkaysen (18r)[26] (s. 29).

Yoχsa ki yoχ eyälik etkäylär maŋa, ol vaχta zaġalsız bolıyım da **ari bol**ıyım ulu yazıχtan ulu (22v)[14] (s. 37).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB arıġ bol — (s. 23).

*Bor içmez kerek **bol**sa ḳılḳı **arıġ***

Yaraġsız ḳılınçıġ yıratsa arıġ (2729) (s. 285).

***Arıġ bol**sa aşçı arıġ aş birür*

***Arıġ bol**sa aş suw sewe keḏ yilür (2846) (s. 296).*

*Saḳınuḳ **arıġ bol**sa aşlı bolur*

Ol üç neng bu yirde bolur ay unur (4501) (s. 452).

KSK arıġ bol — “helâl olmak” (s. 273).

*Yana **arıġ bol**mışlar kertgünügli ḳunçuylardın yana arıġlar yavaşlar anlardın kim berildilär bitigni silärdä öŋdün ḳaçan bersä silär olarḳa tärlärini özlärini küḏäziglilär artaḳ iş ḳılmaġlılar ap ymä oynaş tutuġlılar (5/5) (s. 75).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE arıġ bol — (s. 31).

*Yezīd bini’l-Ḥażar namāzda erken munı işitti, namāznı buzup aydı: yā fāsıḳ siz tegler **arıġ bol**up Ḥüseyn arıġsız mu bolur (246v/8-9) (s. 358).*

NF arıġ bol — (s. 20).

*Peyġāmbar ʿas’nung ḥadīṯlerini oqımaq neteg turur? tėp aydım erse, ol aydı: Eger oqıġannıng taqı ayıtġannıng niyyeti **arıġ** bolsa, ziyān qılmaġay (232/9-10) (s. 160).*

*Peyġāmbar ʿas’dın suʾāl qıldılar kim: Haq teʿālā ḥażratında qayu bir kimerse artuq turur? tėp ayılar erse, Peyġāmbar ʿas aydı: Qayu bir müʾmin ve muvaḥḥidning tili rāst bolsa taqı köngli kīne ve haseddin **arıġ bol**sa, Tangrı teʿālā ḥażratında ol muʾmin artuq turur, tėp aydı taqı aydı kim: Köngüllerde Tangrı teʿālāqa sewüglügrek köngül (412/1) ol turur kim*

*yazuqdın **arıġ bol**sa taqı dīn içinde muḥkem bolsa taqı muʾminlarqa şefaqatlıġ bolsa, tėp aydı (411/15-16-17) (s. 286).*

ME arıġ bol — (s. 92).

*Ton tęrni arıġlıḳ ḳıldı, **arıġ bol**dı yışın yışnadı, yąşnadı (176/3) (s. 68).*

*ʿAẓīz boldı, ʿąẓīzlik körgüzdi key arındı andın, yąḫşı **arıġ bol**dı andın, yeriglep yıraḳ turdı andın (182/7) (s. 69).*

MM arıġ bol — (s. 209).

Biri ʿavret örtmek ėkinç yunmaḳı

*Ten ü ton namāzlıḳ **arıġ bol**maḳı*

Taḳı ḳıble tüzmek bu vaḳt saḳlamaḳ

Taḳı niyyet iḫlāṣ bile ḳılmaḳı (67/1-2-3-4) (s. 101).

TQK arıġ bol — “temizlenmek, arınmak” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT arı bol — (s. 204).

*Yolungda **arı bol**up yürügil, kir yüzni urur ḥācerge ḳaṣṣār (51/3) (s. 25).*

İM arıġ bol — (s. 501).

*Tengri Teʿālā sözi: yingiz ol nerseden kim yir yüzinde ḥālāl bolġay, **arıġ bol**ġay (79a/2-3) (s. 192).*

KM arı bol — (s. 34).

*Nebīʾden Tañrı raḥmeti Nebī üstine ol Nebī eyitdi āḫir ḥaccında yā ḫalḳılar ḳıluñuz biş namāzıñuz dutuñuz ayuñuz virüñüz mālıñuzun zekātı **arı bol**ġay nefsiñüz (3b/1-2-3-4) (s. 2).*

TZ aru bol — “temiz olmak” (s. 142).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK aru ol — “temizlenmek” (s. 351).

Eger Taŋrı Taʿālā’dan muḳadder olmasayıdı levḥ-i maḥfūẓda yėtişürdi size alduġuŋuz fidādan ötürü ulu ʿaẕāb yėŋüz siz ġanīmet eylegen māldan size ḥelāl oldı ***aru ol****dı şübhelerden daḫı müttaḳiler Taŋrı’dan (191b/5-6) (s. 101-102).*

Ol evlādur ki anda durasın ki Mescid-i Ḳubā’dur anda erenler vardur severler ***aru ol****maġı Taŋrı Taʿālā sever arınanları (212a/1-2) (s. 111).*

KT aru ol —, arı ol — “1. günahtan temizlenmek, tövbe etmek; 2. noksan sıfatlardan münezzeh olmak, beri olmak, şanı yüce olmak (s. 34).

Dakı her kim ***aru ol****dı, arı olmaz illâ gendüzi-y-içün. Dakı Tañrı’dın yanadur dönecek (35/18) (s. 353).*

Pes hayırlu oldı -yâ ***arı ol****dı- Tañrı, yigregi sûrat eyleyicilerün endâze eyleyici (23/14) (s. 273).*

Ari Can : Kutsal Ruh

[Prayer] Haybat Ataga da Oġulga da **Ari Can**ga, hali da dayma, meŋi meŋilik (59r) (s. 72).

Salma / Salmagın meni, Biy yüzüŋdän seniŋ da **Ari Can**ıŋnı seniŋ / **Can**ıŋnı **Ari** seniŋ çıχarma / çıχarmagın mendän (84r / 64v)[13] (s. 104/105).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK arıġ cān “Cebrail” (s. 273).

Ayġıl indürdi anı ***arıġ cān*** *yaʿnī cabrā’il iḏiŋdin kertü yaraşı bäkütü üçün anlarnı kim kertgündilär köni yol säwünç boyun beriglilärkä (16/102) (s. 200).*

CC ary tyn “der Heilige Geist” (s. 41-42-262).

ari et — : Temizlemek, arıtmak (*Bkz*. aruv et —)

Ketkänläri aχın suvlarnıŋ färah etärlär şähärin Teŋriniŋ, da **ari et**ti övin kensiniŋ Biyiklängän (75v)[5] (s. 92).

arilik : Arılık, saflık, temizlik; günahsızlık; kutsallık (*Bkz*. aruvluχ)

Da övündürdüŋ χuvatıŋ bilä seniŋ obozlarına **arilik**iŋdän seniŋ, (26r)[13] (s. 32).

Kim mingäy tağına Eyämizniŋ, ya kim bolgay **arilik** yerindän anıŋ? (34v)[3] (s. 44).

Yuvıyım **arilik** bilä χolumnu menim da çövräsinä bolıyım seġanıŋ bilä seniŋ, Biy (29v)[6] (s. 49).

Ariläri anıŋ tapunuŋuz aŋılmaχlıχına **arilik**iniŋ anıŋ (29v)[5] (s. 55).

Asduac olturdu olturġuçuna **arilik**niŋ kensiniŋ (77r)[9] (s. 94).

Negä diŋrä kirgäy **arilik**inä Teŋriniŋ, da eskä alıyım soŋġusun alarnıŋ (97r)[17] (s. 153).

Teŋri **arilik**indändir yollarıŋ seniŋ (102v)[14] (s. 161).

Çıχardı alarnı tağına **arilik**iniŋ kendiniŋ, (107v)[54] (s. 167).

Xaysıları ki ayttılar: “Meŋärälıχ biz **arilik**in Teŋriniŋ” (144v)[13] (s. 176).

Xaytardıŋ antnı χuluŋdan seniŋ, murdarladıŋ yerdä **arilik**in anıŋ (155r)[40] (s. 188).

Övüŋä seniŋ yaraşır **arilik**, Biy, uzun künlärdä (129r)[5] (s. 199).

Teŋri sözlädi **arilik**indän kensiniŋ: “Biyik bolgaymen da üläşkäymen tarlıχnı da salaşın övnüŋ ölçkäymen (193v)[8] (s. 234).

Boldu Cuvutluχta **arilik**i anıŋ da Israjeldä buyruχu anıŋ (159r)[2] (s. 243).

Duşmanlarına anıŋ kiydiriyim uyatnı, yoχsa üsnä anıŋ çiçäklängäy **arilik**im menim (233r)[18] (s. 280).

Keçä [2] kötürüŋüz χollarıŋızını siziŋ **arilik**kä da alġışlaŋız Biyni (233v)[1] (s. 280).

Alġışlaŋız Teŋrini **arilik**indä anıŋ (210r)[1] (s. 311).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arıglıg (s. 383).

*K(a)ltı barıg yokug <**arıglıg**> ömezler .. tüplügüg tüpsüzüg ömezler (291/20-21-22-23) (s. 183).*

*Noş tatıglıg mengülüg nırvan … **arıglıg** balıkka kigürüp .. noş tatıglıg itigsiz .. menggü mengig aşatur siz (647/3-4-5) (s. 336).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT arığ – lık “temizlik” (s. 32).

KB arıġlıḳ “temizlik” (s. 23).

*Iḍuḳ ol bu beglik **arıġlıḳ** tiler*

***Arıġlıḳ** bile ilde saḳlıḳ tiler (1960) (s. 214).*

Közi toḳ kerek keḍ yime köngli bay

***Arıġlıḳ** kerek hem yüzi körki ay (2843) (s. 295).*

***Arıġlıḳ** tilese arıtġıl boġuz*

Arıtsa boġuz boldı asġıng ögüz (5352) (s. 532).

KSK arıġlıġ “temizlik, saflık (Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih etmek) *bkz*. arıġlıḳ” (s. 273) ; arıġlıḳ “temizlik, saflık *bkz*. arıġlıġ” (s. 273-274).

***Arıġlıġ** birlä yād ḳılġıl iḍiŋ ögdüsi birlä bolġıl säcdä ḳılıġlılardın (15/98) (s. 191).*

*Käldi taŋrı yarlıġı ewdürmäŋlär anı. Anıŋ **arıġlıḳ**ı uluġ yüksäk ol anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar (16/1) (s. 191).*

*Berdimiz aŋar ḫikmät kiçig ärkän mihrbānlıḳ biziŋ üskümizdin **arıġlıḳ** (19/12-13) (s. 221).*

KTS arıġlıḳ “temizlik; zekât” (s. 55).

*Tilärmiz tegşürsä anlarka… yigräk andın **arıġlıḳ** yaḳınraḳ yawuḳluḳ ulamaḳlıḳġa (7/1) (s. 55).*

*Farmanladı mäñä namaznı **arıġlıḳ**nı män tirig bar erken (13/4) (s. 55).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE arıġlıḳ “temizlik, suçsuzluk, masumluk” (s. 32).

*Maʿnīsi ol bolur: Yūnus bülend ün birle bizni yād ḳıldı: İḍiya sendin özge Teŋri yoḳ **arıġlıḳ** saŋa turur, men özümge ẓulm ḳıldım ẓālimlerdin boldum tėdi (156v/15-16) (s. 222).*

*Mevlī taʿālā on sekiz āyet Ḳur’ān içinde menim **arıġlıḳ**ım üze tanuḳluḳ bėrür, Cebreʾīlden ıḍtı (235r/11-12) (s. 340).*

ME arıġlıḳ “temizlik, arılık” (s. 92).

*Ḳendü özini arıġ ḳıldı yā **arıġlıḳ**ġa niṣbėt ḳıldı, arıġ ḳıldı kėndü özini (106/1-2) (s. 52).*

*Ton tėrni **arıġlıḳ** ḳıldı, arıġ boldı yışın yışnadı, yąşnadı (176/3) (s. 68).*

MM arıġlıḳ “temizlik” (s. 200).

***Arıġlıḳ** nişānı şehādet bile*
İḍi ẕikri aytu kirür sine ol (64/3-4) (s. 100).
Kerek ėrse ėkki ajunda amān
*Küḍezmek kerek ḳul **arıġlıḳ** yolı (84/3-4) (s. 103).*

NF arıġlıḳ “suçsuzluk, günahsızlık” (s. 20).

Aydılar: Ol maʿnīʾ üçün kim anıng erlik şehveti yoq, tėdiler erse, bu ʿazīz aydı kim: ***Arıġlıq*** *ol bir ve bar Tangrıqa turur kim yetmiş yıldın song manga bir ḫādim birle vaʿẓ qıldı, tėdi erse, aydılar: Ey ʿazīz, neteg vaʿẓ qıldı? tėp suʾāl qıldılar erse, ol ʿazīz aydı kim: Bir kimerse bir şehvetni qaṭʿ qılmaq birle ḫalīfa ėwinge maḥram bolur ermiş (302/12-13-14-15) (s. 209).*

Yā Rabbenā, sen ol miskīnge tevbe rūzī qılġıl, tėp ayturlar yā taqı murādları angar duʿā qılmaq ermez, velīkin anıng ʿaybını ḫalq ara ẓāhir bolsun taqı özlerining ***arıġlıq****ı ẓāhir bolsun tėmek turur (388/2-3-4) (s. 270).*

TQK arıġlıḳ “1. temizlik, saflık; 2. bütün noksan sıfatlardan uzak olma, münezzeh olma” (s. 13).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM arıġlıḳ “1. münezzehlik, fariğlik; 2. temizlik” (s. 501).

Taḳı ayıttı Tengri Teʿālā: rāstı Tengri Teʿālā bir turur, ***arıġlıḳ*** *angar (3b/1) kim bolġay angar oġul ḳız (3a/8) (s. 148-149).*

Ebū Yūsuf ayıttı: namāznı tıyar ḳaçan kim köp bolsa taḳı ṣaḥīḥi: rāstı şek arıtmaḳı içinde turur ***arıġlıḳ****ı içinde degül (117b/1-2) (s. 215).*

KM arılıḳ “temizlik” (s. 34).

Bil ḥaḳ ***arılıḳ*** *iki dürlüdür biri ulu ṭahāretdür biri kici ṭahāretdür (6b/2-3) (s. 4).*

Ḥaḳ ***arılıḳ*** *altı dürlüdür evvelkisi arıtġay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı’dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtġay yüregini kirden ḥasedden üçünci arıtġay dilini yalandan ġaybetden yaḫşılıġı kizler yamanlıġı söyler bühtāndan dördinci arıtġay ḳarnını ḥarām yimekden bişinci* arıtġay arḳasını *ḥarām keymekden altıncı avdaz almaḳdur şerīʿatda (37a/6) (s. 23-24).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD arılıḳ “arılık, temizlik; dürüstlük, saf, temiz; dürüst, içten” (s. 333).

Bābür ki dimes bir kişige bir sözini
İlçinge didi velī ser-ā-ser sözini
Sulṭān ʿAlī er sözüm sanga dise ni tang
***Arılıḳ** u daḳ digey ḳalender sözini (285/1-2).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK arılıḳ “temizlik” (s. 349) ; arulıḳ “temizlik, temizlenme” (s. 351).

*Ḳaçan yėmekden dükenseŋüz ṭaġılıŋuz sözle eglenmeŋüz taḥḳīḳ ol nebī incidürdi pes sizden utanurdı Taŋrı Taʿālā ḥaḳdan utanmaz daḫı anlardan bir nesne isteseŋüz isteseŋüz anlardan perde ardından (458b/1) ol **arılıḳ**dur sizüŋ yüreklerіŋüzde (458a/5-6-7) (s. 232).*

*Eger eyidilse size ḳayıtıŋuz dėnilse (378b/1-2) pes ḳayıtıŋuz ol ḳayıtmaḳ size **arulıḳ**dur daḫı Taŋrı Taʿālā siz işlegeni bilicidür yazuḳ yoḳdur üstüŋüze sizüŋ girmekde ol evlere ki kimse yoḳdur (378a/7) (s. 194).*

KT arulık “takdis ve tenzih etme, münezzeh olma” (s. 35).

*Duʿâsı anlarun, anlarun içinde: “**Arulığ**un senün, iy Tañrı!”; dakı alkışları anlarun içinde, selâm virmekdür (10/10) (s. 156).*

*Eyitti yaʿnî avratları düzdüginden soñra: “Nedür işinüz, ol vakt kim istedünüz Yūsuf’dan gendüzini?” Eyittiler: “**Arulık**dur Tañrı’nun; bilmedük anun üzere hiç yavuzlık.” (12/51) (s. 183).*

***Arulığ**ı Tañrı’nun, andan kim sıfat eylerler (37/159) (s. 369).*

artar : Doğru, dürüst; adil [= köni / könü, toġru / doġru]

Bunuŋ üçün turmısarlar dinsizlär yarġuga, da ne yazıχlılar saġışına **artar**larnıŋ (1v)[5] (s. 2).

Maχtangay sendä sövüklülärinŋ atınŋa seniŋ, [13] zerä alġışlagaysen sen **artar**nı, (5v)[12] (s. 8).

Tügälläsin yamanlıχ üsnä yazıχlılarnıŋ, da oŋargaysen **artar**ga (7v)[10] (s. 10).

Biy tergär **artar**nı da yazıχlını, (13v)[5] (s. 18).

Anda χorχkaylar χorχu, χayda ki bolmagay χorχu, zerä Biydir övlärinä **artar**larnıŋ (15v)[5] (s. 20).

Yarġusu Eyämizniŋ könüdür, da **artar**dir ol (28r)[10] (s. 36).

Bağlı bolgay ustat erinlär, ki sözlär edilär **artar** üçün egirlikni, öktämliklärindän da sökkänlärindän kensiläriniŋ (45v)[19] (s. 56).

Artar da könidir Biy (56v)[4] (s. 68).

Toχtatır Biy **artar**larnı da tanır künün zadasızlarnıŋ, (61r)[17] (s. 74).

Baχar yazıχlı **artar**ga da klär öldürmä anı, (62v)[32] (s. 76).

Körgäylär **artar**lar da χorχkaylar, (85v)[8] (s. 104).

Färah bolgay **artar** Biygä da umsangay aŋar, (103v)[11] (s. 128).

Uladılar boyun **artar**nıŋ da χannı zadasız borçlu etärlär edi (165r)[21] (s. 200).

Yarıχ saçtı **artar**larga, (168v)[11] (s. 204).

Yarlıġavuçı şaġavatlı da **artar**dır Biy (199r)[4] (s. 240).

Bu eşik Eyämiziŋdir, da **artar**lar kirärlär munda (205v)[20] (s. 248).

Artarsen sen, Biy, da toġrudur yarguŋ seniŋ (218v)[137] (s. 262).

Xoymazdır Biy kavazanın yazıχlınıŋ povetinä **artar**nıŋ, da **artar**lar salmasınlär χolların kensiläriniŋ töräsizlikkä (228r)[3] (s. 274).

Biy **artar**dır da uvatır erinçäkin yazıχlıniŋ gärdanına (230v)[4] (s. 276).

Ögütlägäy meni **artar** yarlıġamaχ bilä da azarlagay, (243v)[5] (s. 292).

Biy sövär **artar**larnı, (251r)[8] (s. 300).

artarlan — : Doğru yola girmek [= toġrulan —]

Artarlanıyıχ alnına anıŋ tapunmaχ bilä, (165r)[2] (s. 200).

Artarlandım, (219v) kesenet avaz ettim, da men sözüŋä seniŋ umsandım (219r)[147] (s. 264).

artarlıχ : Doğruluk, dürüstlük; adalet [= könülük, toġrulıχ / toġruluχ / toġruluk]

Asduac, **artarlıχ**ka körä tarlıχtan maŋa sekinlik ettiŋ, (3v)[1] (s. 4).

Sunuŋuz χurban **artarlıχ**tan, da umsanıŋız Biygä (3v)[6] (s. 4).

Yarġu et maŋa, Biy, **artarlıχ**ıŋa körä seniŋ zadasızlıχıma körä menim, ki mendä (7r)[9] (s. 10).

Tapunıyım Eyämä **artarlıχ**ına körä anıŋ, (8r)[18] (s. 10).

Kensi yarġu etiyir dünyägä toġruluχ bilä, da joġovurtuna kensiniŋ **artarlıχ** bilä (9v)[9] (s. 12).

Artardır Biy, **artarlıχ**nı sövär, (13v)[7] (s. 18).

Kim ki yürür zadasız, etär **artarlıχ**nı, sözlär könülüknü yüräkinä kensiniŋ (16r)[2] (s. 20).

Tölägäy maŋa Biy **artarlıχ**ıma körä menim, (21v)[21] (s. 26).

Artarlıχın kensiniŋ yıraχ etmädi mendän (21v)[23] (s. 28).

Yol körgüzdüŋ **artarlıχ** bilä joġovurtuŋa seniŋ, bularga, χaysın ki χutχardıŋ (25v)[13] (s. 32).

Artarlıχı Eyämiziŋ toġrudur, da färahlatır yüräkni, (27v)[9] (s. 36).

Aytıyım Eyämizgä millät, [32] ki kelmäχtir, aytkaylar **artarlıχ**ıŋnı joġovurtka ki toġmaχtır, χaysın ki etti Biy (33v)[31] (s. 42).

Artarlıχıŋ bilä seniŋ χutχar meni da tirgiz meni (43v)[2] (s. 54).

Sövünsünlär da färah bolsunlar saŋa barçası, kimlär ki klärlär **artarlıχ**ımnı menim (54v)[27] (s. 66).

Yaman sözlär edilär menim üçün, ki men barır edim artından yaχşı **artarlıχ**nıŋ (64[a]r)[21] (s. 78).

Biy, sen bildiŋ, ki [11] **artarlıχ**ıŋnı seniŋ yapmadım yüräkimä menim, könülükünŋi da χutχarmaχıŋnı (66v)[10] (s. 82).

Xorul, toġrul da χanlıχ et könülük üçün, ivaşlik da **artarlıχ** üçün, da yol körgüzgäy saŋa taŋlanmalı oŋuŋ seniŋ (74r)[5] (s. 90).

Aytkaylar köklär **artarlıχ**ın anıŋ, zerä Asduac yarġuçıdır (81r)[6] (s. 100).

Xutχar meni χandan, Asduac, Asduac χutχarılmaχımnıŋ menim, sövüngäy tilim **artarlıχ**ıŋdan seniŋ (84v)[16] (s. 104).

Xoy yazıχnı yazıχları üsnä alarnıŋ, ki kirmägäy **artarlıχ**ıŋa seniŋ (114v)[28] (s. 140).

Çıχkay künlärinä anıŋ **artarlıχ**, köp eminlik tügällängінçä ay (119r)[7] (s. 146).

Artarlıχ da toġruluχ toχtalıptır olturġuçuŋa seniŋ, (152v)[15] (s. 186).

Sen hadirlädiŋ toġruluχnu, könülük da **artarlıχ**ın Jagopnuŋ sen ettiŋ (170r)[4] (s. 206).

Saġındı aŋar **artarlıχ** millät millättän meŋilikkä dirä (185r)[31] (s. 224).

Biy, neçik men bundan soŋra oġlanlar toġurgaymen, ki aytkaylar **artarlıχ**ıŋnı (188v)[19] (s. 228).

Üläşti da berdi yarlılarga, **artarlıχ**ı anıŋ χalır meŋi meŋilik, da müŋüzü anıŋ biyik bolgay haybat bilä (199v)[9] (s. 240).

Açıŋız maŋa eşikin **artarlıχ**nıŋ, ki kirgäymen anda da tapungaymen Eyämizgä (205v)[19] (s. 248).

Tapunıyım saŋa, Biy, toġruluχu bilä yüräkimniŋ menim, neçik övrängäymen toġruluχun **artarlıχ**ıŋdan seniŋ (207r)[7] (s. 250).

Artarlıχ bilä dir tanıχlıχıŋ seniŋ meŋilik, (219r)[144] (s. 262).

Babasларıŋ kiysinlär **artarlıχ**nı, da ariläriŋ seni sövünmäχ bilä sövüngäylär (232v)[9] (s. 278).

Artarlıχıŋ bilä seniŋ çıχargaysen tarlıχtan boyumnu menim (246r)[11] (s. 296).

Aytır sözün kensiniŋ Jagopka, **artarlıχ**ın da könülükün Israjelga (252v)[8/19] (s. 302).

aruv : Arı, saf, temiz; günahsız (*Bkz*. ari)

Kim ki **aruv**dur χolları bilä da zadasız yüräki bilä, ki almadı boşluχu boyuna kensiniŋ da ant içmädi sıŋarına kensiniŋ ustatlıχ bilä (34v)[4] (s. 44).

Yüräk **aruv** toχtat mendä, Asduac, da can toğru yäŋirt χarnıma menim (84r)[12] (s. 102).

Könü Teŋri, sağmos aytıyım saŋa alğış bilä, **aruv**u Israjelniŋ (92v)[22] (s. 145).

Saχlar Biy boyun **aruv**larınıŋ kensiniŋ, χolundan yazıχlınıŋ χutχarır alarnı (168r)[10] (s. 204).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC arov [aroú] “rein, unschuldig. *Cf*. aruvlyx” (s. 40).

aruv bol — : Arı / saf / temiz / günahsız olmak (*Bkz*. ari bol —)

Egär ki küçämäsälär üstümä, ol sahat zadasız bolgaymen da **aruv bol**gaymen ulu yazıχlardan (28r)[14] (s. 36).

Saç maŋa ayzok [=zoba] bilä, da **aruv** bolgaymen, (83v)[9] (s. 102).

aruv et — : Arıtmak, temizlemek, saflaştırmak; günahsızlaştırmak (*Bkz*. ari et —)

Yapuχlarımdan menim **aruv et** meni, [14] da yattan saχla χuluŋnu seniŋ (28r)[13] (s. 36).

Yapuχumdan menim **aruv et**kin meni, Biy, [14] da yattan saχla χuluŋnu seniŋ (22v)[13] (s. 37).

aruvlat — : Arıtmak, temizlemek, saflaştırmak; günahsızlaştırmak [=toġrulat—]

Ayttım: boş, alaysa, **aruvlat**tım yüräkimnı, (123v)[13] (s. 152).

aruvluχ : Arılık, temizlik, saflık; günahsızlık; kutsallık (*Bkz*. arilik)

Tölägäy maŋa Biy artarlıχıma körä menim, **aruvluχ**una körä χolumnuŋ menim alnına közlärimniŋ menim (21v)[25] (s. 28).

Biy, tapunduŋ **aruvluχ** bilä, χaysın ki hadirlädilär χollarıŋ seniŋ, (26v)[17] (s. 34).

Yuvgaymen **aruvluχ** bilä χolumnu da çövräsinä bolgaymen seġanıŋnıŋ seniŋ, Biy (37v)[6] (s. 48).

Yeŋmäχ joġovurt üçün, ki **aruvluχ**tan yıraχlanıp edilär, zamanın ki tutup edilär anı yatc millät Kettä, Tawit'niŋ nışan yazovu, 55 (92v)[1] (s. 116).

Negä dinçä kirgäymen men **aruvluχ**una Teŋriniŋ da eskä algaymen soŋġusun alarnıŋ (124r)[17] (s. 152).

Teŋri, **aruvluχ**tandır yollarıŋ seniŋ (130v)[14] (s. 160).

Yasadı, neçik yednorojecniŋ, **aruvluχ**un anıŋ, (138r)[69] (s. 168).

Övüŋä seniŋ tiyär **aruvluχ**, Biy, uzaχ künlärgä dirä (163r)[5] (s. 198).

Boldu cuhudluχ **aruvluχ**u anıŋ da Israjel biyliki anıŋ (200v)[2] (s. 242).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC aruvlyx [aruúliH] “reinheit, unbefleckтheit. *Cf*. arov” (s. 41).

Ata : Ata, baba (Metinde: “Tanrı, Allah”)

Dügül mi bu (57r) kendi **Ata**ŋ seniŋ, ki tapundı seni da yarattı seni (56v)[6] (s. 70).

[Prayer] Haybat **Ata**ga da Oġulga da Ari Canga, hali da dayma meŋi meŋilik (59r) (s. 72).

Ol sarnagay maŋa: “**Ata**m menim sen, Teŋri **yöpsünövlü** χutχarılmaχımdan menim.” (154r)[27] (s. 186).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ata (s. 390).

*Anın amtı m(e)n **ata**m begke barıp ot em şast(ı)rnıng özen k(e)rgeklig tügünin ig agrıg emlemek uzanmakın ayıtayın ötüneyin (587/4-5-6-7-8) (s. 312).*

*Ol iki oglanı yme tavratı barıp bo savlarıg tüzü tüketi ulug **ata**larınga ötünüp ol yanlarka kömen aş yüdtürüp … **ata**ların tapa kelti (605/9-10-11-12-13) (s. 319).*

SUK ata, aḍa “vater” (s. 241).

US ata “otets” (s. 263).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ata “baba” (s. V).

***Ata** bir ana bir uyalar bu ḫalḳ (291) (s. 63).*

***Ata**sı atı maḥmud-ı yükneki (495) (s. 80).*

DLT ata “baba, ata” (s. 47).

*Ėştip **ata** ananğnınğ sawlarını kadırma*

Neng̃ kut bulup köwezlik kılnıp yana kuturma (I, 508/2-3).

***Ata**sı açığ almıla yėse oglınınğ tışı kamar (II, 311/18-19).*

***Ata** tonı ogulka yarasa atasın tilemes (III, 87/10-11).*

IKT ata “father” (s. 61).

*Ortaq qattı **ata**larımız munda aşnu (7/173) (s. 61).*

***Ata**mız uluġ awınçqa turur (28/23) (s. 61).*

*Bütünlükin **ata**m ündäyür seni yanut bermäk üçün sanga (28/25) (s. 61).*

KB ata “baba” (s. 35).

*Yana ma ay ilig **ata** alḳışı*

Oġulḳa tegir ol sewinçi tuşı (1802) (s. 197).

***Ata**lıġ **ata**sız ḳalır yalnguzun*

Analıg anasız bolur ögsüzün (5380) (s. 535).

KSK ata “baba, ata, ced” (s. 279-280).

*Uḏu bardım **ata**larım dīniŋä ibrāhīm ḥalīlu’llāh dīniŋä isḥāḳ feṭḥu’llāh dīniŋä (12/38) (s. 170).*

*Ammā tam ärdi ekki oġlannıŋ **ata**sızlar känt içindä ärdi anıŋ altınında bir gänç ol ekkägünüŋ ärdi anlarnıŋ **ata**sı anası eḏgü (18/82) (s. 218).*

KTS ata “baba” (s. 60).

*Uluġ **ata**ñ yamliŋa män män turur (9b/23) (s. 60).*

*Biziñ **ata**larımız kim aşnu öldilär (70/3) (s. 60).*

*Bizgä mehriban **ata** ärdiñ (145/14) (s. 60).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ata “baba” (s. 12).

KE ata “baba, ata, ced” (s. 43).

*Ḫalāyıḳlar **ata** onurḳasındın, ana raḥmindin (53v/7) (s. 73).*

*Yemen vilāyeti tapa aṭlanıŋ (117v/1) **ata**larıŋıznıŋ ʿAmāliḳa atlıġ düşmenleri bar olar birle ḥarb ḳılıŋ sizlerge nuṣret bėreyin (117r/21) (s. 164).*

ME ata “ata, baba” (s. 94).

*Męngzedi **ata**sınga, öykündi **ata**sınga (190/1) (s. 71).*

MM ata “baba” (s. 201).

***Ata**ġa revā yoḳ anaġa taḳı*
Oġul aḫtıġ uluḳ nėçe asraḳı
***Ata**nıŋ **ata**sı **ata**sı nėçe*
Ötesi ötesi bar ėrse baḳī (231/1-2-3-4) (s. 126).

***Ata**dın anadın uyadın takı*
Oġul ḳız ya aḫtıġ nėçe asraḳı
Ėçi yā ėkeçi ya ḫāla ya ḫāl
Bağışlap alumaz bu cüftdin taḳı (259/1-2-3-4) (s. 130).

NF ata “baba; ata, ced” (s. 26).

*Cebreʾl ʿas aydı: Yā Muḥammed, bu **ata**ng Ādam peyġāmbar turur, munga selām qılġıl! tėdi erse, men taqı selām qıldım (53/10-11) (s. 39).*

*Yana tanuqluq bėrür-men kim Meryem oġlı ʿĪsānı öz qudratı birle **ata**sız taqı anasız yarattı (78/16) (s. 58).*

TQK ata “1. baba; 2. ata” (s. 16-17).

YB aṭa “ata, baba” (s. 203).

*Bu yarlıġnı tuṭa turġan muḥ(a)m(m)edning obeke **aṭa**ları burunġı keçgen sayın ḫan çağıḍın biri bire yarlıġ rāst tarḫanlıġ yosunıça yörüp **aṭa**şı ḫācī bayram ḫocanı bizing ḫan aġalarımız soyurḳap tarḫan ḳılġan çergesin*

anglaṭa öṭündü erse oṭülin yöp korüp muḥammed bizing soyurḳal bolup tarḫan bolup turşun tidimiz (A. II. 12-13-14-15-16-17-18-19-20-21) (s. 106).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ata [atta / ata] “ vater; ‘pater’; ‘deus pater’ ” (s. 44).

GT ata “ata, baba” (s. 207).

*Rüstemge **ata**sı zāl bir kün, ayttı kil işit ögüt könisin, ġāfil yürüben usal bolma, düşmenni körüp ḥaḳīr ü miskīn (27/7-8) (s. 13).*

*Muġannī mūsiḳī āġāz ḳıldı, **ata**sı türbesinde yıġlaġan tig (119/5) (s. 59).*

İM ata “baba” (s. 503).

*Tengri Teʿālā sözi: ayıtmaġıl **ata** taḳı anaġa üf tip (81a/2-3) (s. 193).*

*Eger ol hāżır bolmasa sewüglü turur tirligindeki imāmnı ilgerü keçürmek, andan songra yaḳını velīlerde ḳayusı yaḳīn bolsa ḳarābet içinde ol ḳılġay meger kim **ata**sı rāstı **ata** ilgerü kiçkey oġul öze (239a/7-8) (s. 294).*

KF aṭa “baba” (s. 943).

*Ol ʿAṭā **ata**sından rivāyet ḳıldı. Ol ʿAṭānuŋ **ata**sı eyiddi (385a/33-34-35) (s. 843).*

Kİ ata “baba” (s. 7) ; ata “adem” (s. 7).

KK aṭa “baba” (s. 101).

KM ata “baba” (s. 35).

*Ḳaçan dilese kişi kirmeklik (39b/1-2) namāza avdaz alsun eyitdi faḳīh Leyṣ **ata**sı Tañrı raḥmeti aña (39a/6) (s. 25).*

Küfciler bazārında başumda küfiye var-ıdı pambuḳ çıḳınca andan eyitdi baña yā ʿAlī ***ata****sı körmedüm yaşıl kök altında daḫı döşenmiş yir üstine şerīf daḫı ulu bu kitābdan Tañrı kitābından özge (40a/3-4-5-6) (s. 25).*

TT aṭa “baba” (s. 89).

TZ ata “ata” (s. 143).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ata “baba, ata, ced” (s. 334).

Ata*nı çünki ḳıble diptürler*
Ḳıble yanglıġ anga naẕar ḳılġıl
Ata *aġrıtma iy* ***ata****m zinhār*
Ata *āzārıdın ḥaẕer ḳılġıl (408/2) (s. 283).*

BV ata “baba, ata, ced” (s. 645).

Bahāne ümmehāt oldı vü ābā yoḳsa ṣunʿungdın
Ata *birle anaġa ni* ***ata*** *vü ni ana peydā (2/6) (s. 2).*
Ṭurfe bu kim bü’l-beşer kildi ***ata****larġa* ***ata***
Līk Bü’l-Ḳāsım didi ferzend anı bī-vehm ü bīm (396/6) (s. 327).

DG ata “father” (s. 269).

Aymanmayın qanımnı ana süti teg emär;
Ne saġınur, magar ***ata****sınıngki mālı dur (85/6) (s. 97).*

LÇ ata “peder, valide, baba, ihtiyar, muhterem âdem” (s. 3).

LD ata “ata, ced” (s. 356).

İskender işitse kim anıng sarı yörür-siz
Cān birgey ***ata****sı kibi ücān arasında (1617) (s. 176).*

SD ata “ata, ced” (s. 402).

Bu kündin songra köp tınġay raʿiyyetler riʿāyetdin
Ulus ḥaḳḳıda ming ḳurla ***ata****dın mihr-bān kildi (76) (s. 110).*
Tört üm ü yitti ***ata****dın bir sening tigni yana*
Toġrup ulġatmadı hergiz bu ajunnung dāyesi (540) (s. 232).

ŞHD ata “ata, baba” (s. 354).

*Gerçi **ata**ng düşmeni ḳılsa sanga vesvās besī*

Ḳıl anga ẕikr-i ilāhī birle taʿzīr-i edīb (22a/11-12) (s. 92).

***Ata** aġangnı salıp bardıng imdi Ḳunduzġa*

Bu barġanıngda yolung bolsun ü tigmesün ziyān (120a/3-4) (s. 211).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ata “baba, ata” (s. 354-355).

*Eydürler belki biz uyaruz ol nesneye kim anuŋ üstine bulduḳ biz **ata**larımuzı eger olsa daḫı anlaruŋ **ata**ları hīç nesne bilmez ne daḫı doġru yol üstine (25a/4-5) (s. 14).*

*Anda cezāsıdur anlaruŋ ʿamellerinüŋ daḫı vaṣiyyet ėtdük ādem oġlına **ata**sına anasına yaḫşılıḳ ėtmegi (543a/5-6) (s. 274).*

KT ata “1. baba; 2. ced, ata” (s. 41).

*İy âdamılar! Korkun Çalabunuzdan; dakı korkun bir günden kim hâcatsuz eylemez **ata**, oğul kızdan, ne dağı oğul kız kim, ol hâcatsuz eyleyicidür **ata**sından, nesene (31/33) (s. 334).*

*Dakı nışandur anlarun: Bayık biz yükletdük **ata**larını tolu gemiye yaʿnî Nuh gemisi gibi; dakı yarattuk anlarun içün beñdeşinden yaʿnî Nuh gemisinün, anı kim binürler (36/41-42) (s. 358).*

azmaχlıχ : Azgınlık, sapıklık

Bolgay yolları alarnıŋ χaramġuluχta da **azmaχlıχ**ta, da friştäsi Eyämizniŋ incitkäy alarnı (39v)[6] (s. 65).

Bu yoldur **azmaχlıχ**ka alarga alarnıŋ, soŋra bundan ağızları bilä kendiläriniŋ biyangaylar (61v)[14] (s. 99).

Bolsun stolları alarnıŋ allarına alarnıŋ sırtmaχ, tölövgä da **azmaχlıχ**ka (89r)[23] (s. 141).

Nemä ki kezär χaranġuluχta, **azmaχlıχ**tan devniŋ yarımkünnüŋ (127r)[6] (s. 195).

Çövräsinä izlärimniŋ menim χoydular maŋa **azmaχlıχ**nı (191v)[6] (s. 291).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK az – maḳlıḳ (s. 289).

*Kim tansa taŋrıḳa färiştäläriŋä kitāblarıŋa yalavaçlarıŋa keḏinki künkä yoldın azdı oḳ ıraḳ **azmaḳlıḳ** (4/136) (s. 69-70).*

KTS azmaḳlıḳ “azgınlık; düşüncesizlik” (s. 67).

*Bas arturur anlarġa küçäylikni yaʿni **azmaḳlıḳ**nı (110b/1) (s. 67).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT azmaklık “sapıklık, dalâlet” (s. 52).

*Dakı diler div kim azdura anları, **azmaklık** ırak (4/60) (s. 64).*

*Eyit iy Muhammed: “Ol kim oldı **azmaklık** içinde, uzadı-virür anun içün Tañrı, uzatmaklık.” (19/75) (s. 245).*

B

bağışla — : Bağışlamak, vermek, ihsan etmek

[Prayer] Eminlik berüçi K‘risdos, eminlikiŋni da yarlığamaχınŋı seniŋ **bağışla** yaratkanlarıŋa seniŋ, adam sövüçi Biy, pareχosluχu (125r) (s. 193).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bağışla — “bağışlamak” (s. 60).

*Ol manğa at **bagış**ladı (III, 335/6).*

KB bağışla — “bağışlamak” (s. 53).

*Aḳı bol **bağışla** içür hem yitür*
Ḳalı eksüse ur yana erke bir (2052) (s. 222).
Seningde aḍın yoḳ sığınğu iḍim
*Yazuḳum **bağışla** yölegil ḳutun (5125) (s. 511).*

KSK bağışla — “bağışlamak, vermek, affetmek, ihsan etmek, lütfetmek” (s. 291-292).

*Ay iḏimiz ḳışturmağıl köŋüllärimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı **bağışla**ğıl bizkä ḳatıŋdın raḥmät sän ḥaḳīḳat üzä sän baŋşiş ḳılğan (3/8) (s. 34).*

*Kim yazuḳ käçrü **bağışla**yu ḳolsa ädgü **bağışla**yu ḳolmaḳ bolġay aŋa ülüş andın. Kim yazuḳ käçrü **bağışla**yu ḳolsa yawuz **bağışla**yu ḳolmaḳ bolġay aŋa ülüş andın. Ärür taŋrı tegmä bir närsä üzä uġan (4/85) (s. 64).*

*Ḳan ısparlanmış kişiläriŋä mägär muyanlıḳ **bağışla**sa silär (4/92) (s. 64).*

*Ol kim **bağışla**dı maŋa uluġluḳ üzä ismāʿīlni isḥāḳnı. Bütünlükün mäniŋ iḏim eşitgän ol duʿānı (14/39) (s. 185).*

KTS bağışla — “bağışlamak, hediye etmek” (s. 68).

***Bağışla**r säŋgä (säñä) bir arıġ oġul (12b/2) (s. 68).*

***Bağışla**duḳ añar (14/6) (s. 68).*

***Bağışla**dımız anlarḳa biziñ yarlıḳamaḳımızdın (14/4) (s. 314).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE bağışla — “bağışlamak, affetmek; ihsan etmek, lutf etmek” (s. 69).

*İbrāhīm aydı: ey melik bu māl kim maŋa bėrdüŋ men ḳabūl ḳıldım, yana saŋa **bağışla**dım tėp (46v/11-12) (s. 64).*

*Ol ümmetleriniŋ zekātı ėki yüz kümişde ḳırḳ ėrdi ümmetleriŋe bėş buyurdum, ṣevāblar tükel bėrdim, ʿömri içinde bir ḥac keltürmekni farż ḳıldım, tamām yazuḳları üçün bir tevbe ḳabūl ḳıldım bolġan yazuḳların **bağışla**dım. Andın soŋ Muḥammed Resūlu’llāh tamām ḥācetlerin yıġdı, bolġan tileklerin biriktürdi başḳa başḳa tilemedi, barçanı yıġdı, ayasıŋa urup koptı, aydı: İlāhī bu ḳamuġnı maŋa **bağışla**ġıl, saŋa ziyān yoḳ olarġa asıġ bar (213v/13-14-15-16-17) (s. 306).*

MM bağışla — “bağışlamak” (s. 203).

***Bağışla**sa bir neŋ biringe biri*

Ḳabūl birle ḳabżı kerek bil barı (257/1-2) (s. 130).

Atadın anadın uyadın takı

Oġul ḳız ya aḫtıġ nėçe asraḳı

Ėçi yā ėkeçi ya ḫāla ya ḫāl

***Bağışla**p alumaz bu cüftdin taḳı (259/1-2-3-4) (s. 130).*

NF bağışla — “bağışlamak, affetmek; bağışta, ihsanda bulunmak” (s. 41).

*Taqı ol hemīşe muhācirlarnı maḥrūm qaytarmaz erdi, men taqı anıng ʿādatınça ol faqīrġa bir durust qızıl altun bėrdim, anıng ṣevābını taqı Abū Bekrke **bağışla**dım tėdi (101/6-7) (s. 73).*

Sen keçürgil taqı ʿafv qılġıl Peyġāmbar ʿas'qa şuḥbat qılġanı üçün tėdi erse, ol taqı ʿafv qıldı, ***bağışla****dı (129/10-11) (s. 91).*

Ol kimerse aydı: Yā Aḥmed, menim üküş tonlarım bar. Bir tonnı sanga ***bağışla****ġayın (222/13-14) (s. 153).*

Ḥaq tvt bu altı yüz ming kişini ol altı kişige ***bağışla****dı taqı cümlesini yarlıqadı, tėdi (271/13-14) (s. 187-188).*

TQK bağışla — "vermek, bağışlamak" (s. 21).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM baŋışła — "podarować, darować" (s. 45).

CC bağyşla—, -r [bagesla —; bageslar] "schenken, 'donare'" (s. 47).

GT bağışla — "bağışlamak" (s. 212).

ʿÖmri bāğından yimiş yimişi yoḳ turur cehān sultānı, öz kereminden yazuḳın ***bağışla****p āzād ḳılsa ni bolġay idi (25/2-3-4-5) (s. 12).*

İlāhī bu ḳarı miskīn ḳulungnı, ***bağışla*** *körgüzüp toġrı yolungnı (161/4) (s. 80).*

İM bağışla — "bağışlamak, hibe etmek" (s. 506).

Taḳı birgey bizge ol nesre içinde kim ***bağışla****dı oġul ḳızdan taḳı birdi niʿmetlerden (380b/5) (s. 392).*

KF bağışla — "affetmek, bağışlamak" (s. 947).

Daŋı namāzdan ṣoŋra eyiddi: Yā Rabbi! Eger men senüŋ ḳulluḳunda taḳṣīrlıḳ iddüm ise, men seni ḥaḳīḳat yaŋşı bilürüm didi. Ol eksük ḳulluḳum maŋa ***bağışla****ġıl tamām bildükümden ötürü, didi. Bir ün keldi. Eyiddi: Ya Ebū Ḥanīfa, sen ḳulluḳı ŋālış ḳılduŋ. Seni daŋı yarlıġadum. Daŋı her kişi kim saŋa uyar, kıyāmete degin anı daŋı yarlıġadum, didi (138a/55-56-57-58-59-60-61-62) (s. 344).*

İmām Ebū Yūsuf'dan rivāyat olındı bir kişi bir kişige bir ṭavarı ***bağışla****dı (405a/11-12) (s. 578).*

KK bağışla — "bağışlamak" (s. 102).

KM bağışla — "bağışlamak" (s. 37).

Bil ḥaḳ namāz dimek Allah Taʿālā'dan raḥmetdür ***bağışla****maḳdur melāyikeleden istiġfārdur mü'minlerden duʿādur ʿarab tilinde ʿibāretdür duʿādan şerīʿatda ʿibāretdür (5b/3-4-5-6) (s. 3).*

Eger olmasa anuñ misvāki misvāk eylesün barmaġı birle ol kiçer daḫı yiter aydaġay yā ilāhī arıt aġzum ḳoḳusı ***bağışla*** *yazuġımı andan ṣoñra aġzına ṣu vire (33b/1-2-3) (s. 21).*

TT baḳışla — "bağışlamak" (s. 91).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV bağışla — "bağışlamak, affetmek" (s. 651).

Kirekmes mey eger ḫod cān ***bağışla****r*
Manga sāḳi eger cānāne bolmas (237/5) (s. 196).
Ṣadaḳa çünki belālarnı red iyler yā Rab
Cān anga ṣadḳa ḳılay manga ***bağışla*** *anı (651/6) (s. 528).*

DG bağışla — "1. to give, donate, grant; 2. to forgive, pardon" (s. 273).

Garçi müşkil ḥālatē dur elgä cān ***bağışla****maq,*
Ol Masīḥ-anfāslıq begimgä ḫuş āsān erür (47/5) (s. 59).
Bar umēdim kim öz alṭāfi bilä ***bağışla****ġay*
Bu Gadā curmın ki bas ṣāḥibqirān sulṭān erür (47/7) (s. 59).

LÇ bağışlamaḳ "bahş etmek, in'âm, atiyye, ihsan etmek, afv, lütfetmek, ma'zur tutmak" (s. 70).

LD bağışla — "bağışlamak" (s. 365).

Barça ʿālem ʿāṣī sin ḳolsang ***bağışla****r ḥaḳ sanga*
Çün ṭufeylingdür bu ḫalḳ-ı evvelīn ü āḫirīn (27) (s. 5).
ʿĀṣıḳḳa cān ***bağışla****r uşol köz bakış bile*

Ösrükler içre közünge hīç kim ḥarīf yoḳ (864) (s. 95).

SD bağışla — “bağışlamak” (s. 405).

*Barça ʿālem ʿāṣī, sin ḳolsang **bağışla**r Ḥaḳ sanga*

Çün ṭufeylingdür bu ḫalḳ-ı evvelīn ü āḫirīn (44) (s. 100).

*Sin **bağışla**dıng ḳanın Sekkākīning, yoḳ yazuḳı*

Bu bağışlaġan bile öltürmegil behr-i Ḫudāy (560) (s. 236).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK bağışla — “bağışlamak, vermek, armağan etmek, temize çıkarmak” (s. 366).

*Bir mü’min ḳul yā ḳırnaḳ diyet daḫı teslīm eylesün ehline lākin ehli **bağışla**salar ecr Allāh üstine olur (92a/3) (s. 51).*

*Andan ṣoŋra bızaġuyı maʿbūd ėdindiler özlerine muʿcizātlar gelgenden ṣoŋra pes **bağışla**dı anlara anı daḫı vėrdük Mūsā’ya bellü ėdici bürhānı ki Tevrāt’dur (101b/4-5) (s. 56).*

*Daḫı giriŋüz ḳapudan secde eyleyüp **bağışla**r-biz size günāhlarıŋuzı (175a/7) (s. 93).*

KT bağışla — “vermek, bağışlamak” (s. 57).

*“İy Çalabumuz! Egme göñüllerümüzi, andan soñra kim toğru yol gösterdün bize. Dakı **bağışla** bize katundan rahmat; bayık sen bağışlayıcısañ…” (3/8) (s. 38).*

*“İy Çalabum! **Bağışla** bana peygambarlık -yâ ilm-; dakı ulaşdur beni sâlıhlara. Dakı eyle benüm içün görklü alkış, sonrağılarda.” (26/83-84) (s. 298).*

beslä — : Beslemek, rızık vermek; terbiye etmek (Metinde: "Tanrı'nın rızık vermesi, terbiye etmesi")

Yaş otlu tüz yerdä tındırdı meni da suvnuŋ tınçlıχına **beslä**di meni (33v)[2] (s. 42).

Seniŋ atıŋ ü(44r)çün yol körgüzdüŋ maŋa, da **beslä**diŋ meni, (43v)[4] (s. 54).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC bestle —, besle —, - r [bestla —; bestlar / besla —, bestler] "ernähren, füttern; pflegen, hegen; 'nutrire'; 'pascere (bestias)'" (s. 56).

GT besle — (bisle — ?) "beslemek" (s. 218).

*Fi'l-cümle bu oġlannı nāz ve niʿmet bilen **besle**diler bir muʿallimge birdiler kim munga ʿilm ve ādāb ve ŋüsn-i ŋitāb ve ŋıdmat-i mülūk ögretkey (27/9-10-11) (s. 13).*

*Tüni kün **besle**di ḳuş tig kiyig bigin yügürgünçe, anası toḳuz ay on kün köterdi ŋayrı bolġay tip (291/1-2) (s. 145).*

*Bu yarlı ḳulların dayim feraḥda **besle**sin dip cān ḳoyuptur mıṣr mülkinde seni ḥaḳ ḥācibü'l-ḥüccāb (317/10) (s. 158).*

İM besle — "terbiye etmek, beslemek" (s. 508).

*Ol kız emizdi ḳarındaşını sütden taḳı angar süt indi taḳı **besle**di anı anıng süti ol ḳız anası bolur sütden (494a/8) (s. 469).*

Kİ bislädi "terbiye etti" (s. 19).

KM bisle — "terbiye etmek, beslemek, büyütmek" (s. 40).

*Şükr Tanrı'ya s̱ābitdür **bisle**yicidür ʿālemleri cennet yaŋşılar-içün (1b/2) (s. 1).*

TT besle — "beslemek, terbiye etmek" (s. 93).

TZ besle — "beslemek" (s. 150).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK bėsle — “beslemek, büyütmek, yetiştirmek, rızık vermek” (s. 376).

Pes ḳabūl eyledi anuŋ duʿāsını Taŋrı’sı yaḫşı ḳabūl eylemek daḫı bitürdi Meryem’i yaḫşı bitürmek daḫı Meryem’i Zekeriyyā ***bėsle****di (53a/4-5) (s. 30).*

Eyit yā Muḥammed taḥḳīḳ benüm namāzum ve barça ʿibādetüm ve ḥüccetüm ve dirligim daḫı ölmegim Taŋrı Taʿālāyadur ʿālemler ***bėsle****yicisi (151b/1) (s. 82).*

Firʿavn eyitdi Mūsā’ya biz seni ***bėsle****medük mi (394a/6) (s. 202).*

KT bisle — “büyütmek, yetiştirmek, terbiye etmek” (s. 94).

Dakı yumşak eyle ol ikiye, horluk yanın, esirgemekden ötürü; dakı eyit: “İy Çalabum! Rahmat eyle ol ikiye, nite kim ***bisle****diler beni giçi iken.” (17/24) (s. 220).*

bitik : Kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kâğıt (Metinde: “Tanrı’nın buyruğu; buyruklarının yazılı olduğu kutsal kitap; amel defteri”) [=yazılgan, yazov]

Xuvatıdır Biy kensindän χorχkanlarınıŋ da **bitik**lärin kensiniŋ övrätir alarga (36v)[14] (s. 46).

Ol sahat ayttım, ki oşta kelirmen men, başına **bitik**niŋ yazgandır menim üçün (66r)[8] (s. 82).

Biy aytkay **bitik**lär bilä joġovurtlarga, bu buyruχçılarga, bularga, ki boldular anda (118v)[6] (s. 183).

Kel, Biy, tınçlıχıŋa seniŋ, (232v) sendä **bitik**läriŋniŋ seniŋ (232r)[8] (s. 278).

Etmägänimni kördü közläriŋ seniŋ, da **bitik**läriŋä barçası yazıldılar (240v)[16] (s. 288).

Etmä alarga yarğu **bitik**tän, hörmät budur barça arilärinä anıŋ (257v)[9] (s. 310).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY bitig “kitâbe, yazı” (s. 131).

*Bu **bit(i)g**: bit(i)gme (a)tısi: yol(lu)g t[ig(i)n] b[itidim] (KT G13) (s. 22).*

*B(a)rk itgüçi b(e)d(i)z y(a)r(a)t(ı)gma **bit(i)g** t(a)ş itgüçi t(a)bg(a)ç k(a)g(a)n çık(a)nı ç(a)ñ s(e)nüñ k(e)lti (KT K13) (s. 38).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY bitig (s. 427).

*M(e)n ol begning özinge tegdükde koyunıntın bir kagda **bitig** üntürüp manga okıdı (6/7-8-9) (s. 62).*

*Biş törlüg hormuzta t(e)ngrining biş törlüg bügülüg edremke tükellig arjılarnıng körkitmiş şastırlar teg **bitig**ler bo yirtünçüde sansız sakışsız bolsarlar (436/16-17-18-19-20) (s. 247-248).*

*M(e)n ötrü ol raça[ş]as[t](ı)r törü **[bitig]**ke tayaklıgın iki tümen yıl başladım (547/42-43-44) (s. 294).*

IB bitig “kitap” (s. 51).

*Amtı amrak oglanım, ança bilingler: Bu ırk **bitig** edgü ol (66) (s. 26).*

MS bitig “kitap” (s. 368).

*Maytrısimit nom **bitig**de tigin öge atınga abişik ḳılmaḳ atlıġ törtünç ülüş tükedi (27/26-27-28-29) (s. 77).*

Taḳı yime ḳalmış buyruḳlar yime öküş ajunlarda üç erdni ögüg ḳangıġ tapınmış udunmış üçün burḳan körkin itip vrḥar yirin sipirmiş üçün

*nom işidip nom **bitig** bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün … çikin etüzlüg uluġ (tegi)mlig arhantlar bolurlar (50/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10) (s. 103).*

SUK bitig, biḍig “schreiben, dokument” (s. 250).

US bitig “pismo, zapiska, dokument” (s. 268).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bitig “yazma, yazı. *Bk*. bitik” (s. 96) ; bitik “kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kâğıt. *Bk*. bitig” (s. 96).

***Bitik** üjükledi (I, 71/27).*

*Bıçgas **bitik** kılurlar*

And key yeme bėrürler

Xandın basut tilerler

Basmıl Çomal tirkeşür (I, 459/5-6-7-8).

*Ol **bitik** bititti (II, 298/28).*

*Ol **bitik** tamgaladı (III, 353/5-6).*

IKT bitig “1. book; 2. inscription; 3. ordinance, commandment” (s. 101-102).

*Ay anlar kim berildilär **Bitig** (4/47) (s. 101).*

*Aydı ʿĪsā: män Tangrı qulı turur män, berdi manga **Bitig** (19/30) (s. 101).*

*Aldı taḫtalarnı, anıng **bitig**i içindä köni yol (7/154) (s. 102).*

*Bolmaz ätözkä ölmäk magar Tangrı yarlıġı birlä, **bitig** zamān berilmiş (3/144) (s. 102).*

*Tangrınıng **bitig**i sizing üzä (4/124) (s. 102).*

KB bitig “mektup” (s. 94-95).

*Çıḳardı atası **bitig**in oġul*

İligke ötündi kör aḳru amul (1556) (s. 172).

*Nerek munça sözke **bitig** ya itig*

*Bütün sen **bitig** sen manga ay tetig (4951) (s. 494).*

KSK bitig “kitap, yazı” (s. 321-322).

*İḏimizä ıdġıl anlar içindä bir yalavaç anlardın oḳısun anlar üzä nişānlarıŋnı ögrätsä anlarḳa **bitig**ni tapuġ yolın bilmäk arıtsun olarnı (2/129) (s. 14).*

*Yana arıġ bolmışlar kertgünügli ḳunçuylardın yana arıġlar yavaşlar anlardın kim berildilär **bitig**ni silärdä öŋdün ḳaçan bersä silär olarḳa tärlärini özlärini küḏäziglilär artaḳ iş ḳılmaġlılar ap ymä oynaş tutuġlılar (5/5) (s. 75).*

*Yawuḳları iḏiläri ämärikä yaraġlıġraḳ ämärikä taŋrı **bitig**i içindä (8/75) (s. 133).*

KTS bitig “kitap, yazı, belge” (s. 83).

*Äy yahya tutġıl **bitig**ni yaʿni turiyätni küç birlä (12/5) (s. 83).*

***Bitig** içindä yaʿni kur’anda (12/8) (s. 83).*

*Berdi mäñä **bitig** yaʿni İncil (13/3) (s. 83).*

***Bitig** içindä yaʿni lawh al-mahfuẓda (21/5) (s. 83).*

*Ya sizgä **bitig** mu kälmiş turur kitablarda (63b/3) (s. 83).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE bitig “yazı, mektup, ferman” (s. 116).

*Ḫavvānıŋ vefātı boldı, bu kerçek **bitig**ler ḳıyāmetġa tẹgi mīrāṣ ḳaldı (19r/20) (s. 27).*

*Teŋri tuta anṭ yād ḳıldı, bu işler Kisrānıŋ **bitig**i turur, menim ḫazenem yok (231v/5) (s. 334).*

ME biṭig “kitap, mektup” (s. 104).

*Sẹwmek, dōstluḳ eglendi yẹrde yẹmịlcidi et, çürüdi et, ėrtege ḳaldı et ulam bolmadı **bịtik**ler tạḳı sạtġaşmaḳ, sẹyrek boldı, **bịtik**lerni tạḳı zịyarẹtni sẹyrek ḳıldı (35/2-3) (s. 37).*

*Doldurdu Tạngrı tẹngizlerni aldadı anı, awutdı anı erksiz ḳıldı anga narḫ belgürtdi, endāzẹ ḳıldı nạrḫnı tutuşdurdı otnı, yạldurdı otnı ḫı̄rẹ boldı közlerimiz tẹmür çẹke urdı ḳạpuġḳa (74/1-2-3) çermendi tonnı bẹlgülüg ḳıldı anı baş ḳıldı kịtābınġa nėrseni, başladı **bịtig**ini ol nėme birle bu **bịtig**ning baş sözi, **bịtig** başı uluġluḳdın ḳıyşturdı yạngaḳını (73/5-6-7-8) (s. 44).*

MM bitig “yazı” (s. 208).

*Ürüŋ üzre nūrdın bitilmiş **bitig***

Oḳıp uḳsa bolmas munı köp tėtik (330/1-2) (s. 140).

NF bitig “mektup, ferman” (s. 71).

*Qaçan kim Peyġāmbar ʿas’nung **bitig**i keldi erse, Necāşı̄ melik aldı, oqıdı, içindeki sözlerni cümlesini bildi. Özi taqı ʿĪsa peyġāmbar ʿas dı̄ni üze erdi, İncı̄lni bilür erdi. Andın song Caʿferke aydı: Özinge ėngen Qurʾāndın bilür-mü-sen? tėdi erse, Caʿfer raẓhu bilür-men tėdi erse, aydı kim: Oqıġıl, eşiteyin tėdi (79/4-5-6-7) (s. 58).*

*Başranıng uluġları daʿvat qılıp ünderler, ol taqı barur taqı aşlarnı yeyür, tėdiler erse, ʿOs̱mān ibnü Ḥanı̄fke vaʿẓ qılıp **bitig** ıḍa bėrdi, velı̄kin maʿzūl qılmadı (146/6-7-8) (s. 102).*

TQK bitig “1. mektup; 2. amel defteri; 3. kitap” (s. 30).

YB bitig “mektup” (s. 207).

*Basa sizning esen tükelligni körüp kelsün tip ḫācı ʿibād -berrekehu- ḫocadın **bitig** selām ıyduḳ (A. III. 17) (s. 109).*

Baʿde’l-edʿiyeti’l-mustecābeti ve’l-es̱niyeti’l-musteṭābeh maʿrūż-ı bendegı̄ oldur ki kemı̄neŋiz ḥālindin istifsār olursangız Allāh ʿināyeti birle sulṭānım devletinde saġ selāmet ḳulluḳda ḥāżır turupmız ve hem taḫt

*ṭarafından ḫaber şoldur ki ḥālleri ḳatı **bitig**dir alınmışdır (K. V. 4-5-6-7) (s. 119).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL bitik “Kâf-i Arabî ile mektuba dirler ve yerden biten nebat manasına dahi kelür …” (s. 130) ; biti “Bu dahi mektub ve nâme manasınadır.” (s. 130).

CC bitik [bitic / bitik, bitic] “ schrift, ‘litera’; buch; lagerverzeichnis, ‘cartularius’ ” (s. 61) ; bitiv, bitüv [bitú, bitiú] “schrift” (s. 61).

Kİ biti “kitap, yazı” (s. 19); bitik “kitap, yazı, mektup. Mukayese et biti” (s. 19).

KK bitig “mektup” (s. 104).

TT bitik “kitap” (s. 95).

TZ bitik “1) yazı, kitap; 2) kefin; 3) mihir” (s. 153).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD bitig “yazı, yazılmış şey, mektup” (s. 344).

*Cānā **bitig**ing ki boldı merḳūm manga*

Miḫnet bile ġamnı ḳıldı maʿdūm manga (192/1) (s. 229).

BV bitig “yazı, mektup” (s. 666).

Hem uşol tofraġdın saçıp ḳurutung nāmeni

*Yazsangız ol ayġa cismim tofraġ olġandın **bitig** (329/3) (s. 274).*

*Ni ḥadim yazmaḳ **bitig** ol mihr-i ʿālem-tābġa*

Çün yaza alman cefāsın ẕerreī aḫbābġa (564/1) (s. 564).

LÇ bitik “yazı, mektup, rik’a ve nâme, bitmiş halâs” (s. 89).

LD bitig “yazılmış şey, kitap” (s. 383).

*Sözlemek boldı **bitig** birle vü körmek uyḳuda*

Ḳorḳaram kim luṭfī ḥālı bolmaġay mundın beter (530) (s. 58).

SD bitig “yazı, belge” (s. 416).

*Ḳulluḳta **bitig** birür ü yüz şādīlıḳ iter*

Zülf ü ḫadınga sünbül ü reyḥān, çemeninde (494) (s. 218).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK biti “mektup, kitap” (s. 388) ; bitik “amel defteri, kitap” (s. 388).

*Ol melik ʿavrat eyitdi ki Belḳīs’dür ey begler ve ulular benüm ḳaṣrum içine bir görklü **biti** bıraġıldı ki ol Sülaymān’dandur daḫı ol Taŋrı adıla başlanmış ve içinde yazılmış ki yücelik eylemek benüm üzerime daḫı baŋa geliŋüz müsülmān oluŋuz dėnilmiş (407a/3-4-5) (s. 208).*

*Ol bir anddur ulu eger bilürseŋüz bu Ḳur’ān kerāmetlüdür ṣaḳlanmış **bitik**de yazılıdur (579b/5) (s. 293).*

*Füccāruŋ ʿamelleri **bitig**i yėdi ḳat yėr altındadur ne bildürdi saŋa ki siccīn ne nesnedür yazılmış **biti**dür vāy ol günde yalancılara (634b/6-7) (s. 321).*

KT biti “1. mektup; 2. amel defteri” (s. 95-96).

*Eyitti: “İy görinür cemaʿat! Bayık ben, bırağıldı bendin yana **biti** görklü” yaʿnî mühürlü, yâ Tañrı adınlu (27/29) (s. 307).*

*Dakı eyittiler yaʿnî yañsulayu: “İy Çalabumuz! İvdür bizüm içün **bitü**müzi -yâ ülümüzi azabdan-, hisab güninden ilerü.” (38/16) (s. 371).*

*Pes ammâ ol kim virinildi **biti**si sağ eline, eyide: “Tutun, okın **bitü**mi!” (69/19) (s. 485).*

Biy : Bey (Metinde: "Tanrı, Allah")

Biy ayttı maŋa: "Oğlum menim sensen, men bügün toğurdum seni (2r)[7] (s. 3).

Yöp körüŋüz ögütün anıŋ, ki öçäşlänmägäy **Biy** … San barçasına, kimlär ki umsanıptırlar **Biy**gä (2v)[12] (s. 4).

Evet sen, **Biy**, boluşuçum menim, hörmätim da biyiklätüçi başımnı menim (3r)[4] (s. 4).

Eminlik bilä bu da bunda yuχlalıχ, zerä sen, **Biy**, yalğız başχa umsaŋ bilä turguzduŋ bizni (3v)[9] (s. 6).

Biy, yol körgüz maŋa toğruluχuŋa seniŋ duşmanlarım üçün menim, (5r)[8] (s. 7).

Boyum asrı çarıştı, da sen, **Biy**, negä dinçä? (5v)[4] (s. 8).

Biy Teŋrim / **Biy** Teŋrim menim, saŋa umsandım da χutχar meni, (6v/6r)[2] (s. 8/9).

Tur **Biy**, öçäşmäχıŋ bilä seniŋ da biyiklän tügätmä duşmanlarımnı menim. Oyan, **Biy** Teŋrim, buyruχuŋa seniŋ, ki sımarladıŋ, [8] da yığınları jogovurtnuŋ çövräŋä bolsunlar seniŋ. Bunuŋ üçün biyiklikkä χayttı **Biy**, [9] da **Biy** yarğu etär joğovurtuna kensiniŋ. Yarğu et maŋa, **Biy**, artarlıχıŋa körä seniŋ, zadasızlıχıma körä menim, ki mendä (7r)[7] (s. 10).

Biy, **Biy**imiz bizim, ki sk'ançelidir atıŋ seniŋ barça dünyägä (8r[2] / 9r[10]) (s. 10/12).

Boldu **Biy** umsa yarlığa, (10r)[10] (s. 12).

Umsansınlar saŋa barçası, kimlär bilirlär atıŋnı seniŋ, zerä χoymassen alarnı, kimlär χolarlar seni, **Biy** [14] Yarlığa maŋa, **Biy**, da baχ χonarhlıχımnı menim duşmanlarımdan menim, (10r)[11] (s. 14).

İzdämä χanın alarnıŋ aŋdı da unutmadı **Biy** alğışın miskinlärniŋ (9r)[13] (s. 15).

Tur, **Biy** Teŋrim, biyiklänsin χoluŋ seniŋ, da unutma yarlılarnı (12r)[32/12] (s. 16).

Biy χan meŋi meŋilik, tas bolgaylar gurk'çilar yerindän anıŋ. [38/17] Küsänçlikin yarġunuŋ işitti **Biy**, hadirlikinä yüräkläriniŋ alarnıŋ baχtı közüŋ seniŋ (12v)[37/16] (s. 16).

Biy ari dacarına kensiniŋ, **Biy** köktä olturġuçuna kensiniŋ (13r)[4] (s. 18).

Tas et, **Biy**, barça ustat ağızını, da ulu sözlü tilni. [5] Kimlär ayttılar: "Tilimizni bizim ulu etälıχ, erinlärimiz bizim bizdädir, da kimdir bizim **Biy**imiz?" [6] Çaräsizlıχı üçün yarlınıŋ da küstünmäχı üçün miskinniŋ hali turıyım, ayttı **Biy**, χoyıyım χutχarmaχımnı da yeberiyim alarga (14r)[4] (s. 18).

Kimlär ki yer id[il]är joġovurtumnı menim, neçik aşın ötmäkniŋ, da alnına **Biy**niŋ sanamadılar. [5] Anda χorχkaylar χorχu, χayda ki bolmagay χorχu, zerä **Biy**dir övlärinä artarlarnıŋ. [6] Sağışın yarlınıŋ uyat ettilär, zerä **Biy**dir umsası anıŋ (15v)[4] (s. 20).

Ayttım Eyämä: **Biy**im sen menim, da yaχşılıχım maŋa sendändir (16v)[2] (s. 22).

Men saŋa, **Biy**, sarnadım, ki işittiŋ maŋa, (14v)[6] (s. 24).

Tarlıχıma menim men alnına **Biy**niŋ sarnadım, (20r)[7] (s. 26).

Sen yarıχlı etärsen çıraχımnı menim, **Biy**, Teŋrim, yarıχ et maŋa χaranġuluχta (22r)[29] (s. 28).

Tiridir **Biy**, da alġışlıdır Teŋri, (23v)[47] (s. 30).

Kim oχşar saŋa, Teŋri, da **Biy**, ya kim oχşagay saŋa haybatlangan arilärdän (25v)[11] (s. 32).

Biy boluşuçım da χutχaruçım menim (28v)[15] (s. 36).

Xan umsandı **Biy**gä, yarlıġamaχından Biyiktäginiŋ ol seskänmägäy … [10] **Biy** öçäşmäχı bilä kensiniŋ yüräkländirgäy alarnı, da ot yegäy alarnı (30r)[8] (s. 38).

Umsandı **Biy**gä, ki χutχargay anı, tirgizgäy anı, zerä klär anı (31r)[9] (s. 40).

Sen, **Biy**, yıraχ etmägin şağavatıŋni seniŋ mendän, da **Biy** boluşma maŋa baχtı (32r)[20] (s. 40).

Bu cınstır, ki izdär **Biy**ni, izdär körmä yüzün Jagop Teŋrisiniŋ … [8] **Biy** χuvatlı χuvatı bilä kendiniŋ, **Biy** χuvatlı oğraşta … [1] Saŋa, **Biy**, kötürdüm canımnı menim (27v)[6] (s. 45).

Seniŋ atıŋ üçün, **Biy**, boşat yazıχlarımnı, zerä köp boldular (36r)[11] (s. 46).

Xuvatlıdır **Biy** χorχuçılarına kendiniŋ da bitiklärin kendiniŋ övrätir alarga (28v)[14] (s. 47).

Biy yarıχım da tirlikim, − men kimdän χorχkaymen? (38r)[1] (s. 48).

Biyiklätirmen seni, **Biy**, ki yöpsündüŋ meni, da sövündürmädiŋ duşmanlarımnı menim (42r)[2] (s. 52).

Biy Teŋrim menim, sarnadım saŋa, da sağayttıŋ meni (32v)[3] (s. 53).

Men saŋa, **Biy**, sarnadım, Teŋrimä menim χoldum (33r)[9] (s. 55).

Alğışlıdır **Biy**, ki tamaşa etti yarlığamaχın kendiniŋ şähärdä bek (35r)[22] (s. 57).

Köp χıyınlar bardır yazıχlılarniŋ, evet χaysıları umsanırlar **biy**[gä], yarlığamaχı Eyämizniŋ (36v) çövräsinä bolgay alarnıŋ [11] Färah boluŋuz da sövünüŋüz, toğrular, **Biy**dä, ögünüŋüz barçaŋız, χaysı[lar]ıŋız ki toğrusiz yüräkläriŋiz birlä (36r)[10] (s. 59).

San cınska, χaysına ki **Biy** Teŋri boluşuçıdır aŋar, (37r)[12] (s. 61).

Alğışlıyım **Biy**ni här sahat, här sahat alğışı ağzıma menim [3] **Biy** bilä maχtangay boyum menim, işitkäy ivaşlar da färah bolgaylar [4] Ululatıŋız **Biy**ni menim bilä da biyiklätiŋiz atın anıŋ oğurdan (50r)[2] (s. 62).

Sarnadılar toğrular **Biy**gä, da **Biy** işitti alarga, (39r)[18] (s. 63).

Da barça söväklärim aytkaylar: **Biy**, kim oχşaştır saŋa? (53r)[10] (s. 64).

Oyan da baχ, **Biy**, könülükümä menim, Teŋrim da **Biy**im, yarġuma menim, (54v) [24] da könülük et maŋa artarlıχıŋa körä seniŋ, **Biy** Teŋrim (54r)[23] (s. 66).

Biy yalġız eltär / kütär edi alarnı, da yoχ edi alarda / alar bilä yat Teŋrilär / Teŋri yat (57v / 43v)[12] (s. 70/71).

Saldıŋ **Biy**ni, ki toġurdu seni, unuttuŋ Teŋrini, ki yedirdi seni (58v)[18] (s. 72).

Salma / Xoymagın meni, **Biy** Teŋrim, da ne / ni yıraχ bolma / keri bolmagın mendän (64[a]r / 49r)[22] (s. 78/79).

Dügül mi sen, **Biy**, ya küçlü χuvatım menim dügül mi sendän? (48v)[8] (s. 81).

Alġışlı **Biy** Asduac / **Biy** Teŋri Israjelniŋ meŋi meŋilik, bolsun / bolgay, bolsun / bolgay (68v / 52v)[14] (s. 84/85).

Bu kensidir / kendidir **Biy**iŋ / **biy**iŋ seniŋ, yerni öpkäysen buŋar, [13] da χızı Curanıŋ yerni öpkäy buŋar (74v / 57v)[12] (s. 92/93).

Färah bolgay tağı Sionnuŋ, da sövüngäylär χızları Jutanıŋ seniŋ könülük üçün, **Biy** (78r)[12] (s. 96).

Teŋri teŋrilärniŋ, **Biy** / **Biy**i sözlädi, ündädi dünyäni / yerni kün toġuştan / kün toġuşundan kün çaχ batışına dirä / çaχ batışına künnüŋ (80v / 62r)[1] (s. 100/101).

Sen, **Biy**, könülüknü sövdüŋ / süvdüŋ, (83v / 64r)[8] (s. 102/103).

[Prayer] Sensen **Biy**imiz bizim, sensen K'risdos χutχaruçımız bizim, (72r) (s. 115).

Xan umsandı **Biy**gä, (102v / 80r)[12] (s. 128/129).

Biy Teŋri alġışlı, alġışlı **Biy** här kün / künüzün, (110r / 86r)[20] (s. 136/137).

Evet kiriyim χuvatına Eyämiznіŋ, da **Biy**, aŋdım toġruluχuŋa seniŋ yalġız (92r)[16] (s. 145).

Biy öldürür, da **Biy** tirgizir, (121r / 95r)[6] (s. 148/149).

Bu belgili bolsun / mäyan bolsun saŋa, ki duşman azarladı / tabaladı **Biy**ni, (127r / 99v)[18] (s. 154/155).

Avazım bilä menim men **Biy**gä sarnadım, avazım bilä menim Teŋrigä, da baχtı maŋa (129v / 101v)[2] (s. 158/159).

Tirgizgäysen sen bizni, da atıŋnı / atıŋnı seniŋ, **Biy**, sarnagaybiz / sarnıyıχ (141v / 111v)[19] (s. 172/173).

Tur / Kel, **Biy** / Teŋri da yarġula yerni, zerä sen meŋärsärsen barça gurk'çilarnı / dinsizlärni (143v / 113r)[8] (s. 174/175).

Seġanıŋ seniŋ, **Biy** χuvatnıŋ / biyi χuvatlılarnıŋ, χanım / χanım menim da Teŋrim / Teŋrim menim (145v / 115r)[4] (s. 176/177).

Biy Teŋri χuvatnıŋ / χuvatlılarnıŋ, işit χoltχama menim / alġışıma menim, (146r / 115r)[9] (s. 178/179).

Yoχsa / Evet sen, **Biy** Teŋrim şaġavatlısen, da yarlıġovuçı, uzun esli, da köp yarlıġovuçı, da könü, (149r / 117v)[15] (s. 180/181).

Biy belgirtkäy yazov bilä joġovurtka, bu biylärgä, ki boldular anda (149v)[6] (s. 182).

Biy Teŋri χutχarılmaχımnıŋ menim, kündüz sarnadım da keçä alnıŋa seniŋ (150r / 118v)[2] (s. 182/183).

Küstündüm alnına **Biy**niŋ künüzün da kötürdüm alnıŋa χollarımnı (150v)[10] (s. 184).

Biy Teŋri χuvattan / χuvatlılarnıŋ, kim oχşar saŋa? (152r / 120v)[9] (s. 186/187).

Aytmaga / aytma: "Toġrudur **Biy** Teŋrimiz bizim, da yoχtur anda / kendindä könüsüzlük / egirlik (162v / 128v)[16] (s. 198/199).

Tulnu da yatnı öldürdülär da öksüzlärni χırdılar, [7] da ayttılar, ki körmäzdir bunı **Biy**, da ne esinä almaz Teŋrisi Jagopnuŋ (163v)[6] (s. 198).

Kimlär ki sövärsiz **Biy**ni, klämäŋiz / körälmäŋız yamanlıχnı, saχlar **Biy** boyun / canların aruvlarınıŋ kensiniŋ / ariläriniŋ kendiniŋ, χolundan yazıχlınıŋ χutχarır alarnı (168r / 133r)[10] (s. 204/205).

Biyiklätıŋız / Biyik etiŋiz **Biy** Teŋrimizni bizim, (170v / 135r)[9] (s. 206/207).

Biy, işit alġışıma menim, (172r / 136r)[2] (s. 208/209).

Sen, **Biy**, meŋilik barsen, da aŋılmaχıŋ seniŋ / jişadaglıχıŋ seniŋ pokolen´a pokolen´adan / cınstan çaχ cınska (173r / 137r)[13] (s. 210/211).

Alġışlıyım **Biy**ni tirlikimä / tirlikimdä menim, (179r / 142r)[33] (s. 218/219).

Xayttı **Biy**gä da keçirdi öçäşmäχın anıŋ, ki tas bolmagaylar alar (185r / 146v)[23] (s. 224/225).

Alġışlı **Biy** Teŋri / **Biy** Teŋrisi Israjelniŋ meŋi meŋilik (187r / 148r)[48] (s. 226/227).

Yoχsa / Evet, tirilär, alġışlıyıχ seni, **Biy**, (188v / 149v)[19] (s. 228/229).

Aŋdı bizni **Biy** da alġışladı bizni, alġışladı **Biy** övin / övün Israjelniŋ, alġışladı **Biy** övin / övün Aharonnuŋ [21/13] Alġışladı **Biy** χorχkanlarnı kensiniŋ / χorχkanların kendiniŋ, kiçilärni / kiçilärin da ululârnı / ululârın (202r / 160r)[20/12] (s. 244/245).

Biydir menim boluşuçım, (204v / 162r)[6-7] (s. 246/247).

E / Ey **Biy**, χutχar, e / ey, Biy, yol körgüz / yol körgüzgin (206r / 163r)[25] (s. 248/249).

Meŋilik, **Biy**, sözüŋ seniŋ bardır köktä, (214r / 169v)[89] (s. 258/259).

Vaχttır haybatlama / χulaχ etmä **Biy**ni / **Biy**gä, (217v / 172r)[126] (s. 262/263).

Alnıŋa seniŋ / Saŋa, **Biy** Teŋrim / **Biy** Teŋrim menim, eksilgäninä canımnıŋ menim sarnadım (223v / 177r)[8] (s. 268/269).

Biy saχlagay seni, da Biy yöpsüngäy oŋ χolu / oŋu bilä kensiniŋ / kendiniŋ (225v / 178r)[5] (s. 270/271).

Biy, biyiklänmädi yüräkim / yüräkim menim, da ne yığlamadı / yubanmadı közlärim / közlärim menim (231v / 183r)[1] (s. 278/279).

Ant içti **Biy** Tawit'kä könülük bilä (232v / 184r)[11] (s. 280/281).

Jagopnu taŋladı kensinä / kendinä **Biy** da Israjelni jaŕanklıχka kensiniŋ / meŋärmäχina kendiniŋ (234r / 185v)[4] (s. 282/283).

Aŋ / Aŋgın, **Biy**, oğlanların Etomnuŋ / Etovmanuŋ künlärin / kününä Erusaġemniŋ / Erusaġēmniŋ (237v / 188r)[7] (s. 286/287).

Uludur haybatı Eyämizniŋ, [6] biyiktir **Biy**, (238v / 189r)[5] (s. 286/287).

Alnıŋa seniŋ / Saŋa, **Biy**, **Biy**, közlärimdir menim, saŋa umsandım, **Biy**, çıχarma / çıχarmagın cannı mendän (243v / 193r)[8] (s. 292/293).

San ol cınska, χaysına ki **Biy** Teŋrisi Jagopnuŋ boluşuçıdır aŋar da umsası anıŋ **Biy** Teŋridädir (250v / 198v)[5] (s. 300/301).

Uludur **Biy**imiz bizim da uludur χuvatı anıŋ, eslilikinä anıŋ / aχılına anıŋ yoχtur uç / yetişmäχ [6] Yöpsünür ivaşlarni / sekinlärni **Biy** da aşağlatır / aşaχ etär öktämlärni yergä dirä / çaχ yergä diŋrä (251v / 199r)[5] (s. 302/303).

[Prayer] Işit bizgä, **Biy**, işit bizgä, yarlıġamaχıŋ da şağavatıŋ bilä seniŋ, ayama etkänläriŋä seniŋ, adam sövüçi **Biy**, Pareχosluχu (s. 312).

Alġışlaŋız, barça işläri Eyämizniŋ, **Biy**ni, alġışlangız da biyiklätiŋiz anı meŋilik (205v)[57] (s. 314).

Hali çeş χuluŋnu seniŋ, **Biy**, sözüŋä körä seniŋ eminlikkä, [30] ki kördü közlärim menim χutχarmaχınnı seniŋ, [31] χaysı ki hadirläpsen alnına barça joġovurtnuŋ (208r)[29] (s. 317).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY beg "bey" (s. 128).

*B(a)rs **b(e)g** (e)rti k(a)g(a)n (a)t bunta biz birt(i)m(i)z (KT D20) (s. 28).*

*Üç(ü)nç y(i)g(e)n sil(i)g **b(e)g**(i)ñ k(e)d(i)ml(i)g tor(u)g (a)t bin(i)p t(e)gdi (KT D33) (s. 32).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY beg *krş*. big (s. 408-409) ; big *krş*. beg (s. 413).

*Anın amtı m(e)n atam **beg**ke barıp ot em şast(ı)rnıng özen k(e)rgeklig tügünin ig agrıg emlemek uzanmakın ayıtayın ötüneyin (587/4-5-6-7-8) (s. 312).*

*Tüzüni tuymış tutunçsuz titik bilge yavaş serimlig toyın körklüg tongalar **big**i yapa tınl(ı)g oglanlarınıng yaraşı edgülüg umugı .. yalanguk körklüg yalınayu turur (682/6-7-8-9-10) (s. 351).*

IB beg “bey” (s. 51).

***Beg** er yuntıngaru barmiş: Āk bisi kulunlamiş … **Beg**lik yaragay tir. Mengilig **beg** er ermiş (5) (s. 18).*

MS beg “bey, prens” (s. 362).

*Körüngler **beg**lerimiz munta toġup örtenür yalar biz (73/8-9) (s. 136).*

*Anı işidip santuşiti tengriler **beg**i adın bir toyın arzı tengrike ınçe tip tiyür (103/36-37-38) (s. 174).*

SUK bäg “titel; ehemann; personenname; hundertschafts-führer; tausendschafts-führer; beamter, staatsbeamter” (s. 247).

US bäg “naçalnik” (s. 267).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH beg “bey” (s. VIII).

*Dad ispẹhsalar **beg** üçün bu kitip*

Çıḳardım ajunda atı ḳalsu tip (69-70) (s. 46).

DLT beg “bey, koca, evli erkek” (s. 78-79) ; bèg “koca. *Bk*. beg” (s. 79).

Beg *akınçı akıttı (I, 212/12-13).*

Beg *anı kınattı (II, 313/12).*

Beg *anı kızgadı (III, 290/7).*

Yawlak tıllığ ***bėg****den kerü yalnğus tul yėğ (III, 133/15-16).*

KB beg “bey” (s. 69-70-71).

Ḳalı bolsa ***beg****ler ḫiyanėt köngül*

Buḍunḳa asıġ bolmaz andın töngül (2011) (s. 218).

Adaş ḳoldaşım tip ınanç boldaçı kim

Anı ***beg*** *ḳılıp men özüm ḳul bolayı (6586) (s. 649).*

KSK bäg “bey; koca, efendi *bkz*. bägdän” (s. 296).

Ägär bir tişi kişi ḳorḳsa ***bäg****indin köŋül ḳalmaḳ azu yüz äwürmäk tarlıḳ yoḳ anlar ekki üzä yaraşturmaḳları ḳalı birlä lar ekki ara aştı ḳılmaḳ (4/128) (s. 69).*

Aydı ay ḳatıġlıḳa tuġrur mu män män ḳurtġa män bu ***bäg****im pir turur (11/72) (s. 163).*

KTS beg ~ bäg “bir bölgenin yöneticisi, bey” (s. 74).

El buḍunı terildilär yamliḫa ḫabarını ol mälikkä eltdilär kim ol el ***beg****i ärdi (9b/16) (s. 74).*

Abu cähl mäkkä içindä ***bäg*** *ärdi (26b/6) (s. 74).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE beg “bey, efendi” (s. 85).

Ol Şeddādnıŋ ʿUmlāḳ atlıġ oġlı bar erdi, Yaʿḳūb rūzgārında miŋ ***bęg****i bar erdi, bu miŋ* ***bęg****ni ündedi aydı: maŋa bir kėŋ tüz yazı, saġ topraḳlıḳ yėr ḫāṣıl ḳılıŋ (62v/3-4-5) (s. 86).*

*ʿAṣṣaba aydı: biziŋ hem **bęg**imiz bar, mülkini ṣıfat ḳılsa bolmas (146v/14) (s. 208).*

ME bėg “bey, emîr” (s. 99).

*Buyurdı **bėg** erge, tutsurdı **bėg**ge erni vaṣiyyęt ḳıldı anga üçde bir mālını (62/4) (s. 42).*

*Dęstūr tiledi **bėg**ge saṭaşmaḳġa, destūr tiledi **bėg**ge kirmeklikge (214/8) (s. 76).*

MM bėg “bey” (s. 204).

Bu altun kümişdin ayaḳ çāreler

*Ḳılur bay melik **bėg** bu bī-çāreler (190/1-2) (s. 120).*

Biliŋ awnı kim tutsa bolur anıŋ

*Raʿiyyet vezīr **bėg** kerek sulṭanıŋ (232/1-2) (s. 126).*

NF bėg “bey, efendi; vali” (s. 52).

*Kerek kim ol ḫatunnı manga ḥāṣil qılsangız, tėdi erse, Muʿāvīya aydı: İngen ḥāṣil qılayın, tėdi taqı bir kişi ıḍa bėrdi Başra **bėg**inge kelsün, tėp (180/3-4-5) (s. 124).*

*Ḥaq tvt qıyāmat kün bolsa, ʿāvṣ tört kimerse birle tört kimerseke ḥuccet qılġay: Paḍişāhlar taqı **beg**lerke taqı māl ėḍileri ayġaylar: Yā Rebbī, bizlerke paḍişāhlıq bėrding taqı üküş māl ve memleket bėrding (327/6-7-8) (s. 227).*

YB beg “bey *krş*. bey” (s. 205) ; bey “bey *krş*. beg” (s. 206).

*Burunġı yıl begbolat ḫoca M’DYN başlı bir neçe oġlanlar begiş turduçaḳ birdi davud başlı **beg**ler edügü aṭlı kişini t(e)mirge aldırtın çıḳarup iymişler (A. I. 6-7-8-9) (s. 105).*

*Bu yarlıġnı tutup turġan ḫoca **beg**(k)e bizing soyurġal bolup tarḫan bolsun tidük (K. II. 5-6) (s. 115).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC bej, bij (?) [bey / bey; byig (2. *Pers*.) (*st*. beying?)] “ adliger, ‘baronus’; herr; ‘dominus’ ” (s. 54).

GT big “bey” (s. 219).

*Bu gülistān ziyneti batḫāş **big**, ḫācibü’l-ḥüccāb-ı şulṭān ḫāş **big** (13/3) (s. 6).*

*Ni ḳadar kim **big**ler aşı tatlı bolsa ay ḳonaḳ, yarlı yoḳsulġa ḳuru itmeki andan yaḫşıraḳ (347/1-2) (s. 173).*

İM big “bey” (s. 509).

*Taḳı namāz ḳılıng herbir eḏgü kişi artında taḳı yaman kişi artında taḳı gazilik ḳılıng herbir **big** birle (29a/1-2) (s. 162-163).*

*Taḳı Ebū Yūsuf ḳatında: mışr-ı cāmiʿ her bir yir turur kim anıng **big**i bolġay taḳı ḳāżīsı bolġay ḥükm yürügey (229a/5-6) (s. 288).*

KK beg “bey. *krş*. bey, biy” (s. 103) ; bey “bey. *krş*. beg, biy” (s. 103) ; biy “bey. *krş*. beg, bey” (s. 104).

KM beg “bey” (s. 38).

*Biş didügümüz tenden daşḳarıdur ol muṭīʿ olmaḳdur **beg**lere daḫı sulṭānlara (46b/5-6) (s. 29).*

TT bey “bey, emir” (s. 93).

TZ biyik “büyük. *Bk*: büyük” (s. 153); büyük “büyük. *Bk*: biyik” (s. 160).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL big “Kâf kâf-i Acemîdir, beg demekdir mîr manasına.” (s. 134).

BD big “bey” (s. 341).

*İy **big** barıp s̱ena bile ḳulluḳ di*

Yir öp daġı ḫūb edā bile ḳulluḳ di (225/1) (s. 237).

BV big “bey” (s. 660).

*Eger baba **big** oġlı iyledi naḳl*

Ḥaḳ itsün ravżanı me’vāsı anıng (678/2) (s. 557).

DG beg “prince; princess” (s. 278).

*Ġāyat-ī sahv ū quṣūr-ī ṭabʿdın bolġay, **beg**im,*

Sen barında bu Gadā gar bolsa qurbān özgägä (6/5) (s. 18).

*Şum raqīb sözigä kirmäklik ġarāyib dur, **beg**im;*

Heç kişigä yaḫşılıq qılġay-mu anıng dek yaman? (162/5) (s. 174).

LÇ bey “büyük, ulu, emir” (s. 88) ; big “beg, emir, hâkim, kibâr, mutasarrıf, sâhip, serdâr, derebeyi” (s. 93).

LD big “beğ” (s. 376).

Yitti kişver pādişāhınıng siver ferzendidür

*Kim ḳılur **big**im anga dāyim ʿazīzim dip ḫiṭāb (86) (s. 10).*

*Tüz **big**im bu demde ṣoḥbet kökini*

Tut ayaġ kis derd ü ġamnıng kökini (2683) (s. 295).

SD big “bey” (s. 411).

*ʿAlem tig barça **big**lerning başı kökke kirek tigse*

Kim anlar tekye ḳılġalı bu ḳutluġ āsitān kildi (71) (s. 108).

*Ey Mesīḥā-dem **big**im, bir dem bile birgil şifā*

Şīve birle közlering cānımnı bīmār eyledi (767) (s. 296).

ŞHD big “bey” (s. 372).

*Bu Şibānī bu ṭavāyif **big**lerini ḳavlaban*

Ẓulm ü cevrin köteriben ilge köp dād eyledük (83b/1-2) (s. 165).

Baş ḳılsa ʿacāyiptin ḳuşlarġa ḳaan bolġay

Big *ḳılsa ayaġını bularġa toġan bolġay (187b/10-11) (s. 310).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK beg “bey, hükümdar” (s. 371).

Ol melik ʿavrat eyitdi ki Belḳīs’dür ey ***beg****ler ve ulular benüm ḳaṣrum içine bir görklü biti bıraġıldı ki ol Sülaymān’dandur daḫı ol Taŋrı adıla başlanmış ve içinde yazılmış ki yücelik eylemek benüm üzerime daḫı baŋa geliŋüz müsülmān oluŋuz dėnilmiş (407a/3-4-5) (s. 208).*

Ol iki muʿcizedür Taŋrı Taʿālā’dan Firʿavn’la ***beg****lerine taḥḳīḳ anlar fāsıḳ ḳavmleridi (417b/5-6) (s. 214).*

biyik : Büyük, ulu, yüce; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın “El-Azîm”, “El-Kebîr” sıfatları)

Biy, **biyik**sen da biläkiŋ χuvatlı, da alar bilmädilär (156v)[11] (s. 190).

Baχtı ol **biyik**tän, arilikindän kensiniŋ, Biy köktän yergä baχtı (173v)[20] (s. 210).

Biyiktir barça cınslar üsnä Biy, da köktädir haybatı anıŋ (200r)[4] (s. 242).

Biyiktir Biy, χon(239r)arhnı körär, biyiklikin yıraχtan tanır (238v)[6] (s. 286).

Yeber χoluŋnu seniŋ **biyik**tän, da χutχar meni suvnuŋ köplüχündän da χolundan oġlanlarınıŋ yatnıŋ, (247r)[7] (s. 296).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY bedük (s. 408).

M(e)n igledükde ‘eng başlayu manga tört yekler yakın kelti .. biregüsi ***bedük*** *berke tutmış (5/21-22-23) (s. 62).*

*Ol küvrügdin ertingü yangkulug <ulug> **bedük** tikilig ün üner (95/1-2) (s. 104).*

*Ülgülençsiz tenglençsiz ulug **bedük** tering bilge biliglerig toşgurmak tüketmek p(a)ramıt timek savnıng yörügi erür (309/19-20-21-22) (s. 192).*

*Sansız tınl(ı)glarıg sansar emgekintin ozgurup nırvan mengisinge tegürgülük küç küsünke teggülük buyanlıg ulug **bedük** yükmekig yüker (421/16-17-18-19) (s. 242).*

IB bed[ük] “büyük” (s. 51).

***Bed[ük]** tiz üze ünüpen möngreyür men (60) (s. 25).*

MS bedük “büyük, iri” (s. 362).

*Antada basa barnaslıġ bay **bedük** kişiler oğlanı yaşı purnı vimali gavanpati subaḥuda ulatı biş ınallar arḥant ḳutın bultılar (7/32-33-34-35-36-37) (s. 51).*

*Ol antaġ … emgektin (ozup ḳurtu)lup antada taḳı emgek …ğlıg uluġ **bedük** etüzlüg prit (ajunınta) … uluġ **bedük** taġ te(ġ) (85/7-8-9-10-11) (s. 157).*

SUK bädük “groß” (s. 247).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bedük “büyük. *Bk*. bedhük” (s. 77-78) ; bedhük “büyük. *Bk*. bedük” (s. 78).

*Yurt kiçük bolsa anğut **bedük** ur (I, 93/18-19).*

***Bedük** bagırlığ (I, 360/24).*

***Bedük** karınlığ er (I, 499/14).*

Aydum anğar sewük

Bizni taba ne elük

Keçtinğ yazı kerik

*Kırlar edhiz **bedhük** (I, 94/2-3).*

IKT bäḏük “big” (s. 91).

*Kämişti tayaqını, ançada ol **bäḏük** yılan bälgülüg (7/107) (s. 91).*

KB bedük “büyük” (s. 68).

Aḳı erdi elgi yüreki teḏük

*Biliglig saḳınuḳ kör atı **beḏük** (58) (s. 23).*

Atang öldi ḳaldıng sen oġlan kiçig

*Kiçigke **beḏük**tin bolur yol keçig (1793) (s. 196).*

*Ḳapuġda ün itti **beḏük** ündedi*

Kişi ıḍtı tawraḳ baḳa kör tdi (5954) (s. 589).

KSK bäḏük “büyük” (s. 296).

*Taḳı anlarnıŋ mäŋzägi kim nafaḳa ḳılurlar māllarını tiläyü taŋrı ḫoşnudluḳını bütün tutmaḳ özlärindin bir būstān mäŋizlig bir **bäḏük** täpä tüzü tägsä aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur bersä yemişni ekki anıŋça (2/265) (s. 30).*

*Kämişti tayaḳını ol ançada ol **bäḏük** yılan bälgülüg (7/107) (s. 117).*

KTS büyük “büyük” (s. 91).

*Çadırları bar ärdi, **büyük** uzun teräkläri birlä yerdä maḳam ḳılmışlar ärdi (132/14) (s. 91).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE biyik “büyük *krş*. böyük” (s. 117).

*Zekeriyyā Meryemni olar[d]ın ẹvige ėltdi, **biyik** yėrde ḳoydı, yėmek içmek bėrdi (167r/2-3) (s. 237).*

Ol ḳuş aydı: yıparlıġ tonlar keymek, ***biyik*** *binālar ḳoparmaḳ ḫalāyıḳ arasıda belgürdi mi (177r/4) (s. 252).*

ME böyük “yüksek, büyük” (s. 107) ; büyük “büyük (*bkz.* böyük) (s. 109).

Neḍcdge keḷdi er ***böyük*** *yẹr yövütkedi anga, yārī bẹrdi anga (11/5-6) (s. 33).*

Ėndi ḳalmışdın song, ***böyük****din aşaka endi ucuz boldı narh, endi narh (160/4) (s. 64).*

NF beḍük “büyük” (s. 52) ; böyük “büyük” (s. 84).

Yāʿqūb peyġāmbar ʿas aydı: Oġlum ne tüş kördüng? tėp suʾāl qıldı erse, Yūsuf aydı: Ey baba, bir ***beḍük*** *taġ bolur (353/5-6) (s. 245).*

Bu ʿālam içinde bir qara yer bolsa erdi taqı anda ḥaqīqat iqāmat qılsa erdük, tėdi erse, cümle ***böyük*** *taġlar baş qaldurdılar kim: Nūḥ peyġāmbar kemisi bizde iqāmat qılġay, tėp (378/10-11-12) (s. 263).*

KIPÇAK TÜRKÇESi

CC bejik [beyik, beik, beyk] “ hoch, ‘altum’ ” (s. 54).

GT beyük “büyük” (s. 218).

Kerimü’n-nefs ṣāḥib(i) ḫulḳ ***beyük*** *himmetli alçaḳ köngülli, ulluġa kiçige iʿzāz ve ikrām ve iḥsān ḳılıp, ġaybetlerinde ḫaberin sözler idi bir kün melik (69/7-8-9) (s. 34).*

İy ***beyük*** *ünli ṭabl ḫālī baṭın, azuḳıng yoḳ safarda nitkeysen (304/13) (s. 151).*

İM beyük “büyük, ulu” (s. 509).

Yügen ḥāletde özge endāmlarnı taḳı iki yengini sıġanġay taḳı olturġay ***beyük*** *mıṣṭabanıng ḳarıġında yā* ***beyük*** *taş öze yā* ***beyük*** *bir öze bolġay (89b/1-2) (s. 198).*

*Ve eger secde ḳılġan yiri beyükrek bolsa iki ayaḳı yirinden iki top ḳadarınça tikilmiş top revā bolur. Ve eger andan **beyük** bolsa revā bolmas (168b/2-3-4) (s. 248).*

KK büyük “büyük” (s. 106).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL beyik “Kâf-i Arabî ile büyük demekdir.” (s. 129).

BV biyik “büyük” (s. 666).

*Geh **biyik** geh pest giryān körsengiz ʿuşşāḳnı*

Fāş külmes siz nihān bārī tebessüm iylengiz (217/2) (s. 180).

*Viṣāl evci **biyik** iy köngül ḳuşı sin pest*

Yitişmek anda ni mümkin eger hevā ḳılsang (360/4) (s. 298).

LÇ büyük “azîm, cesîm, ulu, kibr, koca” (s. 87); biyik “büyük, cesîm,ulu” (s. 93); biyik “büyük, cesîm, ulu, serdâr” (s. 94).

YED biyik “büyük” (s. 366).

*Toḳuz sipihrdin ʿışḳıng maḳāmı kildi **biyik***

ʿAceb imes ki köngül eylese hevā peydā (3/6) (s. 42).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK büyük “büyük” (s. 399).

*Gözleri sürmelü **büyük** gözlüler ayurtlanmış yumurdaya beŋzerler (483b/4) (s. 244).*

biyiklängän : Büyük / yüce olan [= biyiktägi] (Tanrı)

Saġmos aytıyım atına Eyämiziŋ **biyiklängän**nıŋ (8r)[18] (s. 10).

Sağmos aytkaymen atına Eyämizniŋ **biyiklängän** (9r)[3] (s. 12).

Zamanına, ne türlü üläşti **Biyiklängän** barça millätni, (57r)[8] (s. 70).

Ari etti övin kensiniŋ **Biyiklängän** (75v)[5] (s. 92).

Biy **biyiklängän** da χorχulu, χan ulu üsnä barça yerniŋ (76v)[3] (s. 94).

Tügällä **Biyiklängän**gä antıŋnı seniŋ (82r)[14] (s. 100).

Küstündüm alnına Asduacnıŋ **biyiklängän**, (94r)[3] (s. 116).

Ayttım, ki hali başladım, budur yäŋirmäχ oŋuna **Biyiklängän**nıŋ (130v)[11] (s. 160).

Hälbät, dağı da yazıχ ettilär, da dağı öçäştirdilär **Biyiklängän**ni suvsuzluχtan (133r)[17] (s. 162).

Asduac **Biyiklängän** χutχaruçı edi alarga (135r)[35] (s. 164).

Tanısınlar ki atıŋ seniŋ Biydir, da sen yalğız **biyiklängän**sän üstnä barça dünyäniŋ (145r)[19] (s. 176).

biyiklätüçi : Yükseltici, yüceltici (Tanrı)

Evet, sen, Biy, boluşuçum menim, hörmätim da **biyiklätüçi** başımnı menim (3r)[4] (s. 4).

Evet, sen, Biy, boluşuçım menimsen, haybatım menim da **biyiklätüçi**si başımnıŋ menim (3r)[4] (s. 5).

biyiktägi : Büyük / yüce olan [= biyiklängän]

Sağmos aytıyım atına Eyämiziniŋ **biyiktägi** (7v)[18] (s. 11).

Sağmos aytıyım atına Eyämiziniŋ **biyiktäginiŋ** (8v)[3] (s. 13).

Zamanında, neçik ayırdı **Biyiktägi** barça cınslarnı, (43r)[8] (s. 71).

Ari etti otaχın kendiniŋ **Biyiktägi** (58r)[5] (s. 93).

Tügällä **Biyiktägi**gä niyätıŋnı seniŋ (63r)[14] (s. 101).

Çaχırdım Teŋrigä **biyiktägi**, Teŋrigä yaχşı etüçimä menim (73v)[3] (s. 117).

Ayttılar, ki neçik bildi Teŋri ya bardır bilmäχlıχ **Biyiktägi**dä? (123v)[11] (s. 152).

Ayttım, ki hali başladım, budur yäŋirtmäχı oŋu[nuŋ] **Biyiktägi**niŋ (102v)[11] (s. 161).

Hälbät, arttırdılar yazıχ χılınmaχnı, dağın da öçäştirdilär **Biyiktägi**ni suvsuzluχta (133r)[17] (s. 163).

Neçä kerät açığlattılar anı pustalıχta, (135v) öçäştirdilär **Biyiktägi**ni suvsuzluχta (106r)[40] (s. 165).

Kim dä tınıptır boluşluχundan **Biyiktägi**niŋ, kölägäsi tibinä Teŋriniŋ köktä tıngay (160r)[1] (s. 194).

Zerä açıttılar sözün Teŋriniŋ da sağışın **Biyiktägi**niŋ öçäştirdilär (190r)[11] (s. 230).

bolluχ : Bolluk, bereketlilik

Yedirdi alarnı **bolluχ**undan aşlıχnıŋ, da χayadan bal yedirdi alarga (143r)[17] (s. 174).

boluş — : Yardım / inayet etmek

Boldu Biy umsa yarlıga, **boluş** tarlıχta keräkli zamanda (10r)[10] (s. 12).

Tur, Biy, **boluş** bizgä, da χutχar bizni seniŋ atıŋ üçün (73v)[27] (s. 90).

Boluş bizgä, Asduac, seniŋ atıŋnıŋ haybatı üçün (139r)[9] (s. 170).

Egärki Eyämiz **boluş**magay edi maŋa, azgına dağın tursar edi boyum tamuχ içinä (164v)[17] (s. 200).

Boluştu alarga yoluna töräsizlikläriniŋ, zerä yazıχları üçün kensiläriniŋ aşağlandılar asrı (190v)[17] (s. 230).

Xayt, boyum menim, tınçlıχınа seniŋ, zerä Biy **boluş**tu maŋa (203r)[7] (s. 244).

Barça buyruχuŋ seniŋ könüdür, boş sürdülär meni, **boluş** maŋa (214r)[86] (s. 258).

Könülüküŋ seniŋ **boluş**kay maŋa (222r)[175] (s. 266).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT boluş — “birinden yana çıkmak, birinin dileğine uymak” (s. 103).

*Ol manğa **boluş**dı (II, 108/1).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC boluş —, - ur [bolus — bolusur / *in* boluz — *verb*.; boluş —, bolusch —, bolus —; bolusch] “ helfen, ‘adiuuare’ ” (s. 65).

TT boluş — “yardımlaşmak” (s. 95).

boluş : Yardım, inayet; yardımcı

Zerä bolduŋ maŋa **boluş**, kölegäsinä χanatlarınŋnıŋ seniŋ sövüngäymen (102r)[8] (s. 126).

Sandır ol adamga, χaysınıŋ ki **boluş**u anıŋ sendändir, çıχmaχ χoydu esinä kensiniŋ ol yerdä, ki ant etti (145v)[6] (s. 178).

Xuvatım da **boluş**um menim Biy, da boldu maŋa χutχarılmaχka (205r)[14] (s. 248).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT boluş “sözle yardım” (s. 103).

*Ol manğa **buluş** kıldı (I, 367/9-10).*

CC boluş [boluş] “ hilfe, ‘coadiutor’ ” (s. 64).

boluş ber — : Yardım / inayet etmek

Ber bizgä **boluş** tarlıχta, zerä yalġandır χutχarmaχı adamnıŋ (194r)[13] (s. 234).

boluşluχ : Yardım, inayet

Xaysı ki tergär yüräkni da bövräklärni, Teŋri toġru, könüdir [11] **boluşluχ**u maŋa Teŋriniŋ, ki χutχarır alarnı, ki toġrudurlar yüräkläri bilä (7r)[10] (s. 11).

Yebergäy saŋa Biy **boluşluχ** arilikindän kensiniŋ / kendiniŋ, … (28v / 23r)[3] (s. 36/37).

Yeŋmäχ üçün ertägi **boluşluχ** üçün, saġmos Tawit‘niŋ, 21 (30v / 24r)[1] (s. 38/39).

Sen, Biy, yıraχ etmägın **boluşluχ**uŋnu seniŋ mendän, (25v)[20] (s. 41).

Teŋridändir χuvatım menim da hörmätim, Teŋri **boluşluχ**umdan (=**boluşluχ**um da) menim, umsamdır Teŋridä (101r)[8] (s. 124).

Sendändir **boluşluχ**um menim här sahat (116v)[6] (s. 144).

Eyämizdändir **boluşluχ** surpunda Israjelniŋ χanımızga bizim (153r)[19] (s. 186).

Xaytardıŋ **boluşluχ**uŋnu itisindän anıŋ (155r)[44] (s. 188).

Kim dä tınıptır **boluşluχ**undan Biyiktäginiŋ, kölegäsi tibinä Teŋriniŋ köktä tıngay (160r)[1] (s. 194).

Boluşluχ maŋa Eyämizdän kelgäy ki etti kökni da yerni (225r)[2] (s. 270).

Boluşluχtur / **Boluşluχ**udur bizgä atından Eyämiziniŋ, ki etti köknü da yerni (227v / 180r)[8] (s. 272/273).

boluşuçi / boluşuçu : Yardımcı (Tanrı)

Evet sen, Biy, **boluşuçu**m menim, hörmätim da biyiklätüçi başımnı menim (3r)[4] (s. 4).

Biydir **boluşuçı**m menim (3r)[6] (s. 4).

Öksüzgä sensin **boluşuçı** (12v)[35/14] (s. 16).

Teŋrim **boluşuçı**m menim, (16r)[3] (s. 25).

Eχodus 15: 1 – 18: Atlanganlarnı da atlarnı saldı teŋizgä, **boluşuçı**, yöpsünüçim menim Biy da boldu maŋa χutχarılmaχlıχka (19v)[1] (s. 31).

Biy **boluşuçı**m da χutχaruçım menim (28v)[15] (s. 36).

Biy **boluşuçı**m menim da hörmätim (40v)[7] (s. 50).

Biy boldu maŋa **boluşuçı** (43r)[11] (s. 54).

San ol millätkä, χaysına ki Biy Teŋri **boluşuçı**dır aŋar, joġovurt, χaysın ki taŋladı jaranklıχka kensinä (49r)[12] (s. 60).

Boyumuz bizim tözsün Eyämizgä, zerä **boluşuçı** da yedirüçidir bizni (49v)[20] (s. 60).

Teŋri saġışla meni, **boluşuçı**m da (52r) abravuçım menim, (51v)[18] (s. 85).

Teŋrimiz bizim işançımız da χuvat, **boluşuçı** tarlıχımızda, ki taptı bizni asrı (75v)[2] (s. 92).

Xuvatımnı sendä saχlıyım, zerä Asduac **boluşuçı**mdır menim (97r)[10] (s. 120).

Umsanıŋız aŋar, barça yıġınları joġovurtnuŋ, tökünüz alnına anıŋ yüräkiŋizni siziŋ, zerä Teŋri **boluşuçı**mızdır bizim meŋi zamanalardan (101r)[9] (s. 126).

Aŋdılar, ki Asduac (135r) **boluşıçı**dır alarga, (134v)[35] (s. 164).

Sövünüŋüz alnına Teŋriniŋ **boluşuçı**mızdır bizim, (141v)[2] (s. 172).

Teŋri **boluşuçı** umsama menim (165r)[22] (s. 200).

Övi Israjelniŋ umsandı Biygä, **boluşuçı** da yöpsünüçidir alarga (202r)[17/9] (s. 244).

Boluşuçı da χutχaruçım sensen, (216v)[114] (s. 260).

Yarlıġavuçım da işançim, **boluşuçı**m da χutχaruçım, da men umsanırmen aŋar (246v)[2] (s. 296).

boluşuçı bol — : Yardımcı olmak

Boldu Biy işanç yarlıga, **boluşuçı** tarlıχına vaχtlı zamanda (9r)[10] (s. 13).

İşitkäy saŋa Biy kününä tarlıχnıŋ **boluşuçı bol**gay saŋa atına Teŋrisiniŋ Jagopnuŋ (22v)[2] (s. 37).

Boluşuçı bol, Biy, da heç etmä meni, (40r)[9] (s. 50).

Asduac daçarına kensiniŋ, belgirir zamanasına, ne türlü **boluşuçı bol**ur edi alarga (77v)[4] (s. 96).

Ki **bol**duŋ **boluşuçı**m, kölgäsinä χanatlarıŋnıŋ seniŋ sövüniyim (80r)[8] (s. 127).

boşat — : (Günah için) Bağışlamak, affetmek [= arıt —]

Seniŋ atıŋ üçün, Biy, **boşat** yazıχlarımnı, zerä köp boldular (36r)[11] (s. 46).

Boşat maŋa barça yazıχlarımnı (36v)[18] (s. 46).

Sen **boşat**kaysen barça yamanlıχın yazıχlarımnıŋ menim (46v)[5] (s. 58).

Boşatır edi yazıχların alarnıŋ da buzmaz edi (135r)[38] (s. 164).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY boşut — (s. 441).

*Olarnı barça birkerü b(e)k çug emgeklerintin **boşut**up .. berke kagal kıy<ı>n kıyıt-(118/1-2)-lar teggülük kadguların tarkartaçı bolayın (117/20-21-22) (s. 113).*

*İlig begning ögüki .. oglı tigin m(a)has(a)tvı .. bulmadılar erser yme .. amtıka tegi tileyü .. unak(a)ya keçmedin .. kelip teggey siziksiz .. ançak(a)ya **boşut**sun .. ulug ilig beg busuşın .. (638/3-4-5-6-7) (s. 333).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT boşat— “boşaltmak; çözmek; çözülmek, bırakılmak; (Arguca)– kadın–boşatmak” (s. 104) ; boşut — “bırakmak; boş bırakmak, serbest bırakmak; yumuşaklık (ishal) vermek” (s. 104).

*Ol tagar **boşatt**ı (II, 306/23).*

*Ol tügün **boşatt**ı (II, 307/3-4).*

*Ol uragut **boşatt**ı (II, 307/5-6).*

*Ol bulunuğ **boşatt**ı (II, 307/7).*

*Idhu bėrüp **boşutt**um*

Tawar yoluğ taşuttum (I, 210/21-22).

*Bu ot ol karın **boşut**gan (I, 514/11-12).*

KB boşut — “boş bırakmak, serbest bırakmak” (s. 104).

Ḳayu aydı örtüm içürgü kerek

*Özi ḳatmış emdi **boşut**ġu kerek (1059) (s. 123).*

Sarıġı küçenmiş bolur ay bügü

*Özini **boşut**ġu tẹrẹngbin yigü (6010) (s. 596).*

HAREZM TÜRKÇESİ

NF boşat — “boşatmak, nikâhı sona erdirmek” (s. 83).

*Muʿāvīya ʿAbdullāh ibnü ʿĀmirni ündetti taqı ẖatunını **boşat**tı oġlı Yezīdke nikāḥ qılmaq üçün (181/4) (s. 124).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC boşat—, -ur, -yr [bosat —; bosatur / *in* bozat — *verb*.; boşşak — *st*. boşşat —; bozat —, bozzat —; bozzattir] “ freilassen, auf freinen fuss setzen, ‘alargare’; vergeben, verzeihen, ‘absoluere’ ” (s. 65-66).

KF boşad — “serbest bıraktırmak” (s. 955).

*Ḳaçan bir ẖatun erine māl virse eri anı boşamaḳ içün. Daẖı eri ol ẖatunı boşasa. Andan ṣoŋra ol ẖatun daʿvī idse kim ol eri ol ẖatunı boşayıp durur ıdı māl virip **boşad**mazdan burun (3b/77-78-79-80-81-82) (s. 9).*

KK boşaṭ — “boşaltmak” (s. 105).

TZ boşat — “boşatmak” (s. 155).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK boşat — “boşamak” (s. 393).

*Eger **boşat**saŋuz ʿavratları cimāʿ eylemezden burun ya mehr taʿyīn eyleyüp farż eyleseŋüz metāʿ eyleŋüz anlara ḳumāş bile ya özgesi bile baylar üstine ḳadarınca faḳīrler üstine ḳadarınca müt‘a vėrmek yaẖşılıḳ bile ẖaḳdur muḥsinler üstine daẖı eger **boşat**saŋuz ʿavratları yėtişmeginden burun mehir taʿyīn eyleyüp (38a/1) farż eylemiş olsaŋuz pes buçuġın vėrüŋüz farż eylegen mührüŋ (37b/4-5-6-7) (s. 22).*

boşatlıχ : (Günah için) Bağışlama, affetme

Biy, kim bolur turma alnıŋa seniŋ? [4] Zerä sendändir **boşatlıχ** (231r)[3] (s. 276).

Bermä bilmä χutχarılmaχın joġovurtunuŋ kendiniŋ, **boşatlıχ**ga barça yazıχlarımızga bizim (208r)[77] (s. 316).

boşatlıχ bol — : (Günah için) Bağışlamak, affetmek

San aŋar, kimgä ki **boşatlıχ bol**du yazıχlarına, da yapuldu barça yaŋılganları anıŋ (46v)[1] (s. 58).

boşatuçı bol — : Bağışlayan / affeden olmak

Teŋri, sen **boşatuçı bol**ur ediŋ öç aluçı üsnä (170v) barça işläriniŋ alarnıŋ (170r)[8] (s. 206).

boy : Can, ruh [= can, ten]

Boyum asrı çarıştı, da sen, Biy, negä dinçä? (5v)[4] (s. 8).

Xuvalagay soŋra duşman **boy**umnı menim, (7r)[6] (s. 10).

Bi[y], χoymasen **boy**umnı tamuχta (17v)[10] (s. 22).

Boyu anıŋ yaχşılıχta tıngay, (36v)[13] (s. 46).

Saχla **boy**umnı da χutχar meni, da uyatlı bolmaġaymen, ki umsandım aŋar (37r)[20] (s. 46).

Biy, çıχardıŋ tamuχtan **boy**umnu menim, (42v)[4] (s. 52).

Xutχarma ölümdän **boy**ların alarnıŋ, yedirmä alarnı açlıχta (49v)[19] (s. 60).

Biy bilä maχtangay **boy**um menim, (50r)[3] (s. 62).

Xutχarır Biy **boy**ların χullar(52r)nıŋ kensiniŋ, (51v)[23] (s. 64).

Çıχar χılıçınŋnı χarşılarına χuva[la]ganlarnıŋ meni, tıy alarnı da ayt sen **boy**uma menim, ki χutχarılmaχıŋ seniŋ menmen (52r)[3] (s. 64).

Da aytmasınlar yüräklärinä kensiläriniŋ: “Şabaş, şabaş **boy**umuzga bizim, ki yıχtıχ anı” (54v)[25] (s. 66).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, kimlär kädilär **boy**umnı, (67r)[15] (s. 82).

Yıġar edi töräsizlikni **boy**una kensiniŋ (68r)[7] (s. 84).

Susamıştır saŋa **boy**um, Asduac χuvatlı da tiri (69r)[3] (s. 86).

Aşaχ boldu topraχka dirä (73v) **boy**umuz bizim, (73r)[26] (s. 90).

Yoχsa **boy**u anıŋ / **boy**un anıŋ tirlikinä kensiniŋ / kendiniŋ alġışlangay, tapungay saŋa, χaçan yaχşı etsäŋ sen aŋar (80v / 62r)[19] (s. 98/99).

Xutχargay eminlik bilä **boy**umnu menim yuvuχlarımdan menim, ki keräkim bilä ettilär üstümä menim (89r)[19] (s. 108).

Xaytıp yöpsüngäylär uyat **boy**larına kensiläriniŋ (91r)[29] (s. 112).

Xutχardıŋ **boy**umnı ölümdän (94r)[14] (s. 116).

Tek yalġız Teŋrigä hnazat bol, **boy**um, zerä (100v) andandır maŋa χutχarılmaχ (100r)[2] (s. 124).

Kelgäy artıŋdan **boy**um menim, (102v)[9] (s. 126).

Xoluŋuz Teŋrini, da tirilgäy **boy**uŋuz siziŋ (115r)[33] (s. 142).

Baχkay ol yarlıga da çaräsizgä da **boy**ları çaräsizlärniŋ tirgizgäy, [14] dävidän da yamandan saχlagay **boy**ların alarnıŋ (119v)[13] (s. 146).

Çıχara bermä kazanlarga **boy**umnu, ki tapunıyır saŋa, da **boy**ların yarlılarıŋnıŋ seniŋ unutma soŋġuga dirä (127r)[19] (s. 156).

Xoyup saldım alarnı barma artından yüräkläriniŋ kläg[än]iniŋ kensiläriniŋ, zerä bardılar alar erki bilä **boy**larınıŋ kensiläriniŋ (142v)[13] (s. 174).

Färah et **boy**un χuluŋnuŋ seniŋ, zerä alnıŋa, Biy kötürdüm közlärimni (148r)[4] (s. 180).

Kimdir adam, ki tiri bolgay da körmägäy ölüm ya χutχargay **boy**un kensiniŋ χolundan tamuχnuŋ (155v)[49] (s. 190).

Egärki Eyämiz boluşmagay edi maŋa, azgına dağın tursar edi **boy**um tamuχ içinä (164v)[17] (s. 200).

Saχlar Biy **boy**un aruvlarınıŋ kensiniŋ, χolundan yazıχlanıŋ χutχarır alarnı (168r)[10] (s. 204).

Alğışla, **boy**um, Biyni (179r)[35] (s. 218).

Yeberdi toluluχ **boy**larına alarnıŋ (184v)[15] (s. 222).

Biy, bunuŋ üçün aytıldı saŋa, oyat[t]ıŋ **boy**umnu, χaytardıŋ canımnı (188r)[16] (s. 228).

Skançelidir tanıχlıχıŋ seniŋ, anıŋ üçün sövdi anı **boy**um menim (217v)[129] (s. 262).

Saχlagay Biy **boy**uŋnu (225v)[7] (s. 270).

Boyumuz bizim tirildi, neçik çıpçıχ sırtmaχından ulavuçınıŋ (227v)[7] (s. 272).

Todulganına **boy**umnuŋ menim, zamanına öçäşmäχnıŋ yarlığamaχnı aŋgaysen (253r)[2] (s. 304).

Da men **boy**uma menim / **boy**um bilä menim toduldum / muşχullandım (255r / 202r)[16] (s. 306/307).

Biyiklätkäy **boy**um menim Biyni, da sövüngäy canım menim Teŋrim χutχaruçım bilä menim (206v)[46] (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY bod (s. 434).

*Üçünç nomlug et'özleri alku törlüg körk mengizlertin öngi tarıkmış körk mengiz öng **bod** b(e)lgüsi üze atkanguluksuz üçün anın bir yme ermez iki yme ermez titir (60/4-5-6-7-8-9) (s. 92).*

*Biş ajunlug orunta kılınç iy(i)n tüşinçe **bod** sın körkin teginür .. ig agrıgka tuş bolup .. et'öz ölüp kamılsar (366/11-12-13-14) (s. 217).*

MS boy ? (s. 371).

*Tumşuḳluġ tarmaḳlaġ **boy**lar kel… tolp etüzümüzni sorarlar (107/14-15-16) (s. 177).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bod "boy. *Bk*. bodh, boy" (s. 98) ; bodh "boy, kamet. *Bk*. bod, boy" (s. 98) ; boy "boy, ulus; kavim, kabile, aşiret, hısım (Oğuzca)" (s. 105).

*Ardı seni kız **bod**ı anınğ tal*

Yaylır anınğ artuçı burnı takı kıwal (I, 412/21-22).

***Bodh**ı tapı er (III, 216/21).*

***Boy** ikki bile alkıştı (I, 237/10-11).*

*Beg **boy**nı yoluttı (II, 316/21).*

KB boḍ "boy, kamet" (s. 95-96).

***Boḍ**um erdi oḳ teg köngül erdi ya*

*Köngül ḳılġu oḳ teg **boḍ**um boldı ya (371) (s. 51).*

***Boḍ** ortu kerek hęm tenginçe yaraġ*

İşing ortu tut ay biliglig kişi (2090) (s. 225).

KSK boḏ 1 "boy, vücut" (s. 325).

*Yād ḳılıŋlar ançada ḳıldı silärni keḏinki ärkliglär nūḥ boḏunıda keḏin arturdı silärkä törütüg içindä artuḳ **boḏ** bermäk (7/69) (s. 113).*

KTS boy "boy" (s. 85).

***Boy**ı tüz yüzi körklüg (138/1) (s. 85).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML boy “1) uzunluk, 2) bir nevi galle adıdır” (s. 21).

KE boḍ “boy *krş*. boy” (s. 121) ; boy “boy, beden, vücut *krş*. boḍ” (s. 133).

*Mīnḥāḥırḳiyā ol ḳamışnı zāhidler ʿābidlerġa tẹŋledi, hīç kimerse **boy**unġa tẹŋ kẹlmedi, aydı: Ḫüdāyā semīʿ ʿālīmsen (152r/7-8-9) (s. 216).*

*Ḳamuġ uzun boyluġ ẹrdiler, tört yüz ḳarı **boḍ**ları baş üze sekrip aḍaḳların tepseler tizlerinẹ tẹgi kömlür ẹrdi, küçlerinẹ **boḍ**larına yaraşu butlar ḳıldılar, küçlerinẹ küwendiler, biz teg küçlüg bar mu? tẹdiler (29r/15-16-17-18) (s. 41).*

ME boy I) “boy, boyun” (s. 106) ; boy II) “beniz, renk” (s. 106).

*Key yạndurdı otnı durḳı, **boy**ı yẹtiz aṭ, tükel yạratılmış aṭ, yạratığı körklüg aṭ uluġladı anı (88/4) (s. 48).*

*Yạruḳ boldı **boy**, açıldı açıldı yüz (25/1) (s. 35).*

NF boḍ “boy *krş*. boy” (s. 73) ; boy “boy *krş*. boḍ” (s. 83).

*Yana suʾāl qıldılar: Yā Resūlallāh, uçtmaḥ ehlinig **boy**ları neteg bolġay? tẹdiler erse, Peyġāmbar ʿas aydı: Uçtmaḥ ehli Ādam peyġāmbar ʿas boḍluġ bolġaylar. Ādam peyġāmbar ʿas’nung **boḍ**ı altmış arşun erdi (65/11) (s. 48).*

YB boy “vücut, boy, beden” (s. 208).

*Aramızda ilçi keleçi ıyışıp selām böleklerimiz yitişip bāzergān ortaḳlarımız yörüşse keçer **boy** ḳalur (A. III. 14-15) (s. 108).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM boj “rodzaj, trawy, siano greckie” (s. 13).

CC boj [boy / boy] “ körper; ‘corpus’; ‘castitas’; ‘luxuria’; person, ‘persona’; ‘personaliter’ ” (s. 63).

GT boy “boy” (s. 230).

*Ol **boy**ı serv ü cemāli tolun ay, ʿilm ü irdem birle kāmil körke bay (29/13) (s. 14).*

*Ol kün bir uzun **boy**lı ḳamer yüzli kiyik közli, ḳırnaḳ birip ıydı şiʿr (139/4-5) (s. 69).*

İM boy “boy” (s. 511).

*Ṣafāġa anıng öze çıḳġay kişi **boy**ı ḳadarınça ançaġa tigrü kim Kaʿbe körünge Ṣafā işiginden anıng kibi degül kim mescidning dīvārından yoḳaru körüngey (311b/7-8) (s. 343).*

KF boy “boy” (s. 956).

*Ḳaçan ol ḳuluŋ ḫōcāsı uşbu nemelerge danuḳ durḳuzsa, ol kendü şārınuŋ ḳāḍısınuŋ ḳatında daḫı ol danuḳlar ol ḳuluŋ adını daḫı cinsini daḫı ṣūretini daḫı **boy**ını eyidgeyler, daḫı mundan ṣoŋra ol ḳāḍı varaḳa yazġay ol ḳul dutulġanı şārnuŋ (123b/9-10-11-12-13) (s. 299).*

Kİ boy “kamet” (s. 21).

TT boy “boy” (s. 96).

TZ boyı, boyu “boy. *Bk*: boy bos, ten” (s. 155) ; boy bos “boy bos. *Bk*: boyı, boyu, ten” (s. 155).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD boy “boy, beden; gövde; boy” (s. 346).

Barıdın anda tecellī idi köp

*Kildi bu ḫılʿat anıng **boy**ıġa cöp (4/68) (s. 105).*

Ol ġalle vü mihmel ki dip irding bildim

*Mihmelġa **boy** u ġalledin öy tolġusıdur (182/2) (s. 226).*

BV boy “boy, beden, gövde” (s. 667).

*Vaṣlı ara kördüm tink imiş **boy**ı vü saçı*

Tün kün tink iken ẓāhir olur boldı çü nev-rūz (214/3) (s. 177).

DG boy “stature, figure” (s. 282).

*Ey saçları sunbul, yüzi gül, **boy**ı ṣanavbar,*

Şīrīn dodaqıng qulları dur şahd ilä şäkkär (55/1) (s. 67).

Bir bir basıp, ey sarv-i ḫirāmān, yürüüngdä

***Boy**ıng salışıng asru ẓarīfāna körünür (64/3) (s. 76).*

LD boy “boy” (s. 387-388).

*Ok tig **boy**umız igildi ya tig*

Ol fitnelig ikki ṭāḳıngızdın (1482) (s. 161).

*Serv-i āzād **boy**ı birle ḳul bolur*

*Tā ki raʿnā **boy**ıdın **boy** alġa-min (2532) (s. 276).*

SD boy “boy” (s. 419).

Niçe ḳılġay köngül mülkin esīr ol türk-i ġāret-ger

***Boy**ı toġrı, ḳaşı egri, közi oġrı, sözi şekker (222) (s. 146).*

*Neg tig **boy**unguz ārzūsı tüşkeli köngülge*

ʿUşşāḳ ara saldı nefesim zārī vü nāle (506) (s. 222).

ŞHD boy “boy” (s. 385).

*Yüzidedür gül ü reyḥān **boy**ı serv (ü) ṣanavberdür*

Ḳaraḳçı közleri yüzge yasap kirpüklerin ḫançer (59b/5-6) (s. 139).

***Boy**ung servi yüzüng zülfüng körer-min çın ḫayālimde*

*İgildim min **boy**ung körgeç anı sin dāl dime cānım (103a/6-7) (s. 189).*

YED boy “boy” (s. 366).

*Közüm nemlıḳ **boy**um ḫamlıḳ içim endūh u mātemlık*

Ni hem-demlıḳ ni maḥremlıḳ tapıp bu miḥnet-i hicrān (270/7) (s. 279).

bular — : Bolarmak (Metinde: “Allah yolundan uzaklaşmak”)

Bulardılar sendän yamanlıχ bilä, (30r)[12] (s. 38).

Öktämlär könüsüzlük ettilär maŋa asrı, yoχsa orēnk‘indän seniŋ men **bula**rmadım (211r)[51] (s. 254).

Buyruχuŋdan seniŋ men **bular**madım (216v)[110] (s. 260).

Bulardım men, neçik χoy tas bolgan, izdä χuluŋnu seniŋ, ki buyruχuŋnu seniŋ men unutmadım (222r)[176] (s. 266).

Kündüz **bular**dılar, da kimsä yoχ edi yol körgüzmägä alarga (240v)[16] (s. 288).

bulargan : Bolaran (Metinde: “Allah yolundan uzaklaşan”)

Yazıχlanırbiz, da dügül aŋar oğlanları yazıχnıŋ, toğunçlar **bulargan**lar da buzulganlar (56v)[5] (s. 70).

Xızı Papelonnuŋ **bulargan**, san aŋar, ki tölädi tölövüŋnü seniŋ, ne ki sen bizgä tölädiŋ (238r)[8] (s. 286).

bulart — : Bolartmak (Metinde: “Allah yolundan uzaklaştırmak”)

Keldi azarlanmaχ üsnä buyruχçılarnıŋ alarnıŋ, **bulart**tı alarnı anabadda da dügül yolda (192v)[40] (s. 232).

buyruχ : Buyruk, emir (Metinde: “Tanrı’nın emirleri”)

Men boldum χan andan üsnä Sionnuŋ, ari tağınıŋ anıŋ, [7] aytma maŋa **buyruχ**un Eyämizniŋ (2r)[6] (s. 2).

Xol mendän, da beriyim saŋa gurk‘çılarnı jaŕanklıχka saŋa da **buyruχ** saŋa barça uçların dünyänıŋ (2v)[8] (s. 2).

Oyan Biy Teŋrim, **buyruχ**uŋa seniŋ, ki sımarladıŋ, (7r)[7] (s. 10).

Buyruχu Eyämizniŋ yarıχtır, da yarıχ berirlär közlärgä, (22r)[9] (s. 37).

Aχtırgay yüräkim **buyruχ**uŋnu seniŋ yaχşı, (73v)[2] (s. 90).

Buyruχtur bu Israjelgä, da toġruluχtur Teŋrisiniŋ Jagopnuŋ (142r)[5] (s. 172).

Zerä yarıχtır **buyruχ**uŋ seniŋ yerdä, (156r)[9] (s. 190).

Teŋ bolmagay saŋa olturġuç töräsizliktän, kim sabaplar χazġançın **buyruχ**ka χarşı (164v)[20] (s. 200).

Alġışlaŋız Biyni, barça friştäläri anıŋ, χuvatlar χuvattan, ki etärsiz sözin anıŋ, işitip avazına **buyruχ**unu[ŋ] anıŋ (176r)[20] (s. 214).

Toχtattı Jagopka **buyruχ**un kensiniŋ, da Israjeldä antın kensiniŋ meŋilik (180r)[10] (s. 218).

İnamlıdır barça **buyruχ**ları anıŋ (157r)[7] (s. 241).

Boldu Dzuvutluχta ariliki anıŋ da Israjeldä **buyruχ**u anıŋ (159r)[2] (s. 243).

Öçäştiŋ öktämlärgä, χarġışlı, kimlär yaŋıldılar **buyruχ**uŋdan seniŋ (208r)[21] (s. 250).

Oşta suχlandım **buyruχ**uŋa seniŋ, (210r)[40] (s. 252).

Ülüşlü edim men barça χorχkanlarıŋdan seniŋ, χaysıları ki saχlaptır **buyruχ**un seniŋ (212r)[63] (s. 254).

Barça **buyruχ**uŋ seniŋ könüdür, (214r)[86] (s. 258).

Saχlıyım **buyruχ**uŋnu da tanıχlıχıŋnı seniŋ, zerä barça yollarım alnıŋadır (221r)[168] (s. 266).

Yeberir sözün kensiniŋ dünyägä, tezindän barır **buyruχ**u anıŋ (252r)[4/15] (s. 302).

Da **buyruχ**larıŋa seniŋ biz işitmädıχ (203v)[30] (s. 312).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY buyruk “kumandan, âmir” (s. 135).

*(A)nta y(a)na kir(i)p türg(i)ş k(a)g(a)n **buyruk**ı (a)z totokug (e)l(i)g(i)n tutdı (KT D38) (s. 34).*

*Bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(ı)ltukin y(a)z(ı)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı ölti **buy[ruk]**ı b(e)gl(e)ri y(e)me ölti (BK D16) (s. 56).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY buryuk *krş*. buyruk (s. 449) ; buyruk *krş*. buryuk (s. 452).

*Ançagınça sapça ikinti **buryuk**ı kelip ilig begke tegdi .. ötrü ilig be ganga ay **buryuk**a amrak atayım m(a)has(a)tvı kanta ermiş tip ayıtu y(a)rlıkadı (624/4-5-6-7-8) (s. 327).*

*Kamagda ulug başdınkı .. il içinteki **buyruk**lar .. antada kin ulatı .. basakı yakın yaguk ınançlar .. ezüg armak köngülin .. tevlüg kürlüg kılıkın .. (556/1) kamagun barça yorıyur .. erm[ez] (555/18-19-20-21-22) (s. 298-299).*

İKP buyruq; PWYRWX “bakan, mühürdar” (s. 176).

*Ol ödün ınançları **buyruq**ları eşidip qanqa inçä tep (IX.1.) ötüntilär (VIII.7.-8.) (s. 14).*

MS buyruḳ “kumandan” (s. 377).

*Anta ötrü vayşarvan maḥaraçnıng üç uluġ küçlüg ınanç **buyruḳ**ları erti (7/4-5-6-7) (s. 50).*

*(Ḳayu) beg işi **buyruḳ**lar atlaġ(lar) … köngülleri köni bil… … kop agır … (108/4-5-6) (s. 178).*

SUK Budruq “personenname” (s. 253).

US buiruq “naçalnik” (s. 270).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT buyruq “command, decree; matter” (s. 110).

*Qaçan kälsä olarqa bir **buyruq** īmīnlikdin azu qorqınçdın, yaḏarlar anı (4/83) (s. 110).*

KB buyruḳ “müşâvir, vezir” (s. 118).

*Yime yaḳşı aymış bu türk **buyruḳı***

Körür köz yaruḳı oġul ḳız oḳı (1163) (s. 133).

*Negü tir eşitgil öge **buyruḳı***

Unıtma munı sen biti ḥem oḳı (2941) (s. 304).

KSK buyruḳ “buyruk, emir” (s. 339).

*Ḥaḳīḳat üzä män ändāzä ḳılur män sizkä balçıḳdın ḳuş ṣüräti mäŋizlig ürär män anıŋ içindä bolur ḳuş taŋrı **buyruḳı** birlä (3/49) (s. 38).*

*Taḳı rāst aydı saŋa taŋrı vaʿdäsini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı **buyruḳ** birlä ançaḳa tegrü kim ol vaḳtın kim yüräksiz bolduŋuz taḳı tartıştıŋız iş içindä (3/152) (s. 48).*

KTS buyruḳ “buyruk, emir” (s. 90).

*Boyun sunuñ mänim **buyruḳ**ımġa (93b/2) (s. 90).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE buyruḳ “buyruk, emir” (s. 146).

*Ādem ʿaleyhi’s-selām kim ḳamuġ maḫlūḳātnıŋ yẹgreki erdi, aŋa secde ḳılmadıŋ, yana Lūt yalavaç **buyruḳ**ıŋa muḫanneṯ bolduŋ (57v/1-2-3) (s. 79).*

*Ḥükm-i ḳażā, **buyruḳ**, yatlıġ Allāhnıŋ turur (88v/13) (s. 124).*

*Teŋri ʿazze ve celle bu kitābnı sizge ıḍdı, ʿİbrī tilinçe bu kitābda yėti miŋ **buyruḳ** bar ṭāʿātġa yėti miŋ tayaġ bar, maʿṣiyetġa yėti miŋ ögüt bar, yėti miŋ eḍgülük iḥsān bar (119v/3-4-5) (s. 167).*

ME buyruḳ “buyruk, emir” (s. 108).

*Boyun südi Ṭaŋgrı **buyruḳ**ınġa Şāmġa bạrdı, Şāmġa kirdi, Şāmġa kẹldi (31/4) (s. 37).*

*Ḳạyġulu boldı, ḳạdġurdı köngül mąşġūl ėtdi anıng işi birle yörüdi anıng **buyruḳ**ınca, sünnẹtçe yörüdi (145/8) (s. 61).*

MM buyruḳ “emir, buyruk” (s. 212).

*Tekebbür iḍi **buyruḳ**ındın yıġar (59/1) (s. 99).*

*Biliŋ ḥaḳ yıġaḳ **buyruḳ**ın tut yöri (323/3) (s. 139).*

NF buyruḳ “buyruk, emir” (s. 90).

*Peyġāmbar ʿas ṣaḥābalarqa aydı: Manga **buyruq** andaġ boldu kim cümle qapuġlarıngızını baġlasangız taqı cümlengiz namāzqa mescid qapuġıdın kirsengiz (92/1-2) (s. 67).*

*Kibr ol bolur kim Ḥaq teʿālānıng **buyruq**ını osal tutsang, iltifāt qılmasang taqı ḫalāyıq közünde ḫōr körünseng, barçadın özingni artuq körseng, kibr ol bolur, tėdi (372/4-5) (s. 258).*

TQK buyruḳ “buyruk” (s. 34).

YB buyruġ “buyruk, emir” (s. 209).

*Devlet duʿāsını iʿtiḳād u iḫlāsla tāze ḳılmaḳdan ṣoŋra maʿrūż olunan oldur ki sulṭānımuŋ **buyruġ**ıyla bu memlekete keldük erse bu memleket biz kören kibi olmadı (K. IX. 4-5) (s. 126-127).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM bujruq “rozkaz, nakaz” (s. 14).

CC bujuruq, bujrux, bújrux [buyuruc / buyuruk, buyruch, bwyruch] “befehl, vorschrift, gebot. ‘preceptun’” (s. 68).

GT buyruḳ “buyruk, emir” (s. 232-233).

*Ayttı cehān sulṭānı **buyruḳ**ı ʿayn-ı ḥaḳīḳat turur (26/3) (s. 12).*

*Oġlı ayttı ay ata **buyruḳ buyruḳ**ung velīkin bu fāyideni manga aytḳıl kim bu vāḳıʿanı kizlemekde maṣlaḥat ni turur (213/8-9). (s. 106).*

İM buyruḳ “emir” (s. 513).

*Eger bolsaydı munlar kāfir, yazuḳ ḳılmaḳ birle niçük at birgey irdi anlarġa mü’minler tip, ayıtġay irdi: iy anlar kim kāfir boldungız tevbe ḳılıng Tengri’ge tip. Oşbu **buyruḳ** bolmas (29b/3-4) (s. 163).*

*Tengri Teʿālā sözi: Ṣabr ḳılġıl yā Muḥammed Tengri ḥükmine yaʿnī Tengri’ning **buyruḳ**larına (79a/8) (s. 192).*

KF buyruḳ “emir, buyruk” (s. 958).

*Velākin ol vekīller iki aḫçadan artuḳ olmaġaylar her bir olturġanda ḳāḍī **buyruḳ** idmeke didi (397b/28-29-30) (s. 864).*

Kİ buyruq “ferman, emir” (s. 24).

KK buyruḳ “emir” (s. 106).

KM buyruḳ “emir, buyruk” (s. 42).

***Buyruḳ** Tañrı Taʿālā’dan yol kösterür vācıblıġ-içün (2b/2) (s. 1).*

*İslām didügümüz muṭīʿ olmaḳdur Tañrı **buyruġ**ına (4b/2) (s. 28).*

TT buyruḳ “emir, buyruk” (s. 98).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD buyruġ “buyruk, emir; ferman; istek” (s. 347).

ʿÖmr ġaflet bile ötkermiş min

*Nefs **buyruġ**ı bile barmış min (132/34) (s. 213).*

LÇ buyruġ “emir, hüküm, fermân, yarlık, irâde, padişâh, irade, nüfûz, berat” (s. 87).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK buyrıḳ *bk*. buyruḳ (s. 397); buyruḳ “buyruk, emir, sınır” (s. 397-398); buyuruḳ *bk*. buyruḳ (s. 398).

Eger sizden biŋ ṣabr ėdici kişi olsa iki biŋ kişi yėŋerler Taŋrı ***buyrıġ****ıla (191b/1-2) (s. 101).*

Geldi aŋa ***buyruġ****umuz gėcede yā gündüzde pes ḳılduḳ anı biçilmiş ekin biten olmış ṣanasın ki hīç yoġudı öŋündeki günde anuŋ gibi (220a/5-6) (s. 115).*

Kim ki Taŋrı’dan ḳorḳsa aŋa her işini geŋez ḳılur ol Taŋrı Taʿālā ***buyruġ****ıdur indürdi anı üstüŋüze (602b/3) (s. 305).*

KT buyruk “emir, buyruk” (s. 109).

Dakı bayık doğru eyledi size Tañrı vaʿdasını, ol vakt kim depelerdünüz, kök kese, anları, anun dilegi-y-ile; tâ kaçan kim yüreksüz oldunuz, dakı dartışdunuz ***buyruk*** *içinde yaʿnî Peygambar* ***buyruğ****ı, ok atıcılara, kim tağ dibinde durun; dakı âsî oldunuz, andan soñra kim gösterdi size anı kim seversiz yaʿnî ol buyrulmış yirden gitdi, bulın almak içün (3/152) (s. 51).*

Pes tamâm eyledi anları, yidi gökler, iki gün içinde yaʿnî pençsenbe, âdîne. Dakı buyurdı, her bir gökde ***buyruğ****ın (41/12) (s. 391).*

buyruχ ber — : Emir vermek, emretmek (Metinde: “Tanrı’nın emretmesi”)

Körmägä maŋa meŋärmäχın Eyämiziŋ, da **buyruχ ber**mä dacarına anıŋ (38v)[4] (s. 48).

Buyruχ berdi bulutlarga yoğartın, da eşikin köknüŋ açtı, [24] da yağardı (=yağdırdı) alarga manananı yemäχkä (105r)[23] (s. 163).

Saχlar edilär tanıχlıχın anıŋ da **buyruχ**un, ki berdi alarga (170r)[7] (s. 206).

buyruχçı : Emir veren, emreden (Tanrı)

Xoydu anı biy övünä kensiniŋ, **buyruχçı** barça malı üstnä kendiniŋ (181v)[21] (s. 220).

Günäşni etti **buyruχçı** kününä, ki meŋi (236r)[8] (s. 284).

buyruχçılıχ : Buyrukçuluk (Metinde: "Tanrı'nın buyrukçuluğu")

Xolğın mendän da beriyim saŋa dinsizlärni meŋärmägä saŋa, da **buyruχçılıχ** saŋa barça χırığılarına yerniŋ (2v)[8] (s. 3).

buyruχ et — : Emir vermek, emretmek (Metinde: "Tanrı'nın emretmesi")

Zerä Eyämizniŋdir χanlıχ da ol **buyruχ et**är üsnä barça gurk'çılarnıŋ (33r)[29] (s. 42).

Buyruχ et, Teŋri, χuvatıŋ bilä seniŋ, (110v)[29] (s. 136).

Buyruχ etti bulutlarga yoğartın, da eşiklärin köknüŋ (134r) açtı, [24] da endirdi alarga mana aş yemägä (133v)[23] (s. 162).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC bujruχ et — "einen befehl ausführen" (s. 68).

buyur — : Buyurmak, emretmek (Metinde: "Tanrı'nın emretmesi")

Ol ayttı, da boldu, **buyur**du, da toχtaldı (48v)[9] (s. 60).

Sen kensiŋsen χanım da Teŋrim, ki **buyur**duŋ χutχarılmaχı Jagopka (71v)[5] (s. 88).

Buyurdu aġzı bilä kensiniŋ, [34] da tas etmädilär cınsnı, χaysı ki ayttı alarga Biy (186r) (s. 224).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT buyur — "buyurmak, emretmek" (s. 121).

*Ol anğar ayla **buyur**dı (III, 186/3-4).*

IKT buyur — "to order, enjoyin" (s. 110).

***Buyur**dı mangar namāznı ham zakātnı tirig bar ärginçä (19/31) (s. 110).*

KB buyur — "buyurmak, emretmek" (s. 118).

Yana berk bu mülkni tutuġlı kişi

*Yaraġlıġ erenke **buyur**dı işi (B 40) (s. 7).*

KSK buy(u)r — / buyur — "buyurmak, emretmek" (s. 339).

*Ärdiŋiz ümmätniŋ yaḫşısı çıḳarıldı kişilärkä **buyr**ur siz äḏgülük birlä taḳı yıġar siz körksüz işdin taḳı bitär siz taŋrıḳa (3/110) (s. 44).*

*Aydı ʿīsā män taŋrı ḳulı män berdi maŋa bitigni. Kıldı meni sawçı taḳı ḳıldı meni ḳutluġ ḳanda kim bolsa män **buyur**dı maŋa namāznı zäkātnı tirig bar ärginçä (19/31) (s. 222).*

KTS buyur — "buyurmak, emretmek" (s. 90).

*Ol şähärni bayran ḳılmaḳ mäñä (mängä) **buyur**ur (48b/9) (s. 90).*

***Buyur**duḳum işlägil (124/7) (s. 90).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML buyurmak “1) emretmek; 2) öne, yukarı geçmek” (s. 22).

KE buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 146).

*Ammā Āṣaf bilür ẹrdi ādemī, dīv, perīge iş **buyur**ur ẹrdi, ḫalḳġa aytur ẹrdi kim Süleymān ʿibādetġa meşġūl turur, bir yılġa tegi ẹvdin çıḳmas dėr ẹrdi (151r/14-15) (s. 214).*

*Ol ümmetlerniŋ zekātı ėki yüz kümişde ḳırḳ ẹrdi ümmetleriŋe bėş **buyur**dum, s̱evāblar tükel bėrdim, ʿömri içinde bir ḥac keltürmekni farż ḳıldım, tamām yazuḳları üçün bir tevbe ḳabūl ḳıldım bolġan yazuḳların bağışladım (213v/13-14-15) (s. 306).*

ME buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 108).

***Buyur**dı bėg erge, tutsurdı bėgge erni vaṣiyyẹt ḳıldı anga üçde bir mālını (62/4) (s. 42).*

*Anlar keygirgenler, anlar ḫayıllar, anlar ḫidmẹt ḳılġanlar **buyur**dı anıng üze mālı içinde düş kördi dükedi oḳıdı Ḳur’ānnı (141/4-5) (s. 60).*

MM buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 212).

Yunuġ içre bilgü nėçe müsteḥab

*Biri başlamaḳlıḳ **buyur**mışça rab (93/1-2) (s. 105).*

Zekāt aṭ başından bir altun bėriŋ

Yoḳ ėrse zekātı bedel rāst ḳılıŋ

*Ḥanīfe **buyur**mas tükel aḳtadın*

*Olar cümlesindin **buyur**mas biliŋ (226/1-2-3-4) (s. 125).*

NF buy(u)r — “buyurmak, emretmek” (s. 90).

*Taqı Ḥaq teʿālā sanga öz ẕātı birle durūẕ s̱enā aydı taqı ferīşteleringe **buyur**dı kim: Menim resūlumġa durūẕ s̱enā aytınglar (10/7-8) (s. 7).*

Yana bir zamān olturduq erdi taqı bir kimerse qapuġnı qaqtı erse, Peyġāmbar ʿas ʿAbdullāh ibnü Qaysqa ***buyur****dı taqı aydı: Yā ʿAbdullāh, qopġıl ol kimerseke qapuġnı açġıl taqı uçtmaḥ birle bişārat bėrgil velīkin üküş miḥnet tegmişdin song tėdi erse, ʿAbdullāh qoptı, qapuġnı açtı (127/2-3-4) (s. 90).*

Andın song ḫalīfa aydı Süleymān ibni Abā Caʿferke: Sening bir cāriyang bar erdi ḫoş āvāzlıġ, ol cāriyanı keltürgil, tėdi erse, Süleymān ***buyur****dı, ol cāriyanı keltürdiler (310/8-9) (s. 214).*

TQK buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 35).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM bujur — “rozkazywać” (s. 48).

CC bujur —, - ur; bujuru [buiur —, buyur —; buiura (*st*. buiuru) ; buyuru / buyiur —; buyurur; bujur — (?)] “ befehlen, dekretieren ; ‘iubere’ ; ‘precipere’ ” (s. 67-68).

GT buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 233).

Bir sulṭān bir esirni öltürmege ***buyur****dı (16/8) (s. 7).*

Daġı ayttı işiting ḫôca-i ʿālem ʿaleyhi’s-selām ayttı ... daġı bu sırnı barça vaḳtda aytmadı vaḳtī kim ol munı ***buyur****dı (108/2-3-4-5) (s. 53).*

Ol oġrılar bigi ***buyur****dı tonun daġı yüz aḳça bilen bir ferve birdiler (220/4-5) (s. 109).*

Ol melik ***buyur****dı kim mecnūnnı alıp keling (250/10-11) (s. 124).*

İM buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 513).

Ve eger ayıtsa: eger bolsa Tengri Teʿālā, ***buyur****sa manga namāznı biş namāzdan öküşrek tise yā oruçnı* ***buyur****sa bir aydan öküşrek, yā zekātnı* ***buyur****sa biş akçadan öküşrek iki yüz akçadan tise ḳılmas idim tise*

kāfir bolur, ol nersening ẖilāfınça kim ḳaçan ḳoysa ol nerseni kim ***buyur****dı angar Tengri dimeyin kim: ḳılmas men tip kāfir bolmas (11b/2-3-4-5) (s. 153).*

KF buyur — “emretmek” (s. 958).

Muḥīṭ kitābı içinde eyiddi, ḳaçan ḳāḍī bir kişige ***buyur****sa eyidse, uşbu kişinüŋ kim māl daʿvī olındı (398b/1-2) (s. 865).*

Kİ buyurdı “emretti” (s. 24).

KK buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 106).

KM buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 42).

Durġuzuñ namāzı virñüz zekātı ḥaḳ Tañrı arı Tañrı yüce Tañrı ***buyur****dı bize namāz ḳılmaġı zekāt virmegi (2a/3-4) (s. 1).*

Ol Nebī şol vaḳt ögretdi aʿrābīye namāz erkānları ***buyur****dı añа anda ḳıbleye ḳarşu durmaḳ (13b/2-3) (s. 9).*

Eyit farż digen ***buyur****dı bize Allah Taʿālā anı Nebī işledi Tañrı raḥmeti Nebī üstine (42a/4-5) (s. 26).*

TT buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 98).

TZ buyur — “buyurmak” (s. 159).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD buyur — “buyurmak, emretmek, istemek; buyur etmek, lütuf buyurmak (s. 347).

Miṣl-i Ḳur’ān u eḥādīs ü duʿā

Emr-i maʿrūf ki ***buyur****dı Ḫudā (4/16) (s. 101).*

Teraḥḥum yüzidin yüzüngni körmekke ***buyur****ġay sin*

Ḫoş ol kim ʿārıżıngnı körge min sözüng işitkey min (95/2) (s. 174).

BV buyur — “buyurmak, emretmek; istemek” (s. 668).

Ebed ʿömriçe bar allıda ölmek

***Buyur**ma iy naṣīḥat-gū nedāmet (87/5) (s. 70).*

Nāṣiḥā çün ʿömr öter ḳoy kim bolay ʿişret bile

*ʿIyş terkin kim **buyur**dung öktedür bu nevʿ ögüt (70/5) (s. 56).*

LD buyur — “buyurmak” (s. 391).

*Bu luṭfīnı öltürgeli ġamzengġa **buyur**ma*

Taḳṣīr ḳaçan ḳıldı ol iş içre ḳaraḳıng (942) (s. 103).

*Ḥakīm laʿl u yüzüngdin **buyur**dı gül-be-şeker*

Çü fehm ḳıldı saçıngdın başımda sevdāyī (2099) (s. 228).

LÇ buyurmaḳ “fermân, emir, hüküm, irâde etmek, tebliğ ve sipâriş” (s. 87).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK buyur — “buyurmak” (s. 398).

*Namāz ḳılıŋuz namāz ḳılıcılar bile **buyur**ur mısız kişilere yaḫşılığı siz özüŋüzi unıdursız (7a/3-4) (s. 4).*

*Pes al yā Mūsā anı ḳuvvetile cidd ü cehdile daḫı **buyur** ḳavme ki alsunlar ḥükümlerüŋ yaḫşılarını (171b/5) (s. 92).*

*Ol nebī ki bilürler yazılmış adı daḫı ṣıfatı özleri ḳatında Tevrāt’da daḫı İncīl’de **buyur**[du]ḳ anlara yaḫşılıḳ bile ṭāʿati (174a/4-5) (s. 93).*

KT buyur — “1. emretmek, buyurmak; 2. tavsiye etmek; 3. yöneltmek, teşvik etmek; 4. kışkırtmak” (s. 109-110).

*Bayık **buyur**ur size yavuzlığı, dakı zışt işi; dakı kim eydesiz Tañrı üzere, anı kim bilmezsiz (2/169) (s. 19).*

*Pes tamâm eyledi anları, yidi gökler, iki gün içinde yaʿnî pençsenbe, âdîne. Dakı **buyur**dı, her bir gökde buyruğın (41/12) (s. 391).*

*Ay, **buyur**ur mısız âdamılara eylügi yaʿnî cuhudlar eyittiler dostlarına, müsülmenlerden kim, "Muhammed dîni hakdur; berk dutun"; dakı unıdur mısız nefslerünüzi? (2/44) (s. 6).*

*Hayr yokdur çokda, gizlü sözinden anlarun; illâ ol kim **buyur**dı sadakaya, yâ eyü işe, yâ düzmege âdamılar arasında. Dakı her kim işleye şunı, istemek içün Tañrı hoşnudlığın; soñra virevüz ana müzd ulu (4/114) (s. 71).*

*"… Dakı arzulanduram anları; dakı **buyur**am anlara, keseler ılkılar kulakların yaʿnî deve biş gez botlayıcak, kulağın yararlardı, andan manfaʿat dutmağı harâm eylerlerdi. Dakı buyuram anlara, döndüreler Tañrı yaratmışın" yaʿnî halâlı harâm eyleyeler, harâmı halâl eyleyeler (4/119) (s. 71).*

D

doğru *bkz*. toğru

E

eçki sun — : Keçi sunmak, keçi kurban etmek

Xurbanlar tüz u tolu sunıyım saŋa χoy bilä da temyan bilä, da saŋa **sun**ıyım ögüzlär da **eçki**lär (106v)[15] (s. 132).

egirlik : Kusur, hata; günah

Oşta başladı töräsizlikni, yük(7v)lädı aġrıχnı da toġ[ur]du **egirlik**ni (7r)[15] (s. 11).

Sınadıŋ meni da tapmadıŋ mendä **egirlik** (18r)[3] (s. 22).

Da bağlı bolgay ustat erinlär, ki sözlär edilär artar üçün **egirlik**ni, öktämliklärindän da sökkänlärindän kensilärinіŋ (45v)[19] (s. 56).

Teŋri inamlıdır, da yoχtur anda **egirlik**, (56v)[4] (s. 68).

Sövdüŋ toġruluχnu da körälmädiŋ **egirlik**ni (57r)[8] (s. 93).

Här kündä **egirlik**ni sağış etti tilinä kensiniŋ (85r)[4] (s. 104).

Avazına duşmannıŋ da inçitkänindän yazıχlınıŋ yaŋıldılar maŋa, **egirlik**läri bilä yüräklänip öç saχlarlar edi maŋa (88r)[4] (s. 108).

Egirlikni χollarıŋız siziŋ tüzär (95v)[3] (s. 118).

Umsanmaŋız **egirlik**niŋ damahlikinä, (101r)[11] (s. 126).

Baχkın niyätiŋä seniŋ, zerä toldular övläri alġasalanganlarnıŋ yerdä **egirlik** bilä (99v)[20] (s. 157).

Negä diŋrä yarġularsiz **egirlik** bilä da köz alırsiz, yazıχlaılar? (113r)[2] (s. 175).

Aytma: “Toġrudur Biy Teŋrimiz bizim, da yoχtur kendindä **egirlik**” (128v)[16] (s. 199).

Turmas edi içinä övümnüŋ menim, χaysı ki alır edi öktämlikni, χaysı ki sözlär edi **egirlik**ni, oŋarmas edi aŋar alnına közlärimniŋ menim (136r)[7] (s. 209).

Rısvayladıŋ barçasın, χaysı ki χayın boldular toġruluχıŋa seniŋ, zerä **egirlik** bilä edilär sağışları alarnıŋ (171v)[118] (s. 261).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH egrilik “eğrilik” (s. XVIII) ; eyrilik *bk*. egrilik (s. XXI).

*Könilik tonın keḏ ḳoḏup **egrilik** (167) (s. 53).*

IKT ägrilik “crookedness” (s. 70).

*Ol kün uḏarlar ündägüçikä, **ägrilik** yoq angar (20/108) (s. 70).*

KB egrilik “eğrilik” (s. 144).

Biri tilde yalġan çıḳarsa sözin

*Biri **egrilik** ol sikirtse özin (2508) (s. 264).*

Biregü tutar iş kişig tengrilik

*Bu işlik içinde yoḳ ol **egrilik** (4202) (s. 423).*

*Köni bardı keldi neçe **egrilik***

Ḳanı ḳalmadı bir kişi tengrilik (6475) (s. 639).

KSK ägrilik “eğrilik, bozukluk” (s. 356).

*Anlar kim yüz äwrärlär taŋrı yolındın tilärlär anı **ägrilik**in anlar keḏinki ajunḳa tanıġlılar (7/45) (s. 111).*

Olturmaŋlar tegmä yolda yıġar äwrär silär taŋrı yolındın kim kertgünsä aŋar tilär silär anı ***ägrilik*** *(7/86) (s. 115).*

Anlar sewüp üḏürdilär bu ajun tiriglikini keḏinki ajun üzä yıġarlar taŋrı yolındın tilärlär anı ***ägrilik****in anlar (14/3) (s. 182)*

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK egrilik “eğrilik, bozukluk” (s. 44).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV igrilik “eğrilik, eğrik” (s. 739).

Zülfüng ***igrilik*** *ḳading tüzlükdedürler iyle kim*

Sünbül irmes munça igri serv irme sança tüz (219/2) (s. 181).

İy Nevāyī çerhdin cüz ***igrilik*** *köz tutma kim*

Ḥācet irmes ḳılmaḳ anı çerḫ-i kec-reftār şart (280/9) (s. 232).

LÇ igrilik “dert, renc, elem, mihnet, endûh; hasta” (s. 56).

LD igrilik “eğrilik” (s. 481).

Sening otluḳ közüng siḥri mini köydürdi sevdādın

Ḳaşıng hem ***igrilik*** *birle tüz itti ʿömr bünyādın (1361) (s. 149).*

Saçını uġrı didim ḳıldı ***igrilik*** *peydā*

Anıng ḥaḳında ni kim luṭfī sözi çın boldı (2172) (s. 235).

SD igrilik “eğrilik, hata” (s. 475).

Başta ḳılur irdi ḳaşıng könglüm ḥaḳıda ***igrilik***

Köz ḳaḳ ḳıl, özni saḳlasun, devr-i Ḫalīl Sulṭān irür (108) (s. 116).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK egrilik “yanlışlık, bozukluk” (s. 447) ; egrilük *bk*. egrilik (s. 447).

Şükr ol Allāh’a ki indürdi ḳulı üstine ki Muḥammed resūlullāhdur Ḳur’ān’ı daḫı Ḳur’ān’da ***egrilik*** *ḳılmadı (312b/2) (s. 161).*

Eyit anları ṭaġıdur Taŋrı Taʿālā ḳum gibi eyler ḳoyar anı dümdüz yėr eyler görmezsin anda ***egrilik*** *daḫı yüksek ve alçaḳ yėr (342a/4-5) (s. 176).*

Ādemīlerüŋ nicesi ʿibādet eyler Taŋrı Taʿālā’ya ***egrilük*** *bile (357a/5-6) (s. 183).*

KT egrilik “yanlışlık, bozukluk, eğrilik” (s. 192).

Ögmek Tañrı’nundur, Ol kim indürdi kulı üzere Kur’ân’ı; dakı kılmadı anun ***egrilik****, toğru yaʿnî toğru kıldı; tâ korkıdu habar vire, azabdan katı, katından; dakı muştılaya mu’minlere, anlar kim işlerler eyü işleri, kim bayık anlarundur müzd yaʿnî uçmak görklü, döleniciler iken anda hemîşe; dakı korkıdu habar vire, anlara kim eyittiler: “Duttı Tañrı oğlan.” (18/1-2-3-4) (s. 229).*

egirlik etüçi : Günahkâr

Xutχaruçım duşmanlarımdan menim, öçäşlängänlärdän, alardan, ki turupturlar üstümä menim, biyiklättiŋ meni, da **egirlik etüçi** adamdan χutχardıŋ meni (24r)[49] (s. 30).

egri : Günahkâr

Egrilärni küç bilä eltär alarnı Biy alar bilä, ki etärlär töräsizlikni eminlik üsnä Israjelniŋ (228r)[5] (s. 274).

Abra meni, Biy, adamdan yaman, adamdan **egri** χutχar meni (191r)[2] (s. 291).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY egrig (s. 467).

*Yükünür m(e)n örtüglerig **egrig**lerig ıdalamışlarka (504/19-20) (s. 277).*

*Beg er birök törüçe .. köni başlasar bodunın .. uz köntürser **egrig**lerig .. yavız yavlak yorıgın .. edgü at küü yadılur (567/10-11-12-13) (s. 305).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT egri “eğri” (s. 172).

*Yılan kendü **egri**sin bilmes tewi boynın **egri** tėr (I, 127/7-8-9).*

*Neçe munduz erse ėş edhgü, neçe **egri** erse yol edhgü (I, 458/13-14).*

IKT ägri “crooked, bent; crookedness” (s. 70).

*Qoḍar anı yazı tüp-tüz, körmäz sän anıng içindä **ägri** ap yimä qol qaş (20/106-107) (s. 70).*

KB egri “eğri” (s. 144).

Ḳamuġ üç aḍaḳlıġ köni tüz turur
*Ḳalı bolsa tört kör bir **egri** bolur (804) (s. 97).*
Köni sözler erse tiling tepresü
*Sözüng **egri** erse özüng kizlesü (1026) (s. 120).*
Ḳamuġ neng ḳatıldı öz ügri bile
*Köni tur ḳatılma sen **egri** bile (2252) (s. 240).*
Et öz tüz tilese hạva boynı sı
*Hạva ölsa könlür et öz **egri**si (5474) (s. 544).*

KSK ägri “eğri, yanlış” (s. 356).

*Üstärişmägil anlardın kim **ägri** saḳnurlar özläriŋä bütünlükün taŋrı säwmäs kim bolsa ägri saḳnıġlı yazuḳluġnı (4/107) (s. 67).*

*Ögdilig ol iḏikä kim indürdi ḳulı üzä bitigni ḳılmadı anı **ägri** (18/1) (s. 211).*

KTS ägri “eğri; eğrilik; eğilmiş” (s. 103).

*Bir tam ärdi yıḳılġu täg **ägri** bolmuş ärdi (11/24) (s. 103).*

*Ḳozġay anı yazı tübtüz körmägäy sän anıñ içindä **ägri** ab yämä ḳol ḳaş (24/4) (s. 103).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML egri “çarpık, eğri” (s. 28).

KE egri “eğri” (s. 179).

*Mevlī ʿazze ve celle Ḥavvānı **ẹgri** sünükdin yarattı, anıη üçün tişiler könülmes **ẹgri** sünük turur tėp ḫalḳ arasında yumaḳ boldı (7v/10-11) (s. 11).*

ME ėgri “eğri” (s. 118).

*Uluġluḳdın ḳıyşturdı yạngaḳını, yạngaḳını evürdi tekebbür uçun, **ėgri** ḳıldı yạngaḳını uluġ sınıp (74/3) (s. 44-45).*

*Erklig boldı nėrse üze ḳandı sụwdın könüldi **egri**, düz boldı doġruluḳ, düzlük ol yạratıġı tüz kişi (154/1-2) (s. 62).*

*Ḳeçti oruḳdın [ozuḳdın ?] **egri** baḳtı anga, ḳıngır baḳdı anga (203/5) (s. 74).*

TQK egri “yanlış, çarpık, eğri” (s. 44).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC egri [egri / egri] “ krumm, ‘cruus’ ” (s. 85).

GT igri “eğri” (s. 274).

*Ḳurı **igri** aġaç otsuz tüzelmes (281/2) (s. 140).*

*Ādemī ʿaybını körüp açma, **igri** sözni köni dip ant içme (334/12) (s. 166).*

KF egri “eğri, doğrunun zıddı” (s. 979).

*Kişige ḥalāl degüldür fetvā yazmaḳlıḳ illā meger kim ol kişinüŋ doġru yazduḳı köpirek olġay **egri** yazduḳından (175a/7-8-9) (s. 406).*

TT egri “eğri” (s. 104).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL igri “Kâf kâf-i Acemîdir eğri demekdir.” (s. 66).

B igri “eğri” (s. 374).

ʿİşret içre her ḳaçan kim çeng alsang ilginde

*Fürḳatingde ḳalġan **igri** ḳāmetim yād iylegil (40/2) (s. 141).*

BV igri “eğri” (s. 739).

Zülfüng igrilik ḳading tüzlükdedürler iyle kim

*Sünbül irmes munça **igri** serv irme sança tüz (219/2) (s. 181).*

*Dehr ili dik **igri**dürler şūŋlar baştın ayaḳ*

Tik nażarda tüz ikin ol ʿahdi yalġan ḳāmeti (643/6) (s. 522).

LÇ igri “eğri, güç, tâb-nâk” (s. 56).

LD igri “eğri” (s. 481).

Yoldın azdı nāgehān zülfin körüp miskīn köngül

*Yollar **igri** tün uzun nitkey bu güm-rāhım mening (987) (s. 108).*

*Kil **igri** olturalı dağı **igri** sözleli*

Ki serv üzre ḳāmeting ni belā ḳıldı cānıma (2696) (s. 297).

SD egri “eğri; *krş*. igri” (s. 442) ; igri “eğri; *krş*. egri” (s. 475).

Niçe ḳılġay köngül mülkin esīr ol türk-i ġāret-ger

*Boyı toġrı, ḳaşı **egri**, közi oġrı, sözi şekker (222) (s. 146).*

*Kim irse kim sanga **igri** köngül tutar, bu ḳadr*

Birür, ḳażā ḳılınçınġa özin urar ʿamdā (342) (s. 174).

YED igri “eğri” (s. 394).

***İgri** tedbīr bile kām-ı dil olmas ḥāṣıl*

Yitmes oḳ menziliġa bolsa anga per kıyġaç (39/6) (s. 74).

Ḥaẕer eylengiz iy ʿuşşāḳ ol bī-raḥm u ḳātildin

*Bu kün kīş börkini **igri** ḳoyup zīb-i cemāl itmiş (113/10) (s. 142).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK egri “yanlış, saptırılmış” (s. 447).

*Eyit yā Muḥammed kitāb ehline neçün dönderür-siz Taŋrı yolından īmān getürenleri **egri** yörütmek ister-siz ḥaḳ olduġına siz ṭanuḳlariken (61a/4-5) (s. 35).*

*Pes bulurdı-sen anları ʿalāmetlerile daḫı bilürsin anları sözi **egri** söylemekde (550a/4-5) (s. 278).*

KT egri “yanlış, bozuk, eğri” (s. 192).

*Eyit: “İy Kitâb ehli! Nişe yığarsız Tañrı yolından anı kim îman getürdi? İstersiz anı yaʿnî yolı **egri**, siz tanuklar-iken (3/99) (s. 46).*

*Dakı Tañrı üzeredür yolun toğruluğı yaʿnî İslâm yolını rûşan eylemek. Dakı andan yaʿnî ol yoldan bir nicesi, **egri** yoldur (16/9) (s. 206).*

erk : Güç, kuvvet, küllî irade

Biy, **erk**iŋ bilä seniŋ berdiŋ körkümä menim χuvat, (43r)[8] (s. 54).

Etmägä **erk**iŋni seniŋ, Teŋrim, klädim, da orēnkʻiŋni seniŋ içimä χarnımnıŋ menim (66r)[9] (s. 82).

Da **erk**iŋä seniŋ biyik bolgay müŋüzümüz bizim (84v)[18] (s. 186).

Alğışlaŋız Biyni, barça χuvatları anıŋ, χulluχçılar da etüçilär **erk**in anıŋ (176r)[21] (s. 214).

Da yedirirsen barçasın **erk**iŋ bilä seniŋ (178v)[28] (s. 216).

Da alğışım **erk**inä anıŋ (243v)[5] (s. 292).

Toldurursen barçasın tatlılıχı bilä **erk**iŋniŋ seniŋ (249v)[16] (s. 298).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY erk (s. 481).

*Anı üçün burkanlar mengün turtaçı **erk**ince kıltaçı inç mengilig arıg süzük tip titirler (69/6-7-8-9) (s. 95).*

*Azu yme törtdin sıngarkı bursang kuvraglarka sanlıg edig tavarıg kuntum altım ogurladım (136/1) **erk**imçe tapımça işletdim erser (135/20-21-22) (s. 120-121).*

İKP ärk; 'RK "güç, kuvvet, irade, cüzî irade" (s. 142).

***Ärk**im tükämädi **ärk**siz ıdur men (XXVII.4.-5.) (s. 24).*

MS erk "kuvvet, güç" (s. 387).

*Ol oḳ teginmek tıltağınta ajunlarḳa ed tavarḳa **erk**ke türkke azlanımaḳ turur (41/44-45-46-47) (s. 94).*

*Ötrü maytrı burḳan ḳangı brḥmayu purohit sekiz tümen tört ming purohit bramanlar birle purohitler **erk**in türkin erdnilig evlerin ḳodup ıdalap uluğ tikin çuğın balıḳ uluşluğ budun buḳuntın ağır ayağ teginü kitumati balıḳtın önüp supuşpit yimişlikke (bardı) (50/22-23-24-25-26-27-28-29-30) (s. 104).*

US ärk "moguşçestvo, sila" (s. 265).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH erk “kuvvet, kudret, nufûz” (s. XX).

Tirip köngli toḍmaz közi suḳ baḫıl

*Ḳul ol malḳa malı anga **erk**lig ol (255-256) (s. 60).*

DLT erk “saltanat, sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik” (s. 190).

IKT ärk “power” (s. 78).

*Ḫilāf qılmadımız säning vaʿdıngqa **ärk**imizçä (20/87) (s. 78).*

KB erk “kudret, güç” (s. 157).

*Ay **erk**lig uġan mengü mungsuz bayat*

Yaramaz seningdin aḍınḳa bu at (6) (s. 17).

Saḳışḳa ḳatılmaz sening birliking

*Tözü nengke yetti bu **erk**ligliking (9) (s. 18).*

*Uluġluḳ bile bul öküş ilke **erk***

*Bu **erk** birle beglik ulı bolsu berk (942) (s. 111).*

Ḳara ḳarnı toḍsa tili başsırar

*Basa tutmasa bek özi **erk** sürer (4329) (s. 435).*

KSK ärk “saltanat, sözü ve buyruğu geçerli olmak, kudret, iktidar, gücü yeter” (s. 370).

*Ol **ärk** birlä küçägli ḳulları üzä (6/18) (s. 91).*

*Anıŋ **ärk**i türki anlar üzä kim dost tutarlar anı yana anlar anlar ortaḳ ḳatıġlılar (16/100) (s. 199).*

*Körmäzlär mü ḳaytarmamaḳ anlar tapa. Söz **ärk** yätmäs anlarḳa yas ḳılu ap ymä asıġ ḳılu (20/89) (s. 231).*

KTS ärk “güç, kuvvet, kudret” (s. 111).

***Ärk**siz tururlar şafaʿät ḳolmaḳda (16) (s. 111).*

*Firʿavnnıñ köñli yoḳ ärdi anlarġa ıḍärü barġuġa wä lekin ḳıbtılar ḳozmadılar **ärk**siz ḳılıb çıḳardılar (31/24) (s. 111).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE erk “güç, kuvvet, yetki” (s. 209).

*Ādem Mevlīdin tiledi kim yėr meniŋ **ęrk**imde bolsa (17r/20-21) (s. 25).*

*Mıṣr ḫalḳı ḳamuġ Yūsuf **ęrk**inde boldılar (92v/20) (s. 129).*

ME erk “güç, kuvvet, yetki” (s. 120).

***Erk**i yętmedin yıġlındı eylendi tęri (157/7) (s. 63).*

NF erk “güç, kuvvet, yetki” (s. 136).

*Ėmdi Ḥaq sėni ʿazīz qıldı, bizke nė qılsang **erk**ing bar tėp miskīnlik qıldılar erse, Peyġāmbar ʿas aydı: Ey Mekke ḫalqı, men sizke anı aytur-men kim Yūsuf peyġāmbar ʿas qarındaşlarınga aydı (51/16-17) (s. 38).*

*Öz qulung turur, ne **erk**i bolġay? tėdi erse, Zelīḫa taqı bardı (360/8) (s. 250).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC erk [erk] “kraft, macht; wunsch, wille” (s. 92).

TZ erk “erk, irade” (s. 170).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ irk “inticâp, kudret, ihtiyâr” (s. 49).

eşik : Eşik, kapı; huzur (Metinde: "Tanrı'nın huzuru")

Zerä dağı yaχşıdır maŋa bir kün **eşik**iŋä, ne ki miŋ (146r)[11] (s. 178).

Tikilgän bolgaylar övinä Eyämiziŋ, da **eşik**inä Teŋrimiziŋ bizim çiçäklängäylär (162v)[14] (s. 198).

Yerni öpiŋiz Eyämizgä **eşik**inä arilikiniŋ anıŋ, da bulġangay yüzündän anıŋ barça yer (166v)[9] (s. 202).

Kiriŋiz **eşik**inä anıŋ tapunmaχ bilä da alġış bilä övinä anıŋ (170v)[4] (s. 208).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT eşik "eşik" (s. 198).

*Ermegüge **eşik** art bolur (I, 42/4-5).*

***Eşik**lik yıgaç (I, 152/27).*

KSK äşik "kapı" (s. 373).

*Sezingäy sän anlarnı oḏaġlar tep anlar uḏuġlılar. Äwrär miz anlarnı oŋ yarudın sol yaruḳa. Anlarıŋ ıtı yaḏıġlı ekki ḳarışını **äşik**dä (18/18) (s. 212).*

KTS eşikdä "dışarıda, kapıda, avluda" (s. 114).

*Ḳurtġa aydı **eşik**dä bir oġlan turur (35b/15) (s. 114).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE eşik "kapı" (s. 212).

*Mevlīdin destūr ḳoldı uçmaḥ **ęşik**iŋe tęgdiler, ʿAzrāʿīl aydı: kirgil ol şart üze kim terk çıḳġıl (20v/7-8) (s. 29).*

*Anda kėḍin İbrāhīm aydı: İsmāʿīl kelse ayġıl İbrāhīm saŋa köp selām aydı taḳı bu **ęşik**ni berk tutġıl, tėp aydı tėgil. İsmāʿīl kelmişdi Seyyide*

*selām tėgürdi taḳı ḳamuġ sözlerni aytu bėrdi. İsmāʿīl aydı: ol meniŋ atam turur, ol **ęşik** tėyü seni aymış (49v/8-9-10) (s. 68).*

YB işik “kapı” (s. 218).

*Devlet **işik**inde niçe bizler biginlerge ʿināyeti tigmişdür (K. IV. 6-7) (s. 118).*

*İmdi kiyin devlet **işik**ine duʿā ḳıla taḥiyyet-nāme irsāl irsāl ḳılındı (K. VIII. 10) (s. 126).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC eşik [esich / *in* eşich *verb*.; eşik] “ tür; ‘porta’ ” (s. 94).

İM işik “eşik, kapı” (s. 542).

*Ammā hadīṯ-i Nebī’den: ḳaçan kim indi Tengri Teʿālā sözi: tamuġnıng yiti **işig**i bar her bir **işig**i üçün ḫalāyıḳlardan bir bölek ṭāyife ḳısmet ḳılınmış turur. Taḳı Nebī ayıttı: iy Cibrīl, kimnüng üçün turur, (51b/1) bu bir **işig**i? (51a/7-8) (s. 175).*

*Ṣafāġa anıng öze çıḳġay kişi boyı ḳadarınça ançaġa tigrü kim Kaʿbe körünge Ṣafā **işig**inden anıng kibi degül kim mescidning dīvārından yoḳaru körüngey (311b/7-8) (s. 343).*

KF işik “eşik” (s. 1010).

KM işik “kapı” (s. 60).

*Kaʿbe **işig**inde iki kün ḳıldı irteyi (14a/6) (s. 9).*

*Kim ki oḳusa üç kez Tañrı Taʿālā açġay aña sikiz uçmak ḳapusı kirgey aña ḳaysı **işik**den dilese ḥisābsuz (36b/2-3-4) (s. 23).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL işik “Kâf kâf-i Arabîdir, kapuya derler …” (s. 60).

BD işik “eşik, kapı eşiği; kapı” (s. 378).

*Ni deyrdin **işik**im açılur ni mesciddin*

*Niçe **işik**din **işik**ke gedā kibi yiteyin (116/2) (s. 186).*

Bu tevbede bir niçe şitāb itmiş min (321/2) (s. 261).

BV işik “eşik, kapı eşiği; kapı” (s. 746).

*Olturup deyr **işik**i allıda tofraḳ üzre*

Dürd-i cāmı ki tamıp rūḥ tapıp ehl-i türāb (42/5) (s. 32).

Tīġı zaḫmın baġlasa aḥbāb ġam yoḳ iy köngül

*Bir **işik** baġlansa ʿışḳ içre açılġay yüz **işik** (329/4) (s. 274).*

DG eşik “door; threshold” (s. 297).

Gāh gāhē gar barur bolsam gadālıġ qılġalı,

*It kibi çarlar raqībing: [Bu] **eşik**tin narı bar! (53/5) (s. 65).*

*Ne san bārē mäning teg qul Gadāġa ol **eşik**dä kim*

Tilänçi dek quyaş har ṣubḥdam barur ki şay lillāh (186/7) (s. 198).

LÇ işik “dergâh, bârgâh, âstâne, kapının dışarı tarafı, dervâze” (s. 54).

LD işik “eşik; kapı” (s. 492).

Baḫt u iḳbāl u ẓafer sizge mülāzimdür müdām

*Bu **işik**ke kilmegınçe yoḳ alarga fetḥ-i bāb (76) (s. 9).*

***İşik**ingde toprāḳ boldum velī*

Dimeding kim ol ḫāksārım ḳanı (2328) (s. 253).

SD işik “eşik, kapı; huzur” (s. 482).

***İşik**ing tofraḳı mecrūḥ bolġan cān u tenlerge*

Şifālıḳ merhemi boldı, bisāṭ-ı perniyān ḳıldı (87) (s. 112).

*Başım tüşer **işik**ing itleri ayaḳınġa*

*Anıng çü yoḳ bu **işik**tin cihānda hīç güẕeri (664) (s. 266).*

YED işik “eşik” (s. 397).

Yār her meclisde sāġar çikse aġyārı bile

*Nāle eyler min **işik**de olturup miṣl-i rebāb (29/4) (s. 63).*

Bī-hūde il söziġa kirip ḳavlama mini

*Bu cān-sipār bende **işik**ingde bābdur (52/9) (s. 89).*

KT işik “eşik” (s. 351).

Dakı sanasın anları uyanuklar yaʿnî gözleri açuğ-ıdı, anlar uyıyıcılarken. Dakı döndürürüz anları, sağındın yana dakı solındın yana yaʿnî bir yanlarını yir yimesün diyü. Dakı iti anlarun, döşeyicidür iki kolını, ***işik*** *ileyinde (18/18) (s. 230).*

Eyä : Tanrı, Allah

Xulluχ etiŋiz **Eyä**mizgä χorχu bilä da sövünüŋüz alnına anıŋ titrämäχ bilä (2v)[11] (s. 2/3).

Eyämizniŋdir χutχarmaχı / χutχarmaχlıχ, üsnä / üstnä joġovurtuŋnuŋ seniŋ alġışıŋ seniŋ (3v / 3r)[9] (s. 4/5).

Tapunıyım **Eyä**mä / **Eyä**mizgä artarlıχına / toġruluχuna körä anıŋ, saġmos aytıyım atına **Eyä**miznin biyiklängännıŋ / biyiktägi (8r / 7v)[18] (s. 10/11).

Xorχkanlarnı / Xorχuçısın **Eyä**mizdän / **Eyä**miznin haybatlı etär, kim / kim ki ant içär sınarın kensiniŋ / kendiniŋ da yalġan çıχmaz / yalġan (14r) çıχmas (16r / 13v)[4] (s. 20/21).

Ayttım **Eyä**mä / **Eyä**mizgä: Biyim sen menim / Biy menim sensen, (16v/14r)[2] (s. 22/23).

Yeŋmäχı üçün, urusnı χulununŋ Tawit‘niŋ, ki sözlädi **Eyä**miz bilä sözlärin alġışnıŋ, χaysı künni ki χutχardı anı Biy χolundan duşmanlarınıŋ da χolundan Sawuġnuŋ, da ayttı (19r / 16r)[1] (s. 24/25).

Men saχlıyım yolun **Eyä**miznin, da inamsız bolmagaymen / χırsızlıχ etmiyim Teŋrimdän menim / Teŋrimä menim (21v / 17v)[22] (s. 28/29).

Anıŋ üçün ki kimdir Teŋri **Eyä**mizdän özgä / başχa **Eyä**mizdän? (22r / 18r)[32] (s. 28/29).

Bular arabalar bilä, bular atlar bilä, yoχsa biz atın **Eyä**miz Teŋrimizniŋ bizim sarnalıχ (29r)[8] (s. 36).

Bular arabalar bilä, da bular atlar bilä, yoχsa biz atına **Eyä**miznig Teŋrimizniŋ bizim sarnıyıχ (23r)[8] (s. 37).

Xorχkanlar / Xorχkanları **Eyä**mizdän / **Eyä**miznig alğışlagaylar / alğışlaŋız anı / Biyni, (32v / 25v)[24] (s. 42/43).

Zerä **Eyä**mizniŋdir / **Eyä**mizdändir χanlıχ da ol buyruχ etär / eyälik etär üsnä / üstünä barça gurk'çılarnıŋ / dinsizlärniŋ (33r / 26r)[29] (s. 42/43).

Barça yolları **Eyä**miznig yarlıgamaχ bilä da könülük bilädir alarga, kimlär χolarlar antın da tanıχlıχına (34v)[6] (s. 46).

Alğışlıyım da sağmos aytıyım **Eyä**mizgä (39r / 30v)[6] (s. 48/49).

İnandım körmägä maŋa / körmä yaχşılıχın **Eyä**miznig ulusuna / yerinä tirilärniŋ, [14] töz / tözgın **Eyä**mizgä da smilı bol / zorlu bolgın, χuvatlansın yüräkiŋ / yüräkiŋ seniŋ, da töz **Eyä**mizgä (40r / 31r)[13] (s. 50/51).

Doğrudur / Toğrudur sımarlaganı / aytuşu **Eyä**miznig, da barça işläri anıŋ inam bilä dir, (48r / 36v)[4] (s. 60/61).

Böläki / Taborları friştälärniŋ **Eyä**mniŋ / **Eyä**miznig çövräsinädir / çöp çövrädir kensindän χorχkanlarnıŋ / χorχkanları bilä kendiniŋ da saχlar alarnı (50v / 38r)[8] (s. 62/63).

Xorχuŋuz **Eyä**mizdän barça ariläri anıŋ, ki heç nemä yoχtur eksiklik χorχuçılarına anıŋ (38r)[10] (s. 63).

Da friştäsi **Eyä**miznig sürgäy / χuvgay alarnı (52v / 39v)[6] (s. 64/65).

Zerä / Ki atın **Eyä**miznig sarnalıχ / sarnagaybiz, da beriŋiz alğış **Eyä**miz Teŋrimizgä / **Eyä**mizgä Teŋrimizgä bizim (56v / 42v)[3] (s. 68/69).

Dügül ki bu ol dur, χaysın ki **Eyä**mizgä tölär ediŋiz, siz joğovurt essiz da dügül esli (56v)[6] (s. 70).

[Prayer] Beriŋiz haybat Teŋrigä, beriŋiz alğışnı **Eyä**mizgä Teŋrigä, adam sövüçigä meŋilik pareχosluχu bilä (44v) (s. 73).

Töz / Tözgin **Eyä**mizgä da saχla yollarıŋ anıŋ / yolun anıŋ, (62v / 46v)[34] (s. 76/77).

Xutχarılmaχ / Xutχarılmaχı artarlarga / toğrularnıŋ **Eyä**mizdändir, (63r / 47v)[39] (s. 76/77).

Xoydu ağzıma menim alğış yäŋi, alğışın / alğışnı **Eyä**miz Teŋrimiznıŋ bizim (65v / 50v)[4] (s. 82/83).

Men alğışlıyım alğışın / χuvatın **Eyä**miznıŋ, (98r / 76v)[17] (s. 122/123).

Da **Eyä**mizdändir çıχkanı / çıχmaχı ölümnüŋ (110r / 86r)[21] (s. 136/137).

Xanlıχları yerniŋ, alğışlaŋız Teŋrini da sağmos aytıŋız **Eyä**mizgä (111r/87r)[33] (s. 136/137).

Bolgay atı **Eyä**miznıŋ alğışlı meŋilik, (120r / 94r)[17] (s. 148/149).

Ant içiŋiz / Niyätni χoyuŋuz da tügälläŋiz **Eyä**miz Teŋrimizgä / **Eyä**mizgä Teŋrimizgä bizim barçaŋız, ki çövräsinäsiz anıŋ (129v)[12] (s. 158/159).

San barçasına, ki / χaysı ki turıyırlar övinä / övünä **Eyä**miznıŋ, meŋi meŋilik alğışlagaylar seni (145v / 115r)[5] (s. 178/179).

Eyämizdändir boluşluχ / boluşluχu surpunda Israjelniŋ / ari Israjelniŋ χanımızga bizim / χanımıznıŋ bizim (153r)[19] (s. 186/187).

Da bolsun / bolgay yarıχı **Eyä**miznıŋ Teŋriniŋ / **Eyä**miz Teŋriniŋ üstümüzgä bizim (159v / 126v)[17] (s. 194/195).

Aytkay **Eyä**mizgä: “Yöpsünövlümsen / yöpsünövlüm menim sen, (160r/126v)[2] (s. 194/195).

Tapunuŋuz **Eyä**mizgä, da sarnaŋız atın anıŋ, belgirtiŋiz / aytıŋız gurk‘çılar arasına / dinsizlärgä işin anıŋ (179v / 142r)[1] (s. 218/219).

Da sözü **Eyä**miznıŋ sınadı anı (180v / 143r)[19] (s. 220/221).

Da işitmädilär avazına **Eyä**miznıŋ (185r / 146v)[25] (s. 224 / 225).

Da ayttım, ki dağın körmisärsen / körmändir χutχarmaχın **Eyä**mizniŋ ulusuna tirilärniŋ … (187v / 148v)[11] (s. 226/227).

Alar kördülär işin / işlärin **Eyä**mizniŋ, da sk'ançelikin anıŋ / tamaşaların anıŋ teränlıχına / teränlikinä antuntknuŋ / tibsizlikniŋ (191r / 151v)[24] (s. 230/231).

Uludur işi / işläri **Eyä**mizniŋ, da tergälgändir barçasında / barçada erki anıŋ (198r / 157r)[2] (s. 238/239).

Yüzündän **Eyä**mizniŋ seskändi yer yüzündän Teŋriniŋ / Teŋrisiniŋ Jagopnuŋ (201r / 159r)[7] (s. 242/243).

Xorχkanlar **Eyä**mizdän umsandılar Biygä, (202r/160r)[19/11] (s. 244/245).

Alğışlısız siz **Eyä**mizdän, ki etti kökni da yerni (202v / 160r)[23/15] (s. 244/245).

Alğışımnı / Alğışımnı menim **Eyä**mä / **Eyä**mizgä beriyim alnına barça joğovurtunuŋ anıŋ [10/19] eşikinä / köşkünä öviniŋ / övünä **Eyä**miznıŋ da içinä seniŋ, Erusağem / Jērusağem (204r / 161v)[9/18] (s. 246/247).

Da / da övü üçün **Eyä**miz Teŋrimiznıŋ bizim χolduχ yaχşılıχnı saŋa / sendän (226v / 179r)[9] (s. 272/273).

Boluşluχtur / Boluşluχudur bizgä atından **Eyä**miznıŋ, ki etti köknü da yerni (227v / 180r)[8] (s. 272/273).

Aytmadılar barçası, ki / χaysı ki keçärlär edi yanından / aşarlar edi alar sartın, ki alğışı **Eyä**miznıŋ siziŋ bilä, da alğışladıχ sizni atına **Eyä**miznıŋ (230v/182v)[8] (s. 276/277).

Eyämizdändir yarlığamaχ köp, andandır χutχarılmaχ / χutχarmaχlıχ, (231r / 183r)[7] (s. 278/279).

Ne türlü / Neçik ant içti **Eyä**mizgä da ant etti / niyät χoydu Teŋrisinä Jagopnuŋ (232r / 183v)[2] (s. 278/279).

Negä diŋrä tapıyım yerni otaχınıŋ **Eyä**miz Teŋrisiniŋ Jagopnuŋ (183v)[5] (s. 279).

Bunda alġışlanıız, barça χulları **Eyä**miznin, Biyni / Biyniŋ, ki / kim barsiz övinä / övünä **Eyä**miznin eşikinä / köşkünä Teŋrimiznin bizim (233v / 185r)[1] (s. 280/281).

Alġışlanıız atın **Eyä**miznin, alġışlanıız, χulları **Eyä**miznin, Biyni, (234r / 185v)[1] (s. 280/281).

Tapunuŋuz **Eyä**sinä eyälärniŋ, ki meŋi (236r)[3] (s. 284).

Uludur haybatı **Eyä**miznin, (238v / 189r)[5] (s. 286/287).

Evet neçik sarnıyıχ / alġışlıyıχ alġışın **Eyä**miznin yat ulusta / yerdä yat? (237v / 188r)[4] (s. 286/287).

Alġışlanıız, barça işläri **Eyä**miznin, Biyni, alġışlangız da biyiklätiŋiz anı meŋilik (205v)[57] (s. 314).

Şaġavatı üçün yarlıġamaχının **Eyä**miz Teŋrimiznin bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktän yarıχlı etmä χaranġuluχumuznu bizim (208r)[78] (s. 316).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY idi (I) “sahip” (s. 142).

*Kögm(e)n yir sub **id(i)**s(i)z k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z kırk(ı)z bod(u)n(u)g <it(i)p> y(a)r(a)t[(ı)p k(e)lt(i)m(i)z süñ(ü)şd(ü)m(i)z……..] (KT D20) (s. 28).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY eye *krş*. iye (s. 489) ; idi (s. 497-498) ; iye *krş*. eye (s. 513).

*Ötüntiler ayıtu ulug azrua t(e)ngrike .. azrualarnıng **eye**si kopda adruk titir siz (548/9-10-11-12) (s. 295).*

*Eşidü y(a)rlıkasun içime (609/1-2) kim mening bo et’özümin isirkegüm **idi** kelmez (608/23) (s. 321).*

*Yene yme buşı **idi**leri erser (686/5) (s. 352).*

*Törtünç ol il uluş **iye**si il kan üç üdler içinte turkaru tört ulugları tüz yorıgay (90/15-16-17) (s. 102).*

*Ol üdün savlokadatu yirtinçü yir suv **iye**si m(a)habrahmı ulug azrua t(e)ngri ötrü ol alokaçıntamanı atl(ı)g t(e)ngri kızınga ince tip ayıtdı (378/19-20-21-22-23) (s. 223).*

IB idi “sahip” (s. 53).

*Semiz at agzı katıg boltı. **İdi**si umaz tir. Ança bilingler: Yablak ol (65) (s. 26).*

SUK igä “besitzer” (s. 257).

US igä “hozyain” (s. 271) ; idi “hozyain” (s. 271).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH iḍi “Rabb, sâhip” (s. XXVIII).

*İlahi keçürgen **iḍi**m sen keçür*

Neçe me ḫaṭalıġ ḳul ersem sanga (37-38) (s. 44).

*Ḥarişlıḳ ḳarımaz **iḍi**si ḳarıp (306) (s. 65).*

DLT idhi “sahip, efendi; Tanrı” (s. 226).

***İdhi**m ne tėr (I, 87/15).*

***İdhi**miz yarlığı (I, 87/17).*

*Kut kuwığ bėrse **idhi**m kulınğa*

Künde ışı yükseben yokar agar (I, 320/25-26).

*Boş nenğge **idhi** bolmas (I, 330/11-12).*

***İdhi**mni ögermen*

Biligni yügermen

Könğülni tügermen

Erdem üze türlünür (II, 243/7-8-9-10).

IKT iḏi “1. lord; 2. God; 3. master; 4. used to translate Ar. *ḏū, ḏāt, ūlū, aṣḥāb, ahl*, meaning ‘possessor(s), owner(s), possessed of, people of’ ” (s. 141-142).

*Olarga turur ol kim ārzūlarlar; alqış! – aymaq yarlıqaġan **İḏi**din (36/57-58) (s. 39).*

*Ol Tangrı mäning **İḏi**m turur ham sizing **İḏi**ngiz turur (19/36) (s. 141).*

*Ämittilär **iḏi**läri tapa (37/91) (s. 142).*

*Nikāḥ qılıng olarnı **iḏi**läri dastūrı birlä (4/25) (s. 142).*

*İnmäz yawuz oġraġ magar **iḏi**singä (35/43) (s. 142).*

*ʿAql **iḏi**läri, Bitig **iḏi**läri, faẓl **iḏi**si, körk **iḏi**si, tamuġ **iḏi**läri (s. 142).*

KB iḏi “sâhip; Rab, Tanrı” (s. 187-188).

*Uluġluḳ **iḏi**si uġan ẕü’l-cẹlal*

Yaratġan törütgen me ḳadi̇r kẹmal (B 2) (s. 4).

*Ḫạzine ḥạsẹm sü **iḏi**si bolup*

Tirildi bir ança tilekin bulup (5152) (s. 514).

*Ay yir kök **iḏi**si ḫạlayıḳ bile*

Ruzini anutmış yigil sen küle (B 3) (s. 4).

Bayat atı birle sözüg başladım

*Törütgen igiḍgen keçirgen **iḏi**m (1) (s. 17).*

KSK iḏi “tanrı, sahip *bkz*. iyä” (s. 396-397) ; iyä “sahip *bkz*. iḏi” (s. 406).

*Dost tutmaz anlar kim tandılar bitig **iḏi**lärindin ap ymä ortaḳ ḳoşuġlılar kim indürülsä silär üzä eḏgülükdin **iḏi**ŋizdin (2/105) (s. 12).*

*Färmānlamas miz bir ätözkä mägär ummışınça ḳaçan aysa silär köni tüz etiŋlär näçä ymä ärsä yawuḳluḳ **iḏi**si taŋrınıŋ baçıġı tükäl ḳılıp başḳa elätiŋlär (6/152) (s. 105).*

*Ündägäy tamuġ **iḏi**läri uştmaḫ **iḏi**läriŋä kim ḳuya beriŋlär biziŋ üzä suwdın azu andın kim rūzī ḳıldı taŋrı (7/50) (s. 111).*

*Oḳımaḳları anıŋ içindä arıġ sän sän **idi**mä alḳışları anıŋ içindä sälām temäk keḏin oḳımaḳları ögdi aymaḳlıḳ taŋrıḳa ajunluġlar **iḏi**si (10/10) (s. 148).*

*Ögdilig ol **iḏi**kä kim indürdi ḳulı üzä bitigni ḳılmadı anı ägri (18/1) (s. 211).*

*Taḳı saḳınmaz mägär ʿaḳıllar **iyä**läri (3/7) (s. 34).*

*Ay kitāb **iyä**läri neşä ḥüccätläşür siz ibrāhīm içindä taḳı indürülmädi tävrīt incīl mägär andın soŋ (3/65) (s. 40).*

*Taḳı anlar ot **iyä**läri. Anlar anıŋ içindä mäŋgülär (3/116) (s. 44).*

KTS äyä “efendi, sahip, hâkim” (s. 118-119) ; i “iye, sahip, efendi” (s. 133) ; idi “*bak*. iḍi” (s. 134) ; iḍi “sahip, efendi; Tanrı” (s. 134-135).

*Äkin yaʿni danä yapraḳ **äyä**si taḳı çeçäk **äyä**si (64b/7) (s. 118-119).*

*Uluġluḳ **äyä**si (67b/12) (s. 118).*

*Maşrıḳ **äyä**si maġrıb **äyä**si (75b/8) (s. 119).*

*Kitab **äyä**läri (75b/8) (s. 119).*

*Aytġıl… män **äyä** bolman siziñ üçün küçäylikkä taḳı könilikkä (111b/11) (s. 118).*

*Yarlıḳamaḳ **äyä**si (118b/12) (s. 119).*

*Ol ew **äyä**si täñri turur män täwä **äyä**simän tedi (149/28) (s. 118).*

*Aydı añar **i**si yaʿni eçisi ol utru sözläşür anıñ birlä (3b/6) (s. 133).*

*Yerni ḳoy **i**singä ısbarladı (39b/4) (s. 133).*

*ʿArżä ḳılġay **iḍi**ñ üzä (4b/1) (s. 135).*

*Bu tayaḳ kişiniñ amanät turur bolġay kim **idi**si kälgäy ḳolġay (28b/23) (s. 134).*

*Yana ḳoyları yer **iḍi**singä bärdi (39b/6) (s. 135).*

*Aydılar **iḍi**mizä ḳarḳarmız kim kim äsiz tillig bolsalar biziñ üzä (20b/8) (s. 147).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML idi “1) sahip, ıs; 2) ayni manada olarak, Tanrı atlarından biridir,(eski bir şekli de “id’i” dir) (s. 33).

KE eḍe “sahip *krş*. eye, ẹge” (s. 176); ẹge “sahip *krş*. eḍe, eye, iḍi” (s. 178); eye “sahip *krş*. eḍe, ẹge” (s. 218); iḍi “1. sahip *krş*. eye, ẹge; 2. Tanrı, Allah” (s. 262).

*İbrāhīm a[ydı]: ḳonuḳ aş aşamasa ẹw **eḍe**siniŋ köŋli meşġūl bolur tėp (59v/13-14) (s. 82).*

*Ḳaçan it **ẹgel**eri (95r/1-2) kẹlse ŋatunlarıġa ḳazan asturup özleri yol başıġa çıḳıp ötken kişilerge nime körklüg itiŋ bar, ya sıġırıŋ ya tẹweŋ bar tėgeç kālā öler ẹrdi ve alar ẹtlerin satḳun alıp kẹlür ẹrdiler (94v/21) (s. 132).*

*Yūsuf aydı: solmış çẹçekke suw bėrmek būstān **eye**sige sezārāḳ turur (80r/15-16) (s. 111).*

*Ḳamuġ ʿuḳelā **iḍi**leri allında muḳarrer ve maʿlūm turur kim cādūlar bir tün içinde turġan yėrlerindin Damāvend taġıŋa Hārūt ve Mārūtġa barıp cādūluḳ ögrenip yana kẹlürler (218r/15-16-17) (s. 313).*

*Cebrāʾil ʿaleyhi’s-selām keldi, aydı: Ey ʿazīz cān, **İḍi** ʿazze ve celle atı birle kirgil (6v/9) (s.10).*

*Eḍiz kökde aynı yarattı **İḍi**, bu kün körse ayġa kelip tüneyür (86r/6) (s. 119).*

*Maʿnīsi ol bolur: Yūnus bülend ün birle bizni yād ḳıldı: **İḍdi**ya sendin özge Teŋri yoḳ arıġlıḳ saŋa turur, men özümge ẓulm ḳıldım ẓālimlerdin boldum tėdi (156v/15-16) (s. 222).*

MM eye “sahip” (s. 218) ; iḍi “Tanrı” (s. 224).

Eger bolsa altmış bu uylar sanı

*Tebīʿ ėkki bėrgey **eye** bolġanı (221/1-2) (s. 124).*

Arıġlıḳ nişānı şehādet bile

***İḍi** ẕikri aytu kirür sine ol (64/3-4) (s. 100).*

*Tekebbür **iḍi** buyruḳındın yıġar (59/1) (s. 99).*

ME iḏe “sahip” (s. 128) ; iḏi “Tanrı” (s. 128) ; iye “sahip” (s. 132).

*Ḫōş yıdıġlu ḳıldı Tạngrı uştmaḫnı **iḏe**leri uçun (82/4) (s. 46).*

*Sụwarıştılar, içkü içrüşdiler sạtġaştılar uluġ turur Tạngrı, yükey erür **İḏi** (206/5) (s. 74).*

*Bay boldı er, bayıdı, barlu boldı er, kėngliklü boldı er ol baylıḳ **iye**si turur, ol barlu (42/5) (s. 39).*

NF ėḍe “sahip *krş*. iḍi” (s. 113); iḍi “sahip, iye; Allah *krş*. ėḍe” (s. 182).

*Cümlesi baqtılar taqı aydılar: Ḥicāzdın kelgen bitigni kim pāra pāra qıldıng, ol bitig **ėḍe**si sanga qarġadı, bu ḫarābluqlar andın turur tėp aydılar (82/7-8) (s. 60).*

*Qoy **ėḍi**leringe taqı mundaġoq ḥüküm bolġay (251/2-3) (s. 173).*

*Ertesi Cebreʾīl ʿas keldi taqı aydı: Yā Ayyūb, **ėḍi**ng celle celāluhu sanga salām bėrdi taqı bişārāt sanga bolsun kim burunqı quvvatıngdın yaḫşıraq quvvat baġışladı taqı burunqı teningdin yaḫşıraq ten ʿaṭā qıldı … (333/10-11-12) (s. 231).*

TQK eḏe *Krş*. eye, iḏi “sahip” (s. 43) ; eye *Krş*. eḏe, iḏi. “sahip” (s. 48) ; iḏi *Krş*. eḏe, eye. “1. Allah, Tanrı; 2. ilâh, tanrı; 3. sahip; 4. efendi; 5. ehil, yâran” (s. 62).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT iye, eye ? “sâhip” (s. 284-285).

*Köngül **eye**lerinden bir ṣāliḥ ir başın murāḳabet yaḳasına çekip mükāşefet baḥrine müstaġraḳ bolup turur idi (14/3) (s. 6).*

*ʿAmelni ʿaḳl **iye**sine buyurġıl (322/2) (s. 160).*

İM iḏi “Rab, Allah” (s. 536) ; iye “sahip, efendi” (s. 543).

*Tengri Teʿālā sözi: iy **iḏi**miz, ḳılġıl bizni iki müsülmān sanga, bu ẓāhir maʿnāsı turur (66a/4) (s. 184).*

*Kilgey ḫālış köngül birle ḳılġan ʿamal taḳı ortaḳ ḳatmaḳ birle ḳılġan ʿamal ḳıyāmet küninde ikisi tizin çöküp Tengri Teʿālā’nıng ileyinde, Tengri Teʿālā ayıtġay ḫālış ʿamalġa: barġıl sen taḳı sening **iye**ng uçmaḳḳa, şirk birle kılġan ʿamalġa ayıtġay barġıl sen taḳı sening **iye**ng tamuġḳa tip (80a/2-3) (s. 193).*

Kİ iḏi “Tanrı” (s. 37) ; igä “eye” (s. 38).

KF eye “sahip” (s. 984).

*Ol ġarīb kişi kim öldi, ol kişinüŋ mālı ḳaldı. İmdi ḳāḍī ol kişinüŋ mālı birle işlegey ne neme kim işler ise ya bende bulınġan māl birle illā bu ḳadar vardur kim ḳaçan māl **eye**si ḥāżır olsa ḳāḍī ol mālı ṣadaḳa idgenden ṣoŋra, ol vaḳtın ḳāḍī ol mālı beytü’l-māldan virgey (152a/6) (s. 367).*

TZ éye “iye, sahip” (s. 171) ; iye “iye, sahip” (s. 180).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL eye “Sahip manasınadır …” (s. 37); igesi “Kâf kâf-i Acemîdir. Sahibi demekdir …” (s. 64-65).

BV iye “sahip” (s. 749).

*Çün genc **iye**si naḳdini her yan özi saçḳay*

Bī-müzd ʿacab yoḳtur eger sayġasa ḫāzin (708/3) (s. 565).

LÇ idi “sâhip, mâlik, ige” (s. 48) ; ige “büyük, cesîm, azîm, sâhip” (s. 57).

LD idi “sahip, rab, Allah; *krş*. ige, iye” (s. 481) ; ige “sahip; *krş*. idi, iye” (s. 481) ; iye “sahip, iye; *krş*. idi, ige” (s. 496).

İdi *ʿināyeti öksülmesin bu sulṭāndın*

Kim olʿināyet irür baḥr-ı bī-ḥad ü kāmil (57) (s. 8).

*Zihī serīr **ige**si körkning cihānında*

Boyungça serv ḳanı şunʿ būstānında (166) (s. 18).

*Ay tāc **iye**si nesl-i timür ḫan arasında*

Sizge yaraşur taḫt bu devrān arasında (1614) (s. 176).

SD İdi “Rab; *krş*. İẕi” (s. 474) ; İẕi “Rab; *krş*. İdi” (s. 484).

Yüzini ay didim, daġı köpʿöẕr ḳoldum uftanıp

*Şükr ol **İdi**’ga kim anı könglümġa ilhām eyledi (594) (s. 246).*

*Besātīn ravżası içre benefşe rüʾyet-i **İẕi***

Köngüldin kiterip zengin ḳılur rūşen süveydānı (281) (s. 160).

ŞHD ige “sahip” (s. 476) ; İzi “Tanrı, Allah” (s. 487).

Sindin ayru tüşkeli ay şāh-ıʿālī-menzilet

***İge**sindin azġan it tig derdim efġāndur yana (152b/3-4) (s. 254).*

Ferāġatsız yürür irdi bu Şibānī kiçe kündüz

*Ferāġatnı **İzi** birdi ki cānānım iki bodı (172b/1-2) (s. 281).*

YED ige “sahip” (s. 394).

Tang imes könglümġa ol aydın vaṭan tutmak Emīr

*Ni üçün kim anda bu öy **ige**sige yār yoḳ (138/7) (s. 165).*

ESK eye “sahip, efendi” (s. 455).

Yėtişmez anlaruŋ yüzlerine ḳaralıḳ ẕelīl daḫı olmazlar anlardur uçmaḳ ***eye****leri (220b/2-3) (s. 115).*

Ol ʿafv ėdicidür muḥabbet ėdicidür mü’minlere ulu ʿarş ***eye****sidür (637b/5) (s. 323).*

eyälik et — : Sahiplik etmek (Metinde: “Tanrı’nın sahiplik etmesi”)

Biy köktä hadirlädi olturġuçun kendiniŋ, χanlıχı anıŋ bar(139v)çasına **eyälik et**är (139r)[19] (s. 215).

Tayaχın χuvatnıŋ yebergäy saŋa Biy Siondan, da **eyälik et**särsen sen arasına duşmanlarıŋnıŋ seniŋ (156r)[2] (s. 239).

X

χan : Han, hükümdar (Tanrı)

Baχkın avazına alğışımnıŋ menim, **χan**ım menim da Te(4v)ŋrim menim (4r)[3] (s. 7).

Sen kensiŋsen **χan**ım da Teŋrim, ki buyurduŋ χutχarılmaχı Jagopka (71v)[5] (s. 88).

Da aytıyım işimni menim **χan**ga (73v)[2] (s. 90).

Zerä suχlandı **χan** körkiŋä (74v)[12] (s. 92).

Biy biyiklängän da χorχulu, **χan** ulu üsnä barça yerniŋ (76v)[3] (s. 94).

Saġmos aytıŋız Teŋrimizgä bizim, saġmos aytıŋız **χan**ımızga bizim, saġmos aytıŋız (77r)[7] (s. 94).

Bazıχ tib, sövünsün sövünmäχ bilä barça yer, taġları Sionnuŋ, yarımkeçä sarı şähäri ulu **χan**nıŋ (77v)[3] (s. 96).

Yürügäni Teŋriniŋ **χan**ımıznıŋ bizim ari (110v)[25] (s. 136).

Teŋri, **χan**ımız bizim burun meŋiliktän, ki ettiŋ χutχarmaχlıχ ortasına yerniŋ (126v)[12] (s. 154).

Seġanıŋ seniŋ, Biy, χuvatnıŋ **χan**ım da Teŋrim (145v)[4] (s. 176).

Da hörmäti **χan**nıŋ könülüknü sövär (169v)[4] (s. 206).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY kan (2) (s. 521-522).

*[Kayular] ol tört tip tiser ['eng'ilki ol iligler **kan**larnıng [süülüg küçi] bolur (87/8-9-10) (s. 101).*

*İnçe k(a)ltı kök kalık kovukınlı altun tilgenlig çakravat ilig **kan**lı neteg tıdıgsız erser (214/5-6-7-8) (s. 151).*

IB kan “han, hükümdar” (s. 54).

Kan *olurupan ordu yapmiş (28) (s. 21).*

Kan *süke barmiş (34) (s. 22).*

İKP qan; X’N, Q’N “han, ulu hakan, imparator” (s. 180-181).

Ol ödün ınançları buyruqları eşidip ***qan****qa inçä tep (IX.1.) ötüntilär (VIII.7.-8.) (s. 14).*

Balıq qapaġda (LXV.1.-2.) olurur erkän ***qan*** *udçısı beş yüz ud sürä önti (LXIV.7.) (s. 42-43).*

MS ḳan “hükümdar” (s. 401).

Ol balıḳta çkrvrt ilig ***ḳan****larnıng keziginte tiziginte gaudam oġuştın(t)özdin belgürmiş ḳamaġ şaki tözlüg budun buḳun öze erklig türklüg şudotan atlıġ ḥormuzta tengrike yüleşi ilig* ***ḳan*** *bar (13/44-45-46-47-48-49-50-51) (s. 61).*

Ötrü yaşovati ḳunçuylar erdnisi sekiz tümen tört ming çkrvrt ilig ***ḳan****nıng ḳunçuy ḳatunların okıp ince tip yarlıḳayur (51/30-31-32-33) (s. 106).*

SUK Qan “personenname” (s. 273) ; qan “χan (titel)” (s. 273).

US qan “pravitel, han” (s. 278).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT χan “han; Türklerin en büyük başbuğu; Afrasyab oğullarına verilen ungun” (s. 212-213).

Xan *manğa açığ bėrdi (I, 63/5).*

Bıçgas bitik kılurlar

And key yeme bėrürler

Xan*dın basut tilerler*

Basmıl Çomal tirkeşür (I, 459/5-6-7-8).

*Ol **χan**ka tapdı (II, 3/6-7).*

KB ḫan “han, hükümdar” (s. 174-175).

Meḷikning önginde oḳımış munı

*Bu tawġaç ḳara buġra **ḫan**lar **ḫan**ı (B 60) (s. 9).*

*Negü tir eşitgil uç ordu **ḫan**ı*

Buḍunda talusı kişide çını (2966) (s. 307).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qan, χan [can / Han, Ha*n*, Ha*n*n, chan] “kaiser, ‘imperator’” (s. 192)

Kİ qan “1) kan; 2) melik, χan” (s. 68).

TZ kan “1) kan; 2) han, hakan” (s. 183).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG ḫān (Persian) “khan, king, prince” (s. 314).

*Sevär cānım, begim, **ḫān**ım, umēdim,*

ʿAzīzim, dilbarım, bizni unutma! (8/4) (s. 20).

*Agar sen ḥusn elining **ḫān**ı dur sen,*

Cihānda dağı men dek bir Gadā yoq (102/7) (s. 114).

LÇ ḫan “padişâh manâsında müstameldir; ulus büyüğü, hane başı, hükümdâr” (s. 166).

ŞHD ḫān “hakan, hükümdar” (s. 449-450).

*Bu Şibānī gerçi **ḫān** oldı gedāyıngdur sining*

Kim fidā eyler sanga yüz ming munung dig taḫt u tāc (29a/5-6) (s. 99).

Berhem urayın ʿaḳl u hūş vīrān ḳılayın nefs-i ḫoş

Bī-gāneni āşnā ḳılıp tün kün köz itkil baḫt-ı ***ḫān*** *(127b/8-9) (s. 221).*

χanlıχ : Hanlık, hükümdarlık (Metinde: Tanrı'nın hanlığı, hükümdarlığı)

Olturġuçuŋ Teŋri, meŋi meŋilik, kavazan toġruluχnuŋ, kavazan **χanlıχ**ıŋnıŋ seniŋ (74r)[7] (s. 92).

Biy köktä hadirlädi olturġuç kensinä, **χanlıχ**ı anıŋ barçasına höküm etär (176r)[19] (s. 214).

Haybatın ulu roskoştan **χanlıχ**ıŋdan seniŋ [13] **Xanlıχ**ıŋ seniŋ barça **χanlıχ** barça meŋiliktän, (249r)[12] (s. 298).

UYGUR TÜRKÇESİ

IB kanlık "hanlık" (s. 54).

Kanlık *süsi abka ünmiş (63) (s. 25).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC (qanlyq,) χanlyq, χanlyχc [Ha*n*lik, chanlic; HanliH, Hanlech] "königtum; königreich" (s. 192).

χanlıχ et — : Hanlık / hükümdarlık etmek (Tanrı'nın hanlık etmesi)

Xanlıχ etkäy Biy meŋilik (42r)[10] (s. 52).

Xorul, toġrul da **χanlıχ et** könülük üçün, ivaşlik da artarlıχ üçün (74r)[5] (s. 90).

Xanlıχ etti Asduac üsnä gurkʻçılarnıŋ, (77r)[9] (s. 94).

Aytıŋız dinsizlärgä, ki Biy **χanlıχ et**ti, (132r)[10] (s. 203).

Biy **χanlıχ et**ti, öçäşländi joġovurtlar, ki olturursen kērovpēlar üsnä, seskändi dünyä (169v)[1] (s. 206).

Xanlıχ etkäy meŋilik Biy Teŋriŋ seniŋ, Sion, pokolen'a pokolen'adan (251r)[10] (s. 300).

χan töküçi : Kan dökücü, kan döken

Tas etmägin dinsizlär bilä boyumnu menim, da ne χan **töküçi**lär bilä tirlikimni menim (38r)[9] (s. 48).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG qan tökküçi “blood shedder” (s. 357).

Nāz uyqusında fitna-i bēdār emiş közüng,

***Qan tökküçi** nä kāfir-i ḫūnḫar emiş közüng ! (116/1) (s. 128).*

Gar säning cādū qaraqıng ẓulm etär, heç ʿayb emäs,

*Çūn anga **qan tökküçi** ġamzang erür dāyim nadīm (149/6) (s. 161).*

χarga — : Kargamak, beddua etmek

Kimlär alġışlarlar Biyni, meŋärgäylär yerni, da kimlär **χarga**rlar, tas bolgaylar andan … [25] Oġlan edim men, da **χarga**dım, da körmädim artarnı, ki heç bolgay, da ne oġlun anıŋ, ki klängäy ötmäk (61v)[22] (s. 74).

Ağızları bilä alġışlarlar edi da yüräkläri bilä **χarga**rlar edi (100v)[5] (s. 124).

Alar **χarga**r(197r)lar, da sen alġışlagaysen, kimlär turupturlar üstümä menim, uyat tartkaylar, yoχsa χuluŋ seniŋ färah bolgay sendä (196v)[28] (s. 238).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT karga — “lânet etmek, beddua etmek; lânetlemek” (s. 268).

*Ol anı **karga**dı arkadı (I, 284/1).*

*Tenğri anı **karga**dı (III, 290/1).*

KSK karga — “lânet etmek, beddua etmek, lânetlemek” (s. 413).

*Anlar laʿnät ḳılur anlarnı taŋrı ymä **ḳarġa**r olarnı sürüglilär (2/159) (s. 17).*

*Tegmä yolı kirsä bu ögür **ḳarġa**rlar eşlärini (7/38) (s. 110).*

*Ḳıḳırġay bir ḳıḳrıġlı anlar ara taŋrının **ḳarġa**maḳı küç ḳılıġlılar üzä (7/44) (s. 111).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ḳarġa — “lanet etmek, beddua etmek” (s. 298).

*Yana aymışlar: Meryem ana raẓiya’llāhu ʿanhā cuhūdlardın ḳaçmışda bözçilerdin kẹçerde yol sordı, yawuz yolġa yolçıladılar, tikenlik yėrge tüşti, anlarġa **ḳarġa**dı (18r/12-13-14) (s. 26).*

*Aymışlar: Dāvūd yazuḳ ḳılġ[an] ʿāṣīlerni **ḳarġa**r erdi, Ḥaḳ taʿālā ol sebebdin belā bėrdi (134v/13-14) (s. 189-190).*

NF ḳarġa — “ beddua etmek” (s. 201-202).

*ʿAbdu’l-Muṭṭalib çıqtı taqı Kaʿbe qapuġınga keldi taqı aydı: Ey Bār Ḫudāyā, bu ėwüngni duşmanlar yaqmaqqa kelip tururlar. Bu arıġ ėwüngni duşmanlardın saqlaġıl, duşmanlarnı bu ḥaramunga kigürmegil, sen anlarnı helāk qılġıl! tep **qarġa**dı (42/12-13-14) (s. 31).*

*Cümlesi baqtılar taqı aydılar: Ḥicāzdın kelgen bitigni kim pāra pāra qıldıng, ol bitig ėḍesi sanga **qarġa**dı, bu ḫarābluqlar andın turur tėp aydılar (82/7-8) (s. 60).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC garġa — [karga —] “verfluchen” (s. 194).

TZ karga — “ilenmek” (s. 185).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL kargadı “Beddua eyledi, ilendi demekdir …” (s. 307).

BD ḳarġa — “ilenmek, beddua etmek” (s. 382).

Hīç işitmeyin sözni ġamġa saldılar özni

*Yā köngülni yā közni ḳaysı birisin **ḳarġa**y (542/2) (s. 311).*

LD ḳarġa — “bedduâ etmek” (s. 506).

*Luṭfīnı kim **ḳarġa**dı yā rab belāġa uçra dip*

Kim sening dik taş baġırlıḳ dil-rübāġa uçradı (1815).

ŞHD ḳarġa — “ilenmek, hor görmek” (s. 496).

*Atang ḳolduru ḳullar ara **ḳarġa***

*Sini tapkan üçün atangnı **ḳarġa***

Bu Muḥammed sebz-i āhenk işlese

*Bir ḳara ġarġa ḳutuptur **ḳarġa** (185/10-11-12-13) (s. 305).*

χarġış : Kargış, beddua

Xar[ġ]ış da açilik / lâyılıχ da ustatlıχ / hi[l]lälik toludur / toludır ağzına anıŋ, (11v / 10v)[28/7] (s. 16/17).

Xarġışta da yalġanlıχta çıχara berilgäylär, (97v)[13] (s. 122).

Sövdi **χarġış**nı, da çıχkay aŋar, klämädi alġış − yıraχ boldı andan (195r)[17] (s. 236).

Kiydi **χarġış**nı, neçik kiyinis, kirgäy, neçik suv, χarnına anıŋ da, neçik çēt‘, söväklärinŋ anıŋ (196r)[18] (s. 236).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT kargış “lânet, beddua; ilenme. *Bk*. kargak” (s. 268-269).

Kolsa kalı oğraban bėrgil takı azukluk

Kargış *kılur umalar yunçığ körüp konukluk (I, 274/17-18).*

Tenğri ***kargış****ı anınğ üze (I, 461/5-6).*

Kargış *kişi (I, 461/9).*

IKT qarġış “curse” (s. 221).

Bütünlükin säning üzä ol ***qarġış*** *saqış küningä tägi (15/35) (s. 221).*

KB ḳarġış “beddua” (s. 224).

Kişi eḍgü atın kör alḳış bulur

Atıḳmış isiz ölse ***ḳarġış*** *bulur (246) (s. 40).*

Seningdin bu kün ilke asġı öküş

Buzulsa asıġ bolġa ***ḳarġış*** *söküş (5726) (s. 568).*

KSK ḳarġış “lânet, beddua” (s. 413).

Aŋar taŋrınıŋ ***ḳarġışı*** *tanıġlılar üzä (2/89) (s. 10).*

Aydı çıḳġıl andın sän sürülmiş turur sän. Çın säniŋ üzälä ***ḳarġış*** *urulmış vaḳtġa tegi (15/34-35) (s. 188).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ḳarġış “beddua” (s. 298).

Meryem olardın āzārlandı, aydı: … tėyü olarġa ***ḳarġış*** *duʿāsı ḳıldı (169v/8-9) (s. 241).*

NF ḳarġış “beddua” (s. 202).

Andın [song] elgini köterdi taqı üç qata aydı: Ey Bār Ḫudāyā, sen bu kāfirlarnı helāk qılġıl! tėdi erse, kāfirlar qorqtılar, qaçtılar anıng üçün kim Peyġāmbar ʿas’nung ***qarġış****ı elbette kelmedin qalmaz tėp bilür erdiler (12/11-12-13) (s. 9).*

*ʿOs̱mānnıng **qarġış**ı manga cümlesi yetti. Ėmdi tamuġ otı qalıp turur, her ayna ol taqı kelgüsi turur, anıng **qarġış**ı bolġusı turur, tėp çaqıru yatur (137/4-5) (s. 96).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KK ḳarġış “beddua” (s. 111).

TZ kargış “ilenme, kötü dilekte bulunma – inkisar, lanet –” (s. 185).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL kargış “Bu dahi beddua manasınadır …” (s. 308).

BD ḳarġış “ilenç, beddua” (s. 382).

Ḳılay ber-ṭaraf salṭanatnıng işin

*Özümdin kem iyley ulus **ḳarġış**ın (558/30) (s. 321).*

BV ḳarġış “ilenç, beddua” (s. 756).

Cānān murādı ḳatlim olup ḳılsa cān ibā

*Cānımġa **ḳarġış**ımdur u cānāngа alḳışım (427/5) (s. 352).*

χarġışlı : Lanetli, lanetlenmiş

Öçäştiŋ öktämlärgä, **χarġışlı**, kimlär yaŋıldılar buyruχuŋdan seniŋ (208r)[21] (s. 250).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qarġyşly, qarġyşlu [chargesli / kargizlu] “ verflucht. ‘maledictus’ (s. 194).

χorχ — : Korkmak

Anda **χorχ**kaylar χorχu / χorχunu, χayda ki bolmagay / bolmasa χorχu, zerä Biydir övlärinä / cınsı artarlarnıŋ / toğrularnıŋ (15v / 13r)[5] (s. 20/21).

Xorχmandır yamandan, zerä sen, Biy, menim bilä sen (26v)[4] (s. 43).

Kimdir adam, ki **χorχ**kay Eyämizdän? (36r)[12] (s. 46).

Biy yarıχım da tirlikim, - men kimdän **χorχ**kaymen? (38r)[1] (s. 48).

Xorχkay Eyämizdän barça dünyä, (48v)[8] (s. 60).

Xorχuŋuz Eyämizdän, barça ariläri anıŋ, (50v)[10] (s. 62).

Körgäylär köplär, da **χoχr**kaylar, da umsangaylar Biygä (65v)[4] (s. 82).

Bunuŋ üçün **χorχ**malıχ / **χorχ**mıyıχ biz bulğanganına / muşχullanganına yerniŋ, teşkirilgäninä tağlarnıŋ yüräkinä teŋizniŋ (75v / 58r)[3] (s. 92/93).

Körgäylär artarlar da **χorχ**kaylar, (85v)[8] (s. 104).

Zerä yoχ edi (89v) alarga ornuna da **χorχ**madılar Teŋridän (89r)[20] (s. 110).

Atma yaşırtın alarga, kimlär toğrudurlar yüräkläri bilä, keskentä aytkaylar da **χorχ**magaylar (103r)[5] (s. 128).

Keliŋiz da işitiŋiz maŋa, da aytıyım sizgä, kimlär **χorχ**arsız Teŋridän, ki ne etti boyuma menim (106v)[16] (s. 132).

Teŋri, kördülär seni suvlar da **χorχ**tular, (131r)[17] (s. 160).

Xorχkaylar gurk'çılar atıŋdan seniŋ (173r)[16] (s. 210).

Toχtalıptır yüräki anıŋ, da ol **χorχ**magay, da barça χanları yerniŋ haybatıŋdan seniŋ (199v)[8] (s. 240).

Xada χorχuŋa seniŋ tenimni menim, zerä yarğularıŋdan seniŋ **χorχ**armen asrı (217r)[120] (s. 260).

San alarga barçasına, kimlär **χorχ**arlar Eyämizdän da barırlar yolu bilä anıŋ (229v)[1] (s. 276).

Biy, işitilgäniŋni seniŋ işittim da **χorχ**tum, (253r)[2] (s. 304).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY kork — (s. 556).

*Atkanmak yapşınmak köngüllerin amırtgururlar kut bulmış kiçig kölüklüg tözünlerning teg sansarka **kork**daçı ürkdeçi korkmak ürkmek köngüllerin bogururlar (291/1-2-3-4-5) (s. 183).*

*Tek bizinge neçökin erser amraklartın adırılguluk emgek bolmasun erti tip **kork**ar m(e)n tip .. bo savıg eşidip üçünçi m(a)has(a)tvı tigin iki içileringe ötrü tip ötünti (609/2-3-4-5-6) (s. 321).*

IB kork — “korkmak” (s. 55).

*Utru eki yalıg kişi oglın sokuşmiş; kişi **kork**miş. “**Kork**ma” timiş, “Kut birgey men!” timiş (2) (s. 18).*

*Āk at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke ıdmiş tir. **Kork**ma, edgüti ötün; ayınma, edgüti yalbar! tir (19) (s. 20).*

İKP qorq —; XWRX —, QWRQ — “korkmak” (s. 187).

*Qaŋım qan bodun tilinä **qorq**up inçä yarlıġqadı erinç (XI.1.-2.-3.) (s. 16).*

*Kim ölüm adaqa **qorq**sar aşnuraq yorıŋlar (XXXII.3.-4.-5.) (s. 26).*

MS ḳorḳ — “korkmak” (s. 415).

*Bu ḳanmaḳsız telgenmeksiz tö(zlüg) … titig utġuratı otraḳ(a) … arḥant ḳutın bulup taymaḳ tüşmekke arıtı **ḳorḳ**maz (2/29-30-31-32-33) (s. 42).*

*Ol tamuluġlarıġ körüp samantavrkiş yazıdaḳı ḳuvramış ḳuvraġ angsız **ḳorḳ**up ayınıp sansarlaġ mengi tonganang berksizin mengüsizin münin ḳadaġın saḳınıp ince tip tiyürler (68/9-10-11-12-13-14) (s. 128).*

US qorq (v) “boyatsya” (s. 280).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT kork — “korkmak” (s. 346-347).

Basmıl süsin komıttı

Barça kelip yumıttı

Arslan taba emitti

***Kork**up başı tezginür (II, 312/3-4-5-6).*

*Saçratgudın **kork**mış kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (II, 331/21-22).*

Tün kün tapun, Tenğrige boynamagıl

***Kork**up ağnar eymenü oynamagıl (III, 377/13-14).*

*Kul Tenğriden **kork**dı (III, 421/20-21).*

IKT qorq — “to fear, be afraid” (s. 234).

***Qorq**unglar Tangrıdın (3/129) (s. 234).*

***Qorq**manglar boḏundın, **qorq**unglar mendä (5/44) (s. 234).*

*Aydılar: **qorq**mağıl (51/28) (s. 234).*

*Ol angar ol kim **qorq**sa yazuqdın sizdin (4/25) (s. 338).*

KB ḳorḳ — “korkmak” (s. 271-272).

Kişi öḏsüz ölmez anadın toḏup

*Nelük ***ḳorḳ**ar özüng yaḏını körüp (2288) (s. 243).*

*ʿAẕabḳa ḳatıḏ ***ḳorḳ** umın raḥmeṭin*

Tapuḏ ḳıl yetürgil bu ḳulluḳ atın (3651) (s. 367).

*Törümişke ***ḳorḳ**ma tileme tilek*

*Törütgenke ***ḳorḳ**ḏıl anı tut yölek (4744) (s. 475).*

KSK ḳorḳ — “korkmak” (s. 467-468).

*Ay yaʿḳūb ḳulı oġlanı yāḏ ḳılıŋlar mäniŋ niʿmät berdükümni ol kim niʿmät berdim silär üzä tükäl ḳılıŋlar mänim ʿahdimni tükäl ḳılayın siziŋ ʿahdiŋizni mendin **ḳorḳ**uŋlar (2/40) (s. 4).*

*Ägär bir tişi kişi **ḳorḳ**sa bägindin köŋül ḳalmaḳ azu yüz äwürmäk tarlıḳ yoḳ anlar ekki üzä yaraşturmaḳları ḳalı birlä lar ekki ara aştı ḳılmaḳ (4/128) (s. 69).*

***Ḳorḳ**uŋlar taŋrıdın etişiŋlär özüŋizlär ara (8/1) (s. 126).*

*Ay anlar kim kertgündilär ägär **ḳorḳ**sa silär taŋrıdın ḳılġay silärkä aḏruḳluġ (8/29) (s. 128).*

*Ägär yüz äwürsälär män **ḳorḳ**ar-män silär üzä uluġ kün ḳınındın (11/3) (s. 157).*

KTS ḳarḳ — “(*bak*. ḳorḳ —) korkmak” (s. 147) ; ḳorḳ — “(*krş*. ḳarḳ —) korkmak” (s. 171).

*Aydılar iḍimizä **ḳarḳ**armız kim kim äsiz tillig bolsalar biziñ üzä (20b/8) (s. 147).*

***Ḳorḳ**taçılar nä kim anıñ içindä (4b/3) (s. 171).*

***Ḳorḳ**ub yüräkläri titrägäy (123b/11) (s. 171).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ḳorḳ — “korkmak” (s. 373-374).

*Bir kün levhü’l-maḥfūẓda kördi, ferişteler birisi melʿūn bolġay, tėp ferişteler anı bilip ḳamuġ **ḳorḳ**dılar, ʿAzāzīlġa kelip aydılar: Sen üstādımızsėn (8v/1) biz ġāyet **ḳorḳ**ar biz, duʿā ḳılġıl Teŋri ʿazze ve celle bizni laʿnetdin küḍersün (8r/20-21) (s. 12).*

*Ḳābīl Hābīl[ġa] mėn sėni öltürürmen tėdi, Hābīl aydı: men saŋa ḳatılmazmen İḍi ʿazze ve celledin **ḳorḳ**armen (15v/20-21) (s. 23).*

*Suʾāl: Mūsī yalavaç ėrdi, nelük **ḳorḳ**tı? Cevāb: Mūsī ol cādūlardın **ḳorḳ**madı, ḫalāyıḳ anı körüp arsıḳmasunlar tėp **ḳorḳ**tı (112v/13-14-15) (s. 157).*

ME ḳorḳ — “korkmak, çekinmek” (s. 147).

***Ḳorḳ**tı andın, saḳınu turuşdı anıng birle içkü içişdi anıng birle éşleşti anıng birle, éşerişti anıng birle, ḳoldaşlıḳ ḳılıştı anıng birle çoġlaştı anıng birle (108/4) (s. 52).*

***Ḳorḳ**tı Tạngrıdın, sạḳnu turdı Tạngrıdın (153/4) (s. 62).*

***Ḳorḳ**up tẹṗretẗi ḳuḏruḳını açıldı ….. tẹṗretẗi (229/1-2) yılan tilini ün ḳıldı, savadı tẹṗretẗi anı ḳarışturdı taḳıtẗı bularnı (228/7-8) (s. 79).*

MM ḳorḳ — “korkmak” (s. 234).

Żarūretsizin bir namāznı ḳażā

Ḳılur bolsa yėtmiş ḳata ol zinā

Ana birle beyt’l-ḥarām içre ėr

*Biliŋ ḳılmışı tėg éşit **ḳorḳ** sına (162/1-2-3-4) (s. 115).*

Ribā loḳması bil toŋuznuŋ eti

Toŋuz ḳanı bilgil ribā şerbeti

*Ribā alsa yėse taḳı **ḳorḳ**masa*

Anıŋ üzre ėkki cihān laʿneti (248/1-2-3-4) (s. 128).

NF ḳorḳ — “korkmak” (s. 255-256).

*Andın [song] elgini köterdi taqı üç qata aydı: Ey Bār Ḫudāyā, sen bu kāfirlarnı helāk qılġıl! tėdi erse, kāfirlar **qorq**tılar, qaçtılar anıng üçün kim Peyġāmbar ʿas’nung qarġışı elbette kelmedin qalmaz tėp bilür erdiler (12/11-12-13) (s. 9).*

*Maʿnīsi ol bolur kim: Ey Peyġāmbar, Tangrıdın **qorq**ġıl taqı kāfirlarqa taqı munāfıqlarqa boy bėrmegil tėdi erse, Peyġāmbar ʿas taqı*

ʿĀyişe qatınġa kirdi raẕhā taqı aydı: Yā ʿĀyişe, çerig istiʿdādı qılġıl, silāḥlarımnı yaraşturġıl! tedi (48/3-4-5) (s. 35).

***Qorq**ar-men kim bu ümmetlerim Ḥaq teʿālāqa ortaq qılġaylar, tėp aydı (403/10) (s. 280-281).*

TQK ḳorḳ — “korkmak” (s. 91).

YB ḳorḳ — “korkmak” (s. 223).

***Ḳorḳ**arlar erne tidimiz tip tuta turġan altun nişānlıġ al tamġalıġ yarlıġ birdimiz (K. I. 50-51) (s. 114).*

*Taḳı bizning düşmenlerimiz köp turur bizning üçün ḥīle birle yalġan söz tüşürgey tip **ḳorḳ**armız kim sizler anıng bigin sözlerge ınanmay bizdin muʿayyen ḫaber bilmegınçe bizge öfke ḳılmaġaysiz tip umanurmız tiyü keremingizge iʿtimād ḳıla taḥiyyet-nāme irsāl ḳılındı (K. IV. 14-15-16-17-18) (s. 118).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qorq —, qorχ —, vor konsonanten auch qor —; qorqar [chorchar, chortun (st. –m), chorchil, chormac / korchsa / korkmagil] “ sich fürchten, ‘pauescere’ ” (s. 200).

GT ḳorḳ — “korkmak” (s. 307).

*Kiçe kündüz sulṭān ḫıdmatına meşġūlmen daġı ḫayrından ümīd tutup ʿuḳūbetinden **ḳorḳ**armen bu sözni züʿnnūn mıṣrī iş(i)tip yıġlap anga ayttı eger men tengriden eyle **ḳorḳ**sam idi kim sen sulṭāndan **ḳorḳ**arsen ṣıddīklar cümlesinden bolġay idim (81/1-2-3-4-5-6) (s. 40).*

İM ḳorḳ — “korkmak, çekinmek” (s. 555).

*Çekişdi ir birle ḫatun, taḳı ayıttı ol ḫatunġa: **ḳorḳ**ġıl Tengri’den, ol ḫatun ayıttı cevāb birip ol irge: **ḳorḳ**mas men tise eger bolsa ol nerse kim ḳıldı yawuz iş bolsa ol ḫatun kāfir bolur (22b/2-3-4) (s. 159).*

KK ḳorḳ — “korkmak” (s. 116).

Kİ qorqdı “qorqmaq fiilinden mazi, bugünkü manasında” (s. 79).

TT ḳorḳ — “korkmak” (s. 121).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ḳorḳ — “korkmak” (s. 388).

Gerçi ḳılur yüz kerem vaṣlı iter muḥterem

Līk besī ***ḳorḳ****aram Bābür anıng ḫūyıdın (94/5) (s. 174).*

İtingdür min saçıng zencīrini boynumġa muḥkem ḳıl

Ki vādī-yi firāḳıng içre ***ḳorḳ****ar min ki itkey min (95/3) (s. 174).*

BV ḳorḳ — “korkmak” (s. 770).

Melālet itti mini gerd līk ***ḳorḳ****ar min*

Ki yitkey anı disem ḫāṭırıngġa gerd-i melāl (381/5) (s. 315).

Ḳorḳ*aram ehl-i vefā āhı anga ḳılġay cefā*

Bu cefālar kim vefā ehliġa bünyād iyledi (614/2) (s. 499).

DG qorq — (- ar) (ablative) “to fear, be afraid (of)” (s. 361).

Şarḥ-i hacrıngdın, nigārā, gar bitisäm şamma’ē,

Qorq*aram andın ki nāzük ḫāṭırıng tutqay malāl (121/5) (s. 133).*

LÇ ḳorḳmaḳ “havf etmek, tevahhuş ve irtiâb, ictinâb eylemek, cebânet, ters vehm, telâş, endîşe” (s. 234).

LD ḳorḳ — “korkmak” (s. 529).

Sözlemek boldı bitig birle vü körmek uyḳuda

Ḳorḳ*aram kim luṭfī ḥālı bolmaġay mundın beter (530) (s. 58).*

Ḳorḳ*up öler-min il közi tiggey diyü sanga*

Ay tolun ay çıḳma kirer-sin vebālġa (1754) (s. 190).

SD ḳorḳ — “korkmak” (s. 503).

*Körgil maḥalnı bolsa yıraġ, **ḳorḳ**a titreyü*

Bu ḫasta cānıdın oḳı köp midḥat u s̱enā (57) (s. 104).

*Mini, ey ay, **ḳorḳ**ar-men ḳılıp dünyāda ser-geşte*

İşiking topraḳın közge tapılmas tūtiyā ḳılma (436) (s. 202).

ŞHD ḳorḳ — “korkmak” (s. 515).

Sin sin müselmān eylegen ol nefsini köp imgetür

*Heybetidin **ḳorḳ**up anı ḳılġan penā Muṣḥaf mudur (7b/11-12) (s. 72).*

ʿIşḳ otında ʿūd tig yandım ki peydā bolġa-min

***Ḳorḳ**aram közüm yaşıdın ġarḳ-ı deryā bolġa-min (134b/12-13) (s. 230).*

YED ḳorḳ — “korkmak, çekinmek” (s. 403).

***Ḳorḳ**ayın kim tofraġımge dāġ-ı ḥırmān ḳalmaġay*

Öltürür hicrānı hem ölsem hem ārmān ḳalmaġay

Tüşte hem bolsa bir eyyām-ı viṣālingni körüp (30/7) (s. 66).

Niçe kim āhım ḫadengiġa nişān irdi felek

***Ḳorḳ**up ol oḳ āfetidin her ṭaraf ḳaçmış felek (200/1) (s. 219).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ḳorḳ — “korkmak, sakınmak, çekinmek” (s. 579-580).

*Taŋrı Taʿālā fesādı sevmez (31b/1) daḫı ḳaçan eydilse aŋa **ḳorḳ** Taŋrı Taʿālā’dan (31a/7) (s. 18).*

*Taŋrı Taʿālā hidāyet vėrmez ẓālim ḳavümlerden görürsin ol kişileri ki yüreklerinde münāfıḳlıḳ vardur tizledürler anlar bile dost olurlar eydürler ki **ḳorḳ**ar-biz ki bize bir muṣībet yėtişe (115b/5-6) (s. 63).*

*Sen ḳorḳutmazsın yā Muḥammed illā ol kişileri ki ġaybıla Taŋrı'larından **ḳorḳ**arlar daḫı namāzı durġururlar daḫı özini arıtsa arınmaz illā öziçün ʿāḳıbet dönmek Allāh ḥażretinedür (471a/2-3) (s. 238).*

KT kork — "1. korkmak; 2. sakınmak, çekinmek; 3. endişe etmek" (s. 401-402).

*Bayık mu'minler anlardur kim, kaçan añıla Tañrı, **kork**a göñülleri (8/2) (s. 132).*

*Bayık anlar yaʿnî Zekeriyyâ dakı avratı, oldılar, iverler-idi hayırlarda; dakı okırlardı bizi, rağbat eyleyü uçmağa, dakı **kork**a tamudan; dakı oldılar, bize aşaklık eyleyiciler (21/90) (s. 264).*

*Ol vakt kim girdiler Dâvud üzere, pes **kork**dı anlardan; eyittiler: "**Kork**ma. İki hasm, güc eyledi bir nicemüz bir nicenüz üzere; pes hükm eyle aramuzda hakk-ıla, dakı hayf eyleme …" (38/22) (s. 371).*

*Andayık bellü eyler Tañrı âyetlerini, âdamılar içün; anun-ıçun kim anlar **kork**alar (2/187) (s. 22).*

*Bayık biz arz eyledük emanatı yaʿnî farîza taʿatları, göklere dakı yire dakı tağlara; pes onamadılar kim götüreler anı, dakı **kork**dılar andan (33/72) (s. 345).*

*Dakı eger yüz döndüresiz, bayık ben **kork**arın üzerünüze, ulu kün azâbını (11/3) (s. 166).*

*Dakı ilham virdük Mûsâ anasına, kim "Emzür Mûsâ'yı; pes kaçan kim korkasañ anun üzere, bırak anı deñize yaʿnî Nil ırmağına; dakı **kork**mağıl dakı kaygurmağıl (28/7) (s. 312).*

χorχkan : Korkan; dindar [= χorχuçı]

Xorχkanlarnı Eyämizdän haybatlı etär, kim ant içär sıŋarın kensiniŋ da yalğan çıχmaz (16r)[4] (s. 20).

Xorχkanlar Eyämizdän alğışlagaylar anı, barça oğlanları Jagopnuŋ, haybatlagaylar anı. **Xorχkan**lar Eyämizdän barça oğlanları Israjelniŋ, [25] ki heç etmädi da uyatlı alğışın yarlınıŋ da çövürmädi yüzün kensiniŋ mendän, yoχsa sarnaganıma menim alnına anıŋ işitti maŋa (32v)[24] (s. 42).

Antlarımnı tügällägäymen alnına barça **χorχkan**larınıŋ anıŋ (33r)[26] (s. 42).

Neçik köp ettiŋ yarlığamaχnı tatlılıχıŋdan seniŋ, Biy, χaysın ki saχladıŋ **χorχkan**larga sendän (45v)[20] (s. 56).

Közläri Eyämiziniŋ üsnä **χorχkan**larnıŋ kensindän, da kimlär umsanırlar yarlığamaχına anıŋ (49v)[18] (s. 60).

Böläki friştälärniŋ Eyämniŋ çövräsinädir kensindän **χorχkan**larnıŋ da saχlar alarnı … [10] Xorxuŋuz Eyämizdän, barça ariläri anıŋ, zerä yoχtur nemä eksiklik **χorχkan**larga andan (50v)[8] (s. 62).

Berdiŋ sendän **χorχkan**larga nişan, ki tirilgäylär yüzündän yaynıŋ (98v)[6] (s. 122).

Xorχkanlar Eyämizdän umsandılar Biygä, boluşuçı da χutχaruçıdır alarga … [21/13] Alğışladı Biy **χorχkan**larnı kensiniŋ, kiçilärni da ululârnı (202r)[19/11] (s. 244).

Xorχkanlar sendän körgäylär meni da färah bolgaylar, zerä men sözüŋä seniŋ umsandım (213r)[74] (s. 256).

Ögütlägäylär meni **χorχkan**lar sendän, da kimlär tanırlar tanıχlıχıŋnı seniŋ (213v)[79] (s. 256).

Yoχsa biyandi Biy **χorχkan**larga kensindän, da alarga, kimlär umsanırlar yarlığamaχıŋa anıŋ (251v)[11] (s. 302).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK ḳorḳ – ġanlar, ḳorḳ – ġanlarnı, ḳorḳ – ġanlarḳa (s. 468).

*Taḳı nä kim ḳılsaŋız ḫayrdın küfr kätürmägäy siz aŋa. Taḳı taŋrı bilir ök **ḳorḳġan**lar (3/115) (s. 44).*

*Yol bar kim väfā ḳılsa ʿahdiŋä taḳı ḳorḳsa ḥaḳīḳat üzä ṭaŋrı säwär **ḳorḳġan**larnı (3/76) (s. 41).*

*Taḳı ewüŋ yarlıḳamaḳ tapa iḏiŋizdin taḳı uçmaḫḳa anıŋ eni köklär taḳı yär anuḳ ḳılındı **ḳorḳġan**larḳa (3/133) (s. 46).*

KTS ḳorḳġan “dindar; mümin. (harfi harfine: korkan)” (s. 172).

***Ḳorḳġan**lar uştimaḥlar içindä… (56/4) (s. 172).*

HAREZM TÜRKÇESİ

NF ḳorḳ – ġan, ḳorḳ – ġanraḳıngız (s. 256).

*Yā Abā Bekr, ol kimerseni ḫalīfa qılġıl kim Ḥaq rıżāsı üçün ʿamel qılġan turur, taqı hemīşe rāst sözlegen turur, taqı dīn içinde qavī turur, taqı muʾminler andın rāżī tururlar, taqı ferīşteler andın ḫoşnūd tururlar, taqı Tangrı teʿālādın **qorqġan** turur (102/14-15-16) (s. 74).*

*Ḥaqīqatda sizlerde ḥürmetligleringiz Tangrı qatında Tangrıdın **qorqġan**raqıngız turur (51/12-13) (s. 37).*

TQK ḳorḳġan “korkan” (s. 91).

χorχmaχ : Korkma, korku

Antı, χaysı ki ant içti Aprahamga, atamızga bizim, bermä bizgä [74] başχa **χorχmaχ**tan χutχarılmaχnı duşmanlarımızdan bizim (207v)[73] (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY kork – mak (s. 556).

*Atkanmak yapşınmak köngüllerin amırtgururlar kut bulmış kiçig kölüklüg tözünlerning teg sansarka korkdaçı ürkdeçi **korkmak** ürkmek köngüllerin bogururlar (291/1-2-3-4-5) (s. 183).*

MS ḳorkmaḳ “korkma” (s. 415).

*Maytrısimit nom bitigde belgürtme balıḳ uluşuġ körüp **ḳorḳmaḳ** aymanmaḳ atlıġ sekiz yigirminç ülüş nom tükedi (55/2-3-4-5) (s. 111).*

HAREZM TÜRKÇESİ

ME ḳorkmaḳ (s. 147).

*Tęʿęmmül birle bilmek tiledi yobıladı anı, eligledi anga ḳorḳtı andın, **ḳorḳmaḳ** tiledi andın ḳoldaşlıḳ tiledi, ḳılıştı andın (208/1) (s. 75).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qorqmaq “ furcht, ‘pauescere’ ” (s. 200).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ḳorḳ – maġıla, ḳorḳ – maġiçün, ḳorḳ – maḳ, ḳorḳ – maḳda, ḳorḳ – maḳdan, ḳorḳ – maḳdur, ḳorḳ – maḳlar (s. 580).

*Duʿā diler-siz Taŋrı Taʿālā’dan **ḳorḳmaġ**ıla (135a/7) (s. 74).*

*Ol oldur gösterür size yıldırım **ḳorḳmaġ**içün daḫı ummaġiçün daḫı ḳoparur buludı aġırlar (263b/5-6) (s. 138).*

*Eyit yā Muḥammed aylar ḫalḳ vaḳt bilmegiçündür daḫı hac günlerini bilmegiçün yaḫşılıḳ ol degildür ki gire-siz evlere ardlarından lākin yaḫşılıḳ Taŋrı’dan **ḳorḳmaḳ**dur (28b/5-6) (s. 16).*

KT korkmak “1. korkma, korku; 2. Allah’tan korkma, takvâ” (s. 402).

Dutmasun mu’minler kâfırları dostlar, mu’minlerden ayruk. Dakı her kim işler-ise şunı, degül Tañrı’dan nesene içinde; illâ kim korkasız anlardan, ***korkmak*** *(3/28) (s. 40).*

Ol vakt kim, kıldı anlar kim kâfır oldılar, göñülleri içine hamiyyeti, câhillik hamiyyeti, pes indürdi Tañrı dölenmegi, Yalavacına dakı mu’minlere, dakı lâzım eyledi anlara ***korkmak*** *sözini yaʿnî «Lâ-ilâhe illa’llah»; dakı oldılar lâyıkırak ana, dakı ehli anun (48/26) (s. 423-424).*

χorχu : Korku (Metinde: “Allah korkusu”)

Xulluχ etiŋiz Eyämizgä **χorχu** bilä da sövünüŋüz alnına anıŋ titrämäχ bilä (2v)[11] (s. 2/3).

Kiriyim (5r) öviŋa seniŋ, yerni öpiyim ari dacarıŋa seniŋ **χorχu**ŋ bilä seniŋ (4v)[7] (s. 6).

Anda χorχkaylar **χorχu** / **χorχu**nu, χayda ki bolmagay / bolmasa **χorχu**, zerä Biydir övlärinä / cınsı artarlarnıŋ / toğrularnıŋ (15v / 13r)[5] (s. 20/21).

Da övündürdüŋ χuvatıŋ bilä seniŋ obozlarına arilikiŋdän seniŋ, [14] işitti cıns da öçäşländilär, da **χorχu** aldı turganlarnı Pġştaci ulusta … [16] Tüşkäy üstlärinä alarnıŋ ah da **χorχu**, da χuvatından biläkiŋniŋ seniŋ taş χaytkaylar (26r)[13] (s. 32/33).

Xorχusu Eyämiznıŋ surptur (28r) da / ari da χalır meŋilik (27v / 22r)[10] (s. 36/37).

Keri ettiŋ alarnı, kim ki saχlar **χorχu**nu boş (44r)[7] (s. 54).

Barça duşmanlarımdan artıχ boldum ırısvay χonşularıma menim, asrı ah da **χorχu** tanışlarıma menim (44v)[12] (s. 56).

Keliŋiz oğlanlarım, da işitiŋiz maŋa, da **χorχu**sun Eyämiznıŋ övrätiyim sizgä (51r)[12] (s. 62).

Yoχtur **χorχu**su Teŋriniŋ alnına közünüŋ anıŋ (55r)[2] (s. 66).

Anda χorχkaylar **χorχu**, χayda ki bolmasa **χorχu**, zerä Teŋri tozdurur söväklärin yüz körgänlärniŋ (86v)[6] (s. 106).

Yüräkim bulġandı mendä, da **χorχu**su ölümnüŋ tüştü üstümä menim (88r)[5] (s. 108).

Çıχartın oġlanlar sındıruçılar etkäy alarnı, da içkärtin hummalarından anda zburen'a da **χorχu** (90v)[25] (s. 110).

Mendä toχtattı öçäşmäχiŋ seniŋ, **χorχu**ŋ seniŋ muşχullattılar meni (119v)[17] (s. 185).

Ah da **χorχu**ŋnu seniŋ başladıχ, (157v)[18] (s. 192).

Unuttular Teŋrini tirlik etüçilärin kendiläriniŋ, ki etti ulu ulu kendiniŋ Mısırda [22] tamaş[a]ların kendiniŋ yerinä K'amnıŋ da **χorχu**sun kendiniŋ üstnä Xızıl teŋiziniŋ (146v)[21] (s. 225).

Toχtat χuluŋda seniŋ sözüŋnü seniŋ, **χorχu**ŋnu seniŋ (209v)[38] (s. 252).

Xada **χorχu**ŋa seniŋ tenimni menim, zerä yarġularıŋdan seniŋ χorχarmen asrı (217r)[120] (s. 260).

Xuvatın **χorχu**nŋnuŋ seniŋ aytkaylar (197r)[6] (s. 299).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB ḳorḳu "korku" (s. 272).

Bularda ḳayuḳa ulansa bu öz

*İḍi **ḳorḳu** aynu tapuġ ḳılġu uz (4049) (s. 408).*

Ḳayusı biyabanda yügrür kezip

*Bayatḳa bu **ḳorḳu** saḳınçın sızıp (6156) (s. 610).*

KSK ḳorḳġu "korku *bkz*. ḳorḳuġ" (s. 468) ; ḳorḳuġ "korku *bkz*. ḳorḳġu" (s. 468).

*Taḳı kim kim ḳılsa anı ärmäz taŋrıdın närsä içindä mägär kim ḳorḳsaŋız anlardın **ḳorḳġu** närsädin taḳı ḳorḳutur sizni taŋrı özindin (3/28) (s. 36).*

*Yārī tiläŋlär särinmäk birlä namāz birlä bütünlükün ol uluġ turur mägär **ḳorḳuġ** beriglilär üzä (2/45) (s. 5).*

*Anlarḳa s̱ävābları anlar anıŋ iḏisi ḳatında. Taḳı yoḳ **ḳorḳuġ** anlarnıŋ üzä taḳı anlar ḳaḏġurmazlar (2/274) (s. 31).*

*Kämişgäy miz anlarnıŋ köŋli içindä kim küfr kätürdilär **ḳorḳuġ**nı anıŋ birlä kim ortaḳ ḳoştılar taŋrıḳa ol närsäni kim indürmädi anıŋ birlä ḥüccät (3/151) (s. 48).*

KTS ḳorḳıġ “(*bak*. ḳorḳuġ) korku” (s. 172); ḳorḳu “*bak*. ḳorḳuġ” (s. 172); ḳorḳuġ “(*krş*. ḳorḳıġ) korku” (s. 172).

*Ägär aḍın närsä ḳılsa musa **ḳorḳıġ**ı ärdi (29b/19) (s. 172).*

***Ḳorḳu**sı artuḳ bolsun teyü (64b/11) (s. 172).*

*Tüşti köñülläringä **ḳorḳuġ** (80/1) (s. 172).*

*Anı uluġ **ḳorḳu**lardın saḳlar (144/23) (s. 172).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ḳorḳu “korku *krş*. ḳorḳuġ” (s. 374) ; ḳorḳuġ *bkz*. ḳorḳu (s. 374).

*Nūḥ ʿaleyhi’s-selām ḳarġaġa duʿā ḳıldı; Mevlī ʿazze ve celle saŋa ḳatıġlıḳ ẹmgekde (27r/1) **ḳorḳu**nçda ʿömri āḫir boldı (26v/21) (s. 37).*

*Mūsī ḳorḳtı secdege bardı aydı: İḏiyā meni bu **ḳorḳuġ**dın ḳutḳarġıl, bu tilekdin peşīmān boldum (121r/6-7) (s. 169).*

ME ḳorḳuġ “korku” (s. 147).

*İki ḳāfiyẹlü ḳıldı bẹytni, yarım bẹyt aydı ḳorḳutdı anı yā **ḳorḳuġ**ını kiterdi sịngịredi anga (80/8) (s. 46).*

Duş, bẹdẹl bẹrdi anga Tạngrı ***ḳorḳuġ****ından amānnı, bẹdẹl ḳıldı Tạngrı anga ḳorḳunçdın ẹnçlikni aġır kẹldi anıng üze (85/8) (s. 47).*

NF ḳorḳuġ “korku *krş*. ḳorḳunç” (s. 256).

Ḥaq teʿālā kāfirlarqa ***qorquġ*** *kemişti (74/3-4) (s. 54).*

Qaçan kim mundaġ tüş kördüm erse, (192/1-2) könglümke ***qorquġ*** *kirdi kim mundaġ ustāḫlıq neteg qıldım; Peyġāmbar ʿas ravżasını aḫtardım taqı süngüklerini çıqardım (191/17) (s. 132).*

Anıng aḥvālını mundaġ kördük erse, bizlerke taqı mundaġ (239/1-2) iş bolmasun tẹp sening qahrıngdın qorqup yıġlayur-biz, tẹdiler erse, Ḥaq teʿālādın ḫitāb keldi kim: Ey ẹkki uluġ ferīşteler, zīnhār ve zīnhār ***qorquġ*** *içinde bolung, menim qahrımdın imīn bolmang, fāriġ turmang, tẹp aydı (238/17) (s. 165).*

TQK ḳorḳuġ “korku” (s. 91).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qorqu [korkuku (*st*. korkusu, 3. Pers.)] “furcht” (s. 200).

İM ḳorḳı “korku” (s. 555) ; ḳorḳu “korku *bkz*. ḳorḳı” (s. 556).

Taḳı ayıtġay: iy Tengri, saġlıḳ birgil manga sening şifāng birle taḳı devā ḳılġıl manga sening devāng birle taḳı saḳlaġıl meni seskenmekden, ***ḳorḳı****dan taḳı ḫavfden taḳı sökellikden taḳı aġrıġdan (91b/6-7) (s. 200).*

Bu, ***Ḳorḳu****da Namāz Ḳılmaḳnıng İşigi Turur, bilgil rāstı* ***ḳorḳu****da namāz ḳılmaḳ meşrūʿ turur bizim zemānemizde (236a/6-7) (s. 292).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ ḳorḳu “havf, dehşet, muhavvif, mûhiş, korkulacak” (s. 234).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ḳorḳı *bk*. ḳorḳu (s. 581) ; ḳorḳu “korku” (s. 581).

*Pes çıḳar şular andan daḫı ol taşlaruŋ nicesi düşer yüce ṭaġlardan pāre pāre olur Taŋrı Taʿālā **ḳorḳı**sından (11a/3-4) (s. 6).*

*Ol kimseneler kim çıḳdılar ėllerinden anlar niçe biŋleriken ölüm **ḳorḳu**sından (38b/4-5) (s. 22).*

*Duʿā dileŋüz Taŋrı Taʿālā’dan **ḳorḳu**yıla (160a/4) (s. 86).*

KT korkı: → korku (s. 402) ; korku, korkı “korku” (s. 404).

*Dakı bayık bir nicesi oldur kim aşağa iner, tağ depesinden; Tañrı **korku**sından (2/74) (s. 9).*

*Bırağavuz göñüllerine anlarun kim kâfır oldılar, **korku**; andan ötürü kim ortak eylediler Tañrı’ya, anı kim indürmedi anun-ıla yaʿnî butlar, huccat (3/151) (s. 51).*

*Pes ol vakt kim gitti İbrâhim’den **korku**, dakı geldi ana muştılık; tartışur idi bizüm-ile, Lût kavmı hakkında yaʿnî firiştelere eyitti: “Anlarun arasında mu’minler var-iken, nite azâb eyleyesiz!” (11/73) (s. 173).*

χorχuçı : Korkan, korkmuş; dindar [= χorχkan]

Xorχuçısın Eyämiznıŋ haybatlı etär, kim ki ant içär sınarın kendiniŋ da yalġan (14r) çıχmas (13v)[4] (s. 21).

Xuvatlıdır Biy **χorχuçı**larına kendiniŋ (28v)[14] (s. 47).

Xorχuŋuz Eyämiz(38v)dän barça ariläri anıŋ, ki heç nemä yoχtur eksiklik **χorχuçı**larına anıŋ (38v)[10] (s. 63).

Yarlıġamaχnı etti cınstan cınska **χorχuçı**larına kendiniŋ, (206v)[50] (s. 315).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KM ḳorḳ — ucılar (s. 69).

*Ayaḳ üstine durmaḳ rüküdür Ḳur'ān-ıla Nebī hadīṯi bile Ḳur'ān didügümüz Tañrı Taʿālā'nuñ ḳavlidür duruñuz Allah-içün ḳorḳu birle **ḳorḳucı**lar (17a/4-5-6) (s. 11).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT korkıcı, korkucı "1. korkan; 2. takva sahibi, müttaki" (s. 402).

*Ol vakt kim girdiler anun üzere, eyittiler: "Selâm olsun!" Eyitti: "Bayık biz sizden **korkıcı**laruz." (15/52) (s. 203).*

*Dakı konıldı nâme yaʿnî yazuk müzd nâmeleri. Pes göresin yazukluları, **korkıcı**lar andan kim anun içindedür; dakı eyidürler: "İy vâveyli bize! Ne oldı uşbu nâmeye, komaz giçi yazukdan, ne dağı ulu yazukdan, illâ saydı anı!" Dakı buldılar anı kim işlediler, hazır; dakı zulm eylemez Çalabun kimseye (18/49) (s. 234).*

*Dakı arka virmek isten sabr-ıla yaʿnî taʿatlar üzere; yâhud murad bundan, oruç dutmakdur, dakı namâz-ıla; dakı bayık ol namaz, uludur yaʿnî ağırdur, illâ **korkıcı**lar üzerine (2/45) (s. 6).*

*Dakı degül dükeli şunun, illâ yakın dirlik gönenmegi; dakı âhırat, Çalabun katında **korkıcı**larundur (43/35) (s. 402).*

χorχulu : Korkulu, korkan; dindar; korku veren

Kişi χan töküçi da **χorχulu** da ustatnı murdar etärsen, Biy, (4v)[7] (s. 6).

Biy biyiklängän da **χorχulu**, χan ulu üsnä barça yerniŋ (76v)[3] (s. 94).

Keliŋiz da köriŋiz işin Teŋriniŋ, neçik **χorχulu**dırlar sağış bilä artıχ barça adam oğlanlarından (105v)[5] (s. 130).

Keliŋiz da körüŋüz işin Teŋriniŋ, neçik ki **χorχulu**dur sağışı bilä, ne ki barça oğlanları adamlarnıŋ (82v)[5] (s. 131).

Sen **χorχulu**sen, da kim bolur turma alnıŋa seniŋ? (129r)[8] (s. 158).

Tapunalıχ ulu atıŋa seniŋ, zerä **χorχulu** da surptur, (169v)[3] (s. 206).

Da **χorχulu**dur atı anıŋ (198v)[10] (s. 240).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT qorquġlı “afraid” (s. 234).

*Anlar kim bittilär **qorquġlı**lar andın (42/18) (s. 234).*

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK ḳorḳuġlı “korku veren, korkutan” (s. 91).

χul : Allah’a göre insan, kul

Kök aytar haybatın Teŋriniŋ, da etkänin **χul**unuŋ anıŋ aytar toχtalmaχlıχ (21v)[2] (s. 35).

Zerä **χul**uŋ seniŋ saχlagay bunı / bunu, saχlaganına anıŋ / saχlama aŋar tölöv köptir / köp … [14] da yattan saχla **χul**uŋnu seniŋ (28r / 22v)[12] (s. 36/37).

Çövürmä yüzüŋnü mendän, da yaŋılmagın öçäşmäχıŋ bilä **χul**uŋdan seniŋ (39r)[9] (s. 50).

Körgüz yüzüŋnü seniŋ **χul**uŋa seniŋ, (45r)[17] (s. 56).

Xutχarır Biy boyların **χul**lar(52r)nıŋ kensiniŋ, (51v)[23] (s. 64).

Aytkaylar här sahat: uludur Teŋri, − da kimlär ki klärlär eminlikni **χul**uŋa seniŋ (54v)[27] (s. 66).

Budaχı **χul**larıŋnıŋ toχtalgay anda, (115r)[37] (s. 142).

Saldılar tenlärin **χul**larıŋnıŋ seniŋ yaman uçarlarına köknüŋ (138r)[2] (s. 168).

Biy, χutχar **χul**uŋnu seniŋ, (147v)[2] (s. 180).

Aŋdı ari sözün kensiniŋ, ki edi Apraham **χul**u bilä kensiniŋ (182v)[42] (s. 222).

E, Biy, men **χul**uŋmen seniŋ, **χul** da oğlı karavaşıŋnıŋ seniŋ (203v)[7/16] (s. 246).

Ne χadardır künläri **χul**uŋnuŋ seniŋ? (213v)[84] (s. 258).

Xuluŋmen seniŋ men, (217v)[125] (s. 262).

Tas etkin, Teŋri, duşmanlarımnı menim da tas etsärsen barça incitüçilärimni canımnıŋ menim, zerä men **χul**uŋ seniŋ men (195r)[12] (s. 297).

Da hali yoχtur bizgä vaχt açma ağzımızni biznim, zerä uyatlı da kültkü bolduχ **χul**larıŋa seniŋ χuluχ etkän (204r)[33] (s. 312).

Hali çeş **χul**uŋnu seniŋ, Biy, sözünä körä seniŋ eminlikkä, [30] ki kördü közlärim menim χutχarmaχınnı seniŋ, [31] χaysı ki hadirläpsen alnına barça joğovurtnuŋ (208r)[29] (s. 317).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY kul “köle, erkek köle” (s. 155).

*Özi y(a)ñ(ı)ltı k(a)g(a)nı ölti bod(u)nı küñ **kuul** boltı (KT D20) (s. 28).*

*T(a)bg(a)ç bod(u)nka b(e)gl(i)k urı og(ı)lin **kuul** kıltı (e)ş(i)l(i)k kıız og(ı)lin küñ kıltı (BK D7) (s. 52).*

UYGUR TÜRKÇESİ

IB kul “kul, köle” (s. 56).

Kul *sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı tengrigerü yalbarur (54) (s. 24).*

İKP qul; XWL, QWL “uşak, köle; kişi adı” (s. 188).

MS ḳul “köle” (s. 420).

Men karı ***ḳul*** *boltum (16/6) (s. 63).*

Amarıları öngre ajunta beg işi bolup er at ***ḳul*** *künglerinin aş ton yigü içgülerin istiler (75/52-53-54-55) (s. 142).*

SUK Qul “personenname” (s. 277) ; qul “sklave” (s. 278).

US qul “rab” (s. 280).

Üİ ḳul “kul, köle” (s. 159).

Ayaġḳa tegimlig ary-a (104b/1) daz-i baḫşı munı sözleyür tözün(e)r ***ḳul****ı tip (104a/18) (s. 38).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ḳul “kul” (s. XL).

İlahi keçürgen iḍim sen keçür

Neçe me ḫaṭalıġ ***ḳul*** *ersem sanga (37-38) (s. 44).*

Tirip köngli toḍmaz közi suḳ baḫıl

Ḳul *ol malḳa malı anga erklig ol (255-256) (s. 60).*

DLT kul “kul, köle” (s. 375).

Kut kuwığ bėrse idhim ***kul****ınğa*

Künde ışı yükseben yokar agar (I, 320/25-26).

Kul *Tenğrige tapdı (II, 3/5).*

Kul *Tenğriden korkdı (III, 421/20-21).*

IKT qul “servant, slave” (s. 236).

*Aydı ʿĪsā: män Tangrı **qul**ı turur män, berdi manga Bitig (19/30) (s. 101).*

*Ol kim ıḏtımız **qul**umız üzä furqān künindä (8/41) (s. 236).*

*Mujda bergil mäning **qul**larımqa (39/17) (s. 236).*

KB ḳul “kul, köle” (s. 289-290).

*Öḍürse bayat bir tilemiş **ḳul**ın*

Angar dünya birmez arıtur yolın (3524) (s. 354).

*Negü tir eşitgil yazuḳluġ **ḳul**ı*

Yazuḳın bilip ʿuẕri ḳoldı tili (5123) (s. 511).

Adaş ḳoldaşım tip ınanç boldaçı kim

*Anı beg ḳılıp men özüm **ḳul** bolayı (6586) (s. 649).*

KSK ḳul “kul, köle” “(s. 480-481).

*Ay yaʿḳūb **ḳul**ı oġlanı yāḏ ḳılıŋlar mäniŋ niʿmät berdükümni ol kim niʿmät berdim silär üzä tükäl ḳılıŋlar mänim ʿahdimni tükäl ḳılayın siziŋ ʿahdiŋizni mendin ḳorḳuŋlar (2/40) (s. 4).*

*Tap iḏiŋ **ḳul**lar<ı>nıŋ yazuḳlarını biligli körügli ol (17/17) (s. 203).*

*Ögdilig ol iḏikä kim indürdi **ḳul**ı üzä bitigni ḳılmadı anı ägri (18/1) (s. 211).*

*Aydı ʿīsā män taŋrı **ḳul**ı män berdi maŋa bitigni. Kıldı meni sawçı taḳı ḳıldı meni ḳutluġ ḳanda kim bolsa män buyurdı maŋa namāznı zäkātnı tirig bar ärginçä (19/31) (s. 222).*

KTS ḳul “köle” (s. 179).

*Firʿavn aydı ägär anıñdın ötsä sizlär mänim ŋaş **ḳul**larımdın bolġaysizlär teb (30b/2) (s. 179).*

*Bu suräni oḳıġuçı **ḳul** küñ (31b/31) (s. 179).*

*Miñ altunı bar ärdi wä **ḳul** ḳarabaşı bar ärdi (136/10) (s. 179).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML kul “köle” (s. 47).

KE kul “kul, köle” (s. 397-398).

*Yūsufnıŋ ḳırḳ ḥācibi boldı, ḳırḳ miŋ satḳun almış **ḳul** ḳarabaş[ı] boldı (92v/19-20) (s. 129).*

*Ḫıżr aydı: men saŋa külmesmen, İḍi ʿazze ve celleniŋ ḳudretin taŋlanur, bir **ḳul** ṣabr ḳılur ėmgeksiz ṭaʿām bėrür, bir **ḳul** ṣabr ḳılmas aŋa ėmgek birle ṭaʿām bėrür (130r/10-11-12) (s. 183).*

ME ḳul “kul, köle” (s. 151).

*Bėzgek başın ḳuyuḳaṫtı, közin yerge ṭikti boşadı bulunnı, ıya bėrdi esīrni ıyınmış bulun bėrdi anga mālnı, ıḍu bėrdi anga tıwarnı āzād ḳıldı **ḳul**nı, kėndü tileklü ḳıldı **ḳul**nı (25/6-7-8) (s. 35).*

*Ḳulluḳ ḳıldı Taŋrıġa, ṭaṗundı Taŋrıġa ḳulluḳ tiledi andın Taŋrı, **ḳul** tutundı anı Taŋrı (169/5) (s. 66).*

MM ḳul “köle, kul” (s. 235-236).

Kerek ėrse ėkki ajunda amān

*Küḍezmek kerek **ḳul** arıġlıḳ yolı (84/3-4) (s. 103).*

Bėrür ėkki batman fıṭır buġdayı

*Özindin **ḳul**undın kişiniŋ bayı*

Taḳı nā-resīde oġul ḳızıdın

Tamām bolmışında oruçnuŋ ayı (173/1-2-3-4) (s. 117).

Köŋül birle tün kün tilek bu kerek

*İḍi ḥażretinde bu **ḳul** n’ėtse yėg (176/3-4) (s. 118).*

NF ḳul “kul, köle; Allah’a göre insan” (s. 266-267).

*Andın song aydı: Ey yārānlarım, taqvā, perhīz birle tiriling, taqı zīnhār u zīnhār bėş namāznı saqlang, taqı **qul** qaravaşlarnı artuq emgetmeng, şefqat qılıng! tėdi taqı minberdin tüşti (87/1-2) (s. 64).*

*Aydı: Ey Bār Ḫudāyā, men musulmān ʿÖmer **qul**ung baḫīl turur-men (105/10) (s. 76).*

*Ḥaq tebāraka ve teʿala ferīştelerke ḫiṭāb qıldı taqı aydı: Ey arıġ **qul**larım, bu Barsīsānıng ʿibādatından nė taʿaccub qılur-siz? (368/5-6) (s. 255).*

TQK kul “1. Tanrı’ya göre insan, kul; 2. köle” (s. 98).

YB ḳul “kul” (s. 224).

*Ve ḫulūṣ-ı muḥabbet ʿabher-i şemīm revāne olduḳdan soŋra maʿrūż olunan oldur ki ḫāṣ **ḳul**uŋız muḥibbāne ve muḫlişāne duʿā ve teḥāyā vāṣıl olandın soŋ yer öpüp iʿlām ḳılınur kim ruḳʿa-i şerīfiŋiz bize degdi el-ḥamdüli’llāh besī ġāyet sevindük öpüp başımız üzerine ḳoduk (K. VII. 14-15-16-17) (s. 123).*

*Sulṭānımuŋ niçe biziŋ kibi ṣadaḳasını ister **ḳul**ları vardır (K. IX. 7) (s. 127).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qul [kul] “sklave, diener” (s. 202).

GT ḳul “kul, köle” (s. 312).

*İlāhī bu ḳarı miskīn **ḳul**ungnı, bağışla körgüzüp toġrı yolungnı (161/4) (s. 80).*

*Bu yarlı **ḳul**ların dayim feraḥda beslesin dip cān ḳoyuptur mıṣr mülkinde seni ḥaḳ ḥācibü’l-ḥüccāb (317/10) (s. 158).*

İM ḳul “kul, köle” (s. 559).

*Taḳı Şāfiʿī İmām ayıttı: müsülmān kişi birmegey fıṭranı kāfir **ḳul**larından anıng üçün fıṭra vācib bolur anıng ḳatında **ḳul** öze (262a/1-2) ol kāfir **ḳul** fıṭra ehlinden degül. Taḳı kim kim bir **ḳul** satsa taḳı ol ikisining birine ḫıyār bolsa ol **ḳul**nıng fıṭrası anıng öze turur kim kimge kim ol **ḳul** bolsa, maʿnāsı kaçan kim kiçse fıṭra küni taḳı ḫıyār bāḳī bolsa (261/7-8) (s. 309).*

KF ḳul “kul, köle” (s. 1026).

*Ḳaçan ol **ḳul**uŋ ḫōcāsı uşbu nemelerge danuḳ durḳuzsa, ol kendü şārınuŋ ḳāḍısınuŋ ḳatında daḫı ol danuḳlar ol **ḳul**uŋ adını daḫı cinsini daḫı ṣūretini daḫı boyını eyidgeyler, daḫı mundan ṣoŋra ol ḳāḍı varaḳa yazġay ol **ḳul** dutulġanı şārnuŋ (123b/9-10-11-12-13) (s. 299).*

*İmām Şāfiʿī ḳatında ḫamur içen kişinüŋ ḥaddı ḳırıḳ aġaçdur seksen degüldür. Ḳaçan **ḳul** kişi içse anuŋ ḥaddı ḳırıḳ aġaçdur, bizim ḳatımızda daḫı (385b/19-20-21-22) (s. 844).*

Kİ qul “bugünkü manasında” (s. 80).

KK ḳul “köle” (s. 117).

KM ḳul “kul, köle” (s. 70).

*Ḥaḳ Muḥammed **ḳul**uñdur rasūlüñdür andan oḳuya (35b/6) (s. 23).*

*İḥsān didügümüz ol iḥsāndur Tañrı yaratġan **ḳul**lara daḫı şefḳat eylemekdür anlara (44b/3-4) (s. 28).*

TT ḳul “köle” (s. 123).

TZ kul “kul, köle” (s. 210).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ḳul “kul, köle” (s. 391).

*Āzādınga **ḳul** bolay ki ḫaṭṭıng kitürüp*

Hicring ġamıdın iyledi āzād mini (314/2) (s. 259).

*Kāfı bu ki **ḳul**unga dürüst ol*

ʿIşḳ işide süst bolma rüst ol (556/14) (s. 317).

BV ḳul “kul, köle” (s. 775).

Mini bir nāme birle dil-berim yād itmedi hergiz

***Ḳul**ın ḳayġudın ol ḫaṭ birle āzād itmedi hergiz (218/1) (s. 180).*

*Ni ata vü ni oġul sin şeh yigit min ḳarı **ḳul***

Hiç ata körmeydür irkin sin kibi bed-mihr oġul (371/1) (s. 308).

DG qul “slave, servant” (s. 361).

Ey saçları sunbul, yüzi gül, boyı ṣanavbar,

*Şīrīn dodaqıng **qul**ları dur şahd ilä şäkkär (55/1) (s. 67).*

*Ne san bārē mäning teg **qul** Gadāġa ol eşikdä kim*

Tilänçi dek quyaş har ṣubḥdam barur ki şay lillāh (186/7) (s. 198).

LD ḳul “kul, köle” (s. 543).

Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek

Öz ḳulıġa ḫˇācedin ʿizzet hemīn bolġay hemīn (20) (s. 4).

*Serv-i āzād boyı birle **ḳul** bolur*

Tā ki raʿnā boyıdın boy alġa-min (2532) (s. 276).

SD ḳul “kul, köle” (s. 510).

Ey Muḥammed atıng u Maḥmūd zātınġa maḳām

***Ḳul**larınġa kemterīn nüzlī irür Ḫuld-ı berīn (36) (s. 98).*

*Felek Sekkākī̆ge bu kün **ḳul**ung-min dir, cihet ẓāhir*

Tün aḫşam itlering birle oturmış bir zamān, ey cān (419) (s. 196).

ŞHD ḳul “köle, kul” (s. 524).

Yā Resūlallāh naẓar közüngdin imdi salmaġıl

*Ümmetingning arasında Şibānī **ḳul**dur ayaḳ (7b/2-3) (s. 71).*

Bir ʿacāyib serv-ḳadd u bir ʿacāyib cilvesi

*Bir ʿaceb şīrīn sözidür bolayın barıġa **ḳul** (93a/10-11) (s. 177).*

YED ḳul “kul” (s. 404).

Kef-i tofraġ üçün eyler cedel her şāḥib-i efser

*İ kimdür kim **ḳul**ın başıġa tutmış tāc-ı kerremnā (5/2) (s. 44).*

Devletlü bigim ḥāl-i dilim ḫānıma aytıng

*Zīnhār bu **ḳul** ʿarżını sulṭānıma aytıng (149/1) (s. 175).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ḳul “kul, köle, insan, esir” (s. 583-584).

*Bir mü’min **ḳul** yā ḳırnaḳ diyet daḫı teslīm eylesün ehline lākin ehli bağışlasalar ecr Allāh üstine olur (92a/3) (s. 51).*

*Şükr ol Allāh’a ki indürdi **ḳul**ı üstine ki Muḥammed resūlullāhdur Ḳur’ān’ı daḫı Ḳur’ān’da egrilik ḳılmadı (312b/2) (s. 161).*

*Cezā vėrmegiçün anlara s̱evāblarını ʿamellerinden yaḫşı s̱evāb Taŋrı Taʿālā kifāyet ėdici degül midür **ḳul**ına (499b/5-6) (s. 253).*

KT kul “1. Tanrı yaratığı, Tanrı’ya nazaran insan, kul; 2. hür olmayan, köle” (s. 406).

*Dakı Ol Ol’dur kim kabûl eyler tevbeyi **kul**larından, dakı afv eyler yavuz işlerden, dakı bilür anı kim işlerler (42/25) (s. 397).*

*“Döndürilmez söz benüm katumda; dakı degülin ben, zulm eyleyici **kul**lara.” (50/29) (s. 429).*

*Dakı anlar kim zıhâr eylerler avratlarına; andan, dönerler ana kim eyittiler yaʿnî kasd eyleyeler kim avratlarına yakınlık eyleyeler; azâd eylemekdür bir **kul** -yâ bir karavaş-, andan ilerü kim yakınlık eyleye ol iki (58/3) (s. 457).*

χulluχ / χuluχ et — : Kulluk etmek

Xulluχ etiŋiz Eyämizgä χorχu bilä da sövünüŋüz alnına anıŋ titrämäχ bilä (2v)[11] (s. 2/3).

Boyum anıŋ bilä tiridir, da oğlum **χulluχ et**käy aŋar (33v)[31] (s. 42).

Canım menim anıŋ bilä tirilir, da züratim menim **χuluχ et**käy aŋar (26v)[31] (s. 43).

Yerni öpkeyler aŋar barça χanları yerniŋ, da barça millät **χulluχ et**käy aŋar (119v)[11] (s. 146).

Xuluχ etiŋiz Eyämizgä färahlik bilä (170v)[2] (s. 208).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qulluq et — “(als sklave) dienen” (s. 203).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV ḳulluḳ it — (s. 775).

*Birev kim yüz perī dīvāne-vār **it**key anga **ḳulluḳ***

Ni bilgey ḥālin anıng kim perī dīvāne itmiş veh (574/2) (s. 467).

DG qulluq et — “to serve” (s. 362).

Cāy ol dur kim sanga ḫurşēd u māh

***Qulluq et**käylär tutuban qoş qulaq (234/2) (s. 246).*

χulluχ etmä : Kulluk etme

Yığılma joğovurtka bir yerdä da χanlarga **χulluχ etmä** Eyämizgä(173v)[23] (s. 210).

χulluχ etmäχ : Kulluk etme

Keri et yüktän arχaların alarnıŋ da χolların alarnıŋ boş **χulluχ etmäχ**tän (142r)[7] (s. 172).

χutχargan : Kurtaran (Tanrı)

Ne türlü aytkaymen barça alğışıŋnı seniŋ eşikinä χızınıŋ Sionnuŋ da sövüngäymen / sövüniyim **χutχargan**ıŋa seniŋ (10v / 9v)[15] (s. 14/15).

Xardaş χutχarmaz da χutχarmaz adam, da ne bermäz Teŋrigä **χutχargan**ın kensiniŋ, (79r)[8] (s. 98).

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK ḳurtarġan “kurtaran” (s. 99) ; ḳutġarġan “kurtaran” (s. 100).

χutχaruçı : Kurtarıcı (Tanrı, İsa)

Biy [3] toχtatuçım, umsam da **χutχaruçı**m (19v)[2] (s. 24).

Xutχaruçım duşmanlarımdan menim, öçäşlängänlärdän, alardan, ki turupturlar üstümä menim, (24r)[49] (s. 30).

Da biyik bolgay Teŋri **χutχaruçı**m menim (19r)[47] (s. 31).

Biy boluşuçım / boluşuçım menim da **χutχaruçı**m menim (28v)[15] (s. 36/37).

Bu algay alğışnı Eyämizdän, yarlıġamaχnı Teŋridän **χutχaruçı**sından kensiniŋ (34v)[5] (s. 44).

Yol körgüz maŋa könülükünŋdän seniŋ da övrät meni, zerä sensin Teŋri **χutχaruçı**m (35v)[5] (s. 44).

Da salma meni, Teŋri, **χutχaruçı**m menim (40r)[9] (s. 50).

Xayttı Teŋridän **χutχaruçı**sından kensiniŋ (58r)[15] (s. 70).

Xutχaruçısı yüzümnüŋ menim Teŋridir (69r)[6] (s. 86).

[Prayer] Sensen Biyimiz bizim, sensen K'risdos **χutχaruçı**mız bizim, (72r) (s. 115).

Oldur Teŋrim da **χutχaruçı**m, umsam ki seskänmägäy artıχsı (100v)[3] (s. 124).

İşit bizgä, Asduac, **χutχaruçı**mız bizim, (104r)[6] (s. 130).

Yol körgüzgäy bizgä Teŋri, **χutχaruçı**mız bizim (110r)[20] (s. 136).

Da biyikländi müŋüzüm Teŋri **χutχaruçı**m bilä menim (120v)[1] (s. 148).

Asduac Biyiklängän **χutχaruçı** edi alarga (135r)[35] (s. 164).

Keliŋiz, sövünäliχ Biygä, yalbaralıχ alnına **χutχaruçı**mızınıŋ (165r)[1] (s. 200).

Xorχkanlar Eyämizdän umsandılar Biygä, boluşuçı da **χutχaruçı**dır alarga (202r)[19/11] (s. 244).

Boluşuçı da **χutχaruçı**m sensen (216v)[114] (s. 260).

Yarlıġavuçım da işançım, boluşuçım da **χutχaruçı**m, da men umsanırmen aŋar (246v)[2] (s. 296).

Sövüngäymen da färah bolgaymen Teŋrimä **χutχaruçı**ma (255v)[18] (s. 306).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT kurtarıcı "kurtaran" (s. 410).

*Degülin ben **kurtarıcı** sizi, dakı degülsiz **kurtarıcı** beni (14/22) (s. 197).*

*Eyittiler: "Bayık biz viribinildük yaʿnî helâk eylemege, bir kavma yazuklular, illâ Lût kavumları; bayık biz **kurtarıcı**vuz anları, dükelicükleri, illâ avratını, takdîr eyledük yaʿnî hükm eyledük, bayık ol girü kalıcılardandur (15/58-59-60) (s. 203).*

I, İ

iglik / igilik : İyilik, hayır

Ayttı duşman aytır: χuvalıyıχ, yetişiyim, urıyım, üläşiyim **iglik**ni da toldurıyım andan boyumnu menim (25r)[9] (s. 32).

Tolıyıχ biz **igilik**iŋdän övüŋnüŋ seniŋ, (81v)[5] (s. 129).

Kim toldurur **igilik**tä suχlançıŋnı seniŋ, yäŋirgäy, (138v) neçik χarağuşnuŋ, igitlikiŋ seniŋ (174v)[5] (s. 213).

Aşaχnı biyiklätti, hasrätlärni toldurdu **igilik** bilä da ulu ululärnı yeberdi boş (207r)[53] (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY edgülüg (s. 466).

*Tegeyin m(e)n t(e)rk üdün arınmaknıng tüşinge .. bilge biliglig buyanlıg .. taluy ögüz kıdıgsız .. arıg süzük arınmak .. teringi üze çın tüpsüz .. küse{'}yür men tegeyin .. **edgülüg** taluyka (353/16-17-18-19-20-21) (s. 211).*

*Tüzüni tuymış tutunçsuz titik bilge yavaş serimlig toyın körklüg tongalar bigi yapa tınl(ı)g oglanlarınıng yaraşı **edgülüg** umugı .. yalanguk körklüg yalınayu turur (682/6-7-8-9-10) (s. 351).*

MS edgülüg "iyilik" (s. 382) ; edgülük "iyilik" (s. 382).

*Kim muntaġ **edgülüg** maytrı bodisvtaġ körgeli küsemeser (8/50-51-52) (s. 53).*

*Sizler yime etüzüngüzlerke **edgülük**in körü iş işlengler (51/40-41-42) (s. 106).*

US ädgülüg "svyatoy, dobrıy" (s. 264).

Üİ edgülüg "iyi, üstün vasıflı" (s. 144).

Ayaġķa tegimlig gunamati baḫşı munı sözl(e)r ***edgülüg*** *ögrünç tip (110a/14-15) (s. 45).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH eḍgülük “iyilik” (s. XVIII).

Ḫgęr kelse erdin sanga ***eḍgülük***

Öküş ķıl ol erning s̲ęnāsın tile (335-336) (s. 67).

Ķanı ʿaḥd ęmanęt ķanı ***eḍkülüg***

Kiḍin kinde ḫayr iş me kötrülgülüg (389-390) (s. 72).

DLT edhgü – lügüğ, edhgü – lügni (s. 168).

Öç kek kamuğ kişininğ yalnğuk üze alım bil

Edgülüg*üğ uğança eliginğ bile telim kıl (I, 44/1-2).*

Emgeksizin turgu yok munda tamu

Edgülüg*üğ körmedhip ajun çıkar (I, 420/5-6).*

Edgülüg*ni suw adhakında kemiş başında tile (II, 112/6-7).*

IKT äḏgülük “goodness, a good thing” (s. 69).

Bäringlär olarqa tärlärini ***äḏgülük*** *birlä (4/25) (s. 69).*

Bitigil bizkä bu dunyā içindä ***äḏgülük*** *ham āḫiratta (7/156) (s. 69).*

Taqı anlar särdilär ersä ançaqa tägi kim sän çıqgınça anlarnıng tapa, bolġay erdi ***äḏgülük*** *anlarqa (49/5) (s. 69).*

KB eḍgülük “iyilik” (s. 142) ; yiglik “iyilik” (s. 543).

Kamuġ ***eḍgülük****ler bilig asġı ol*

Bilig birle buldı mę̲s̲ę̲l kökke yol (208) (s. 37).

Bolu birse dęvlęt küwezlenmegil

Usa ***eḍgülük*** *ķıl isiz ķılmaġıl (1330) (s. 150).*

*Baḳa kördüm emdi dinim **yiglik**i*

*Bu yirde köründi özüm **yiglik**i (3338) (s. 337).*

KSK äḏgülük “iyilik *bkz.* eḏgülük” (s. 352-353) ; eḏgülük “iyilik *bkz.* äḏgülük” (s. 353-354).

*Ärdiŋiz ümmätniŋ yaḫşısı çıḳarıldı kişilärkä buyrur siz **äḏgülük** birlä taḳı yıġar siz körksüz işdin taḳı bitär siz taŋrıḳa (3/110) (s. 44).*

*Dost tutmaz anlar kim tandılar bitig iḏilärindin ap ymä ortaḳ ḳoşuġlılar kim indürülsä silär üzä **eḏgülük**din iḏiŋizdin (2/105) (s. 12).*

KTS äḏgülük “hayır, iyilik” (s. 102).

*Anlar kim… ḳıldılar **äḏgülük** ḳılıġlılarnıñ ṣawabnı (3/7) (s. 102).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML edgülük “iyilik” (s. 28).

KE eḏgülü/ik “iyilik” (s. 177).

*Teŋri ʿazze ve celle bu kitābnı sizge ıḏdı, ʿİbrī tilinçe bu kitābda yėti miŋ buyruḳ bar ṭāʿātġa yėti miŋ tayaġ bar, maʿṣiyetġa yėti miŋ ögüt bar, yėti miŋ **eḏgülük** iḥsān bar (119v/3-4-5) (s. 167).*

*Ḫaberde ḳelmiş: ata ana eḏgü bolsa olarnıŋ **eḏgülik**i yėti uruġġa teger (126r/14-15) (s. 177).*

ME eḏgülük “iyilik” (s. 117) ; eygülük “iyilik” (s. 122).

*Vaḥy ıydı yā işāreṭ ḳıldı yā bitidi yā ilḥām bėrdi Taṇgrı paẏġambaṛ taṗa **eḏgülük** ḳıldım er üze, ellü boldum ēr üze, ong **eḏgülük**lü boldum er üze **edgülük** yoḳaldı (62/1-2) (s. 42).*

*SökelÏ̈kdin üyürdi anı baḫşīş tiledi andın, ḳoltġa ḳoldı andın, **eygülük**ini istedi (151/6) (s. 62).*

NF eḏgülük “iyilik” (s. 113-114).

Maʿnīsi ol bolur kim: Aytġıl, yā Muḥammed: Ey Bār Ḫudāyā, mülknüng erkligi Tangrı sen turur-sen! Mülk bėrür-sen kimke tileseng taqı mülkni alur-sen kimdin tileseng; ʿazīz qılur-sen kimni tileseng, ḫōr kılur sen kimni tileseng ***eḍgülük*** *sening taṣarrufungda turur; ey Bār Ḫudāyā, sen qamuġ neerse üze qādir turur-sen (50/3-4-5-6) (s. 36).*

Emr-i maʿrūf maʿnīsi ***eḍgülük****ke buyurmaq bolur taqı nehy-i münker maʿnīsi yamanlıqdın yıġmaq bolur (303/9-10) (s. 210).*

TQK eḏgülük “1. iyilik; 2. nimet, lutuf” (s. 43).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ejgilik, egilik, ijgilik [eygilic / egilic; egelik; yigilik; *sonst* egilik] “güte, ‘bonitas’. wohlwollen, gnade” (s. 85) ; ijgilik *s*. ejgilik (s. 105).

GT eygülik *bk*. eygülük (s. 250) ; eygülük “iyilik” (s. 250).

Yamanlıḳ ḳılġan irge ***iygülik*** *ḳıl (86/8) (s. 42).*

Yamanġa ***eygülik*** *ḳıl ay saḫī ir, saʿādet eygülerge boldı yoldaş (353/11) (s. 176).*

Atanga ***eygülük*** *ni ḳıldıng ise anı tutḳıl ṭamaʿ oġlıngdan iy pīr (270/3) (s. 134).*

İM eḏgülük “iyilik, güzellik” (s. 520).

Eger ayıtsa: tilemes men kim körge men fülān kişini ***eḏgülük*** *birle yāḫud ayıtsa sewmes men ol kişini ḫayr öze tise kāfir bolur (10a/7-8) (s. 152).*

Ayıttı Ḥasen Tengri Rasūlı’ndan, ayıttı Rasūl: kişilerning yaḫşıraḳı ata anaġa ol kişi turur kim ***eḏgülük*** *ḳılgay (38a/4) (s. 168).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK eylik *bk*. eylük (s. 460) ; eylük “iyilik, bolluk” (s. 460).

*Pes kim tevbe eylese ẓulminden ṣoŋra ve **eylik** taḥḳīḳ Taŋrı Taʿālā anuŋ tevbesin ḳabūl eyler (112b/5-6) (s. 62).*

*İy peyġamberler yėŋüz yaḫşı niʿmetlerden ve **eylük** eyleŋüz (370a/1-2) (s. 190).*

*Pes ḳaçan ʿiddetleri tamām olsa anları **eylüg**ile dutuŋuz yā yaḫşılıḳ bile ayrılışıŋuz (602a/2-3) (s. 304).*

KT eylük “1. iyilik, güzellik; 2. lutuf ve inayet; 3. dinin ve aklın buyurduğu faydalı iş, mâruf, münker’in zıddı; 4. hayır, şerr’in zıddı” (s. 209-210).

*Ay, buyurur mısız âdamılara **eylüg**i yaʿnî cuhudlar eyittiler dostlarına, müsülmenlerden kim, “Muhammed dîni hakdur; berk dutun”; dakı unıdur mısız nefslerünüzi? (2/44) (s. 6).*

*Dakı bir nicesi anlardan oldur kim eydür: “İy Çalabumuz! Vir bize dünyede **eylük**, dakı âhıratda **eylük**; dakı sakla bizi od azâbından.” (2/201) (s. 23).*

*Dakı Tañrı hâs eyler rahmatını yaʿnî peygambarlık, kime diler-ise. Dakı Tañrı, **eylük** issidür ulu (2/105) (s. 13).*

*Anlar kim uyarlar Yalavaca: peygambar, yazu yazmaz; ol kim bulurlar anı yazılmış, anlarun katında, Tevrit içinde dakı İncil içinde. Buyurur anlara **eylüg**i, dakı yığar anları yavuz işden; dakı halâl eyler anlara aruları yaʿnî yağlar kim harâm olmış-ıdı, dakı harâm eyler anlara arusuzları (7/157) (s. 126).*

*Eyit: “İy Tañrı, issi Pâdışahlığun! Virürseñ pâdışahlığı ana kim dilerseñ; dakı dartarsañ pâdşahlığı andan kim dilerseñ. Dakı azîz eylerseñ anı kim dilerseñ; dakı hor eylerseñ anı kim dilerseñ. Elündedür **eylük** (3/26) (s. 39).*

inan — : İnanmak, güvenmek

İnandım körmägä maŋa yaχşılıχın Eyämizniŋ ulusuna tirilärniŋ, (40r)[13] (s. 50).

Ki **inan**madılar Teŋrigä da umsanmadılar χutχarmaχına anıŋ (133v)[22] (s. 162).

Bunı barça yazıχ ettilär da dağı da **inan**madılar sk'ançeliklärinä anıŋ (134v)[32] (s. 164).

Sk'ançelisen sen, Biy, biyikliktä, [5] tanıχlıχıŋa seniŋ biz bek **inan**dıχ (163r)[4] (s. 198).

Heç ettilär ulusnu suχlançı da **inan**madılar sözüŋä anıŋ (185r)[24] (s. 224).

İnandım, ne ki dä sözlädim da men aşaχ boldum asrı (203v)[1/10] (s. 246).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ınan — (s. 494).

*Emgeklerintin ozup burkanlarka **ınan**galı alkuka tegirler (98/14-15-16) (s. 106).*

*Anta basa **ınan**sun .. üç erdini kutınga .. t(e)ngrilerke yalvarıp .. küzetü bergüke ötünsün (484/5-6-7-8) (s. 269).*

*Bilge biligke tükelligin .. **ınan**guluk orun siz (492/9-10) (s. 272).*

MS ınan — "inanmak, itimad etmek" (s. 392).

*Bu nom ḳutınga **ınan**ur men bursong ḳuvraġ erdni ḳutınga **ınan**ur men (18/4-5-6) (s. 65).*

US ınan (v) "doveryat, verit" (s. 304).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ınan — “inanmak” (s. XXVIII).

*İşim tip **ınan**ıp sır ayma saḳın*

Neçe me ınançlıġ iş erse yaḳın (173-174) (s. 54).

DLT ınan — “inanmak, güvenmek” (s. 217).

*Men anğar **ınan**dım (I, 206/9).*

*Yay körkinge **inan**ma*

Suwlar üze tayanma

Esizligiğ anunma

Tılda çıkar edhgü söz (III, 161/1-2-3-4).

KB ınan — “inanmak, güvenmek” (s. 182-183).

Ḳamuġ eḍgü siz bayat ḥụkmi bil

*Bayatḳa **ınan**ġıl anıng tapġı ḳıl (1279) (s. 145).*

Adaş ḳoldaş erdeş tutun umdusuz

***Inan**ġıl angar sen tiril ḳaḍġusuz (4217) (s. 424).*

İlig me aġırladı ögdülmişig

***Inan**dı angar birdi barça şig (5628) (s. 558).*

KSK ınan — “inanmak” (s. 388).

*Taḳı ägär **ınan**saŋız päräŋiz päräḳa ötäsün ol kim ämīn tutuldı ämānätni taḳı ḳorḳsun taŋrıdın iḏisindin (2/283) (s. 33).*

KTS ınan — “inanmak” (s. 132).

*Äy anlar kim **ınan**dılar… (47/15) (s. 132).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE inan — “inanmak” (s. 270).

*Bu ḫavf u recā turur, bir ança ḫavfġa tölenürmen bir ança recāġa **inan**urmen (18v/13) (s. 26).*

*Meniŋ oġlum oġrılıḳ ḳılmas yalġan aytursiz. Olar aydılar: Ol kenddeki arḳış ḫalḳıdın soruŋ **inan**masaŋız (99r/5-6) (s. 138).*

*Dervīş bilür ẹrdi kim yalġan söz Mūsīdin çıḳmas, ol sözge **inan**ıp yandı, Mūsī kitti (124r/10-11) (s. 174).*

MM ınan — “inanmak” (s. 223).

*İḍi birlikinge **ınan**dım aŋa (31/3) (s. 95).*

Ėkinçi suʿālim resūl ḫaḳ ėrür

*__Ina__n**an**dım ve-lākin delīl nė turur (32/1-2) (s. 95).*

*ʿİlimge kilīmge **ınan**maġu ėr (396/3) (s. 150).*

NF ınan — “inanmak” (s. 177-178).

*Andın [song] ʿÖmerke baqtı taqı aydı: Yā ʿÖmer, sen nė aytur-sen bu esīrlerke? tėdi erse, ʿÖmer raẓhu aydı: Yā Resūllallāh, bu kāfirlar Tangrınıng duşmanları tururlar, Qur’ānqa **ınan**mazlar, sizni resūl tėmezler, hemīşe sizing birle uruşurlar, sizni Mekkedin çıqardılar (115/4-5-6-7) (s. 82).*

*Ėmdi eger aysam kim bu yaman işlerdin taqı bu ḫalāyıqlar ayġan sözlerdin men bēzār turur-men, tėsem vallāhi ḫaqīqat ol turur kim men bu sözlerdin bēzār turur-men, sizler manga **ınan**maġaysiz; ve eger aysam kim bu yaman işler mende bar tėp, vallāhi bu yaman işler mende yoq turur; neteg aytayın kim mėnde bar, tėp (417/4-5-6-7) (s. 290).*

*Qaçan kim Peyġāmbar ʿas mebʿūṣ boldı erse, ḫased qıldılar taqı Peyġāmbarqa **ınan**madılar, şiqāvat[-i] ebedī birle tamuġqa sezā boldılar (419/16-17) (s. 292).*

TQK ınan — “inanmak, güvenmek, emniyet etmek” (s. 60).

YB ınan — “inanmak” (s. 216).

*Taḳı bizning düşmenlerimiz köp turur bizning üçün ḥīle birle yalġan söz tüşürgey tip ḳorḳarmız kim sizler anıng bigin sözlerge **ınan**may bizdin muʿayyen ḫaber bilmegınçe bizge öfke ḳılmaġaysiz tip umanurmız tiyü keremingizge iʿtimād ḳıla taḥiyyet-nāme irsāl ḳılındı (K. IV. 14-15-16-17-18) (s. 118).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ynan —, - ur, - yr [ina*n* —: inanur / inan —; inanir, i*n*anir] “ trauen, glauben (m. Dat.); ‘credere’ ” (s. 273).

GT ınan — “inanmak” (s. 270).

*Melik ayttı men anı fużalā-yı ʿaṣr ve ʿulemā-’i dehr cümlesinden bilür men bolmasun kim müddeʿīler anıng haḳḳına sözlegeyler men bu sözge **ınan**man (258/9-10-11-12) (s. 128).*

İM ınan — “inanmak” (s. 535).

*Anıng üçün īmān ʿereb tilinde ʿibāret turur **ınan**maḳdan (4a/7-8) (s. 149).*

*Kim kim **ınan**sa āyātlarġa taḳı **ınan**sa Ḳudus’ġa yitişmegine taḳı Miʿrāc’ġa inkār ḳılsa yāḫūd turuḳsa taḳı ayıtsa: bilmes men kökke çıḳdı mı yā çıḳmadı mı tip (39a/2-3) (s. 169).*

*İy Tengri: sanga oruç tutdum taḳı sening rızḳıng öze oruçum açtım taḳı sanga **inan**dum taḳı sanga teslīm boldum taḳı sening öze tevekkül ḳıldım, taḳı tangda oruç tutmaḳḳa niyyet ḳıldım (276a/4-5) (s. 319).*

KF inan — “inanmak” (s. 1008).

*İmdi ol menüm oġlumdur diyüp daʿvī idgen kişinüŋ daʿvīsına **inan**mayalar (346b/39-40-41) (s. 762).*

Kİ inandı “bugünkü manasında” (s. 39).

KM ınan — “inanmak” (s. 57).

*Eyit īmān degen iḳrārdur dil birle daḫı **ınan**makdur köñül birle (44b/1) (s. 28).*

*Ol **ınan**maḳdur Allah'a daḫı melāyikelerine daḫı kitāblarına daḫı resūllerine (46b/1) daḫı ḳıyāmet künine daḫı ḫayrı şerri Tañrıdan-ıduġına (46a/6) (s. 29).*

TT ınan — "inanmak, doğrulamak" (s. 108).

TZ inan — "inanmak" (s. 177).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG ınan — "to believe" (s. 318).

Ikki müşkīn qaş ara bir ẕarra ḫāl-ī ʿanbarīn,

*Gar musulmān sen, **ınan**ġın kim ne cān qoydı ne dīn (180/1) (s. 192).*

LÇ inanmaḳ "itikâd etmek, kâni ve kâil olmak, tasdîk, itimât etmek, işanmak" (s. 72).

LD ınan — "inanmak" (s. 477).

*Sin sin siverim ḫˇāhī **inan** ḫˇāhī **inan**ma*

*Ḳandur cigerim ḫˇāhī **inan** ḫˇāhī **inan**ma (178) (s. 19).*

Çolpan közüng ol dem ki ḳıya baḳsa öler-min

***Inan**masang öz fitne közüng birle baḳ ayım (1204) (s. 131).*

ŞHD inan — "inanmak" (s. 480).

*Ay köngül **inan**ma imdi zülfining her dālıdın*

Mürğ-ı cān devrāngа tüşti ḳorḳma anıng kālıdın (129b/1) (s. 223).

*Çölükken körmey **inan**mas niçe bar diseler su su*

ʿAcāyib söyünür şunḳarçı anga diseler ḳu ḳu (143a/1-2) (s. 242).

YED ınan — “inanmak” (s. 393).

*Bü’l-heves daʿvā-yı ʿışḳ itse **ınan**ma iy ḥakem (284/2) (s. 288).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK inan — “inanmak, iman etmek” (s. 531-532).

*Ol kişilere ki sizden **inan**mışlardur Taŋrı Taʿālā’ya daḫı ḳıyāmet günine ol īman getürmek sizi ʿaẕābdan ḳurtarur daḫı arıdur Taŋrı bilür daḫı siz bilmez-siz (36b/2-3) (s. 21).*

*Eyitdiler taḥḳīḳ biz anuŋ peyġamberlıġına **inan**uruz eyitdi anlar kim ululandılar taḥḳīḳ biz ol nesne[y]i kim siz **inan**duŋuz kāfirlerüz yaʿnī **inan**mazuz (163a/2-3) (s. 88).*

*Eyitdiler ey Hūd bize sen bürhānıla gelmedüŋ daḫı biz ḳoymaz-biz ṭapduġumuz putlaruŋ ʿibādetini senüŋ sözüŋ bile daḫı biz saŋa **inan**maz-biz dėdiler (238b/3-4-5) (s. 124).*

*Anlar bizüm āyetlerümüze şeksiz **inan**urlarıdı (448b/6) (s. 228).*

*Doġru yola ey ḳavmümüz icābet ėdüŋ Taŋrı yolına daʿvet ėden kimseye daḫı aŋa **inan**ıŋuz günāhlaruŋuz bağışlar ve sizi ḳurtarur ulu ʿaẕābdan (546a/1-2) (s. 276).*

KT inan — “1. iman etmek, inanmak; 2. doğruluğuna güvenmek, doğru söylediğine inanmak; 3. itimat etmek, güvenmek” (s. 336).

*“Bayık ol, oldı **inan**maz ulu Tañrı’ya.” (69/33) (s. 485).*

*“Dakı bayık biz, ol vakt kim işitdük toğru yolı, **inan**duk ana. Pes her kim **inan**a Çalabı’sına, korkmaya eksmekden, ne dağı zulmdan” (72/12) (s. 493).*

*“Dakı eger **inan**mazsanuz bana, pes bir yana kon beni.” (44/21) (s. 408).*

*Eyitti: "**İnan**ayın mı size anun üzere, illâ nite kim **inan**dum size karındaşı üzere, ilerüden? Pes Tañrı yigrekdür, saklamakdın yana; dakı Ol, rahmat kılıcılarun rahmat kılıcırağıdur." (12/64) (s. 184).*

iŋir vaχtı : İnleme vakti

İŋir vaχtına tıngaylar yığlamaχlar, ertäsi bolgay färahlik (42v)[6] (s. 54).

iş : İş, davranış; amel

Ber alarga, Biy, **iş**lärinä körä alarnıŋ, töräsizlik bilä yürügänlärinä körä tölä alarga. **İş**lärinä körä χollarınıŋ tölä alarga tölövün alarnıŋ alarga. [5] Aŋlamadılar alar **iş**in Eyämizniŋ da ne **iş**inä χolunuŋ anıŋ baχmadılar, buzgaysen alarnı da dağı yasalmagaylar (40v)[4] (s. 50).

Doğrudur sımarlaganı Eyämizniŋ, da barça **iş**läri anıŋ inam bilä dir, (48r)[4] (s. 60).

O, ki yarattı başχa yüräklärin alarnıŋ, da eskä alma barça **iş**lärin alarnıŋ (49r)[15] (s. 60).

Aχtırgay yüräkim buyruχuŋnu seniŋ yaχşı, da aytıyım **iş**imni menim χanga (73v)[2] (s. 90).

Asduacnı alğışlıyım **iş**lärim bilä, (93v)[11] (s. 116).

Aŋdım **iş**in Eyämizniŋ, (130v)[12] (s. 160).

Baχ, Biy, χuluŋa seniŋ da **iş**inä χuluŋnuŋ, da yol körgüz oğlanlarına anıŋ (159v)[16] (s. 194).

Färah ettiŋ meni, Biy, yaratkanlarıŋ üsnä seniŋ, da **iş**inä χoluŋnuŋ seniŋ sövüngäymen [6] Neçik ki uludur **iş**iŋ seniŋ, Biy, (161v)[5] (s. 196).

Teŋri, sen boşatuçı bolur ediŋ öç aluçı üsnä (170v) barça **iş**liriniŋ alarnıŋ (170r)[8] (s. 206).

Äväldän, Biy, himlärin yerniŋ toχta[t]tıŋ, da **iş**in χoluŋnuŋ seniŋ köktür (174r)[26] (s. 212).

Neçik ki uludur seniŋ **iş**iŋ, Biy, (178r)[24] (s. 216).

Tapunuŋuz Eyämizgä, da sarnaŋız atın anıŋ, belgirtiŋiz gurk'çılar arasına **iş**in anıŋ (179v)[1] (s. 218).

Alar kördülär **iş**in Eyämizniŋ, (191r)[24] (s. 230).

Uludur **iş**i Eyämizniŋ, (198r)[2] (s. 238).

Xuvatın **iş**iniŋ kensiniŋ sımarladı joġovurtuna kensiniŋ [7] da **iş**i χolunuŋ anıŋ artarlıχ da könülüktir (198v)[6] (s. 240).

Neçik tatlıdır burnuma **iş**läriŋ seniŋ, neçik bal aġzıma menim (215v)[103] (s. 258).

Biy, yarlıġamaχıŋ seniŋ meŋilik, **iş**in χoluŋnuŋ seniŋ közdän salmagın (239r)[8] (s. 286).

İşlärimni da yergämni sen tergädiŋ, (239v)[3] (s. 288).

Millät millättän öggäylär **iş**iŋni seniŋ (248v)[4] (s. 298).

Toġrudur Biy barça yollarında kendiniŋ da aridir barça **iş**lärindä kendini (197v)[17] (s. 301).

Biy, da barça **iş**läriŋ sen[iŋ] könüdür (203r?)[27] (s. 312).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY iş "iş, hizmet" (s. 144).

*Ne k(a)g(a)nka **iş**(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir (e)rm(i)ş (KT D9) (s. 26).*

*Bunça **iş**(i)g küç(ü)g birtükg(e)rü s(a)k(ı)nm(a)tı türük bod(u)n ölür(e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş (KT D10) (s. 26).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY iiş *krş*. iş (s. 499) ; iş *krş*. iiş (s. 511).

*Artamaksız mengülüg nomug artamaksız mengülüg asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rlıkadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oglanların birle **iiş** alınıp monçulayu yig başdınkı köni tüz tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).*

*Kaçan d(a)r(a)nı tutdaçı kişi bo altun birmiş b(e)lgüg körser **işi**m bütdi tip bilmiş k(e)rgek (442/14-15-16-17) (s. 251).*

İKP iş; 'YŞ "çalışma, iş" (s. 149).

*Taqı yemä adruq uzlar käntü käntü uz **işi**n işläyür (II.5.-6.) (s. 11).*

MS iş "iş" (s. 398).

*Adın kişi ornınta yulġaḳ **iş** küç işletdimiz (62/34-35-36) (s. 121).*

*Kim yime adın kişining tapıġın uduġın alıp **iş** bütürmeserler bütmiş **işi**g artatguçılar (83/18-19-20-21) (s. 153).*

SUK İş "personenname" (s. 259) ; iş "sache, arbeit" (s. 259).

US iş (ış) "delo" (s. 272).

Üİ iş "iş, faaliyet" (s. 149).

*Basuṭçınıng ḳayu erürin. Bo basuṭçınıng **iş** işlemeklig yorügin. Ḳayu tuuşta basuṭçınıng bolsar anıng **işi** ködügi aṭı bolur basuṭçısı tükel tip. Ḳayu tuuşta **işi** ködügi bolmasar munı aṭamış ol basuṭçısı eksük tip. Munung kayu tuuşta bolur **işi** ködügi tiptiser (122a/6-7-8-9-10) (s. 60).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH iş "iş" (s. XXX).

*Ne **iş** utru kelse anga keḍ baḳın*

*Ol **ış**ning öngini songını saḳın (369-370) (s. 70).*

Ḳanı ʿaḥd ẹmanẹt ḳanı eḍkülüg

*Kiḍin kinde ḫaḳyr **iş** me kötrülgülüg (389-390) (s. 72).*

DLT ış “iş. *Bk*. iş” (s. 220-221) ; iş “iş. *Bk*. ış” (s. 239).

*Bu **ış**da boy emgeşti (I, 238/17-18).*

*Er **ış**tan kızgutlandı (II, 271/1-2).*

*Ol **ış**ığ terkledi (III, 445/20-21).*

*Agruk agır **iş**ingni adhnaguka yüdhürme*

Açrub özüng öşerib adhnagunı todhurma (III, 68/1-2).

IKT iş “1. thing, matter, affair, job; 2. doing, action” (s. 148).

*Yoq sanga **iş**din närsä (3/127) (s. 148).*

*Tartışur ärdingiz **iş** içindä (8/43) (s. 148).*

*Āsān qılġıl manga **iş**imni (20/26) (s. 148).*

*Tangrıqa yanar **iş**ler (42/53) (s. 148).*

*Bu yäk **iş**indin ärür (28/15) (s. 148).*

KB iş “iş” (s. 203-204-205).

Boḍ ortu kerek hẹm tengınçe yaraġ

*İş**ing ortu tut ay biliglig kişi (2090) (s. 225).*

Uluġluḳ bu dẹvlẹt bu ḳut ḳıw kişig

*Küwezlikke tartar ḳoḍup öz **iş**ig (4372) (s. 630).*

KSK iş “amel, davranış, iş” (s. 404-405-406).

*Körgitgil biziŋkä ḥac **iş**lärimizni bäzärlägil biziŋ üzä (2/128) (s. 14).*

*Yäk vaʿdä berür silerkä çıġaylıḳnı färmānlayur silärkä yawuz **iş**ni (2/268) (s. 31).*

Ḥaḳīḳat üzä anlar kim bittilär taḳı ḳıldılar äḏgü işlärini taḳı päyvästä ḳıldılar namāznı taḳı berdilär zäkātnı anlarḳa anlarnıŋ anlarnıŋ iḏisi (2/277) (s. 32).

*Taḳı buyrurlar äḏgülük birlä taḳı yıġarlar körksüz **iş**din taḳı ewärlär yaḫşı **iş**ler içindä (3/114) (s. 44).*

*Yüzlärni äwürsä miz olarnı keḏinläri azu nätäg kim şänbä ädämīlärini. Ärür taŋrınıŋ **iş**i ḳılınġuluḳ (4/47) (s. 60).*

*Ay anlar kim kertgündilär kim bor atġu oyun taŋrıda aḏınḳı tapunġular oyunlar arıġsız turur yäk **iş**indin (5/90) (s. 85).*

*Bütünlükün anlar kim kertgündilär ḳıldılar eḏgülüklär biz żāyiʿ ḳılmaz miz ol kişi tärini kim körklüg ḳılsa **iş**ini (18/30) (s. 214).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML iş “çalışma, uğraşma” (s. 34).

KE iş “iş, vazife, görev” (s. 273).

*Yūsuf aydı: men özümni arıġlamasmen ve nefsimni arıtmasmen, bu nefs yawuz **iş**ge başlaġan turur (91v/5-6) (s. 128).*

*Yana bir yėrde mundaġ sözlemesün tėp Mevlīʿ taʿālā ḳızġut ḳıldı, eḏgüleri arıġları ol yarlıġnı bitiyürdiler, yigitleri arıġsızları ol **iş**ge füsūs ḳıldılar tillerin öwürdiler, ḥıṭṭa tėmediler, ḥınṭata tėdiler (117r/12-13-14-15) (s. 164).*

*Teŋri tuta anṭ yād ḳıldı, bu **iş**ler Kisrānıŋ bitigi turur, menim ḫazenem yok (231v/5) (s. 334).*

ME iş “iş” (s. 131).

*Anlar Taŋrınıng **iş**ini arḳaḳa atġanlar yaḳaġa yaḳdı ḳemini söndürdi çırāġnı sṵwsatdı anı oḳutdı anga Ḳur’ānnı ıydı anga sėlāmnı, sėlām ḳıldı anga (2/3-4-5) (s. 31).*

*Ḳazġandı yaman **iş**ni, yazuḳ ḳazġandı (137/7) (s. 59).*

*Başladı **işge**, başladı **işni** dandı andın eglendi, keçti uṣtāḫlıḳ ḳıldı, uṣtāḫ boldı anıng üze pāre pāre boldı nėrse, bölük bölük boldı nėrse (165/7) (s. 64).*

NF iş “iş, görev, hareket; durum, hal; çare” (s. 188-189).

*Anıng aḥvālını mundaġ kördük erse, bizlerke taqı mundaġ (239/1-2) **iş** bolmasun tėp sening qahrıngdın qorqup yıġlayur-biz, tėdiler erse, Ḥaq teʿālādın ḫitāb keldi kim: Ey ėkki uluġ ferīşteler, zīnhār ve zīnhār qorquġ içinde bolung, menim qahrımdın imīn bolmang, fāriġ turmang, tėp aydı (238/17) (s. 165).*

*Ėmdi eger aysam kim bu yaman **iş**lerdin taqı bu ḫalāyıqlar ayġan sözlerdin men bēzār turur-men, tėsem vallāhi ḥaqīqat ol turur kim men bu sözlerdin bēzār turur-men, sizler manga ınanmaġaysiz; ve eger aysam kim bu yaman **iş**ler mende bar tėp, vallāhi bu yaman **iş**ler mende yoq turur; neteg aytayın kim mėnde bar, tėp (417/4-5-6-7) (s. 290).*

TQK iş I “amel, davranış, iş” (s. 67).

YB iş “iş” (s. 218).

*Ol **iş** taḳı ol çaḳlı bolġan ergeyi ol erti (A. I. 13) (s. 105).*

*Nūr devletni aṣlā il ve begler dilemezler hīç **iş**ke yaramaz (K. VII 44) (s. 124).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM iş “praca, zajęcie” (s. 22).

CC iş [ys, is / iş, jş, iz, yz] “werk, tat, arbeit; sache, angelegenheit” (s. 107-108).

GT iş “iş” (s. 280).

*Eygülüktür dem-be-dem ilge **iş**i, cah u devlet feth u nusrattur işi (12/13) (s. 5).*

*Hümāy ol **iş** bilen taptı şeref kim süngek yip cānver inçitmişi yoḳ (46/9-10) (s. 22).*

*Sulṭān ming **iş**inde bir yangılsa ildin ile tigürürler anı (280/7) (s. 139).*

*Yaman **iş**ni yamanlarġa ḳoyup kit (330/10) (s. 164).*

İM iş “iş” (s. 542).

*Yitinçi farż namāzda namāzdan çıḳmaḳ turur namāz ḳılġan kişi öz **işi** birle, (170a/1-2) farż turur Ebū Ḥanīfe ḳatında, Ebū Yūsuf taḳı Muḥammed ḳatında farż degül, ançaġa tigrü kim rāstı namāz ḳılġan kişi ḳaçan āb-dastı bozulsa olturġan songra etteḥiyyāt ḳadarınça yā sözlese, yā bir **iş** işlese namāznı bozar (169b/8) (s. 248-249).*

*Şāfiʿī İmām: ḳılınur anıng birle niçük kim ḳıldı ol, eger meşrūʿ **iş** ḳılmış bolsa (458b/1) (s. 446).*

KF iş “iş” (s. 1010).

*Dördünçi dürlü rişvet, ol rişvetdür kim bir kişi rişvet māl virür. Ḥattā kendünüŋ **iş**i tüz olmaḳ içün sulṭān ḳatında. İmdi bu rişvet daḫı ḥalāldur virgen kişige, ḥarāmdur ol alġan kişige (110a/23-24-25-26) (s. 260).*

Kİ iş “1) bugünkü manasında; 2) hadise, vak’a” (s. 40).

KM iş “iş, hareket” (s. 60).

*Bellü rükünlerden ḫāṣ **iş**lerden söz kesildi (6a/1) (s. 4).*

*Ol Nebī eyitdi her nesnenüñ miftāḥı vardur namāzuñ miftāḥı avdazdur ḥarām olmaḳ dünyā **iş**i (Allahu Ekber) dimekdür ḥelāl olmaḳ (11b/4-5) (s. 7).*

*Eyit īmān iḳrārdur daḫı hidāyetdür iḳrār didügümüz ḳuluñ işledügidür ol yaradılmışdur hidāyet didügümüz Allah’uñ **iş**idür adı ulu oldı ol yaradılmamışdur (47a/3-4-5) (s. 29).*

TT iş “iş” (s. 110).

TZ iş “iş” (s. 179).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL iş “Bir dahi cenge derler …” (s. 57-58).

BD iş “iş” (s. 377-378).

Nefs yaġısını maġlūb itkil

*İş**lerimni barını ḫūb itkil (132/35) (s. 213).*

Kāfı bu ki ḳulunga dürüst ol

*ʿIşḳ **işi**de süst bolma rüst ol (556/14) (s. 317).*

BV iş “iş” (s. 746).

*İy Nevāyī yār derdi hecride ölmekdür **iş***

Çün tirilgüng yoḳ turur isterge ni ihmāldür (160/9) (s. 134).

*Bolġanda hecr tünleri bī-hūşluġ **iş**im*

Köz merdümi durur yüzüme su urar kişim (427/1) (s. 352).

DG iş “affair, matter” (s. 322).

Çūn azaldın ġuṣṣa ū ġam dur naṣībing, ey köngül,

*Ne **iş**ing bar dur cihānda şādi ū laẕẕat bilä (12/6) (s. 24).*

Ne balā keldi sanga kim dastgīr olmay manga

*Zulf-i dilbar dek **iş**imni saldıng andarbā, köngül (134/5) (s. 146).*

LÇ iş “amel, kâr, rezm, harb-i sulh, fiil” (s. 52).

LD iş “iş” (s. 492).

Bu luṭfīnı öltürgeli ġamzengġa buyurma

*Taḳṣīr ḳaçan ḳıldı ol **iş** içre ḳaraḳıng (942) (s. 103).*

Bürḳaʿnı kiter luṭfī yüzüngni körüp ölsün

*Ḥasret bile örtendi ḳıl **işi**ni biryān sin (1291) (s. 141).*

SD iş “iş” (s. 482).

Melek tig zühd ü taḳvāda işingni müntehā ḳıldıng

*Bu **işt**in lā-cerem Sidre sanga ednā mekān kildi (90) (s. 112).*

Köydürdi ol ʿūd tig üze cānımnı ʿanber tig mening

*Sim tig saḳaḳıng gūyiyā anıng **işi**n ḫām eyledi (590) (s. 246).*

ŞHD iş “iş” (s. 483-484).

*Her ne **iş** ḳılur-sin anıng bile ḳıl*

Anga barur yollarıngnı ol açar (2b/1-2) (s. 65).

Küfr ili bu tört yārin körgeli

*Didiler kim **işi**miz boldu mecāl (6b/2-3) (s. 70).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK iş “iş, amel” (s. 537-538).

*Pes giriŋüz maġāraya basṭ eyler size yaradan Allāh raḥmetlerinden dünyāda ve āḫiretde daḫı yarakḷar size her **işl**erüŋüzde menfaʿatler (314a/1-2) (s. 161).*

*Ey benüm oġlum durġur namāzı daḫı buyur yaḫşı **işl**eri ve ḳaytar yaman **işl**erden daḫı ṣabr eyle saŋa yėtişen muṣībetlere taḥḳīḳ ol vācib olmış **işl**erdendür daḫı dönderme kibrile yüzüŋi (443b/2-3-4) (s. 225).*

KT iş “1. amel, hareket, davranış, iş; 2. hal, durum, vaziyet, husus; 3. iş, meşgale; 4. fiil, iş, sanat; 5. şey” (s. 348).

*Pes uy virdi anlara anlarun Çalabı’sı: “Bayık ben zâyıʿ eylemezin işleyicinün **işi**ni sizden, irkek yâ dişi (3/195) (s. 56).*

*Pes her kim işler-ise eyü **işl**erden, ol halda ki ol mu’mindür; inkâr eylemek yokdur anun işine; bayık biz anı yazıcılaruz (21/94) (s. 264).*

*Ay gelmedi mi size habarı, anlarun kim kâfır oldılar ilerden, pes taddılar **iş**leri vebâlin? (64/5) (s. 472).*

Dakı kaçan geldi anlara bir iş yaʿnî habar, îminlikden yâ korkudan; yaydılar anı (4/83) (s. 67).

*Eyit: "Bayık **iş** dükeli, Tañrı'nundur." (3/154) (s. 52)*

*Bayık mu'minler, anlardur kim îman getürdiler Tañrı'ya dakı Yalavacına; dakı kaçan oldılar anun-ıla, bir **iş** üzere dirşürici; gitmediler, tâ destur dileyeler ana (24/62) (s. 287).*

*Diler ana, anlar kim göklerdedür dakı yirde. Her gün, Ol bir **iş**dedür (55/29) (s. 446).*

*Dakı göresin tağları, sanasın anları turmış yirinde, dakı anlar geçer, bulıd geçmegi gibi. Tañrı **iş**i, Ol kim muhkem eyledi her neseneyi; bayık Ol, bilicidür anı kim işlersiz (27/90) (s. 311).*

*Pes yüz döndür anlardan . Ol gün kim okıya okıyıcı yaʿnî İsrâfil, sarp bilinmez **iş**din yana (54/6) (s. 441).*

K

kirlik : Kirlilik

Xoyduŋ yazıχımızını bizim alnıŋa seniŋ da **kirlik**imizni bizim yarıχıŋa yüzüŋnüŋ seniŋ (158v)[8] (s. 192).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY kirlig *krş*. kkirlig (s. 548) ; kkirlig *krş*. kirlig (s. 552).

*Tarkarmak yol içinte yene **kkirlig** biligsiz biligig kiterip kkirsiz biligsiz biligig kitermemek (223/1-2-3-4) (s. 156).*

*İkinti vımala kkirsiz arıg atl(ı)g orun ol .. kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar ç(a)hşap(u)d ertgülük yinçge uvşak **kkirlig** mün kadagların barçanı kiterürler (316/2-3-4-5-6) (s. 195).*

*Özke yanturu asıgsızı üze yavlak yagı teg korkınçıg erür .. yarsınçıg **kkirlig**i üze tutsar arıgsızlık kıg yükmek titir (613/14-15-16-17-18) (s. 323).*

kökkä çıχ — : Göğe çıkmak

Egär **çıχ**sam **kökkä**, sen andasen, da egär ensäm tamuχka, da anda da yuvuχsen (189v)[8] (s. 289).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT köklere çıḳ — (s. 308).

*Ḳanda kim ṣāḥib-kerem tikti saḫāvet naḫlını, **köklere çıḳ**tı butaḳları anıng rıfʿat bilen (320/2-3) (s. 159).*

İM kökke çıḳ — (s. 556).

Kim kim ınansa āyātlarġa taḳı ınansa Ḳudus'ġa yitişmegine taḳı Miʿrāc'ġa inkār ḳılsa yāḫūd turuḳsa taḳı ayıtsa: bilmes men ***kökke çıḳ****dı mı yā çıḳmadı mı tip (39a/2-3) (s. 169).*

köni / könü : Doğru, dürüst; adil

Teŋri artar u **köni**dir, (7v)[10] (s. 10).

Tanıχlıχı Eyämizniŋ **könü**dür da esli etär oğlanlarnı (27v)[8] (s. 34).

Yarġusu Eyämizniŋ **könü**dir, (28r)[10] (s. 36).

Artar / toġru da **köni**dir / **könü**dür Biy (56v / 42v)[4] (s. 68/69).

Egär **könü**, ki artarlıχnı sözlägiy ediŋiz, da **könü** yarġu etkiy ediŋiz oğlanları adamnıŋ? (95v)[2] (s. 118).

Da hali men tapunıyım saŋa hadirliki bilä saġmoslarnıŋ, **könü** Teŋri, (92v)[22] (s. 145).

Boşattıŋ **könü** sözlükün joġovurtuŋnuŋ seniŋ, (146v)[3] (s. 178).

Yoχsa sen, Biy Teŋrim, şaġavatlısen da yarlıġovuçı, uzun esli, da köp yarlıġovuçı, da **könü**, (149r)[15] (s. 180).

Yarımkeçädä turar edim χosdovanel bolma Biygä **könü** toġruluχuŋ üçün seniŋ (167v)[62] (s. 255).

Barça buyruχuŋ seniŋ **könü**dür, (214r)[86] (s. 258).

Toġrusen sen, Biy, da işläriŋ sen[iŋ] **könü**dür (203r?)[27] (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY köni (s. 562-563).

Artamaksız mengülüg nomug artamaksız mengülüg asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rlıkadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oglanların birle iiş alınıp monçulayu

*yig başdınkı **köni** tüz tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).*

***Köni** bilge biliglig küç e{'}rser .. k(a)ltı t(e)rs tetrü yangılmaklarıntın öngi üdrülmiş igid sakınçlıg kkirlertin öngrerek ök tarıka tüketmiş tokuzunç oruntakı tıdıgsız ukmakıg tolu tükel tanuklamak üze bilge bilig erksinmekinge tayak boltaçı atl(ı)g çıngu tigme ertügteg kirtü tözdin b(e)lgürmiş bilge bilig erür (295/11-12-13-14-15-16-17-18-19) (s. 185).*

*İnçip bo montag **köni** kirtü tözüg ol tözün bilgeler adınaguka yme biltürgelir üçün yirtinçülüg sav iyin evrilip nomlayurlar sözleyürler (388/17-18-19-20) (s. 227-228).*

*Alp bilgülük nomlarıg ötgürü to {'} pulu bilip ulku alku nomlarıg barçanı **köni**sinçe ukmışka könisinçe tuymışka **köni**sinçe körmişke anın bo avant tıltagın m(e)n t(e)ngriler urungutı **köni**sinçe bilteçi sançanaçavı tip atım teginür (540/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 291).*

İKP köni; KWYNY "doğru, gerçek" (s. 196).

*İnçip qayu kün burχan qutın bulsar .. men titmäŋ ädgü **köni** yolçı bolup (XL.6.-7.-8.) (s. 30).*

*Tegin **köni** saβlıġ üçün bultum ögüküküm tep tedi (LV.1.-2.-3.) (s. 38).*

MS köni "doğru, gerçek" (s. 416).

***Köni** baral(ım) nom işidelim (23/7-8) (s. 72).*

*Kim açsız suḳsuz **köni** köngülin bursng ḳuvraġıġ tapın(t)ı uduntılar (72/40-41-42) (s. 136).*

*Anın amtı sizler (ajunlar)ıġ aḳlamış erser sizl(er) (tört) türlüg **köni** kirtü no(m) … silikler … **köni** ki(rtü) … tiser (85/58-59-60-61-62) (s. 158-159).*

SUK Köni "personenname" (s. 262) ; köni "richtig, korrekt" (s. 262).

US köni "verno, pravilno" (s. 284).

Üİ köni "doğru" (s. 157-158).

Aḳıġsızı ḳayu ol tip karik sözl(e)r aḳıġsız erser ḳaltı alḳu yol kirṭü ulatı üç iṭigsiz erür tip aḳıġsız erser ḳaltı yol tözünl(e)r kirṭüsi ulatı üç iṭigsizl(e)r erür yme tir. Bo ***köni*** *ol (97a/2-3-4-5) (s. 29).*

Basaḳı üç padakl(a)r üze uḳıtur ol ***köni*** *yorügüg (114a/4-5) (s. 50).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH köni “doğru” (s. XL).

Aġız til bezeki ***köni*** *söz turur*

Köni *sözle sözni tilingni beze (155-156) (s. 52).*

Köni bol könilik ḳıl atan ***köni***

Köni *tiyü bilsün kişiler sini (165-166) (s. 53).*

Meċaz boldı dostluḳ ḥaḳiḳat ḳanı

Minger dostta biri bulunmaz ***köni***

Öküşrek kişining içi ġaḍr erür

Köni *dostung erse taşı bil munı (381-382-383-384) (s. 71).*

DLT köni “düz, doğru; emniyetli” (s. 362).

Köni *barır keyikniŋ közinde adhın başı yok (III, 151/18-19-20).*

Köni *neŋ (III, 237/6).*

Köni *er (III, 237/7).*

IKT köni “truthful” (s. 166).

Aldı taḫtalarnı, anıng bitigi içindä ***köni*** *yol (7/154) (s. 102).*

Yaratınglar özläringizdin ölümni, agar ***köni*** *ärsä siz (3/167) (s. 166).*

KB köni “dik, doğru, gerçek” (s. 278-279).

Köni *sözler erse tiling tepresü*

Sözüng egri erse özüng kizlesü (1026) (s. 120).

*Kiming egri bolsa **köni** tal boḍı*

***Köni** kılġu könglin yetildi öḍi (1102) (s. 127).*

*Negü tir eşit emdi köngli **köni***

Usallıḳ usındın oḍunmış küni (1523) (s. 169).

***Köni** yol tutayın tise yinçkelig*

Boġuzuġ arıtġu ay ḳılḳı silig (4407) (s. 443).

İsizig yaġutma toḳıġay yoḍuġ

***Köni**ler bile sen tirilgil oḍuġ (5508) (s. 547).*

***Köni** söz köngülke kör açıġ irig*

*İrig söz **köni** ol **köni** söz ḳanı (5778) (s. 573).*

***Köni** bardı keldi neçe egrilik*

Ḳanı ḳalmadı bir kişi tengrilik (6475) (s. 639).

KSK köni “doğru” (s. 473-474).

*Ḳorḳsun Taŋrıda aysunlar **köni** söz (4/9) (s. 54).*

*Bu bitig turur indürdimiz anı ḳutluġ <**köni**kä tutuġlı> ol kim yüzikä otru yana ḳorḳutsa mäkkä boḏunını anıŋ tägräsindä (6/92) (s. 98).*

*Färmānlamas miz bir ätözkä mägär ummışınça ḳaçan aysa silär **köni** tüz etiŋlär näçä ymä ärsä yawuḳluḳ iḏisi taŋrınıŋ baçığı tükäl ḳılıp başḳa elätiŋlär (6/152) (s. 105).*

*Ol **köni** yaraġlıġ iḏiŋdin yoḳ kim üküşi kişilärniŋ kertgünmäslär (11/17) (s. 158).*

*Aydı ʿazīz- mışr ẖatunı emdi bälgürtdi rāstı män tartnadım anı özindin ol **köni**lärdin turur (12/51) (s. 171).*

Ayġıl indürdi anı arıġ cān yaʿnī cabrā'il iḏiŋdin kertü yaraşı bäkütü üçün anlarnı kim kertgündilär ***köni*** *yol säwünç boyun beriglilärkä (16/102) (s. 200).*

Taḳı bağışladımız anlarḳa biziŋ yarlıḳamaḳımızını taḳı ḳıldımız anlarḳa ***köni*** *til* ***köni*** *sözlüglär yaʿnī äḏgü ögdi yüksäk (19/50) (s. 223).*

KTS köni "doğru, hak, adil" (s. 175).

Til ***köni*** *yaʿni* ***köni*** *sözlük (14/8) (s. 175).*

Köni *waʿdälig ärdi (14/8) (s. 175).*

Köni *boḍluġ ärgä mäñzäb… (17b/32) (s. 175).*

Köni *kertülik (33/3) (s. 175).*

Ol bilgänräk turur ***köni*** *yolnı (99/5) (s. 175).*

Taḳı rast ***köni*** *ḳılġanlardın biz… (111/7) (s. 175).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML köni "doğru, düz" (s. 46).

KE köni "doğru, gerçek" (s. 380).

Anda kėḍin Mevlī ʿazze ve celle esmā ʿilmini Ādemġa ögretü bėrdi, ḳamuġ nẹrselerni feriştelerge körgüzdi, eger ***köni*** *sözlüg ẹrseŋiz bu nerselerniŋ atı nẹ turur maŋa aytu bėriŋ (8v/10-11-12) (s. 13).*

ʿAziz oġlan sözin tiŋledi ve yaḳın kẹldi, oġlan aydı: ey ʿAzīz, Yūsufnıŋ köŋlekiniŋ öŋi yırtuḳ bolsa Zeliḫā ***[k]öni*** *ve Yūsuf yalġan, eger köŋlekiniŋ ardı yırtuḳ bolsa Zeliḫā yalġan Yūsuf* ***köni*** *(84r/16-17-18) (s. 117).*

Yūsuf aydı: Mevlī taʿālā ol tüşümni ***köni****ge çıḳardı (107r/17-18) (s. 150).*

ME köni "doğru" (s. 149).

Yıġın ėtdi bodunlar, cẹmʿ boldılar ol yıġın, otralıḳ könüldi, ***köni*** *yol tutẗı (150/1) (s. 62).*

Tẹḳẹlẗüf birle ṗārsālıḳ ḳıldı, ***köni*** *oḳuġucı boldı tạrtunu turdı işdin, yıġlındı, ḳạytẗı işdin toldı öwkedin, dıḳıldı (165/2) (s. 64).*

MM köni “doğru, âdil” (s. 235).

Ḳatıġlan tirilgil çın-oḳ rāst ***köni*** *(279/4) (s. 133).*

Suw içmişde üç iç turup rāst ***köni*** *(299/1) (s. 136).*

Biliŋ kimge uymaḳ kerek ilk munı

Sėni uyduruban yöritür ***köni***

Ḥaḳīḳat bilür ḥaḳ velī tėg nişān

Bu maʿnīdin ilür ėşitgil yöni (303/1-2-3-4) (s. 136).

Şerīʿat yükin tart yöri rāst ***köni*** *(320/1) (s. 139).*

NF köni “doğru, gerçek, hak” (s. 259).

Peyġāmbar ʿas aydı: Bitigil: Bismillāhi’r-raḥmani’r-raḥīm, Tangrınıg resūlı Muḥammeddin Necāşī tapa, takı Tangrınıng selāmı ol kimerseke bolsun kim ***köni*** *yolġa uymış bolsa (78/13-14) (s. 58).*

Peyġāmbar ʿas aydı: Ey sūsmār, ayġıl kim, men kim turur-men, tėdi erse, Ḥaq tvt qudratı birle ol sūsmār tilke keldi, faṣīḥ til birle aydı kim: Sen Muḥammed turur-sen ḥaq peyġāmbar turur-sen ***köni*** *dīn birle kelip turur-sen tėdi erse, Peyġāmbar ʿas aydı: Ey sūsmār, sen, kimke qulluq qılur-sen? tėdi (161/13-14-15-16) (s. 112).*

Maʿnīsi ol bolur kim: Yüzüm yönendürdüm ol Tangrı ḥażratınġa kim yerni taqı köklerni yarattı ***köni*** *musulmān ḥālında taqı men Tangrı teʿālāqa ortaq qatġanlardın ermez-men, tėdi erse, Ḥaccāc aydı: Arqasın qıblaġa çewürüp öltürüng, tėdi erse, arqasın qıblaġa çewürdiler erse, özi bu āyatnı oqıdı (345/3-4-5-6) (s. 240).*

TQK köni “1. doğru, hak; 2. doğru, dürüst, namuslu; 3. dik, dimdik” (s. 94).

YB köni “doğru, dürüst” (s. 223).

*İnç yöriyüp tınçlıḳ üzre oturup **köni** yarlı tirligin ḳılıp bizim uruġ uruġlarımızge şām u ṣabāḥda ġudüvv ü revāḥda biş vaḳt namāzda duʿā ve alḳış ḳıla tursun tidimiz (K. I. 44-45-46-47) (s. 114).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC köni, könü [conu; choiuj (*st*. chonu) / køni; kønv, kønu, cønu] “gerade; richtig; gesetzmässig; gerecht; verlässlichh. ‘legalis’. ‘iustus’ ” (s. 152).

GT köni “doğru” (s. 308).

*Rüstemge atası zāl bir kün ayttı kil işit ögüt **köni**sin (27/7) (s. 13).*

*Seni maḳṣūdunga iltür **köni** yol (50/10) (s. 24).*

*Ādemī ʿaybını körüp açma, igri sözni **köni** dip ant içme (334/12) (s. 166).*

İM köni “doğru, yanlış olmayan” (s. 557).

*Nebī ʿaleyhi’s-selāmnıng sözi birle: menim ṣaḥābelerim yulduz kibi turur anlarnıng ḳaysına uysangız könderür sizni **köni** yolḳa (44a/6) (s. 171).*

köni bol — : Doğru / dürüst olmak

Da aytkay adam, ki **köni bol**gay mi yemişi artarnıŋ, da bar Teŋri, ki yarġular alarnı yerdä (96v)[12] (s. 120).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH köni bol — (s. XL).

Köni bol *könilik ḳıl atan köni*

Köni tiyü bilsün kişiler sini (165-166) (s. 53).

KB köni bol — (s. 279).

Ḳayu tüz emitse turumaz tüşer

Ḳayu neng ***köni bol****sa tüşmez (807) (s. 98).*

Köni bol*sa yalnguḳ küni eḍgü ol*

Küni eḍgü bolsa ḳutı mengü ol (2757) (s. 288).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE köni bol — (s. 380).

Ḳaçan Ṣāliḥ andaġ tẹdi ẹrse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümiz Ṣāliḥni ma öltürelıŋ bizge ʿāẕāb tẹgmesdin burun, sözi ***köni bol****sa bizdin burun ölmiş bolġay, yalġan bolsa ol ölgey biz ḳalġaymiz tẹp ol kẹçe Ṣāliḥni basıp öltürmekke oġradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).*

NF köni bol — (s. 259).

Maʿnīsi o bolur kim: Ey ol kimerseler kim īmān keltürdüngiz, öz nefsüngüz birle bolung, azġunlarnıng azġunluqı sizlerke ziyān qılmaz, qaçan kim sizler ***köni bol****sangız, tẹp aytıp turu, tẹdi erse, Peyġāmbar ʿas aydı: Yā Abā Ṣaʿlebe, eḍgülükke buyurġıl taqı yamanlıqdın menʿ qılġıl (304/4-5-6) (s. 210).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT köni bol — (s. 308).

Könilik ḥaḳ rıżāsıdur ***köni bol*** *(50/9) (s. 24).*

könü et — : Doğru / dürüst etmek

Könü etkäy yarlılarga joġovurtnuŋ, (118v)[4] (s. 146).

könül — : Doğru yola girmek [= toğrulan —]

Da kirmä yarġuga χuluŋ bilä seniŋ, zerä **könül**mäz alnıŋa seniŋ barça ten bilä bolganlar (245r)[2] (s. 294).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB könül — “doğrulmak” (s. 280).

Meḷikke negü teg itingü kerek

*Özi teg buḍunlar **könül**gü kerek (B 46) (s. 8).*

Et öz tüz tilese ḥava boynı sı

*Ḥava ölsa **könl**ür et öz egrisi (5474) (s. 544).*

KSK könil — “doğruya sevk edilmek” (s. 474) ; kön(ü)l — “doğruya sevk edilmek” (s. 475).

*Anlar tut(t)tılar yäklärni dostlar taŋrıda aḏın seznürlär anlar köni yolḳa **könil**mişlär (7/30) (s. 109).*

*Ägär müsülmān bolsalar **könül**dilär (3/20) (s. 35).*

*Nişānlar yulduzlar birlä anlar yolḳa **könl**ürlär. Azu ol mu yaratur anıŋ täg mü yaratmaz (16/16) (s. 193).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE könül — “doğrulmak, düzelmek” (s. 382).

*Mevlī ʿazze ve celle Ḥavvānı ẹgri süŋükdin yarattı, anıŋ üçün tişiler **könül**mes ẹgri süŋük turur tėp ḫalḳ arasında yumaḳ boldı (7v/10-11) (s. 11).*

ME könül — “doğru olmak” (s. 149).

*Yıġın ėtdi bodunlar, cẹmʿ boldılar ol yıġın, otralıḳ **könül**di, köni yol tutẗı (150/1) (s. 62).*

*Erklig boldı nėrse üze ḳandı sụwdın **könül**di egri, düz boldı (154/1) (s. 62).*

TQK könül — “doğru yolu bulmak, hidayete ermek” (s. 95).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM könül — “doğru yola girmek” (s. 557).

*Taḳı Tengri Teʿālā aytur: eger ī̈mān keltürseler anıng kibi kim siz ī̈mān keltürdüngiz angar (60b/1) magat **könül**diler (60a/8) (s. 181).*

könülük : Doğruluk, dürüstlük; adalet [= artarlıχ, toġrulıχ / toġruluk / toġruluχ]

Yoχtur ağızlarına alarnıŋ **könülük**, (4v)[9] (s. 6).

Ettiŋ yarġumnu da **könülük**nü, (9v)[5] (s. 12).

Kendi yarġular dünyäni toġruluχ bilä da joġovurtun kendiniŋ **könülük** bilä (9r)[9] (s. 13).

Biyikläniptir **könülük**ü yüzünüŋ anıŋ, üstünä barça duşmanlarınıŋ kendiniŋ eyälik etkäy (10r)[26/5] (s. 14).

Tirgiz meni, Biy, zerä eksildi surp, eksildilär **könülük**lär oġlanlarından adamnıŋ (13v)[2] (s. 18).

Kim ki yürür zadasız, etär artarlıχnı, sözlär **könülük**nü yüräkinä kensiniŋ (16r)[2] (s. 20).

Kümüşün kensiniŋ yalga ol bermäsin, orunç **könülük** üsnä ol almasın, kim bunı etsä, ol heç seskänmägäy meŋilik (16v)[5] (s. 22).

Yüzüŋdän seniŋ **könülük** maŋa çıχsın, (17v)[2] (s. 22).

Barça **könülük**ü anıŋ alnımadır, (21v)[23] (s. 28).

Yol körgüz maŋa **könülük**üŋdän seniŋ (35v)[5] (s. 44).

Barça yolları Eyämiznin yarlıġamaχ bilä da **könülük** bilädir alarga, kimlär ki χolarlar antın da tanıχlıχına (36r)[10] (s. 46).

Yarlıġamaχıŋ seniŋ, Biy, alnına közümnüŋ menim, da biyanovlu bolgaymen **könülük**üŋä seniŋ (37v)[3] (s. 46).

Şahat, ki topraχ χosdovanel bolgay alnıŋa seniŋ, ya belgirtkäy **könülük**üŋnü seniŋ? (43r)[10] (s. 54).

Doġrudur sımarlaganı Eyämiznin, da barça işläri anıŋ inam bilä dir, [5] da sövär yarlıġamaχnı da **könülük**nü (48r)[4] (s. 60).

Oyan da baχ, Biy, **könülük**ümä menim, (54r)[23] (s. 66).

Biy, köktädir yarlıġamaχıŋ seniŋ, **könülük**üŋ seniŋ seniŋ bulutka dirä (55v)[6] (s. 68).

Biy, sen bildiŋ, ki [11] artarlıχıŋnı seniŋ yapmadım yüräkimä menim, **könülük**üŋnü da χutχarmaχıŋnı (66v)[10] (s. 82).

Yeber, Biy, yarıχıŋnı seniŋ da **könülük**üŋnü seniŋ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär ari tağına seniŋ da övinä seniŋ (70v)[3] (s. 86).

Färah bolgay tağı Sionnuŋ, da sövüngäylär χızları Jutanıŋ seniŋ **könülük** üçün, Biy (78r)[12] (s. 96).

Bar da χalır menjilik alnına Teŋriniŋ yarlıġamaχ da **könülük**, kimlär χolsalar andan (100r)[8] (s. 124).

Teŋri, köp yarlıġamaχıŋdan seniŋ işit maŋa, **könülük** χutχarmaχıŋdan seniŋ (113r)[14] (s. 140).

Turmadılar alar ösiyätinä Eyämiznin da **könülük**ünä körä anıŋ klämädilär barma (104r)[10] (s. 163).

Küçlüsen sen, Biy, da **könülük**üŋ seniŋ çövräŋädir seniŋ (152r)[9] (s. 186).

Neçik yaraχ, çövräŋa bolgay seniŋ **könülük**ü anıŋ (160r)[4] (s. 194).

Ol kendidir Biy Teŋrimiz bizim, barça yerdädir **könülük**ü anıŋ (180r)[7] (s. 218).

İnamlıdır barça buyruχları anıŋ, [8] toχtalıptır meŋi meŋilik, etiliptir **könülük** bilä da toğruluχ bilä (157r)[7] (s. 241).

Ant içtim da toχtattım, ki saχlagaymen barça **könülük**ün artarlıχıŋnıŋ seniŋ (215v)[106] (s. 260).

Ant içti Biy Tawit'kä **könülük** bilä da yalğan etmädi aŋar (232v)[11] (s. 280).

Yuvuχtur Biy barçasına, ki sarnarlar aŋar, barçasına, ki sarnarlar aŋar **könülük** bilä (249v)[18] (s. 300).

Aytar sözün kendiniŋ Jagopka, toğruluχnu da **könülük**ün Israjelgä (200r)[8/19] (s. 303).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH könilik "doğruluk" (s. XL).

*Keçür sen me ʿụmrüng **könilik** öze (154) (s. 52).*

*Köni bol **könilik** ḳıl atan köni*

Köni tiyü bilsün kişiler sini

***Könilik** tonın keḍ ḳoḍup egrilik*

*Keḍim ton talusı **könilik** tonı (165-166-167-168) (s. 53).*

IKT könilik "1. truth; justice; 2. guidance" (s. 167-168).

*Biz ıḏtımız sanga Bitigni **könilik** birlä (4/105) (s. 167).*

*Andın kim törüttimiz bir ögür könärlär **könilik**in (7/181) (s. 167).*

*Ḥükm qılnur olar ara **könilik** birlä (39/69) (s. 167). (1)*

*Anlar kim köndilär, arturġay olarqa **könilik** (47/17) (s. 168).*

KB könilik "doğruluk, gerçeklik" (s. 279-280).

Törü tüz yorıtġıl buḍunḳa köni

*Kününg eḍgü bolġay **könilik** küni (1374) (s. 155).*

***Könilik** mün ol barça eḍgü asıġ*

Bu asġı bile buldı menü tatıġ (2756) (s. 288).

Negü tir eşitgil kişi eḍgüsi

***Könilik** bile ḫalḳḳa yaḍmış küsi (5891) (s. 584).*

KSK könilik “doğruluk” (s. 474-475).

*Ay anlar kim kertgündilär silärniŋ aranızda tanuḳluḳ bermäk ḳaçan kälsä silärdä biriŋizlärkä ölüm tutsurmaḳ uġurında ekkägü **könilik** iḏiläri silärdin azu ekki aḏnaġular silärdä öŋdin ägär sefer ḳılsa silär yär içindä (5/106) (s. 87).*

*Yaratmadımız köklärni yärlärni nä kim olar ekki ara mägär yaraġlıġ birlä. **Könilik**in käligli turur käçürgil körklüg käçürmäk (15/85) (s. 190).*

*Ol ol kim yarlıġ ıḏtı saŋa iḏiŋ **könilik**din (17/39) (s. 205).*

KTS könilik “doğruluk, adalet” (s. 175).

*Aytġıl… män äyä bolman siziñ üçün küçäylikkä taḳı **könilik**kä (111b/11) (s. 118).*

***Könilik** dad (25/2) (s. 175).*

*Aydılar käldiñ mu bizgä **könilik**in ya sän kim oynaġuçılardın mu sän (34b/7) (s. 175).*

*Ay iḍim ḥükm ḳılġıl **könilik** birlä (37b/6) (s. 175).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE könilik “doğruluk” (s. 380-381).

*Ḳamuġın **könilik** üze aytu bėrdi, Yaʿḳūb aydı: ey Zelīḫa Yūsuf sewüglüki henūz köŋlüŋde bar mu (109r/1-2) (s. 152).*

Zeyneb aymış: ʿĀyişeli menli ara köŋül ḳalġı bar velīkīn iŋen sözlegen bühtānnı men aytu bilmezmen, men kiçiglikde uluġluḳda ʿĀyişedin ***könilik****din aḍın nerse körmişim yoḳ (234v/11-12-13) (s. 339).*

NF könilik “doğruluk” (s. 259).

Qarındaşıngızdın derŋōst qılıng kim sizlerke duʿā qılsun, tėdi erse, ṣaḥābalar cümlesi keldiler, ol ʿazīzdin duʿā derŋōst qıldılar erse, Peyġāmbar ʿas aydı: Cümlesinge bir yolı duʿā qılġıl kim bu sāʿat sening duʿāng ḥażratta maqbūl turur, tėdi erse, ol ʿazīz aydı: Ey Bār Huḍāyā, taqvānı munlarnıng azıqı qılġıl taqı cümlesining işlerini ***könilik*** *üze qılġıl taqı örgerü yerlerini uçtmaḥ qılġıl, tėp aytur erdi (316/7-8-9-10-11) (s. 219).*

TQK könilik “doğruluk, hidayet” (s. 94).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC könülük, könülik [kønvlvk, konvlvk, kønvlik, kønulic] “gerechtigkeit. ‘iusticia’ ” (s. 152).

GT könilik “doğruluk” (s. 309).

Yaʿnī hīç oġlan toġmas illā evvel toġar ***könilik*** *(26/11) (s. 12).*

Könilik *ḥaḳ rıżāsıdur köni bol (50/9) (s. 24).*

könülük et — : Doğruluk / dürüstlük etmek

Da **könülük et** maŋa artarlıχıŋa körä seniŋ, Biy Teŋrim (54v)[24] (s. 66).

Asduac da **könülük et** maŋa yarġuma menim (70r)[1] (s. 86).

Teŋri atıŋa seniŋ tirgiz meni da χuvatıŋdan seniŋ **könülük et** maŋa (87r)[3] (s. 106).

Könülük etkäy yarlılarına joġovurtnuŋ, (93r)[4] (s. 147).

Etmä **könülük** da işlämä artarlıχnı yer yüzünä (122r)[10] (s. 150).

Könülük etiŋiz yarlıga da χonarhga (143v)[3] (s. 174).

Etär yarlıġamaχ Biy, da **könülük** barça ziyanlılarga (174v)[6] (s. 212).

Bildim, ki **et**ärsen, Biy, yarġu yarlıga da **könülük** çaräsizgä (242v)[13] (s. 292).

könüsüz : Doğru / dürüst olmayan

Tirgiz meni, Biy, yaman adamdan, **könüsüz** kişidän χutχar meni (241v)[2] (s. 290).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY könisiz (s. 563).

*Monçulayu nomlug et'öz samadı dyan bilge bilig erser alku b(e)lgülertin **könisiz** [er]tip b(e)lgüke ilinmek artukrak b(e)lgüke yapşınmak mengü yme ermez (70/13-14-15-16-17) (s. 95).*

könüsüzlük : Doğru / dürüst olmama; haksızlık

Bunuŋ üçün aldı alarnı öktämlik, kiydilär üstlärinä yamanlıχnı da **könüsüzlük**lärin kensiläriniŋ (123r)[6] (s. 150).

Baχ antıŋa, zerä toldu övläri damahlarnıŋ yerdä **könüsüzlük** bilä (127r)[20] (s. 156).

Negä dinçä yarġulagaysiz **könüsüzlük** bilä (143r)[2] (s. 174).

Aytmaga: "Toġrudur Biy Teŋrimiz bizim, da yoχtur anda **könüsüzlük**." (162v)[16] (s. 198).

Köpländi mendä **könüsüzlük**ü öktämlärniŋ, (212v)[69] (s. 256).

Heç ettiŋ barçasın, kim keri boldular artarlıχıŋdan seniŋ (217r) zerä **könüsüzlük** bilädir sağışları alarnıŋ (216v)[118] (s. 260).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK könisizlik “haksızlık” (s. 475).

*Yemäŋlär mällarıŋızını silär ara **könisizlik** birlä (2/188) (s. 20).*

könüsüzlük et — : Doğruluk / dürüstlük etmemek

Ne ki **könüsüzlük et**ti duşman arilikiŋdän seniŋ, [4] maχtandılar körälmägänläriŋ yaχşı tirlikläri içinä kensiläriniŋ (125v)[3] (s. 154).

Öktämlär **könüsüzlük et**tilär maŋa asrı, yoχsa orēnk‘indän seniŋ men bularmadım (211r)[51] (s. 254).

köydürmäχ / küydürmäχ : Yakma

Anda hadirläptir saġıtın ölümnüŋ, da oχların kensiniŋ **köydürmäχ** bilä etiptir (7v)[14] (s. 10).

Hadirläptir saġıtın ölümnüŋ da oχun kendiniŋ **küydürmäχ**kä yasagandır (7r)[14] (s. 11).

HAREZM TÜRKÇESİ

KB küyür – mek (s. 305).

Bu begler ot ol otḳa barma yaġuḳ

*Ḳalı bardıng erse **küyürmek** anuḳ (653) (s. 81).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD köydürmek “yakma” (s. 391).

Minse abraş ol ḳuyaş köymek nitey kim Bābürā

*Mini **köydürmek**ke yildür merkeb ottur rākibi (43/6) (s. 143).*

BV köydürmek “yakma” (s. 773).

Kiçe köymek resmini pervāne mindin örgenür

*Şemʿ **köydürmek** işide meh-veşimġa ötkenür (171/1) (s. 142).*

*Yüzi **köydürmek**ime ot saçı yıġlatmaġıma dūd*

Közi tārācıma sāʿīʾ ḳaşı ḫūn-rīzime māyil (379/2) (s. 314).

YED köydürmek “yakma” (s. 404).

Ṭarīḳat ehlini endīşesi ḳanāʿatdur

*Vücūd şemʿini **köydürmek** angaʿādetdür (53/2) (s. 89).*

İy perīʾ ʿışḳ āteşi birle tenimni örtegil

*Otka **köydürmek**ke ensebdür bu ḳaḳşalġan otun (251/2) (s. 260).*

küçlü : Güçlü, her şeye gücü yeten (= Allah’ın “El-Kâdir”, “El-Kaviyy” sıfatları)

Teŋri yarġuçı toġru **küçlü** da uzun esli, χaysı ki yebermäs öçäşmäχın kendiniŋ här kez (7r)[12] (s. 11).

Küçlüsen sen, Biy, da könülüküŋ seniŋ çövräŋädir seniŋ (152r)[9] (s. 186).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY küçlüg (s. 577-578).

*Amtı m(e)n yügerü on **küçlüg** ayagka tegimliglerning üskinte aça yada ötüneyin (109/1-2-3) (s. 110).*

*Biz ol kuşatrıg körüp .. tütsüg yıdın tuydukumuzda ol tütsüglüg şuşatrıdın altun önglüg y(a)ruklar ünüp ordumızını karşımızını y(a)rutgay yaşutgay ’eng mıntın azrua t(e)ngri ordusınga tegi kayu erklig **küçlüg** baş başdın (425/1-2-3) (s. 243).*

*Edgü edgü sizler kamag **küçlüg**lere monı (473/1-2-3) monçulayu tınl(ı)glarka edgülügin asıglıgın adruk adruk d(a)r(a)nılarıg öngin öngin ötüntüngüzler (472/23-24) (s. 264).*

IB küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 56).

*Antag **küçlüg** men (3) (s. 18).*

*Antag **küçlüg** men tir (60) (s. 25).*

İKP küçlüg; KWYCLWK “güçlü, kuvvetli” (s. 198).

*Uluġ **küçlüg** qutluġ bodısaβatlar ermäsär bu yerkä näŋ tägmägäy erti (XLV.2.-3.-4.-5.) (s. 33).*

MS küçlüg “kudretli” (s. 424).

*Kim hormuzta tengri(te) ulatı uluġ **küçlüg** tengri(ler) kirit atlıġ dıdımlıġ başları öze yinçürü töpün yükünmiş tözün bursong ḳuvraġ erdni ḳutınga men kirtülüg upası (bo)z bay tirek yidleg birle (i)lgimizni ḳavışurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu aġırlayu (yinçürü) (y)ükünür men (2/52-53-54-55-56-57-58-59-60-61) (s. 43).*

*Anta ötrü vayşarvan maḥaraçnıng üç uluġ **küçlüg** ınanç buyruḳları erti (7/4-5-6-7) (s. 50).*

US küçlüg “silnıy” (s. 285).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT küç – lüğ, küç – liğ “güçlü, kuvvetli” (s. 393).

*Anınğ yėli **küçlüg** (III, 161/29-30).*

***Küçliğ** bilekliğ kişi (I, 509/23).*

IKT küçlüg “strong, powerful” (s. 175).

*Aydılar: ay Mūsā, bütünlükin anıng içindä boḏun, **küçlüg**lär (5/22) (s. 175).*

*Ol Tangrı qamuġ näng üzä **küçlüg** uġan (5/40) (s. 175).*

*Ärmäz miz angar biz **küçlüg** uġan (36/3) (s. 175).*

*Boldılar ġalaba qılıġlı, **küçlüg**lär (61/14) (s. 175).*

KB küç – lüg (s. 297).

Kiming arḳası bolsa küçlüg bolur

*Bu **küçlüg** kişi ḳutḳa tüplüg bolur (1699) (s. 187).*

*Yumıtsa er at bolsa **küçlüg** elig*

Yorıtsa törü tüz yetürse bilig (1927) (s. 210).

KSK küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 484).

*Bütünlükün taŋrı **küçlüg** turur ḳatıġ ḳınlıġ ol (8/52) (s. 131).*

*Anlar täg kim silärdä öŋdün ärdilär ḳavīraḳ silärdin **küçlüg** üküşräk mālın oġlanların (9/69) (s. 140).*

*Ḳatıġ **küçlüg** ḳılu bergil anıŋ birlä arḳamnı (20/31) (s. 228).*

KTS küçlig ~ küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 184).

*Ḳatıġ **küçlig** ḳılu bärgil (20/6) (s. 184).*

*Bir **küçlüg** cadu ärür (61b/16) (s. 184).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML küçlüğ “küçlü, kuvvetli” (s. 49).

KE küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 406).

*Ḳamuġ uzun boyluġ ẹrdiler, tört yüz ḳarı boḍları baş üze sekrip aḍaḳların tepseler tizleriŋe tẹgi kömlür ẹrdi, küçleriŋe boḍlarına yaraşu butlar ḳıldılar, küçleriŋe küwendiler, biz teg **küçlüg** bar mu? tėdiler (29r/15-16-17-18) (s. 41).*

*Bu Semdūn bir dīv ẹrdi ḳorḳunç **küçlüg**, heybetlig Süleymāŋġa boyun sunmaz ẹrdi (139v/16-17) (s. 197).*

ME küçlü “güçlü” (s. 153) ; küçlüg “güçlü” (s. 153).

*Tüpledi anı ölüm, **küçlü**ken öldürdi anga ölüm raḥmeṭ ḳıldı anga (179/8) (s. 69).*

*Beŗkitdi anı, **küçlüg** ḳıldı anı sanadı mālını, üküş ḳıldı anıng mālını ḳaḳladı etni, dilip ḳaḳladı etni (92/2) (s. 49).*

NF küçlüg “güçlü” (s. 270).

*Peyġāmbar aydı: Yā ʿAlī tüşgil, sen mendin **küçlüg**rek sen tėp aydı erse, ʿAlī tüşti (50/15-16) (s. 37).*

TQK küçlüg “1. güçlü, kuvvetli; 2. şiddetli, çetin; 3. güçlü, kuvvet ve kudret sahibi, ‘esma-i hüsna’dan” (s. 101).

YB küçlü “güçlü” (s. 224).

*Şimdiki ḥālde taḫt ḥana aḥmed öksüzler diyen ādemlere varmış **küçlü** olmış (K. VII. 26-27) (s. 123-124).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC küçlü [chuçlu / kwçlu, kuçlu, kuzlu] “stark; mächtig. ‘stark’” (s. 157).

GT küçli “kuvvetli” (s. 314).

*Çünki kördüng ŋaṣm senden **küçlü**dür, ol seni urmaḳ tilese yıġlaġıl (200/7-8) (s. 99).*

*ʿAkl nefs ilinde eyle giriftār bolup turur niçük kim bir ʿāciz ir **küçli** ŋatun ilinde giriftār bolsa (341/6-7) (s. 170).*

KF küçlü (s. 1028).

*Anuŋ içün kim iki kişinüŋ sözi **küçlü**dür, bir kişinüŋ sözinden (142b/13-14) (s. 352).*

KK küçli “güçlü” (s. 117).

TT küçlü “güçlü” (s. 126).

TZ küçli “güçlü, kuvvetli” (s. 213).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK güçlü (s. 489).

*Eyitdiler biz **güçlü** ve ḳuvvetlü-biz (407a/7) (s. 208).*

*Taŋrı Taʿālā laṭifdür ḳullarına rızḳ vėrür kime dilese daḫı ol **güçlü** ḳuvvet ve ḳudret eyesi (522b/1-2) (s. 265).*

KT güçlü “kuvvetli, güçlü” (s. 271) ; güşlü : → güc (s. 277).

*Eyitti ol ikinün birisi yaʿnî ulusı: “İy atam, kiriye dut anı! Bayık yigregi anun kim kiriye duttun, **güçlü**dür, inam.” (28/26) (s. 314).*

küçlü bol — : Güçlü olmak

Küçlü bolgay yerdä butaχı anıŋ, (199r)[2] (s. 240).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB küç – lüg bol — (s. 297).

*Kiming arḳası bolsa **küçlüg bol**ur*

Bu küçlüg kişi ḳutḳa tüplüg bolur (1699) (s. 187).

*Yana elgi **küçlüg bol**ur muḫṭeṣib*

İsizlerni yıġsu cėmaʿạt kezip (5588) (s. 554).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE küçlüg bol — (s. 406).

*Kim ol kün cevāb aydı ẹrse nėçeme küçlüg çıġay ẹrse ḥac ötegey, taḳı kim cevāb aymadı ẹrse nėçeme **küçlüg bol**sun ḥac ötemegey (53v/9-10) (s. 74).*

ME küçlü bol — (s. 153).

Ḥuccẹt ketürdi anıng üze anı ḳaytdı dīnindin tüz boldı, doḳalandı ḳatıġ boldı, ***küçlü bol****dı sana urdı, tutdı anı ʿiddẹt tutdı (143/4-5) (s. 60).*

Küçlüg bol*dı, yıġıcı boldı çẹrig ḳara ḳoyuġ tüwkürdi, aḫ tụw tẹdi (174/8) (s. 67).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM küçli bol — (s. 561).

Taḳı Nebī ʿaleyhi's-selām ayıttı: kim kim sewse kişilerden ***küçli bol****ġay, tevekkül ḳılsun (79a/5-6) (s. 192).*

küt — : Gütmek; doğru yola sevketmek (Metinde: "Tanrı'nın insanoğlunu doğru yola sevketmesi")

Kütkäysen/**Küt**särsen alarnı tayaχ bilä temirdän/temir, neçik saġıtın/saġıt çölmäkçiniŋ, uvatkaysen/uvatsarsen alarnı (2v)[9] (s. 2/3).

Xutχar joġovurtuŋnu seniŋ da alġışla jaŕanklıχınŋnı seniŋ, **küt** da biyiklät alarnı meŋilikkä dirä (41r)[9] (s. 52).

Biy yalġız **küt**är edi alarnı, (43v)[12] (s. 71).

Budur Asduac, Asduacımız bizim meŋi meŋilik, da bu **küt**käy bizni meŋilikkä dirä (78v)[15] (s. 96).

Kütär edi alarnı esliliki bilä yüräkiniŋ kensiniŋ, (138r)[72] (s. 168).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY küt — (s. 582).

Ay ere kim sening isig öz alımçılarnıng otuz artuk baglıg tutuglug tınl(ı)glar öngin öngin erklig kannıng karşısınta kıng közin salınmış karaklıgın sini ***küt****e tururlar (9/16-17-18-19-20-21) (s. 63-64).*

*Tınl(ı)glarnıng tapı iyin (40/1-2-3-4-5-6-7) tınl(ı)glarnıng uguşların tözlerin adırtlıg bilmişde kin .. ötrü üdüg kolug **küt**medin üdüg kolug boş ertürmedin orunlarka yaraşı üdke koluka yaraşı (39/22) (s. 84).*

MS küd — “gözetmek, bakmak” (s. 424).

*(Amtı) bu kü… …rü bu tünte ki… iliksiz tutuḳsuz köngülin …üm künümin **küd**eyin (12/23-24-25) (s. 58).*

*Yıdlıġ tütsüg tamturup … …larag **küd**e … …ç sakıntı (92/5-6-7-8) (s. 166).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT küdh— “durmak, beklemek; gözlemek, gütmek (Oğuzca) *Bk*. küt—” (s. 394) ; küt— “gütmek. *Bk*. küdh—” (s. 401).

*Bir köç **küdh**gil (I, 321/16).*

*Ol meni **küdh**ti (III, 441/7).*

*Ol koy **küdh**ti (III, 441/9).*

*Kizlep nelük **küt**ersen*

Emdi anı kısırkan (II, 264/1-2).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KK küt — “gütmek” (s. 118).

TZ küt — “gütmek. *Bk*: kütle —” (s. 215).

kütül — : Güdülmek; doğru yola sevkedilmek (Metinde: “İnsanoğlunun Tanrı tarafından doğru yola sevkedilmesi”)

Umsan Biygä da et tatlılıχnı, tur dünyädä da **kütül**gäysen ululuχundan anıŋ (59v)[3] (s. 72).

küydür — : Yakmak

Küydürgäy da kirgäy tibdäki tamuχka dirä (90r)[22] (s. 110).

Tüştü ot, da körmädilär günäş, neçä ki eslärinä algıy edilär tegänäklärin kensilärinin̨, neçik tjnik yüräklänip tirilä **küydür**gäy alarnı (96r)[10] (s. 120).

Ot alnına anın̨ bargay, **küydür**gäy çövräsin duşmanların anın̨ (167v)[3] (s. 204).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY köyür — (s. 568).

*K(e)ntü kılmış ayıg kılınçların açа yada kşantı kılıp yene k(e)ntü özi üçün biş ajun tınl(ı)glar üçün kut kolup buyan evirsün bir arıg evde (525/1-2-3-4) azu ar(a)nyadan sengremde ud mayakın suvap mandal kılıp çından tütsüg **köyür**üp tapıg udug kılsun (524/19-20-21-22-23) (s. 284).*

*Bo körküm üskinte törtgil mandal kılıp tört burnaçda tolu mır suvı azu panıt suvı kodsun türtgü saçgu **köyür**gü ıslagular ulatı hualıg bezekler ursunlar .. yene ol mandal üskinde yir otçuk kılıp kömür ootı urup kaz üyüri öleng çeçeki birle **köyür**üp mening dar(a)nımın yüz sekiz sözlesün .. Bir sözlemişde birer **köyür**sün (544/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18) (s. 292).*

MS köyür — “yakmak” (s. 419).

*Vinay yinçge yorıġça …e … tolp et(üz)ümüz … **köyür**ür (62/21-22-23-24) (s. 121).*

*Üstün örtüki altın yap(aġı) tört tamı alḳu temirlig (ört)lüg ḳamaġ ödün iri(nç yarlıġ tınlıġ)larıġ oḳsuz te(ginçsiz) **köyür**ür (83/42-43-44-45-46) (s. 154).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT köytür — “yakmak; yaktırmak. *Bk*. köyür —” (s. 369) ; köyür — “yanmak, yaktırmak. *Bk*. köytür —” (s. 369).

*Er otunğ **köytür**di (III, 187/24-25).*

*Ol anınğ tonın **köytür**di (III, 193/18-19).*

Yügürdi kewel at

Çakıldı kızıl ot

***Köyür**di arut ot*

Saçrap anın örtenür (II, 133/13-14-15-16).

KB küyür — “yakmak, yaktırmak” (s. 305).

Yuluġ ḳılma özni aḍınlar üçün

*Suyurḳa özüngni **küyür**me küçün (1404) (s. 158).*

Olar ḳut tururlar ḳut elgi uzun

*Küyer ot tururlar **küyür**gey özün (4087) (s. 412).*

KSK küydür — “yakmak” (s. 489) ; küyür — “yakmak” (s. 489).

*Ägär körsä sän ançada kim cānların alsalar anlar kim tandılar färiştälär ururlar yüzlärini arḳalarını tatıŋlar **küydür**gän ḳınnı (8/50) (s. 130).*

*Baḳġıl iḏiŋ tapa ol kim bolduŋ anıŋ üzä ürük turuġlı. **Küyr**älim anı yana sawralım anı täŋiz içindä sawurmaḳ (20/97) (s. 232).*

KTS küydür — “yakmak” (s. 186).

***Küydür**älim anı yana yelgä sawuralım anı täñiz içindä sawurmaḳ (24/6) (s. 186).*

*Ol yalınlanur ḳızġan **küydür**mäk (106b/9) (s. 186).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE köydür — “yakmak, yaktırmak” (s. 393) ; köyür — “yakmak” (s. 393).

*Zindānı arıttılar, açça birle [su]vadılar, arıġ yıḍlar **köydür**diler, bisāṭlar töşediler, taḫt ḳurdılar (87r/18-19) (s. 121).*

*Ot ayġay: ey [Mālik] sen **köyür** tėyürsen ammā Mālikü’l-mülūk aytur: **köyür**megil (51v/14-15) (s. 71).*

ME köydür — “yakmak” (s. 150).

*Süzük ḳıldı Ṭaṇgrıġa ḳulÏuḳ töresin öre durġuzdu anga yigrendi anı bozuḳ ḳıldı Ṭaṇgrı anıṇg ḥuccẹtini **köydür**di anı yüz ewürdi andın (17/6-7-8) (s. 34).*

*Bu rāstlıḳ tangġa kẹtürdi mẹni nẹrse yışnadı ḳalık toldurdı çanąḳnı kaṗsadılar anı **köydür**di anı, örtedi anı ört (k.) olcasız ḳaldı yąġı birle uruşġan awsuz ḳąytdı awçı (24/2-3-4-5) (s. 35).*

MM köydür — “yakmak” (s. 235).

*Muḥabbetniṇ otı bağır **köydür**ür*

Ve-līkin ḳabūl teşrifin kẹydürür (322/1-2) (s. 139).

TQK köydür — “yakmak” (s. 97) ; köyür — “yakmak” (s. 97).

YB köydür — “yaktırmak” (s. 223).

*Biz taḳı yaḫşı sözlerimiz ayıtġunça kişimni iki şehrimiz **köydür**di (K. III. 11-12) (s. 117).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC köjdür— s. küjdür— (s. 150) ; küjdür—, köjdür—; küjdürü, köjdürü [coydur—; coyduru / *zuerst in* cøydur—, *dann in* cvydur— *verb*.] “verbrennen, anzünden. ‘ardere’” (s. 158).

GT küydür — / köydür — ? “yakmak” (s. 315).

*Manga ni ḳayġu özini **küydür**se pervāne (231/13) (s. 115).*

İM köydür — “yakmak, yaktırmak” (s. 558).

*Taḳı ol kim rivāyet ḳılındı kim boğuzlaġay ol ḥayavānnı taḳı **köydür**gey tip (407a/8) (s. 411).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD köydür — “yakmak” (s. 391).

Köz şemʿini yarutḳalı meh-veş kilding

*Ṣabr öyini **köydür**geli āteş kilding (287/1) (s. 252).*

***Köydür**ür hasretide mini nitey*

Ateşīn gül dik iki ruḫsārıng (506/2) (s. 301).

BV köydür — “yakmak” (s. 773).

*Yaşurdum dāġ-ı ʿışḳıng hecr otı cismimni **köydür**di*

Köngülni dağı çāk it ḳalmadı çün anda pinhānlıḳ (319/5) (s. 265).

*Aytsam kim ṣadḳang oldum nige **köydür**düng mini*

Dir ki bu müşkilni fehm it şemʿ ile pervānedin (497/3) (s. 406).

DG köydür — “to (cause to) burn” (s. 328).

Ol közi otluqnı sevdüng öz ḥadıngnı bilmäyin,

*ʿIşq otı har neçä **köydür**sä, hanuz käm dur sanga (10/3) (s. 22).*

Firāq otına ḫud cān örtänip tur;

*Ne dur dep **köydür**ür sen andın artuq (105/3) (s. 117).*

LÇ küydürmek “yandırmak, ihrâk etmek, yakmak” (s. 263).

LD köydür — “yandırmak, yakmak” (s. 538) ; köyür — “yakmak” (s. 538).

*Sening otluḳ közüng siḥri mini **köydür**di sevdādın*

Ḳaşıng hem igrilik birle tüz itti ʿömr bünyādın (1361) (s. 149).

*Ot eger sunı **köyür**mes bolsa iy cān u cihān*

*Ni üçün bu luṭfīning cānın dudaḳıng **köydür**ür (700) (s. 77).*

SD köydür — “yakmak; *krş*. köyür —” (s. 508) ; köyür — “yakmak; *krş*. köydür —” (s. 508).

***Köydür**di ol ʿūd tig üze cānımnı ʿanber tig mening*

Sim tig saḳaḳıng gūyiyā anıng işin ḫām eyledi (590) (s. 246).

Ḳuyaşḳa taʿneler urur bu kün yüzüng ḳameri

***Köyür**di yüzünge baḳsam, mini közüm ḳamarı (661) (s. 266).*

ŞHD köydür — “yakmak, yaktırmak” (s. 522) ; köyür — “yanmak, yaktırmak” (s. 522).

Sini sivdüm sanga kiltürdüm īmān

*Küfr ü ẓulmet tūğların ol **köydür**ür (5a/3-4) (s. 68).*

Bu mining āhım otınıng şuʿlesinde her kiçe

*Özini pervāne yanglıġ asru **köydür**di çibin (118b/5-6) (s. 209).*

Yüzidür ot delīl-i āteşīn hem

*Uşol otġa **köyür**gil ʿaḳl u dīn hem (107a/11-12) (s. 195).*

YED köydür — “yakmak” (s. 404).

Bāde tābıdın yüzüng şevḳı çemenġa urdı ot

***Köydür**üp gül-bergin ü şāḫ ḳıldı bülbülni kebāb (32/2) (s. 67).*

Derd otın yaḳtı közümge hicr çün kördüm yüzin

***Köydür**ür elbette her dārū ki olġay sūd-mend (45/2) (s. 80).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK göyündür — “yakmak, kavurmak” (s. 486-487).

*Biz yaraḳladuḳ ẓālimlere bir od ki (316b/1-2) ḳaplamışdur anları cehennemüŋ perdeleri ve eger şu isteseler meded isteseler meded yėtişür şu vėrilür anlara ḳaṭrān gibi ıssısımdan yüzleri **göyündür**ür (316a/7) (s. 163).*

*Pes anlar kendülerini ziyān ėderler cehennemde ebedī ḳalurlar (374a/1) **göyündür**ür-biz yüzlerini ṭamu odı (373b/6-7) (s. 191).*

KT göyündür — “yakmak” (s. 267).

Bayık anlar kim kâfır oldılar âyetlerümüze, soñra ***göyündür****evüz anları odda (4/56) (s. 64).*

Pes, olmadı kavmınun cevâbı, illâ kim eyittiler: "Depelen İbrâhîm'i, yâ ***göyündür****ün anı." (29/24) (s. 322).*

küyül — : Yanmak; yakılmak

Küyülüp ottan da buzulup öçäşkäniŋdän tas bolgaylar (141r)[17] (s. 172).

M

meŋi : Ebedi, sonsuz

Sövüngäylär sendä barçası, kimlär umsanıptırlar saŋa **meŋi** sövüngäylär, da tıngaysen sen alarda (5r)[12] (s. 6).

[Colophon] Yazdırgan sarnagan bilä birlängäylär yazuçı bilä da aŋılgaylar Teŋri alnına **meŋi** uçmaχına, amen (26v) (s. 34).

[Colophon] Yazdırgan da sarnagan birlängäylär yazuçı bilä, da aŋl[a]gaylar Jisus K'risdoska eyäläri alarnıŋ, amen **meŋi** uçmaχına, amen eğici (59r) (s. 72).

Zerä Teŋri boluşuçımızdır bizim **meŋi** zamanalardan (101r)[9] (s. 126).

Tapunuŋuz Eyäsinä eyälärniŋ, ki **meŋi** … [4] Etti ulu sk'ançeliklär yalğız, ki **meŋi** … [5] Kokni etti esliliki bilä kensiniŋ, ki **meŋi** … [6] Toχtattı yerni üsnä suvnuŋ, ki **meŋi** … [7] Etti ulu yarıχlar yalğız, ki **meŋi** … [8] Günäşni etti buyruχçı kününä, ki **meŋi** … [9] Aynı da yılduzlarnı buyruχçı keçägä, ki **meŋi** … (236r)[3] (s. 284).

Alğışın Eyämizniŋ sözlägäy ağzım, alğışlagay barça tiri ari atın anıŋ **meŋi** da meŋi meŋilik (250r)[21] (s. 300).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY beñgü "ebedi; ebedi olarak" (s. 129).

*M(e)n **b[(e)ñgü** t(a)ş tikd(i)m t(a)bg](a)ç k(a)g(a)nta b(e)d(i)zçi k(e)lürt(ü)m b(e)d(i)z(e)t(ti)m (KT G11) (s. 22).*

*Ö[tük(e)n y]iş ol(u)rs(a)r **b(e)ñgü** [il tuta ol(u)rt(a)ç]ı s(e)n (BK K6) (s. 46).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY menggü *krş*. mengü (s. 591); mengi (s. 591); mengü *krş*. menggü (s. 592).

*Noş tatıglıg mengülüg nırvan … arıglıg balıkka kigürüp .. noş tatıglıg itigsiz .. **menggü** mengig aşatur siz (647/3-4-5) (s. 336).*

*Sansız tınl(ı)glarıg sansar emgekintin ozgurup nırvan **mengi**singe tegürgülük küç küsünke teggülük buyanlıg ulug bedük yükmekig yüker (421/16-17-18-19) (s. 242).*

*Monçulayu nomlug et'öz samadı dyan bilge bilig erser alku b(e)lgülertin könisiz [er]tip b(e)lgüke ilinmek artukrak b(e)lgüke yapşınmak **mengü** yme ermez (70/13-14-15-16-17) (s. 95).*

IB mengi "sevinç, mutluluk" (s. 57).

*[Bulıt] āra kün tugmiş, busanç āra **mengi** kelmiş tir (52) (s. 24).*

SUK Mänggü "personenname" (s. 266) ; Mängü "personenname" (s. 266).

US mäŋi "veçnıy" (s. 286) ; mäŋü "veçnıy, *cp*. mäŋi" (s. 286).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT menğgü "ebedî, daimî, sonsuz; ebedîlik, sonsuzluk" (s. 411).

*Öd keçer kişi tuymas, yalnğuk oğlu **menğgü** kalmas (III; 44/18, 45/1).*

*Yalnğuk **menğgü** tirilmes, sınka kirüb kirü yanmas (III, 65/1-2).*

***Menğgü** ajun (III, 378/15).*

*Togup takı kalmadı **menğgü** eren*

Ajun küni yılduzı tutçı togar (III, 378/20-21).

IKT mänggü/mängü "eternal" (s. 183) ; mängü "see mänggü/mängü" (s. 184).

*Kiringlär tamuġ qapuġlarındın **mänggü** qalıġlılar anıng içindä (16/29) (s. 183).*

*Aqar anıng astınıda arıqlar, **mängü** qalıġlılar anıng içindä (58/22) (s. 183).*

KB mengü “sonsuz, ebedî” (s. 313-314).

Köni bolsa yalnguḳ küni eḍgü ol

*Küni eḍgü bolsa ḳutı **mengü** ol (2757) (s. 288).*

*Erej ḳoḍ tilek arzu **mengü** tile*

*Bu **mengü** erej ḳolsa emgek bile (5190) (s. 517).*

KSK mäŋgü “sonsuz, ebedi” (s. 496-497).

*Taḳı anlar ot iyäläri. Anlar anıŋ içindä **mäŋgü**lär (3/116) (s. 44).*

*Taḳı kim yarlıġ tutmasa taŋrınıŋ taḳı yalavaçınıŋ käçsä anıŋ yıġıġlarındın kigrü anı otḳa **mäŋgü** ḳalıġlı anıŋ içindä (4/14) (s. 55).*

*Yana aytıldı anlarḳa küç ḳıldılar tatınlar **mäŋgü** ḳınnı (10/52) (s. 151).*

KTS mäñü “bengi, ebedî” (s. 189).

***Mäñü** ḳalıġlı anıñ içindä (8b/5) (s. 189).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE mengü “bengü, ebedî, sonsuz” (s. 434).

*İblīs aydı: anıŋ üçün yıġdı kim ol yıġaçdın yėse uçmaḥda **mengü** ḳalur taḳı uşmaḥ mülkindin aḍrılmaz tėp (11v/1-2) (s. 17).*

*Baʿžılar aydılar: yalavaç ẹrmes, muṣliḥ ẹrdi taḳı seyrānlıġ, Benī İsrāʾīlde ulġardı **mengü** suvın içip tirig ḳaldı ammā İlyās mürsel yalavaç turur (160r/3-4) (s. 227).*

ME mẹngü “ebedi” (s. 156).

Ḳılınçını ögdül buldı, ögdi fiʿlini, fiʿlinge ḥamd aytti ***mẹnggü*** *ḳoydı anı Tangrı uştmaḫda (9/1) (s. 32).*

Menggü *ḳıldı anı Tạngrı külge bulġadı söglüncüni, külge kẹmişti söglüncini (70/6) (s. 44).*

NF menggü “ebedi” (s. 288).

Kimning kim terāzūsı tevḥīd birle, īmān kelimesi birle, eḍgü ʿamal birle cerb bolsa, ol kimerse qurtulmışlardın turur; ve eger terāzūsı yüngül bolsa, ḫayrātı taqı ṭāʿatı az bolup maʿṣīyatı taqı küfri taqı fıskı üküş bolsa, ol kimerseler öz nefsinge ziyān qıldılar taqı tamuġda ***menggü*** *qaldılar, tẹ́p aytur (177/4-5-6-7) (s. 122).*

Ādam peyġāmbar aydı: Tedārük ne turur? tẹ́di erse İblīs aydı: Tedārük ol turur kim buġday yıġaçının mēvesidin tenāvul qılsangız, ẹ́kegü taqı bu uçtmaḫ içinde ***menggü*** *bolup qalġaysiz, tẹ́di erse, Ādam peyġāmbar aydı: bu yıġaçdın tenāvul qılmaqdın Ḥaq tvt biz ẹ́kegüni menʿ qılıp turur, biz ne qılalıng? tẹ́di erse, İblīs ant yāḍ qıldı: Men sizke eḍgülük taqı ögüt cihetidin aytur-men (281/1-2-3-4-5) (s. 194).*

TQK mengü “ebedî” (s. 106).

YB mengü “ebedi” (s. 225).

Aramızda ilçi keleçi ıyışıp selām böleklerimiz yitişip bāzergān ortaḳlarımız yörüşse keçer boy ḳalur ***mengü*** *atḳa yaḫşısı ol bolġaymu erne (A. III. 14-15) (s. 108).*

Bismi’llāhi’r – rahmāni’r – rahīm bi’l – ḳuvveti’l – aḥadiyye ve’l – muʿcizeti’l-muḥammediyye ***mengü*** *Tengri küçinde Muḥammed resūlu’llāh vilāyetinde ḥācī girey sözim o uluġ ulusnıng tümen ming yüz on oġlanlar begleringe basa ḳırım tömenini bilgen iminek başlıġ daruġa begleringe … (K. I. 1-2-3-4-5-6-7) (s. 112).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC meŋü, meŋi (*auch* mengü?) [meŋv, meŋu, me*nn*ŋu; meŋi; meŋi *aus* meŋu verb.; mäŋgv; meŋgv] “ewig. ‘eternus’. ‘ebik’ ” (s. 164).

GT mengü “ebedî” (s. 323).

*Tileseng eygü atıng **mengü** ķalġay, ayaķdan tüşken ilin tutķuçı bol (344/3-4) (s. 171).*

İM menggü “ebedi, sürekli” (s. 566).

*Ammā otuz yitinçi mes’ele ayıttuķ biz eyle kerek kim bilgey rāstı barça ƫalāyıķlar çıķarlar dünyādan biş türlüg vech öze: ammā kāfir çıķar, ve ammā münāfıķ çıķar, yā mü’min çıķar yazuķsız, yā mü’min çıķar yazuķlı tevbe kılıp, yā mü’min çıkar yazuķlı tevbesiz (51a/1) kim kim çıķsa dünyādan kāfir bolup, yā münāfıķ bolup kirürler otġa **menggü** ķalurlar ot içinde (50b/5-6-7-8) (s. 175).*

meŋilik : Ebediyen, sonsuza dek

Färah bolgaylar barçası, χaysıları ki umsanıptırlar saŋa, **meŋilik** sövüngäylär, da turgaysen sen alarda (5r)[12] (s. 7).

Teŋri bar, da bolur **meŋilik**, (9v)[8] (s. 12).

Sen, Biy, saχladıŋ bizni da abradıŋ bizni cınstan bu çaχ **me**(12v)**ŋilik**kä diŋrä (12r)[8] (s. 19).

Kümüşün kensiniŋ yalga ol bermäsin, orunç könülük üsnä ol almasın, kim bunı etsä, ol heç seskänmägäy **meŋilik** (16v)[5] (s. 22).

Xorχusu Eyämiziniŋ surptur (28r) da χalır **meŋilik** (27v)[10] (s. 36).

Aŋ, Biy, şaġavatıŋnı seniŋ, da yarlıġamaχıŋnı, ki bardır **meŋilik** (35v)[6] (s. 44).

Xanlıχ etkäy Biy **meŋilik** (42r)[10] (s. 52).

Men ayttım yaχşı tirlikimä menim, ki seskänmägäymen **meŋilik** (42v)[7] (s. 54).

Esiŋä bolsun seniŋ künläri **meŋilik**niŋ, aŋlaŋız yıllarnı millät millättän (57r)[7] (s. 70).

[Prayer] Beriŋiz haybat Teŋrigä, beriŋiz alġışnı Eyämizgä Teŋrigä, adam sövüçigä **meŋilik** pareχosluχu bilä (44v) (s. 73).

Biy sövär toġruluχnu da heçkä bermäz arisin kensiniŋ, yoχsa **meŋilik** saχlar aŋar (62r)[28] (s. 76).

Üläşindi başχış aġzıŋdan seniŋ, bunuŋ üçün alġışladı seni Teŋri **meŋilik** (73v)[3] (s. 90).

Budur Asduac Asduacımız bizim meŋi meŋilik, da bu kütkäy bizni **meŋilik**kä dirä (78v)[15] (s. 96).

Kötürdüm χolumnu kökkä, ant içtim oŋum bilä menim da ayttım, ki tirimen men **meŋilik** (691[a]v)[40] (s. 114).

Bolgay atı Eyämiziniŋ alġışlı **meŋilik**, zerä burundur künäştän atı anıŋ (120r)[17] (s. 148).

Teŋri, χanımız bizim burun **meŋilik**tän, ki ettiŋ χutχarmaχlıχ ortasına yerniŋ (126v)[12] (s. 154).

Meŋiliktän çaχ **meŋilik**kä diŋrä sensen (125r)[2] (s. 193).

Tas bolgaylar meŋi meŋilik, da sen biyiklänipsen **meŋilik**, Biy (162r)[9] (s. 196).

Alar keçärlär, da sen barsen da χalırsen **meŋilik** (174r)[27] (s. 212).

Tapunuŋuz Eyämizgä, ki tatlıdır, ki **meŋilik**tir yarlıġamaχı anıŋ (188v)[1] (s. 228).

Aŋdı **meŋilik** antın kensiniŋ, (198v)[5] (s. 240).

Könülükünŋnü seniŋ saχladım, χoymagın meni çaχ **meŋilik** (164r)[8] (s. 251).

Saχladım orēnk‘iŋni seniŋ här sahat, **meŋilik**tä meŋi meŋilik (210r)[44] (s. 251).

Meŋilik, Biy, sözüŋ seniŋ bardır köktä, (214r)[89] (s. 258).

Aşaχlat yüräkimni etmä artarlıχınŋı seniŋ **meŋilik** tölöv üçün (216r)[112] (s. 260).

Biy saχlagay kirgäniŋni da cıχkanıŋnı, mundan **meŋilik**kä dirä (225v)[8] (s. 270).

Tapunuŋuz Eyämizgä, ki yaχşıdır, ki **meŋilik**tir yarlığamaχı anıŋ (235v)[1] (s. 282).

Xanlıχ etkäy **meŋilik** Biy Teŋriŋ seniŋ, Sion, pokolen'a pokolen'adan (251r)[10] (s. 300).

Neçik sözlädi atamızga bizim Aprahamga da zürätinä anıŋ **meŋilik** (207r)[55] (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY mengilig (s. 592) ; mengülüg (s. 592).

*Anı üçün burkanlar mengün turtaçı erkinçe kıltaçı inç **mengilig** arıg süzük tip titirler (69/6-7-8-9) (s. 95).*

*Ayagka tegimlig t(e)ngrim m(e)n yme t(e)ngrim sizing üsküngüzde t(e)ngrike yalangukka asıglıg küsemiş küsüşüg kanturtaçı küyü küzetü tutup inç **mengilig** kıltaçı çıntamanı erdini atl(ı)g ıduk d(a)r(a)nı nomug ötünü tegineyin tip ötrü inçe tip ötünti (467/14-15-16-17-18-19-20-21) (s. 261).*

*Artamaksız **mengülüg** nomug artamaksız **mengülüg** asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rlıkadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oglanların birle iiş alınıp monçulayu yig başdınkı köni tüz tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).*

IB mengilig “sevinçli, mutlu” (s. 57).

***Mengilig** beg er ermiş (5) (s. 18).*

***Mengilig** men tir (62) (s. 25).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB mengülük “sonsuzluk, ebedîlik” (s. 314).

Ḳalı ḳıldı erse özüng eḍgülük

*Asıġ ḳıldıng özke açu **mengülük** (5147) (s. 514).*

Dụʿa birle yalnguḳ bulur eḍgülük

*Dụʿa birle uçmaḳ bulur **mengülük** (5833) (s. 578).*

KSK mäŋgülüg “sonsuzluk” (s. 497).

*Väsväsä ḳıldı aŋar yäk aydı ay ādäm näk yolçılayın-mu seni **mäŋgülüg** yıġaçı üzä ärkliglig üzä äskirmäz (20/120) (s. 233).*

KTS mäñülüg “ebedî, bengi; ebedîlik” (s. 189).

*Yolçılayın mu säni **mäñülüg** yıġaç üzä (25/9) (s. 189).*

*Arzu ḳılġaylar kändü özläri anıñ içrä **mäñülüg** (37/8) (s. 189).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC meŋülük, meŋilük, meŋülik [meŋvlvk, meŋuluk, me*nn*ŋuluc; meŋilvk; meŋvlik] “ ewigkeit, ‘eternitas’ ” (s. 164).

meŋilik bol — : Ebedi / sonsuz olmak

Toχtatır Biy, artarlarnı [18] tanır künün zadasızlarnıŋ, jaŕanklıχı alarnıŋ **meŋilik bol**gay (61r)[17] (s. 74).

meŋilik et — : Ebedi / sonsuz etmek

Urdu keri duşmanların kensiniŋ, ırısvay **meŋilik et**ti alarnı (137v)[66] (s. 168).

meŋi meŋilik : Ebediyen

Atların alarnıŋ buzduŋ **meŋi meŋilik**, (9v)[6] (s. 12).

Biy χan **meŋi meŋilik**, (12v / 11r)[37/16] (s. 16/17).

Tirlik χoldu sendän, da berdiŋ aŋar uzun künlär bilä **meŋi meŋilik** … [7] Bergäysen aŋar alġış **meŋi meŋilik**, (29v)[5] (s. 38).

Tirilgäy yüräkläri alarnıŋ **meŋi meŋilik**, (33r)[27] (s. 42).

[Prayer] Haybat Ataga da Oġulga da Ari Canga, hali, da dayma, **meŋi meŋilik** (59r) (s. 72).

Keri bol yamandan da et yaχşı, da tıngaysen **meŋi meŋilik** anda (62r)[27] (s. 76).

Alġışlı Biy Asduac, Israjelniŋ **meŋi meŋilik**, bolsun bolsun (68v)[14] (s. 84).

Olturġuçuŋ, Teŋri, **meŋi meŋilik**, (74r)[7] (s. 92).

Budur Asduac, Asduacımız bizim **meŋi meŋilik**, (78v)[15] (s. 96).

Bu türlü saġmos aytkaymen saŋa **meŋi meŋilik** (100r)[9] (s. 124).

San barçasına, ki turıyırlar övinä Eyämizniŋ, **meŋi meŋilik** alġışlagaylar seni (145v)[5] (s. 178).

Tas bolgaylar **meŋi meŋilik**, (162r)[9] (s. 196).

Toġruluχu anıŋ χalır **meŋi meŋilik** (157r)[3] (s. 239).

Toχtalgandır **meŋi meŋilik**, (198v)[8] (s. 240).

Saχladım orēnk‘iŋni seniŋ här sahat, meŋiliktä **meŋi meŋilik** (210r)[44] (s. 254).

Alġışlagay barça tiri atın anıŋ meŋi da **meŋi meŋilik** (250r)[21] (s. 300).

Tüzdü alarnı **meŋi meŋilik**, (256r)[6] (s. 308).

O

Oğul : Oğul (Hz. İsa)

[Prayer] Haybat Ataga da **Oğul**ga da Ari Canga, hali, da dayma, meŋ, meŋilik (59r) (s. 72).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY og(ı)l “oğul, evlat” (s. 158) ; ogul “kişi adı (veya unvan?)” (s. 159).

*On ok **ogl**ıña t(a)tıña t(e)gi bunı körü bil(i)ñ (BK K15) (s. 48).*

*T(a)bg(a)ç bod(u)nka b(e)gl(i)k urı og(ı)lin kuul kıltı (e)ş(i)l(i)k kıız **og(ı)l**in küñ kıltı (BK D7) (s. 52).*

*Tüpüt k(a)g(a)nta böl(ü)n k(e)lti kur(ı)ya kün b(a)ts(ı)kd(a)kı sog(u)d b(e)rç(i)k(e)r buk(a)r(a)k ul(u)ş bod(u)nta n(e)k s(e)ñün **og(u)l** t(a)rk(a)n k(e)lti (KT K12) (s. 38).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ogul (s. 610-611).

*Şarıputrıya .. kim kayu tözünler **ogl**ı .. tözünler kızı bo sudur nom erdinig alıp teginip tutsarlar okısarlar adınlarka yme [okıtsarlar] nomlasalar (80/3-4-5-6-7-8) (s. 99).*

*Kirtü **ogul** .. birök kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmışın .. nomsuz törüsüz kılınçıg .. raçaşast(ı)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgek yazuklap .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

IB og(u)l “oğul, evlat, yavru” (s. 57).

*Üze tuman turdı, asra toz turdı. Kuş **og(l)**ı uça āztı, kiyik **ogl**ı yügürü āztı, kişi **ogl**ı yorıyu āztı (15) (s. 19).*

İKP oğul, oğl- ; ’WXWL, ’WXL– “evlat, oğul” (s. 152).

*Qayu kişi ög qaŋ köŋlin bertsär ol tınlıġ tamuluġ bolur **oġul** qızqa sanmaz (XI.4.-5.-6.-7.) (s. 16).*

*Amraq **oġl**um ölti ersär (LXIII.1.-2.) munuŋ yüzin yemä körmäyin (LXII.7.) (s. 41).*

MS oğul “oğul, çocuk” (s. 436).

*Takı yime b(u) buyan edgü ḳılınç közünür öd(te) amraḳ içimiz ḳutbulmış **oġul** ınanç silik tengribirmiş **oġul** ınanç silik ekebiz yıpar ḳamaġuḳa öng ülüg bolmaḳı bolzun (1/61-62-63-64-65-66) (s. 41).*

*Ol **oġul** toġmışta evinte ptpdi sögüt belgülüg boltı .. Anı üçün ol **oġ(ul)**uġ pipalayani tip tiyürler erdi (56/1-2-3-4) (s. 113).*

SUK Oğul, Oğl “personenname” (s. 268); oğul, oğl “sohn, prinz” (s. 268).

US oğlum “moy sın; *cp*. oğul” (s. 287) ; oğul “sın” (s. 287).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH oğul “oğul” (s. XLIX).

*Ẹdịb maḥmud **oġl**ı yoḳ ol hiç ṣẹki (496) (s. 80).*

DLT ogul “oğul, çocuk” (s. 425-426).

*Tay atatsa at tınur, **ogul** eredhse ata tınur (I; 206/28, 207/1).*

*Atası açığ almıla yėse **ogl**ınıŋğ tışı kamar (II, 311/18-19).*

*Ata tonı **ogul**ka yarasa atasın tilemes (III, 87/10-11).*

IKT oğul “son” (s. 196).

*Biz öldürdümiz Masīḥ Maryam **oġl**ı ʿĪsānı (4/157) (s. 196).*

*Käräkmäz Tangrıqa kim tutsa **oġul** qız (19/92) (s. 196).*

KB oğul “oğul, oğlan, çocuk, genç; *bkz*. oğlan” (s. 334-335).

Yime yaḳşı aymış bu türk buyruḳı

*Körür köz yaruḳı **oġul** ḳız oḳı (1163) (s. 133).*

*Çıḳardı atası bitigin **oġul***

İligke ötündi kör aḳru amul (1556) (s. 172).

KSK oġul “oğul, çocuk, evlat” (s. 514-515).

*Taḳı aydı ol kim satġın aldı mışr kändindä öz uraġutıŋa aġır yaḫşı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋkä azu tutġay miz anı **oġul** (12/21) (s. 168).*

*Ayġıl ögdilig taŋrıḳa ol kim tutmadı **oġul** ḳız bolmadı aŋar ortaḳ ärklig içindä bolmadı aŋar dost uçuzlıḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birlä uluġlamaḳ yāḏ ḳılġıl anı (17/111) (s. 211).*

KTS oġul “oğul, erkek evlat” (s. 197-198).

*Baġışlar sängä (säñä) bir arıġ **oġul** (12b/2) (s. 68).*

*Män azraḳ sändin tawarlıġ **oġul** ḳızdın (3b/9) (s. 198).*

*Anlar tururlar anlar äzgülük ḳıldı täñri anlar üzä sawçılardın adäm **oġl**ı ḳızlarındın andın kim kötürdimiz noḫ birlä İbrahim **oġl**ı ḳızı birlä yaḳubdın… (14b/1) (s. 198).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML oğul “1) nesil, evlât; 2) erkek çocuk” (s. 52).

KE oġ(u)l “oğul, erkek evlat” (s. 474-475).

*Ol Şeddādnıŋ ʿUmlāḳ atlıġ **oġl**ı bar erdi, Yaʿḳūb rūzgārında miŋ bẹ̈gi bar erdi, bu miŋ bẹ̈gni ündedi aydı: maŋa bir kẻŋ tüz yazı, saġ topraḳlıḳ yėr ḥāṣıl ḳılıŋ (62v/3-4-5) (s. 86).*

*Meniŋ **oġl**um oġrılıḳ ḳılmas yalġan aytursiz. Olar aydılar: Ol kenddeki arḳış ḫalḳıdın soruŋ inanmasaŋız (99r/5-6) (s. 138).*

ME oġul “çocuk, evlad” (s. 161).

*Yạndurdı otnı üyründü **oġul**lu boldı er (5/7) (s. 31).*

Ḳımār oynaştılar, utşu oynadılar üküşlük ḳılıştılar māl içinde tạḳı ***oġul*** *ḳız içinde, köplük birle küvendiler* ***oġul*** *ḳız māl tıwarda (196/7) (s. 72).*

MM oġul “erkek evlat” (s. 245).

Ataġa revā yoḳ anaġa taḳı

Oġul *aḫtıġ uluḳ néçe asraḳı*

Atanıŋ atası atası néçe

Ötesi ötesi bar érse baḳī (231/1-2-3-4) (s. 126).

Atadın anadın uyadın takı

Oġul *ḳız ya aḫtıġ néçe asraḳı*

Éçi yā ékeçi ya ḫāla ya ḫāl

Bağışlap alumaz bu cüftdin taḳı (259/1-2-3-4) (s. 130).

NF oġul “oğul, erkek evlat; çocuk” (s. 319-320).

Ādemī [Ḥaq teʿālā] riżāsı üçün sewer cānıdın keçmegince, ***oġl****ı qızıdın, māl tawardın keçmegince neteg dōst bolġay? tép saqındılar erse, anlarnı cümle ḫalāyıqġa bildürmek üçün İbrāhīm peyġāmbarnı tecribe qıldı māl birle hem taqı* ***oġul*** *birle hem taqı cān birle (211/8-9-10) (s. 145).*

TQK oġul “1. çocuk, evlât; 2. erkek çocuk, oğul” (s. 115).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM oġuł “syn” (s. 35).

CC oġul, ovul, *Pl*. oğlanlar [ogul / ogul; oul; oglanlar] “ sohn; ‘filius’ ” (s. 174) ; ovul *s*. oġul (s. 181).

GT oġul “oğul, çocuk, evlat” (s. 338).

Oġul *ḳız cefāsı yimek ḳayġusı, melek sīretinden seni ḳaytarur (146/3-4) (s. 72).*

*Ay **oġul** bu ādem oġlınıng ḫāṭırı eyle kim rızḳḳa müteʿalliḳ turur eger rızḳ birgenge bolsa melāyike maḳāmından kiçkey idi (287/10-11-12) (s. 143).*

İM oġul “çocuk, erkek çocuk” (s. 577).

*Eger ol hāżır bolmasa sewüglü turur tirligindeki imāmnı ilgerü keçürmek, andan songra yaḳını velīlerde ḳayusı yaḳīn bolsa ḳarābet içinde ol ḳılġay meger kim atası rāstı ata ilgerü kiçkey **oġul** öze (239a/7-8) (s. 294).*

KF oġul “evlat” (s. 1046).

*İmdi ol menüm **oġl**umdur diyüp daʿvī idgen kişinüŋ daʿvīsına inanmayalar (346b/39-40-41) (s. 762).*

*Daḫı ʿÖmerġa eyiddi Abdurrahman kim ʿAvuf **oġl**udur (385a/26-27) (s. 843).*

Kİ oğul “bugünkü manasında” (s. 61); ovul [Kıpçak lehçesi] = oğul (s. 64).

KK oġ(u)l “oğul” (s. 119).

KM oġul “oğul, erkek çocuk” (s. 78).

*Nebī ḥadīṯi didügümüz ḫaber virildi ʿAbdullah’dan ʿÖmer **oġl**ı Cerīr’den (2b/6) (s. 1).*

*Ne ki bunlara beñzerse söz kesildi eyitdi Muḥammed Ḥasan **oġl**ı Tañrı raḥmeti aña (39a/5-6) (s. 25).*

TT oğul “oğul” (s. 130).

TZ ogul “ogul” (s. 220-221).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV oġ(u)l “çocuk, oğul” (s. 820).

***Oġul** ger bardı Tingri raḥmetiġa*

Yaşasun ḳarnlar babası anıng (678/1) (s. 557).

*Eger baba big **oġl**ı iyledi naḳl*

Ḥaḳ itsün ravżanı me'vāsı anıng (678/2) (s. 557).

LD oġul "oğul, evlat, çocuk" (s. 596).

*Sin tig **oġul**nı tingridin ādem-i ḫākī yalbarıp*

Ṣıdḳ ile erbaʿīn çikip istedi mā vü ṭīn ara (137) (s. 15).

Ḳaş u közüng ʿişvesi ilni barın zār öltürür

*Bir bahāne pīş imestür ādem **oġl**ıġa ecel (1066) (s. 116).*

SD oġul "oğul, evlat" (s. 545).

*Ādem **oġl**ı-sin, velī Ḥaḳ gerçi ādem ṣūretin*

Ḳıldı raḥmet suyını ḳudret ili birle ʿacīn (28) (s. 96).

ŞHD oġul "oğul, çocuk, evlat" (s. 573).

*Ol meclisde zībā ṣanemlerni kiltürüp **oğl**um Muḥammed Timür Bahādırnı ṣandalīde olturtup bu ġazelni ayttım (49a/10-11) (s. 125).*

İşittim Urus kāfirini ḳırmış-sin

***Oğl**um sanga ġāzīlıḳ mübārek bolsun (183a/10-11) (s. 298).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK oğıl *bk*. oğul (s. 624) ; oğul "erkek çocuk, çocuk" (s. 625).

*Eyit yā Muḥammed şükr ol Allāh'a ki **oğıl** ḳız ėdinmez (312a/5) (s. 160).*

***Oğul** ḳızların öldürmeyeler (594b/6) (s. 300).*

KT oğul "erkek çocuk, oğul" (s. 457).

*Dakı kığırdı Nuh, **oğl**ına, ol halda kim oldı ayru kesük yirde yaʿnî gemiden: "İy oğlancuğum! Bin bizüm-ile, dakı olma kâfırlar ile." (11/42) (s. 170).*

*"İy Zekeriyyâ! Bayık biz muştılaruz sana bir **oğul**, adı anun Yahyâ; eylemedük ana ilerüden, adaş." (19/7) (s. 240).*

oŋ : Müstakim, doğru; iyi, selamet

Äväldän körär edim Biyni alnıma menim här sahat, ki edi **oŋ**uma menim, ki seskänmägäy (17r)[8] (s. 22).

Toldurduŋ meni färahliki bilä yüzüŋnüŋ seniŋ tatlılıχıŋdan könänmäχıŋnıŋ **oŋ**uŋnuŋ seniŋ çaχ tügalinçä (14v)[11] (s. 23).

Oŋuŋ seniŋ, Biy, haybatlıdır (25r) χuvatı bilä kensi[ŋ]niŋ, **oŋ**uŋ seniŋ, Biy, uvattı duşmanlarnı (24v)[6] (s. 32).

Biyiklängäy üstünä alarnıŋ **oŋ**um menim (20v)[9] (s. 33).

İşitti aŋar köktän arilikindän kensiniŋ, χuvat χutχarmaχından **oŋ**unuŋ kensiniŋ (29r)[7] (s. 36).

Oŋuŋ tapkay barça körälmägänläriŋni seniŋ (30r)[9] (s. 38).

Xaysılarınıŋ ki χolları kensiläriniŋ töräsizliktändir, da **oŋ**ları alarnıŋ toludır orunç bilä (38r)[10] (s. 48).

Toχtatıyım üstüŋä seniŋ **oŋ**umnu menim (36r)[8] (s. 59).

Yoχsa **oŋ**uŋ seniŋ da biläkiŋ seniŋ da yarıχ yüzüŋdän seniŋ, zerä biyandıŋ sen alarga (71r)[4] (s. 88).

Turgay cesärkä **oŋ**uŋa seniŋ kiyinişinä altınlı körkäytkändä arıtkan (74v)[10] (s. 92).

Artarlıχın bilä toludur **oŋ**uŋ seniŋ (78r)[11] (s. 96).

Kötürdüm χolumnu kökkä, ant içtim **oŋ**um bilä menim (91ª v)[40] (s. 114).

Tirgiz **oŋ**uŋ bilä seniŋ da işit bizgä (98v)[7] (s. 122).

Kelgäy artıŋdan boyum menim, da meni yöpsündü **oŋ**uŋ seniŋ, (102v)[9] (s. 126).

Nek χaytarırsen χoluŋnu, da **oŋ**uŋnu içindän χoynuŋnuŋ seniŋ soŋġuga dirin? (126r)[11] (s. 154).

Ayttım, ki hali başladım, budur yäŋirmäχ **oŋ**una Biyiklängännıŋ (130v)[11] (s. 160).

Bu türlü körgüz maŋa **oŋ**uŋnu (159r)[12] (s. 194).

Xutχardı anı **oŋ**u anıŋ, da ari biläki anıŋ (168v)[1] (s. 204).

Oŋu Eyämiziŋ etti χuvatnı, [16] **oŋ**u Eyämiziŋ biyiklätti meni, (205v)[15] (s. 248).

Eger ki unutsam seni Erusaġem, unutkay meni **oŋ**um (237v)[5] (s. 286).

Saldıŋ χoluŋnu seniŋ, da χutχardı meni **oŋ**uŋ seniŋ, (239r)[7] (s. 286).

Baχıyır edim **oŋ**umdan, köriyir idim, da kimsä tanımaz edi meni (244v)[4] (s. 294).

Xaysılarınıŋ ki ağızları kensiläriniŋ sözlädilär boşluχnu, da **oŋ**u alarnıŋ **oŋ**u dur yazıχnıŋ (247r)[8] (s. 296).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ong (s. 619).

*Ötrü ol bodıs(a)t(a)v olurmış orunıntın örü turup ong 'engninteki tonın açınıp **ong**dınkı tizin çökitip ayasın kavşurup agır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrisi burkan adakınta yinçürü töpün yükünüp (36/14-15-16-17-18-19) (s. 83).*

*Anta ötrü somakıtu bodıs(a)t(a)v olurmış orunıntın örü turup [birtin] sıngar **ong** [egninte]ki ton[ın açınıp] **ong** [tizin yirke] urup (650/1-2-3-4-5) ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngrisi burkanka yolanıp yümçiksiz közin titrü körüp ince tip ögdi (649/16-17-18-19-20-21-22) (s. 337-338).*

US oŋ “pravıy, pravilnıy” (s. 288).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ong “sağ” (s. L).

*Biliglig kişi kör bilür iş **ong**gın (A 113) (s. 49).*

DLT onğ “sağ, solun karşıtı (Çiğilce)” (s. 438).

***Onğ** elig (I, 41/5).*

IKT ong I “share, portion” ; II “right, right side” (s. 200).

*İnçründüngüzlär ülügläringiz birlä, nätäg kim inçründilär ärsä anlar kim sizdä öngdin ärdilär **ong**ları birlä (9/69) (s. 200).*

*İki tutuġlı **ong**dın, yaʿnī saġ, soldın olduruġlı (50/17) (s. 200).*

KB ong “sağ, sağ taraf; doğru” (s. 344).

*Bu eḍgü **ong** ol kör isizlik bu sol*

Solungdın tamu ornı uştmaḫ ong ol (917) (s. 109).

Oġul ḳız isiz bolsa ḳılḳı yangı

*Ol isiz ata ḳıldı ıḍtı **ong**ı (1225) (s. 139).*

*Baḳar soldın **ong**dın hęm öngdün kiḍin*

Ḳamuġ iş yaraġın bilir hęm ödin (1857) (s. 203).

Aya beg ḳatıġlan bu taḳat tengi

*Törü ḳıl buḍunḳa tegürgil **ong**ı (5288) (s. 526).*

KSK oŋ “sağ, sağ taraf” (s. 527).

*Ärmäslär anlar artuḳluḳ berildilär yanduruġlı rūzīlärini anıŋ üzälä kim ärklig boldı **oŋ** äligläri anlar anıŋ içindä tüp tüz ol (16/71) (s. 197).*

*Sezingäy sän anlarnı oḏaġlar tep anlar uḏuġlılar. Äwrär miz anlarnı **oŋ** yarudın sol yaruḳa. Anlarıŋ ıtı yaḏıġlı ekki ḳarışını äşikdä (18/18) (s. 212).*

*Kämişgil **oŋ** älgiŋdäkini siŋirsün yaʿnī yutsun nä kim ḳılmışlarını (20/69) (s. 229).*

KTS oñ “sağ (taraf, yön)” (s. 201).

*Äwrämiz anlarnı **oñ** yan sol yan (1b/10) (s. 201).*

***Oñ** älikläriñizni sol aḍaklarıñızını birlä käsäyin (30b/31) (s. 201).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE oŋ “sağ; doğru, gerçek” (s. 494).

*Bir ançanı uşmaḫnıŋ **oŋ** ḳolında turġuzdı, bir ançanı tamuġnın sol ḳolında turġuzdı (10v/7-8) (s. 15-16).*

*Ol satıġ üzülmedi, ol beyʿ buzulmadı erse yalwaru Yūsufġa keldi, aydı: ey beytü’r-risāle sülālesi, nübüvvet riyāżınıŋ lālesi, ey siyādet kīmyāsı, ey saʿādet tamġası, ey arıġ uruġı, ey ādemīler uḏruġı kāşkī ol kün **oŋ** aymış erseŋ satġın almaġay erdim, aldım erse Kenʿānġa ėltip tegürgey er[dim] (77v/17-18-19-20) (s. 107).*

ME ong “destek, kol (aylık)” (s. 162).

***Ong** eḏgülüklü boldum er üze eḏgülük yoḳaldı (62/2) (s. 42).*

MM oŋ “doğru, gerçek” (s. 246).

Yana yüz yėgirmi taḳı tört miŋi

*Rusül enbiyālar ėkinç söz **oŋ**ı (5/1-2) (s. 91).*

*Ḳayu dem buzulsa yunuġ mesḥ **oŋ**ı*

Ḫaber bėrdi ṣāḥib-şerīʿat bize (184/3-4) (s. 119).

YB ong “sağ” (s. 229).

*Temir ḳuṭluġ sozüm **ong** ḳol sol ḳolnıng oġlanlarıġa tümen ed(i)gü başlıġ ming yuz on beglerige … (A. II. 1-2-3-4-5) (s. 106).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC oŋ [ong / oŋ] “ rechts, die rechte seite (*syn*. saġ). ‘dester’ ” (s. 177).

Kİ oŋ “1) sağ taraf; 2) müstakim, doğru” (s. 62).

KK oŋ “sağ taraf” (s. 120).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ ong “on; sağ taraf; emin; peş; doğru, müstakim” (s. 42).

ŞHD ong “sağ, sağ taraf” (s. 579).

***Ong** bile sol birligidin iş biter*

İçkiler muḥkemidin düşmen niter (50a/10-11) (s. 127).

***Ong** kilip sol ḳalışdın anglaġıl sin ay bī-şek*

Evvel ü āḫir ol irmiş “Ḳabe ḳavseyn” menzili (178b/11-12) (s. 292).

YED ong “sağ, sağ taraf” (s. 422).

İsteseng dür-i maḳṣad ʿışḳ baḥrına ġarḳ ol

*ʿAzm-i Kaʿbe-i dil ḳıl ḳaṭʿın eylep **ong** ü sol (34/6) (s. 69).*

oŋ χol : Sağ kol / el

Biy saχlagay seni, da Biy yöpsüngäy **oŋ χol**u bilä kensiniŋ (225v)[5] (s. 270).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK oŋ ḳollarındın (s. 527).

Yana kälgäy ök män anlarḳa öŋdünlärindin keḏinlärindin ***oŋ ḳol****larındın sol ḳollarındın (7/17) (s. 107).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC oŋ qoly “ ihre rechte hand, ‘dextera’ ” (s. 177).

otaχ : Otak (Metinde: “Tanrı’nın otağı”) [= köşk, öv, saray]

Bunu neçik aŋsam edi, täşvişlänir edi mendä canım menim, tiräklänir edim, ki kirgäymen **otaχ**ına tamaşasına övünüŋ Teŋriniŋ (52v)[5] (s. 87).

Yeber, Biy, yarıχınŋı seniŋ da könülüküŋnü seniŋ, ki yol körgüzüçi bolgay maŋa, çıχargay meni taġınŋda ari, da **otaχ**ınŋa seniŋ (54r)[3] (s. 87).

Ari etti **otaχ**ın kendiniŋ Biyiktägi (58r)[5] (s. 93).

Bunuŋ üçün Teŋri yemirgäy anı soŋġuga diŋrä, üzgäy da çıχargay anı **otaχ**ından da kökün anıŋ yerindän tirilärniŋ (65v)[7] (s. 105).

Turıyım men **otaχ**ınŋda seniŋ meŋilik (78r)[5] (s. 125).

Neçik sövüklüdür **otaχ**ıŋ seniŋ, (114v)[2] (s. 177).

Xıyınlar yovuχlanmagay **otaχ**ınŋa seniŋ (127r)[10] (s. 197).

Kiriŋiz eşikindän anıŋ tapunmaχ bilä da alġış bilä **otaχ**ına anıŋ (135r)[4] (s. 209).

Negä diŋrä tapıyım yerni **otaχ**ınıŋ Eyämiz Teŋrisiniŋ Jagopnuŋ (183v)[5] (s. 279).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT otaġ “otağ” (s. 444).

Otağ*ka öpkelep süge sözlemedük (III, 208/13-14).*

KB otaġ “otağ, çadır” (s. 347-348).

Bilişti yime ol kişiler bile

***Otaġ** tuttı özke yarudı küle (499) (s. 59).*

*Tegir erse ḫil ya sanga on **otaġ***

Elig tarġu malın ḳılıç tutġu yaġ (4139) (s. 417).

HAREZM TÜRKÇESİ

İML otağ “ ot [ateş] yeri” (s. 54).

KE otaġ “otağ, çadır” (s. 499).

*Aydılar: ey ata, biz yılḳı ḳara küḍerür bolup Yūsufnı **otaġ**da koḍdumiz, biz kelginçe Yūsufnı böri yėmiş nęçeme biz köni sözlüg ersemiz, sen bizge inanmaġaysen (71v/14-15-16) (s. 99).*

*Bu bitig fülān künde, fülān ayda, fülān yılda bitildi tėp ḫaṭ berdiler, Yūsufnı aŋa tapşurdılar, **otaġ**larıŋa yandılar (73v/6-7-8) (s. 101).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

Kİ otaq “çadır, kırdaki vatan” (s. 63).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ otaġ / otav “ota, hargâh, çadır” (s. 24).

Ö

öç : Öç

İzdädiŋ **öç** χuvatı bilä (255r) seniŋ çerüv başından yazıχlılarnıŋ, kimlär umsanıp edilär harsızlıχlarına kensiläriniŋ, ki yedilär yarlını yaşırtın (254v)[14] (s. 306).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY öç *krş*. ööç (s. 627) ; ööç *krş*. öç (s. 636).

Azu yme övke kakıg ***öç*** *kek ugurınta .. ulatı açmak suvsamak emgekke sıkılıp anın m(e)n kıltım erser kamag ayıg kılınçlarıg aş içgü ton kedim tıltagınta (102/13-14-15-16-17-18) (s. 107).*

Anın kim kayu tınl(ı)glar bo d(a)r(a)nı nomug tutsarlar sözleserler bars irbiz arslan böride ulatı kadır yavlak keyikler adasıntın yavlak yek içgekler (332/1-2-3-4-5-6-7) adasıntın kişili kişi ermezlide ulatı tınl(ı)glar adasıntın üz büz ***ööç*** *kek tutdaçı yagı yavlak adasıntın aç kız kurt konguz ig kegen adasıntın .. yok kurug yala yangku adasıntın bo biş türlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur (331/21-22-23-24) (s. 201-202).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT öç “öç, hınç, kin, intikam” (s. 448).

Alp Er Tonğa öldi mü

Isız ajun kaldı mu

Ödhlek ***öç****in aldı mu*

Emdi yürek yırtılur (I, 41/16-17).

Öç *kek kamuğ kişiniŋ yalnğuk üze alım bil*

Edgülügüğ uğança eliginğ bile telim kıl (I, 44/1-2).

IKT öç “revenge; rancor, secret hatred” (s. 206).

*Saqındılar-mu anlar kim köngülläri içrä ig turur kim hargiz çıqarmaz Tangrı **öç**lärin (47/29) (s. 206).*

KB öç “öç, kin, intikam” (s. 350).

Ḳarışmaz yaġılar yaraştı için

*Körüşmez yaġılar kötürdi **öç**in (144) (s. 31).*

Ḥava nẹfs yaġı ol ḳalı bulsa küç

*Yetürgey siziksiz sanga eski **öç** (4911) (s. 490).*

KSK öç “hınç, kin, intikam” (s. 531).

*Taḳı taŋrı iŋän **öç** iyäsi turur (3/4) (s. 34).*

*Ayġıl ay bitig iḏiläri näk **öç** alır mu silär bizdin mägär kertgünmäkiŋiz üçün taŋrıḳa ymä aŋar kim indürüldi biziŋkä aŋar kim indürüldi munda öŋdün çın öküşräkiŋizlär yarlıġdın çıḳıġlılar (5/59) (s. 82).*

*Kim yansa **öç** tartar taŋrı andın. Taŋrı küsüş turur **öç** almaḳ iḏisi (5/95) (s. 86).*

KTS öç “öç, intikam” (s. 206).

*Män abu cähldin öz **öç**ümni almaġınça olturmaġaymen (27b/25) (s. 206).*

*Ägär **öç** ḳılsa bulardın birisi… (46/10) (s. 206).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML öç “diyet, kasas” (s. 54).

KE öç (2) “öç, intikam” (s. 501).

*Ol kün Mekke kāfirleri Bedr toḳuşı **öç**i üçün ŋatunlarnın, oġlanların bile alıp çıḳtılar, erenlerige barıp tẹgmesi erenlerin öge eḍiz yėrge aġıp, defler urup şiʿr aytu başladılar (223r/17-18-19) (s. 320).*

*Mevlī taʿālā ḳażāsındın bir oḳ keldi, Saʿd bin Muʿāẕnıŋ köziŋe teḫgdi, ḳatıġ aġrıdı, İḍi ʿazze ve celleḳa yalbardı, İlāhī Benū Ḳureyẓadın **öç**ümni almaġunça cānımnı almaġıl (229v/15-16) (s. 331).*

ME öç II) “öç, intikam” (s. 165).

***Öç** almaḳ ḳutardı anı Tạngrı yạwuzluḳdın, saḳladı anı Tạngrı yạwuzluḳdın (47/1) (s. 39).*

*Yạyıldı sav **öc**in aldı andın küydi anga (133/3) (s. 58).*

TQK öç “intikam, öç” (s. 120).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC öç [øç] “ rache, ‘vindicta’ ” (s. 181).

GT öç “öç, intikam” (s. 344).

*Ol faḳīr ḳorḳup **öç**ün alabilmedi ol taşnı alp saḳladı (63/10-11) (s. 31).*

*Ni lāzım sen anga düşmen bolur sen, **öç**üngni çūn ḥased andan ala dur (345/11) (s. 172).*

Kİ öç “intikam” (s. 64).

TZ öç “öç; öndül” (s. 224).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

SD öç “öç, intikam” (s. 549).

*İmdi ümīdim bar, **öç**üm alsam men andın bir yolı*

Kördüm bu ḥażrette żaʿīflerġa ḳavī ihsan birür (126) (s. 120).

ŞHD öç “öç, intikam” (s. 581).

*Bol ṣabrda muḥkem **öç**üm alay diseng*

Kim ṣabr ḳılur kişige bu dünyā niter (183b/2) (s. 299).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK öç “öç, intikam” (s. 652).

*Pes şanma Taŋrı’yı ḫilāf eyleyici vaʿdesine peyġamberlere bayaḳ Allāh beŋdeşsüzdür **öc**in almaḳ issidür (275b/1) (s. 143).*

KT öc “intikam” (s. 470).

*İllâ anlar kim îman getürdiler yaʿnî müsülmen şâʿırları, dakı işlediler eyü işler; dakı añdılar Tañrı’yı çok; dakı **öç** aldılar yaʿnî kâfır şâʿırlardan, andan soñra kim güc eylendiler (26/227) (s. 304).*

*Dakı bayık viribidük senden ilerü yalavaçlar, kavumlarındın yana, pes geldiler anlara huccatlar ile; pes **öc**ümüz alduk anlardan kim yazuk eylediler yaʿnî azâb eyledük (30/47) (s. 329).*

öç aluçı : Öç alan; cezalandıran (Tanrı) [= öç izdävüçi]

Teŋri, **öç aluçı**, Biy Teŋri, **öç aluçı**, belgirttiŋ (163r)[1] (s. 198).

Teŋri, sen boşatuçı bolur ediŋ **öç aluçı** üsnä (170v) barça işläriniŋ alarnıŋ (170r)[8] (s. 206).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC öç alġuçy “ rächer, ‘vindicator’ ” (s. 181).

öç izdävüçi : Öç alan; cezalandıran (Tanrı) [= öç aluçı]

Teŋri **öç izdävüçi**, Biy Asduac Teŋri **öç izdävüçi** mäyan bolduŋ (129r)[1] (s. 199).

öç saχla — : Öç beslemek

Tügäll[äng]inçä / Dügül soŋġuga diyin öçäşmäz / öçäşlänir Biy / bizgä Biy, da ne / dügül meŋilik **öç saχla**maz / **saχla**r **öç**nü (175r / 138v)[9] (s. 212/213).

ög — : Övmek; şükretmek

Biyni **ög**iyim sözlärim bilä (93v)[11] (s. 116).

Erinlärim **ög**gäylär seni (102r)[4] (s. 126).

Xan umsandı Biygä, **ög**sünlär barçası, (102v)[12] (s. 128).

Ögiyiχ biz meŋärmäχıŋä seniŋ (145r)[5] (s. 223).

Öggäymen atıŋnı seniŋ meŋi da meŋi meŋilik (248r)[2] (s. 298).

Millät millättän **ög**gäylär işiŋni seniŋ (248v)[4] (s. 298).

Öggin, Ērusaġem, Biyni (199v)[1/12] (s. 303).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ög — "övmek" (s. 162).

*Türük b(e)gl(e)rin bod(u)nin (e)rt(i)ñü tim(a)g itdi **ög**di (BKT G15) (s. 68).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ög — (s. 628-629).

*Kanta takı bultukgay .. kamag burkanlarnıng edgüsin .. kavıra **ög**üp tüketgeli k(a)ltı (351/4-5-6-7) (s. 210).*

Yalanguklar kanı iligler begler barça bo nom erdinig boşgunsunlar (440/1-2-3-4-5) tutsunlar .. ayasunlar agırlasunlar ongarsunlar tapınsunlar

*udunsunlar .. **ög**sünler alkasunlar erti tip .. ne üçün tip tiser (439/21-22-23) (s. 249).*

*Birök bar erser kişiler .. küsüş tilek koltaçı .. olarnı barça iyin uyup .. kanturur siz küsüşlerin .. hormuzta ulatı t(e)griler .. tapıg udug kılurlar .. kamagun birkerü **ög**erler (496/13-14-15-16-17-18-19) (s. 274).*

*Anta ötrü somakıtu bodıs(a)t(a)v olurmış orunıntın örü turup [birtin] sıngar ong [egninte]ki ton[ın açınıp] ong [tizin yirke] urup (650/1-2-3-4-5) ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngrisi burkanka yolanıp yümçiksiz közin titrü körüp ince tip **ög**di (649/16-17-18-19-20-21-22) (s. 337-338).*

MS ög — "övmek, medhetmek" (s. 443).

*Tözün maytrınıng ök(üş) türlüg ögdisin **ög**e kentü etüzlerin or… tutuzurlar (19/4-5-6-7) (s. 67).*

*Ol erüş (öküş) (bursong) ḳuvraġ angsız ögrü(nçülüg) sevinçlig bolup tengri (teng)risi burḳan yarlıġın **ög**üp alḳap töpülerinte tuta tegintiler (27/21-22-23-24-25-26) (s. 77).*

*Taḳı yime ḳodıḳı yavaz ed tavarlarıġ satıġḳa tegzün tip **ög**dümüz (61/19-20-21) (s. 120).*

US ög (v) "hvalit" (s. 288).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ög — "öğmek, medhetmek" (s. L).

*Biligligni **ög**di ʿaçem hem ʿarab (126) (s. 50).*

*Aḳılıḳnı ʿam ḫaş tözü ḫalḳ **ög**er (236) (s. 59).*

Aya ḥukmin ajun tapa üggüçi

*Yirip munı birer yana **ög**güçi*

Uġan ḥukmi birle kelür kelgen iş

Anıng ẹmri birle teger teggüçi (449-450-451-452) (s. 76).

DLT ög — “öğmek, sena etmek” (s. 451).

*Ol meni **ög**di (I, 174/4).*

Kudruk katığ tügdümiz

*Tenğriğ öküş **ög**dümiz*

Kemşip atığ tegdimiz

Aldap yana katçımız (I, 472/10-11-12-13).

*İdhimni **ög**ermen*

Biligni yügermen

Könğülni tügermen

Erdem üze türlünür (II, 243/7-8-9-10).

KB ög — “övmek” (s. 353).

*Sini erdüküng teg **ög**ümez özüm*

*Sini senmet **ög**gil kesildi sözüm (33) (s. 20).*

***Ög**er atın ündep ünin türtüşüp*

Küwenç birle awnur sewinçke tuşup (95) (s. 26).

Törütti tümen ming ŋalayıḳlarıġ

*Tili birle tengrig **ög**erler arıġ (1022) (s. 120).*

*Öküş alḳıtu **ög**di ögdülmişig*

Ayur sözleding sen özüng bilmişig (5610) (s. 557).

KSK ög — “öğmek, hamdetmek, tesbih etmek” (s. 531-532).

*Şükr ü sipās **ög**di taŋrıḳa ajunluġlarnı ägtülägän iḏi (1/2) (s. 1).*

*Tävbä ḳılığlılar tapunuġlılar **ög**üglilär rūzä tutuġlılar rukūʿ ḳılığlılar säcdä ḳılığlılar färmānlaġlılar bildükmiş eḏgülükni yığığlılar bildükmädük esizlikdin küḏäziglilär taŋrınıŋ yığığlarını (9/112) (s. 145).*

*Oḳımaḳları anıŋ içində arıġ sän sän idimä alḳışları anıŋ içində sälām temäk keḏin oḳımaḳları **ög**di aymaḳlıḳ taŋrıḳa ajunluġlar iḏisi (10/10) (s. 148).*

*Arıġlıġ birlä yāḏ ḳılġıl iḏiŋ **ög**düsi birlä bolġıl säcdä ḳılıġlılardın (15/98) (s. 191).*

KTS ög — “övmek” (s. 207).

*Biziñ **ög**dükimiz ziynät turur wä biziñ sıduḳımız ḫorluḳ turur (45/17) (s. 207).*

*Täsbiḥ ḳılġıl wä **ög**gil (145/1) (s. 207).*

TQK ög — “övmek” (s. 120).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ög — “övmek” (s. 501).

*Ḳamuġ nerseler baş kötürüp özlerini **ög**e küwendiler (6r/17-18) (s. 9).*

*Ermele aydı: ey İlyās öz Teŋriŋni **ög**ersẹn, biziŋ teŋrimizni sındurursẹn, imdi Teŋriŋġa ayġıl kẹlsün sançışalıŋ, ol bizni yeŋse ol ḳutulġay (159v/3-4-5) (s. 226).*

MM ög — “övmek, methetmek” (s. 247).

S̲enā ḥamd şükürdin nėçe ögdüler

*Bu ins ü melek cin nė kim **ög**diler*

Olar aymışınça s̲enā ḥamd şükür

Ayur-miz ilāhī nė kim aydılar (4/1-2-3-4) (s. 91).

Ḳamuġdın ḳılıḳ yėg üçün ḥaḳ ėşit

*Resūlnı **ög**er tėyü ḫulḳın ʿaẓīm (392/3-4) (s. 149).*

NF ög — (1) “övmek, medhetmek” (s. 335).

*Ey Necāşī melik, āgāh bolġıl kim men ol bir ü bar Tangrını **ög**er-men kim andın öngin Tangrı yoq, melik turur, mülkinge noqṣān yoq taqı kerekmez ṣıfatlardın arıġ pāk turur (78/15-16) (s. 58).*

*Ṣiḥḥat ḥālında taqı Rebbi birle erdi, sökellik ḥālında taqı Rebbi birle turur, tėp Ḥaq teʿālā Ayyūb peyġāmbarnı **ög**di (333/9-10) (s. 231).*

*Bu olturġan ṣaḥāba ol kelgenni **ög**dile erse, Peyġāmbar ʿas ol kelgenge naẓar qıldı taqı aydı: Sizler bu kelgenni **ög**er-siz. Men anıng yüzinde Şeyṭān vesvesesining eṣerini körer-men, tėp aydı (374/15-16-17) (s. 260).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ög —, öv —; över, övger [øv —; ov —; øgdiler *vel* øvdiler; øgelim *in* øwelim verb.; øver; óver; øvger] “loben, preisen” (s. 182) *Cf*. övdü, övdür —, övün — ; öv — *s*. ög — (s. 185).

GT ög — “öğmek” (s. 344).

*Saḫīni yād itip dāyim **ög**erler (187/9) (s. 93).*

*Aḥmaḳ kişini (331/1-2) **ög**seng hoş kilür niçük kim aruḳ ḳoynı üvürseng semiz körünür (330/13) (s. 164-165).*

İM ög — “öğmek, medhetmek” (s. 580).

*Rāstı uçmaḳ müştāḳ turur sizge tip, köp ḳılıngız ayıtmaḳnı: arıġlıḳ Tengri’ge taḳı **ög**mek Tengri’ge taḳı Tengri’den özge Tengri yoḳ taḳı Tengri ulu turur taḳı ṭāḳat yoḳ (39b/1) taḳı ḳuvvet yoḳ meger kim Tengri Teʿālā turur (39a/7-8) (s. 169).*

Kİ ökdi “medhetti” (s. 65).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ög — “övmek” (s. 409).

*Rinler allıda ḥayvān suyını köp **ög**e sin*

İy Ḫıżır bar mu ikin ol su mey-i gül-gūnça (34/5) (s. 138).

BV ög — “övmek” (s. 824).

*Çünki kāẕibdür müneccim **ög**se mihrinʿārdur*

Utruda ol aḫter-i ferḫunde-fālımnı disem (416/4) (s. 343).

*Mini hicrānda **ög**er ḫalḳ velīkin ansız*

Zār könglümge irür bāde ġam-engiz yana (559/5) (s. 456).

LD ög — “övmek” (s. 604).

*İtim dip luṭfīni şāhım **ög**er sin*

Hemīn bolġay gedāġa ḥadd-ı iʿzāz (802) (s. 88).

SD ög — “öğmek, medhetmek” (s. 549).

Çenār kefini köterip ayur bu ḥālda Uġan

*Emānda tutsun anı kim **ög**er ʿArab u ʿAcem (195) (s. 138).*

ŞHD ög — “öğmek” (s. 581).

*Her niçe kim **ög**seler ḫuld tağı taşını*

Oḫşar anga dünyāda taġ-ı Semerḳand imiş (71b/8-9) (s. 152).

*Gerçi Ḫıṭāy ilini ḥüsün ile **ög**diler*

Sin-sin Ḫotan ilinde moġul-çīn yegānesi (176b/1-2) (s. 288).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT ög — “övmek, hamd ü senâda bulunmak” (s. 471).

Dakı ol vakt kim eyitti Çalabun, firişte̊lere: "Bayık ben eyleyiciven yirde halîfe." Eyittiler: "Eyler miseñ anun içinde anı kim, fesâd eyleye anun içinde, dakı döke kanları? Biz tesbîh eylerken senün ***ög****mekligün-ile; dakı takdîs eylerken senün içün" ya'nî aru dutaruz cümleye (2/30) (s. 5).*

Tevbe eyleyiciler, ibâdet eyleyiciler, ***ög****iciler her halda, oruç dutıcılar -yâ gazâya, yâ ilm okıyu varıcılar-, rukû' eyleyiciler, secde eyleyiciler, buyurucılar eyü işi, dakı yığıcılar yavuz işden, dakı saklayıcılar Tañrı hadlarını (9/112) (s. 152).*

ögmäχ : Övme, övgü; hamd

Tolungay aġzım menim **ögmäχ** bilä, neçik alġışlıyım haybatıŋnı seniŋ, här kün ulu şöhrätiŋni seniŋ (91v)[8] (s. 145).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ög – mek, ög – mekdin, ög – meki, ög – mekin, ög – mekler, ög – meklig (s. 628).

Şarıputrıya bo erür buyan evirmeklig ***ögmek*** *buyanlıg* ***ögmek****i (80/1-2) aşnukı buyanta utar yigedür birk(e)ye ülüşinge yitmez ogşamaz (79/21-22) (s. 99).*

T(e)rk üdün bulayın üzeliksiz (124/1-2-3-4-5-6) burkan kutın neçe mening t(e)ngrim sizni ***ögmek****din yükünmekdin turmış buyanlarımın kkirsiz tapçasız köngülüm süzülmeklig arıg turug edgü kılınçlarımın kut kolunu buyan evirer m(e)n (123/22) (s. 115).*

MS ögmek "övme, sena" (s. 443).

Ol ***ögmek****in alḳu bizni öge (yarlıḳ)adı (23/20-21) (s. 72).*

US ögmäk "hvala" (s. 288).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB ög – mek (s. 353).

*Kişi tutçı **ögmek** tilese özüng*

Ḳılınç eḍgü tutġıl yaruḳ tut yüzüng (4283) (s. 430).

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK ögmek “övme, hamd ü sena” (s. 120).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ög – megile, ög – mek (s. 652).

*Ferişţehler eyitdiler yaradur mısın yėr yüzinde bir kimse[y]i ki fisād ėde anda daḫı ḳanlar döke biz tesbīḥ ėderüz seni **ögmeg**ile arular-biz (5b/3-4) (s. 3).*

***Ögmek** Taŋrı’nuŋdur, ol kim baġışladı baŋa ḳocalıḳ üzre İsmāʿīl’i daḫı İsḥāḳ’ı (274b/2-3) (s. 143).*

*Yesīrlere eydürler ki biz size yėdürmezüz illā Taŋrı rıżāsıçün biz sizden müzd istemezüz velā bizi **ögmek** (625a/5-6) (s. 316).*

KT ögmek “övme, hamd ü senâ” (s. 471).

***Ögmek** Tañrı’nundur, Ol kim indürdi kulı üzere Kur’ân’ı; dakı kılmadı anun egrilik, toğru yaʿnî toğru kıldı; tâ korkıdu habar vire, azabdan katı, katından; dakı muştılaya mu’minlere, anlar kim işlerler eyü işleri, kim bayık anlarundur müzd yaʿnî uçmak görklü, döleniciler iken anda hemîşe; dakı korkıdu habar vire, anlara kim eyittiler: “Duttı Tañrı oğlan.” (18/1-2-3-4) (s. 229).*

*Dakı firişteler tesbîh eylerler, Çalabı’ların **ögmeg**i-y-ile; dakı yarlığamak dilerler anlarun içün kim yirdedür (42/5) (s. 395).*

ögövlü : Övülmüş, methedilmiş

Ögövlüdür maŋa könülüküŋ seniŋ yerinä χariblikimniŋ menim (211r)[54] (s. 254).

Ögövlü da ayruχsu biyiklängän atıŋ seniŋ meŋilik (205r)[52] (s. 314).

ögövlük : Övülmüşlük, methedilmişlik

Sendändir **ögövlük**üm menim, (26r)[26] (s. 43).

Tilim menim sözlägäy (41v) toġruluχuŋnu seniŋ, här kez **ögövlük**üŋnü seniŋ (41r)[28] (s. 67).

Aġzım aytkay artarlıχınŋı seniŋ, här kün **ögövlük**üŋnü seniŋ (117r)[15] (s. 144).

ögülmäχ : Övülme, methedilme

Sendändir **ögülmäχ**ı menim, (33r)[26] (s. 42).

ögüt : Öğüt; ibret

Yöp körüŋüz **ögüt**ün anıŋ, ki öçäşlänmägäy Biy (2v)[12] (s. 4).

Ögütüŋ seniŋ turguzdu meni meŋilik, (18v)[36] (s. 29).

Zerä sen klämädiŋ **ögüt**ümni menim (82r)[17] (s. 100).

Tatlılıχ ta **ögüt** da bilmäχlıχnı övrät maŋa, zerä buyruχuŋa seniŋ men inandım (212r)[66] (s. 256).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ögüt “medih, öğme” (s. L).

*Ögü bilmez erke **ögüt** ögretür*

Anıng bịrr u cudı bẹdiʿ iḥsanı (45-46) (s. 45).

DLT ögüt “öğüt, vaaz. *Bk* . ötlük, övüt” (s. 453) ; övüt “öğüt, nasihat. *Bk*. öğüt, ötlük” (s. 470).

*Algıl **ögüt** mendin oğul erdem tile*

Boyda uluğ bilge bolup bilging ula (I, 51/15-16).

*Bilge eren sawların algıl **ögüt***

Edhgü sawığ edhlese özge sinğer (III, 155/3-4).

KSK ögüt “öğüt, vaaz *bkz*. öt” (s. 532-533) ; öt “öğüt *krş*. ögüt” (s. 537).

*Kim kim kelse aŋa **ögüt** iḏisindin taḳı yıġılsa aŋa ol kim käçti taḳı anıŋ işi taŋrı tapa (2/275) (s. 32).*

*Bütünlükün tınlıġ täpränigliglärniŋ şärräki taŋrı üskindä üzlär ol aġınlar ol anlar kim **ögüt** uḳmaslar (8/22) (s. 128).*

*Yana ägär bulsa sän olarnı toḳuş içindä ürkütgül anlarnı kim arḳalarındın bolġay kim anlar **ögüt** tutġaylar (8/57) (s. 131).*

*Oḳıġıl iḏiŋ yolıŋa könilik birlä **ögüt** birlä kim körklüg pänd birlä üstärişgil anlarḳa anıŋ birlä ol körklügräk (16/125) (s. 201).*

*Anlar tururlar anlar köni yol körgüt(t)i taŋrı anlarnıŋ köni yolıŋa uḏġıl. Ayġıl ḳolmas män silärdä anıŋ üzä bir tär. Ärmäs ol mägär **öt** ärig pänd ajunluġlarḳa (6/90) (s. 98).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ögüt “öğüt, nasihat” (s. 502).

*İllā Lūṭ peyġamber ġarīb ẹrdi, ḳavmi arasında Ṣāliḥ olarnı īmāŋġa ündedi ʿaẕābdın ḳorḳutdı (34v/1-2-3-4) uçmaḥġa ümīd bėrdi, eḍgülük birle **ögüt** bėrdi, ẹrklik birle sözledi ḳabūl ḳılmadılar Ṣāliḥni unamas boldılar, ḳamuġları kėŋeştiler Ṣāliḥni özümüzdin ümīdsiz ḳılalıŋ tėdiler, bu bizdin uluġrak tururlar ḥaseb ve neseb içinde munı öltürse bolmaz (34r/22) (s. 48).*

Teŋri ʿazze ve celle bu kitābnı sizge ıḍḍı, ʿİbrī tilinçe bu kitābda yėti miŋ buyruḳ bar ṭāʿātġa yėti miŋ tayaġ bar, maʿṣiyetġa yėti miŋ ***ögüt*** *bar, yėti miŋ eḍgülük iḥsān bar (119v/3-4-5) (s. 167).*

ME ögüt “öğüt” (s. 166).

Yạlnadı ot ***ögüt*** *aldı,* ***ögüt*** *ḳạbūl ḳıldı kėng boldı alıġ boldı alçaġ boldı, nākės boldı, ḫōr boldı (146/5) (s. 61).*

MM ögüt “öğüt” (s. 248).

Körüp ʿibret ėşdip ***ögüt*** *almasaŋ*

Tirilgil tilekçe soŋı ölmeseŋ

Sarıp solça destār ḳıyınsız kefen

Kėḍip gürnı ḫalvet eger ḳılmasaŋ (282/1-2-3-4) (s. 133).

NF ögüt “öğüt, nasihat” (s. 336).

Ādam peyġāmbar aydı: Tedārük ne turur? tėdi erse İblīs aydı: Tedārük ol turur kim buġday yıġaçınıng mēvesidin tenāvul qılsangız, ėkegü taqı bu uçtmaḥ içinde menggü bolup qalġaysiz, tėdi erse, Ādam peyġāmbar aydı: bu yıġaçdın tenāvul qılmaqdın Ḥaq tvt biz ėkegüni menʿ qılıp turur, biz ne qılalıng? tėdi erse, İblīs ant yāḍ qıldı: Men sizke eḍgülük taqı ***ögüt*** *cihetidin aytur-men (281/1-2-3-4-5) (s. 194).*

Ḥaq tvt sizke ***ögüt*** *bėrür kim Ḥaq teʿālānıng vaʿẓını tutup ʿamal qılıp* ***ögüt*** *alınġay-siz, tėdi (311/16-17) (s. 216).*

TQK ögüt “öğüt” (s. 121).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT ögüt “öğüt, nasîhat” (s. 344).

Rüstemge atası zāl bir kün ayttı kil işit ***ögüt*** *könisin (27/7) (s. 13).*

İlin ilge urup aytḳay cezādur, ***ögüt*** *almas kişige böyle miḥnet (285/12-13) (s. 142).*

Kİ ögüt “nasihat” (s. 65).

TZ ögüt (*Türkmence*) “öğüt” (s. 224) ; övüt “öğüt” (s. 228).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV ögüt “öğüt” (s. 824).

Nāṣiḥā çün ʿömr öter ḳoy kim bolay ʿişret bile

ʿIyş terkin kim buyurdung öktedür bu nevʿ ***ögüt*** *(70/5) (s. 56).*

Zülfi zencīri cünūnum çāresidür iy ḥakīm

ʿAḳldın mu irdi bu dīvāneġa birmek ***ögüt*** *(85/5) (s. 68).*

LÇ ögüt “nasihat, pend” (s. 37).

SD ögüt “öğüt, nasihat” (s. 549).

Bu yirde bir ***ögüt****üm bar, ʿayb ḳılma velī*

Sening çü luṭfung u ʿadlıng cihāngа birdi ṣadā (355) (s. 178).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ögüt “öğüt, nasihat, ders, ibret” (s. 652-653).

Vaṣiyyet eyledi size ola kim siz ***ögüt*** *dutasız taḥḳīḳ işbu yolum yaʿnī tevḥīd doġrudur (149b/6-7) (s. 81).*

Taḥḳīḳ biz indürdük size bir kitāb ki içinde ***ögüd****üŋüz vardur (346a/5-6) (s. 178).*

Anları ḳorḳutdıġıdı bizüm ʿaẕābımuzdan pes yalanladılar ***ögüt****leri daḫı ḳaṣd ėtdileridi Lūṭ ḳonuḳlarını dutmaġa (572b/3-4) (s. 289).*

KT ögüt “öğüt, mev’ize” (s. 472).

Pes kılduk anı yaʿnî bûzine eylemegi azab, anlarun içün kim andan ilerüdür; dakı anlarun içün kim andan soñradur. Dakı ***ögüt****dür sakınıcılara yaʿnî Muhammed ümmetinden (2/66) (s. 8).*

Eyit: "Dilemezin size anun üzere yaʿnî Kur'an, kirî; degül ol, illâ ***ögüt*** *âlemler içün." (6/90) (s. 102).*

"Dakı tañladunuz mı kim geldi size ***ögüt****, Çalabunuzdan, bir er üzere sizden yaʿnî bir er dili üzere kim Nûh'dur; tâ korkıdu habar vire size, dakı tâ sakınasız; dakı anun-ıçın kim siz rahmat kılınasız?" (7/63) (s. 118).*

Bayık uşbu ***ögüt****dür. Pes her kim diler-ise, duta Çalabı'sındın yana yol (73/19) (s. 496).*

ögütlä — : Öğütlemek, öğüt vermek; Tanrı'nın ibret vermesi

Biy, yüräklänmäχiŋ bilä seniŋ azarlama meni, da ne öçäşmäχıŋ bilä seniŋ **ögütlä** meni (5v)[2] (s. 8).

Ögütlädi anı da saχladı anı, neçik kirpigin köznüŋ, 11 neçik χaraχuş, χanatları üsnä kötürdi anı, da neçik balaları üsnä kendiniŋ, şağavatlandı (57v)[10] (s. 70).

Biy, yüräklänmäχiŋ bilä seniŋ azarlama meni da öçäşmäχıŋ bilä seniŋ **ögütlä**mä meni (63r)[2] (s. 76).

Azarlamaχ bilä yazıχ üçün **ögütlä**diŋ adamnı, (65r)[12] (s. 80).

Kim **ögütlä**r millätlärni, neçik azarlamagay mı, (164r)[10] (s. 200).

Ögütlämä buyruχçıların anıŋ, neçik kendi, da χartların anıŋ esl[i] etkäy (181r)[22] (s. 220).

Ögütlämäχ bilä bilä **ögütlä**di meni Biy (205v)[18] (s. 248).

Ögütlägäy meni artar yarlıġamaχ bilä (243v)[5] (s. 292).

HAREZM TÜRKÇESİ

NF ögütle — “öğüt vermek” (s. 336).

Bir zamān yatmışdın öz ḥālımqa keldim taqı nė aḥvāl kim ol ġārda keçti, cümlesini aydım erse, Ḫadīca aydı raẕhā: Yā Muḥammed, qorqmaġıl işing ḫayr bolġay, Ḥaq teʿālā sėni zāyiʿ qılmaġay anıng üçün kim sening eḍgü ʿādatlarıng bar: yaq yawuknı sever-sen, yalġan sözlemes-sen, kişilerning emgekini kötürür-sen taqı qonuqlarnı aġırlar-sen, miskīnlerke yārī bėrür-sen, hēç sanga Tangrı teʿālā yamanlıqnı bėrmegey tėp ***ögütle****di erse, Peyġāmbar ʿas köngli ḫoş boldı (8/9-10-11-12-13) (s. 6).*

Peyġāmbar ʿas’qa nėçe özlerimizni nėçe az oḫşatsaq taqı qabūl qılġıl tėp ḫoşluq birle ***ögütle****r erdi (128/14-15) (s. 91).*

TQK ögütle — “öğütlemek” (s. 121).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

TT ögütle — “öğüt vermek” (s. 131).

TZ ögütle — “öğütlemek” (s. 224-225); öyütle — “öğütlemek” (s. 228).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ ögütlemek “va’z ve nasihat vermek” (s. 37).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ögütle — “öğütlemek, öğüt vermek, nasihat etmek, uyarmak” (s. 653).

Ol vaḳt ki eyitdi Loḳmān oġlına ol anı ***ögütle****yüp ey oġlum dėdi Taŋrı’ya şirk getürme taḥḳīḳ şirk ulu ẓulümdür dėdi (442b/6-7) (s. 225).*

*Ol gün ḥaḳ gündür şeksüz kim yol ėdinmek istese Taŋrı'sına Ḳur'ān'ı ėdinsin biz sizi **ögütle**dük yaḳın muḥaḳḳaḳ ʿaẕābdan (629b/5) (s. 318).*

KT ögütle — "nasihat etmek, öğüt vermek" (s. 472).

*Eyit: "Bayık **ögütle**rin sizi bir nesne-y-ile, kim turasız Tañrı içün, ikin ikin dakı birin birin; andan, endîşe eyleyesiz: Yokdur işünüzde delülik. Degül ol, illâ korkıdıcı sizün, katı azab ileyindegi." (34/46) (s. 350).*

*Dakı **ögütle**; bayık ögütlemek assı ider mu'minlere (51/55) (s. 433).*

ögütlämäχ : Öğütleme, öğüt verme; öğüt

Ögütlämäχ bilä ögütlädi meni Biy da ölümgä çıχara bermädi (205v)[18] (s. 248).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT ögütlemek "öğüt verme, nasihat, va'z" (s. 473).

*Dakı okı anlarun üzere Nuh habarını, ol vakt kim eyitti kavmına: "İy kavmum! Eger ağır ola üzerünüze turmağum, dakı **ögütlemeg**üm Tañrı âyetleri-y-ile; pes Tañrı üzere tevekkül eyledüm…" (10/71) (s. 161).*

*Dakı ögütle; bayık **ögütlemek** assı ider mu'minlere (51/55) (s. 433).*

ögütlän — : Öğütlenmek, öğüt verilmek

Keldi üstümüzgä bizim küstünmäχ, da **ögütlän**diχ, (159r)[10] (s. 194).

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK ögütlen — "öğüt verilmek" (s. 121).

KT ögütlen— “1. öğüt verilmek, nasihat edilmek; 2. öğüt kabul etmek; iyice düşünmek” (s. 473).

Dakı kaçan kim talak viresiz avratlara; pes ireler müddetleri soñına yaʿnî iddetleri geçe; er almakdan yığman anları kim çiftleneler erenlerini; kaçan râzî olışdılar aralarında, şeriʿetde bulınur nesene-y-ile yaʿnî kâbin eylemeg-ile. Şol, ***ögütlen****ür anun-ıla ol kim oldı, sizden, inanur Tañrı’ya, dakı soñrağı güne (2/232) (s. 28).*

Virür ilm-ile ameli -yâ Kur’an añlamağı-, kime diler-ise. Dakı her kim virinildi hikmet, bayık virinildi hayr çok. Dakı ***ögütlen****meye, illâ akıllar isleri (2/269) (s. 34).*

Kapladı Çalabum her neseneyi, bilmekdin yana; pes ***ögütlen****mez misiz? (6/80) (s. 101).*

ögüz sun — : Öküz sunmak, öküz kurban etmek

Xurbanlar tüz u tolu sunıyım saŋa χoy bilä da temyan bilä, da saŋa **sun**ıyım **ögüz**lär da eçkilär (106v)[15] (s. 132).

öl — : Ölmek

Duşmanlarım aytılar maŋa yaman. “Xaçan bolgay, ki **öl**gäy, tas bolgay atı anıŋ?” (68r)[6] (s. 84).

Seniŋ üçün **öl**ärbiz / **öl**iyirbiz här kün / künüzün, (73r / 56r)[23] (s. 90/91).

Xaçan körsäŋ, ki eslilär **öl**iyir, birgä χarsızlar tas bolgaylar (79v)[11] (s. 98).

Siz oşta, neçik adamlar, **öl**ärsiz / **öl**iyirsiz, (143v / 113r)[7] (s. 174/175).

Ölmiyim, da tiriliyim, da aytıyım işin Eyämizniŋ (205v)[17] (s. 248).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY öl — “ölmek” (s. 162-163).

*Öz(ü)m s(a)k(ı)nt(ı)m öd t(e)ñri (a)ys(a)r kişi oglı koop **öl**g(e)li törim(i)ş (KT K10) (s. 38).*

*Bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(ı)ltukin y(a)z(ı)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı **öl**ti buy[ruk]ı b(e)gl(e)ri y(e)me **öl**ti (BK D16) (s. 56).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY öl — (s. 632).

*İnçip igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken **öl**üp bartı (17-18-19) (s. 62).*

*Takı ınaru ırak barsar m(e)n .. olar barça **öl**geyler tip ançak(a)ya öglentürgeli üçün bir ulug sögüt üze agtınıp (602/1-2-3-4-5) butıkların yalpırgakların sıp alıp ol balık üze örtüp köşige kılıp ötrü ol köl suvı kayudın sıngar kelmiş orunın tuta isteyü barıp bir ulug ögüz suvınga tegdi (601/20-21-22-23) (s. 318).*

IB öl — “ölmek” (s. 58).

*Ürüng esri ingek buzagulaçı bolmiş. **Öl**gey men, timiş (41) (s. 23).*

*Kanıgı **öl**miş, köngeki tongmiş. Kangı nelük **öl**gey ol? (57) (s. 25).*

İKP öl —; ’WYL — “ölmek” (s. 156).

*Ädgü ögli teginkä qulluq .. barır biz **öl**sär birlä **öl**ür biz (XXIII.3.-4.-5.) (s. 22).*

*Amraq oġlum **öl**ti ersär (LXIII.1.-2.) munung yüzin yemä körmäyin (LXII.7.) (s. 41).*

MS öl— “ölmek” (s. 444-445).

*Btanati atlıġ aġır iglig toyınnıng ıduḳ eligin börte yarlıḳ(ap) **öl**ür özinte ozġurup arḥa(nt) ḳutınga tegürü yarlıḳadı (5/37-38-39-40-41) (s. 48).*

*Kim mungta ḳutġardaçı ḳutluġ tınlıġaġ körmedin alḳu adada (ḳutġar)ġuçı adınçıġ tengri tengrisi burḳan körmedin **öl**ür men (16/6-7-8-9-10) (s. 63).*

SUK öl — “sterben” (s. 270).

US öl (v) “umirat” (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH öl — “ölmek” (s. LI).

*Biliglig er **öl**di atı **öl**medi (95) (s. 48).*

Ḥarış toḍmaz ajun nengini tirip

Ḥarışlıḳ ḳarımaz iḍisi ḳarıp

Ḥarışlıḳnı ḳoḍur ḥarış er ḳaçan

***Öl**üp yatsa toprak içinge kirip (305-306-307-308) (s. 65).*

DLT öl — “ölmek” (s. 456).

*Alp Er Tonğa **öl**di mü*

Isız ajun kaldı mu

Ödhlek öçin aldı mu

Emdi yürek yırtılur (I, 41/16-17).

*Yaş ot köymes, yalafar **öl**mes (III, 47/22-23).*

IKT öl — “to die” (s. 210).

***Öl**ünglär öfkängiz birlä (3/118) (s. 210).*

*Bolmaz ätözkä **öl**mäk magar Tangrı yarlığı birlä (3/144) (s. 210).*

*Agar **öl**sä miz, bolsa miz topraq yimä quruġ söngük, bizlär-mü qoprılur miz (37/16) (s. 210).*

KB öl — “ölmek” (s. 359-360).

*Atang **öl**di ḳaldıng sen oğlan kiçig*

Kiçigke beḍüktin bolur yol keçig (1793) (s. 196).

Tiren arḳa birme yağıḳa bolup

*Yağığ sanç yoḳ erse uruş yat **öl**üp (2378) (s. 251).*

Et öz tüz tilese ḥava boynı sı

*Ḥava **öl**sa könlür et öz egrisi (5474) (s. 544).*

KSK öl — "ölmek" (s. 533).

*Ayğıl **öl**üŋ öfkäŋiz birlä (3/119) (s. 45).*

*Taḳı ägär öldürülsäŋiz taŋrı yolı içindä yā **öl**säŋiz yarlıḳamaḳ taŋrıdın taḳı raḥmät yaḫşıraḳ ol närsädin kim cämʿ ḳılurlar. Taḳı ägär **öl**säŋiz yā öldürülsäŋiz taŋrı tapa yığılmış bolur siz (3/157-158) (s. 49).*

*Bitig iḏilärindin mägär kertgündilär ök aŋar **öl**mäzindä öŋdün (4/159) (s. 72).*

KTS öl — "ölmek" (s. 209).

*Ol elniñ ḳazısı… anlarnı tilädi kim **öl**mäsälär (9/10) (s. 209).*

*Män **öl**gäli miñ yıl bolmış turur (18b/33) (s. 209).*

*Muhämmäd atası yigit ärkän **öl**di ol taḳı yigit ärkän ölgäy terlär (57/7) (s. 209).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ölmek "yaşamaz olmak" (s. 55).

KE öl — (2) "ölmek" (s. 503-504-505).

*Ḳaçan Ṣāliḥ andağ tẹdi ẹrse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümiz Ṣāliḥni ma öltüreliŋ bizge ʿāẕāb tẹgmesdin burun, sözi köni bolsa bizdin burun **öl**miş bolġay, yalġan bolsa ol **öl**gey biz ḳalġaymiz tẹp ol kẹçe Ṣāliḥni basıp öltürmekke oğradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).*

*Ḳaçan it ęgeleri (95r/1-2) kęlse ŋatunlarıġa ḳazan asturup özleri yol başıġa çıḳıp ötken kişilerge nime körklüg itiŋ bar, ya sıġırıŋ ya tęweŋ bar tėgeç kālā **öl**er ęrdi ve alar ętlerin satḳun alıp kęlür ęrdiler (94v/21) (s. 132).*

ME öl — “ölmek” (s. 166).

*İçküge yıġıldılar **öl**er ḥālġa kęldi er, ölümge yaḳın kılındı er, **öl**di er ḥaẓīŕą ḳıldı, aran tabyadı kendüsi uçun ḳuyuġ ḳazdı, ḳazdı ḳuyuġnı ŋörladı anı ḳız naŕŋ uçun saḳladı aşlıḳnı, ḳızlıḳ uçun aşlıḳ yıġdı sınadı anı ḳısḳa ḳıldı sözni yigit erken **öl**di (131/4-5-6-7) (s. 58).*

MM öl — “ölmek” (s. 248).

Ḳamer pāre boldı işāret bile

Ḳatıġ taş ma kėldi ḳatında tile

Taḳı bilgil enṣāri oġlanları

***Öl**üp bāz tirildi munı keḍ bile (34/1-2-3-4) (s. 96).*

Körüp ʿibret ėşdip ögüt almasaŋ

*Tirilgil tilekçe soŋı **öl**meseŋ*

Sarıp solça destar kıyınsız kefen

Kedip gurnı halvet eger kılmasaŋ (282/1-2-3-4) (s. 133).

NF öl — “ölmek” (s. 336).

*Abū Cehl aydı: ʿÖmrüngüzni atangız ʿAbdu’l-Muṭṭalib dīni üze keçrüp āḫir vaqtta qaytur-mu-siz? tėdi erse, aydı: Yā Muḥammed, men atam ʿAbdu’l-Muṭṭalib dīni üze **öl**er-men tėdi erse, ḫāṭırı ḫasta u bezmān boldı erse, āyat nāzil boldı (6/4-5-6) (s. 4).*

*Yaʿqūb peyġāmbar Yūsufnı özge oġlanlarıdın ziyāda sewer erdi, kėçe taqı kündüz qatındın kėtermez erdi, anıng üçün kim Yūsuf anası Rāḫil **öl**üp turur erdi (353/1-2-3) (s. 245).*

TQK öl — “ölmek” (s. 122).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL ölür, öler “İmâle ile ölür demekdir, mürde olur manasına …” (s. 112-113).

BM öl —, ölür “umierać” (s. 64).

CC öl —, - er [ol —; olar / øl —] “ sterben ‘mori’ ” (s. 182).

GT öl — “ölmek” (s. 344).

*İlin aştan çekip ayttı bu muḥāl irür kim irdem iri **öl**gey dağı irdemsizler anıng yirin tutḳay (23/3-4-5) (s. 11).*

*Elḥamdülillāhi kim men yayaġ yürüp zaḥmet çekip **öl**medim (115/13) (s. 57).*

*Her kim özine suvāl işikin açtı, **öl**günçe ol ir niyāz içinde bolısar (211/2-3) (s. 105).*

İM öl — “ölmek” (s. 580).

*Eger ḳılsa (356a/1-2-3) oş anı żāmin bolur, oş anıng kibi eger işāret ḳılsa bitke taḳı öltürse anı ol kişi kim delālet ḳıldı anı, yā tonını bıraḳdı küneşke **öl**sün tip yā tonını yüwse **öl**sün tip żāmin bolur. Ve eger tonın bıraḳsa küneşke yā tonın yüwse **öl**sün tip ayıtmasa bit **öl**se anıng öze nerse vācib bolmas (355b/8) (s. 374).*

KF öl — “ölmek” (s. 1048).

*Ol ġarīb kişi kim **öl**di, ol kişinüŋ mālı ḳaldı (152a/6) (s. 367).*

*İmdi hīç yoḳdur kim ol **öl**gen kişinüŋ oġlına daḫı ḳızına daḫı oġlı oġlına niçe aşaḳa kidse. Daḫı oġlı ḳızına niçe aşaḳa kidse daḫı atasına niçe yuḳarı kidse. İmdi bu eyidgenlerümüzge barçasına vardur kim ol **öl**gen kişige sögen birle çekişmeklik (395b/2-3-4-5-6-7-8) (s. 860).*

Kİ öldi “öldü” (s. 65).

KK öl — “ölmek” (s. 120).

KM öl — “ölmek” (s. 82).

*Tañrı'nuñ buyruġı yıġlınmaḳdur Tañrı nehy eylegenden dīn didügümüz ol dāyim olmaḳdur daḫı ṣābit olmaḳdur bu dört üstine **öl**ince söz kesildi (45b/2-3-4) (s. 28).*

TT öl — "ölmek" (s. 132).

TZ öl — "ölmek" (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD öl — "ölmek" (s. 409).

*Başıdın ivrülür ārmānı birle **öl**düm iy Bābür*

Mining naʿşımnı bārī ol perī kūyidin aylandurur (50/5) (s. 148).

*Ḥabīb bolsa idi yā raḳīb **öl**se idi*

*Raḳīb **öl**se idi yā ḥabīb bolsa idi (123/1) (s. 190).*

BV öl — "ölmek" (s. 824).

***Öl**üp idim ġam-ı hecringde bolmasa irdi*

Lebing taḫayyüli cān cism-i nā-tüvānım ara (21/2) (s. 16).

*Çün Nevāyī **öl**di itler derd-perver cismini*

Ṭuʿme ḳılmaḳ yoḳ ki red iylerde iylerler telāş (244/7) (s. 202).

DG öl — (- är) "to die" (s. 352).

Ne qara qanlar ki yuttum vaʿda-ī dīdār üçün,

*Körmäyin **öl**säm yüzüngni, tutmasun Tengri ravā (19/6) (s. 31).*

Ḥasratıngdın dambadam dur kim keçär men dunyadın;

*Çün **öl**är men, bāre körmiş bolġa men dīdār, kel! (123/6) (s. 135).*

LÇ ölmek "ölmek, terk-i hayât etmek, öltürmek" (s. 39).

LD öl — "ölmek" (s. 604-605).

*Ādem oġlı **öl**mese āḫir tapar irmiş murād*

Ming sipās ol ḥaḳḳa kim uçrattı merhem yareġa (1709) (s. 186).

*Ḳorḳup **öl**er-min il közi tiggey diyü sanga*

Ay tolun ay çıḳma kirer sin vebālġa (1754) (s. 190).

SD öl — “ölmek” (s. 549).

*Kirip tülkü bigin düşmen inide **öl**gey açlıḳdın*

Ni ḳılsun üstine heybet bile şīr-i jiyān kildi (84) (s. 110).

Dünyā ġamını ḳoy, bu cihān salṭanatını

*ʿIşḳ içre ol, ey ʿāşıḳ, **öl**er-sin çü bayaḳı (799) (s. 304).*

ŞHD öl — “ölmek” (s. 581).

Pes ilāhıng ḳulluḳın ḳılmaḳ kirek

*Anga ḳulluḳ ḳılmaġan **öl**mek kirek (4a/1-2) (s. 67).*

Munlar başını yıġġıl il ulus imin bolsun

*Uşbu sırnı aymadım kim tapḳusı **öl**ginçe (187b/12-13) (s. 310).*

YED öl — “ölmek” (s. 422).

*Öltürür hicrānı hem **öl**sem hem ārmān ḳalmaġay*

Tüşte hem bolsa bir eyyām-ı viṣālingni körüp (30/7) (s. 66).

Leblering söz birle eyler ḫasteġa cān-baḫşlıḳ

*Tirgüzür enfās ile andaḳ ki **öl**genni Mesīḥ (40/7) (s. 76).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK öl — “ölmek” (s. 653-654).

***Öl**di anlar kāfirken anlaruŋ üstinedür Taŋrı Taʿālānuŋ laʿneti (23b/7) (s. 14).*

*Yā Muḥammed sen **öl**eceksin anlar daḫı **öl**eceklerdür andan ṣoŋra ḳıyāmet güninde Taŋrı'ŋuz ḥażretinde biri biriŋüzle çekişür-siz (499a/6-7) (s. 252-253).*

KT öl — "ölmek" (s. 474).

*Dakı ürildi sûr içine yaʿnî ilk gez; pes **öl**di anlar kim göklerdedür dakı anlar kim yirdedür, illâ anlar kim diledi Tañrı yaʿnî şehidler, yâ dört firişte (39/68) (s. 381).*

*Pes ko anları, tâ göreler günlerini, ol kim anun içinde **öl**eler (52/45) (s. 436).*

öldür — : Öldürmek

Olturur ulama ulular bilä yapuχ **öldür**mä zadasızn (11v)[29/8] (s. 16).

Men **öldür**ürmen da men tirgizirmen, (91[a]v)[39] (s. 114).

Öldürmä alarnı, ki unutmagaylar joġovurtuŋnı seniŋ (97v)[12] (s. 120).

Öldürdi köpläri alardan, da taŋlama taŋlamasın İsrajelniŋ tas etti (134v)[31] (s. 164).

Tulnu da χaribni **öldür**dülär, (129v)[6] (s. 199).

Urdu köp cınsı da **öldür**dü χuvatlı χanlarnı (234v)[10] (s. 282).

Egär **öldür**säŋ yazıχlılarnı, Teŋri, χanlı kişilär keri boluŋuz mendän (241r)[19] (s. 290).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ölür — "öldürmek" (s. 163).

*K(a)rlukug ***öl(ü)r****t(ü)m(i)z (a)lt(ı)m(ı)z (KT K2) (s. 36).*

*Bunça iş(i)g küç(ü)g birtük(ke)rü s(a)k(ı)nm(a)tı türük bod(u)n(u)g ***öl(ü)r****[(e)yin ur(u)gs(ı)r](a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş (BK D9) (s. 52).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ölür — (s. 632-633).

*Kin bir tuşda kız aşı tıltagınta ud koyn tonguz kaz ödirek takıguda ulatı üküş telim özlüglerig **ölür**üp ulug aş içgü kıtlı (4/10-11-12-13-14) (s. 61-62).*

*Yene öznüng ögnüng kangnıng buşı idisi başlap nom uguşıntakı tınl(ı)glarnıng üç üdki özlüg **ölür**miş isig [ö]z barımda ulatı ed tavarlıg alku ötek birim agır ayıg kılınçımızını arıtu[r m(e)n sü]zür m(e)n tip köngül öritgil (26/10-11-12-13-14-15-16-17) (s. 71).*

İKP ölür —; ’WYLWR — “öldürmek” (s. 156).

*Quruġ yerig suβayu öl yerig tarıyu quş quzġun suqar yorıyur sansız tümän özlüg **ölür**ür tarıġ tarıyu ämäri tınlıġlarıġ quşçı keyikçi balıqçı aβçı torçı tuzaqçı (II.1.-2.) bulup ayıġ qılınç qılur .. tınlıġlaraġ **ölür**ür (I.3.-4.-5.-6.-7.-8.) (s. 11).*

MS ölür — “öldürmek” (s. 445).

*Öküş yalanguḳlarıġ özümüz **ölür**dümüz öküşüg adnaġuḳa **ölür**geli aydımız .. **ölür**ü turmışın körüp ögirdimiz sevintimiz **ölür**deçi kişiler birle tüz köngüllüg botlumuz (78/49-50-51-52-53-54) (s. 145).*

US ölür (v) “ubivat” (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT öldür — “öldürmek” (s. 456-457).

*Ol ogrını **öldür**di (I, 224/17-18).*

Yagı otın öçürgen

Toydın anı köçürgen

Işlar üzüp keçürgen

*Tegdi okı **öldür**ü (I, 522/4-5-6-7).*

IKT öldür — “1. to kill, slay; 2. to make/cause to die” (s. 210).

*Biz **öldür**dümiz Masīḥ Maryam oġlı ʿİ̄sānı (4/157) (s. 196).*

KB öldür — “öldürmek” (s. 360).

Uwutḳa bolup ḳorḳlıḳ alplıḳ ḳılur

*Ögünçke bolup er özin **öldür**ür (2292) (s. 244).*

Munguḳmış kişiler ölümüg ḳolur

*Ölümüg ḳoluġlı er **öldr**ü ölür (2397) (s. 253).*

KSK öldür — “öldürmek *bkz*. öltür —” (s. 533-534) ; öltür — “öldürmek *bkz*. öldür —” (s. 534).

*Taḳı rāst aydı saŋa taŋrı vaʿdäsini ol vaḳtın kim **öldür**ürsüz anlarnı buyruḳ birlä ançaḳa tegrü kim ol vaḳtın kim yüräksiz bolduŋuz taḳı tartıştıŋız iş içindä (3/152) (s. 48).*

***Öldür**ürlär ärdi oġlanıŋızlarnı ymä tirig ḳodarlar ärdi ḳızlarıŋızlarnı (7/141) (s. 119).*

***Öltür**mäŋlär ol ätözni kim ḥarām ḳıldı taŋrı (17/33) (s. 205).*

KTS öldür — “(*bak*. öltür —) öldürmek” (s. 210) ; öltür — “*bak*. öldür —” (s. 210).

*Andaġ bolġay sän **öldür**däçi bularıñ iḍläri üzä (1/2) (s. 210).*

*Mälik anlarnı **öldür**gäli ḳasd ḳıldı (9/9) (s. 210).*

*Mäni sän **öltür**ü bilmäz sän (129b/2) (s. 210).*

*Körmädim tegänni **öltür**di (133/19) (s. 210).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE öldür — “öldürmek *krş*. öltür —” (s. 505) ; öltür — “öldürmek *krş*. öldür —” (s. 505-506-507).

Ḳābīl Hābīl[ġa] mẹn sẹni ***öltür****ürmen tėdi, Hābīl aydı: men saŋa ḳatılmazmen İḍi ʿazze ve celledin ḳorḳarmen (15v/20-21) (s. 23).*

Ḳaçan Ṣāliḥ andaġ tẹdi ẹrse tewe ***öltür****genler aydılar: teweni kendü* ***öltür****dümiz Ṣāliḥni ma* ***öltür****eliŋ bizge ʿāẕāb tẹgmesdin burun, sözi köni bolsa bizdin burun ölmiş bolġay, yalġan bolsa ol ölgey biz ḳalġaymiz tėp ol kėçe Ṣāliḥni basıp* ***öltür****mekke oġradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).*

ME öldür — “öldürmek” (s. 166).

Bozdı anı ***öldür****ü atdı anı, yẹrinde* ***öldür****di anı atmaḳ içinde (11/2) (s. 33).*

Sıġındurdı anı ḳandurdı anga sụwdın ***öldür****ür yẹrin yaŋgıldı kẹḏikning awnung ḳolı butı* ***öldür****megü yẹr azġurdı anı (63/3-4) (s. 42).*

Tüpledi anı ölüm, küçlüken ***öldür****di anga ölüm raḥmẹt ḳıldı anga (179/8) (s. 69).*

MM öldür — “öldürmek” (s. 248).

Ḥased kīne bolsa köŋül ***öldür****ür*

Nėçe bolsa ẓāhir ṣafālıġ ʿazīz (61/3-4) (s. 100).

Seçiben kėçiben köçüben özi

Tutuşup köŋülde muḥabbet közi

Baġır ***öldür****üben mėŋiz soldurup*

Revā sözlese bu ṭarīḳat sözi (367/1-2-3-4) (s. 146).

NF öldür — “öldürmek *krş*. öltür —” (s. 336-337) ; öltür — “öldürmek *krş*. öldür —” (s. 337).

Yā Rebbī, mėni miskīn tirgüzgil, taqı miskīn ***öldür****gil, taqı qıyāmat kün bolsa āvṣ miskīnler zümresinde qoparġıl, tėp duʿā qıldı (108/15-16-17) (s. 78).*

*Ḥüseyin aydı: Ey qarındaşım, atamnı bu **öltür**gey taqı bu tirig qalġay, tėdi, yana bir urmış erdi, ol melʿūn tamuġqa bardı (154/12-13) (s. 107).*

TQK öldür — *Krş*. öltür —. “öldürmek” (s. 122) ; öltür — *Krş*. öldür —. “öldürmek” (s. 122).

YB öltür — “öldürmek” (s. 229).

*Yaʿḳūb sulṭānġa ayta bardı kefeliler kişilerimizni tonap bir kişimizni **öltür**diler (K. III. 15) (s. 117).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL öltürdi “İmale ile öldürdi demekdir” (s. 112).

BM öldür — “zabijać” (s. 64).

CC öldür —, öltür —, - ür [øldur —; oldorur; øltvr —; øltir —; oltir —] “töten” (s. 183).

GT öldür — “öldürmek *bk*. öltür —” (s. 345) ; öltür — “öldürmek *krş*. öldür —” (s. 345).

*Sulṭān buyurdı kim barçasın **öldür**üng tip (24/11-12) (s. 11).*

***Öltür** anı kim ol yürüp dāyim, ṣanʿatı kim yoluḳsa soymaḳtur (25/8) (s. 12).*

*Ḫamr içip uruş itip kişi **öltür**üp turur imdi ḳışāş itmege iltürler (176/4-5-6) (s. 87).*

İM öltür — “öldürmek” (s. 580).

*İy Tengri kimni kim tirgüzür sen bizden tirgizgil anı İslām öze taḳı kimni kim öltürür sen bizden, **öltür**gil anı īmān öze (240a/2-3) (s. 295).*

*Taḳı ḳaçan kim ḥāżır bolsa iki velīning birisi taḳı tanuḳ turġuzsa **öltür**mek öze andan songra taḳı birisi ḥāżır bolsa rāstı ol ḳaytarġay tanuḳnı iki kişi iḳrār ḳıldı herbirisi **öltür**mek birle anıng kibi kim, **öltür**se bir şişi anıng*

oġlı bolsa, biri ḥāżır taḳı biri ġāyıb taḳı ḥāżırı tanuḳ (462a/1) turġuzsa ***öltür****mek öze andan songra ġāyıbı kilse rāstı ol tanuḳnı ḳaytarġay Ebū Ḥanīfe ḳatında (461b/6-7-8) (s. 448).*

KF öldür — “öldürmek” (s. 1048).

Ḳayıtsa kine içse aŋa kine ḥad uruŋ, uruŋ. Eger dördünçi kez içse aŋı ***öldür****üŋ didi (385b/5-6) (s. 843).*

Kİ öltürdü “öldürdü” (s. 65).

KK öltür — “öldürmek” (s. 120).

TT öldür — “öldürmek” (s. 132).

TZ öltür — “öldürmek” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD öltür — “öldürmek” (s. 409).

Hicr ***öltür****di mini anglasam irdi munça*

Dostlar yārdın ayrılmas idim ölgünçe (34/1) (s. 34).

Öltür*güsi āḫır mini ġāzī bile big*

Bir ġamze bile ġāzī vü nāzı bile big (569) (s. 324).

BV öltür — “öldürmek” (s. 825).

Dimiş sin ***öltür****eyin ʿışḳ ehlin iylep cemʿ*

Meger bilip sin alar içre köp perīşānlıġ (301/4) (s. 249).

Firāḳ mühlik ü vaṣl içre şādlıġ mühlik

Firāḳı ***öltür****ür irmiş viṣāli hem bizni (627/5) (s. 510).*

DG öltür — “to kill” (s. 352).

Öltür*ür bolsang meni,* ***öltür****, riżā berdim, vāle*

Qorqaram andın ki nāgah bolmasun sizgä vabāl (122/4) (s. 134).

***Öltür**ür ġamzang meni vallah desäm, aytur közüng;*

Bu ne ant içmäk dur, ey miskīn, çu ḥāżir dur guvāh (200/7) (s. 212).

LD öldür — "öldürmek; *krş*. öltür —" (s. 605) ; öltür — "öldürmek; *krş*. öldür —" (s. 605-606).

***Öldür**ür sin tā-be-key ʿuşşāḳnı*

Tutmasun dāmān u desting il ḳanı (2520) (s. 275).

*Bu luṭfīnı **öltür**geli ġamzengġa buyurma*

Taḳṣīr ḳaçan ḳıldı ol iş içre ḳaraḳıng (942) (s. 103).

SD öltür — "öldürmek" (s. 549).

Könglüm tiler ol piste tig agzıng tigürgen cāmnı

*Bu nuḳl u meyning ḥasreti **öltür**di ḫāṣṣ u ʿāmnı (731) (s. 286).*

*Nāgeh naẓarnı özgege salsa, mini vehm **öltür**ür*

Ḳādir bu ʿāşıḳ könglini mundaḳ mu vehhām eyledi (592) (s. 246).

ŞHD öldür — "öldürmek" (s. 581) ; öltür — "öldürmek" (s. 581).

*Oldurur ol **öldür**ür ḥayy u aḥad*

(4b/1) Daḫı sanga yarıçı oldur ṣamed (4a/13) (s. 68).

ʿĀşıḳ-ı dil-ḫastanı her demde ay ʿĪsā-nefes

***Öltür**üben tirgüzür-sin barı āsāndur sanga (8b/9-10) (s. 73).*

YED öldür — "öldürmek" (s. 422) ; öltür — "öldürmek" (s. 422).

*Vaṣlıdın dem urġan ʿāşıḳlarnı **öldür**miş Emīr*

Taptı bu Manṣūrlar hengāmesidin dār zīb (28/9) (s. 63).

***Öltür**ür hicrānı hem ölsem hem ārmān ḳalmaġay*

Tüşte hem bolsa bir eyyām-ı viṣālingni körüp (30/7) (s. 66).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK öldir — *bk*. öldür — (s. 654) ; öldür — "öldürmek" (s. 654-655).

Pes eger ölse Muḥammed ya ***öldir****seler özüni ḳaytar mısız ökçeŋüz üstine kāfir mi olursız (67a/3) (s. 38).*

Pes boġazladılar ol ṣıġırı daḫı yaḳın olmadılar işlemege daḫı ol vaḳt kim bir nefs ***öldür****düŋüz bir biriŋüzden defʿ eyledüŋüz Taŋrı Taʿālā çıḳarur siz yaşurġanı (10b/5-6-7) (s. 6).*

KT öldür — "1. öldürmek; 2. ruhunu kabzetmek; 3. kesmek, boğazlamak" (s. 475).

Öldür*ürler-idi er oğlanlarunuzı, dakı diri korlar-ıdı avratlarunuzı (7/141) (s. 124).*

Ol Ol'dur kim dirürür dakı ***öldür****ür; pes kaçan kim hükm eyleye bir işe, bayık eydür ana: "Ol!" pes olur (40/68) (s. 388).*

Anlar kim ***öldür****ür anları firişteler, zulm eyleyicilerken gendüzilerine, pes bırakdılar boyun virmegi yaʿnî boyun virdiler: "Olmaduk yaʿnî eyideler, işlerüz hiç yavuzlık" yaʿnî şirk (16/28) (s. 208).*

Eyitti Sâlih: "Uşbu, dişi devedür; anundur bir ülü sudan; dakı sizündür bir ülü sudan, bilinmiş günün." "Dakı yokaman ana, yavuzlığ-ıla; duta sizi ulu günün azâbı." Pes ***öldür****diler anı, pes oldılar peşimenler (26/155-156-157) (s. 301).*

öldürmäχlıχ : Öldürme

Seniŋ üçün ölärbiz här kün, sağışlandıχ, neçik χoy **öldürmäχlıχ**ka (73r)[23] (s. 90).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KF öldürmeklik "öldürme" (s. 1048).

*Adam **öldürmeklik** daḫı kişige sögmeklik kişi ḥaḳıdur (121b/9-10) (s. 293).*

ölgän : Ölen, ölmüş, ölü [= ölü]

Murdarlandılar alar Pēlpēk‘ovrda, ki yedilär gurk χurbanınların da **ölgän**lärni (147r)[28] (s. 225).

HAREZM TÜRKÇESİ

NF öl – gen, öl – genning, öl – genni (s. 336).

*Andın song Cebreʾil ʿas aydı: Ya Ayyub, ol ew içindeki **ölgen** oglanlarıngqa bargıl taqı duʿā qılgıl; Haq teʿālā cümesini tirgüzsün, tedi erse, Ayyub peygambar taqı zaʿifası birle ol ew qatınga bardılar taqı duʿā qıldılar erse, ol on oglanlar cümlesi tirildi, yana Cebreʿil aydı: Çıqgıli ekin yeringe bargıl tedi erse, hatunı, oglanları birle ekin yeringe bardılar (334/6-7-8-9) (s. 232).*

*Andın song ol inekning tili birle ol **ölgen**ni urdılar erdi (342/9-10) (s. 238).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL ölken “Kâf kâf-i Arabîdir; ölen demekdir, mürde olan manasınadır.” (s. 110).

BD öl – gen – im (s. 409).

Ötti il bolmaḳdın ol yaş min ḳarıġum ʿışḳıda

***Ölgen**im yaḫşı bu nevʿ er ötse illigdin yaşım (89/3) (s. 171).*

LÇ ölgen “ölü, ölmüş, meyt, mürde, bîcân” (s. 39).

ölü : Ölü [= ölgen]

Unutulgan boldum men, neçik **ölü**, yüräktän, (45r)[13] (s. 56).

Opranganlar da buzulganlar açlıχtan, kazan sındırgan kibik, **ölü** yatkanlar barça uçarlarına köknüŋ (90r)[24] (s. 110).

Boldum men, neçik adam boluşuçısız [6] da **ölü**lär bilä azad (150r)[5] (s. 182).

Murdarlandılar alar Pelpekovrda, ki yedilär χurbanın gurk'larnıŋ da **ölü**nü (185r)[28] (s. 224).

Ki dügül egär χaysıları ki tamuχtadırlar, tapunurlar saŋa, da dügül **ölü**lär alğışlagaylar seni, da umsanmaslar könülükünä seniŋ barçası, χaysıları ki enärlär tamuχka (149r)[18] (s. 229).

Xuvaladı duşman boyumnu menim, aşağ etti yergä tirlikimni menim, olturğuzdu meni χaraŋğuluχta, neçik **ölü**nü meŋilik (245r)[3] (s. 294).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ölüg "ölü, ölmüş" (s. 163).

*Ög(ü)m k(a)tun ul(a)yu ögl(e)r(i)m (e)k(e)l(e)r(i)m keliñünüm kuunç(u)yl(a)r(ı)m bunça y(e)me tir(i)gi küñ bolt(a)çı (e)rti **öl(ü)g**i yurtda yolta y(a)tu k(a)lt(a)çı (e)rt(i)g(i)z (KT K9) (s. 38).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ölüg (s. 632).

*Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yıgıt sıgıt kılı[p **ölüg**üg] semeklegeli ….. [iltmezken] üç kün ertip ba[rtı törtünç] kün tangda erte ört ….. turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamag kası kadaşı başlap kim ol törüde yıgılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korkup belinglep ırak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).*

*Amtı monta ol tiginning .. **ölüg**i tirigi neteg (635/10-11) (s. 332).*

İKP ölüg; ’WYLWK “ölü” (s. 156).

*Yüksäk ediz orunluqtın qodı öz kämişti ögsirädi tatlı **ölüg** täg qamılu tüşti (LXI.5.-6.-7.) (s. 41).*

MS ölüg “ölü” (s. 445).

*Taḳı yime tirig **ölüg** ol atanur (8/52-53) (s. 53).*

US ölüg “mertvets” (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ölüg “ölü” (s. LI).

Ölüg**din tirig ḥem tirigdin **ölüg

Çıḳarur körür sen munı keḍ anga

***Ölüg**lerni tirgüzmek asan anga*

Bu ḳudreṭ iḍisi uluġ bir bayat (17-18-19-20) (s. 42).

*Biligsiz tirig erken atı **ölüg** (96) (s. 48).*

DLT ölüğ “ölü” (s. 457-458).

***Ölüğ** yüzü tumluğ (I, 463/21-22).*

*Ol manğa **ölüğ** külişdi (II, 110/20-21).*

*Ol **ölüğ**ge yogladı (III, 309/1-2).*

IKT ölüg “dead” (s. 211).

*Sezinmägil anlarnı kim öldürüldilär Tangrı yolı içindä **ölüg**lär tep (3/168) (s. 211).*

KB ölüg “ölü” (s. 360-361).

***Ölüg**din tirigke ḳumaru söz ol*

Ḳumaru sözüg tutsa asġı yüz ol (270) (s. 42).

Manga tegmedi bir seningdin ülüg

Seningsiz kişi köngli boldı ***ölüg*** *(1860) (s. 203).*

Ölüg *ol munı sen tirigke sama*

Ḳatılma mungar sen tiriglik yime (4668) (s. 468).

KSK ölüg “ölü” (s. 534).

Mundaġoḳ tirgürür taŋrı ***ölüg****lärni körgitür silärkä bälgülärini bolġay kim ögüt uḳ(ḳ)ay silär (2/72) (s. 8).*

Çıḳarur tirigni ***ölüg****din çıḳarıġlı* ***ölüg****ni tirigdin (6/95) (s. 99).*

KTS ölüg “ölü, ceset” (s. 210).

Ol waḳtġa tägi heç ***ölüg*** *suw üzä yoḳaru kälmäs ärdi (31b/17) (s. 210).*

Abu bäkr ol borçnı ötädi ol bändäni azad ḳıldı ***ölüg*** *vasiyätin körmädük ärdi (45/12) (s. 210).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ölüg “ölü” (s. 507-508).

Ḳābīl Hābīlni öltürmişde yėgirmi yaşar ėrdi, ḳuş ḳurtlar Hābīlni yėgeli oġradı, Ḳābīl Hābīlni bir ḳapġa soḳup arḳasınġa kötürüp yörür ėrdiler, ançada Teŋri fermānı birle eki ḳarġa keldi bir biri birle uruşdılar biri birini öltürdi, tirig ḳalġan ḳarġa tumşuḳı birle yėrni ḳazdı ol ***ölüg*** *ḳarġanı kömdi, Ḳābīl anı kördi aytur: meniŋ ḳarġa çaḳlıġ ʿaḳlım yoḳ ermiş tėp öküdi (16r/6-7-8-9-10-11) (s. 23).*

ʿĪsī yana duʿā ḳılġay Mevlī taʿālā suw yibergey, ol ***ölüg****lerni muḥīġa salġay (176r/19-20) (s. 251).*

ME ölüg “ölü” (s. 166).

*Dirgüzdi Tạngrı **ölüg**ni küye bėrdi anga, tạ'ẖir ḳıldı anı küymek (15/8) (s. 34).*

*İglü ḳạrıtdı anga Tạngrı yinçge bıḳınlu er saḳadı **ölüg**ge, saḳayu şi'r aytdı **ölüg**ge nạmāzġa ündedi orlaġucı, bangladı mü'ezzi̱n (89/4-5) (s. 48).*

MM ölüg "ölü, ceset" (s. 248).

***Ölüg**ge teyemmüm revā ol taḳı*

Velī üç kerek bil anıŋ urmaḳı

Bir urġıl yüzin sil ėkinç saġ ėlin

Üçinç ur sol ėlgin sil a muttaḳī (105/1-2-3-4) (s. 107).

NF ölüg "ölü" (s. 337-338).

*Taqı ata ana kaçan kim qul qaravaş bolsalar, **ölüg** ḥisābında bolurlar (284/8-9) (s. 196).*

*Ol **ölüg** gūrundın qoptı, alnında secde e̱seri bar erdi. Ol **ölüg** munlarġa aydı kim: Ey 'azīzlar, mėni Ḥaq tvt'dın tilep nişe tirgüzdüngüz kim men ėllig yıldın berü ölmiş turur-men. Henūz ölümnüng açıġlıqı könglümdin kėtmedin turur, tėp aydı (438/5-6-7-8) (s. 305).*

TQK ölüg "ölü" (s. 122).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL ölük "Kâf kâf-i Arabîdir, mürde manasınadır." (s. 110).

CC ölü [olu / ølv] " tot, ein toter. 'mortuus' " (s. 183).

GT öli "ölü *bk*. ölü" (s. 345) ; ölü "ölü *krş*. öli" (s. 345).

*Bir kez tirilip **öli** ivine kilse, öz ḳavmi içinde bu feraḥnı salsa, **öli** açıġından artuḳ ol vāri̱ske, mālını tutup yana iyesi alsa (187/1-2-3-4) (s. 93).*

*Sevünmek yoḳ körüp düşmen **ölü**sin, keliser çün̄ bize ol devr ayaḳı (91/6-7) (s. 45).*

İM öli “ölü” (s. 580) ; ölü “ölü *bkz*. öli” (s. 580) ; ölüg “ölü *bkz*. öli” (s. 580).

*Ayıttı bir bölegi anlardan: biz kördük Meryem oġlı Īsā’dan **öli** tirgüzmekni taḳı **öli** tirgüzmek Tengri işi turur, aytur biz kim Īsā Tengri turur tip (35b/6-7) (s. 167).*

*Ve eger çıḳsa yumurtḳadan **ölüg** bala anıng öze vācib bolur (354a/1) **ölü** balanıng ḳıymeti tirig ḥāletinde (353b/8) (s. 373).*

KF öli “ölü *bk*. ölü” (s. 1048) ; ölü “ölü *bk*. öli” (s. 1048).

*Ḳaçan bir kişi sinleden **öli** kefenini uġurlasa. Ol kişinüŋ eli kesilmez İmām Ebū Ḥanīfa daḫı İmām Muḥammad ḳatında (267a/14-15-16) (s. 588).*

*Daḫı bir kişi ol tabut içindeki **ölü**nüŋ kefenini uġurlasa. Ol kişinüŋ eli İmām Ebū Ḥanīfa ḳatında daḫı İmām Muḥammad ḳatında kesilmez (267b/4-5-6) (s. 588).*

Kİ ölü “bugünkü manasında” (s. 65).

KM ölü “ölü” (s. 82).

*Ḳaçan bir niçe kişi işlese düşer özgelerden selām ḳaytarmaḳ kibi daḫı aḫsurana (yerḥamükallah) dimek kibi daḫı ḫasta şormaḳ kibi daḫı Nebī’ye ṣalavāt virmek kibi Tañrı’nuñ raḥmeti Nebī üstine (5b/1-2) daḫı **ölü** namāzı ḳılmaḳ kibi daḫı yaḫşılıġı buyurmaḳ kibi daḫı yamanlıḳdan ḳaytarmaḳ kibi daḫı ġazālıġa varmaḳ kibi (5a/4-5-6) (s. 3).*

TT ölü “ölü” (s. 132).

TZ öli “ölü” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ölüg “ölü” (s. 409).

Bu müjdeni ni nevʿ ṣıfat ḳılġay min

*Gūyā ki ḫaber birding **ölüg**ge candın (159/2) (s. 220).*

BV ölüg “ölü” (s. 825).

*Ger tekellümdin **ölüg**ni tirgüzürler ḫūblar*

Barçasıġa meh-veşim gūyā ḳılur telḳīn ḥadīṯ (91/5) (s. 74).

Cān-fezā laʿling bile ḳātil közüng hicrānıda

*İyle ḥālim bar ki bilmen kim tirig min yā **ölüg** (331/2) (s. 276).*

LÇ ölük “ölüh, meyt, cenaze, bîdâr” (s. 40).

LD ölüg “ölmüş, ölü” (s. 606).

ʿAdemdin imdi sening tig vücūd ḳayda kilür

*Öler tirig sini körse velī **ölüg** tirilür (546) (s. 60).*

SD ölüg “ölü” (s. 549).

***Ölüg**ni tirgüzürindin ṣabā yili ḥālī*

Aġızını açsa, dem-i ʿĪsī’din urur ber-hem (180) (s. 136).

*Nesīm-i ṣubḥ-dem her dem **ölüg** tirgüzdi dem birle*

Uşol ḳutluġ nefes gūyā körüptür irdi ʿĪsānı (267) (s. 156).

ŞHD ölüg “ölü” (s. 581).

*Kim **ölüg**ni tirgüzür ol laʿldin ʿĪsā-nefes*

Āb-ı ḥayvāndın ḫaber Ḫıżr [u] peygemberdin ḥadīṯ (27a/12-13) (s. 97).

Belki ʿāşıḳ vaṣl tapmay vaṣıl olsa dünyāda

*Gerçi ʿāşıḳ **ölüg**in körse uşol şeydā ḳılur (56a/3-4) (s. 134).*

YED ölüg “ölü” (s. 422) ; ölük “ölü, ölme” (s. 422).

*Rūh-perver laʿlidin tang yoḳ **ölüg**ni ḳılsa ḥay (19/6) (s. 55).*

*Ḥasret ü endūh birle bardım **ölük**din beri (103/2) (s. 132).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ölü “ölü” (s. 655).

*Vėrdük Meryem oġlı ʿĪsā’ya muʿcizātları **ölü** diriltmek gibi özgesi gibi (13a/5) (s. 7).*

*Çıḳarur diriyi **ölü**den daḫı çıḳarur **ölü**yi diriden daḫı dirildür yėri (435b/7) (s. 222).*

KT ölü “ölmüş olan, ölü” (s. 475).

*Dakı ol vakt kim eyitti İbrâhim: “İy Çalabum! Göster bana, nite dirildürsin **ölü**leri?” (2/260) (s. 32).*

*Pes yalan duttılar anı; pes duttı anları ditremek, pes oldılar saraylarında **ölü**ler (29/37) (s. 323).*

ölüm : Ölüm

Zerä yoχtur kimesä, ki **ölüm**dä aŋgay seni, ya tamuχta bilingäy alnıŋa seni (5v)[6] (s. 8).

Yarıχ ber, Biy, közlärimä menim, ki heç yuχlamagaymen **ölüm**gä (14v)[4] (s. 20).

Egär ki bardım esä da men içinä (34r) χaraŋġuluχunuŋ **ölüm**nüŋ, χorχmagaymen yamandan, zerä sen, Biy, menim bilä sen (33v)[4] (s. 42).

Xutχarma **ölüm**dän boyların alarnıŋ, (49v)[19] (s. 60).

Ölümü yazıχlınıŋ yamandır, (51v)[22] (s. 64).

Ölüm kütkäy alarnı (80r)[15] (s. 98).

Xorχusu **ölüm**nüŋ tüştü üstümä menim (88r)[5] (s. 108).

Eyämizdändir çıχkanı **ölüm**nüŋ (110r)[21] (s. 136).

Neçik körär edim, ki yoχtur çarä **ölüm**lärinä alarnıŋ (122v)[4] (s. 150).

Eyämädi (= Ayamadı) **ölüm**dän boyların alarnıŋ da canavarların **ölüm**gä çıχara berdi (136r)[50] (s. 166).

Xoydular meni tibdäki çuğurga, χaraŋğuluχka da kölegäsinä **ölüm**nüŋ (150r)[7] (s. 182).

Kimdir adam, ki tiri bolgay da körmägäy **ölüm** ya χutχargay boyun kensiniŋ χolundan tamuχnuŋ (155v)[49] (s. 190).

İşitmä küstünmäχın bağlılarnıŋ da çeşmägä oğlanların **ölüm**gä borçlu bolganlarnıŋ, (173v)[21] (s. 210).

Özdändir alnına Eyämiziniŋ **ölüm**ü arilәriniŋ kendiniŋ (161r)[6/15] (s. 247).

Ögütlämäχ bilä ögütlädi meni Biy da **ölüm**gä çıχara bermädi (205v)[18] (s. 248).

Kölgäsinä **ölüm**nüŋ tüzätmä ayaχlarımızını bizim yoluna eminliknіŋ (208r)[79] (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ölüm (s. 632).

*Yok kurug yala yangku üze adakıp üdsüz **ölüm**in ölmegeyler (90/13-14) (s. 102).*

*Busuşlug taluy içinte .. ugramış m(e)n **ölüm**ke .. unakaya kiçmedin .. atayım üçün korkar m(e)n (634/2-3-4) (s. 331).*

IB ölüm “ölüm” (s. 58).

*Yaglıg kamıç bulupan yalgayu tirilmiş, **ölüm**de ozmiş tir (13) (s. 19).*

*Esri amga yalım kayaka ünüp barmiş, **ölüm**te ozmiş (49) (s. 24).*

İKP ölüm; ’WYLWM “ölüm” (s. 156).

*Täŋrim nä muŋ taq boltı kim antaġ täŋri täg ärdini täg ögükünüzni **ölüm** yeriŋä ıdur (XXVI.1.-2.-3.-4.) (s. 23).*

*Kim **ölüm** adaqa qorqsar aşnuraq yorınglar (XXXII.3.-4.-5.) (s. 26).*

US ölüm “smert” (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ölüm “ölüm” (s. LI).

Aya şẹk yolında yiligli oḍun

*Kel ottın özüng yul **ölüm**din önge (11-12) (s. 42).*

DLT ölüm “ölüm” (s. 458).

Anınğ ışın keçürdüm

Eşin yeme kaçurdum

***Ölüm** otın içürdüm*

İçti bolup yüzi türü (I, 47/15-16).

Tenğüt Xanı yubıladı

***Ölüm** birle tüpüledi*

Kadhaşları tabaladı

***Ölüm** körüp yüzi agdı (III, 327/15-16-17-18).*

IKT ölüm “death” (s. 211).

*Yaratınglar özläringizdin **ölüm**ni, agar köni ärsä siz (3/167) (s. 166).*

KB ölüm “ölüm” (s. 361).

*Munguḳmış kişiler **ölüm**üg ḳolur*

Ölümüg ḳoluġlı er öldrü ölür (2397) (s. 253).

Ölüm *ḳaḍġusı tuttı kitti sewinç*

Ölüm*de kiḍin iş negü teg erinç (4850) (s. 484).*

KSK ölüm “ölüm” (s. 534).

Ay anlar kim kertgündilär silärniŋ aranızda tanuḳluḳ bermäk ḳaçan kälsä silärdä biriŋizlärkä ***ölüm*** *tutsurmaḳ uġurında ekkägü könilik iḏiläri silärdin azu ekki aḏnaġular silärdä öŋdin ägär sefer ḳılsa silär yär içindä (5/106) (s. 87).*

Ägär körsä sän ançada küç ḳılıġlılar ***ölüm*** *buşuḫları içindä färiştälär yaḏıġlılar äliglärini çıḳarıŋlar özüŋüzlärni bükün yanut berlür silär uçuzluḳ ḳınını anıŋ birlä kim aytur ärdiŋizlär taŋrı üzä yaraġsızını ärdiŋizlär anıŋ bälgülärindin uluġsıġlıḳ ḳılur ärdiŋizlär (6/93) (s. 98).*

KTS ölüm “ölüm” (s. 210).

Bizgä ***ölüm*** *yoḳ tedilär (65/11) (s. 210).*

Tiriglik bärgüçi ol turur ***ölüm*** *bärgüçi ol turur (146/26) (s. 210).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ölüm “canın tenden ayrılması” (s. 55).

KE ölüm “ölüm” (s. 508).

Maḳṣūd ol ẹrdi ölügler tirig[lik] künge tẹgi ʿömr bulsam maŋa ẹḍin ***ölüm*** *bolmaġay, tẹp Mevlī celle celālehu anıŋ sırrın bilip cevāb aydı (9v/7-8-9) (s. 14).*

ʿÖmer aydı: … yaʿnī şükr ol Teŋriġa kim menim ***ölüm****ümni müsülmānlar elginde ḳılmadı (239v/9) (s. 347).*

ME ölüm “ölüm” (s. 166).

İçküge yıġıldılar öler ḥālġa kẹldi er, ***ölüm****ge yaḳın kılındı er, öldi er (131/4) (s. 58).*

*Tüpledi anı **ölüm**, küçlüken öldürdi anga **ölüm** raḥmẹt ḳıldı anga (179/8) (s. 69).*

NF ölüm “ölüm” (s. 338).

*Taqı kim kim Peyġāmbarnıng Rebbinge qulluq qılur erse, ol bir ü bar Tanrıqa **ölüm** revā ermes tėdi taqı bu āyatnı oqıdı (92/16-17) (s. 68).*

*Ol ölüg gūrundın qoptı, alnında secde e*s̲*eri bar erdi. Ol ölüg munlarġa aydı kim: Ey ʿazīzlar, mėni Ḥaq tvt’dın tilep nişe tirgüzdüngüz kim men ėllig yıldın berü ölmiş turur-men. Henūz **ölüm**nüng açıġlıqı könglümdin kėtmedin turur, tėp aydı (438/5-6-7-8) (s. 305).*

TQK ölüm “ölüm” (s. 122).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM ölüm “śmierć” (s. 36).

CC ölüm [olum / ølwm, ølv*m*, ølum, ólvm, olvm, ølim, olim] “ tod. ‘mors’; ‘mor’ ” (s. 183).

GT ölüm “ölüm” (s. 345).

*Ḥāsūd rencinge yoḳtur **ölüm**den özge devā (30/12) (s. 14).*

*Yüzin yirge könglin **ölüm**ge ḳoyup aytur idi 206/2) (s. 102).*

İM ölüm “ölüm, ölme” (s. 580).

*On altınça farż: yaraġ ḳılmaḳ turur **ölüm**ge. Tengri Teʿālā sözi: her kimerse kim yir kök öze turur fānī bolurlar taḳı ḳalur Tengring uluġluḳ iyesi turur taḳı kerīm iyesi turur. Taḳı Nebī ʿaleyhi’s-selām ayıttı: köp ḳılıngız z̲ikrini le*z̲*z̲etlerni bozġan kim ol **ölüm** turur (80b/3-4-5) (s. 193).*

TZ ölüm “ölüm” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ölüm “ölüm” (s. 409).

Bābür ol ay hicride işing besī düşvār idi

Şükr kim ḳutḳardı ***ölüm*** *sini āsān ilgidin (7/4) (s. 122).*

ʿĀşıḳ olġaç kördüm ***ölüm****ni özümge iy refīḳ*

Özge könglümning bu ʿālemde hirāsı ḳaldı mu (49/4) (s. 147).

BV ölüm “ölüm” (s. 825).

Baḫtım oyġanmas egerçi fezaʿ im derd ehlin

Ölüm *uyḳusıġa barġanlar ise oyġatadur (143/4) (s. 120).*

İy ṣabūh ehli mini bir cām birle tirgüzüng

Kim ***ölüm*** *ḥāli ḫumār ilgide bīdār olmışam (420/7) (s. 347).*

DG ölüm “death” (s. 352).

Öz ḥabībim vaṣlıdın çūn yana bolġum dur cudā,

Ne tiriglik bolġusı, Allāh, ***ölüm*** *bergin manga (21/1) (s. 33).*

LÇ ölüm “mevt, ecel; deve sütünün köpüğü” (s. 40).

LD ölüm “ölüm” (s. 606).

Ölüm*ning āfetidin çıḳdı ḳaṣrıdın ḳayṣer*

Ecel mehābetidin saldı tācını hirḳil (47) (s. 7).

Lebing leṭāfetidin bes ki fehm ḳıldı uyat

Ölüm *ḳara ẓulemāt içre kirdi āb-ı ḥayāt (280) (s. 30).*

ŞHD ölüm “ölüm” (s. 581).

Nigü Mesīhā-demī boldı Semerḳand yili

Öz yiridin kim ırāḳ bolsa ***ölüm*** *yaḫşıraḳ (81a/7-8) (s. 163).*

YED ölüm “ölüm” (s. 422).

İy ṣabūḥ ehli mini bir cām birle tirgüzüng

*Kim **ölüm** ḥāli ḫumār ilgide bīmār olmışam (236/4) (s. 250).*

***Ölüm**din hem irür düşvārraḳ reşt otı ʿāşıḳḳa*

Baḳıp aġyārġa bu ḫaste efgārıngnı köydürme (292/5) (s. 295).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ölüm “ölüm” (s. 655-656).

*Ḳılurlar barmaḳlarını ḳulaḳları içine ıldırım bile **ölüm** ḳorḳısındın (3b/6) (s. 2).*

*Ol kim döşürür mālı ve her gün anı ṣayar ṣanur ki ol māl özini **ölüm**den ḳurtarur eyle degül māl kimseyi **ölüm**den ḳurtarmaz (648b/6-7) (s. 330).*

KT ölüm “ölüm” (s. 475).

*Kanda kim olasız, ire size -yâ bula- **ölüm**; dakı eger oldunuz-ısa burclar içinde, kirec-ile yapılmış -yâ yüce olınmış- (4/78) (s. 66).*

öv : Ev (Metinde: “Tanrı’nın evi”) [= köşk, otaχ, saray]

Evet men köp yarlıġamaχıŋa körä seniŋ, kiriyim (5r) **öv**iŋä seniŋ, (4v)[7] (s. 6).

Yarlıġamaχıŋ seniŋ, Biy, artımdan kelgäy barça künlärinä tirlikimniŋ menim, turmaga maŋa **öv**inä Eyämizniŋ uzun künlärgä dirä (34r)[6] (s. 44).

Biy, sövdüm meŋärmäχın **öv**üŋnüŋ seniŋ, (37v)[8] (s. 48).

Bir χoldum Eyämizdän, da anı χolarmen – turma maŋa **öv**inä Eyämizniŋ barça künlärinä tirlikimniŋ menim (38v)[4] (s. 48).

İçkäylär alar bäräkätindän **öv**iŋniŋ seniŋ, (55v)[9] (s. 68).

Bunı χaçan aŋsam edi, χayġurur edi boyum, χuvatlanır edim, ki kirgäy edim övinä sk‘ançelikniŋ **öv**iniŋ Teŋriniŋ, avazı bilä sövünmäχnıŋ, tapunmaχnıŋ, da avazı bilä yaχşı tirilmäχnıŋ (69r)[5] (s. 86).

Yeber, Biy, yarıχıŋnı seniŋ da könülüküŋnü seniŋ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär ari tağıŋa seniŋ da **öv**iŋä seniŋ (70v)[3] (s. 86).

Ari etti **öv**in kensiniŋ Biyiklängän (75v)[5] (s. 92).

Yöpsünmändir / Xabul etmän **öv**iŋdän / **öv**üŋdän seniŋ ögüzlär / ögüzläri da ni / ne böläkiŋdän seniŋ / sürükläriŋdän seniŋ eçkilär / eçkilärni (81v / 62v)[9] (s. 100/101).

Evet men, neçik zäytün teräki yemişli **öv**ündä Teŋriniŋ, umsandım yarlıġamaχına Teŋriniŋ meŋi da meŋi meŋilik (66r)[10] (s. 105).

Hälbät, anda tatlılattıŋ maŋa da saŋa yemäk, zerä barır edıχ bir söz bilä **öv**ünä Teŋriniŋ (68v)[15] (s. 109).

Turgaymen **öv**iŋä seniŋ meŋilik (99v)[5] (s. 124).

Kiriyim **öv**üŋä seniŋ, χurban bilä beriyim saŋa antımnı, (106v)[13] (s. 132).

Kiriŋiz eşikinä anıŋ tapunmaχ bilä da alġış bilä **öv**iŋä anıŋ (170v)[4] (s. 208).

Hörmät da ululuχtur **öv**üŋä anıŋ, (199r)[3] (s. 240).

Alġışımnı / Alġışımnı menim Eyämä / Eyämizgä beriyim alnına barça joġovurtunuŋ anıŋ [10/19] eşikinä / köşküŋä **öv**iniŋ / **öv**ünä Eyämiziniŋ da içiŋä seniŋ, Erusaġem / Jērusaġem (204r / 161v)[9/18] (s. 246/247).

Da **öv**ü üçün Eyämiz Teŋrimiziniŋ bizim χolduχ yaχşılıχnı saŋa (226v)[9] (s. 272).

Bunda alġışlaŋız, barça χulları Eyämiziniŋ, Biyni, ki barsiz **öv**inä Eyämiziniŋ eşikinä Teŋrimiziniŋ bizim (233v)[1] (s. 280).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY eb “ev” (s. 136).

*(E)rin koop öl(ü)rm(i)ş **(e)b**in b(a)r(ı)min k(a)lıs(ı)z koop k(e)lürti (KT K1) (s. 36).*

*Og(u)z t(a)pa sül(e)d(i)m ilki sü t(a)ş[ık]m(ı)ş (e)rti (e)kin sü **(e)b**de (e)rti üç og(u)z süsi b(a)sa k(e)lti y(a)d(a)g y(a)b(ı)z boltı tip (a)lg(a)lı k(e)lti sıñ(a)r süsi **(e)b**(i)g b(a)rk(ı)g yulg(a)lı b(a)rdı (BK D32) (s. 62).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ev (s. 488).

*Anı körüp **ev**inteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yıgıt sıgıt kılı[p ölügüg] semeklegeli ….. [iltmezken] üç kün ertip ba[rtı törtünç] kün tangda erte ört ….. turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamag kası kadaşı başlap kim ol törüde yıgılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korkup belinglep ırak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).*

*Bo künki kün bizing **ev**de tapıgçı udugçıka tegi neçe aş bar erser .. anı barça berü ıdturu y(a)rlıkasun tip ötüg ıdtı (605/5-6-7-8-9) (s. 319).*

İKP äβ; ’β “ev, çadır” (s. 139).

*Ol ödün udçı är öz **äβ**iŋä elitti açıntı **äβ**intäki uluġ .. kiçigkä tutuzdı artuq (LXVIII.1.) ädgü açınıŋlar tep (LXVII.5.-6.-7.-8.) (s. 44).*

MS ev (av) “ev” (s. 389-390).

*Anın amtı ḳamaġ bursang ḳuvraġdın iki toyın ötünü teginür men kim küntemek mening **ev**imte aşanzunlar (25/14-15-16-17-18) (s. 75).*

*Anta toġup temirlig örtlüg tünerig **ev**lerde bekleyürler (83/30-31) (s. 154).*

SUK äv “haus” (s. 244-245).

US äv “dom” (s. 264).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT ef “ev. *Bk*. ew” (s. 170) ; ev “ev (Oğuzca). *Bk*. ew” (s. 205) ; ew “ev” (s. 205-206) ; öw “ev. *Bk*. ew, üv, üw” (s. 470) ; üv “ev. *Bk*. öw; *Düzelt*. üw” (s. 719) ; üw “ev. *Bk*. öw, üv” (s. 719).

*Ol **ef**ge bardı (III, 212/20).*

*Ol anınğ **ev**in eşitti (I, 211/19-20).*

*Ol konukuğ **ew**de tünetti (II, 312/19-20).*

IKT äw/ew “house” (s. 83).

*Agar bolsa ärdingiz **ew**läringiz içindä, çıqġatılar ol kişilär kim bitildi olar üzä öldürmäk yatġu yärläringä (3/154) (s. 83).*

*Çıqardı [seni] säning İḏing **ew**üngdin könilikin (8/5) (s. 83).*

*Ärtä qoptılar, körünmäz magar **ew**läri (46/25) (s. 83).*

KB ew “ev” (s. 163-164).

Bu kün bṷrcı arslan bu bṷrc tepremez

***Ew**i tepremezi üçün artamaz (834) (s. 101).*

*İki **ew** yarattı bu ḫalḳ̇a ḳamuġ*

Biri atı uçmaḳ birining tạmuġ (3654) (s. 367).

Yir öpti turup çıḳtı kesti sözin

*Atın mindi urdı **ew**inge yüzin (6420) (s. 634).*

KSK ew “ev *bkz*. äw” (s. 375) ; äw “ev *bkz*. ew” (s. 375).

*Ḳıldı oḳ taŋrı kaʿbäni aġırlıġ **ew**ni aḏaḳın turġu kişilärkä aġırlıġ aynı boġuzlaġu ärtüt boġuzda asınġular (5/97) (s. 86).*

*Ört(t)i tünni kündüz üzä istär anı **ew**ä kün ay yulduzlar yarlıġ tutup boyun beriglilär anıŋ buyruḳı birlä (7/54) (s. 112).*

*Taŋrıḳa kişilär üzä **äw**nüŋ ḫac ḳılmaḳı ol kimärsä kim yaraġı yetsä anıŋ tapa yolġa (3/97) (s. 43).*

*Kim **äw**din barḳdın käslinip çıḳsa taŋrı yolı içindä bulġay yär içindä käzgü üküş keŋlik. Kim çıḳsa **äw**indin käslü taŋrı tapa taḳı yalavaçı tapa yana yätsä aŋa ölüm tüşti ök anıŋ yanutı taŋrı üzä (4/100) (s. 66).*

*İḏimizä män ornat(t)ım oġlum ḳızımdın bir özikä tarıġsız. Aġırlıġ **äw**nüŋ üskindä (14/37) (s. 185).*

KTS ew “ev” (s. 116).

*Ḳurtardımız anı anıñ **ew**i ahlini (35b/5) (s. 116).*

*Räḥmät anga (aña) taḳı **ew**inä barḳına teg(g)äy (146b/21) (s. 116).*

*Ol **ew** äyäsi täñri turur män täwä äyäsimän tedi (149/28) (s. 118).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ew/v “ev, oda *krş*. öw, öy” (s. 213) ; öw “ev *krş*. ew/v, öy” (s. 511) ; öy “ev, oda *krş*. ew, öw” (s. 512).

*İbrāḥīm a[ydı]: ḳonuḳ aş aşamasa **ẹw** eḍesiniŋ köŋli meşġūl bolur tėp (59v/13-14) (s. 82).*

*Ançada **ẹv** iyesi kẹldi, ŋatunı aydı: bir ḳonaḳ kẹldi, ṭa[ām] ḳoldı bėrmedim, baġda yatur, barıp körgil ṭaʿām tilese bėrgil tėdi (143v/9-10) (s. 203).*

*Yana üç kündin soŋ sözledi, sordılar ẹrse aydı: ėki **öw** ḳızı kẹltüriŋ meniŋ saġımnı solımnı ḳuçup yatsunlar (165r/6-7) (s. 234).*

*Aydılar: biz şehrimizdin çıḳmışda barça yigitler ẹrdük ḳarıġınça yöridük imdi keldük, bilmesbiz **öy**ümüzge yanar mubiz yayanmas mumiz? tėdi (216v/16-17) (s. 310-311).*

ME ėw “ev” (s. 121).

*Öngini üze yalġa bėrdi anga **ėw**ni, duraklıḳġa bėrdi anga **ėw**ni (12/3) (s. 33).*

*Ḳondı tün songında ḳarıdı ḳız **ėw**de, ḳız erken orta yaşlıġ boldı tạng ḳạrangusında ḳıldı nạmaznı (77/3) (s. 45).*

*Ḳondı **ėw**ge sạrāy ṭutundı (186/4) (s. 70).*

MM ėw “ev” (s. 218).

Mürīd kirse mescid ya ḫānḳāhḳa ol

Burun saġ aḍaḳ ḳat çıḳar bolsa sol

*Kerek **ėw** ziyāret maḳāmlarıŋa*

Biliŋ kirgü muntėg yörügli bu yol (300/1-2-3-4) (s. 136).

NF ew “ev, oda” (s. 139-140-141).

*ʿAbdu’l-Muṭṭalib çıqtı taqı Kaʿbe qapuġınga keldi taqı aydı: Ey Bār Ḫudāyā, bu ėwüngni duşmanlar yaqmaqqa kelip tururlar. Bu arıġ **ėw**üngni duşmanlardın saqlaġıl, duşmanlarnı bu ḥaramunga kigürmegil, sen anlarnı helāk qılġıl! tep qarġadı (42/12-13-14) (s. 31).*

*Sizlerke biringizke sewüglügrek bolġay **ew**i barqıdın, oġlı qızıdın taqı nė kim qatında bar māl tawardın cümledin, sewüglügrek bolġay, velīkin kirü bilmegey tėdi (77/9-10-11) (s. 57).*

TQK ew *Krş*. iw “1. ev; 2. Kâbe; 3. kovan” (s. 47) ; iw *Krş*. ew. “ev” (s. 68).

YB ev “ev *krş*. ew” (s. 212) ; ew “ev *krş*. ev” (s. 212) ; öy “ev *krş*. ew, ev” (s. 230).

***Ev**leringe küç birle ḳonaḳ tüşün ḳondurmasunlar (K. II. 8) (s. 115).*

*Beni sevmez düşmenim eyle dimiş benüm başım **ew**im barḳım ilim künüm ḥep barçası siziŋ başıŋız ṣadaḳası olsun (K. VII. 23-24) (s. 123).*

***Öy**lerine küç bile ilçi ḳonaḳ ḳondurmasunlar (Ka. II. 15) (s. 131).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ev, iv, öv [eu / eu; jv; *sonst* øú, øw, óú, oú] “ haus; ‘domus’ ” (s. 96); iv *s*. ev (s. 108).

BM äv “dom” (s. 10).

GT iv “ev” (s. 284) ; öv ? “ev, (bu misalde) oda *krş*. iv” (s. 346).

*Ay irenler yat çerige ot urung yā barıp ʿavrat ḳumāşın kiyip **iv**de oturung (22/4-5) (s. 10).*

*Bir kez tirilip öli **iv**ine kilse, öz ḳavmi içinde bu feraḥnı salsa (187/1-2) (s. 93).*

*İkkisini bir **öv**ge saldılar dağı işikin muḥkem bikittiler (167/9-10) (s. 83).*

İM iw “ev” (s. 543).

*Tengri Teʿālā sözi: ol uçmaḳ āḫıret **iw**i turur, ḳılur anı Tengri Teʿālā anlar üçün tilemesler uluġluḳ yir yüzinde fesād ḳılmaḳ taḳı tilemesler (85b/3-4) (s. 196).*

*Taḳı ayıttı Rasūl: kim kim dāyim bolsa on iki rekʿet öze bir kiçe taḳı bir tün içinde Tengri Teʿālā bine ḳılġay angar uçmaḳ içinde bir **iw**: iki rekʿet irte namāzından burun (159a/1) tört rekʿet tüş namāzından burun (158b/7-8) (s. 241).*

*Bardı Ebū Ḥanīfe taḳı cemeʿet imāmlar iḥtiyāṭ ḳılġanlardan Tengri Teʿālā dīni içinde, muḳīm bolmaḳ kerāhiyyet turur Mekke’de tip melullikden ḳorḳup taḳı umunçum taptum dimekden taḳı üstāḫlıḳdan Tengri Teʿālā **iw**i birle bir vech öze kim ḥāṣıl bolġay (288a/5-6-7) (s. 327).*

*Taḳı bu ṭavāf vācib bolmas töresin körgen ḫatunġa taḳı oġlan tapġan ḫatunġa taḳı ʿumre ḳılġan kişige taḳı ḥecci fevt bolġan kişige (334a/1) taḳı Mekke ehline taḳı ol kişi kim mīḳātdan içkerü turur. Taḳı mīḳāt ehline taḳı yıraḳdın kilgen kişige ḳaçan kim Mekke’de **iw** tutsa (333b/8) (s. 358).*

KF ev “ev, oda” (s. 983).

*Ṭavar bağlayacaḳ yir daḫı maṭbaḫ **ev** daʿvī idgende bu ikisi daḫı kirür kerek-ise ol daʿvī idgen kişi daʿvī idgeni vaḳtın ol **ev**i ḥaḳları birle daʿvī idsün kerek-ise ḥaḳlarını ẕikir idmesün (407b/49-50-51-52-53-54) (s. 884).*

Kİ äv “ev” (s. 12).

KK ev “ev” (s. 108).

KM ev “1. Kabe; 2. ev” (s. 50).

*Her kimüñ küci yitse **ev**ge varmaġa keldi bir ḥadīṯda daḫı (3b/1-2-3-4-5-6) Nebī’den Tañrı raḥmeti Nebī üstine ol Nebī eyitdi āḫir ḥaccında yā ḫalḳılar ḳıluñuz biş namāzıñuz dutuñuz ayuñuz virüñüz mālıñızuñ zekātını arı bolġay nefsiñüz ḥac eyleñüz Tañrıñuzuñ **ev**ine kiresiz Tañrıñuzuñ cennātına ḥisābsuz daḫı ʿaẕābsuz (3a/6) (s. 2).*

*Ol Ebū Bekr ḳaçan kirmek dilese şu **ev**ine döşerdi seccādesin eydürdi yā iki melekler saḳlayıcılar menüm üstüme oturuñ bunda (32b/1) ʿahd eyledüm Tañrı’ya söylemegey men su **ev**ine (32a/4-5-6) (s. 20-21).*

TT ev “ev” (s. 106).

TZ ev (*Türkmence*) “ev. *Bk*. öy” (s. 171) ; öy “ev. *Bk*. ev” (s. 228).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD iv “ev (*krş*. öy)” (s. 379) ; öy “ev (*krş*. iv)” (s. 410).

*Rūḥumnı çü ten **iv**ige kiltürdüng pāk*

Mundın barı iltme keṣāfet birle (151/2) (s. 218).

Ol ġalle vü mihmel ki dip irding bildim

*Mihmelġa boy u ġalledin **öy** tolġusıdur (182/2) (s. 226).*

BV öy “ev (*krş*. iv)” (s. 827).

*Köngli **öy**idin ṣabr metāʿını süpürdi*

Bī-çāre Nevāyī kim irür dil-beri ferrāş (246/7) (s. 203).

Kiçe tigreng iylenip kündüz yüzüm dīvār üze

***Öy**deki pervānedin gūyā nümū-dār olmışam (420/3) (s. 346).*

DG ev “house; tent” (s. 297) ; öy “house” (s. 352).

Ol parī ġayib bolur közdin, ne tadbīr etkä men?

*Cān **ev**i içrä magar naqşını taṣvīr etkä men (185/1) (s. 197).*

*Aq **ev**indin qoymas erding çıqqalı, ey şum raqīb;*

Şükr lillah, bāre kim yüzüng qara boldı yana (4/5) (s. 16).

*ʿAql sıġmas ʿışq **öy**inä kim ḥarīm-ī ḫāṣ erür;*

Lī maʿa’llah kōyıda Cibrīl maḥram-mı bolur (74/2) (s. 86).

LD iv “ev” (s. 495) ; öy “ev” (s. 608).

Dōstlarıng alnında yer tig pest ḫayber ḳalʿası

*Düşmening defʿine örmekçi **iv**i ḥısn-ı ḥasīn (25) (s. 5).*

*ʿIşḳıng otı cān **öy**ige tüşkeli*

Bir nefes hem tınmadım tayanmadım (2515) (s. 274).

SD iw “ev; *krş*. iv” (s. 484) ; iv “ev; *krş*. iw” (s. 484).

Hemīşe yaz kilip ḳılġanınça nūrānī

*Ḥamel **iw**i şerefi birle Neyyir-i aʿẓam (219) (s. 144).*

*Könglüm **iv**ini bozdung u hergiz ʿimāret ḳılmadıng*

Ey ḥüsn genci, bir naẓar ḳıl bārī bu vīrānıma (467) (s. 210).

ŞHD iv “ev” (s. 486).

Bil ki Şibānī Ḫudā tökti bulut raḫtını

*Çıḳtı aḳ **iv**din ṣanem tikti ʿalem zer-nigār (38a/2-3) (s. 111).*

*İr iseng könglüng **iv**inge yalbar u yol birmegil*

***İv** bozarġa cüst ü çālāk bolur ol mekr-i ḳarı (179b/7-8) (s. 293).*

YED öy “ev” (s. 423).

*Bozdılar könglüm **öy**ini ḳıldılar könglüm alıp*

Encümen her bir perī-veş közleri bīmārlar (49/5) (s. 86).

Tang imes könglümġa ol aydın vaṭan tutmak Emīr

*Ni üçün kim anda bu **öy** igesige yār yoḳ (138/7) (s. 165).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ev “ev, (mec.) aile, eş” (s. 453).

*Evvel **ev** ki yapıldı ḫalḳiçün Mekke iḳlīmindağı Kaʿbe’dür mübārekdür daḫı doġru ḳıbledür (60b/6) (s. 35).*

***Ev**lerüñüzi ḳıbleye ḳarşu eyleñüz ve namāzı durġuruñuz (228a/7) (s. 119).*

*Pes vardı **ev** ḫalḳına bir semüz bızaġuyı biryān ėdüp getürdi (563a/3-4) (s. 284).*

KT ev “1. ev; 2. Tanrı evi, Kâbe; 3. çadır; 4. kovan” (s. 203-204).

*Dakı degül eylük kim gelesiz **ev**lere arkalarından yaʿnî Câhiliyyet zamânında, kim ihram bağlar-ısa, **ev**inün ardın deler-idi, andan girür çıkar-ıdı (2/189) (s. 22).*

*Dakı Tañrı’nundur âdamılar üzere **Ev** haccı yaʿnî kasdı, ol kim güci yite anun dapa, yoldın yaña (3/97) (s. 46).*

*Dakı Tañrı eyledi sizün içün, evlerünüzden turak yiri; dakı eyledi sizün içün, yılkılar derilerinden **ev**ler yaʿnî edimden kara **ev**ler, çadırlar, yiyni dutarsız anları, göçmegünüz güni, dakı turmağunuz güni (16/80) (s. 213).*

*Dakı ilhâm eyledi Çalabun aruya yaʿnî göñline bırakdı, kim “Dutgıl tağlardan **ev**ler, dakı ağaçlardan, dakı andan kim ağaç **ev** eylerler yaʿnî kovanlar; andan, yigil her yimişlerden; pes yürigil Çalabun yollarında, boyun viricilerken” yaʿnî sana geñez olmış-iken (16/68-69) (s. 211).*

S

sap — : Sapmak (Metinde: “Allah yolundan uzaklaşmak”)

Saptılar sendän yamanlıχ bilä, (24r)[12] (s. 39).

Barçası **sap**tılar bir oġurdan da keräksiz boldular (66r)[4] (s. 107).

UYGUR TÜRKÇESİ

MS sap — “eksik olanı tamamlamak, tamir etmek” (s. 455).

*Eskirmiş vrḥar sengremig **sap**sar buşı birser … (52/44-45) (s. 108).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC sap — [sap —] “ (zur seite rücken,) jemandem weichen, den vorrang einräumen, ‘cedere’ ” (s. 213).

KF sap — “sapmak” (s. 1056).

*Eger ol at saġ yanına, ya sol yanına **sap**sa. Andan ṣoŋra helāk idse. Daḫı ḥāl bu olsa kim andan özge yolı olmasa. Kine ol kişi zamān çeker (205a/41-42-43-44-45-46) (s. 451).*

semir — : Semirmek, bereketlenmek

Tüzläriŋ seniŋ tolgaylar semizlik bilä, **semir**gäylär körkün yabanlıknıŋ (82r)[13] (s. 131).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT semri — “semirmek, yağlanmak” (s. 504).

*At **semri**di (II, 365/26).*

*Koy **semri**di (III, 281/19).*

KB semri — “semirmek, yağlanmak” (s. 386).

*Buḍun inçke tegdi turuḳ **semri**di*

Seweri beḍüdi yaġı yawrıdı (3094) (s. 317).

*Bulaḳ **semri**se kör munar hem azar*

İḍisin çalar yirke andın tezer (3600) (s. 361).

HAREZM TÜRKÇESİ

İML semirmek “yağ bağlamak” (s. 59).

KE semri — “semirmek, yağlanmak” (s. 544).

*Oġlını ḳurbān ḳılurda kökde otlap **sẹmri**gen, ḳoç fidāsın Cebrāʾīldin yėrde bulġan [İbrahīm] (37v/15) (s. 52).*

NF semrü — “semizleşmek” (s. 365).

*Derḥāl ol qoynung yelini ulġaydı taqı ol qoy **semrü**di (22/8-9) (s. 16-17).*

*Bu qoy mundaġ **semrü**di kim körer-sen, taqı yelini uluġ boldı (22/16) (s. 17).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC semir —, - ir [semirrir] “fett werden” (s. 216).

GT semir — “şişmanlamak, semirmek” (s. 355).

*Bir kün melik ʿābidni körmege raġbet itti, kilip kördi kim ol burunġı ṣūreti bir türli dağı bolmış **semr**ip teni aḳ yüzi ḳızıl bolup ḥarīr yastuḳḳa tekye ḳılıp oturur (141/1-2-3-4) (s. 70).*

Kİ sämridi “semirdi, yağlandı, şişmanladı” (s. 89).

TZ semir — “semirmek” (s. 235).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ semizmek “semirmek, tesmîn, şahm peydâ etmek” (s. 187).

semiz bol — : Semiz / bereketli olmak

Dağı da köplär bolgaylar χartlıχ semizliklärindän **semiz** da imsaχ **bol**gaylar (162v)[15] (s. 198).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB semiz bol — (s. 386).

Tükel awçı it teg et özke baḳın

***Semiz bol**sa bilmez iḍisi ḥaḳın (3601) (s. 362).*

Yolın ḳısmasa ḳuş mengin eḍlemez

***Semiz bol**sa ıt toḳ awın awlamaz (6366) (s. 630).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

TZ semiz bol — “semirmek” (s. 235).

semizlängän : Semizlenen, bereketlenen

Tüzläriŋ seniŋ tolunsun semizlik bilä, **semizlängän** körklükü anabadnıŋ (105r)[13] (s. 130).

semizlik : Semizlik [= bereket]

İçkäylär alar **semizlik**indän övüŋnüŋ seniŋ, (42r)[9] (s. 69).

Tüzläriŋ seniŋ tolunsun **semizlik** bilä, (105r)[13] (s. 130).

Yedirdi alarnı **semizlik**indän aşlıχnıŋ (112v)[17] (s. 175).

Dağı da köplär bolgaylar χartlıχ **semizlik**indän semiz da imsaχ bolgaylar (162v)[15] (s. 198).

Semizliki bilä aşlıχnıŋ toldurdu seni (200r)[3/14] (s. 303).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT semiz – lik “semizlik” (s. 504).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV semizlik “şişmanlık, besililik” (s. 849).

Teningġa meske vü ḳaddinġa naḫl oḫşaşmas

*Ki budur asru **semizlik** oldur asru aruḳ (321/5) (s. 267).*

sına — : Sınamak; Tanrı’nın insanoğlunu sınaması

Sınadıŋ yüräkimni da tergädiŋ keçä, **sına**dıŋ meni da tapmadıŋ mendä egirlik (18r)[3] (s. 22).

Sına meni, Biy, da tergä meni, **sına** bövräklärimni da yüräkimni menim (37r)[2] (s. 46).

Sınadıŋ bizni, Teŋri, da tergädiŋ, neçik tergälir kümüş (106r)[10] (s. 132).

Sınadım seni suvnuŋ χarşilikindän (142r)[8] (s. 172).

Kününä sınalmaχnıŋ anabadda **sına**dılar meni [9] atalarıŋız seniŋ, (165v)[8] (s. 202).

Sözü Eyämizniŋ **sına**dı anı (180v)[19] (s. 220).

Sınadılar Teŋrini suvsuzluχta (184r)[14] (s. 222).

Biy, **sına**dıŋ meni da tanıdıŋ meni, (239r)[1] (s. 288).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY sına — (s. 661).

*Kaçan bilser monçulayu .. öz tözlerin adırtlıg .. igke yaraşı tözinçe .. birmiş k(e)rgek ot emig .. **sına**mış teg bilserler .. ölmegüsin b(e)lgülüg .. timin ök anıng atı bolur (595/1-2-3-4-5) (s. 315).*

*Amtı m(e)n bolarnıng basasınta barıp **sına**yu baka köreyin tip sakınıp .. ötrü olarnıng basasınta iderü bartı ançulayu iderü yorıyu neçede bir yirke tegip körti bir ulug köl suvı sugulup alkıngalı ugramışın .. (600/1-2-3-4-5-6-7) (s. 317).*

MS sına — “tecrübe etmek” (s. 458).

*Ters nomluġ dıntarlaraġ ḳutġarḳalır üçün uvut avyat(ı)nça **sına**yu yarlıḳap tonsuz çuba … (60/15-16-17) (s. 118).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH sına — “sınamak, tecrübe etmek” (s. LVI).

*Baḳa körgil emdi uḳa **sına**yu*

Ne neng bar bilig teg asıġlıġ öngin (99-100) (s. 48).

DLT sına — “denemek, sınamak” (s. 516).

***Sına**masa arsıkar, sakınmasa utsukar (I, 242/16-17).*

*Ol anı **sına**dı (III, 273/15).*

IKT sına — “to try, test” (s. 255).

*Äwürdi sizni olardın **sına**maq üçün sizni (3/151) (s. 255).*

*Mundaġoq **sına**yur miz olarnı anıng birlä kim yarlıġdın çıqar ärdilär (7/163) (s. 255).*

*Rāstlıqın **sına**dımız olarda burun Firʿavn boḏnı[nı] (44/17) (s. 255).*

KB sına — “sınamak, tecrübe etmek” (s. 397).

Negü tir eşitgil biliglig kişi

*Ajunda **sına**yu yetilmiş yaşı (261) (s. 41).*

Yatıġ ewke ıḍma çıḳarma tişig

*Ḳatılmazda aşnu **sına**ġıl kişig (1304) (s. 148).*

KSK sına — “denemek, tecrübe etmek” (s. 556).

*Aytġıl anlarḳa ol eldin kim ärdi däryā turuġlaġında ärdi. Ançada täŋdin käçtilär şänbä kün içindä ançada kälür anlarḳa balıḳları şänbäläri kün körnüşür kün yana ol kün şänbä ḳılmaz ärdilär kälmäz ärdi anlarḳa andaġoḳ **sına**dımız anlarnı anıŋ birlä kim yarlıḳdın çıḳar ärdilär (7/163) (s. 122).*

*Uzatmaġıl ekki közüŋni ol näk üzä kim erijländürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ajun tiriglikiniŋ etigini bäzäkini ançaḳ **sına**lım anlarnı anıŋ içindä iḏiŋdin bergän rūzī̄si yegräk ol ḳalġanraḳ (20/131).*

KTS sına — “sınamak, denemek” (s. 232).

*Män **sına**yın kim işni ol bilib mu ḳıldı (29/27) (s. 232).*

***Sına**r sizni ḳayuñuz äḏgüräk turur ʿämäldä (96b/12) (s. 232).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML sınamak “denemek” (s. 62).

KE sına — “sınamak, denemek, tecrübe etmek” (s. 557).

*Yalavaç uruġı üçün bu arıġ, anın munça teŋlig İḏi **sına**yur (86r/9) (s. 120).*

*Ḳaçan Dāvūd anı kördi ẹrse ʿālimlerni ḳartlarnı ündetdi Süleymānnı **sına**ŋ tėp. Kẹlip **sına**dılar aydılar: besī̄ ʿālim ü fāżıl u kāmil tapduḳ (136v/9) (s. 192).*

ME sına — “denemek, sınamak” (s. 175).

*Körklü sınaġ birle **sına**dı anga Tạngrı, māl niʿmet birle **sına**dı (59/8) (s. 42).*

*Ḫōrladı anı ḳız naṛḫ uçun saḳladı aşlıḳnı, ḳızlıḳ uçun aşlıḳ yıġdı **sına**dı anı ḳısḳa ḳıldı sözni yigit erken öldi büründcük şarındı ḳizledi anı angdı anı (131/6-7-8) (s. 58).*

MM sına — “denemek, sınamak” (s. 255).

*Baḳıp **sına**ġıl sėn özüŋni özün*

Sėni ḥaḳdın ırar bu nefsni süzün (50/1-2) (s. 98).

Żarūretsizin bu namāznı ḳażā

Ḳılur bolsa yėtmiş ḳata ol zinā

Ana birle beytü’l-ḥarām içre ėr

*Biliŋ ḳılmışı tėg ėşit ḳorḳ **sına** (162/1-2-3-4) (s. 115).*

NF sana — “denemek, sınamak; saymak, farz etmek” (s. 360).

*Sanga sıġunur-men ol maqāmdın, tėdi taqı yigirmi maqām evliyālarnıng kerāmatlarıdın **sana**dı taqı cümlesidin Ḥaqqa sıġındı (317/13-14) (s. 220).*

*Ey yārānlarım eger ʿaqlıngız bar erse, özleringizni ölüglerdin **sana**ngız (434/2) (s. 302).*

TQK sına — “denemek” (s. 137).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT sına — “denemek, tecrübe etmek” (s. 357).

*Bu ḥikāyet(294/1-2)den maḳṣūd oldur kim **sına**maġan kişige ulu iş buyurġan kirek kim songra nedāmet yigey (293/13) (s. 146).*

*Aġır işke **sına**mış ir ıya bir kim arslannı tutup kitürgey ol ir (298/10-11) (s. 148).*

Kİ sınadı “tecrübe etti, sınadı” (s. 91).

TZ sına — “sınamak” (s. 237).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD sına — “sınamak, denemek” (s. 637).

*Sına**maḳdın köp aġır kilgey eger tutsa kişi*

Derd ü renc ü miḥnet kayġu yükümni taḳ ile (1688) (s. 183).

Cān ḳuşı ṣayd oldı ḳaşıng yasına

*Ya ḳabūl ḳıl bu sözümni ya **sına** (2487) (s. 271).*

LÇ sınamaḳ “imtihân, tecrübe, ihtiyâr etmek, denemek, sınamak, sanamak” (s. 199).

ŞHD sına — “denemek, tecrübe etmek” (s. 606).

*Bir ü barıng ibtidāsın kim **sına**r*

Āḫirinde intihāsın kim bilür (4b/9-10) (s. 68).

Gencler bardur yir altında anı bilmes kişi

*Sözlemeyin her kişining sözini bolmas **sına**p (21b/5-6) (s. 91).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK şına — “sınamak, imtihan etmek, denemek” (s. 689).

*Ẕikr eyle yā Muḥammed ol vaḳti ki **şına**dı İbrāhīm peyġamberi Taŋrı Taʿālā niçe kelimelerile (18b/2) (s. 10).*

*Sizi **şına**r-biz bir nesneyile ḳorḳudan ve açlıḳdan māllar eksük olmaḳ bile nefsler eksük olmaḳ bile yėmişler eksük olmaḳ bile (23a/3-4) (s. 13).*

*Dünyā dirligi degildür illā aldatmaḳ metāʿı ve ġāfillıḳ **şına**saŋuz gerek māllarıŋuzda nefsleriŋüzde (73b/1-2) (s. 41).*

*Ṣına**ŋ**uz öksüzleri bāliġ olduḳları vaḳti (76b/4) (s. 43).*

*Bilürsin anları sözi egri söylemekde Taŋrı Taʿālā bilür anlaruŋ ʿamellerini daḫı **ṣına**yacaġuz sizi ġazālıġa buyurmaġıla (550a/5) (s. 278).*

KT sına — “1. denemek, imtihan etmek, yoklamak; 2. gözetip denemek” (s. 518).

*Dakı **sına**ruz sizi nesene-y-ile, korkudan dakı açlıkdan dakı eksmekden; mallardan dakı nefslerden dakı yimişlerden; dakı muştıla sabr eyleyicilere (2/155) (s. 18).*

*Dakı bayık **sına**duk anlardan ilerü yaʿnî Kurayş’dan, Firʿavn kavmını; dakı geldi anlara yalavaç hurmatlu yaʿnî Mûsâ, kim “Virün bana yaʿnî Mûsâ eyitti, Tañrı kullarını yaʿnî Benî İsrâyil’i; bayık ben size yalavaçvan bellü.” (44/17-18) (s. 408).*

*Bayık anlar kim añlu eylerler ünlerini, Tañrı yalavacı katında; şunlar anlardur kim **sına**dı Tañrı göñüllerini, sakınmak içün yaʿnî sakınmağı belürtmek içün (49/3) (s. 425).*

*Dakı **sına**n yetimleri, tâ kaçan kim ireler çiftlenmege yaʿnî resîdelige (4/6) (s. 57).*

sınalmaχ : Sınanma [= sınamaχlıχ]

Seniŋ bilä χutulgaymen **sınalmaχ**tan, Teŋrim bilä menim keçiyim mur ötläş (22r)[30] (s. 28).

Kününä **sınalmaχ**nıŋ anabadda sınadılar meni [9] atalarıŋız seniŋ, tergädilär meni (165v)[8] (s. 202).

sınamaχlıχ : Sınama; sınanma [= sınalmaχ]

Seniŋ bilä χutulıyım **sınamaχlıχ**tan, Teŋrim bilä menim keçiyim duvarlarnı (18r)[30] (s. 29).

Kününä **sınamaχlıχ**nıŋ yabanlıχta sınadılar meni [9] atalarıŋız siziŋ, tergädilär meni (131r)[8] (s. 203).

soŋġugi / soŋġudagi zaman : Kıyamet günü

Çövüriyim yüzümnü menim al(59r)ardan da körgüziyim alarga, ki ne bolmaχtır **soŋġugi zaman**da (58v)[20] (s. 72).

Xaytarıyım yüzümnü menim alardan da körgüziyim alarga, ki ne bolmalıdır **soŋġudagi zaman**da (44r)[20] (s. 73).

suçlu çıχ — : Suçlu çıkmak

Törälärindän kensiläriniŋ **çıχ**kay **suçlu**, (195r)[7] (s. 236).

suçlu et — : Suçlu etmek

Baχar yazıχlı artarga da klär öldürmä anı, [33] yoχsa Biy χoymazdır anı χoluna anı, da **suçlu et**mez anı, χaçan yarġu etsä aŋar (62v)[32] (s. 76).

suçsuzluχ : Suçsuzluk

Ol etsär [6] da çıχarsar, neçik yarıχnı, toġruluχuŋnu seniŋ da **suçsuzluχ**uŋnu seniŋ, neçik yarımkünnü (45r)[5] (s. 73).

T

tanıχlıχ : Tanıklık (Metinde: "Tanrı'nın tanıklığı")

Tanıχlıχı Eyämizniŋ könüdür da esli etär oğlanları (27v)[8] (s. 34).

Barça yolları Eyämizniŋ yarlıġamaχ bilä da könülük bilädir alarga, kimlär χolarlar antın da **tanıχlıχ**ına (36r)[10] (s. 46).

Tanıχlıχıŋa seniŋ biz bek inandıχ (163r)[5] (s. 198).

Saχlar edilär **tanıχlıχ**ın anıŋ da buyruχun, ki berdi alarga (170r)[7] (s. 206).

Keri et mendän azarlamaχnı da heçlikni, zerä **tanıχlıχ**ıŋnı seniŋ χoldum (208v)[22] (s. 250).

Saχlıyım **tanıχlıχ**ın aġzıŋnıŋ seniŋ (214r)[88] (s. 258).

Maŋa baχtılar yazıχlılar tas etmägä, zerä **tanıχlıχ**ıŋnı seniŋ men eskä aldım (214v)[95] (s. 258).

Artarlıχ bilä dir **tanıχlıχ**ıŋ seniŋ meŋilik, (219r)[144] (s. 262).

Tanıχlıχıŋdan seniŋ men yaŋılmadım (220r)[157] (s. 264).

Saχlıyım buyruχuŋnu da **tanıχlıχ**ıŋnı seniŋ, zerä barça yollarım alnıŋadır (221r)[167] (s. 266).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tanuḳluḳ "tanıklık, şahadet" (s. LIX-LX).

*Sening barlıḳıngḳa **tanuḳluḳ** birür*

Cẹmad canvạr uçġan yügürgen nenge (5-6) (s. 41).

DLT tanuk – luk "şahitlik, tanıklık; tutak" (s. 572).

IKT tanuqluq "witness, testimony" (s. 271).

*Tärk bitinür **tanuqluq**ları, sorlurlar (43/19) (s. 271).*

KB tanuḳluḳ “tanıklık, şahitlik” (s. 422).

Köngülüg bezedi yaruḳluḳ bile

*Tilimni bezedi **tanuḳluḳ** bile (386) (s. 53).*

Ḳamuġ teprenigli bu sansız ḳalın

***Tanuḳluḳ** birür bir bayatıġ tilin (1021) (s. 120).*

Yaġıdın neg teg yaruḳluḳ bolur

*Yaġı atı yasḳa **tanuḳluḳ** birür (3381) (s. 341).*

KSK tanuḳluḳ “şahitlik, tanıklık” (s. 590).

*Ay anlar kim kertgündilär silärniŋ aranızda **tanuḳluḳ** bermäk ḳaçan kälsä silärdä biriŋizlärkä ölüm tutsurmaḳ uġurında ekkägü könilik iḏiläri silärdin azu ekki aḏnaġular silärdä öŋdin ägär sefer ḳılsa silär yär içindä … Kizlämäs miz taŋrı **tanuḳluḳ**ını biz andaġ ärsä yazuḳluġlardın miz (5/106) (s. 87).*

KTS tanuḳluḳ “tanıklık, şahadet” (s. 250).

*Mänim tänim mäñä **tanuḳluḳ** bärür kim äcälim yawuk boldı (145/2) (s. 250).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tanuḳluḳ “tanıklık, şahitlik” (s. 595-596).

*Cevāb: maḫlūḳnıŋ tanuḳları ėkidin biri köni **tanuḳluḳ** bėrür, birige asıġ ḳılur biri rüsvā bour yalġan **tanuḳluḳ** (84v/1) berür (84r/20-21) (s. 117).*

*Mevlī taʿālā on sekiz āyet Ḳur’ān içinde menim arıġlıḳım üze **tanuḳluḳ** bėrür, Cebreʾīlden ıḏtı (235r/11-12) (s. 340).*

ME tanuḳluḳ “tanıklık, şahitlik” (s. 183).

*Baḫt edgülüki istedi anıng birle, nīk-baḫtlıḳ tiledi andın köndürmek tiledi andın **tanuḳluḳ** tiledi andın şeḥīd ḳılındı yā boldı fuḷān, ẓuḷmun öltürüldi*

fụlān ol küç birle öldürülmiş kişi, ol ẓụlụm birle öltürülmiş kişi şehīdlik, ***ṭanuḳluḳ*** *yā zulum birle ölmek yārī tiledi andın, yövüt ḳoldı andın oḳımaḳ tiledi andın (209/2-3-4) (s. 75).*

NF tanuḳluḳ “tanıklık” (s. 404).

Yaʿnī ***tanuqluq*** *bėrür-miz kim Tangrı bir u bar turur, andın öngin tangrı yoq turur, taqı* ***tanuqluq*** *bėrür-miz kim Muḥammed anıng qulı turur taqı resūlı turur (58/9-10) (s. 43).*

Yana ***tanuqluq*** *bėrür-men kim Meryem oġlı ʿĪsānı öz qudratı birle atasız taqı anasız yarattı (78/16) (s. 58).*

Andın song aydı: Yā Abā Yūsuf, eger men bir qażiyyada tanuq bolsam, menim ***tanuqluq****umnı qabūl qılmaġay-mu erding tėp su’āl qıldı erse, Abū Yūsuf aydı raḥmi: Sizing* ***tanuqluq****ıngızını taqı qabūl qılmaġay erdim, tėdi erse, ḫalīfa aydı: Menim* ***tanuqluq****umnı ne maʿnīdin qabūl qılmaġay erding? tėp yana su’āl qıldı erse, Abū Yūsuf aydı raḥmi: Ol maʿnīdin qabūl qılmaġay erdim kim sen mütekebbir turur sen taqı Tangrı teʿālā mütekebbirleri sewmez (377/5-6-7-8) (s. 262).*

TQK tanuḳluḳ “şahitlik, tanıklık” (s. 148).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tanuqluq, tanyχlyq [tanucluc / taniHlik] “zeugnis” (s. 234).

GT tanuḳluḳ “şahitlik, tanıklık” (s. 369).

Anıng ḫôcadaşları ḥased iltip töhmet itip sulṭān ḫıdmatında ḳanına ***tanuḳluḳ*** *birdiler (30/2-3) (s. 14).*

Bir faḳīr kilip şeyḥına ayttı fulān (126/1) kişi menim fesādıma ***tanuḳluḳ*** *birür (125/13) (s. 62).*

İM tanuḳluḳ “şahitlik” (s. 600).

Taḳı Ebū Yūsuf Muḥammed ayıttı: azād bolur tip. Ve eger ***tanuḳluḳ*** *birse, kim ol azād ḳıldı iki ḳulınıng birini, yā iki ḳırnaḳınıng birini ol* ***tanuḳluḳ*** *bāṭıl turur Ebū Ḥanīfe ḳatında. Taḳı Ebū Yūsuf Muḥammed ḳatında* ***tanuḳluḳ*** *revā bolmas taḳı ḫaber birilür beyān (398a/7-8) (s. 404).*

KF danuḳlıḳ “şehadet, şahitlik, tanıklık” (s. 964-965).

Biz ***danuḳlıḳ*** *virürüz kim uşbu danuḳ ʿadldür danuḳlıḳı cāyizdür digeyler daḫı aşkāre tezkiye idmekde tezkiye idgen kişi lābüddür kim iki kişi olġay (142a/12-13-14-15) (s. 351).*

Ol kişi kim dörüt danuḳ ol kişinüŋ üstine ***danuḳlıḳ*** *virdiler, zinā ḳıldı diyü. Ḳaçan ol kişi daʿvī idse, eyidse uşbu menüm üstüme* ***danuḳlıḳ*** *virgen dörüt* ***danuḳlıḳ****uŋ birisi ḳuldur dise. İmdi söz ol kişinüŋ sözidür ḫattā* ***danuḳlıḳ****lar* ***danuḳlıḳ*** *virince kim ol kişi ḫür kişi idükine (364a/12-13-14-15-16-17-18-19) (s. 801).*

KM tanuḳluḳ “şahitlik” (s. 93).

Ol Nebī ayıtdı İslām yapıldı biş üstine ***tanuḳluḳ*** *virmek Tañrı’dan özge Tañrı yoḳ ḥaḳ Muḥammed hem ʿabdidür hem rasūlidür namāz ḳılmaḳ daḫı zekāt virmek daḫı ramazānda oruç dutmaḳ daḫı ḥac eylemek (3a/2-3-4-5) (s. 2).*

Yā ilāhī şükr ider men saña ***tanuḳluḳ*** *virür men senden özge Tañrı yoḳ yalañuz sen ortaġuñ yoḳdur saña ḳaytarur men tevbe ider men saña andan baḳġay yire aydaġay* ***tanuḳluḳ*** *virür men saña ḥaḳ Muḥammed ḳuluñdur resūlüñdür (35b/3-4-5-6) (s. 22-23).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD tanuḳluḳ “tanıklık, şâhitlik” (s. 664).

Şerʿ içinde bolsa ger ösrük sözige iʿtibār

Ḳanıma birgey ***tanuḳluḳ*** *ikki ʿayyārıng sening (949) (s. 104).*

ŞHD tanuḳluḳ “şâhitlik, tanıklık” (s. 634).

Yangı ay ḳaşıng bile ḳıldıysa daʿvā her zamān

*Ḳaşlarıng **tanuḳluġ**ıdın işitür ikki cevāb (22b/7-8) (s. 92).*

YED tanuġlıḳ “tanıklık, şahitlik” (s. 443) ; tanuġluḳ/ġ “tanıklık, şahitlik” (s. 443).

İki cihān çü sining birlıġıngnı şāhididür

*Bolup **tanuġlıḳ** üçün bu iki serā peydā (3/3) (s. 42).*

*Anı ẕātını i̱sbātıġa birmişdür **tanuġluġ**lar*

Niçe kim sebze birle gül açıpdur ʿarṣa-i ġabrā (4/9) (s. 43).

Ol köz mini öltürgeli gāh eylese inkār

*İy sürme **tanuġluḳ** biredür ḳanıma kirpik (143/3) (s. 171).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK tanıḳlıḳ *bk*. tanuḳluḳ (s. 716) ; tanuḳlıḳ *bk*. tanuḳluḳ (s. 725) ; tanuḳluḳ “tanıklık, şahitlik” (s. 725).

*Bu gün mühr urur anlaruŋ aġızlarına daḫı söyleye bize elleri ve **tanıḳlıḳ** vėre ayaḳları anlar işlegen işleri (479b/6-7) (s. 242-243).*

*Gizlemez-biz Taŋrı Taʿālā **tanuḳlıġ**ını taḥḳīḳ biz ol vaḳtde (125a/1-2) yazuḳlu olur-biz eger bilinse anlar yamanlıġa lāyıḳ olduḳları pes özge iki kişi dursunlar anlar yėrine ol kişilerden ol müstaḥaḳ oldılar and içsünler Allāh adıyıla ki bizüm **tanuḳluġ**umuz ḥaḳdur (124b/7) (s. 68).*

*Pes ḳaçan ʿiddetleri tamām olsa anları eylügile dutuŋuz yā yaḫşılıḳ bile ayrılışıŋuz daḫı ṭanuḳ ėdiŋüz iki yaḫşı kişi sizden daḫı durġuruŋ **ṭanuḳlıġ**ı Allāh’çün (602a/2-3-4) (s. 304).*

KT danuklık : → tanuklık (s. 136) ; tanuklık “şahitlik” (s. 558).

Eydür misiz: “Bayık İbrâhim dakı İsmâʿil dakı Yaʿkub dakı Yaʿkub oğlanları; oldılar cuhudlar dakı nasrânılar.” Eyit: “Siz mi bilürireksiz, yâ Tañrı?

*Dakı kim zâlımırakdur andan kim, gizledi **tanuklığ**ı kim katında-y-ıdı, Tañrı'dan? Dakı degül Tañrı ğafıl, andan kim işlersiz." (2/140) (s. 16-17).*

*Lîkin Tañrı **danuklık** virür ana kim indürinildi sana; indürdi anı bilmeklig-ile (4/166) (s. 76).*

*Kaçan geldi sana munâfıklar, eyittiler: "**Tanuklık** virürüz: Bayık sen Tañrı yalavacısın." (63/1) (s. 470).*

tapun — : Tapınmak, ibadet / kulluk etmek

Tapunıyım Eyämä artarlıχına körä anıŋ, (8r)[18] (s. 10).

Bunuŋ üçün **tapun**urmen seni gurk'çılar arasına (24r)[50] (s. 30).

Xaysın ki **tapun**duŋ äväldän, Biy, **tapun**duŋ aruvluχ bilä, χaysın ki hadirlädilär χolların seniŋ, (26v)[17] (s. 34).

Men erkim bilä menim **tapun**gaymen aŋar (41r)[17] (s. 52).

Biy Teŋrim, meŋilik **tapun**gaymen saŋa (43v)[13] (s. 54).

Saġmos aytınız Eyämizgä, ariläri anıŋ, **tapun**uŋuz aŋılmaχlıχına arilikiniŋ anıŋ (32v)[5] (s. 55).

Tapungaymen saŋa, Biy, ulu yiχövlärdä, (54r)[18] (s. 66).

Dügül mi bu (57r) kendi Ataŋ seniŋ, ki **tapun**dı seni da yarattı seni (56v)[6] (s. 70).

Umsan Teŋrigä, **tapun** aŋar, (69r)[6] (s. 86).

Tapungaymen / **Tapun**ıyım saŋa alġış bilä, Teŋri, Teŋrim / Teŋrim menim (70v / 54v)[4] (s. 88/89).

Teŋri bilä maχtanıyıχ, här kündä atına anıŋ **tapun**ıyıχ meŋilik (71v)[9] (s. 88).

Xızı Dzuranıŋ yerni öpkäy buŋar, χurban bilä yüzün anıŋ **tapun**gay ululları joġovurtnuŋ (74v)[13] (s. 92).

Yoχsa boyu anıŋ tirlikinä kensiniŋ alġışlangay, **tapun**gay saŋa, χaçan yaχşı etsäŋ sen aŋar (80v)[19] (s. 98).

Tapunsunlar alnıŋa seniŋ joġovurt, Teŋri (107v) **tapun**sunlar alnıŋa seniŋ joġovurt barçası (107r)[4] (s. 132).

Da hali men **tapun**ıyım saŋa hadirliki bilä saġmoslarnıŋ, (92v)[22] (s. 145).

Çıχara bermä kazanlarga boynu, ki **tapun**ıyır saŋa, (127r)[19] (s. 156).

Tapunalıχ saŋa, Asduac, **tapun**alıχ da sarnalıχ atıŋnı seni (127v)[2] (s. 156).

Tapunalıχ saŋa meŋilik, (139v)[13] (s. 170).

Färah boluŋuz, artarlar, Biygä, **tapun**uŋuz anılmaχına arilikindän anıŋ (168v)[12] (s. 204).

Ki dügül egär χaysıları ki tamuχtadırlar, **tapun**urlar saŋa, (149r)[18] (s. 229).

Yoχsa men avazı bilä alġışnıŋ **tapun**gaymen saŋa, (224r)[10] (s. 268).

Tapunsunlar saŋa, Biy, (249r)[10] (s. 298).

Tapunma any arilik bilä da toġruluχ bilä alnına anıŋ barça künlärinä tirlikimiznıŋ bizim (207v)[75] (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tapın — (s. 682).

*Kim kayu tözünler oglı .. tözünler kızı olarka ayançang köngülin **tapın**gu üçün aş içgü ton kedim töl(e)t töşek iglemişdeki ot emde ulatılar üze neçeke tegi uzatı **tapın**ıp udunup ayayu agırlayu birle yene sumır tagça erdinilig (81/1-2) ögmekler üze tolgurup **tapın**sar udunsarlar (80/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 99).*

*Yalanguklar kanı iligler begler barça bo nom erdinig boşgunsunlar (440/1-2-3-4-5) tutsunlar .. ayasunlar agırlasunlar ongarsunlar **tapın**sunlar udunsunlar .. ögsünler alkasunlar erti tip .. ne üçün tip tiser (439/21-22-23) (s. 249).*

İKP tapın —; T'PYN — "şükretmek, tapınmak" (s. 215).

*Yetti kün munta eniŋ biziŋä nom .. nomlaŋ **tapın**alım udunalım (XLIX. 4.-5.-6.-7.) (s. 35).*

*Erti küniŋä taŋ adınçıġ tataġlıġ aş içkü kälürüp **tapın**urlar erti (LXXI.7.) (s. 46).*

MS tapın — "hürmet etmek, tapınmak" (s. 467-468).

*Taḳı bursonglaraġ yime **tapın**mış bolġay (22/1-2-3-4) (s. 71).*

*Taḳı yime ḳalmış buyruḳlar yime öküş ajunlarda üç erdni ögüg ḳangıġ **tapın**mış udunmış üçün burḳan körkin itip vrḥar yirin sipirmiş üçün nom işidip nom bitig bitimiş ton etük aş içgü buşı birmiş üçün … çikin etüzlüg uluġ (tegi)mlig arhant bolurlar (50/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10) (s. 103).*

*Tapıġ uduġ ḳılmadın kirtgünçülüg upasılarnang birmiş buşıların **tapın**ur erdiler (73/1-2-3) (s. 136).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tapın — "tapmak, tapınmak; hizmet etmek" (s. 574).

*Umayka **tapın**sa ogul bolur (I, 123/13-14).*

Ögren anınğ biligin künde anğar baru

*Kotkulıkın **tapın**gıl kodhgıl küwez naru (II, 140/8-9).*

*Tenğrige **tapın** (II, 167/2).*

*Tün kün **tapun**, Tenğrige boynamagıl*

Korkup ağnar eymenü oynamagıl (III, 377/13-14).

IKT tap — (*cf*. tapun —) “to save, worship” (s. 272-273); tapun — (*cf*. tap —) “to serve, worship” (s. 274).

Tap*ınglar Tangrıqa (4/36) (s. 272-273).*

*Män yıġıldım tapınmaqdın anlarnı kim **tap**ar siz Tangrıdın aḏından (40/66) (s. 273).*

*Ay atam, nälük **tapn**ur sän angar kim äşitmäz ham körmäz (19/42) (s. 274).*

Tapun*manglar yäkkä (36/60) (s. 274).*

KB tapın — “tapınmak, hizmette bulunmak” (s. 423).

*Ayu bir manga sen neteg **tapn**ayın*

Sewinçing ḳayu ol anı tutnayın (839) (s. 101).

*Tapuġḳa irig bol bayatḳa **tapın***

Yazuḳtın yıraḳ tur özüngni saḳın (1329) (s. 150).

Uluġlar ḳut ol kör tilese ḳutuġ

Tapın*ġıl tapuġḳa turur ḳut tutuġ (4180) (s. 421).*

KSK tap(ı)n — / tapın — “hizmet etmek, tapınmak” (s. 591) ; tapun — “hizmet etmek” (s. 592).

*Ay kişilär **tapn**uŋlar iḏiŋizkä ol kim yarat(t)ı silärni ymä anlarnı kim silärdä öŋdün ärdilär bolġay kim silär saḳnuḳluḳ ḳılġay silär (2/21) (s. 3).*

Tapun*maŋlar mägär bir taŋrıḳa. Män silärkä andın ḳorḳut(t)açı män säwünç berdäçi män (11/2) (s. 156).*

*Ay mänim atam **tapun**maġıl yäkkä (19/44) (s. 223).*

KTS tapın — “*bak*. tapun —” (s. 251) ; tapun — “hizmet etmek, ibadet etmek” (s. 252).

*O kim **tapın**urlar (1b/4) (s. 251).*

Tapun*maġıl yäkkä (13b/6) (s. 252).*

*Säŋgä **tapun**ġay saḳındım… ḳız oġul täg tapuġḳa yaramas (17/12) (s. 252).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tap(u)n — “tapınmak” (s. 598).

*Āṣāf aydı: ẹviŋde butġa **tapun**ur bar, andaġ kimerseni ḫuṭbede neteg yād ḳılayın. Süleymān aydı: meniŋ ẹvimde kim butġa **tapın**ur? Āṣāf aydı: Kūne **tapın**ur (143r/11-12-13) (s. 202).*

*Yaʿnī sẹn bir kün biziŋ Teŋrimizġa **tapun**ġıl biz yėti kün seniŋ Teŋriŋġa **tapun**alıŋ … Aydılar: sẹn yėti kün biziŋ Teŋrimizġa **tapun**ġıl biz bir ay seniŋ Teŋriŋġa **tapun**alıŋ … Sen bir ay **tapun**saŋ biz bir yıl **tapun**alıŋ (205r/15-16-17) (s. 293).*

NF tapun — “tapınmak” (s. 404).

*Taqı aydı: Ey Şeddād ibnü Avs, ümmetlerim butqa **tapun**maġaylar taqı ayġa künge **tapun**maġaylar yā taqı taşqa **tapun**maġaylar (403/10-11) (s. 281).*

TQK tapun — “tapmak, tapınmak, kulluk etmek” (s. 149).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tabun —, - yr [tabun —, tabu*n* —; tabunir] “ anbeten, verehrung bezeugen. ‘adorare’ ” (s. 231).

İM tapul— “1. tapınmak, ibadet etmek; 2. bulunmak” (s. 600); tapun— “tapınmak, ibadet etmek” (s. 601).

*Tengri Teʿālā sözi: ayıtġıl yā Muḥammed rāstı çaḳır içmek taḳı ḳumār oynamaḳ, abaḳ tikmek **tapun**maḳ üçün ḳumār oḳı necīs turur, şeyṭān ʿamalında turur. Taḳı ayıttı Rasūl: çaḳır içken ḫāçġa **tapun**ġan kibi turur (86b/1-2-3) (s. 196).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ tapınmaḳ “puta tapmak, bey’at etmek” (s. 97).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ṭap — “tapmak, ibadet etmek” (s. 725-726).

*Eyitdi ol vaḳt oğlanlarına ne nesneye **ṭap**arsız ben ölgenden ṣoŋra eyitdiler **ṭap**aruz seni yaradan Taŋrı’ya ki atalaruŋı daḫı yaradan Taŋrı’ya ki anlar İbrāhīm’dür ve İsmāʿīl’dür ve İsḥaḳ’dur (19b/6-7) (s. 11).*

*Gönderdük ʿĀd ḳavmine ḳarındaşları Hūd peyġamberi eyitdi ḳavmüm **ṭap**uŋuz Taŋrı’ya yoḳdur size andan özge Taŋrı (161a/6-7) (s. 87).*

*Anuŋ ulu taḫtı vardur muraṣṣaʿ dėdi ṭapdum anı ḳavmiyile güneşe **ṭap**arlar Taŋrı Taʿālā’dan özge (406b/3-4) (s. 208).*

*Ey ādem oğlanları ki şeyṭāna **ṭap**mayasız ol size ulu düşmandur dėmedüm mi (479b/2) (s. 242).*

KT dap — : → tap — (s. 136) ; tap — “ibadet etmek, kulluk etmek” (s. 558).

*Sana **tap**aruz; dakı senden arka virmek isterüz (1/4) (s. 1).*

*İy, bayık Tañrı’nundur ol kim göklerdedür, dakı ol kim yirdedür. Dakı uymaz anlar kim, okırlar -yâ **tap**arlar- Tañrı’dan ayruk, ortaklar; uymazlar illâ sanuya yaʿnî hakıkatda butlar ortak degül; dakı degül anlar, illâ yalan söylerler (10/66) (s. 161).*

*Dakı yaratmadum periyi dakı âdamıyı, illâ tâ **tap**alar bana (51/56) (s. 433).*

*Eyit: “**Tap**mazın illâ Çalabuma; dakı ortak eylemezin ana kimseyi.” (72/20) (s. 493).*

tapunma / tapunmaχ : Tapınma, ibadet etme, kulluk [= tapunmaχlıχ]

Bunı χaçan aŋsam edi, χayġurur edi boyum, χuvatlanır edim, ki kirgäy edim övinä sk'ançelikniŋ öviniŋ Teŋriniŋ, avazı bilä sövünmäχnıŋ, **tapunmaχ**nıŋ, (69r)[5] (s. 86).

Yaχşıdır **tapunma** Eyämizgä (161r)[2] (s. 196).

Artarlanıyıχ alnına anıŋ **tapunmaχ** bilä, (165r)[2] (s. 200).

Alġışlaŋız Biyni **tapunmaχ** bilä, (251v)[7] (s. 302).

Biyikländi atı anıŋ yalġız, **tapunmaχ** aŋar köktä da yerdä (209r)[12] (s. 309).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tapın – mak, tapın – makdın, tapın – makka (s. 682).

*Burkanlarka bodıs(a)t(a)vlarka bütmiş işlig bilgelerke irmedin (249/1-2) uzatı yakın **tapınmak** yme kayu erür tip tiser (248/24-25) (s. 166).*

*Bo erür burkanlarka bodıs(a)t(a)vlarka bütmiş işlig bilgelerke irmedin uzatı yakın **tapınmak**ka tayanıp bilge bilig p(a)ramıtıg bütürmek (250/1-2-3-4-5) (s. 167).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT tapınmaq (*cf.* tapun —) s.v. tap — (s. 273) ; tapunmaq/tapunmaqlıq "service, worship" (s. 274).

*Män yıġıldım **tapınmaq**dın anlarnı kim tapar siz Tangrıdın aḏındın (40/66) (s. 273).*

*Tanarlar anlarnıng **tapunmaq**ları[nı] (19/82) (s. 274).*

KB tapın – maḳ (s. 423).

***Tapınmaḳ** üçün keldim ewdin turup*

Uzun yol yorıdım sanga yüz urup (499) (s. 75).

KSK tapun – maḳım, tapun – maḳımdın, tapun – maḳḳa, (anıŋ) tapun – maḳıŋa, tapun – maḳımızdın, tapun – maḳıŋızlar (s. 592).

*Ayġıl män färmänlandım kim **tapunmaḳ**ım taŋrıḳa ortaḳ ḳatmaḳım aŋar (13/36) (s. 181).*

*Köklär yärlär iḏisi nä kim ol ekki araḳı. Tapunġıl aŋar ṣabr ḳılġıl anıŋ **tapunmaḳ**ıŋa (19/65) (s. 224).*

*Üzmäk käsmäk biçmäk mägär taŋrıḳa. Färmänladı **tapunmaḳ**ıŋızlar mägär aŋar (12/40) (s. 170).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tabunmaq “anbetung” (s. 231).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT tapmak “ibadet etme, kulluk” (s. 559).

*Dakı çalışun anlarun-ıla, tâ olmaya fitne yaʿnî şirk; dakı ola **tapmak** Tanrı’nun (2/193) (s. 22).*

*Hergiz arlanmaz El Sürici kim ola kul, Tañrı’nun; ne dağı firişteler, yakın olınmışlar. Dakı her kim arlana anun **tapmağ**ından, dakı boyun virmemeklik eyleye; kopara anları gendü dapa hep (4/172) (s. 77).*

tapunmaχ et — : Tapınmak, ibadet / kulluk etmek

Zerä kimesä yoχtur, ki ölümdä aŋgay seni, ya tamuχta **tapunmaχ et**käylär saŋa (5v)[6] (s. 9).

Yoχsa mı topraχ **tapunmaχ et**käy saŋa ya aytkay könülüküŋnü seniŋ? (33r)[10] (s. 55).

Yoχsa mı ölülärgä etärsän sk‘ançelikni, ya hakimlär turġuzur mi, saŋa **tapunmaχ et**särlär mi? (119r)[11] (s. 185).

tapunmaχlıχ : Tapınma, ibadet etme, kulluk [= tapunma / tapunmaχ]

Tapunmaχlıχ da roskoştur alnına anıŋ, (166v)[6] (s. 202).

Tapunmaχlıχ da ulu roskoşnu kiydiŋ, (176v)[1] (s. 214).

Tapunmaχlıχ da könänmäχlıχtır işläri anıŋ, (157r)[3] (s. 239).

Tapunmaχlıχ aŋar köktä da yerdä (256v)[12] (s. 308).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT tapunmaq/tapunmaqlıq “service, worship” (s. 274).

*Särgil angar **tapunmaqlıq**qa (19/65) (s. 274).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT tapmaklık “kulluk” (s. 559).

*Gökler Çalabı’sı dakı yirün, dakı ol kim ikisinün arasındadur. Pes tapgıl ana; dakı sabr eyle anun **tapmaklığ**ına (19/65) (s. 245).*

tas bol — : Yok olmak

Yolları dinsizlärniŋ **tas bol**gay (1v)[6] (s. 2).

Öçäştiŋ gurk‘çılarga / dinsizlärgä, da **tas bol**gay / **tas bol**du yaman etüçi / χırsız, … [7] Şähärni / Şähärin buzduŋ, da **tas bol**du jişadagları alarnıŋ / aŋmaχlıχı alarnıŋ çaχırıχ bilä (9v / 8v)[6] (s. 12/13).

Tas bolgaylar yüzüŋdän seniŋ (8v)[4] (s. 13).

Tözümlükü miskinniŋ / miskinlärniŋ **tas bol**magay soŋġuga dirä / meŋilik (10v)[19] (s. 14/15).

Biy χan meŋi meŋilik, **tas bol**gaylar gurk‘çılar / dinsizlär yerindän anıŋ (12v / 11r)[37/16] (s. 16/17).

Yemişi alarnıŋ yerdän **tas bol**gay, (30r / 24r)[11] (s. 38/39).

Yamanlar tezindän **tas bol**sarlar, (60r)[9] (s. 74).

Xaçan körsäŋ, ki eslilär öliyir, birgä χarsızlar **tas bol**gaylar (79v)[11] (s. 98).

Tas bolurlar, tas etsärsen barçasın, χaysıları ki χayın boldular sendän (98r)[27] (s. 153).

Küyülüp ottan da buzulup öçäşkäniŋdän seniŋ **tas bol**gaylar (141r)[17] (s. 172).

Tas boldılar alar çovraχına Tovranıŋ (144v)[11] (s. 176).

Tas bolgaylar meŋi meŋilik, (162r / 128r)[9] (s. 196/197).

Ol kün **tas bol**gay barça saġışları alarnıŋ (250v)[4] (s. 300).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

TZ tas bol — “yok olmak, kaybolmak” (s. 253).

tas bolmaχ : Yok olma [= tas bolmaχlıχ]

Bolgay oġlanları anıŋ **tas bolmaχ**ka, (154v)[13] (s. 237).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tas bolmaq “ verlust; verdammnis, ‘perdicio’ ” (s. 236).

tas bolmaχlıχ : Yok olma [= tas bolmaχ]

Yazıχlı adamnı yamanlıχı kensiniŋ ulagay **tas bolmaχlıχ**ka (242v)[12] (s. 290).

tas et — : Yok etmek

Tas etärsen barçasın, ki sözlärlär yalğan (4v)[6] (s. 6).

Tas et, Biy, barça ustat ağızını, da ulu sözlü tilni (14r)[4] (s. 18).

Biy, **tas et** alarnı yerdän, (15v)[14] (s. 25).

Körälmägänlärimni / Körälmägänlärimni menim **tas et**tiŋ (23r / 18v)[41] (s. 30/31).

Tas etmägin dinsizlär bilä boyumnu menim, (38r)[9] (s. 48).

Tas etmä meni (40r)[3] (s. 50).

Yüzläri Eyämizniŋ üstlärinä yaman etüçilärniŋ – **tas et**mä yerdän jişadagların alarnıŋ (51r)[17] (s. 62).

Tas bolurlar, **tas et**särsen barçasın, χaysıları ki χayın boldular sendän (98r)[27] (s. 153).

Öldürdi köpläri alardan, da taŋlamasın Israjelniŋ **tas et**ti (134v)[31] (s. 164).

Barça yazıχlılarnı **tas et**är (250r)[20] (s. 300).

tas etmä : Yok etme

Ayttı **tas etmä** alarnı, egär ki Movsēs taŋlangan bolmagıy edi alnına anıŋ (185r)[23] (s. 224).

Teŋri : Tanrı, Allah

Köplär aytır edilär / edi boyum üçün menim, ki yoχtur χutχarılmaχ / χutχarılamaχı aŋar / anıŋ **Teŋri**siniŋ / **Teŋri**sindä kensiniŋ / kendiniŋ (3r)[3] (s. 4/5).

Oyan, Biy **Teŋri**m / Biy **Teŋri**m menim, buyruχuŋa seniŋ, ki sımarladıŋ / χaysı ki sen sımarladıŋ, (7r / 6v)[7] (s. 10/11).

Teŋri artar u könidir / toġru, könüdir, [11] boluşmaŋa **Teŋri**dän / boluşluχu maŋa **Teŋri**niŋ, ki tirgizir / χutχarır alarnı, ki toġrudurlar yüräkläri bilä [12] **Teŋri** yarġuçı artar / toġru, χuvatlı / küçlü da uzun esli, (7v / 7r)[10] (s. 10/11).

Ne üçün öçäştirdi (11v) yazıχlı **Teŋri**ni köp öçäşlänmäχınä kensiniŋ, egär tergämäsä? … [26/5] Dügüldür **Teŋri** alnına közünüŋ anıŋ, (11r)[25/4] (s. 14).

Ayttı harsız / fähamsız yüräkinä / yüräkindä kensiniŋ / kendiniŋ, ki yoχtur **Teŋri** [2] Biy köktän baχtı barça oġlanları üsnä adamnıŋ körmägä / barça adam oġlanlarına körmä, ki bolgay mi kimesä esli / ki bolgay kimsä aχıllı, ki χolgay / ki izdägäy **Teŋri**ni (15r / 13r)[1] (s. 20/21).

Saχla meni **Teŋri** / **Teŋri**m menim, zerä saŋa umsandım / zerä men sana umsandım, (16v / 14r)[1] (s. 22/23).

Teŋri / **Teŋri**m boluşuçım menim, (19v / 16r)[3] (s. 24/25).

Tarlıχıma menim / Tarlıχımda menim men alnına Biyniŋ / men Biygä sarnadım **Teŋri**mniŋ / da **Teŋri**mä menim küstündüm / çaχırdım (20r / 16v)[7] (s. 26/27).

İnamsız bolmagaymen / da χırsızlıχ etmiyim **Teŋri**mdän menim / **Teŋri**mä menim (21v / 17v)[22] (s. 28/29).

Sen yarıχlı etärsen çıraχımnı menim, Biy **Teŋri**m / Biy **Teŋri**m menim, … [30] …, **Teŋri**m bilä menim keçiyim mur ötläş / duvarlarnı [31] **Teŋri**m / **Teŋri**m menim, zadasızdır / zaġalsızdır yollarıŋ seniŋ, … [32] Anıŋ üçün ki kimdir **Teŋri** Eyämizdän özgä / başχa Eyämizdän? Ya (22v) / Ya kimdir **Teŋri** bizim **Teŋri**mizdän özgä / başχa **Teŋri**mizdän bizim [33] **Teŋri**, ki / χaysı ki kiydirdiŋ maŋa χuvatnı (22r / 18r)[29] (s. 28/29).

Tiridir Biy, da alġışlıdır **Teŋri**, biyiklänsin **Teŋri** χutχarılmaχımızdan (23v)[47] (s. 30).

Budur menim **Teŋri**m, da haybatlarmen bunı, **Teŋri** atalarımnıŋ da biyiklätirmen bunı (24v)[2] (s. 30).

Kim oχşar saŋa, **Teŋri**, da Biy, (25v)[11] (s. 32).

Yoχsa biz atın Eyämiz **Teŋri**miznıŋ bizim sarnalıχ (29r)[8] (s. 36).

Teŋri, **Teŋri**m menim, baχ maŋa, nek χoyduŋ meni? (30v)[2] (s. 38).

Bu algay boluşluχnu Eyämizdän, yarlıġamaχın **Teŋri**dän χutχaruçısından (27v) kendiniŋ (27r)[5] (s. 45).

Saŋa, Biy, sarnadım, **Teŋri**m menim, tıyılmagın mendän, (31r)[1] (s. 51).

Alnına **Teŋri**mniŋ küstündüm, (43r)[9] (s. 54).

Xutχardıŋ meni, Biy **Teŋri**, könülüküŋ bilä seniŋ, (44r / 33v)[6] (s. 54/55).

Ayttım: sensen **Teŋri**m / **Teŋri**m menim (45r / 34v)[15] (s. 56/57).

Biy yalġız eltär edi / kütär edi alarnı, da yoχ edi alarda / alar bilä yat **Teŋri**lär / **Teŋri** yat (57v / 43v)[12] (s. 70/71).

Semirdi, boşlandı, keŋärdi, saldı Biy **Teŋri**sin yaratuçısın kensiniŋ da χayttı **Teŋri**dän χutχaruçısından kensiniŋ (58r)[15] (s. 70).

Unuttuŋ **Teŋri**ni, ki yedirdi seni (58v / 44r)[18] (s. 72/73).

Orenk'i **Teŋri**niŋdir yüräkinä anıŋ, (62r)[31] (s. 76).

Xoydu aġzıma menim alġış yäŋi, alġışın / alġışnı Eyämiz **Teŋri**miznıŋ bizim (65v / 50v)[4] (s. 82/83).

Aytkaylar här sahat: uludır / uludur **Teŋri** (67v / 51v)[17] (s. 84/85).

Boldu maŋa yaşlarım yemäk kündüz u keçä, da ol ki aytır edilär maŋa här kün, ki χaydadır **Teŋri**ŋ seniŋ? (69r)[4] (s. 86).

Kiriyim alnına seġanınıŋ **Teŋri**niŋ, ki färahlatır oġlanlıχımnı menim. Tapungaymen saŋa alġış bilä, **Teŋri**, **Teŋri**m (70v)[4] (s. 88).

Sen kensiŋsen χanım da **Teŋri**m, ki buyurduŋ χutχarılmaχnı Jagopka … [9] **Teŋri** bilä maχtanıyıχ, här kündä atına anıŋ tapunıyıχ meŋilik [10] Xaytıp saldıŋ da buzduŋ bizni, da turma(72r)dıŋ **Teŋri** χuvatta bizgä (71v)[5] (s. 88).

Olturġuçuŋ seniŋ, **Teŋri**ŋ (= **Teŋri**m), meŋi meŋilik, (57r)[7] (s. 93).

Teŋri içinä / ortalarına alarnıŋ da alar seskänmägäylär, … [9] Keliŋiz da köriŋiz / körüŋüz işin / işlärin **Teŋri**niŋ, ki etti nışanlar da peşälär yer üsnä / üstünä yerniŋ (76r / 58r)[6] (s. 94/95).

Buyruχçıları joġovurtnuŋ yıġıldılar alnına **Teŋri**siniŋ Aprahamnıŋ, zerä **Teŋri**niŋ χuvatları yerdän asrı ağındılar (77r)[10] (s. 94).

Uludır / Uludur Biy da alġışlıdır asrı, şähärinä **Teŋri**miznіŋ bizim ari tağınıŋ anıŋ / tağına ari anıŋ (77v / 59v)[2] (s. 96/97).

Teŋri himlär / himlärin saldı aŋar meŋilik, (78r / 60r)[9] (s. 96/97).

Budur **Teŋri**, **Teŋri**miz bizim meŋi meŋilik, (60v)[15] (s. 97).

Yoχsa tek **Teŋri** χutχargay canımnı menim χolundan tamuχnuŋ, χaçan yöpsünsälär meni (61v)[16] (s. 99).

Teŋri, teŋrilärniŋ, Biy / Biyi sözlädi, ündädi dünyäni / yerni kün toġuştan / kün toġuşundan kün batışına dirä / çaχ batışına künnüŋ (80v / 62r)[1] (s. 100/101).

Yoχsa yazıχlıga aytıyır **Teŋri**: Ya nek sen, ne üçün här kez sözliyirsen toġruluχumnu menim, (63r)[16] (s. 101).

Xurban **Teŋri**gä can χonarh / aşaχ, yüräk / yüräkni aruv, da aşaġ cannı / cannı aşaχ **Teŋri** heç etmäzdir / etmästir (84v / 65r)[19] (s. 104/105).

Teŋri köktän baχtı barça adam oġlanlar üsnä / oġlanlarına adamlarnıŋ körmägä / körmä, ki bolgay mı / bar mı kimsä / kimesä esli / aχıllı, ki χolgay / izdägäy **Teŋri**ni? (86r / 66r)[3] (s. 106/107).

Sen, **Teŋri**, endirgäysen alarnı çuġuruna buzuχluχnuŋ, (69r)[24] (s. 111).

Ki χolumuz bizim biyiktir da biläkimiz bizim χuvatlı, da Biy **Teŋri** etmädi bunı barça (91r)[27] (s. 112).

Teŋri bilä maχtagaymen / ögüniyim sözlärimni / sözümnü menim, **Teŋri**gä umsandım, (93r / 72v)[5] (s. 116/117).

Teŋri, tirlikimni menim aytkaymen / aytıyım saŋa, … [10] … Oşta tanıdım, ki **Teŋri**m sensen menim / ki **Teŋri**m menim sensen (93v / 73r)[9] (s. 116/117).

Çaχırdım **Teŋri**gä biyiktägi, **Teŋri**gä yaχşı etüçimä menim (73v)[3] (s. 117).

Biyiklänipsen sen kökkä, **Teŋri**, barça yerdädir haybatıŋ seniŋ (74r)[12] (s. 119).

Teŋrim, yarlıgamaχı anıŋ ertälängäy maŋa, da **Teŋri**m körgüzgäy maŋa duşmanımnı (97v)[11] (s. 120).

Bilgäylär, ki **Teŋri** biylik etär Jagopka da barça uçlarına yerniŋ (98r)[14] (s. 122).

Saŋa sağmos aytıyım, **Teŋri** işançım menim, **Teŋri** yarlıgovuçım menim (76v)[18] (s. 123).

Sen, **Teŋri**, eşittiŋ alğışıma menim (100r)[6] (s. 124).

Teŋridändir χuvatım menim da hörmätim, **Teŋri** boluşluχumdan (=boluşluχum da) menim, umsamdır **Teŋri**dä (101r)[8] (s. 124).

Alğışlaŋız, dinsizlär, **Teŋri**mizni bizim (83r)[8] (s. 131).

Tağı **Teŋri**niŋ tağ semiz, tağ uyugan da tağı semiz, (85v)[16] (s. 135).

Biy **Teŋri** alğışlı, alğışlı Biy här kün, yol körgüzgäy bizgä **Teŋri**, χutχaruçımız bizim [21] **Teŋri**miz bizim **Teŋri** tirgizüçi, da Eyämizdändir çıχkanı ölümnüŋ [22] Evet, hälbät, **Teŋri** uvatkay başın duşmanımıznıŋ bizim, (110r)[20] (s. 136).

Tamaşalıdır **Teŋri** üstnä ariläriniŋ kendiniŋ, **Teŋri** Israjelniŋ. Ol bergäy χuvatnı, toχtalmaχın joğovurtuna kendiniŋ, alğışlıdır **Teŋri** (87r)[36] (s. 139).

Teŋrim / **Teŋri**m menim, yıraχ etmä / yıraχ etmägin mendän, da **Teŋri**m / **Teŋri**, boluşma maŋa baχ / baχkın (117r / 91v)[12] (s. 144/145).

Alğışlıdır Biy **Teŋri** Israjelniŋ ki (120v) etär sk'ançelik yalğız, (120r)[18] (s. 148).

Teŋri bilmäχlıχlärniŋ Biyi, **Teŋri** hadirlär kendiniŋ aχılı bilä bilmäχnı yaratkanlarına kendiniŋ (94v)[3] (s. 149).

Ayttılar, ki neçik bildi **Teŋri** ya bardır bilmäχlıχ Biyiktägidä? (123v)[11] (s. 152).

Tur, **Teŋri**, da yar yarġuŋnu, (127r)[22] (s. 156).

Ant içiŋiz da tügälläŋiz Eyämiz **Teŋri**mizgä bizim barçaŋız, ki çövräsinäsiz anıŋ (129v)[12] (s. 158).

Teŋri arilikiŋdändir yolların seniŋ: Kimdir **Teŋri** ulu, neçik **Teŋri**miz bizim? Sensen **Teŋri**, χaysı ki etärsen sk'ançelikiŋni (102v)[14] (s. 161).

Toχtatmadı **Teŋri**dä canın kensiniŋ (132v)[8] (s. 162).

Sınadılar, açıttılar **Teŋri**ni Biyiklängän … [59] İşitti **Teŋri**, da heç etti alarnı (137r)[56] (s. 166).

Ki aytmagaylar gurk'çılar arasına, (139v) ki χanıdır **Teŋri**läri alarnıŋ? (139r)[10] (s. 170).

Teŋrisi χuvat(110v)lılarnıŋ χaytar bizni, … [5] Biy **Teŋri** χuvatlılarnıŋ, negä diŋrä öçäşlägäysen alġışına χullarıŋnıŋ seniŋ [8] **Teŋri** χuvatlılarnıŋ, χaytar bizni (110v)[4] (s. 171).

Menmen Biy **Teŋri** / Biy **Teŋri**ŋ seniŋ, ki / χaysı ki çıχardım seni ulusundan / yerindän Mısırnıŋ / Mısırlılarnıŋ, (142v / 112r)[11] (s. 172/173).

Teŋri, kim saŋa oχşaş bolgay / oχşasar? (144r / 113v)[2] (s. 174/175).

Yüräkim da tenim sövüngäylär alnına tiri **Teŋri**niŋ (145v)[3] (s. 176).

Eşikinä **Teŋri**mizniŋ bizim çıçäklängäylär [16] aytmaga: "Toġrudur Biy **Teŋri**miz bizim (162v)[14] (s. 198).

Teŋri, öç aluçı, Biy **Teŋri**, öç aluçı, belgirttiŋ (163r)[1] (s. 198).

Teŋri uludur Biy, χan ulu üstnä barça yerniŋ (130v)[3] (s. 201).

Biy **Teŋri**miz bizim, sen işitir ediŋ alarga, **Teŋri**, sen boşatuçı bolur ediŋ öç aluçı üsnä (170v) barça işlériniŋ alarnıŋ [9] Biyiklätıŋız Biy **Teŋri**mizni

bizim, yerni öpiŋiz ari tağına anıŋ, zerä surptur Biy **Teŋri**miz bizim (170r)[8] (s. 206).

Unuttılar / Unuttular **Teŋri**ni tirgizüçisin kensiläriniŋ / tirlik etüçilärin kendiläriniŋ, ki etti ululuχun / ulu ulu kensiniŋ / kendiniŋ Ekibdosta / Mısırda, (185r / 146v)[21] (s. 224/225).

Alğışlı Biy **Teŋri** / Biy **Teŋri**si Israjelniŋ meŋi meŋilik (187r / 148r)[48] (s. 226/227).

Zerä / Ki açıttılar / açığlattılar sözün **Teŋri**niŋ (190r / 150v)[11] (s. 230/231).

Ki dügül mi sen, **Teŋri**, ki χaysı ki keri ettiŋ bizni, da çıχmadıŋ, **Teŋri**, χuvatımız bilä bizim? (153v)[12] (s. 235).

Bolmagay χaçan aytkaylar dinsizlär dä, ki χanıdır **Teŋri**si alarnıŋ? [11/3] **Teŋri**miz bizim köktä da yerdä (159v)[10/2] (s. 243).

Teŋrimsen menim sen, da tapungaymen saŋa, **Teŋri**msen menim, da biyiklätkäymen seni (206v)[28] (s. 248).

Tergiyim buyruχun **Teŋri**mniŋ menim (216v / 171v)[115] (s. 260/261).

Biy **Teŋri** χuvatnıŋ / χuvatı bilä χarşılap / χarşılar da kelir, oyatır çerüvçilik / oyatmaga oğraşnı, (222v / 176r)[13] (s. 266/267).

Da / da övü üçün Eyämiz **Teŋri**miziŋ bizim χolduχ yaχşılıχnı saŋa / sendän (226v / 179r)[9] (s. 272/273).

Ne türlü / Neçik ant içti Eyämizgä da ant etti / niyät χoydu **Teŋri**sinä Jagopnuŋ (232r / 183v)[2] (s. 278/279).

Tapunuŋuz teŋrilär **Teŋri**sinä, ki meŋiliktir yarlığamaχı anıŋ (235v)[2] (s. 284).

Egär öldürsäŋ yazıχlılarnı, **Teŋri**, erlär χanlı, keri boluŋuz mendän (190v)[19] (s. 291).

Övrät maŋa etmägä erkiŋni seniŋ, zerä sensen **Teŋri**m (246r)[10] (s. 294).

Biyiklätirmen seni, **Teŋri**m da χanım / χanım menim (248r / 196v)[1] (s. 298/299).

San ol cınska, χaysına ki Biy **Teŋri**si Jagopnuŋ boluşuçıdır aŋar da umsası anıŋ Biy **Teŋri**dädir (250v / 198v)[5] (s. 300/301).

Sövüngäymen da färah bolgaymen **Teŋri**mä χutχaruçıma (255v)[18] (s. 306).

Da biyiklätkäylär **Teŋri**ni / **Teŋri** ağızları bilä kensiläriniŋ / kendiläriniŋ (257v / 209v)[6] (s. 308/309).

Alğışlaŋız **Teŋri**ni arilikindän / arilikindä anıŋ, (257v / 210r)[1] (s. 310/311).

Alğışlısen, Biy **Teŋri** atalarımızdıŋ bizim, (203r?)[26] (s. 312).

Da tanıgaylar, ki sensen Biy **Teŋri** yalğız, ki haybatlanıpsen üsnä barça dünyäniŋ (205r)[45] (s. 313).

Alğışlı Biy **Teŋri**si Israjelniŋ, ki baχtı, da etti χutχarılmaχnı joğovurtuna kendiniŋ (207r)[68] (s. 316).

Şağavatı üçün yarlığamaχınıŋ Eyämiz **Teŋri**miznіŋ bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktän (208r)[78] (s. 316).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY teñri “gök, gökyüzü; tanrı” (s. 173-174).

T(e)ñri *t(e)g* ***t(e)ñri****de bolm(ı)ş türük bilge k(a)g(a)n bu ödke ol(u)rt(u)m (KT G1) (s. 20).*

İlbilge k(a)tun(u)g ***t(e)ñri*** *töp(ü)sinte tut(u)p yüg(e)rü kötürm(i)ş (e)rinç (KT D11) (s. 26).*

(A)nta kisre ***t(e)ñri*** *y(a)rl(ı)k(a)duk üç(ü)n kuut(u)m ül(ü)g(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g t[irg](ü)rü ig(i)t(ti)m (BK D23) (s. 58).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tengri (s. 695-696-697-698-699-700) ; tengrim (s. 701).

*Tükel bilge **t(e)ngri t(e)ngri**si burkan monçulayu y(a)rlıkadukda ötrü ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yıgılmış üstün **t(e)ngri** altın yalanguk ulatı tolp kamag tirin kuvrag anıng arasınta teg erser belingteg bir ertingü ulug bedük y(a)ruklug tilgen içinte bir angsız ulug **t(e)ngri** burkan nom nomlayu oluru y(a)rlıkamışın körtiler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).*

*Alp bilgülük nomlarıg ötgürü to {'} pulu bilip ulku alku nomlarıg barçanı könisinçe ukmışka könisinçe tuymışka könisinçe körmişke anın bo avant tıltagın m(e)n **t(e)ngri**ler urungutı könisinçe bilteçi sançanaçavı tip atım teginür (540/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 291).*

*[Bo savı]g eşidip m(e)n ötrü olarka ince tip tidim aya edgülerim **t(e)ngrim**lerim kim m(e)n ol üdte yalanguklarnıng yirtinçülüg et köz üze ayıg kılınç kılmışıg körür bilir ertim erser .. yme neng ol ayıg kılınçnıng amtıkı teg yavlak tüşin utlısın (9/1) bilmez ertim (8/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 63).*

IB tengri “gök; tanrı” (s. 60).

*Er busuşlug, **tengri** bulıtlıg boltı (52) (s. 24).*

*Yana **Tengri** kutında üçünç yılta kop esen tükel körüşmiş (15) (s. 19).*

*Kul sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı **tengri**gerü yalbarur. Üze **Tengri** eşidti, asra kişi bilti tir (54) (s. 24).*

İKP täŋri; TNKRY “tanrı, gök” (s. 218) ; täŋrim; TNKRYM “çok yüksek bir kişiye ya da kutsal bir varlığa hitap ederken kullanılan hitap sözü, kelime anlamı: ‘Tanrım’; Beyefendi, Haşmetlim, Efendim, Hünkârım, Majeste (s. 218).

***Täŋrim** nä mung taq boltı kim antaġ **täŋri** täg ärdini täg ögükünüzni ölüm yeriŋä ıdur (XXVI.1.-2.-3.-4.) (s. 23).*

*Amtı bu ärdini birlä tägdüktä eçim kök **täŋri**kä yoqlaġay (LVII.1.-2.-3.) (s. 39).*

MS tengri “tanrı, ilâh” (s. 472-473-474).

*Ol balıḳta çkrvrt ilig ḳanlarnıng keziginte tiziginte gaudam oġuştın(t)özdin belgürmiş ḳamaġ şaki tözlüg budun buḳun öze erklig türklüg şudotan atlıġ ḥormuzta **tengri**ke yüleşi ilig ḳan bar (13/44-45-46-47-48-49-50-51) (s. 61).*

*Kim mungta ḳutġardaçı ḳutluġ tınlıġaġ körmedin alḳu adada (ḳutġar)ġuçı adınçıġ **tengri tengri**si burḳan körmedin ölür men (16/6-7-8-9-10) (s. 63).*

SUK tngri “Gott (Buddha)” (s. 291) ; Tngrim “personenname,ortsname” (s. 291) ; tngrim “Göttin” (s. 291).

US t(ä)ŋri “nebo, bojestvo” (s. 296); t(ä)ŋridäm “bog, bojestvennost” (s. 296); t(ä)ŋrikän (s. 296); T(ä)ŋrikän közi t(ä)ŋrim (s. 296); T(ä)ŋrikän tegin silig Tärkän (s. 296); t(ä)ŋrim (s. 296).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tengri “tanrı” (s. LXII).

*Öz ilgin bụt itip **tengri** bu didi (C 124) (s. 50).*

Aya ḥụkmin ajun tạba üggüçi

*Yirip munı birer yana **ög**güçi*

***Tengri** ḥụkmi birle kelür kelgen iş*

Anıng ẹmri birle tiger tiggüçi (C 449-450-451-452) (s. 76).

DLT tenğri “Tanrı” (s. 600); tenğri “gök, sema (Müslüman olmıyanlarca)” (s. 600); tenğri “büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi göze ulu görünen her şey (Müslüman olmıyanlarca)” (s. 600).

***Tenğri** kargışı anınğ üze (I, 461/5-6).*

*Kul **Tenğri**ge tapdı (II, 3/5).*

***Tenğri** anı kınadı (III, 273/23).*

IKT Tangrı (*cf*. Täŋrı) “God, god” (s. 272); Täŋrı (*cf*. Tangrı) “God” (s. 286).

*Ol turur **Tangrı** kim yoq anda aḏın **tangrı** magar ol (59/23) (s. 44).*

KB tengri “Tanrı” (s. 437).

Yağız yir yaşıl kökte erdi küsüş

*Angar birdi **tengri** aġırlıḳ öküş (44) (s. 21).*

*Ḳoḍu birgil emdi mini **tengri**ke*

Dụʿaçı bolayın sanga eḍgüke (3697) (s. 371).

*İlig aydı **tengri** bu künde naru*

Manga birsü tẹvfiḳ ḳılayın törü (6273) (s. 621).

KSK taŋrı “Allah, tanrı, ilah” (s. 580-581-582-583-584-585-586-587-588-589) ; ṭaŋrı “Allah, tanrı, ilah *bkz*. taŋrı” (s. 590).

*Färmānlamas miz bir ätözkä mägär ummışınça ḳaçan aysa silär köni tüz etiŋlär näçä ymä ärsä yawuḳluḳ iḏisi **taŋrı**nıŋ baçığı tükäl ḳılıp başḳa elätiŋlär (6/152) (s. 105).*

*Taş yorır ʿarablardın kimi bar kertgünür **taŋrı**ḳa keḏinki künkä tutar anı kim ribāmlar yawuḳluḳ **taŋrı** üskindä yalavaçnıŋ alḳışları (9/99) (s. 143).*

*Käldi **taŋrı** yarlığı ewdürmäŋlär anı. Anıŋ arığlıḳı uluġ yüksäk ol anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar (16/1) (s. 191).*

*Yol bar kim väfā ḳılsa ʿahdiŋä taḳı ḳorḳsa ḥaḳīḳat üzä **ṭaŋrı** säwär ḳorḳġanlarnı (3/76) (s. 41).*

KTS tañrı “(*bak*. täñri) Tanrı” (s. 250); täñri “(*bak*. tañrı) İlâh, tanrı” (s. 262).

*Män näẕr ḳıldım **tañrı**ġa (12b/9) (s. 250).*

*İbrahim aydı ol nätäg **täñri** bolur kim söz sözlägü ḳuwwatı bolmasa (38b/7) (s. 262).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML Teñri “Allah” (s. 71).

KE teŋri “Tanrı, Allah” (s. 623-624-625).

*Ḳābīl Hābīlni öltürmişde yėgirmi yaşar ėrdi, ḳuş ḳurtlar Hābīlni yėgeli oġradı, Ḳābīl Hābīlni bir ḳapġa soḳup arḳasınġa kötürüp yörür ėrdiler, ançada **Teŋri** fermānı birle eki ḳarġa keldi bir biri birle uruşdılar biri birini öltürdi, tirig ḳalġan ḳarġa tumşuḳı birle yėrni ḳazdı ol ölüg ḳarġanı kömdi, Ḳābīl anı kördi aytur: meniŋ ḳarġa çaḳlıġ ʿaḳlım yoḳ ermiş tėp öküṇdi (16r/6-7-8-9-10-11) (s. 23).*

*Maʿnīsi ol bolur: Yūnus bülend ün birle bizni yād ḳıldı: İḍiya sendin özge **Teŋri** yoḳ arıġlıḳ saŋa turur, men özümge ẓulm ḳıldım ẓālimlerdin boldum tėdi (156v/15-16) (s. 222).*

ME Tạngrı “Tanrı” (s. 182).

***Tạngrı**nı tuta dạʿvası üze, ant bėrdi anga **Tạngrı** tuta dạʿvası üze bozdı vạʿdeni aynattı aytı bėrmişini aytıṗ sözinge yėtmegen er, pėyvėste ḫilāf ḳılġan er, bu ulam yạlġan sözlegen er eḏgü song bėrdi anga **Tạngrı**, ʿivạż bėrdi anga **Tạngrı** aġır sökel ḳıldı anı kẹndü aġır sökel boldı (22/6-7-8) (s. 35).*

*Sıġındı **Tạngrı**ġa yạmandın aştı tamġa, ardıldı tamġa (187/2) (s. 70).*

*Ol tınçlıḳ **Tạngrı**nıng rạḥmėti ḳıyştı anga (220/1) (s. 77).*

NF Tangrı “Tanrı” (s. 402-403-404).

*Ol **Tangrı**nıng āyatını oqıġıl kim ādam oġlanlarını bir pāra qoyuġ qandın yarattı (8/4) (s. 6).*

*Maʿnīsi ol bolur kim: Ey Peyġāmbar, **Tangrı**dın qorqġıl taqı kāfirlarqa taqı munāfıqlarqa boy bėrmegil tėdi erse, Peyġāmbar ʿas taqı ʿĀyişe qatınġa kirdi raẕhā taqı aydı: Yā ʿĀyişe, çerig istiʿdādı qılġıl, silāḥlarımnı yaraşturġıl! tedi (48/3-4-5) (s. 35).*

*Yaʿnī tanuqluq bėrür-miz kim **Tangrı** bir u bar turur, andın öngin **tangrı** yoq turur, taqı tanuqluq bėrür-miz kim Muḥammed anıng qulı turur taqı resūlı turur (58/9-10) (s. 43).*

*Maʿnīsi ol bolur kim: Yüzüm yönendürdüm ol **Tangrı** ḥaẕratınġa kim yerni taqı köklerni yarattı köni musulmān ḥālında taqı men **Tangrı** teʿālāqa ortaq qatġanlardın ermez-men, tėdi erse, Ḥaccāc aydı: Arqasın qıblaġa çewürüp öltürüng, tėdi erse, arqasın qıblaġa çewürdiler erse, özi bu āyatnı oqıdı (345/3-4-5-6) (s. 240).*

TQK tangrı *Krş*. tengri. “1. Tanrı, Allah; 2. ilâh, tanrı” (s. 148); tengri *Krş*. tangrı “Tanrı, Allah” (s. 153).

YB Tengri “Tanrı” (s. 236).

*Devlet berdi erse biz taḳı **Tengri**ning yārisi birle burunġı yaḫşılarımız yosunınça yaḫşı barışalı (A. III. 14) (s. 108).*

*Bismi’llāhi’r – rahmāni’r – rahīm bi’l – ḳuvveti’l – aḥadiyye ve’l – muʿcizeti’l-muḥammediyye mengü **Tengri** küçinde Muḥammed resūlu’llāh vilāyetinde ḥācī girey sözim o uluġ ulusnıng tümen ming yüz on oġlanlar begleringe basa ḳırım tömenini bilgen iminek başlıġ daruġa begleringe … (K. I. 1-2-3-4-5-6-7) (s. 112).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM tängri, tänri “Bóg” (s. 51).

CC teŋri, teŋeri [tengri / teŋri, tengri; tengeri; *mehr oder wenigerverein-zelt*: te*n*gri, te*nn*ŋri, tegri, tengri, te*n*gri // tägri] “Gott” (s. 241).

GT tangrı *bk*. tengri (s. 369) ; tengri (tangrı) “Tanrı, Allah” (s. 372).

*Eʿaneke'llāhu ay edīb-i ġarīb, men dağı **tangrı**ġa tevekkül ḳılıp himmet bilin (11/4-5) (s. 5).*

*Halāyıḳdan ḳaçıp ṣaḥrā içinde, yürür idim ṭarīḳ ḫażrā içinde, ḳılıp **tengri** taʿālā ẕikrini yād, anıng ẕikri bilen dāyim bolup şād (135/4-5-6-7) (s. 67).*

*Ayttım bu belānı ol **tengri**den ḥācet tilep taptı (290/11-12) (s. 144).*

İM Tengri "Allah" (s. 604).

*Başladım uluġ **Tengri** atı birle, ḳamuġ ʿālamġa rızḳ birgen **Tengri**, ḫāliṣ mü'minlerni yarlıḳağan **Tengri**, cemʿ ögmeklik ol **Tengri**ge kim, köndergen turur tüz yolġa taḳı toġru yolġa, kim ol saḳlağan turur yazuḳdan taḳı yawuzluḳdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

*Yarattı anı **Tengri** Teʿālā yirde ol kün kim köklerni taḳı yirlerni yarattı (254a/1) (s. 304).*

*Andan songra vesīle ḳılġay **Tengri** Teʿalīʾge Rasūl ʿaleyh's-selām birle ḥācetleri içinde taḳı duʿā ḳılġay özine taḳı atası anasına taḳı kimni kim sewse ol nerse kim sewer (376b/6-7) (s. 389).*

KF tañrı "tanrı, ilah" (s. 1070).

*Mecdü'l-eyimme kim Tercümānīdür ol eyiddi ol ḳāḍī ḥükmini bozmaḳ vācib olduḳı ol vaḳtındur kim ol idgeni ḥüküm muḫālıf olġay. **Taŋrı** kitābına ya ol ḥüküm muḫālıf olġay Rasūl sünnetine ya ol ḥüküm muḫālıf olġay ıcmāsı ümmete didi (401a/22-23-24-25-26) (s. 871).*

*İmdi ol ḳırnaḳ ḥalāl olur ol daʿvī idgen kişige. **Taŋrı** taʿālā ḳatında daḫı şeriʿatda daḫı (401a/53-54-55) (s. 871).*

Kİ täŋri "Tanrı" (s. 101).

KK taġrı "Tanrı" (s. 124).

KM Tañrı "Allah" (s. 93).

Durġuzuñ namāzı virñüz zekātı ḥaḳ ***Tañrı*** *arı* ***Tañrı*** *yüce* ***Tañrı*** *buyurdı bize namāz ḳılmaġı zekāt virmegi (2a/3-4) (s. 1).*

Kim ki oḳusa üç kez ***Tañrı*** *Taʿālā açġay aña sikiz uçmak ḳapusı kirgey aña ḳaysı işikden dilese ḥisābsuz (36b/2-3-4) (s. 23).*

TT teñri “Tanrı, Allah” (s. 144).

TZ Tanğrı “Tanrı” (s. 251).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD Tingri “Allah, Tanrı” (s. 430).

Anga yiter ki bolur iy ṭālib

Tingri *yādı barı işke ġālib (4/145) (s. 111).*

İy ḳādir-i ber-kemāl ***Tingri****m*

V’ey ḳāhir-i ẕü’l-celāl ***Tingri****m (555/1) (s. 315).*

BV Tingri “Allah; Tanrı” (s. 886).

Vaṣlıġa yitişküng nice ṣaʿb irse Nevāyī

Ger ḳılsa kerem ***Tingri*** *“tebārek ve teʿālā” (32/7) (s. 25).*

Oġul ger bardı ***Tingri*** *raḥmetiġa*

Yaşasun ḳarnlar babası anıng (678/1) (s. 557).

DG Tengri “God” (s. 388).

Ne qara qanlar ki yuttum vaʿda-ī dīdār üçün,

Körmäyin ölsäm yüzüngni, tutmasun ***Tengri*** *ravā (19/6) (s. 31).*

ʿĀlam-i fāni bat keçär, luṭf etä kör faqīrlara;

Tengri *yolını saqlaqın, kirmä kişi vabālına! (202/5) (s. 202).*

LÇ tingri “tengri, Mevlâ, Rabb, müteâl, vâcibü’l vücût, bîr ü bâr, Yezdân, perverdgâr, Kibriyâ” (s. 137).

LD tengri “Tanrı; *krş*. tingri” (s. 670) ; tingri “Tanrı; *krş*. tengri” (s. 675).

*Bürḳaʿnı köter **tengri** üçün il seni körsün*

Bol ḥüsn ü melāḥat yana ḳaysı kün üçündür (337) (s. 37).

*Sin tig oġulnı **tingri**din ādem-i ḫākī yalbarıp*

Ṣıdḳ ile erbaʿīn çikip istedi mā vü ṭīn ara (137) (s. 15).

SD Tengri “Tanrı, yüce Allah” (s. 583).

*Kil, bir ṣabāḥ **Tengri** yolıda yil, ey ṣabā*

Uşmaḥ içinde Ḥaḳ sanga birsün, anga cezā (47) (s. 102).

Yavutmadıng mini Sekkākī tip işikingge

*Men ü yıġım u seḥer-gāh **Tengri** dergāhı (530) (s. 228).*

ŞHD Tingri “Tanrı, Allah” (s. 644).

Şibānī tiler her dem Buḫār u Semerḳandnı

***Tingri**si meded bolsun ol yāri Semerḳandnıng (85b/5-6) (s. 167).*

*Min bu cāh u salṭanatnı ḳolmas irdim **Tingri**din*

Bilsem irdi aramızda munça hicrāndur yana (152b/1-2) (s. 254).

YED Tingri (özel isim) “Tanrı, Allah” (s. 447).

Küldi kiçe ol şūḫ közüm yaşını körkeç

***Tingri** kerem itsün anı bir yaşıġa yüz yaş (116/7) (s. 145).*

Yārnı cān-baḫş laʿlidin manga bir söz diding

*İy Emīr-i kām-rān **Tingri** penāhıngdur sining (152/8) (s. 178).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK taŋrı “ilâh” (s. 716) ; Taŋrı “Tanrı” (s. 716-717-718-719-720-721-722-723-724).

*Eyitdiler bu işleri kim işledi bizüm **taŋrı**larumuzla (351a/1) (s. 180).*

*Eger ṣabr eyleseŋüz ve Allāh'dan ḳorḳsaŋuz pes ol işlerüŋ berkidür taḥḳīḳ aldı **Taŋrı** Taʿālā ʿahdlerini andlarını kitāb vėrilen Yehūdilerden Naṣrānilerden ki bellü ėdeler **Taŋrı** kitābını ḫalḳa ve gizlemeyeler daḫı anı pes bıraḳdılar ol andı arḳaları ardına daḫı ṣatdılar anı az bahāyıla yaʿnī ḥaḳḳı bāṭıl bile degşürdiler (73b/3-4-5-6-7) (s. 41-42).*

*Gönderdük ʿĀd ḳavmine ḳarındaşları Hūd peyġamberi eyitdi ḳavmüm ṭapuŋuz **Taŋrı**'ya yoḳdur size andan özge **taŋrı** (161a/6-7) (s. 87).*

KT tañrı "1. Allah, Tanrı; 2. ilâh, tanrı" (s. 556-57).

*Ögmek **Tañrı**'nundur; âlemler issi -yâ bisleyicisi- (1/1) (s. 1).*

*Eyit iy Muhammed: "Ol kim oldı azmaklık çinde, uzadı-virür anun içün **Tañrı**, uzatmaklık." (19/75) (s. 245).*

*Bayık **Tañrı**'n, bol yarlığamakludur (53/32) (s. 439).*

*Ay, dutayın mı ben, andan ayruk **tañrı**lar? (36/23) (s. 357).*

*"Ay, yalan **tañrı**lar **Tañrı**'dan ayruk, dilersiz?" (37/86) (s. 365).*

tergä — : Tahkik etmek, araştırmak; Tanrı'nın kulunu tahkik etmesi

Ki **tergä**r yüräkni da büvräklärni, Teŋri artar u könidir, (7v)[10] (s. 10).

Kirpikläri anıŋ **tergä**rlär / **tergä**ylär adam oğlanların (13r / 11v)[4] (s. 18/19).

Biy **tergä**r artarnı / toġrunu da yazıχlını / χırsızını, (13v / 11v)[5] (s. 18/19).

Sınadıŋ yüräkimni / yüräkimni menim da **tergä**diŋ keçä, (18r / 15r)[3] (s. 22/23).

Sına meni, Biy, da **tergä** meni, (37r)[2] (s. 46).

Yoχsa Teŋri izdär bunı, zerä ol **tergä**r yapuχun yüräkimizniŋ bizim (73r)[22] (s. 90).

Tergädilär (103v) töräsizlikni, hadirländilär tergämä tergövni (103r)[7] (s. 128).

Kününä sınalmaχnıŋ anabadda sınadılar meni [9] atalarıŋız seniŋ, **tergä**dilär meni da kördilär işimni [10] 40 yılga diyin (165v)[8] (s. 202).

Egär töräsizlikimni menim **tergä**säŋ, Biy, Biy, kim bolur turma alnıŋa seniŋ? (231r)[3] (s. 276).

Eskä aldıŋ sağışımnı menim yıraχtan, işlärimni da yergämni sen **tergä**diŋ, (239v)[3] (s. 288).

HAREZM TÜRKÇESİ

ME tẹrge — “terletmek, damıtmak” (s. 186).

*Erenlerni uruş içinde tạmdurdı sụwnı, **tẹrge**di (76/1) (s. 45).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC terge — [terge —] “ untersuchen, erforschen, ‘scrutare’ ” (s. 242).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tirgemek “Kâf-i evvel Acemî ve kâf-i sâni Arabîdir, defi ve men eylemek demektir …” (s. 181).

tın — : Solumak, nefes almak; yaşamak

Sen arilärdä **tın**ıpsen (30v)[4] (s. 40).

Boyu anıŋ yaχşılıχta **tın**gay, (36v)[13] (s. 46).

Keri bol yamandan da et yaχşı, da **tın**gaysen meŋi meŋilik (62r)[27] (s. 76).

Xoy meni, ki **tın**gaymen, (65v)[14] (s. 80).

Biy, Biy berd maŋa χuvat da turġuzdu ayaχlarımnı toχtatmaχlıχta, boynu üsnä duşmannıŋ χoydu meni, da **tın**gaymen tez tez (255v)[19] (s. 306).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tın — (s. 705).

*Togmaklı ölmekli tilgente .. **tın**maksızın tegzinür .. süüdin berü bar ermez (367/18-19-20) (s. 218).*

*Anta monta ınaru berü yorıyu bir ulug kamışlıg berk arıgka kirip ötrü anta **tın**galı olurtılar (608/12-13-14-15) (s. 321).*

İKP tın —; TYN — “dinlenmek, nefeslenmek” (s. 222).

*Yetti kün anta (XXXIV) **tın**tılar (XXXIII. 8.) (s. 27).*

US tın (v) (s. 300).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tın — “dinlenmek; solumak, nefes almak; dinmek, sonu gelmek” (s. 616).

*Yagmur **tın**dı (II, 28/1).*

*Er uluğ **tın**dı (II, 28/2).*

*Aruk **tın**dı (II, 28/3-4).*

KB tın — “dinlenmek, solumak, nefes almak” (s. 442).

*Tilim **tın**ma öggil yaratıġlını*

Yaraġsızını mindin yıratıġlını (381) (s. 52).

*Öküngdi bu ay toldı **tın**dı uluġ*

Ayur men yitürdüm könilik yoluġ (1128) (s. 130).

*Tile tutçı **tın**ma tilep yetgü yoḳ*

Tilep bulmadım tip yanın yatġu yoḳ (4783) (s. 478).

KSK tın — “rahatlamak, huzur bulmak” (s. 605).

*Aydılar tilär miz kim yesä miz andın amrulsa **tın**sa köŋüllärimiz bilsä miz çın aydıŋ biziŋkä bolsa miz anıŋ üzä tanuḳluḳ beriglilärdin (5/113) (s. 88).*

KTS tın — I “sezmek, söylemek, cevap vermek” ; II “sakin olmak, dinlenmek” (s. 265).

*Üç ḳurla teb täñrigä tuta ant bärdi heç kimärsä **tın**madı taḳı üçünçi ḳurla aytdı ärsä… ʿukkaşä turdı… (145/16) (s. 265).*

***Tın**u turuñ taŋtlar üzä (56/12) (s. 265).*

*Ḳayu waḳtda älkini ḳulaḳındın yüzindin ketärsämiz ḳan barur yana **tın**ar teb aymış ärdilär (129b/14) (s. 265).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tın — “dinmek, durmak, rahatlamak, sakinleşmek” (s. 631).

*Aydı: kirtünürmen, ançası bar meni dostluḳḳa ḳabūl ḳılmışıŋ [bar mu?] (55r/1) hem bileyin köŋlüm **tın**sun tėdi (54v/21) (s. 75).*

*Andın soŋ yėl tındı, ʿālem yarudı, tẹveler **tın**dılar, kārvān ḫalḳı tẹvelerni tutup burunduḳlap yolġa kivürdiler (190r/11-12) (s. 270).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tyn —, - ar [tin —; tinar] “ ausruhen; ‘quiescere’ ” (s. 262).

KF dın — “ses çıkarmak” (s. 969).

*Daŋı ol ṣatġan kişinüŋ oġlı ḥāżır iddi ol evi atası ṣatar iken hiç **dın**maz ıdı (18a/20-21) (s. 41).*

Kİ tındı “istirahat etti” (s. 104) ; tıŋdı = *tındı* (s. 104).

TZ tın — “1) solumak; 2) susmak; 3) söylemek” (s. 257).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tın — “dinmek; dinlenmek; durmak” (s. 429).

*Ulusdın **tın**madım ʿömrümde hergiz laḥẓaī Bābür*

Meger ölsem bu ʿālem ehlidin bolġay-min āsūde (28/5) (s. 134).

*Ni yazda **tın**arım u ni küzde*

Ni taġda kararım u ni tüzde (556/4) (s. 316).

BV tın — “dinmek, kesilmek; dinlemek; durmak” (s. 883).

*Nevāyi özlükidin **tın**dı ol ki deyr içre*

Uşattı şīşe-i nāmūs u nām min yanglıġ (299/9) (s. 248).

*Vaṣl ara köp istedi cānım ki bir dem **tın**ġa min*

Hecr tā cānımnı tendin almadı tındurmadı (583/5) (s. 476).

DG tın — “to rest, repose, stop” (s. 388).

***Tın**mayın har dambadam miskīn Gadānıng közidin*

İkki laʿling ḥasratından kör nä türlüg qan aqar! (67/7) (s. 79).

Nār yangaqıng ne ʿacāyib şamʿ erür kim tābına

***Tın**madı, tayanmadı parvāna teg ḥayrān köngül (137/4) (s. 149).*

LÇ tınmaḳ “dinmek, sâkit, sâkin, râkid, fâz olmak, men’ etmek, ârâm” (s.139).

LD tın — “durmak, dinlenmek” (s. 671).

*Köz yaşı ḳaṭredin ṣanem artınça **tın**madı*

Cān barmadı bu köngli ḳatıḳ mübtelānı kör (362) (s. 39).

ʿIşḳıng otı cān öyige tüşkeli

*Bir nefes hem **tın**madım tayanmadım (2515) (s. 274).*

SD tın — “durmak, soluk almak, dinlenmek, rahata kavuşmak, ferahlamak” (s. 584).

*Bir laḥẓa **tın**madı iki köz yaşı ḳaṭresi*

Ol baḥr birle bolġalı bu özüm āşinā (52) (s. 102).

*Bu kündin songra köp **tın**ġay raʿiyyetler riʿāyetdin*

Ulus ḥaḳḳıda ming ḳurla atadın mihr-bān kildi (76) (s. 110).

ŞHD tın— “dinmek, sessiz ve sakin hâle gelmek, teskin bulmak” (s.641).

*Zulmet-i zülfide bir şeb **tın**madı hem-rāh-ı ʿışḳ*

ʿAḳl minde neylesün ol ḳaṣd-ı düzd-i cān bolur (42a/1-2) (s. 116).

*Hiçbir könglüm **tın**ar yir yoḳ ki yārnı saḳlasam*

Anıng üçün ḳaysı bir yirni Semerḳand eyleyin (134b/3-4) (s. 230).

YED tın — “durmak, dinlenmek, rahata kavuşmak, ferahlamak” (s. 447).

***Tın**madım köz zaḫmı bīmidin ne kiçe ne kündüzi (45/3) (s. 80).*

*Çoḫ cefā tartıp zamānī **tın**madım bī-dāddın (46/6) (s. 82).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK dın — “ilgilenmek, meyletmek” (s. 427).

***Dın**maŋuz ol kişilere ki ẓulm eylediler (246a/2) (s. 128).*

tındır — : Solutmak, nefes aldırmak; yaşatmak

Yaş otlu tüz yerdä **tındır**dı meni da suvnuŋ tınçlıχına beslädi meni (33v)[2] (s. 42).

UYGUR TÜRKÇESİ

İKP tıntur —; TYNTWR — “soluk aldırmak, dinlendirmek” (s. 222).

*Yeri qumı alqu kümüş ötrü **tıntur**ġalı saqıntı (XXXVI.6.-7.-8.) (s. 28).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB tındur — “rahat ettirmek, dinlendirmek” (s. 442).

Yükümni yüḍer sen tilek iş yorır

*Mini **tındur**ur sen sanga yük tegir (1876) (s. 205).*

Tapuġçı bile beg kötürdi egin

*Tilek teg tapuġ ḳılsa **tındr**ur begin (1882) (s. 205).*

DLT tındur — “rahat ettirmek, dinlendirmek” (s. 616-617).

*Ol meni **tındur**dı (II, 176/15).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tındur — “dinlendirmek, sakinleştirmek” (s. 631).

*Meni eger bir zamān tevaḳḳuf ḳılsalar ẹrdi anlarnı tutup sizin Teŋriŋiz kim turur, tėp sorar ẹrdim, niçe cevāb aysalar ḥüccet birle olarnı **tındur**mas ẹrdim (11r/9-10-11) (s. 16).*

*Dādbāne özge meliklerni yıġdı, köŋül **tındur**dum tėp çaḳır içip oyun, külgü başlap olturdılar (161v/20-21) (s. 230).*

ME tındur — “dinlendirmek” (s. 187).

*Yạngı ay yẹtürdi anı **tındur**dı aṭnı (39/7) (s. 38).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tındur — “dinlendirmek” (s. 429).

Ḥāżır iylep barını sındurdum

*Terk itip meyni köngül **tındur**dum (551/8) (s. 314).*

BV tındur — “dindirmek” (s. 883); tıngdur — “sakinleştirmek, dinlendirmek” (s. 884).

*Nevā ger yitkürür sin sin bilür sin **tındur**up ilni*

*Nevāyīni cefā vü cevr otıdın bāri **tındur**ma (565/9) (s. 461).*

Vaṣl ara köp istedi cānım ki bir dem tınġa min

*Hecr tā cānımnı tendin almadı **tıngdur**madı (583/5) (s. 476).*

DG tındur — “to let be quiet” (s. 388).

*Sunbulungnung ʿıṭrıdın cān riştasın **tındur**mayın*

Har saḥar zunnār teg tolġandurur kāfir ṣabā (5/5) (s. 17).

LÇ tındurmaḳ “dindirmek; teskîn, mutmain, âsûde etmek; rahatlandırmak” (s. 139).

ŞHD tındur — “dindirmek, sessiz ve sakin hale getirmek, teskin etmek” (s. 641).

Ḫān-ı ḳırān taḫtı üçün bil iştiyāḳım köp turur

*Ol taḫtnıng ʿışḳı üçün bir laḥẓa **tındur**-man baraḳ (82a/2-3) (s. 164).*

Çü nāṣıḥ bilmedi ḥālimni her tün manga ʿayb eyler

*Eger ilning ḳulaġını figāndın kiçe **tındur**-man (137b/5-6) (s. 234).*

tınıχ : Ruh, can; canlı

Alġışlaŋız, canlar da **tınıχ**lar toġrularnıŋ, Biyni al … (206v)[86] (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tınlıg (s. 706-707-708).

*Nom uguşıntakı **tınl(ı)g**larnıng üç üdki özlüg ölürmiş isig [ö]z barımda ulatı ed tavarlıg alku ötek birim agır ayıg kılınçlarımıznı arıtu[r m(e)n sü]zür m(e)n tip (26/11-12-13-14-15-16) (s. 71).*

*Kaçan birök ol **tınl(ı)g**lar ol antag agır ayıg kılınçlarıntın arınmak tileser öz kılmış kılınçlarınga ertingü uyadsar aymansar (141/2-3-4-5) (s. 123).*

İKP tın; TYN “soluk, nefes, can” (s. 221-222) ; tınlıġ; TYNLX, TYNLYX, TYLX “canlı varlık, yaratık, canlı” (s. 222).

*Ol lenχua sayu birär aġuluġ yılan bar aġu **tın**ı ıraqtın ançulayu közünür .. qaltı lenχua sayu tütün tütärçä (XXXVIII.2.-3.-4.-5.-6.-7.) (s. 29).*

*Tarıġ tarıyu ämäri **tınlıġ**larıġ quşçı keyikçi balıqçı aβçı torçı tuzaqçı (II.1.-2.-3.-4.) bulup ayıġ qılınç .. **tınlıġ**laraġ ölürür ämäri **tınlıġ**lar çıġarı äŋirär yuŋ äŋirär kentir äŋirär (I.6.-7.-8.) (s. 11).*

MS tın “can, ruh” (s. 475) ; tınlıġ “yaratık, canlı varlık” (s. 475-476).

*(Boġ)zın(tın) önmiş **tın**ı öze alarıp körmişke sansız öküş **tınlıġ**larıġ ölürdi (58/48-49-50-51) (s. 116).*

*Alķu tirig **tınlıġ** ödüş özlüg **tınlıġ**lar sizinge yüküntiler (39/22-23-24) (s. 91).*

US tın “dhanie” (s. 300) ; tınlıġ [tınl(ı)ġ] “oduşevlennıy” (s. 300).

Üİ tınl(ı)ġ “canlı” (s. 184).

***Tınl(ı)ġ** tözi tözsüz tüpsüz erip, erür yme tigü teg: neţegin ikileyü bolur balmaķ balmamaķ tip (106b/11-12) (s. 41).*

*Biş yu̱kmek erser yileyü aţı bolur **tınl(ı)ġ** tip ķoşulmaķ balmaķ erser munung aţı bolur baġ tip (111a/2-3) (s. 46).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB tın “ruh, nefes, soluk” (s. 441) ; tınlıġ “canlı” (s. 442).

Negü tir eşitgil kişi eḍgüsi

*Yorıp **tın** toḳıġlı aḫır ölgüsi (233) (s. 39).*

*Tözü **tın** toḳırḳa ölüm bir ḳapuġ*

Kirür bu ḳapuġḳa yorıġlı ḳamuġ (1134) (s. 130).

*Açın ḳoḍmaz heṛgi̇z ḳamuġ **tınlıġ**ıġ*

Yitürür içirür tözü sanlıġıġ (B 5) (s. 4).

*Bağırsaḳ bolun barça **tınlıġ** öze*

Tapuġ ḳıl bayatḳa köngül til tüze (6089) (s. 604).

DLT tın “ruh, nefes, soluk. *Bk*. tınıg” (s. 616) ; tınıg “nefes alma, soluk alma” (s. 617).

*Anınğ **tın**ı kesildi (I, 339/8-9).*

Kaklar kamuğ kölerdi

Taglar başı ilerdi

*Ajun **tın**ı yılırdı*

Tütü çeçek çerkeşür (II, 283/1-2-3-4).

*Sökel **tınıg**ı artak (II, 40/13).*

KSK tınlıġ “canlı” (s. 605).

*Yoḳ hīç täpränigli **tınlıġ** yär içindä ap bir uçuġlu uçar ekki ḳanatı birlä mägär gürūhlar silärkä mäŋzär (6/38) (s. 93).*

*Bütünlükün yawuzraḳı **tınlıġ**larda taŋrı üskindä anlar kim tandılar anlar kertgünmäzlär (8/55) (s. 131).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML tın “ruh, can” (s. 73).

CC tyn [tin / tin, tin; ten] *Jak*. tȳn “ geist, seele; geistig; selig; ‘anima’; ‘spiritualis’ ” (s. 262).

Kİ dın “nefes” (s. 35) ; tın “ruh” (s. 104).

TZ tın “nefes, soluk” (s. 257).

tirgiz — : Diriltmek, canlandırmak

Boluş maŋa Teŋridän, ki **tirgiz**ir alarnı, ki toġrudurlar yürägläri bilä (7v)[11] (s. 10).

Tirgiz meni, Biy, zerä eksildi surp, (13v)[2] (s. 18).

Sen, Biy, saχladıŋ bizni da **tirgiz**diŋ bizni, bu millättän meŋilikkä dirä (14r)[8] (s. 18).

Sen χonarh joġovurtnu **tirgiz**irsen (22r)[28] (s. 28).

Hali bildıχ / tanıdıχ, ki **tirgiz**di Biy pomazanecin kensiniŋ / yaġlaganın kendiniŋ … [10] Biy, **tirgiz** χannı (29r / 23r)[7] (s. 36/37).

Umsandı Biygä, ki χutχargay anı, **tirgiz**gäy anı, zerä klär anı (31r)[9] (s. 40).

Tirgiz meni, Biy, yarlıġamaχınŋa körä seniŋ, (45r)[17] (s. 56).

Adamlarnı da canavarlarnı **tirgiz**irsen sen, Biy (55v)[7] (s. 68).

Biy χutχarır anı da **tirgiz**ir, (67v)[3] (s. 84).

Men öldürürmen da men **tirgiz**irmen, (91[a]v)[39] (s. 114).

Yeberdi köktän da **tirgiz**di meni, (94r)[4] (s. 118).

Teŋri, alardan, kimlär turuptırlar üstümä menim, **tirgiz** meni (96v)[2] (s. 120).

Tirgiz oŋuŋ bilä seniŋ da işit bizgä (98v)[7] (s. 122).

Tirgizgäy oġlanların miskinlärniŋ, (118v)[4] (s. 146).

Teŋri, sen χaytıp **tirgiz**gäysen bizni, (147r)[7] (s. 178).

Tirgizdi alarnı χolun[dan] körälmägänlär[i]niŋ alarnıŋ (184r)[10] (s. 222).

Biy, **tirgiz** meni sözüŋä körä (208v)[25] (s. 252).

Seniŋmen men, da **tirgiz** meni, (214v)[94] (s. 258).

Tirgiz meni, Biy, (241v)[2] (s. 290).

Alġışına alarnıŋ işitir da **tirgiz**ir alarnı (250r)[19] (s. 300).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tirgür — “diriltmek” (s. 175).

*(A)nta (KT D29) kisre t(e)ñri y(a)rl(ı)k(a)zu kut(u)m b(a)r üç(ü)n ülüg(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g **tirg(ü)r**ü ig(i)t(ti)m (KT D28) (s. 32).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tirgür — (s. 717).

*Kaçan bilser monçulayu .. öz tözlerin adırtlıg .. igke yaraşı tözinçe .. birmiş k(e)rgek ot emig .. sınamış teg bilserler .. ölmegüsin b(e)lgülüg .. timin ök anıng atı bolur .. **tirgür**teçi erür tip (595/1-2-3-4-5-6) (s. 315).*

*Montada adın takı öngi aş içgü yok .. kim bo alangurmış aç barsıg **tirgür**gülük tip tidi (610/16-17-18-19) (s. 322).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tirgüz — “diriltmek” (s. LXIII).

Ölügdin tirig hęm tirigdin ölüg

Çıḳarur körür sen munı keḏ anga

*Ölüglerni **tirgüz**mek asan anga*

Bu ḳudręt iḏisi uluġ bir bayat (17-18-19-20) (s. 42).

DLT tirgür — “diriltmek” (s. 625).

*Tenğri ölüğ **tirgür**di (II, 179/15-16).*

IKT tirgüz — “to give life, save a life, resurrect, resuscitate, revive” (s. 290).

*Tangrı **tirgüz**ür ham öldrür (3/155) (s. 290).*

*Kim **tirgüz**sä, ança qalı tirgüzsä boḏunnı qamuġ (5/32) (s. 290).*

*Ol **tirgüz**är ölüglerni (42/9) (s. 290).*

*Iḏtı kökdin suw andāza birlä, **tirgüz**dümiz anıng birlä ölüg yärni (43/11) (s. 290).*

KB tirgür — “diriltmek” (s. 451).

*Ḳanı ol ölüg **tirgür**ügli kişi*

Ölümke tutuġ boldı aḫır işi (4717) (s. 472).

KSK tirgür — “diriltmek, canlandırmak *bkz*. tirgüz —” (s. 608) ; tirgüz — “diriltmek, canlandırmak *bkz*. tirgür —” (s. 608).

*Mundaġoḳ **tirgür**ür taŋrı ölüglärni körgitür silärkä bälgülärini bolġay kim ögüt uḳ(ḳ)ay silär (2/72) (s. 8).*

*Bütünlükün köklärni yärlärni yaratmaḳ içindä tün kündüz barmaḳı kälmäki içindä kämi ol kim yorıyur täŋiz içindä anıŋ birlä asıġ ḳılur kişilär anı kim indürdi taŋrı kökdin suwdın **tirgür**di anıŋ birlä yärni ölmişdä keḏin yaḏtı anıŋ içindä tegmä yär üzä yorıyur tınlıġdın yana yellärni täzgindürmäk içindä tiläkçä yorır ḳılınmış bulıt içindä kökli yärli ara nişānlar ol boḏunḳa kim uḳarlar (15/23) (s. 188).*

*Taḳı taŋrı **tirgüz**ür taḳı öldürür (3/156) (s. 48).*

*Taŋrı indürdi kökdin suwnı **tirgüz**di anıŋ birlä yärni ölmişdä keḏin (16/65) (s. 196).*

KTS tirgüz — “diriltmek” (s. 267).

*Anlar kimärsäni **tirgüz**ürlär mu ya kimärsäni öldürürlär mu (38/8) (s. 267).*

HAREZM TÜRKÇESİ

ME dirgüz — “diriltmek” (s. 114).

***Dirgüz**di Tạngrı ölügni küye bėrdi anga, tạ’ƫir ķıldı anı küymek (15/8) (s. 34).*

***Dirgüz**di anga Tạngrı eyledi er eyleksiz yẹrni, ʿịmāreṭ ķıldı er ƫạrāb yerni (64/1) (s. 43).*

KE tirgüz — “diriltmek” (s. 636).

*Mevlī ʿazze ve celle İdrīsni **tirgiz**di yana ʿAzrāʾīlġa aydı: meni tamuġġa kiwürgil, ol ķatıġ ķorķunç ʿaẕābларnı köreyin tėdi (20v/3-4) (s. 29).*

*Melik aydı: telim yıllar boldı meniŋ ķızım ölüp turur, anı **tirgiz**seŋiz īmān ķeltüreyin. Teŋri fermānı birle ķızı tirildi, sordılar ķız aydı: sözleri köni turur, butġa tapunmaŋ bir ü bar Teŋriġa tapıŋ, sẹni Teŋri yarattı saŋa mülk bėrdi, ķavmınġa ayġıl īmān ķeltürsünler (160r/16-17-18) (s. 228).*

NF tirgüz — “diriltmek, canlandırmak” (s. 427).

*Yā Rebbī, mėni miskīn **tirgüz**gil, taqı miskīn öldürgil, taqı qıyāmat kün bolsa āvṣ miskīnler zümresinde qoparġıl, tėp duʿā qıldı (108/15-16-17) (s. 78).*

*Andın song Cebreʾil ʿas aydı: Ya Ayyub, ol ew içindeki ölgen oglanlarıngqa bargıl taqı duʿā qılgıl; Haq teʿālā cümesini **tirgüz**sün, tedi erse, Ayyub peygambar taqı zaʿifası birle ol ew qatınga bardılar taqı duʿā qıldılar erse, ol on oglanlar cümlesi tirildi, yana Cebreʿil aydı: Çıqgıli ekin yeringe bargıl tedi erse, hatunı, oglanları birle ekin yeringe bardılar (334/6-7-8-9) (s. 232).*

Ol ölüg gürundın qoptı, alnında secde eṣeri bar erdi. Ol ölüg munlarġa aydı kim: Ey ʿazīzlar, mėni Ḥaq tvt'dın tilep nişe ***tirgüz****düngüz kim men ėllig yıldın berü ölmiş turur-men. Henüz ölümnüng açığlıqı könglümdin kėtmedin turur, tėp aydı (438/5-6-7-8) (s. 305).*

TQK tirgüz— "1. diriltmek, canlandırmak, hayat vermek; 2. yaşatmak" (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tirgiz — [tirgiz —] "beleben" (s. 245).

GT tirgiz — "diriltmek" (s. 376).

Tiri irni ingen āsān urup oḳ birle öltürmek, velīkin bir ölüni ming kim-irse ***tirgiz****e bilmes (338/5-6) (s. 168).*

İM tirgiz — "diriltmek" (s. 607) ; tirgüz — "diriltmek *bkz*. tirgiz —" (s. 607).

İy Tengri kimni kim ***tirgüz****ür sen bizden* ***tirgiz****gil anı İslām öze taḳı kimni kim öltürür sen bizden, öltürgil anı īmān öze (240a/2-3) (s. 295).*

TZ tirkiz — "diriltmek" (s. 259).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tirgüz — "diriltmek" (s. 431).

Olturup irdi ḳoyup kitmekke çün ʿazm iyledi

Yana ***tirgüz****di mini el-ḥamdü-li'llāh öltürüp (56/3) (s. 151).*

Hicr ile könglümni buzdung vaṣl birle tüz mini

Bardıng u öltürdün āḫır kil dağı ***tirgüz*** *mini (489) (s. 298).*

BV tirgüz — "diriltmek" (s. 887).

Ger tekellümdin ölügni ***tirgüz****ürler ḫūblar*

Barçasıġa meh-veşim gūyā ḳılur telḳīn ḥadīṯ (91/5) (s. 74).

*İy ṣabūh ehli mini bir cām birle **tirgüz**üng*

Kim ölüm ḥāli ḫumār ilgide bīdār olmışam (420/7) (s. 347).

DG tirgüz — “1. to allow to live; 2. to revive” (s. 389).

*Ḫāh öltür, ḫāh **tirgüz**, iḫtiyār elgingdä dur,*

Ol säning nāz ū ʿitābıngġa mäning cānım fidā (20/5) (s. 32).

*Luṭf etip men ḫastadilni **tirgüz**, ey ʿĪsā-nafas,*

Maʿdan-ī cān dur çu laʿl-ī şäkkärafşānıng säning (114/2) (s. 126).

LÇ tirgüzmek “ihyâ etmek, canlatmak, imâr etmek, diriltmek” (s. 132).

LD tirgüz — “diriltmek” (s. 675).

*Luṭfīni **tirgüz**edür her nefes-i laʿl-ı lebing*

Uşbu dem içre mesīḥā sini oḳ kördüm ü bes (821) (s. 90).

Kūyıdın ötkering cenāzemni

*Kim mini **tirgüz**ür arang naẓarı (2303) (s. 250).*

SD tirgüz — “diriltmek” (s. 586).

*Ölügni **tirgüz**ürindin ṣabā yili ḥālī*

Aġızını açsa, dem-i ʿĪsī’din urur ber-hem (180) (s. 136).

*Nesīm-i ṣubḥ-dem her dem ölüg **tirgüz**di dem birle*

Uşol ḳutluġ nefes gūyā körüptür irdi ʿĪsānı (267) (s. 156).

ŞHD tirgiz — “diriltmek, *krş*. tirgüz —” (s. 644) ; tirgüz — “diriltmek, *krş*. tirgiz —” (s. 644).

*Lebing tebessüm ile eyle **tirgiz**ür ki Mesīḥ*

Zihī tebessüm-i şīrīn zihī kelām-ı faṣīḥ (29a/8-9).

ʿĀşıḳ-ı dil-ḫastanı her demde ay ʿĪsā-nefes

*Öltürüben **tirgüz**ür-sin barı āsāndur sanga (8b/9-10) (s. 73).*

YED tirgür — “diriltmek, canlandırmak” (s. 447) ; tirgüz — “diriltmek, can vermek” (s. 581).

*Öyürding lebni sözge ming tümen ölgeni **tirgür**ding*

Közing yüz ġamze birle ḳatlime birdi münādī hem (231/2) (s. 245).

Leblering söz birle eyler ḫasteġa cān-baḫşlıḳ

***Tirgüz**ür enfās ile andaḳ ki ölgenni Mesīḥ (40/7) (s. 76).*

*İy ṣabūḥ ehli mini bir cām birle **tirgüz**üng*

Kim ölüm ḥāli ḫumār ilgide bīmār olmışam (236/4) (s. 250).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK dirilt — “diriltmek, hayat vermek, yaşatmak, geçindirmek” (s. 431-432).

*Taŋrı Taʿālā eyitdi kim ki kāfir olsa **dirild**ür-men anı az niʿmetile (19a/1-2) (s. 11).*

*Bak gör süŋükleri neçük **dirild**ür-biz andan ṣoŋra et geydürür-biz anlara (42b/5) (s. 24).*

*Ol kimse ki ölmişdi pes anı **dirilt**dük (144a/3) (s. 78).*

*Çıḳarur diriyi ölüden daḫı çıḳarur ölüyi diriden daḫı **diril**dür yėri (435b/7) (s. 222).*

KT dirilt — “1. canlandırmak, hayat vermek; 2. yaşatmak, hayat sürdürmek” (s. 156) ; dirür — “diriltmek, can vermek” (s. 158).

*Andan **dirilt**tük sizi, ölümünüzden soñra; ola kim siz şükr eyleyesiz (2/56) (s. 7).*

Dakı ol vakt kim eyitti İbrâhim: "İy Çalabum! Göster bana, nite ***dirild****ürsin ölüleri?" (2/260) (s. 32).*

Her kim işleye eyü iş, irkekden yâ dişiden, ol mu'min iken; bayık ***dirild****evüz anı, dirlik hoş yaʿnî kanaʿat-ıla, yâ halâl yimeg-ile; yâ sinde, yâ uçmakda; dakı yanud virevüz anlara, müzdlerini, görklürek andan kim oldılar işlerler (16/97) (s. 214).*

Ol Ol'dur kim ***dirür****ür dakı öldürür; pes kaçan kim hükm eyleye bir işe, bayık eydür ana: "Ol!" pes olur (40/68) (s. 388).*

tirgizmä : Diriltme, canlandırma

Aşaχlat maŋa χulaχıŋnı seniŋ, cähtlän **tirgizmä** meni (43v / 33v)[3] (s. 54/55).

Bol maŋa, Teŋri, hörmät, da övi umsanıŋ – **tirgizmä**gä meni, [4] zerä χuvatlatuçım da umsam sensin (43v)[3] (s. 54).

Oyat χuvatıŋnı seniŋ da kel **tirgizmä** bizni (140r)[3] (s. 170).

tirgizmä bol — : Diriltmek, canlandırmak

Bolsun χoluŋ seniŋ **tirgizmä** meni, (175v)[173] (s. 267).

tirgizüçi : Dirilten, canlandıran (= Allah'ın El-Muhyî sıfatı)

Teŋrimiz bizim Teŋri **tirgizüçi**, (101r)[21] (s. 136).

Unuttılar Teŋrini **tirgizüçi**sin kensiläriniŋ, ki etti ululuχun kensiniŋ Ekibdosta, (185r)[21] (s. 224).

Bolsun χoluŋ seniŋ **tirgizüçi** meni, (221v)[173] (s. 266).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tirgizgiçi [tirgisgiçi] “lebensspender” (s. 245).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tirküzgüçi “Kâf-i evvel Arabî ve kâf-i sâni Acemîdir, dirildici demekdir.” (s. 180).

tiri : Diri, canlı, yaşayan; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın El-Hayy sıfatı)

Tiridir Biy, da alġışlıdır Teŋri, (23v / 19r)[7] (s. 30/31).

Boyum anıŋ bilä **tiri**dir, (33v)[31] (s. 42).

İnandım körmägä maŋa yaχşılıχın Eyämizniŋ ulusuna **tiri**lärniŋ, (40r)[13] (s. 50).

Asduac χuvatlı da **tiri** (69r)[3] (s. 86).

Ant içtim oŋum bilä menim da ayttım, ki **tiri**men men meŋilik (91[a]v)[40] (s. 114).

Yoχsa, **tiri**lär, alġışlalıχ Biyni, halidän meŋilikkä dirä (202v)[26/18] (s. 244).

Kirmägin yarġuga χuluŋ bilä seniŋ, zerä toġrulanmas alnıŋa seniŋ barça **tiri**lär (194r)[2] (s. 295).

Alġışlagay barça **tiri** ari atın anıŋ meŋi da meŋi meŋilik (250r)[21] (s. 300).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tirig “diri, canlı; hayat” (s. 175).

*Ög(ü)m k(a)tun ul(a)yu ögl(e)r(i)m (e)k(e)l(e)r(i)m keliñünüm kuunç(u)yl(a)r(ı)m bunça y(e)me **tir(i)g**i küñ bolt(a)çı (e)rti öl(ü)gi yurtda yolta y(a)tu k(a)lt(a)çı (e)rt(i)g(i)z (KT K9) (s. 38).*

Uça b(a)rd(ı)g(ı)z t(e)ñr[ide] ***tir(i)gd****(e)kiçe [……..] (KT GD) (s. 40).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tirig (s. 717).

Ne al altag kılsar m(e)n ikileyü ***tirig*** *öz bolgay ertim (9/9-10) (s. 63).*

[S(e)n ***tirig****]lerning yol[ınça buyan] edgü kılınçlar [kıl] tatıgıg iderme öz[lügler]ig ölürme (16/5-6-7-8) (s. 66).*

Amtı monta ol tiginning .. ölügi ***tirig****i neteg (635/10-11) (s. 332).*

İKP tirig; TYRYK “diri, canlı” (s. 221).

Tirig *oztum kältüküm bu tep ötünti (LXI.1.-2.) (s. 41).*

MS tirig “diri, canlı” (s. 478).

Taḳı yime ***tirig*** *ölüg ol atanur (8/52-53) (s. 53).*

Alḳu ***tirig*** *tınlıġ ödüş özlüg tınlıġlar sizinge yüküntiler (39/22-23-24) (s. 91).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tirig “diri” (s. LXIII-LXIV).

Ölügdin ***tirig*** *hęm* ***tirig****din ölüg*

Çıḳarur körür sen munı keḍ anga (17-18) (s. 42).

Biligsiz ***tirig*** *erken atı ölüg (96) (s. 48).*

DLT tiriğ “diri, canlı, yaşıyan” (s. 625).

Tiriğ *esen bolsa tanğ öküş körür (I, 62/5-6).*

Ewin barkın satıgsadı

Yoluğ bėrip yarıgsadı

Tirig *erse turugsadı*

Anğar sakınç küni togdı (III, 333/9-10-11-12).

IKT tirig “living, alive” (s. 290).

*Buyurdı mangar namāznı ham zakātnı **tirig** bar ärginçä (19/31) (s. 110).*

*Säzinmägil anlarnı … ölüglär tep; kändü, **tirig**lär İḏiläri üskindä (3/168) (s. 290).*

*Qur’ān bälgülüg qorqıtġu üçün kim **tirig** ärsä (36/70) (s. 290).*

KB tirig “diri, canlı, yaşayan” (s. 451).

Ḳamuġ sen törüttüng ne erselerig

*Yoḳaḍur ne erse sen ök sen **tirig** (14) (s. 18).*

*Ölügdin **tirig**ke ḳumaru söz ol*

Ḳumaru sözüg tutsa asġı yüz ol (270) (s. 42).

Ata erdim emdi ölür bu ata

*İḍim sen **tirig** sen angar bir ḳuta (1262) (s. 143).*

*Neçe ming **tirig** öldi tulup batur*

Bizing kelgümizni küḍezip yatur (4835) (s. 483).

KSK tirig “diri, canlı, yaşayan” (s. 608).

*Çıḳarur **tirig**ni ölügdin çıḳarıġlı ölügni **tirig**din (6/95) (s. 99).*

*Öldürürlär ärdi oġlanıŋızlarnı ymä **tirig** ḳodarlar ärdi ḳızlarıŋızlarnı (7/141) (s. 119).*

KTS tirig ~ tirüg “diri, canlı; hayat” (s. 267).

*İkägün **tirig** tururlar (10b/1) (s. 267).*

*Farmanladı mäñä namaznı arıġlıḳnı män **tirig** bar erken (13/4) (s. 55).*

Tirüg *tedüki… (96b/9) (s. 267).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML dirik “diri, canlı” (s. 27) ; tirik “1) diri, canlı; 2) ahaliden toplanılan vergi” (s. 73).

KE tirig “canlı, diri *krş*. tiriŋ” (s. 637) ; tiriŋ “canlı, diri *krş*. tirig” (s. 637).

*Ḳābīl Hābīlni öltürmişde yėgirmi yaşar ėrdi, ḳuş ḳurtlar Hābīlni yėgeli oġradı, Ḳābīl Hābīlni bir ḳapġa soḳup arḳasınġa kötürüp yörür ėrdiler, ançada Teŋri fermānı birle eki ḳarġa keldi bir biri birle uruşdılar biri birini öltürdi, **tirig** ḳalġan ḳarġa tumşuḳı birle yėrni ḳazdı ol ölüg ḳarġanı kömdi, Ḳābīl anı kördi aytur: meniŋ ḳarġa çaḳlıġ ʿaḳlım yoḳ ermiş tėp öküdi (16r/6-7-8-9-10-11) (s. 23).*

*Baʿžılar aydılar: yalavaç ėrmes, muṣliḥ ėrdi taḳı seyrānlıġ, Benī İsrāʾīlde ulġardı mangü suvın içip **tirig** ḳaldı ammā İlyās mürsel yalavaç turur (160r/3-4) (s. 227).*

*Cevāb aydı: … Anıŋ üçün kim **tiriŋ**din yaratdı, ʿArab tilinçe **tiriŋ**ge “ḥayy” atayurlar (8r/11-12) (s. 12).*

ME dirü “diri, canlı” (s. 115) ; tirig “diri, canlı” (s. 187).

*Uruş yėrindin **dirü** kötürüldi başlu, cānı bar erken kötürüldi başlıġ uruş yėrindin ḳongurdı anı (143/3) (s. 60).*

*Tạngrı **tirig** tutsun yā pādiṣāhlıḳ bėrsün sạnga, **tirig** tutsun Tạngrı sėni tạḳı erklendürsün tạḳı rạḥmet ḳılsun (107/8) (s. 52).*

MM tirig “diri, canlı, sağ” (s. 263).

Ḥased kibr ü kīne riyā ḳılsa-sėn

Özüŋni müsülmān kişi bilse-sėn

*Ẓahirde müsülmān **tirig**de kişi*

Açılġay saŋa sin ḳaçan ölse-sėn (63/1-2-3-4) (s. 100).

Özüŋdin üzülgün açılsun ḥayāt

Tirig *ėrken evvel kerek ölse-sėn (269/3-4) (s. 132).*

NF tirig “canlı, hayatta, sağ; can” (s. 427-428).

Muḥammed Resūlullāhqa peyġāmbarlıq kelmişdin song altı yıl taqı ėkki ay Abū Ṭālib ***tirig*** *turdı, andın song vefāt boldı (5/16-17) (s. 4).*

Ḥüseyin aydı: Ey qarındaşım, atamnı bu öltürgey taqı bu ***tirig*** *qalġay, tėdi, yana bir urmış erdi, ol melʿūn tamuġqa bardı (154/12-13) (s. 107).*

Abū Ḥanīfe raḥmi ***tirig****i bar ergınçe o on ming yarmaqġa hēç ėlig tegürmedi (187/5-6) (s. 128).*

TQK tirig “1. canlı, diri; 2. hayat sahibi, ‘esma-i hüsna’dan” (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tiri [tiri / tiri] “ lebendig, ‘viuus’ ” (s. 245).

GT tiri “diri, canlı, hayatta” (s. 376).

Eyā ehl-i dünye ve ṣāḥib-i ʿıyāl ayaġıng tuzaġı oġıl ḳız irür, niçe kim ***tiri****sen bular boynunga ḥamāyil boluban seni yildürür (72/11-12) (s. 72).*

Tiri *irni ingen āsān urup oḳ birle öltürmek, velīkin bir ölüni ming kim-irse tirgize bilmes (338/5-6) (s. 168).*

İM tiri “1. deri; 2. diri, canlı” (s. 607) ; tirig “diri, canlı” (s. 607).

Taḳı irteş tidügümiz ol turur kim yigey, yā içkey, yā devā ḳılġay, yā vaṣıyyet ḳılsa dünyā işleri birle, yā satsa, yā satın alsa, yā namāz ḳılsa, yā ḫaymaḳa sıġınsa, yā tiri bolsa bir künden öküşrek (243b/1) yā ***tiri*** *ḳalġay ançaġa tigrü kim anıng öze bir namāz vaḳtı kiçkey, ol ʿāḳıl bolġay, yā kötrülgey uruş yirinden* ***tiri*** *(243a/ 8) (s. 297).*

Taḳı ayıttı Mālik taḳı Şāfiʿī İmām: ġurre tidügi altı yüz aḳça turur tip. (466b/1) Ve eger bıraḳsa oġlannı ***tirig*** *andan songra ölse vācib bolur kāmil diyet (466a/8) (s. 451).*

KF diri “sağ, diri” (s. 970).

*Ḳaçan bir kişi bir kişige zinā ḳıldı diyü sögse. Daḫı ol sögülgen kişi **diri** kişi olsa (395a/24-25-26) (s. 859).*

Kİ tiri “diri, canlı” (s. 103).

TT tiri “diri” (s. 146).

TZ tiri “diri” (s. 259).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tiri “Diri demekdir zinde manasına” (s. 180) ; tirik “Kaf-i Arabi ilebu dahi diri demekdir zinde manaına …” (s. 180).

BV tirig “diri, canlı” (s. 887).

Cān-fezā laʿling bile ḳātil közüng hicrānıda

*İyle ḥālim bar ki bilmen kim **tirig** min yā ölüg (331/2) (s. 276).*

Nevāyīġa diding hicrānda bir oḳ yād-gār atḳum

***Tirig** ḳalsam elif dik anı cānım içre asrayın (453/7) (s. 372).*

DG tirig “living, alive” (s. 389).

*Sendin ayru bir zamān müşkil **tirig** qalġay Gadā,*

Çūn anga dāyim zulāl erningdin erür qūt-i rūḥ (34/5) (s. 46).

Vaṣl tēgı birlä qanımnı bu kün gar tökmäsäng,

*Müşkil, ey cān, kim meni tapsang **tirig** fardā-yi ʿīd (37/5) (s. 49).*

LÇ tirik “diri, hayy, canlı, zinde, sert, kavî” (s. 132).

LD tirig “diri” (s. 675).

İl bilmesün dip ortada cāndur bahānetī

*Bi’llāh mini **tirig** tuta turġan ḫayālıdur (430) (s. 47).*

ʿAdemdin imdi sening tig vücūd ḳayda kilür

*Öler **tirig** sini körse velī ölüg tirilür (546) (s. 60).*

SD tirig “diri, canlı” (s. 586).

*Ey dōstlar, mini **tirig** dimeng körüben şūretim*

Köp boldı cānım alġalı ol könglüm alġan ārzūsı (600) (s. 248).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK diri “canlı, diri” (s. 431).

*Nite kāfir olursız Taŋrı Taʿālā’ya siz öleşiken ata şulbinde **diri** ķıldı sizi vücūda getürdi (5a/6) (s. 3).*

*Çıķarur **diri**yi ölüden daŋı çıķarur ölüyi **diri**den daŋı dirildür yėri (435b/7) (s. 222).*

KT diri “1. canlı, diri; 2. diri; ‘esmâ-i hüsnâ’dan” (s. 154).

*Öldürürler-idi er oğlanlarunuzı, dakı **diri** korlar-ıdı avratlarunuzı (7/141) (s. 124).*

*Yokdur tanrı illâ Ol; **diri**, hemîşe olıcı (3/2) (s. 37).*

tiri bol — : Diri / hayatta olmak

Kimdir adam, ki **tiri bol**gay da körmägäy ölüm ya χutχargay boyun kensiniŋ χolundan tamuχnuŋ (155v)[49] (s. 190).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tirig bol — (s. 637).

*Sulṭān aydı: ol ḥakīm ėrdi şāyed yaraġın ķıldı bolġay **tirig bol**ġay tėp ķamuġ ŋalķ birle ėdlep ol çuķur agzın taptılar, çerāġ birle uzun arġamçı baġlap kişi saldılar, tiledi tapmadı (164v/13-14-15) (s. 234).*

*Ebū Lüʾlüʾ aydı: men **tirig bol**sam bir yėl tegirmeni ḳurġaymen kim (239v/1) kün tuġardın kün batarġa tęgi taŋlaġaylar (239r/21) (s. 347).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT tiri bol — (s. 376).

*ʿĪsā peyġamberge ʿaleyhi's-selām bir kim irse kilip ayttı yā rūḥu'l-lāhi tiler men ol duʿānı manga ögretkey sen kim oḳusa öli **tiri bol**ur (189/8-9-10) (s. 94).*

***Tiri bol**sa idi ferhād u şīrīn, okuġaylar idi bu ʿışḳ bābın (263/4) (s. 131).*

İM tiri bol — (s. 607).

*Taḳı irteş tidügümiz ol turur kim yigey, yā içkey, yā devā ḳılġay, yā vaṣıyyet ḳılsa dünyā işleri birle, yā satsa, yā satın alsa, yā namāz ḳılsa, yā ḫaymaḳa sıġınsa, yā **tiri bol**sa bir künden öküşrek (243b/1) yā tiri ḳalġay ançaġa tigrü kim anıng öze bir namāz vaḳtı kiçkey, ol ʿāḳıl bolġay, yā kötrülgey uruş yirinden tiri (243a/ 8) (s. 297).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

SD tirig bol — (s. 586).

*Mundaḳ **tirig bol**up yörügünçe i kāşkī*

Sekkākī bolsa irdi ol işikte ḫāk-i pā (65) (s. 106).

*Cihānda ḳarnlar **tirig bol**up ʿizzet bile turġıl*

Ezel vaḳtıda çün atıng Şeh-i ṣāḥib-ḳırān kildi (101) (s. 114).

tiril — : Dirilmek, canlanmak; yaşamak

Alnıŋa küstündülär da **tiril**dilär, (31r)[6] (s. 40).

Tirilgäy yürägläri alarnıŋ meŋi meŋilik, (33r)[27] (s. 42).

Tirildi ol barça yollarda, ki dügüldür yaχşı, (55r)[5] (s. 68).

Xazġan meŋilik da **tiril**gäysen soŋġuga dirä, da körmägäysen buzulmaχlıχnı (79v)[10] (s. 98).

Tüştü ot, da körmädilär günäş, [10] neçä ki eslärinä algıy edilär tegänäklärin kensiläriniŋ, neçik tjnik yüräklänip **tiril**ä küydürgäy alarnı (96r)[9] (s. 120).

Berdiŋ sendän χorχkanlarga nişan, ki **tiril**gäylär yüzündän yaynıŋ (98v)[6] (s. 122).

Xoluŋuz Teŋrini, da **tiril**gäy boyuŋuz siziŋ (115r)[33] (s. 142).

Körgüz yüzüŋnü seniŋ bizgä, da **tiril**iyıχ (141v)[20] (s. 172).

Kimdir adam, ki **tiril**gäy da körmägäy ölümnü, (123r)[49] (s. 191).

Xaytardıŋ canımnı, övündürdüm da **tiril**dim (188r)[16] (s. 228).

Ölmiyim, da **tiril**iyim, da aytıyım işin Eyämiziŋ (205v)[17] (s. 248).

Tirilgäy boyum, alġışlagay seni, (222r)[175] (s. 266).

Boyumuz bizim **tiril**di, (227r)[7] (s. 272).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tiril — (II) “dirilmek, hayata dönmek” (s. 175).

*Oza y(a)na k(e)l(i)gme süsin (a)g(ı)t(tı)m ük(ü)ş ölt(e)çi (a)nta **tir(i)l**ti (BK D31) (s. 60).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tiril — (s. 717).

Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yıgıt sıgıt kılı[p ölügüg] semeklegeli ….. [iltmezken] üç kün ertip ba[rtı törtünç] kün

*tangda erte ört ….. turur erken ol beg **tiril**ip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamag kası kadaşı başlap kim ol törüde yıgılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korkup belinglep ırak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).*

*Elengler edgülerim m(e)n **tiril**mişke sizler negülük ança ked k[orkar] sizler korkmanglar m(e)n amtı sizlerke **tiril**miş tıltagımın sözleyin (5/14-15-16-17-18) (s. 62).*

MS tiril — “dirilmek” (s. 478).

*Ne ölserler anta oḳ ün iştilürler **tiril**ingler (81/62-63) (s. 151).*

*Ol emgekke ölüp ikile **tiril**ürler (82/16-17) (s. 151).*

SUK tiril — “belebt sein” (s. 291).

US tiril (v) “ojivitsya” (s. 297).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tiril — “yaşamak” (s. LXIV).

***Tiril**di ulamsız ulamı bolup (239) (s. 59).*

***Tiril** eḍgü fi῾lin köngüller alıp (365) (s. 70).*

*Tilekçe **tiril** inç farịġ ḳaḍġusuz (415) (s. 73).*

DLT tiril — “dirilmek, yaşamak” (s. 625-626).

*Ölüğ **tiril**di (II, 139/13).*

*Yalnğuk menğgü **tiril**mes, sınka kirüb kirü yanmas (III, 65/1-2).*

KB tiril — “dirilmek, yaşamak” (s. 452-453).

Adaş ḳoldaş erdeş tutun umdusuz

*Inanġıl angar sen **tiril** ḳaḍġusuz (4217) (s. 424).*

Bayat birmişindin manga ḳıl ülüg

***Tiril**sü köngül bolsu nẹfsim ölüg (5103) (s. 509).*

Ḫạzine ḥạsẹm sü iḍisi bolup

***Tiril**di bir ança tilekin bulup (5152) (s. 514).*

KSK tir(i)l — / tiril — “dirilmek, haşredilmek” (s. 609).

*Ḳorḳuŋlar taŋrıḳa biliŋlär kim silär aŋar **tirl**ür silär (2/203) (s. 22).*

*Aydı anıŋ içindä **tirl**ür silär anıŋ içindä ölür silär yana andın çıḳarılur silär (7/25) (s. 108).*

*Ölmägäy anıŋ içindä taḳı **tiril**mägäy (20/79) (s. 230).*

KTS tiril — “yaşamak; dirilmek” (s. 267).

*O balıḳ **tiril**di (10b/26) (s. 267).*

*İki yıl **tiril**di härgiz külmädi (145/4) (s. 267).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML dirilmek “yaşamak” (s. 27).

KE tiril — “dirilmek” (s. 637).

*Köp ʿibādet ḳılġanını tėp ŋalāyıḳ taŋlayur, öldi **tiril**di tamuġġa kirdi çıḳdı ol [nebī] (19v/20) (s. 28).*

*Melik aydı: telim yıllar boldı meniŋ ḳızım ölüp turur, anı tirgizseŋiz īmān ḳeltüreyin. Teŋri fermānı birle ḳızı **tiril**di, sordılar ḳız aydı: sözleri köni turur, butġa tapunmaŋ bir ü bar Teŋriġa tapıŋ, sẹni Teŋri yarattı saŋa mülk bėrdi, ḳavmınġa ayġıl īmān ḳeltürsünler (160r/16-17-18) (s. 228).*

ME tiril — “yaşamak” (s. 188).

*Ergen boldı, dulun **tiril**di ŋuṣūmet ḳıldı anıng uçun, haṿādarlıḳ ḳıldı anga (166/5) (s. 65).*

*Tẹnaʿʿum ḳıldı, niʿmẹtlig boldı, küvẹn birle **tiril**di küvẹn yıḳıldı tam, tüşdi (181/2) (s. 69).*

MM tiril — (I) “dirilmek” (s. 263) ; tiril — (II) “yaşamak” (s. 263).

Ḳamer pāre boldı işāret bile

Ḳatıġ taş ma kėldi ḳatında tile

Taḳı bilgil enṣāri oġlanları

*Ölüp bāz **tiril**di munı keḍ bile (34/1-2-3-4) (s. 96).*

Körüp ʿibret ėşdip ögüt almasaŋ

***Tiril**gil tilekçe soŋı ölmeseŋ*

Sarıp solça destar kıyınsız kefen

Kedip gurnı halvet eger kılmasaŋ (282/1-2-3-4) (s. 133).

NF tiril — “yaşamak, canlanmak, dirilmek” (s. 428).

*Andın song aydı: Ey yārānlarım, taqvā, perhīz birle **tiril**ing, taqı zīnhār u zīnhār bėş namāznı saqlang, taqı qul qaravaşlarnı artuq emgetmeng, şefqat qılıng! tėdi taqı minberdin tüşti (87/1-2) (s. 64).*

*Andın song Cebreʾil ʿas aydı: Ya Ayyub, ol ew içindeki ölgen oglanlarıngqa bargıl taqı duʿā qılgıl; Haq teʿālā cümesini tirgüzsün, tedi erse, Ayyub peygambar taqı zaʿifası birle ol ew qatınga bardılar taqı duʿā qıldılar erse, ol on oglanlar cümlesi **tiril**di, yana Cebreʿil aydı: Çıqgıli ekin yeringe bargıl tedi erse, hatunı, oglanları birle ekin yeringe bardılar (334/6-7-8-9) (s. 232).*

TQK tiril — “yaşamak” (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tiril—, -ür [tiril— (*z. T. Verschr.*); tirilur; tirildur (*mit expungiertem* d)] “leben, am leben sein, ‘viuere’; wiederbelebt werden, auferstehen, ‘resurgere a mortuis’ ” (s. 245).

GT tiril — “1. dirilmek; 2. yaşamak, ömür sürmek” (s. 376-377).

*Her kim ḫıyānat bilen **tiril**gey ḥisāb vaḳtında illeri titregey (50/7-8) (s. 24).*

*Yaʿnī ʿāḳil yimek yir tirilmek (167/1) üçün dağı cāhil **tiril**ir yimek üçün (166/13) (s. 82-83).*

*Bir kez **tiril**ip öli ivine kilse, öz ḳavmi içinde bu feraḥnı salsa (187/1-2) (s. 93).*

*Vefā istemegil bülbülden ay yār ki her bir gül öze yüz türlü sayrar (267/1) ammā cehān körgen kişi ʿaḳl ve edeb bilen **tiril**ür (266/12-13) (s. 132-133).*

İM tiril — “1. dirilmek, yeniden hayat bulmak; 2. toplanmak, bir araya gelmek” (s. 608).

*Taḳı ölse (108b/1) ol nerse kim **tiril**ür suf içinde suf içinde oḳ ölse sufnı fāsıd eylemes: balıḳ kibi taḳı bāḳā kibi taḳı ḳısḳaç kibi (108a/8) (s. 210).*

*Berābar turur (459a/1) kerekse **tiril**sün ḫ̬āca birle kerekse **tiril**mesün (458b/8) (s. 446).*

KF diril — “dirilmek” (s. 970).

*Ḳaçan bir kişi bir er kişi birle bir ḫatun kişini körse kim ikisi bile sākin dururlar. Daḫı ol kişi körse ol er birle ol ḫatunı evlü kişiler **diril**ür kibi **diril**ür körse. İmdi ol körgen kişige ḥalāldur kim danuḳlıḳ virgey ol ḫatun ol ernüŋ ebçisi idükine (241b/19-20-21) (s. 532).*

Kİ tirildi “dirildi” (s. 103).

TT tiril — “dirilmek” (s. 146).

TZ diril — “dirilmek” (s. 165); tiril — “yaşamak. *Bk*: diril —, yaşa —” (s. 259).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tiril — “dirilmek” (s. 431).

*Ḫaṭıng pervāne kiltürgeç **tiril**di uşbu dīvāne*

Anı tirgüzmek üçün güyiyā kiltürdi pervāne (90/1) (s. 171).

Vaṣlıng bile ḳılmadıng ʿilācın Bābür

*Müşkil ki firāḳıngda **tiril**güm ḳara köz (535/2) (s. 309).*

BV tiril — “dirilmek, canlanmak” (s. 888).

*Laʿli könglüm ḥālini sorġaç **tiril**dim hecr ara*

Ni belā bar irmiş anıng laʿlining sormaġı ḫūb (48/4) (s. 37).

İy Nevāyī yār derdi hecride ölmekdür iş

*Çün **tiril**güng yoḳ turur isterge ni ihmāldür (160/9) (s. 134).*

DG tiril — “to live, be alive” (s. 389).

*Ẕarra armān qalmaġay ölsäm **tiril**säm dunyada,*

Bir keçä gar dast bersä vaṣlıng, ey cān, tā ṣabūḥ (34/4) (s. 46).

LÇ tiril “diril, hayat ve canlı ol” (s. 133).

LD tiril — “dirilmek” (s. 675).

*Ḳamu bigler **tiril**gey olmış irdiler anga ḳorḳup*

Dem-ā-dem çapturup yüz yüz anga kim ilçi türkmeni (128) (s. 14).

ʿAdemdin imdi sening tig vücūd ḳayda kilür

*Öler tirig sini körse velī ölüg **tiril**ür (546) (s. 60).*

ŞHD tiril — “dirilmek, yaşamak, ömür sürmek” (s. 644).

*Sinsiz manga **tiril**mek bilgil ʿacāyib boldı*

Könglüm ara neşāṭım cismim içinde cān-sin (130a/10-11) (s. 224).

Tāze bolur cānımız sūy-ı Semerḳand ile

*Bil ki ölüg **tiril**ür būy-ı Semerḳand ile (160b/8) (s. 266).*

YED tiril — “dirilmek, canlanmak” (s. 447).

Aydım eyler cān u dil laʿlingġa yitmek ārzū

*Küldi aydı ki **tiril**sün cā-be-cā ḳuzġalmasun (279/4) (s. 285).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK diril — “dirilmek” (s. 431).

*Eyitdiler ḳaçan ki biz ölürüz çürümiş süŋük oluruz ikinci biz türbeden durup **diril**üp yiŋi yaradılur mıyız dėdiler (310b/4-5) (s. 160).*

*Eydürleridi biz ölicek daḫı biz ṭopraḳ ve süŋükler olucaḳ biz ikinci **diril**ür miyiz dėrlerdi yā ileriki atalarımuz daḫı mı **diril**ürdi eyit yā Muḥammed evvelki ümmetler ve ṣoŋraġı ümmetler **diril**eceklerdür (578b/1-2-3) (s. 292).*

KT diril — “1. yaşamak, ömür sürmek; 2. geçinmek, imtizac etmek;3. canlanmak, hayata kavuşmak, dirilmek” (s. 156).

*Eyitti: “Anun çinde **diril**esiz, dakı anun içinde ölesiz; dakı andan çıkarınılasız.” (7/25).*

*Dakı yavuz **diril**men anlarun-ıla, tâ iltesiz bir nicesin anun kim virdünüz anlara yaʿnî tâ satun ala gendüzini, bir nice kâbini-y-ile; illâ kim getüreler zışt iş, bellü eyleyici yaʿnî zınâ, yâ avrat kaçduğı (4/19) (s. 59).*

*Tiz givürem anı Sakar tamuya. Dakı ne nese bildürdi sana, nedür «Sakar»? Bâkı komaz yaʿnî neyi bulur-ısa helâk eyler, dakı komaz yaʿnî ikileyin **diril**icek (74/26-27-28) (s. 498).*

tirilmä : Dirilme, canlanma, yaşama

Sındırgaysen alarnı, miskinliktän bolmagaylar **tirilmä** (242v)[11] (s. 290).

Xoyar buznu, kesäk kibik, alnına sovuχunuŋ anıŋ, kim bolur **tirilmä** (252v)[6/17] (s. 302).

tirilmäχ : Dirilme, canlanma, yaşama

Bunı χaçan aŋsam edi, χayġurur edi boyum, χuvatlanır edim, ki kirgäy edim övinä skʻançelikniŋ öviniŋ Teŋriniŋ, avazı bilä sövünmäχnıŋ, tapunmaχnıŋ, da avazı bilä yaχşı **tirilmäχ**nıŋ (69r)[5] (s. 86).

HAREZM TÜRKÇESİ

NF tiril – mek (s. 428).

Taqı Tangrı tvt'nı bilmişdin song cümle peyġambarlarnı Ḥaq teʿālānıng yalawaçları turur tėp bilmek kerek taqı kökdin ėngen kitābları kim peyġāmbarlarġa nāzil boldı, ol cümle kitāblar ḥaq turur tėp bilmek kerek taqı cümle ferīşteler Tangrı teʿālānıng qulları turur tėp bilmek kerek, taqı ölüp ***tirilmek*** *ḥaq turur tėp bilmek kerek, taqı qıyāmat küni taqı Ṣirāt taqı tarāzū taqı su'āl taqı ḥisāb cümlesi ḥaq turur tėp bilmek kerek (230/5-6-7-8-9) (s. 159).*

TQK tirilmek "dirilme, canlanma" (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT tiril – mek (s. 377).

Yaʿnī ʿāḳil yimek yir ***tirilmek*** *(167/1) üçün dağı cāhil tirilir yimek üçün (166/13) (s. 82-83).*

Yimek ***tirilmek*** *üçün dür dağı ʿibādet üçün (167/2) (s. 83).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV tirilmek "dirilme, diriliş, canlanma" (s. 888).

İy ecel cānım fidāng olsun ki batraḳ it ḫalāṣ

Çün körünmeydür ***tirilmek*** *iḥtimālim bu kiçe (537/7) (s. 439).*

Felek ol aynı kim mindin yıraḳ salmaḳ bile öldüm

Tirilmek *müşkil irmes imdi bāz-āverdlıḳ ḳılsa (572/5) (s. 466).*

DG tirilmäk "life" (s. 389).

Ey begim, sensiz ***tirilmäk*** *bir balā-yī cān emiş,*

Kim anıng dardı qaşında yüz ölüm ḫayrān emiş (94/1) (s. 106).

LD tiril – mek ; tiril – mekni (s. 675).

Yıraḳ salġunça öltür luṭfī ḳulnı

*Meṣel bardur kim ölmekdin **tirilmek** (918) (s. 101).*

Ṭabībler barça derdimdin hirāsān

***Tirilmek**ni besī düşvār dirler (512) (s. 56).*

tirlik : Dirilik, canlılık

Ağındı ulu yaχşı **tirlik**iŋ seniŋ (8v) dağı biyik köktän, (8r)[2] (s. 12).

Körgüzdüŋ maŋa yolun seniŋ / yoluŋnu seniŋ **tirlik**iŋniŋ / **tirlik**niŋ, (17v/14v)[11] (s. 22/23).

Tirlik χoldu sendän, (29v / 23r)[5] (s. 38/39).

Tirliktir erkindän anıŋ (42v)[6] (s. 54).

Kimdir adam, ki klär **tirlik**, (51r)[13] (s. 62).

Sendändir, Biy, çovraχı **tirlik**niŋ, (55v)[10] (s. 68).

Zerä yaχşıraχtır maŋa yarlıġamaχıŋ seniŋ, ne ki **tirlik**im, da erinlärim öggäylär seni (102r)[4] (s. 126).

Tapunma any arilik bilä da toġruluχ bilä alnına anıŋ barça künlärinä **tirlik**imiznıŋ bizim (207v)[75] (s. 316).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT tiriglik “1. life; 2. livelihood” (s. 290).

***Tiriglik** bergäy män angar, tatlıġ **tiriglik** (16/97) (s. 290).*

*Biz qısmat qıldımız olar ara **tiriglik**lärini yaqın **tiriglik** içindä (43/32) (s. 290).*

KB tiriglik “dirilik, canlılık” (s. 451-452).

Bu tört iş manga tört tadu teg turur

*Tüzülse tadu çın **tiriglik** bolur (60) (s. 23).*

Ölüg ol munı sen tirigke sama

*Ḳatılma mungar sen **tiriglik** yime (4668) (s. 468).*

*Tüpi yil turur bu **tiriglik** küni*

Inançsız turur ḳut keçürgey sini (5091) (s. 508).

KSK tiriglik “dirilik, canlılık” (s. 608).

*Anlar sewüp üḏürdilär bu ajun **tiriglik**ini keḏinki ajun üzä yıġarlar taŋrı yolından tilärlär anı ägrilikin anlar (14/3) (s. 182).*

*Uzatmaġıl ekki közüŋni ol näk üzä kim erijländürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ajun **tiriglik**iniŋ etigini bäzäkini ançaḳ sınalım anlarnı anıŋ içindä iḏiŋdin bergän rūzīsi yegräk ol ḳalġanraḳ (20/131).*

KTS tiriglik “hayat” (s. 267).

*Yaratdı **tiriglik**ni ölmäzdin öñ (96b/9) (s. 267).*

***Tiriglik** bärgüçi ol turur ölüm bärgüçi ol turur (146/26) (s. 267).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tiriglik “dirilik, hayat, yaşam” (s. 637).

*Yana sordı: bu böz ne böz turur yėrge yazıp tururseṇ? Aydı: bu **tiriglik**im turur (18v/8) (s. 26).*

*Aymışlar: tişisiz **tiriglik** yoḳ tişi birle tınçlıḳ hem yoḳ (83v/18) (s. 116).*

ME tiriglik “hayat” (s. 187-188) ; tirilik “yaşama, geçinme” (s. 188).

*Körklü **tiriglik** ḳılıştı anıng birle ḫōş tirlişmek, **tirig(lik)** ol ḫōş tirlişgen, ol **tiriglik** ḳılışġan ulaş içdi (112/6-7) (s. 53).*

*Körklü **tirilik** ḳılıştı anıng birle (117/7) (s. 55).*

MM tiriglik “hayat, ömür” (s. 263).

Kėl ėmdi saḳınġıl tefekkür bile

Inanmaḳ revā mu bu tınġu yėle

***Tiriglik** bile bu ḳamuġ işleriŋ*

***Tiriglik**niŋ aṣlı ėrür yėl bile (46/1-2-3-4) (s. 98).*

Eser bād turur bu ʿömür terk kėçer

***Tiriglik** çerāġı yėl ara öçer (47/1-2) (s. 98).*

NF tiriglik “yaşam, ömür, yaşantı” (s. 428).

*Ol maʿnīdin kim bu oġul qızını nėçeme kim Ḥaq teʿālā yarattı, velīkin bu oġul qız **tiriglik**inge ol ėkegü sebeb boldılar (284/7-8) (s. 196).*

*Eger dünyāvī neerse tileseler, anlarġa bėrmek kerek ve eger taqı bizlerdin öwke qılsalar, anlarnı ḫoşnūd qılmaq kerek ve eger biz mundaġ şefaqat qılsaq, anlar taqı bizlerdin maḥabbatını darīġ qılmazlar, emgeklerini taqı ḫıdmatlarını taqṣīr qılmazlar ve eger bizler anlar ḥaqqınġa baḫīllıq qılsaq taqı şefaqat qılmasaq, anlar bizlerke yawuq kelmekni yigrenürler taqı bizim **tiriglik**imizdin melūl bolurlar taqı bizim ölgenimizni tileyürler (291/12-13-14-15) (s. 201-202).*

YB tirlig “dirlik, hayat” (s. 237).

*Basa aramızda bu bir kesek ulaḳ kāfirni kiterürge niçük maslāḫat bolsa itip istegin ḳurıdın sudın bāzergān ortaḳ yörüp yarlı miskīn **tirlig**in ḳılsunlar (A. III. 15-16-17) (s. 108-109).*

*İnç yöriyüp tınçlıḳ üzre oturup köni yarlı **tirlig**in ḳılıp bizim uruġ uruġlarımızge şām u ṣabāḥda ġudüvv ü revāḥda biş vaḳt namāzda duʿā ve alḳış ḳıla tursun tidimiz (K. I. 44-45-46-47) (s. 114).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM dirlik “życie” (s. 19).

CC tirilik [tirilik, tirilic, tirilick; tirelik, tirelic] “leben” (s. 245).

GT tirlik “hayat, dirlik, canlılık, yaşayış” (s. 377).

*Bir sulṭān bir esirni öltürmege buyurdı, ol bīçāre **tirlik**den ümīdin kesip sulṭānġa sökti (16/8-9-10) (s. 7).*

*Yimek tirilmek üçündür dağı ʿibādet üçün bu **tirlik**ing yimek çün degül durur yalġuz (167/2-3) (s. 83).*

İM tirlik “dirilik, canlılık” (s. 608).

*Ol ḫadīṯ rızḳ vechi öze turur taḳı **tirlik** öze turur taḳı ecel öze turur: taḳı rızḳı bir ança ḳullarnıng tarraḳ turur taḳı bir ançalarnıng rızḳı kingrek turur taḳı bir ançalarnıng **tirlig**i ḳısḳaraḳ turur taḳı bir ançalarnıng **tirlig**i uzunraḳ turur (48a/2-3-4) (s. 174).*

Kİ tirlik “hayat” (s. 103).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tiriglik “dirilik, canlılık, hayatta bulunma” (s. 431).

*Nāmeng ki **tiriglik**im nişānı irdi*

Her saṭrı ḥayāt-ı cāvidānī irdi (191/1) (s. 228).

BV tiriglik “dirilik, canlılık, hayat” (s. 887).

Zehr-çeşm ü tīġ-ı ḳātil ġamze-i ḫūn-rīz ile

*Ḳılġuçı ilge **tiriglik** resmini müşkil yigit (80/7) (s. 64).*

*ʿIşḳ içre **tiriglik**de perīşānlıġım anglar*

Körgen kişi ṣaḥrāda yayılġan süngekimdin (494/4) (s. 404).

DG tiriglik “life” (s. 389).

Öz ḥabībim vaṣlıdın çūn yana bolġum dur cudā,

*Ne **tiriglik** bolġusı, Allāh, ölüm bergin manga (21/1) (s. 33).*

Çūn ki ayrıldım säning dek dilrubādın, ölgänim

*Yaḫşıraq tur bu **tiriglik**tin manga vallāh, umēd (39/6) (s. 51).*

LÇ tiriklik “dirilik, hayatlık, sertlik” (s. 132).

LD tiriglik “dirilik” (s. 675).

***Tiriglik** ḳılġay irdi kim bile rūḥ*

Ezeldin kilmese mihringi alġaç (291) (s. 32).

Ölmeding hicrān tüni dip imdi ġamzeng öltürür

*İy **tiriglik**ni bu luṭfī ḳulġa tāvān eylegen (1402) (s. 153).*

SD tiriglik “dirilik, canlılık” (s. 586).

Raḳīb rāyı ol irmiş, mini sin öltürseng

*Cānımġa tāze **tiriglik** anıng bu rāyında (452) (s. 206).*

YED tiriklik “dirilik, canlılık” (s. 447).

*Ansız irmes manga ʿālemde **tiriklik** imkān (130/2) (s. 157).*

*Yārsız manga **tiriklik** meyiġa raġbet imes (130/3) (s. 157).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK dirilik “geçim” (s. 431) ; dirlik “hayat, geçim” (s. 432).

*Siziŋiçün uyḳuyı rāḥatlıḳ eyledük daḫı gėceyi sütret eyledük ve gündüzi **dirilik**çün yaratduḳ (628b/3-4) (s. 318).*

*Eyit yā Muḥammed taḥḳīḳ benüm namāzum ve barça ʿibādetüm ve ḥüccetüm ve **dirlig**im daḫı ölmegim Taŋrı Taʿālāyadur ʿālemler bėsleyicisi (151b/1) (s. 82).*

KT dirlik “1.hayat, yaşama, yaşayış; 2.geçinilecek şey, maişet” (s.157)

*Eyit: "Bayık namâzum, dakı kurbânum yâ ibâdetüm, dakı **dirlig**üm, dakı ölmegüm Tañrı'nundur, âlemler Çalabı'sı." (6/162) (s. 110).*

*Ol kim yarattı ölümi dakı **dirlig**i, tâ sınaya sizi, kankınuz görklürekdür ameldin yaña (67/2) (s. 478).*

*Ay, anlar kısmat mı eyler Çalabunun rahmatın? Biz kısmat eyledük aralarında **dirlik**lerini, yakın **dirlik** içinde; dakı yüceltdük bir nicesini bir nice üzere, derecetler, tâ duta bir niceleri bir niceyi yañsuya (43/32) (s. 402).*

tirlik etüçi : Dirilik / canlılık veren (Tanrı)

Teŋrimiz bizim Teŋri **tirlik etüçi**, (86r)[21] (s. 137).

Unuttular Teŋrini **tirlik etüçi**lärin kendilärineŋ, ki etti ulu ulu kendineŋ Mısırda, (146v)[21] (s. 225).

toġmaχ : Doğma, dünyaya gelme; yaratılma

Aytkaylar artarlıχınŋı joġovurtka, ki **toġmaχ**tır, χaysın ki etti Biy (33v)[32] (s. 42).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tog–mak, tog–makı, tog–makın, tog–makıntın, tog–makka, tog–maklarımız, tog–maksız, tog–maksızıg (s. 722).

*Anı üçün kimler birök bo üç törlüg et'özlerig könisinçe uksarlar bilserler ötrü olar t(e)rk üdün sansartakı **togmak** ölmeklig (39/1-2-3-4) tod tolvı açıg emgeklerintin ozup kutrulup tengesizin yig üstünki burkanlar edgüsinge tegdeçi bolurlar (38/20-21-22-23) (s. 84).*

*Ol orun-(74/1-2-3)-ta b(e)lgü **togmak**ka atkantaçı tıdıg adalarıg tarkarıp tok(u)zunç orunka kirürler (73/22) (s. 97).*

Togmak *b(e)lgüdin ırak tarıkmış üçün* ***togmak****sız titir (285/11-12) (s. 181).*

*Ulug y(a)rlıkançuçı et'özin .. üç törlüg ….. erinüksüz tapınayın .. [**togmak**] ölmekdin t(e)rk [üdün ….. ançulayu kelmiş]ke barayın [tip ötünti] (656/19-20-21-22-23) (s. 340).*

MS toġmaḳ "doğma, doğuş" (s. 479).

Toġmaḳ *yime antaġ erür ajunlarıġ ulaġ sapıġ ḳılġuluġ ang aşnu kşn ödteki biş yapaġlar ol erür* ***toġmaḳ*** *ol* ***toġmaḳ*** *tıltaġınta ḳarımaḳ ölmek belgülüg bolur (43/4-5-6-7-8) (s. 96).*

Üİ toġ – maḳ, toġ – maḳı, toġ – maḳının (s. 187).

Bo ürlüksüz üze öçmek tört törlüg belgül(e)rte tegşürürl(e)r ol ***toġmaḳ*** *belgüg tıdar ermez kin toġdaçıġ (117b/8-9-10) (s. 54).*

Birök sözleser sizl(e)r kelmedük üdki alḳu biligl(e)rning bolur üçün anıng tegẓinü ulalu iyin keẓigçe inçip ***toġmaḳ****ı (121a/5-6-7) (s. 58).*

HAREM TÜRKÇESİ

NF tuġ – maḳḳa (s. 432).

Kün ***tuġmaq****qa yawudı erse, ṣaḥābalar yıġılışıp ʿAbdu'r-Raḥmān ibnü ʿAvfnı keçürdiler (118/8-9) (s. 84).*

TQK toġmaḳ "tulu, doğuş" (s. 157).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC toġmaq " geburt, 'natura' " (s. 247).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT toğmak "çıkış, doğuş" (s. 573).

*Pes sabr eyle anun üzere kim eydürler, dakı namaz kıl, Çalabun ögmegi-y-ile, güneş **toğmak**dan ilerü yaʿnî irte namâzı, dakı gün batmakdan ilerü yaʿnî kindü namâzı (50/39) (s. 429).*

toğmalı : Doğmuş, dünyaya gelmiş

Aytkaylar toğruluχnu joğovurtka, ki **toğmalı**dırlar, ki etti Biy (26v)[32] (s. 43).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tog – maklı, tog – maklıg (s. 722).

*Az tutyaklıg bolmakdın .. **togmaklı** karımak ölmek b(e)lgürer busuş kadgu emgek tolgak .. iy(i)n udu törüyür ayıg kılınç emgekligler .. üzüksüz .. egire sıkıp busuyur **togmaklı** ölmekli tilgente .. tınmaksızın tegzinür (367/14-15-16-17-18-19) (s. 218).*

*[**Togmaklıg**] ölmeklig ……. [iglemek] karımak ölmeklig busuş kadgulug suvka tokıtmışların körüp .. monçulayu onsuz kötrünçsiz emgeklig ulug taluy suvın bilge biliglig y(a)rukunguz üze barçanı koşurtunguz sugurtunguz (112/10-11-12-13-14-15-16-17-18) (s. 111).*

toğru / doğru : Doğru, dürüst; adil [= artar, köni / könü]

Anıŋ üçün turmısarlar χırsızlär yarğuga, da ne yazıχlılar sağışına **toğru**larnıŋ [6] Zerä tanır Biy yolun **toğru**larnıŋ, (1v)[5] (s. 3).

Övüngäylär sendä sövüklüläriŋ atıŋa seniŋ, [13] zerä alğışlasarsen sen **toğru**nu, (5v)[12] (s. 9).

Tügällängäy yamanlıχlar üsnä yazıχlılarnıŋ, da oŋargaysen **toğru**ga. Xaysı ki tergär yüräkni da bövräklärni, Teŋri **toğru**, könüdir [11] boluşluχu maŋa Teŋriniŋ, ki χutχarır alarnı, ki **toğru**durlar yürägläri bilä [12] Teŋri yarğuçı

toġru küçlü da uzun esli, χaysı ki yebermäs öçäşmäχin kendiniŋ här kez (7r)[10] (s. 11).

Hadirlädilär / Hadir ettilär oχların sadaχları da / sadaχlarında atmaga / salma χaraŋġuda / χaramġuluχta alar üsnä / alarga, ki / kimlär ki **toġru**dırlar / **toġru**durlar yüräkläri bilä (13r / 11v)[2] (s. 16/17).

Artarlıχı Eyämiziniŋ **toġru**dur, da färahlatır yüräkni, (27v)[9] (s. 36).

Yarġusu Eyäm(22v)ıznıŋ könüdür, da **toġru**dur ol (22r)[10] (s. 37).

Biy, yarlıġamaχınŋa körä tatlılıχıŋ üçün seniŋ, [8] ki tatlı da **toġru**sen, Biy (36r)[7] (s. 46).

Artarlar, Biygä, maχtanıŋız, barçaŋız, ki **toġru**siz yüräkläriŋiz bilä (47v)[11] (s. 58).

Toġrularga tiyişlidir alġış, … [4] **Doġru**dur sımarlaganı Eyämiziniŋ (48r)[1] (s. 60).

Sarnadılar **toġru**lar Biygä, da Bit işitti alarga, ki opranıptırlar yüräkläri bilä … [20] Köp tarlıχtır **toġru**larga, barçadan χutχarır alarnı Biy, (39r)[18] (s. 63).

Baχar yazıχlı **toġru**ga da klär öldürmä anı, (46v)[32] (s. 77).

Sövdi yamanlıχnı, ne ki yaχşılıχnı, töräsizlikni, ne ki sözläri **toġru** (85r)[5] (s. 104).

Ol yedirir seni da bermäs meŋilik seskänmäχlıχ **toġru**ga (69r)[23] (s. 111).

Färah bolgay **toġru** Biygä da umsangay aŋar, anıŋ bilä ögüngäylär barçası, χaysıları ki **toġru**durlar yüräkläri bilä (81r)[11] (s. 129).

Xaçan sahat algaymen **toġru** yarġu etkäymen (127v)[3] (s. 156).

Zerä sen, Biy, tatlı da **toġru**sen, (148r)[5] (s. 180).

Aytmaga: “**Toġru**dur Biy Teŋrimiz bizim, (162v)[16] (s. 198).

Yarıχ saçtı artarlarga, **toġru**larga yüräkläri bilä boldu färahlik (168v)[11] (s. 204).

Tapungaymen saŋa, Biy, tögäräk yüräkim bilä menim, sağışı bilä **toġru**larnıŋ joġovurtta (198r)[1] (s. 238).

Aχtı χaraŋğuluχta yarıχ **toġru**larga, (199r)[4] (s. 240).

Bildim, Biy, ki könülük bilädir yarğuŋ seniŋ, **toġru** aşaχlattıŋ meni (213r)[75] (s. 256).

Artarsen sen, Biy, da **toġru**dur yarğuŋ seniŋ (218v)[137] (s. 262).

Yaχşı etär Biy yaχşılarga, da alarga ki **toġru**durlar yürägläri bilä (228r)[4] (s. 274).

Toġru iş bolgay alğışım menim, … [5] Ögütlägäy meni **toġru** yarlığamaχ bilä (192v)[2] (s. 293).

Canıŋ seniŋ yaχşı yol körgüzgäy maŋa **toġru** yergä (246r)[10] (s. 294).

Toġrudır Biy barça işlärindä kendiniŋ (197v)[13] (s. 299).

Toġrudur Biy barça yollarında kendiniŋ (197v)[17] (s. 301).

Hali barça χaysı ki ettiŋ da neni yeberdiŋ üstümüzgä bizim, **toġru** yarğu bilä ettiŋ (203v)[31] (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

US toġru “pravilno; *cp*. toġuru” (s. 297) ; toġrı “pravilno; *cp*. toġru” (s. 297).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB toġru “doğru” (s. 457).

Şireni çıḳarda körüp saḳlasa

*Angar **toġru** yolda elig tegmese (2550) (s. 268).*

HAREZM TÜRKÇESİ

ME doġru “doğru, iyi” (s. 115).

*Ṗurtardı **doġru** sėzig ėltdi ŋayıṛnı, sęzdi anıng içinde ŋayıṛnı, bildi anıng içinde ŋayıṛnı inige kirdi ıwuḳ (172/1) (s. 66).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC toġru [togru]. *Cf*. tuvra. “ gerade, ‘rectus’ ” (s. 247).

GT toġrı “doğru” (s. 377).

*Ol durur ḥażretke **toġrı** kitken ir (9/7) (s. 4).*

*Sulṭān ol vezīrden melūl bolup ayttı munung yalġan sözi sening **toġrı** sözüngden (18/1) yaŋşıraḳ turur (17/12-13) (s. 8).*

*İlāhī bu ḳarı miskīn ḳulungnı, bağışla körgüzüp **toġrı** yolungnı (161/4) (s. 80).*

İM toġru “doğru, gerçek” (s. 608).

*Başladım uluġ Tengri atı birle, ḳamuġ ʿālamġa rızḳ birgen Tengri, ŋāliṣ mü’minlerni yarlıḳaġan Tengri, cemʿ ögmeklik ol Tengrige kim, köndergen turur tüz yolġa taḳı **toġru** yolġa, kim ol saḳlaġan turur yazuḳdan taḳı yawuzluḳdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

***Toġru** meẕheb anıng içinde ol turur kim, kaçan kim Tengri Teʿālā ṭāʿat ḳılmaḳ birle ḥükm ḳılsa ḳulġa ḳarşu tapġay anı cehd ḳılmaḳ birle taḳı iŋlāṣ birle ançaġa tigrü kim Tengri Teʿālā aġırlaġay anı tevfīḳ birmek birle (32a/4-5) (s. 164).*

KF doġrı “doğru *bak*. doğru” (s. 971); doğru “doğru *bak*. doğrı” (s. 971)

*Anuŋ içün kim ol daʿvī olınġan kişi ıḳrār idicek bildük kim ol daʿvī idgen kişinüŋ sözi **doġru** ıduḳını (4a/77-78-79) (s. 10).*

*Kişige ḥalāl degüldür fetvā yazmaḳlıḳ illā meger kim ol kişinüŋ **doġru** yazduḳı köpirek olġay egri yazduḳından (175a/7-8-9) (s. 406).*

Kİ toğru “1) düzeltilmiş, düz, eğri olmıyan; 2) sözünde sadık, doğru olan” (s. 104).

KM doġrı “*bk*. doğru” (s. 46) ; doğru “doğru” (s. 46).

*Eyitdi faḳīh Leyṣ Atası Tañrı raḥmet ḳılsun añа bil ḥaḳ namāz farżdur durmaḳdur **doġrı** yoldur (1b/5-6) (s. 1).*

*Söz kesildi andan bil ḥaḳ sünnet iki dürlüdür bir sünnet işlemek **doġru** yoldur terk eylemek azḳunluḳdur benklemek kibi (39a/1) ḳāmet kibi vitr kibi irte sünneti kibi ẓuhr sünneti kibi (38b/5-6) (s. 24-25).*

TT ṭoğru “doğru, düz” (s. 147).

TZ toġrı (*Türkmence*) “doğru. *Bk*: torı, tura” (s. 260) ; torı “doğru. *Bk*: toġrı (*Türkmence*)” (s. 262) ; tura “doğru. *Bk*: toġrı (*Türkmence*)” (s. 264).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD toġrı “doğru, dürüst” (s. 431).

*Gerçi ẓāhirde **toġrı** diktür nefs*

Cisming öyide oġrı diktür nefs (129/53) (s. 206).

DG toġrı “straight” (s. 389).

*Qāmatıngnıng mihrini, ey **toġrı** boyluġ mahvaşim,*

Saqlaġum dur tā dam-ī maḥşar alif teg cān ara (19/2) (s. 31).

LD toġrı “doğru” (s. 676).

Ol serv kim ḳuyaş durur barı meyvesi

*Ger **toġrı** sorsang uşbu ḳad-ı müstaḳīm irür (614) (s. 67).*

*Közüng köp ilni iltür **toġrı** yoldın*

Sening devrüngde bolġay azmaġan az (800) (s. 88).

SD toġrı “doğru, düzgün” (s. 587).

Niçe ḳılġay köngül mülkin esīr ol türk-i ġāret-ger

*Boyı **toġrı**, ḳaşı egri, közi oġrı, sözi şekker (222) (s. 146).*

ŞHD toġrı “doğru, *krş*. toġru” (s. 645) ; toġru “doğru, *krş*. toġrı” (s. 645).

*Zāhiding sözi bile tüz **toġrı** yoldın çıkmasam*

Bar durur meyḫāne yolunda kilişim barışım (103b/6-7) (s. 189).

ʿĀşıḳ-min ü ḥabīb-sin sindin neler körer-min

*Sözle sözüngni **toġrı** yoḳsa neler sorar-min (116/6-7) (s. 206).*

Ġalaṭ birle yüritürler yolungda sūfī vü mollā

*Ḫaber bir manga **toġru**ngdın mining nām u nişānım-sin (113a/10-11) (s. 202).*

YED toġrı “doğru” (s. 448).

*Ḳahrı ile **toġrı** eylepdür tüfengi köksüme (328/3) (s. 320).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK doġrı *bk*. doğru (s. 433); doğru “doğru, gerçek, hak” (s. 433); ṭoġrı *bk*. ṭoğru (s. 734); ṭoğru “doğru” (s. 734).

*Kendü nefslerine nuṣret ėdemezler daḫı eger ḳıġırsaŋ anları **doġrı** yola işitmezler daḫı görürsin anları baḳarlar saŋa likin gözleri görmez (180b/6-7) (s. 96).*

*Taŋrı Taʿālā işidicidür göricidür ey īmān getüren kişiler oluŋuz **doġru**lar (98b/5-6) (s. 55).*

*İşbu yolum yaʿnī tevḥīd **doġru**dur pes uyuŋuz aŋa (149b/7) (s. 81).*

***Doġru** yola ey ḳavmümüz icābet ėdüŋ Taŋrı yolına daʿvet ėden kimseye daḫı aŋa inanıŋuz günāhlaruŋuz bağışlar ve sizi ḳurtarur ulu ʿaẕābdan (546a/1-2) (s. 276).*

*Oldur ḥaḳ dīn ve **ṭoġrı** dīn lākin çok kişiler anı bilmezler (252b/4-5) (s. 132).*

*Eyit bu benüm yolum **ṭoġru**dur daʿvet ėderin ḫalḳı Allāh yolına (261a/1) (s. 136).*

KT doğru : → toğru (s. 160) ; toğru, doğru “1. doğru, hak, yalan ve yanlış olmayan; 2. doğru, sadık, yalancı olmayan; 3. doğru, müstakim, hak; 4. hileli ve bozuk olmayan; 5. dik, dimdik; 6. doğru olan, gerçek” (s. 574-575-576-577).

*Eyit: “Bayık ben, yol gösterdi bana Çalabum, yol dapa **toğru**; din **toğru**; milleti İbrâhîm’ün, müsülmen-iken, dakı olmadı müşriklerden.” (6/161) (s. 110).*

*İy anlar kim îman getürdiler! Korkun Tañrı’dan, dakı eyidün söz **toğru** (33/70) (s. 345).*

*Dakı ol iki, meded irmek dilerler Tañrı’dan: “Katı azâbun! İnan! Bayık Tañrı vaʿdası **toğru**dur.” (46/17) (s. 415).*

*Bir nicesi Kitâb ehli’nün, bir bölük cemaʿatdur yaʿnî Abdullâh bin Selâm, yaranları-y-ıla, **doğru** -yâ namazda durıcı- (3/113) (s. 48).*

*Şol, cezâ virdük anlara zulumlarından ötürü; dakı biz **toğru**laruz yaʿnî habar virdügümüzde (6/146) (s. 109).*

*“İy Çalabumuz! Egme göñüllerümüzi, andan soñra kim **toğru** yol gösterdün bize. Dakı bağışla bize katundan rahmat; bayık sen bağışlayıcısañ…” (3/8) (s. 38).*

*Dakı tamâm eylenüz ölçegi, kaçan ölçdünüz; dakı dartun, terâzu-y-ıla **doğru** (17/35) (s. 221).*

*Yâ ol kim yürir, yüzin koyu düşici-y-iken yüzi üzere, **toğru** yol dutıcırak mıdur, yâ ol kim yürir **toğru**, yol üzere **toğru**? (67/22) (s. 480).*

*Pes kim zâlımırakdur andan kim yalan söyledi Tanrı üzere, dakı yalan duttı **toğru**yu yaʿnî Kur’ân’ı, ol vakt kim geldi ana? (39/32) (s. 379).*

toġru bol — : Doğru / dürüst olmak

Biz turduχ da **toġru bol**duχ (29r / 23r)[9] (s. 36/37).

Yazıχsız yürüdüm da **toġru bol**dum (96v)[5] (s. 120).

Toġru bolsun alġışım menim (243r)[2] (s. 292).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM toġru bol — (s. 608).

*Ve eger ayıtsa: eger bolsa ol nerse kim Nebīler ayıttı ḥaḳ bolsa taḳı **toġru bol**sa tise kāfir bolur (18b/3-4) (s. 157).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT toğru ol — "1. doğru olmak, doğrulukla hareket etmek; 2. doğrulmak" (s. 575).

*Şunlar anlardur kim **toğru ol**dılar; dakı şunlar sakınıcılardur (2/177) (s. 20).*

*Pes niçe kim **toğru ol**alar size, **toğru ol**un anlara (9/7) (s. 140).*

*"Pes kaçan kim **toğru ol**dun, sen dakı ol kim senün-iledür, gemi üzere eyit: «Sipas Tañrı'nundur, Ol kim kurtardı bizi, zâlım kavumlardan»." (23/28) (s. 274).*

*Ögretdi ana, katı kuvvatlu yaʿnî Cebreyil, kuvvat issi; pes **toğru ol**dı yaʿnî Cebreyil, gendü sûratında (53/5-6) (s. 437).*

toġru et — : Doğru / dürüst etmek

Biy, yol körgüz maŋa artarlıχıŋa seniŋ, duşmanlarım üçün, **toġru et** alnıma menim yoluŋnu seniŋ (4v)[8] (s. 6).

Yarġu et maŋa, Teŋri, da **toġru et** maŋa törämdä menim (54r)[1] (s. 87).

Millät yaman da açıtuçı millät, ki **toġru et**mädi yüräkin kensiniŋ (132v)[8] (s. 162).

İşin χolumuznuŋ bizim **toġru et** bizgä, (159v)[17] (s. 194).

Yolumnu menim **toġru et** maŋa sözüŋä körä, (218r)[133] (s. 262).

toġrulan — : Doğru yola girmek [= könül —]

Kirmägin yarġuga χuluŋ bilä seniŋ, zerä **toġrulan**mas alnıŋa seniŋ barça tirilär (194r)[2] (s. 295).

toġrulat — : Doğrulatmak, doğru hâle getirmek [= aruvlat —]

Ayttım heç yergädän: alaysa, **toġrulat**ıyım yüräkimni menim, (97r)[13] (s. 153).

toġrulıχ / toġruluχ / toġruluk : Doğruluk, dürüstlük; adalet [= artarlıχ, könülük]

Teŋri, **toġruluχ**uŋa körä tarlıχtan maŋa avlaχ ettiŋ, … [6] Sunuŋuz χurbanın **toġruluχ**nuŋ (3v)[2] (s. 5).

Biy, yol körgüz maŋa **toġruluχ**uŋa seniŋ duşmanlarım üçün menim, (5r)[8] (s. 7).

Tapunıyım Eyämizgä **toġruluχ**una körä anıŋ, (7v)[18] (s. 11).

Olturduŋ olturġuçka yarġuçı / töräçisi **toġruluχ**tan / **toġruluk**nuŋ (9v / 8v)[5] (s. 12/13).

Kensi / Kendi yarġu etiyir / yarġular dünyägä / dünyäni **toġruluχ** bilä, (9v / 8v)[9] (s. 12/13).

Artardır / Toġrudur Biy, artarlıχnı / **toġruluχ**nu sövär, **toġruluχ**nu körär / körärlär yüzläri anıŋ (13v / 11v)[7] (s. 18/19).

Men **toġruluχ** bilä körüniyim yüzüŋä seniŋ, (16r)[15] (s. 25).

Tölägäy maŋa Biy **toġruluχ**uma körä menim, (17v)[21] (s. 27).

Toġruluχu Eyämiziŋ tüzdür, da färah etär yüräkni, (22r)[9] (s. 37).

Aytıyım Eyämizgä cins, [32] ki kelsär, aytkaylar **toġruluχ**nu joġovurtka, ki toġmalıdır, ki etti Biy (26v)[31] (s. 43).

Ayaχım turgay **toġruluχ**tan, (38r)[12] (s. 48).

Biy, umsandım, uyalmıyım meŋilik, **toġruluχ**uŋda seniŋ χutχar meni da abra meni (33v)[2] (s. 55).

Sövüŋüz Biyni, barça ariläri anıŋ, zerä **toġruluχ**nu izdär Biy (46r)[24] (s. 58).

Barça yolları anıŋ **toġrulıχ** bilä dir (56v)[4] (s. 68).

Sövünçlüklätiyim **toġruluχ**uŋnu seniŋ yihövdä ulu, (51r)[10] (s. 83).

Ol vaχtta biyansarsen χurbaŋa **toġruluχ**nuŋ, (65r)[21] (s. 105).

Aridir dacarıŋ seniŋ tamaşası **toġruluχ** bilä (81v)[5] (s. 129).

Färah bolsunlar da sövünsünlär millätlär, zerä sen yarġularsen joġovurtnu **toġruluχ**ka, (107v)[5] (s. 132).

Toġruluχuna körä anıŋ klämädilär barma (132v)[10] (s. 162).

Buyruχtur bu Israjelgä, da **toġruluχ**tur Teŋrisiniŋ Jagopnuŋ (142r)[5] (s. 172).

Artarlıχ da **toġruluχ** toχtalıptır olturġuçuŋa seniŋ, (152v)[15] (s. 186).

Övräniŋiz **toġruluχ**nu, turganlar yerdä (156r)[9] (s. 190).

Aytkay kök **toġruluχ**un anıŋ, (132v)[6] (s. 205).

Toġruluχu anıŋ oġuldan oġulga dirä (175v)[18] (s. 214).

İnamlıdır barça buyruχları anıŋ, [8] toχtalıptır meŋi meŋilik, etiliptir könülük bilä da **toġruluχ** bilä (157r)[7] (s. 241).

Açıŋız maŋa eşikni **toġruluχ**nıŋ, (162v)[19] (s. 249).

Tapunıyım saŋa, Biy, **toġruluχ**uŋa yüräkimniŋ menim, neçik umsandım könülükünä **toġruluχ**uŋnuŋ seniŋ (164r)[7] (s. 251).

Toġruluχ bilä dir tanıχlıχıŋ seniŋ, (174v)[144] (s. 263).

Aχtırgay erinlärim menim alġışıŋnı seniŋ, χaçan övrätsäŋ maŋa **toġruluχ**uŋnu seniŋ (175r)[171] (s. 267).

Babasların seniŋ kiygäylär **toġruluχ**uŋnu, (184r)[9] (s. 279).

Aytar sözün kendiniŋ Jagopka, **toġruluχ**nu da könülükün Israjelgä (200r)[8/19] (s. 303).

Töräni **toġruluχ**nuŋ yeberdiŋ üstümüzgä bizim, (203r?)[28] (s. 312).

Tapunma any arilik bilä da **toġruluχ** bilä alnına anıŋ barça künlärinä tirlikimizniŋ bizim (207v)[75] (s. 316).

HAREZM TÜRKÇESİ

ME doġruluḳ “doğruluk” (s. 115).

*Erklig boldı nėrse üze ḳandı sụwdın könüldi egri, düz boldı **doġruluḳ**, düzlük ol yạratığı tüz kişi anlar bir ḳurlu kişiler, anlar bạrābạrlar kėndüsi uçun sögülme ḳıldı er dolġandı, sarmandı (154/1-2-3-4) (s. 62).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC toġruluq [cogruluc (*st*. t-)] “richtigkeit” (s. 247).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK doġrulıḳ “doğruluk” (s. 433).

*Yıġınmasun ṭanuḳlar ḳaçan isteseler ṭanuḳlıġiçün daḫı yürek tar olmaŋuz yazmaḳdan ḥaḳları az olsa yā çoḳ olsa daḫı müddet tamām olunca oldur **doġrulıḳ** Taŋrı Taʿālā ḳatında (47a/4-5) (s. 27).*

*Yürekler acıdıcı ʿaẕāb görmeyince Taŋrı Taʿālā eyitdi duʿāŋuz ḳabūl oldı pes **doġrulıḳ** üstine duruŋuz (228b/3-4) (s. 119).*

KT toğrulık “1. doğruluk, sadakat; 2. doğru olan, hak” (s. 577).

*Dakı anlar kim isterler mükâteb olmaklık, anlardan kim mâlik oldı ellerünüz; mükâteb eylen anları, eger bilürsenüz anlarda **toğrulık** -yâ mal- (24/33) (s. 284).*

*Şunlar anlardur kim kabûl eylerüz anlardan, görklüregin işledüklerinün, dakı geçerüz yavuzlıklarından; uçmak isleri arasında. **Toğrulık** vaʿdası, ol kim oldılar vaʿda olınurlar (46/16) (s. 414).*

*Dakı Tanrı üzeredür yolun **toğruluğ**ı yaʿnî İslâm yolını rûşan eylemek. Dakı andan yaʿnî ol yoldan bir nicesi, egri yoldur (16/9) (s. 206).*

*Pes ol vakt kim geldi anlara **toğrulığ**-ıla, bizüm katumuzdan; eyittiler: “Depelen oğlanlarını, anlarun kim îman getürdiler anun-ıla, dakı diri kon kızlarını anlarun.” (40/25) (s. 385).*

toġrusuz : Doğrusuz, doğru / dürüst olmayan

Teŋrim menim, χutχar meni χolundan yazıχlınıŋ, χolundan töräsiziŋ da **toġrusuz**nuŋ (91r)[4] (s. 142).

toġunç : Doğmuş / dünyaya gelmiş olan, insanoğlu

Yazıχlanırbiz, da dügül aŋar yazıχnıŋ, **toġunç**lar bularganlar da buzulganlar (56v)[5] (s. 70).

Toġunçları yeriŋ da oğlanları adamnıŋ, birgä ululer da kiçilär (78v)[3] (s. 96).

Soŋgugi **toġunç**tan yöpsündü anı (138r)[71] (s. 168).

toġur — : Doğurmak

Biy ayttı maŋa: “Oğlum menim sensen, da men bu kün / bügün **toġur**dum seni (2r)[7] (s. 2/3).

Saldıŋ Biyni, ki **toġur**du seni, (58v)[18] (s. 72).

Toğurmagan **toġur**dı 7, da köp toğurgan eksildi toğurmaχtan (121r)[5] (s. 148).

Toġurduχ inçχamaχ bilä cannı χutχarmaχıŋdan seniŋ (157v)[18] (s. 192).

Biy, neçik men bundan soŋra oğlanlar **toġur**gaymen, ki aytkaylar artarlıχıŋnı, (188v)[19] (s. 228).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY togur — (s. 723).

*Yene togdaçı nomlar yme yok kurug tözlüg üçün anın ökünmek yalbarmaklıg kşantı kılmaklıg arıgda arıg süzük suv üze yumakdın arıtınmakdın ötrü (146/1-2) kin keligme üdlerte ikileyü tepretgeli **togur**galı umaz (145/19-20-21-22-23) (s. 125).*

*Bo montag bultukmaksız üçün ötrü ol tözünler kutluglar alku amrılmış turulmış nomlar içinte örügin amılın ornanıp bo örügin amılın ornanmakda tayaklıgın ötrü tolp kamag edgü edremlerig edgü yıltızlarıg barçanı tüzü tüketi öritgeli **togur**galı uyurlar (205/2-3-4-5-6-7-8) (s. 147).*

MS toğur — “doğurmak” (s. 479).

*Yirde saçmış uruġ evin angilki uġutlayur .. ançulayu yime ögnüng ḳangnıng krallıġ bir içinte kirmiş köngül .. at öngüg **toġur**ur (42/10-11-12-13) (s. 95-96).*

*Ang kin **toġur**mış anasın (ölürgeli) (saḳın)tı (58/26-27) (s. 116).*

US toğur (v) “rodit” (s. 297).

Üİ toğur — “doğurmak” (s. 187).

*Bo savıġ **toġur**ur turġurur tip karik sözl(e)r (117a/13-14) (s. 54).*

*Ḳayu nomnung basuṭçısı eksük bolmaḳ üze toġmasar bululur bir 'engeyü nom tıdıp bo basuṭçısı eksük nomuġ. Kim **toġur**ur üçin kelmedük üdte toġmadaçı nomta aṭamış ol bilmetin öçmek tip. : astiramati baḫşı sözl(e)r (121b/6-7-8-9) (s. 59).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT togur — “doğurmak” (s. 633).

*Uragut ogul **togur**dı (II, 80/8).*

IKT toġur — “to bear, give birth, beget” (s. 291).

*Ayurlar **toġurdı** Tangrı (37/152) (s. 291).*

*Anaları ärmäz olar magar ol uraġutlar **toġur**dı olarnı (58/2) (s. 291).*

KB toġur — “doğurmak” (s. 457).

Ḳarangḳuda erdim yaruttı tünüm

*Tünerikte erdim **toġur**dı künüm (383) (s. 53).*

Olarda birisi küḍenke aş ol

*Ya sünnẹt aşı ya **toġur**sa oġul (4575) (s. 459).*

KSK tuġur — “doğurmak” (s. 613).

*Analar ämüzsünlär oġlanlarını ekki yıl tükäl kim tiläsä kim tükäl ḳılmaḳ ämüzmäkni. **Tuġur**mış üzä aŋar rūzīläri käḏgüläri eḏgülük birlä (2/233) (s. 26).*

*Aydı ay ḳatıġlıḳa **tuġr**ur mu män män ḳurtġa män bu begim pīr turur (11/72) (s. 163).*

KTS toġur — “doğurmak” (s. 269).

*ʿİmran äwlüki saḳındı kim oġul **toġur**ġayman teb; ḳaçan ḳız **toġur**dı ärsä ötündi… (17/9) (s. 269).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tuġur — “doğurmak” (s. 647).

*Anı işitdi ẹrse yüklüg ẖatunlarnı yoḳlap ḳayu ẖatun oġlan **tuġur**sa öltürtdi, ḳız tuġsa ḳoḍdı (38r/3-4) (s. 53).*

*Ẕü’l-ʿarş aydı: yėtmiş yıl boldı men Zühre yulduzġa tapunurmen (46v/1-2-3) ulaşı bu saḳınçdamen; bu eḍiz kökni tirgüksiz kim tutar, yaġız yėrni suw üze kim saḳlayur, yulduzlarnı kim **tuġur**ur kim baturur, kündüzni kim iletür, tünni kim keltürür, bu işlerni ḳamuġ senin teŋriŋ ḳılur ẹrmiş (46r/21) (s. 64).*

ME doġur — “doğurmak” (s. 115) ; togur — “a) doğurmak, b) doğdurmak” (s. 188).

*Üzüm köyülmiş üzüm dömderü **doġur**dı tişi oġlannı, tạban oġlan **toġur**dı tişi dömderü doġurulmış oġlan yaḳīn bildi işni, dölendi işge (44/3-4) (s. 39).*

*Yaturdı anı üzele kẹtürdi anı anıng üze, ẖạbạrlıġ ḳıldı anı nėrse üze **tọġur**dı Tạngrı künni (20/8) (s. 34).*

NF tug(u)r — “doğurmak; doğmak; doğurtmak” (s. 432).

*H̱adīca ẖātun raẓhā Peyġāmbardın sekkiz oġlan **tuġur**dı: törti erkek taqı törti qız erdi (5/1) (s. 3).*

H̱ōca aydı: Ey ṭabīb, siz aymış erdingiz kim qırqınç kün öler tėp, uşbu kün qırqınç kün turur taqı bu ẖatunum ölmedin turur, tėp aydı erse, ṭabīb aydı: Ey ẖōca, sen bu ẖatundın oġlan tuġurmaq tileyür-sen taqı kördüm kim bu ẖatunung ingen laḥmānī turur, taqı ol oġlan yatġan yer aġzı yaġ birle tolup turur, men endīşe qıldım kim bu ẖatunqa ölüm birle qorqutayın, bolġay

*kim ol ölüm qorqıġından raḫm içindeki yaġ sızġay taqı ol raḫm ḫālī bolġay, andın song oġlan **tuġur**ġay, tėp ḥīle qılıp andaġ aydım: yoq erse, ādemīning ölümini Tangrıdın öngin kimerse bilmes (234/2-3-4-5-6-7) (s. 161).*

*Tegme bir **tuġur**mışda ėkiz oġlan **tuġr**ur erdi (337/3) (s. 234).*

TQK toġur — “doğurmak” (s. 157).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC toġur—, tuvur—, -ur [togur—, togir—; tuur, tuurur, tuurur (*sonst*.). *Vor vokal* tuvr—: tuvrup] “ gebären, ‘gignere’ ” (s. 248).

GT toġur — “doğurmak” (s. 377).

*Yılan tapsa idi yaḫşı ol oġlannı **toġur**ġunça (291/3) (s. 145).*

İM toġur — “Doğurmak” (s. 608).

*Eger aytılsa: rāstı ol kerāmet Meryemning degül irdi bel kim ol kerāmet Īsā’nıng irdi tip anıng üçün kim Meryem **toġur**dı Īsā’nı oşol sāʿat içinde (47a/1-2) (s. 173).*

KF doġur — “doğurmak” (s. 971).

*Mükāteb kişi daḫı ḫōcāsından oġlan **doġur**ġan ḳırnaḳ ḳaçan uġurluḳ idseler elleri kesilürler (265a/14-15) (s. 583).*

KM doġur — “doğurmak” (s. 46).

*Ḳaysı müsülmān ebcidür eger ödese farīża ḳabūl olmaz andan eyit ḫāyıż ebci daḫı oġlan **doġur**ḳan (41a/2-3) (s. 26).*

TT ṭoġur — “doğurmak” (s. 147).

TZ togur — “doğurmak. *Bk*: tovur —” (s. 260); tovur — “doğurmak. *Bk*: togur —” (s. 262).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD toġur — “doğurmak” (s. 676).

Tört ümm ü yetti ābāʾ bir sening tigni yana

***Toġr**uban ulġaytmaydur bu acunnung dāyesi (1863) (s. 202).*

SD togur — “doğurmak” (s. 587).

Tört üm ü yitti atadın bir sening tigni yana

***Toġr**up ulġatmadı hergiz bu ajunnung dāyesi (540) (s. 232).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK doġur — “doğurmak, dünyaya getirmek” (s. 434).

*Pes ol vaḳt kim **doġur**dı anı eyitdi ey Çalab’um ben bunu dişi **doġur**dum daḫı Taŋrı Taʿālā bilür ol ne **doġur**dısa (53a/2-3) (s. 30).*

*Eger yüklü olsalar nafaḳa eyleŋüz anlara anlar **doġur**ınca (602b/6) (s. 305).*

KT doğur — : → toğur — (s. 160) ; toğur —, doğur — “1. doğurmak, 2. çocuk yapmak, çocuk sahibi olmak” (s. 577).

*Pes ol vakt kim **doğur**dı anı; eyitti: “İy Çalabum! Bayık ben **doğur**dum anı dişi”; dakı Tanrı bilürirekdür anı kim **doğur**dı (3/36) (s. 40).*

*Dakı Tanrı yarattı sizi toprakdan; andan, oğlan olduğı sudan; andan, eyledi sizi irkeklü dişilü. Dakı götürmez karnında hiç dişi, ne dağı **toğur**ur, illâ bilmegi-ile anun (35/11) (s. 352).*

*Eyitti yaʿnî Sâra: Vâveyli! **Toğur**a mın ben, karı avrat iken yaʿnî toksan yaşar-ıdı; dakı uşbu erüm koca-y-iken yaʿnî yüz yigirmi yaşında-y-ıdı. Bayık uşbu, nesenedür tañ.” (11/72) (s. 173).*

toġurmaχ : Doğurma, doğum

Toġurmagan toġurdı 7, da köp toġurgan eksildi **toġurmaχ**tan (121r)[5] (s. 148).

Neçik inçχanganı ağırayaχlınıŋ, ki yetişiptir zamanası **toġurmaχ**ınıŋ da ağrıχından inçχangay (157r)[17] (s. 192).

HAREZM TÜRKÇESİ

NF tuġ(u)r –mak, tuġ(u)r –maḳḳa (s. 432).

*Ḫōca aydı: Ey ṭabīb, siz aymış erdingiz kim qırqınç kün öler tėp, uşbu kün qırqınç kün turur taqı bu ḫatunum ölmedin turur, tėp aydı erse, ṭabīb aydı: Ey ḫōca, sen bu ḫatundın oġlan **tuġurmaq** tileyür-sen taqı kördüm kim bu ḫatunung ingen laḥmānī turur, taqı ol oġlan yatġan yer aġzı yaġ birle tolup turur, men endīşe qıldım kim bu ḫatunqa ölüm birle qorqutayın, bolġay kim ol ölüm qorqıġından raḥm içindeki yaġ sızġay taqı ol raḥm ḫālī bolġay, andın song oġlan tuġurġay, tėp ḥīle qılıp andaġ aydım: yoq erse, ādemīning ölümini Tangrıdın öngin kimerse bilmes (234/2-3-4-5-6-7) (s. 161).*

*Andın song ṭabīb aytur: Ey ḫōca, ėmdi bu ḫatunung oġlan **tuġurmaq**qa ṣāliḥ boldı, raḥmı arıldı, ḫālī boldı, ol yaġlar cümle sızdı, arıldı (234/13-14) (s. 162).*

toχtatuçı : Sabitleştiren, sağlamlaştıran (Tanrı)

Biy [3] **toχtatuçı**m, umsam da χutχaruçım (19v)[2] (s. 24).

Söviyim seni, Biy, **toχtatuçı**m menim, (16r)[2] (s. 25).

törä : Din; dinî kaideler

Yoχsa **törä**sinä Eyämizniŋ dir erki anıŋ, da **törä**sinä anıŋ sağış etkäy ol kündüz u keçä, (1v)[2] (s. 2).

Töräsi Eyämizniŋ zadasızdır, (27v)[8] (s. 34).

Törälärindän kensiläriniŋ çıχkay suçlu, (195r)[7] (s. 236).

Töräsizlärni körälmädim, da (216v) **törä**ŋni seniŋ sövdüm (216r)[113] (s. 260).

Töräni toğruluχnuŋ yeberdiŋ üstümüzgä bizim, (203r?)[28] (s. 312).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY törü “sözlü yasa, töre; tören, merasim” (s. 177-178).

*K(a)ñ(ı)m k(a)g(a)n (a)nça il(i)g (KT D16) **törü**g k(a)zg(a)n(ı)p uça b(a)rm(ı)ş (KT D15) (s. 28).*

*M(e)n [t]ürg(i)ş k(a)g(a)nka kıız(ı)m[(i) n……..] (e)rt(i)ñü ul(u)g **törü**n (a)lı birt(i)m (BK K9) (s. 46).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY törü (s. 732).

*Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yıgıt sıgıt kılı[p ölügüg] semeklegeli ….. [iltmezken] üç kün ertip ba[rtı törtünç] kün tangda erte ört ….. turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamag kası kadaşı başlap kim ol **törü**de yıgılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korkup belinglep ırak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).*

*Kirtü ogul .. birök kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmışın .. nomsuz törüsüz kılınçıg .. raçaşast(ı)r **törü**sinçe .. kavırmış k(e)rgek yazuklap .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

İKP törü; TWYRW “kurumlar, alışkanlıklar, gelenekler, yasa, kamu düzeni” (s. 224).

*Täŋrim elig **törü**g aġı barım tutar aġı barım alqınsar el **törü** näçük tutar biz (IX.1.-2.-3.-4.) (s. 15).*

*Ol ödün tegin inçä tep .. yarlıġqadı bu yertinçü **törü**si antaġ ol amraq yemä adrılur seβig yemä säşilür tep tedi (LXXVIII.2.-3.-4.-5.-6.) (s. 49).*

MS törü “âdet, teâmül; kanun” (s. 482).

*Sen taluy ögüz ḳıdığınga … suv uluş balıḳlarıġ nomça **tö(rü**çe) ötleyü erigleyü tutġıl (47/3-4-5) (s. 100).*

*Burḳan ḳutı kim ḳop … ḳamaġ ayıġ yavlaḳ **törü**lerig yıdı yoḳı birle üzmelemiş bolur (48/16-17-18) (s. 102).*

SUK törü “gesetz, gewohnheitsrecht” (s. 293).

US törü “obıçay, pravilo” (s. 298).

Üİ törü “töre, kanun, kaide, usûl” (s. 188).

*Ançulayu oḳ adın yoll(a)rnıng adın nomta ulatıl(a)rta ḳılġuluḳ **törü**si yme antaġ oḳ (124b/13-14) (s. 63).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT törü “düzen, nizam, görenek, âdet” (s. 647).

Endik kişi ?

*Él **törü** yétilsün*

Toklu böri yétilsün

Kadghu yeme sawılsun (I, 106/8-9-10-11).

*Küç éldin kirse **törü** tünlükten çıkar (II, 18/1-2).*

KB törü “töre, kanun, nizam” (s. 462-463).

Ol ilning bügüsi ḥąkimi turup

*At urmış ol ilning **törü**çe körüp (B 27) (s. 6).*

İlig aydı tengri bu künde naru

*Manga birsü tęvfiḳ ḳılayın **törü** (6273) (s. 621).*

KTS törä “yasa, âdet” (s. 273).

*Bu **törä** ançadın bärü kälmiş turur (29/20) (s. 273).*

***Törä**läri anlarıñ andaġ ärdi kim bayram kälsä uluġ kiçig barça yazıġa çıḳar ärdilär (38/20) (s. 273).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE töre “töre, adet, gelenek” (s. 644).

*Uy tewe ḳoylar boġuzlap tā ḳıyāmetġa tęgi, bu ḳonuḳ tutmaḳ **töre**si ḫalḳġa ḳoḍ[ġan İbrahīm] (37v/14) (s. 52).*

*Yūsuf aydı: biziŋ **töre**mizde oġrınıŋ ęlin kęsmek, berge urmaḳ, māl almaḳ turur. Olar aydılar: biziŋ yolımızça ḥükm ḳılsaŋ ęrkiŋ bar, öz **töre**ŋçe hem ḥükm ḳılsaŋ ęrkiŋ bar (97r/19-20) (s. 136).*

ME döre “töre” (s. 116) ; töre “töre, usûl, gelenek” (s. 190).

*Düş kördi dükedi oḳıdı Ḳur’ānnı (6) kęrişdiler, ḫuşūmęt ḳılıştılar dörelendi **döre**ni, yęrince ḳıldı **döre**ni, nişānınca yörüdü (141/5) (s. 60).*

*Süzük ḳıldı Tąngrıġa ḳulÏuḳ **töre**sin öre durġuzdı anga (17/6) (s. 34).*

*Oŋşatdı kęndü özin anga, oŋşadı anga, męngzedi anga dīn **töre**sin biliglü boldı dangsuḳladı, tangladı, mīzaḥ ḳıldı (181/6) (s. 69).*

NF töre “töre, adet” (s. 431).

*Ve eger ī̇mān keltürmesengiz, yıldın yılqa māl bėring, taqı bizlerke boy bėring duşmanlıqnı köngüldin çıqarıng taqı öz **töre**ngiz tutung (11/16-17) (s. 80).*

*Ve eger qabūl qılmasalar, ayġıl kim: Bizke yıllıq māl bėring taqı ol **töre**ngiz üze turung (139/8-9) (s. 98).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC töre [tora, toura / *von deutscher hand in* tøra verb.; tórα, tøra] “sitte, gebrauch” (s. 251).

İM töre “1. kadınların aybaşı; 2. örf, adet” (s. 609).

*Taḳı aytıldı: bizim **töre**mizde antda tutulmas namāzdan özge yirlerde andaġok (390a/5-6) (s. 398).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL türe “Âdet ve kanun manasınadır, amma imale okunsa adem boyunca düzülmiş kalkana derler ki cenk künlerinde ehl-i cenk anı önglerine dutup cenk iderler …” (s. 198).

törä bilüçi : Dini bilen, dindar

Bunuŋ üçün **törä bilüçi** etärsen yazıχlını, … [12] **Törä bilüçi** etär anı yoluna, χaysın ki biyandi (36r)[8] (s. 46).

Törä bilüçi et meni, Biy, yoluna seniŋ (40r)[11] (s. 50).

töräçi : Dinî kaideleri koyan (Tanrı)

Ettin yarġumnu menim da könülüknü olturduŋ olturġuçka **töräçi**si toġruluknuŋ (8v)[5] (s. 13).

töräsiz : Dinsiz

Olturġuçına **töräsiz**lärniŋ ol olturmadı (1r)[1] (s. 2).

Turmagaylar **töräsiz**lär / **Töräsiz**lär turmagaylar alnına sözüŋnüŋ seniŋ (4v)[5] (s. 6/7).

Barçası, kimlär ki tözärlär saŋa, uyalmagaylar, yoχsa uyalgaylar t**öräsiz**lär boşluχlarından kensiläriniŋ (35v)[3] (s. 44).

Töräsizlär arasına men kirmägäymen (37v)[4] (s. 48).

Aytır **töräsiz** yazıχ etmä yüräkinä kensiniŋ (55r)[2] (s. 66).

Töräsizlär sürülgäylär birdän, (62r)[28] (s. 76).

Saġındıŋ **töräsiz** esiŋä seniŋ, ki men saŋa oχşagaymen (82v)[21] (s. 102).

Paχıllandım men **töräsiz**lärgä eminlikinä yazıχlılarnıŋ, (122v)[3] (s. 150).

Teŋri, **töräsiz**lär turdular üstümä menim, (149r)[14] (s. 180).

Dağı da sınmıyırbiz, yoχsa sıngaylar **töräsiz**lärni yerniŋ (157v)[18] (s. 192).

Körgäylär toġrular da färah bolgaylar, barça **töräsiz** tıχkay aġzın (193r)[42] (s. 232).

Töräsizlärni körälmädim, (216r)[113] (s. 260).

Xoluna χannıŋ **töräsiz**niŋ da yamannıŋ barça yer(204r)gä çıχara berdiŋ bizni (203v)[32] (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY törüsüz (s. 732).

*Ol ança yıl ertginçe birk(e)ye yme **törüsüz** törü kıltukumın ömez m(e)n (547/44-45-46-47) (s. 294).*

Kirtü ogul .. birök kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmışın .. nomsuz ***törüsüz*** *kılınçıg .. raçaşast(ı)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgek yazuklap .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

MS törüsüz “usulsüz, kanunsuz” (s. 482).

Alķu türlüg törü … (aşı)lur ökliyürler .. nomsuz ***tö(rüsüz****) … (44/8-9) (s. 97).*

Kim ķayu tınlıġlar adın kişining birmeyük adın tavarın oġurlasarlar ***törüsüz****in küçeyü ķunup alsarlar … (83/52-53-54-55-56) (s. 154).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB törü – süz (s. 463).

Törü yoķ toķu yoķ yime ķılķ ķılınç

Törüsüz *tapuġçı yaramaz erinç (3739) (s. 376).*

Törüsüzlük ol bu törüçe yorı

Törüsüz *kişiler kişike ķorı (4603) (s. 462).*

töräsizlän — : Dinsizleşmek

Yazıχ ettıχ biz atalarımız bilä bizim, **töräsizlän**dıχ da yaŋıldıχ (183r)[6] (s. 222).

Töräsizländıχ, aşındıχ barça bolup sendän, (203v)[29] (s. 312).

töräsizlik : Dinsizlik

Biy Teŋrim, egär etsäm bunı, egär bolsa **töräsizlik**lär χoluma menim, (6v)[4] (s. 10).

Buzuldular da murdarlandılar **töräsizlik**läri bilä kensiläriniŋ / kendiläriniŋ (15r / 13r)[1] (s. 20/21).

Neçik ki / Neçik bilmägäylär / tanımagaylar barçası, kimlär ki / ki etärlär / χılınıyırlar **töräsizlik**ni (15v / 13r)[4] (s. 20/21).

Aχını / Oğlanları **töräsizlik**niŋ talaştırdı / muşχullattı meni (19v / 16r)[5] (s. 26/27).

Saχlanıyım / Saχt bolıyım **töräsizlik**imdän menim (21v / 17v)[24] (s. 28/29).

Xaysılarınıŋ ki χolları kensilәriniŋ **töräsizlik**tändir, (38r)[10] (s. 48).

Töräsizlik bilä yürügänlärinä körä tölä alarga (40v)[4] (s. 50).

Töräsizliklärimni yaşırmıyım sendän (46v)[5] (s. 58).

Sözläri ağzınıŋ anı **töräsizlik** da ustatlıχtır (55r)[4] (s. 68).

Töräsizlikimni aytıyım da χayğurıyım yazıχlarım üçün (69v)[19] (s. 78).

Sövdüŋ artarlıχnı da klämädiŋ **töräsizlik**ni (74r)[8] (s. 92).

Töräsizlik bilä başlandım, da yazıχ içinä toğurdı meni anam (83v)[7] (s. 102).

Kölägäsinä χanatlarıŋnıŋ umsangaymen keçkinçä **töräsizlik** (94r)[2] (s. 116).

Eksildilär tas boldular **töräsizlik**läri üçün, (124r)[19] (s. 152).

Ayttım **törä**(128r)**sizlik**lärgä, ki etmäŋiz **töräsizlik** (127v)[5] (s. 156).

Oğlu **töräsizlik**niŋ χıynamagay anı (153v)[23] (s. 186).

Tölägäy alarga Biy **töräsizlik**lärinä körä, (165r)[23] (s. 200).

Arttılar mendä **töräsizlik**lär öktämlärniŋ, (168r)[69] (s. 257).

Artarlar salmasınlar χolların kensilәriniŋ **töräsizlik**kä (228r)[3] (s. 274).

Arχamnı urdular yazıχlılar, uzaχ ettilär **tö**(230v)**räsizlik**lärin kensilәriniŋ (230r)[3] (s. 276).

Baχ, ki bar mıdır **törä**(241v)**sizlik** yollarıma menim, (241r)[24] (s. 290).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB törüsüzlük “nizamsızlık” (s. 463).

Törüsüzlük *ol bu törüçe yorı*

Törüsüz kişiler kişike ḳorı (4603) (s. 462).

töv — : Dövmek (Metinde: “Tanrı’nın dövmesi”)

Men öldürürmen da tirgizirmen, **töv**ärmen da men oŋaltırmen (71r)[39] (s. 115).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tög — “döğmek, dövmek, inceltmek” (s. 643-644).

Er tuz ***tög****di (III, 184/11).*

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK tög — “dövmek” (s. 158).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT tög — “döğmek” (s. 378).

Timür ***tög****gen bilek ming ḳurla yaḫşı, ol ilden kim kögüsde bigge ḳarşı (90/7-8) (s. 44).*

Nāgeh bir faḳīrni ḫalvet yirde taptılar dağı muḥkem ***tög****diler (152/10-11) (s. 75).*

Kİ tövdü “çaldı, vurdu, döğdü” (s. 107).

TZ dög — “döğmek. *Bk*: töy —, töv —” (s. 166) ; tög — “döğmek. *Bk*: töy —, dög —” (s. 262) ; töy — “döğmek. *Bk*: tög —, dög —” (s. 263).

ESK dög — “şiddetli vurmak” (s. 434).

*Anlar kim kāfir oldılar ėrer anlara andan ötürü kim işlediler **dög**ici ʿaẕābı (267a/2) (s. 139).*

KT dög — “dövmek, vurmak” (s. 161-162).

*Dakı ol iki kim yaʿnî er avrat, işleyeler anı, sizde; incidün ol ikiyi yaʿnî sögmeg-ile, buşmağ-ıla, **dög**meg-ile (4/16) (s. 59).*

*Dakı hemîşe olalar, anlar kim kâfır oldılar, irer anlara, andan ötürü kim işlediler: **dög**ici azab; yâ iner yakın, saraylarına yaʿnî illerine; tâ gele Tanrı vaʿdası yaʿnî Mekke fethi, yâ kıyamat güni (13/31) (s. 192).*

töz — : İnanmak, tevekkül etmek

Barçası, kimlär ki **töz**ärlär saŋa, uyalmagaylar, [5] Teŋri χutχaruçım da men saŋa **töz**düm kündüz här sahat (35v)[3] (s. 44).

Zadasızlar da toġrular ülüşlü boldular maŋa, da men saŋa **töz**düm (37r)[21] (s. 46).

Töz Eyämizgä da smilı bol, χuvatlansın yüräkiŋ, da **töz** Eyämizgä (40r)[14] (s. 50).

Boyumuz bizim **töz**sün Eyämizgä, (49v)[20] (s. 60).

Evet kimlär (60v) **töz**ärlär Eyämizgä, alar meŋarirlär dünyäni (60r)[9] (s. 74).

Töz Eyämizgä da saχla yollarıŋ anıŋ, (62v)[34] (s. 76).

Tözmäχ bilä **töz**düm Eyämizgä, (65v)[2] (s. 80).

Tözgäymen / **Töz**iyim atıŋa seniŋ, zerä tatlısen alnına ariläriŋniŋ / ariläriŋniŋ seniŋ (86r / 66r)[11] (s. 106/107).

Uyalmagaylar menim üçün, kimlär **töz**ärlär saŋa, Biy, [8] Seniŋ üçün **töz**är edim azarlamaχka, (112v)[7] (s. 138).

Boyumnı menim, azarlamaχka **töz** yüräkim menim (113v)[21] (s. 140).

Töz maŋa da çıχarma meni yarın künlärimä menim, (174r)[25] (s. 210).

Tözdüm χutχarmaχıŋa seniŋ, Biy, da buyruχuŋnu seniŋ süvdüm (175r)[166] (s. 267).

Seniŋ atıŋ üçün **töz**düm, Biy, **töz**dü boyum sözüŋä seniŋ, (231r)[5] (s. 278).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT töz — “soğuktan acıkmak” (s. 648).

*Er tumluğka **töz**di (III, 182/9).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE töz — “dayanmak, tahammül etmek” (s. 646).

*Yūsufnı belāġa kiwürdi yana **töz**medi öltürgey tėp ḳatıġ ḳorḳtı ve al ḳılıp zindāngа yol körgüzdi (83v/19-20) (s. 116).*

NF töz — “dayanmak, tahammül etmek” (s. 432).

*Ėmdi ʿUkāşe Peyġāmbardın qışāş qılur tėdi erse, Fātıma aydı: ʿUkāşening köngli neteg **töz**er Peyġāmbarnı urmaqqa? (86/6-7) (s. 63).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC töz —, - er [tox —; toxar / tøs —; tøser] “ leiden. leiden ertragen, es aushalten ‘durare’. ‘substinere’. ‘suferre’ ” (s. 252).

GT töz — ? “sabır ve tahammül etmek ?” (s. 378).

*Közüng aç uyḳudan ay ādem oġlı, seni kimden kisip kimge **töz**üpsen(?) (343/1-2) (s. 171).*

Kİ dözdü “sabır ve tahammül etti” (s. 36) ; tözdü “sabretti, tahammül etti” (s. 107).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tözmeding “Kâf-i Acemî ile sabr etmeding demekdir …” (s. 203) ; tözgeymü “Kâf-i Acemî ile sabr idib takat ketüre mi demekdir …” (s. 203).

BD töz — “sabretmek, dayanmak, tahammül etmek, katlanmak” (s. 431).

*Çün yığı yaḳmas ol aynıng cevriğa **töz** yığlama*

Ay yüzini körmek ister bolsang iy köz yığlama (361) (s. 271).

tözdür — : İnandırmak

Tözdürmä niyätiŋni seniŋ da keri etmä yarlığamaχınnı seniŋ bizdän (204r)[34] (s. 313).

Tözdürdü öktämlikin fikirlärindän yüräklärniŋ, (207r)[52] (s. 315).

tözmäχ : İnanç

Tözmäχ bilä tözdüm Eyämizgä, (65v)[2] (s. 80).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tözmek “suferta” (s. 252).

tözümlük : Ümit; inanç

Tözümlükü miskinniŋ / miskinlärniŋ tas bolmagay soŋğuga dirä / meŋilik (10v / 9v)[19] (s. 14/15).

Xaytıp, kimdir **tözümlük**üm menim egär sen bolmasaŋ, Biy, ya bolmaχı χuvatımnıŋ, egär sendän bolmasa? (64[a]v)[8] (s. 80).

Tek yalğız Teŋrigä hnazat bol, boyum menim, zerä andandır maŋa **tözümlük** (100v)[6] (s. 124).

Sensen **tözümlük**üm menim, Biy, (116r)[5] (s. 144).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tözümlük [tøzvmlvk] “ geduld, ‘paciencia’ ” (s. 252).

tüz : Düz, doğru

Toğruluχu Eyämizniŋ **tüz**dür, da färah etär yüräkni, (22r)[9] (s. 37).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tüz “barışık, uyumlu” (s. 180).

*B(e)gl(e)ri y(e)me bod(u)nı y(e)me **tüz** (e)rm(i)ş (KT D3) (s. 24).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tüz (s. 751).

*Törtünç ol il uluş iyesi il kan üç üdler içinte turkaru tört ulugları **tüz** yorıgay (90/15-16-17) (s. 102).*

*Artamaksız mengülüg nomug artamaksız mengülüg asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rlıkadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oglanların birle iiş alınıp monçulayu yig başdınkı köni **tüz** tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).*

MS tüz “düz, temiz, saf” (s. 489).

*Ḳamaġ (t)ınlıġlar öze **tüz** uluġ yarlıḳançuçı (bi)liglig erür (48/20-21-22) (s. 102).*

*Öküş yalanguḳlarıġ özümüz ölürdümüz öküşüg adnaġuḳa ölürgeli aydımız .. ölürü turmışın körüp ögirdimiz sevintimiz ölürdeçi kişiler birle **tüz** köngüllüg botlumuz (78/49-50-51-52-53-54) (s. 145).*

Üİ tüz “düz, doğru” (s. 192).

*Neṭegin tiptiser tuṭulup öngl(e)r alḳınmaz üçün bo yorgüçi kök ḳalıḳnıng bar anıng iki törlüg yorügi. 'Eng ilki **tüz** tözin tuṭa. İkinti iş işlemekin tuṭa (105a/9-10-11) (s. 39).*

*Erksinme atl(ı)ġ basuṭçı uġrayu tüş birü turur üdte eksük bolmaḳ üze ol **tüz** arasız basuṭçı alḳu biligl(e)r turmaz üçün aṭı bolmış ol ḳorulmış örleṭmiş tip (122b/2-3-4-5) (s. 60).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tüz “düz” (s. 679-680).

Bulnar mini ulas köz

Kara mengiz kızıl yüz

*Andın tamar tükel **tüz***

Bulnap yana ol kaçar (I, 3-4-5-6).

*Bėş ernġek **tüz** ermes (I, 121/8).*

*Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk **tüz** bolmas (I, 433/7-8).*

IKT tüz “right” (s. 300).

*Qılġıl bizing ara ham sizing ara bir vaʿda … **tüz** yärkä (20/58) (s. 300).*

*Bolġay kim İḏim köndürgäy meni **tüz** yolqa (28/22) (s. 300).*

*Köndür bizni **tüz** köni yolqa (38/22) (s. 300).*

KB tüz (1) “düz, düzgün, doğru, aynı, uygun” (s. 483).

*Ḳamuġ üç aḍaḳlıġ köni **tüz** turur*

Ḳalı bolsa tört kör bir egri bolur (804) (s. 97).

*Ḳayu **tüz** emitse turumaz tüşer*

Ḳayu neng köni bolsa tüşmez (807) (s. 98).

*Törü **tüz** yorıtġıl buḍunḳa köni*

Kününg eḍgü bolġay könilik küni (1374) (s. 155).

Begig ḳoşnı ḳılma ya yaḍġun ögüz

*Ḥiṣārḳa yaḳın turma ay köngli **tüz** (4546) (s. 456).*

*Et öz **tüz** tilese ḥava boynı sı*

Ḥava ölsa könlür et öz egrisi (5474) (s. 544).

KSK tüz “doğru, düz” (s. 625-626).

*Kim tägşürsä kärtgünmäkligni kärtgünmäk birlä azdı oḳ **tüz** yoldın (2/108) (s. 12).*

*Aġırlıġ aylar **tüz** tänäşig kim täŋdin käçsä silär üzä (2/194) (s. 21).*

*Ol kün säwär anlar kim tandılar boyun kärdi yalavaçḳa ägär **tüz** ḳılsa anlar birlä (4/42) (s. 59).*

*Ägär olar aysalar eşit(t)imiz boyun berdimiz eşitgil baḳġıl biziŋkä yegräk bolġay ärdi anlarḳa **tüz**räk könirāk yoḳ kim sürdi olarnı taŋrı kafīrlıḳları birlä kärtgünmäslär mägär az (4/46) (s. 59).*

*Färmānlamas miz bir ätözkä mägär ummışınça ḳaçan aysa silär köni **tüz** etiŋlär näçä ymä ärsä yawuḳluḳ iḏisi taŋrınıŋ baçıġı tükäl ḳılıp başḳa elätiŋlär (6/152) (s. 105).*

KTS tüz “1. düz, doğru, uzun, âdil; 2. düzlük, ova, düz yer” (s. 282).

*Boyı **tüz** yüzi körklüg (138/1) (s. 85).*

*Yürir mu tüşkänin yüzi üzä yol bulmayın rast ya yürir mu **tüz** köni yol üzä… (98/17) (s. 282).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tüz “aynı, uygun; düz, düzlük arazi” (s. 663).

*Ol Şeddādnıŋ ʿUmlāḳ atlıġ oġlı bar erdi, Yaʿḳūb rūzgārında miŋ bẹgi bar erdi, bu miŋ bẹgni ündedi aydı: maŋa bir kẹŋ **tüz** yazı, saġ toprakḷıḳ yẹr ḥāṣıl ḳılıŋ (62v/3-4-5) (s. 86).*

*Yarlıġ kẹldi: ey ferişteler bu ḳullarımnıŋ tilleri, köŋülleri birle **tüz** ẹrmes (154r/14) (s. 219).*

ME düz “düz, doğru, uygun” (s. 117) ; tüz “düz, doğru, eşit” (s. 192).

*Bu nẹme **düz** kelmez bu baḥāḳa küçge öçeşti anıng birle, küç tẹngeşti anıng birle (127/2) (s. 57).*

***Tüz** kẹsti bıyıḳın, tübine ḳıra kẹsti bıyıḳnı ḳatıġlıḳ ḳıldı anga (58/7) (s. 42).*

*Erklig boldı nẹrse üze ḳandı sụwdın könüldi egri, **düz** boldı doġruluḳ, düzlük ol yạratıġı **tüz** kişi (154/1-2) (s. 62).*

MM tüz “düz, doğru” (s. 265).

Metāʿ bende ġalle tawar ey bözi

Ḳatır hem ḥımārda zekātnıŋ sözi

Tutar bolsa munlarnı satmaḳ üçün

*Bẹrür cümlesindin zekātnıŋ **tüz**i (193/1-2-3-4) (s. 120).*

NF tüz “dürüst, hilesiz, düz, düzgün” (s. 443).

*Anlar taqı sizdin alġan māllarnı sizke qaytarsunlar taqı ẹwlerini cümlesini qaytarsunlar taqı anlar bu ġanīmat mālı birle öz esbāblarını qursunlar ve eger tilesengiz bu ġanīmatnı **tüz** qısmat qılayın taqı anlar*

bayaqı sizing ėwingizde oltursunlar, tėdi erse, enṣārīlarnıng uluġı Saʿd ibnü ʿAbāda taqı Saʿd ibnü Maʿāẕ aydılar (256/6-7-8-9) (s. 177).

*Ėkinçi ol yerde Tangrı teʿālā qulıdın rāżī bolur kim mu'minlar yıġılışıp camāʿat birle, imām ṣaflarını **tüz** qılıp farīża namāzını edā qılsalar, Haq tvt ol qullardın rāżī bolur (313/14-15-16) (s. 217).*

TQK tüz "1. doğru; 2. adil ve doğru; 3. sapasağlam, sağlıklı, düzgün; 4. orta, mutedil, dengeli, ölçülü; 5. eşit, müsavi" (s. 163).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tüz [tux / tvz, tuz, tus] " flach, eben; steppe; 'panus'; 'desertum'; gleich, 'equalis'; 'gliich'; gerade, richtig, 'rectus' " (s. 261).

GT tüz "düz" (s. 382).

*Kim irte oġul ḳız turup ni yigey, anıng ṭāʿati pes niçük **tüz** bolur (146/1-2) (s. 72).*

*Bilürseng kim ḳılıp bir ḥīleni yüz, biling bükrülgeni bolmas yana **tüz** (272/1-2) (s. 135).*

KF tüz "düz, doğru" (s. 1074).

*Dördünçi dürlü rişvet, ol rişvetdür kim bir kişi rişvet māl virür. Ḥattā kendünüŋ işi **tüz** olmaḳ içün sultān ḳatında. İmdi bu rişvet daḫı ḥalāldur virgen kişige, ḥarāmdur ol alġan kişige (110a/23-24-25-26) (s. 260).*

TZ tüz "?" (s. 268).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV tüz "düz, doğru; eşit, denk" (s. 894).

Zülfüng igrilik ḳading tüzlükdedürler iyle kim

*Sünbül irmes munça igri serv irme sança **tüz** (219/2) (s. 181).*

Ḳademni faḳr tarīḳıda her taraf urma

***Tüz** iyle ḳatʿki bardur besī ḫaṭar her yan (478/6) (s. 392).*

LÇ tüz “düz, müstakim, sahîh, doğru, sabır, istikâmet, kazâ ve dürüst” (s. 117).

LD tüz “düz” (s. 683).

Sening otluḳ közüng siḥri mini köydürdi sevdādın

*Ḳaşıng hem igrilik birle **tüz** itti ʿömr bünyādın (1361) (s. 149).*

*Oḳ tig mini ol ġamze cefā birle **tüz** itgeç*

Bildim ki yıraḳ salġusı bir kün ḳaşı yası (2143) (s. 233).

ŞHD tüz “düz, doğru” (s. 652).

Dilrübālar kirpügining bir ḫayālin aytayın

*Ḳaysısı **tüz** oḳ ise ḳaysı biri peykān irür (59a/5-6) (s. 139).*

*Zāhiding sözi bile **tüz** toġrı yoldın çıkmasam*

Bar durur meyḫāne yolunda kilişim barışım (103b/6-7) (s. 189).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT düz “düz” (s. 187).

*Dakı yir virdi size yirde; tutarsız **düz** yirlerinden köşkler, dakı yonarsız dağları evler (7/74) (s. 119).*

*Bayık uşbu Kur’an, toğru yol gösterür ana kim, ol **düz**irekdür maslıhatlurakdur; dakı muştılar mu’minlere, anlar kim işlerler eyü işler (17/9) (s. 219).*

U

ulu : Ulu, büyük, yüce; kutsal; esma-i hüsna'dan (= Allah'ın "El-Azîm", "El-Kebîr" sıfatları)

Ağındı **ulu** yaχşı tirlikiŋ seniŋ (8v) dağı biyik köktän, (8r)[2] (s. 12).

Olturur ulama **ulu**lar bilä yapuχ öldürmä zadasızını (11v)[29/8] (s. 16).

Yarğu etmägä öksüzgä da yarlıga, ki dağı artıχ adam **ulu** sözlämäχın kensiniŋ uzatmasın üsnä yer yüzünüŋ (12v)[39/18] (s. 16).

Tas et, Biy, barça ustat ağızını, da **ulu** sözlü tilni (14r)[4] (s. 18).

Uludur hörmäti / haybatı anıŋ χutχarmaχıŋdan / χutχarmaχıŋa seniŋ, haybat / haybatnı da **ulu** meŋärmäχ / könänmäχnı χoygaysen üsnä / üstünä anıŋ (29v)[6] (s. 38/39).

Ulu tayaχıŋ da kavazanıŋ, alar övündürgäylär meni (34r)[4] (s. 42).

Yiχövdä **ulu** alğışlıyım seni (26r)[26] (s. 43).

Ulu yığınlarda alğışlagaymen seni (38r)[12] (s. 48).

Avaz[ı] Eyämiziŋ **ulu** tiyişlik bilä (41v)[4] (s. 52).

Ulular miskinländilär, (50v)[11] (s. 62).

Tapungaymen saŋa, Biy, **ulu** yüχövlärdä, (54r)[18] (s. 66).

Kiysinlär uyatnı da heçlikni, kimlär ki üstümä menim **ulu** sözlädilär [27] Aytkaylar här sahat: **ulu**dur Teŋri, (54v)[26] (s. 66).

Süvünçlük berdim artarlıχıŋnı seniŋ **ulu** yıχövlärdä, (66v)[10] (s. 82).

Aytkaylar här sahat: **ulu**dır Teŋri, (67v)[17] (s. 84).

Biy biyiklängän da χorχulu, χan **ulu** üsnä barça yerniŋ (76v)[3] (s. 94).

Uludır Biy da alğışlıdır asrı şähärinä Teŋrimiziŋ bizim, ari tağınıŋ anıŋ [3] Bazıχ tib, sövünsün sövünmäχ bilä barça yer, tağları Sionnuŋ, yarımkeçä sarı şähäri **ulu** χannıŋ (77v)[2] (s. 96).

Xuvatıŋnı seniŋ [19] da artarlıχıŋnı seniŋ biyiklikkä dirä, ki ettiŋ **ulu**larnı, Teŋri, kim oχşar saŋa? (117v)[18] (s. 144).

Kimdir Teŋri **ulu**, neçik Teŋrimiz bizim? (130v)[14] (s. 160).

Ulusen sen, Biy, (148v)[10] (s. 180).

Neçik ki **ulu**dur işiŋ seniŋ, Biy, (161v)[6] (s. 196).

Teŋri **ulu**dır Biy, χan ulu üsnä barça dünyäniŋ (165r)[3] (s. 200).

Uludur işi Eyämizniŋ, (198r)[2] (s. 238).

Men bildim, ki **ulu**dur Biy, da Biy **ulu**dur barça gurk'lardan (234r)[5] (s. 282).

Uludur haybatı Eyämizniŋ, (238v / 189r)[5] (s. 286).

Uludur Biy da alġışlıdır asrı, (248v)[3] (s. 298).

Uludur Biyimiz bizim da **ulu**dur χuvatı anıŋ, (251v)[5] (s. 302).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ulug "ulu, çok büyük" (s. 181).

(A)nta kisre y(i)r b(a)y(ı)rku[u] ***ul(u)g*** *irk(i)n y(a)gı boltı (KT D34) (s. 32).*

M(e)n [t]ürg(i)ş k(a)g(a)nka kıız(ı)m[(i) n……..] (e)rt(i)ñü ***ul(u)g*** *törün (a)lı birt(i)m (BK K9) (s. 46).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ulug (s. 758-759-760-761).

Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burkan monçulayu y(a)rlıkadukda ötrü ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yıgılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolp kamag tirin kuvrag anıng arasınta teg erser belingteg bir ertingü ***ulug*** *bedük*

*y(a)ruklug tilgen içinte bir angsız **ulug** t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru y(a)rlıkamışın körtiler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).*

*Ülgülençsiz tenglençsiz **ulug** bedük tering bilge biliglerig toşgurmak tüketmek p(a)ramıt timek savnıng yörügi erür (309/19-20-21-22) (s. 192).*

*Sansız tınl(ı)glarıg sansar emgekintin ozgurup nırvan mengisinge tegürgülük küç küsünke teggülük buyanlıg **ulug** bedük yükmekig yüker (421/16-17-18-19) (s. 242).*

*Ol iki oglanı yme tavratı barıp bo savlarıg tüzü tüketi **ulug** atalarınga ötünüp ol yanlarka kömen aş yüdtürüp … ataların tapa kelti (605/9-10-11-12-13) (s. 319).*

IB ulug “ulu, büyük” (s. 62).

***Ulug** eb örtenmiş. Katınga tegi kalmaduk, bükinge tegi kodm[ad]uk tir (9) (s. 19).*

İKP uluġ (ulluġ?); ’WLWX “büyük, ulu, seçkin, başkan” (s. 161).

*Ol ödün ağıçı **uluġ**ı qanqa inçä ötünti täŋrim ağlıq quruġ bor(?) qalır ağı barım alqınsar uβatsar (VIII.1.-2.) yazuqqa tüşä täginmägäy ertimiz täŋrim (VII.7.-8.-9.-10) (s. 14).*

***Uluġ** küçlüg qutluġ bodısaβatlar ermäsär bu yerkä näng tägmägäy erti (XLV.2.-3.-4.-5.) (s. 33).*

MS uluġ “büyük, ulu; pek, çok” (s. 491-492).

*Kim hormuzta tengri(te) ulatı **uluġ** küçlüg tengri(ler) kirit atlıġ dıdımlıġ başları öze yinçürü töpün yükünmiş tözün bursong ḳuvraġ erdni ḳutınga men kirtülüg upası (bo)z bay tirek yidleg birle (i)lgimizni ḳavışurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağırlayu (yinçürü) (y)ükünür men (2/52-53-54-55-56-57-58-59-60-61) (s. 43).*

Taḳı yime ḳalmış buyruḳlar yime öküş ajunlarda üç erdni ögüg ḳangıġ tapınmış udunmış üçün burḳan körkin itip vrḥar yirin sipirmiş üçün

*nom işidip nom bitig bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün … çikin etüzlüg **uluġ** (tegi)mlig arhantlar bolurlar (50/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10) (s. 103).*

*Anta basa **uluġ** bedük bazḳanların toḳıyurlar (82/48-49) (s. 152).*

*Anta (ötrü) kün küninge tang … turup yangı arıġ kedim … kedim …liginte … tütsüglük tutup evining ḳapaġınta **uluġ** aġır ayamaḳın kelteçi dıntarlaraġ … erti … (94/1-2-3-4-5-6-7-8) (s. 167).*

SUK Uluġ “personenname” (s. 296) ; uluġ “groß; großer, vorgesetzter” (s. 296).

US uluġ “velikiy, bolşoy” (s. 301).

Üİ uluġ “ulu, büyük” (s. 195).

*Aẓuça yme bo erür üçün şasṭ(i)rnıng yangı kibi öṭrü yme sözleser **uluġ** şasṭ(i)r tip kergekinçe tükel uḳıṭġu kergek tört törlüg noml(a)rıġ (100b/9-10-11) (s. 33).*

*Alku **uluġ** şasṭ(i)rl(a)rta bo şasṭ(i)r artuḳraḳ **uluġ** erür (100b/14-15) (s. 34).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uluġ “ulu, büyük” (s. LXVII).

Ölügdin tirig hęm tirigdin ölüg

Çıḳarur körür sen munı keḍ anga

Ölüglerni tirgüzmek asan anga

*Bu ḳụdręt iḍisi **uluġ** bir bayat (17-18-19-20) (s. 42).*

*Uluġsınma zinhar **uluġ** bir bayat*

Uluġluḳ mening siz alınmang tidi (283-284) (s. 63).

*Küḍezgil aya dost **uluġ**lar ḥaḳın (345) (s. 68).*

***Uluġ**ḳa kiçigke sılıġ ḳıl sözüng (356) (s. 69).*

DLT ulug “ulu, büyük, yüce; büyüklük, ululuk. *Bk*. *Düzelt*. uluğ” (s. 691) ; uluğ “ulu, büyük, yüce; büyüklük, ululuk. *Bk*. ulug” (s. 691-692).

Algıl ögüt mendin oğul erdem tile

*Boyda **uluğ** bilge bolup bilging ula (I, 51/15-16).*

***Uluğ** Tenğri agırladı*

Anın kut kıw türi togdı (I, 301/1-2).

***Uluğ**nı uluglasa kut bulur (I, 304/16-17).*

*Er **uluğ** tındı (II, 28/2).*

IKT uluġ “great, old, o monstrous thing” (s. 304).

*Atamız **uluġ** awınçqa turur (28/23) (s. 61).*

*Yaşru sözlägli boldılar; aydı **uluġ**ları (12/80) (s. 304).*

*Käräkmäz kim nikāḥ qılsa siz anıng juftlarını anda kiḏin hamēşa; ol ärür Tangrı üskindä **uluġ** (33/53) (s. 304).*

*Olarqa anı kim tiläsälär İḏiläri üskindä; ol, ol **uluġ** artuqluq turur (42/22) (s. 304).*

KB uluġ “ulu, büyük” (s. 493-494).

*Taḳı sansız sẹlam-ü dürud ḫạlḳlarda yigi yalawaçlarda öḏrüntüsi **uluġ** sawçısı muḥạmmed-ị mụṣṭạfa öze bolsun (A 5-6-7) (s. 1).*

*Yime bu ḳitabḳa at urmış **uluġ***

Bayat yarlıḳasu ol eḏgü ḳuluġ (B 32) (s. 6).

***Uluġ** künde körkit olarnıng yüzin*

Elig tuttaçı ḳılġıl eḏgü sözin (32) (s. 20).

*Ayur ay baġırsaḳ iḏim sen **uluġ***

Aġır ḳıldıng ilde bu yunçıġ ḳuluġ (3117) (s. 319).

***Uluġ**lar sözin tut yumuş ḳıl yügür*

***Uluġ** sözi tutsa tilekke tegir (4179) (s. 421).*

KSK uluġ “büyük, ulu” (s. 630-631).

*Başlar miz törütgän ägtülägän **uluġ** iḏi atı birlä rūzī bergän ḳamuġ täpräniglilärkä aŋar kertgünüŋ seni yarlıḳadaçı (2/1) (s. 1).*

*Taḳı anlarnıŋ mäŋzägi kim nafaḳa ḳılurlar māllarını tiläyü taŋrı ḫoşnudluḳını bütün tutmaḳ özlärindin bir būstān mäŋizlig bir bäḏük täpä tüzü tägsä aŋar **uluġ** ḳatrelıġ yaġmur bersä yemişni ekki anıŋça (2/265) (s. 30).*

*Yemäŋlär olarnıŋ tawarlarını silärniŋ tawarlarıŋız birlä. Ol ärür yazuḳ **uluġ** (4/2) (s. 54).*

*Ägär äwrä yansalar ayġıl tap maŋa taŋrı yoḳ iḏi mägär. Ol anıŋ üzä köŋül urdum ol turur **uluġ** taḫt iḏisi (9/129).*

*Ägär yüz äwürsälär män ḳorḳar-män silär üzä **uluġ** kün ḳınındın (11/3) (s. 157).*

*Aydılar ay ʿazīz-i mıṣr çın aŋa ata turur pīr **uluġ** (12/78) (s. 173).*

*Käldi taŋrı yarlıġı ewdürmäŋlär anı. Anıŋ arıġlıḳı **uluġ** yüksäk ol anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar (16/1) (s. 191).*

KTS ulu “*bak*. uluġ” (s. 286) ; uluġ “büyük, ulu, yüce, yetişkin” (s. 286-287).

*Bular iki kel wä tarazu tutar ärdilär **ulu**sı birlä alurlar ärdi kiçigi birlä bärürlär ärdi (127/7) (s. 286).*

*Ḳoḍmas bir kiçig yazuḳ ab yämä **uluġ** yazuḳ (4b/4) (s. 286).*

*Töräläri anlarıñ andaġ ärdi kim bayram kälsä **uluġ** kiçig barça yazıġa çıḳar ärdilär (38/20) (s. 286).*

*Bir **uluġ** taş kötrüb yılan taba yüridi (129/11) (s. 286).*

***Uluġ** atañ yamliḫa män män turur (9b/23) (s. 287)*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ulug “1) bir kavmin büyüklüğü; 2) sadece büyük” (s. 80).

KE ulu/ıġ/ḳ “büyük, ulu; ulu kişi, önder” (s. 667-668).

*İllā Lūṭ peyġamber ġarīb ėrdi, ḳavmi arasında Ṣāliḥ olarnı īmānġa ündedi ʿaẕābdın ḳorḳutdı (34v/1-2-3-4) uçmaḥġa ümīd bėrdi, eḍgülük birle ögüt bėrdi, ėrklik birle sözledi ḳabūl ḳılmadılar Ṣāliḥni unamas boldılar, ḳamuġları kėŋeştiler Ṣāliḥni özümüzdin ümīdsiz ḳılalıŋ tėdiler, bu bizdin **uluġ**rak tururlar ḥaseb ve neseb içinde munı öltürse bolmaz (34r/22) (s. 48).*

*Anası aydı: ey oġlum: ataŋ mundaġ türlüg buzaġunı taġda seniŋ üçün ḳoymış ėrdi anda barıp İḍi ʿazze ve celleniŋ **uluġ** atların oḳusaŋ şāyed kim bulġaysėn (128v/2-3) (s. 180).*

*Ol kelgen kāfirlerde ėki **ulıġ**ı bar ėrdi, Lūṭ ėkegüge aydı: bu ėki ḳızlarımnı cüftlük bėreyin tėdi, bularnı defʿ ḳılıŋ (60v/7-8-9) (s. 83-84).*

*Yana aydı: öltürmek, ḳan ḳılmaḳ **uluḳ** yazuḳ turur, ḳuduġġa kemişeliŋ tėp kėŋeştiler (68r/11-12) (s. 94).*

ME ulu “büyük” (s. 194) ; uluġ “büyük” (s. 194).

*Munglu tėdi anga, ʿāciz ḳıldı anı ḳarı boldı tişi, yan başı **ulu** boldı (76/8) (s. 45).*

*Sėwünçlü ḳıldı anı, sėwündürdi anı **uluġ** baḫşiş bėrdi anga, bėrnesin **uluġ** ḳılu bėrdi anga (27/7) (s. 36).*

*Tėgürdi anga sözni, **ulуġ**lar sözin tėgürdi **ulуġ**larġa (61/8) (s. 42).*

*Sуwarıştılar, içkü içrüşdiler saṭġaştılar **uluġ** turur Tạngrı, yükey erür İḏi (206/5) (s. 74).*

MM uluġ “yüce, büyük, ulu *krş*. uluḳ” (s. 266) ; uluḳ *krş*. uluġ (s. 266).

Berāt ottuzınçı tüninde ḳamuġ

*Kerek çıksa taşġa kiçig hem **uluġ***

Oruç ayı izdeyü sünnet ėrür

Resūl sünnetinge bu ten cān yuluġ (164/1-2-3-4) (s. 116).

Ataġa revā yoḳ anaġa taḳı

*Oġul aḫtıġ **uluḳ** néçe asraḳı*

Atanıŋ atası atası néçe

Ötesi ötesi bar érse baḳī (231/1-2-3-4) (s. 126).

NF uluġ “büyük, ulu; yaşça büyük olan; aziz, eşraftan kimse, önde” (s. 446-447).

***Uluġ** yaşlıġ turur, éki közi körmes bolup turur (8/14) (s. 6).*

*Peyġāmbarlarnıng ḫatamı sen bolġay-sen, velīkin cümle peyġāmbarlarnıng **uluġ**ı sen bolġay-sen (9/1) (s. 6).*

*Başranıng **uluġ**ları daʿvat qılıp ünderler, ol taqı barur taqı aşlarnı yeyür, tédiler erse, ʿOs̱mān ibnü Ḥanīfke vaʿẓ qılıp bitig ıḍa bérdi, velīkin maʿzūl qılmadı (146/6-7-8) (s. 102).*

*Anıng aḥvālını mundaġ kördük erse, bizlerke taqı mundaġ (239/1-2) iş bolmasun tép sening qahrıngdın qorqup yıġlayur-biz, tédiler erse, Ḥaq teʿālādın ḫitāb keldi kim: Ey ékki **uluğ** ferīşteler, zīnhār ve zīnhār qorquġ içinde bolung, menim qahrımdın imīn bolmang, fāriġ turmang, tép aydı (238/17) (s. 165).*

*Peyġāmbar ʿas aydı: Ādem oġlınıng andaġ **uluġ** yazuqları bar kim, ol yazuqlarını hēç neerse kétermez (275/10) (s. 190).*

*Peyġāmbar ʿas aydı: Neme yawuz qul turur kim mütekebbir bolġay hem taqı ẓālim bolġay, **uluġ** Tangrını unutġay; taqı néme yawuz qul turur ol kim yörimişte küwenü yörigey taqı könglinde uluġ bolġay taqı yüksek Tangrını unutġay; taqı néme yawuz qul turur kim ol qul kim ʿömrini sehv birle taqı ġaflat birle keçürgey taqı gürda çürüp eskirip yatmaqnı unutġay; taqı néme yawuz qul turur ol qul kim ḫalāyıq üze uluġsınġay taqı ḫaddın keçgey taqı ol nuṭfadın yaratılġanını unutġay taqı āḫir gürda çürigenini hem unutġay, tep aydı (376/8-9-10-11-12-13) (s. 261).*

TQK uluġ “1. büyük; 2. üstün, büyük, yüce; 3. ağır, güç, zor; 4. yaşlı, ihtiyar; 5. reis, büyük şef; 6. efendi, sahip; 7. efendi; koca, zevc; 8. büyüklük

taslayan, kibirli; 9. büyük kabahat, büyük günah; 10. yüksek, büyük, yüce ‘esma-i hüsna’dan (s. 165).

YB ulu “ulu, yüce *krş*. uluġ” (s. 238); uluġ “ulu, yüce *krş*. ulu” (s. 238).

*Bismi’llāhi’r – rahmāni’r – rahīm bi’l – ḳuvveti’l – aḥadiyye ve’l – muʿcizeti’l-muḥammediyye mengü Tengri küçinde Muḥammed resūlu’llāh vilāyetinde ḥācī girey sözim o **uluġ** ulusnıng tümen ming yüz on oġlanlar begleringe basa ḳırım tömenini bilgen iminek başlıġ daruġa begleringe … dīvān bitkeçileringe **ulu** tamġa üstinde turġan aḥmed ḫoca ḥācike … (K. I. 1-2-3-4-5-6-7…11-12) (s. 112-113).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ulu [vlu; olu; oulu / ulu, vlu] “ gross, ‘magnus’, ‘gros’ ” (s. 265).

GT ullu “büyük, ulu *krş*. ulu, uluġ” (s. 383) ; ulu (ullu ?) “büyük, ulu *krş*. ullu, uluġ” (s. 383) ; uluġ “büyük, ulu *krş*. ulu, ullu” (s. 383).

*Kerimü’n-nefs ṣāḥib(i) ḫulḳ beyük himmetli alçaḳ köngülli, **ullu**ġa kiçige iʿzāz ve ikrām ve iḥsān ḳılıp, ġaybetlerinde ḫaberin sözler idi bir kün melik (69/7-8-9) (s. 34).*

*Bir **ulu** şeyḫḳa sordılar taṣavvufnıng ḥaḳīḳatı ni turur (144/4-5) (s. 71).*

*Saḫīlerning ilinde bir direm yoḳ, ġanīlerde derāhim çoḳ kerem yoḳ, çün men **uluġ**lar niʿmeti bilen beslenip tururmen (301/5-6) (s. 150).*

İM ulu “ulu, yüce” (s. 611) ; uluġ “ulu, yüce” (s. 611).

*Rāstı uçmaḳ müştāḳ turur sizge tip, köp ḳılıngız ayıtmaḳnı: arıġlıḳ Tengri’ge taḳı ögmek Tengri’ge taḳı Tengri’den özge Tengri yoḳ taḳı Tengri **ulu** turur taḳı ṭāḳat yoḳ (39b/1) taḳı ḳuvvet yoḳ meger kim Tengri Teʿālā turur (39a/7-8) (s. 169).*

*Taḳı Muḥammed ayıttı: ʿöşr vācib bolur ḳaçan kim irişse çıḳġan nerse biş ʿadedge anıng **ulu**suna ol nerse kim taḳdīr ḳılınur anıng birle anıng nevʿi iʿtibār ḳıldı İmām Muḥammed mamuḳ içinde biş yükke yitse tip her bir yük üç yüz menn turur (256a/3-4-5) (s. 305-306).*

*Başladım **uluġ** Tengri atı birle, ḳamuġ ʿālamġa rızḳ birgen Tengri, ḫāliş mü'minlerni yarlıḳaġan Tengri, cemʿ ögmeklik ol Tengrige kim, köndergen turur tüz yolġa taḳı toġru yolġa, kim ol saḳlaġan turur yazuḳdan taḳı yawuzluḳdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

*Anıng üçün kim ʿĀyişe'ning berī bolmaḳlıḳı zineden s̱ābit boldı Tengri Teʿālā'nıng kitebi birle, rāstı ol delīl-i ḳaṭʿī turur ḫilāfınça özge ḫatunlarnıng berī bolmaḳlıḳı zineden kiteb birle sabit bolmadı rastı özge hatunlarnıng berī bolmaklıkı s̱ābit bolmadı Tengri Teʿālā'nıng kitebi birle bolmas anlar sögmek zine birle yalġan ḳılmaḳ Tengri Teʿālā kitebini, rāstı bolur anlar haḳḳında yalġan bolur taḳı yalġan çatmaḳ bolur anlar öze, mürtekib bolur **uluġ** yazuḳġa takı müsülmān kişi **uluġ** yazuḳḳa mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı ḥalāl körmese (15b/2-3-4-5-6) (s. 155).*

*Taḳı Ebū Yūsuf taḳı Muḥammed taḳı Şāfiʿī ayıttı: ḳaçan anı ursa bir uluġ taş birle, yā bir **uluġ** aġaç birle, bu ḳaṣd ḳılmaḳ turur (457a/3-4) (s. 445).*

KF uluġ "büyük" (s. 1076).

*Bizim ḳatımızda bir kişi **ulu** yazuḳ işlemek birle imāndan çıḳmaz (117b/8-9-10) (s. 281).*

*Keldük imdi **uluġ** yazuḳ oldur kim ol yazuḳ içre ḥad olġay Taŋrı taʿālānuŋ Kitābı içinde (255b/5-6-7) (s. 563).*

Kİ ulu "büyük, ulu" (s. 111-112).

KK ulu "büyük" (s. 127).

KM ulu "ulu, yüce" (s. 96).

*Bil ḥaḳ arılıḳ iki dürlüdür biri **ulu** ṭahāretdür biri kici ṭahāretdür (6b/2-3) (s. 4).*

*Ḳaçan dilese kişi avdaz almak yuġay iki elin üç kez aydaġay başlaram **ulu** Tañrı adı birle daḫı şükr ider men Allah'a dīn İslām üstine andan ṣoñra istincā eyleye (32b/2-3-4) (s. 21).*

*Küfciler bazārında başumda küfiye var-ıdı pambuḳ çıḳınca andan eyitdi baña yā ʿAlī atası körmedüm yaşıl kök altında daḫı döşenmiş yir üstine şerīf daḫı **ulu** bu kitābdan Tañrı kitābından özge (40a/3-4-5-6) (s. 25).*

TZ ulu "ulu" (s. 269)

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL ulug, uluk "Ulu ve büzürk manasınadır …" (s. 110).

BD ullı "ulu, yüce" (s. 433).

İḳāmet çünki ḳıldıng Bābürā ol ḥūr kūyide

*Maḳāmıng ravżadın **ullı** özüng Rıżvāndın artuḳ sin (35/5) (s. 139).*

BV uluġ "büyük, ulu (*krş*. uluḳ)" (s. 896) ; uluḳ "büyük, ulu" (s. 896).

Min hamūl min kim ḳavar Mecnūn dip imdi ṭıfllar

*Kim tiler irdi **uluġ**lar ʿāḳil ü ferzāne dip (64/5) (s. 50).*

Alma vü gül-āb ḳaynaturġa

*Tabʿ irmes **uluġ** ḳazanġa rāġıb (715/1) (s. 567).*

*Bes **uluḳ** ṭāʿatdur ol büt sūretin ḳılmaḳ naẓar*

Çün anıng naḳşın körüp ḫāṭırġa naḳḳāş ivrülür (153/5) (s. 129).

DG uluq "great" (s. 392).

*Ḫalq **uluq**ıġa yana parpāy emiş bu ṭavr ötük;*

Ne balālıq räng emiş, yā Rab, bu räng-ī sūsanı! (209/3) (s. 222).

LÇ uluġ “büyük, kebîr, celîl, azîm” (s. 40).

LD uluḳ “ulu, büyük” (s. 686).

*Ay kiçik yaştın **uluḳ**lardın köp artuḳ ʿaḳl ile*

Kimde bardur sizçe żabṭ u dāniş ü fikr ü ṣavāb (98) (s. 11).

Kiçik aġzıng ġamında ʿāşıḳıngġa

***Uluḳ** tınmaḳdın özge çāre yoḳtur (621) (s. 68).*

SD uluġ “ulu, büyük” (s. 594).

*Tişing düri ṭalebinde közüm **uluġ** deryā*

Tiyildi her dem anıng içre oynar el-māhī (525) (s. 228).

ŞHD uluġ “büyük, ulu” (s. 655).

Ay Şibānī Maḥmūdıng hecrinde köp ḳayġurmaġıl

*Bil **uluġ** ḥażretde dağı sanga yol yasay barıp (18b/1-2) (s. 86).*

Aḳ saḳalınġa yaraşur ʿanberīn yüzüng sining

*İkki yanını kiterse ne **uluġ** közüng sining (190a/8-9) (s. 315).*

YED ulı “yüce, ulu, büyük” (s. 449) ; uluġ “ulu, büyük, iri” (s. 449).

*Kiçe kördüm ḳamer devrinde encümler **ulı** andın*

Nigārım kūyıda eşk-i şerer-bārımnı yād ittim (219/3) (s. 235).

***Uluġ** düşnāmlar birle anga ıṣlāḥ birgeyler*

Mülāyim söz bile hergiz müselmān bolmaġay kāfir (75/12) (s. 109).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ulu “ulu, yüce, büyük, yüksek, katı” (s. 736-737-738).

*Ol melik ʿavrat eyitdi ki Belḳīs’dür ey begler ve **ulu**lar benüm ḳaṣrum içine bir görklü biti bıraġıldı ki ol Sülaymān’dandur daḫı ol Taŋrı adıla*

başlanmış ve içinde yazılmış ki yücelik eylemek benüm üzerime daḫı baŋa geliŋüz müsülmān oluŋuz dėnilmiş (407a/3-4-5) (s. 208).

Doġru yola ey ḳavmümüz icābet ėdüŋ Taŋrı yolına daʿvet ėden kimseye daḫı aŋa inanıŋuz günāhlaruŋuz bağışlar ve sizi ḳurtarur ***ulu*** *ʿaẕābdan (546a/1-2) (s. 276).*

Tesbīḥ eyle yā Muḥammed ***ulu*** *Taŋrı'nuŋ adıla (579b/4) (s. 293).*

Ol bir anddur ***ulu*** *eger bilürseŋüz bu Ḳur'ān kerāmetlüdür ṣaḳlanmış bitikde yazılıdur (579b/5) (s. 293).*

KT ulu "1. büyük; 2. sözü dinlenen kimse, büyük, reis, ileri gelen; 3. şerefli kimse, şeref sahibi kişi; 4. büyük günah; 5. ağır, çetin; 6. en büyük; 'esmâ-i hüsnâ'dan" (s. 588-589).

Mühr urdı Tanrı, göñülleri üzere anlarun, dakı kulağı üzere anlarun; dakı gözleri üzere anlarun örtüdür. Dakı anlarundur azab ***ulu*** *(2/7) (s. 2).*

Dakı eger yüz döndüresiz, bayık ben korkarın üzerünüze, ***ulu*** *kün azâbını (11/3) (s. 166).*

Bayık ol ***ulu****nuzdur, ol kim ögretti size câdulığı (20/71) (s. 252).*

Bayık gördi yaʿnî Mîʿrac'da, Çalabı'sı nışanlarından ***ulu*** *(53/18) (s. 438).*

Dakı eyittiler: "İy Çalabumuz! Bayık biz mutıʿ olduk mihterlerümüze dakı ***ulu****larumuza; pes azdurdılar bizi yoldan." (33/67) (s. 344).*

Dakı anlar kim hazır olmazlar şirke -yâ yalana-, dakı kaçan kim geçdiler maʿsıyatlara, geçdiler ***ulu****lar iken yaʿnî baş indürmediler (25/72) (s. 293).*

Sorarlar sana harâm aydan, çalışdan anun içinde. Eyit: "Çalışmak anun içinde ***ulu****dur. Dakı yığmak Tanrı yolından; dakı kâfir olmak ana; dakı Mescidi'l-harâm'dan yığmak; dakı çıkarmak Mescid ehlini andan;* ***ulu****rakdur*

*Tanrı katında. Dakı fitne yaʿnî şirk, **ulu**rakdur depelemekden…" (2/217) (s. 25).*

*Eger sakınasız **ulu**larından anun kim yığlınursız andan; afv eyleyevüz sizden yavuz şlerünüzi; dakı givürevüz sizi givürecek yire görklü yaʿnî uçmaka (4/31) (s. 61).*

*Dakı arka virmek isten sabr-ıla yaʿnî taʿatlar üzere; yâhud murad bundan, oruç dutmakdur, dakı namâz-ıla; dakı bayık ol namaz, **ulu**dur yaʿnî ağırdur, illâ korkıcılar üzerine (2/45) (s. 6).*

*Tanrı, yokdur tanrı illâ Ol; diri, hemîşe olıcı … Dakı Ol yücedür, **ulu**dur (2/255) (s. 31-32).*

*Dakı Ol yarlığayıcıdur, sevilmişdür -yâ sevici işin eyleyicidür sâlıhlara-. Arş issi, **ulu** (85/14-15) (s. 523).*

ulu bol — : Ulu / büyük / yüce / kutsal olmak

Ulu boldu kökkä, Asduac, (95r)[11] (s. 118).

Ulu boldu üstümä menim yarlıġamaχıŋ seniŋ, (148v)[13] (s. 180).

Biy Teŋrim, **ulu bol**duŋ asrı (176v)[1] (s. 214).

Ulu boldu kökkä dirä yarlıġamaχıŋ seniŋ, (193v)[5] (s. 234).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uluġ bol — (s. LXVII).

***Uluġ bol**duḳungça tüzünrek bolup (355) (s. 69).*

IKT uluġ bol — "to be/become great" (s. 304).

***Uluġ bol**dı duşmanlıq birlä Tangrı üskindä kim aysa sizlär anı kim qılmaz sizlär (61/3) (s. 304).*

KSK uluġ bol — "büyük olmak, büyümek" (s. 630-631).

*Näçämä **bol**sa **uluġ** mägär anlar üzä köni yolḳa köndürdi taŋrı (2/143) (s. 15).*

***Uluġ bol**dı bir söz çıḳar ağızlarındın (18/5) (s. 211).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE uluġ bol — (s. 668).

*Yūsuf aydı: ey ḳarındaşlarım, bu işni meniŋ ḥaḳḳımġa ḳıldıŋız, aḍınlarge ḳılmaŋ **uluġ bol**mışda atamdın meni aḍırdıŋız (73v/15-16) (s. 102).*

*Suʾāl: tişiler keydi neḍin **uluġ bol**dı, şeytān keydi neḍin żaʿīf boldı? Cevāb: şeyṭān keydi örtüglüg turur żaʿīf bolur, tişiler keydi açuḳ turur **uluġ bol**ur (84v/14-15-16) (s. 117).*

NF uluġ bol — (s. 446).

*Bu qoy mundaġ semrüdi kim körer-sen, taqı yelini **uluġ bol**dı (22/16) (s. 17).*

*Andın song ḥec qılu bilse, qaçan kim bu ḥecning emgeki taqı meşaqqatı **uluġ bol**dı erse, s̱avābı taqı derecesi hem **uluġ bol**dı (270/6-7) (s. 186).*

*Bir kimerse keldi taqı emīre'l-mu'minīn ʿÖmerdin rażhu destūr tiledi kim: Erte namāzıdın song qavmumġa vaʿẓ ve naṣīḥat qılsam taqı Peyġāmbar ʿas'dın eşitgen ḥadīs̱lerni aysam, tėp icāzat tiledi erse, ʿÖmer rażhu ol kimerseke icāzat bėrmedi taqı aydı kim: Men qorqar-men, qaçan kim sen ḫalāyıq arasında vaʿẓ u naṣīḥat qılsang taqı ḫalāyıq sanga iʿtibār qılsalar, sen sişgeysen taqı **uluġ bol**ġaysen taqı özüngni S̱üreyyā yılduzda körgeysen taqı ol işler birle helāk bolġaysen, tėp destūr bėrmedi (372/5-6-7-8-9-10) (s. 258).*

TQK uluġ bol — "1. büyük olmak, büyümek; 2. ağır gelmek, zoruna gitmek" (s. 165).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT ulu (ullu ?) bol — (s. 383).

*Kiçiligde edeb ögrenmegen ir, **ulu bol**sa bil andan ŋayr kilmes (280/13) (s. 139).*

İM uluġ bol — (s. 611).

*Ammā bişinçi mes'ele ayıttuḳ biz: ol kişi cenāza namāzını ḳılġay ol kişi öze kim ḳıbla ehlinden kim ölse, kerekse kiçig bolsun, kerekse **uluġ bol**sun, kerekse eŋgü kişi bolsun, kerekse yaman kişi bolsun (30a/4-5-6) (s. 163).*

KM ulu ol — (s. 96).

*Eyit īmān iḳrārdur daŋı hidāyetdür iḳrār didügümüz ḳuluñ işledügidür ol yaradılmışdur hidāyet didügümüz Allah'uñ işidür adı **ulu ol**dı ol yaradılmamışdur (47a/3-4-5) (s. 29).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ulu ol — "büyümek, kabalaşmak" (s. 738).

*Eger sen **ulu ol**sayıduŋ ḳatı yürekli olsayıduŋ ṭaġılu[r]lardı senüŋ yöreŋden (69b/4-5) (s. 39).*

*Yėmeŋüz anlaruŋ mālını isrāfıla ve ṭaġıtmaḳ bile ki anlar **ulu ol**sa daʿvīlerler (76b/6) (s. 43).*

KT ulu ol — "1. büyümek, çoğalmak; 2. ehemmiyetli olmak" (s. 589-590).

*Anlar kim dartışurlar Tanrı âyetlerinde, huccatsuz kim geldi anlara; **ulu ol**dı, duşman dutmakdın yana, Tanrı katında dakı anlarun katında kim îman getürdiler (40/35) (s. 386).*

Sorarlar sana kıyamatdan, kaçandur sâbit eylemegi anun. Eyit: "Bayık bilmegi anun, Çalabum katındadur; eşkere eylemeye anı vaktında, illâ

*Ol. Ağır oldı gökler içinde dakı yirde -yâ dağı **ulu ol**dı- yaʿnî bilmegi, yâ olmağı; gelmeye size illâ añsuzda." (7/187) (s. 130).*

ulu et — : Ululaştırmak, yüceltmek; kutsallaştırmak

Kimlär / Xaysıları ki ayttılar: "Tilimizni bizim / Tillärimizni bizim **ulu et**älıχ / **ulu et**iyiχ, (14r / 12r)[5] (s. 18/19).

Ulu etkäysen / **Ulu et**särsen sen oğlanların adamnıŋ / adam oğlanların (14v)[9] (s. 18/19).

Ulu ettiŋ χutχarılmaχnı / χutχarılmaχın χanına anıŋ / χanınıŋ anıŋ, (24r/19v)[51] (s. 30/31).

Ulu etiŋiz Biyni menim bilä, (38r)[4] (s. 63).

Unuttular Teŋrini tirlik etüçilärin kendiläriniŋ, ki **et**ti **ulu** ulu kendiniŋ Mısırda, (146v)[21] (s. 225).

"**Ulu et**ti Biy etkäninä alarga!" [3] **Ulu et**ti Biy etkäninä bizgä, (228v)[2] (s. 274).

Ulu ettiŋ barçasına ari atıŋnı seniŋ, (238v)[2] (s. 286).

ululat — : Ululaştırmak, yüceltmek; kutsallaştırmak

Ululatıŋız Biyni menim bilä (50r)[4] (s. 62).

Biy yarlılatır, da Biy **ululat**ır, (121v)[7] (s. 148).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT ulugla — "yüceltmek. *Bk*. *Düzelt*. uluğla —" (s. 692) ; uluğla — "yüceltmek. *Bk*. ulugla —" (s. 692).

*Tengri meni **ulugla**dı (I, 304/11-12).*

*Beg meni **ulugla**dı (I, 304/13).*

*Uluğnı **uluğla**sa kut bulur (I, 304/16-17).*

IKT uluġla — “to praise, magnify” (s. 305).

***Uluġla**madılar Tangrını sazāsınça **uluġla**maq anı (39/67) (s. 305).*

KB uluġla — “yüceltmek” (s. 494).

*Uluġuġ **uluġla** küḍez ḥurmeṭi*

Sanga kelge deṿleṭ uluġluḳ ḳutı (4151) (s. 418).

***Uluġla** olarnı aġırla sözin*

Sini eḍgü tutġay yarutġay yüzin (4176) (s. 420).

KSK uluġla — “yüceltmek” (s. 631).

*Tükäl ḳılınŋlar sannı **uluġla**ŋlar taŋrını anıŋ üzä kim köndürdi silärni (2/185) (s. 20).*

*Anlar kim kertgündilär aŋar **uluġla**dılar anı yārī berdilär aŋar uḏu bardılar ol yaruḳluḳḳa kim indürüldi anıŋ birlä anlar ol anlar ḳutluġlılar (7/157) (s. 121).*

*Ayġıl ögdilig taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ortaḳ ärklig içindä bolmadı aŋar dost uçuzlıḳdın **uluġla**ġıl anı uluġluḳ birlä **uluġla**maḳ yāḏ ḳılġıl anı (17/111) (s. 211).*

KTS uluġla — “yüceltmek, göklere çıkarmak” (s. 287).

***Uluġla**ġıl (115b/13) (s. 287).*

HAREZM TÜRKÇESİ

ME uluġla — “yüceltmek, saymak” (s. 194).

*Artdı anga bėglikni, bėrdi anga bėglikni **uluġla**yu angdı Tạngrıġa, ögdi, **uluġla**dı Tạngrını (71/5) (s. 44).*

*Key yạndurdı otnı durḳı, boyı yętiz aṭ, tükel yạratılmış aṭ, yạratığı körklüg aṭ **uluġla**dı anı (88/4) (s. 48).*

*Bẹlgüsüz boldı, bağlandı söz, açuḳ bolmadı söz yaṗşundı, saḳlayu turdı kẹndü özin uluġ kördi anı, **uluġla**dı anı (214/4) (s. 76).*

NF uluġla — “yüceltmek” (s. 447).

*Maʿnīsi ol bolur kim: ey tonġa çulġanıp yatġan Peyġāmber ʿas qopġıl, Qurayş kāfirlarını Tangrınıng ʿaẕābıdın qorqutġıl, Rebbüngni **uluġla**ġıl taqı namāznıng avvalında Allāhu ekber tẹp namāz başlaġıl tonungnı necesdin arıtġıl (9/11-12-13) (s. 7).*

TQK uluġla — “1. büyük tanımak, ululamak, tanzim etmek; 2. abartmak, gözünde büyütmek, çok heybetli zannetmek” (s. 166).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM uluġla — “yüceltmek” (s. 611); ulula — “yüceltmek *bkz.* uluġla —” (s. 611).

*Angdan songra rüknlerge kilgey Tengri Teʿālīʾge ḥamd ḳılġay taḳı lā ilāhe illallāh tigey taḳı subḥānallāh tigey taḳı Allāhu ekber tigey taḳı tilegey ni kim tilese Tengri’den taḳı lāzım ḳılġay edebni Tengri Teʿālā birle taḳı Tengri Teʿālānıng niʿmetlerini angġay Kaʿbe’ge kirür vaḳtda közini kötürmegey Kaʿbe’ning töpesine **uluġla**p taḳı taʿẓīmlap (290a/6-7-8) (s. 328).*

*Taḳı Nebī ayıttı: kim kim öpse anasınıng başını **ulula**p ol anasını taḳı çökse anası ileyinde ḥ̆ār ḳılıp kendüsini taḳı anasınıng ḥaḳḳını **ulula**p kiçgey ṣırāṭdan yıldırım kibi (81a/3-4) (s. 193).*

KF uluġla — “ululamak” (s. 1076).

*Anuŋ içün kim ol zamānuŋ ḫalāyıḳı beylerge **uluġla**maḳ közleri birle baḳarlar ıdı daḫı ḳāḍīlarġa **uluġla**maḳ ikrām idmek ʿizzet idmek közleri birle baḳarlar ıdı (147a/44-45-46-47-48-49) (s. 360).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ulula — “yüceltmek, övmek” (s. 738).

*Ol vaḳt ki Yūsuf’ı gördiler **ulula**dılar ḥüsnini (251a/5-6) (s. 131).*

*Seni yaradanı **ulula** daḫı ṭonlaruŋı aru eyle (621a/5-6) (s. 314).*

KT ulula— “1. kudret ve azametini takdir etmek, büyük tanımak; 2. tâzim etmek, saygı göstermek, riayet etmek” (s. 590).

*Pes anlar kim îman getürdiler ana, dakı **ulula**dılar anı, dakı arka virdiler ana, dakı uydılar Nûr’a yaʿnî Kur’ân’a, ol kim indürinildi anun-ıla; şunlar, anlar kurtılıcılardur (7/157) (s. 126).*

*Dakı her kim **ulula**r-ısa Tanrı hurmatlarını, ol yigrekdür ana, Çalabı’sı katında (22/30) (s. 268).*

ululuχ : Ululuk, büyüklük, yücelik; kutsallık; büyüklük taslama, kibir

Olturup busulup **ululuχ**lar bilä yaşırtın öldürmä zaġalsızn (10v)[29/8] (s. 17).

Da **ululuχ**undan / **ululuχ**u bilä haybatıŋnıŋ seniŋ uvattıŋ χarşı bolganlarnı seniŋ / bolganlarıŋnı seniŋ, (25r / 20r)[7] (s. 32/33).

Tur dünyädä da kütülgäysen **ululuχ**undan anıŋ (59v)[3] (s. 72).

İgidir az neməsi artarlarnıŋ, ne ki köp **ululuχ**u yazıχlınıŋ, (61r)[16] (s. 74).

Köplüχünä **ululuχ**larnıŋ kensilәriniŋ maχtangaylar (79r)[7] (s. 98).

Xaçan körsäŋ, ki eslilär öliyir birgä χarsızlar tas bolgaylar da χoygaylar yatlarga **ululuχ**ların kensilәriniŋ (79v)[11] (s. 98).

Bu kişidir, ki etmädi Teŋrini kensinä boluş, yoχsa umsandı köp **ululuχ**ına kensiniŋ da χuvatlandı boşluχundan kensiniŋ (85v)[9] (s. 104).

Umsanmaŋız egirliknіŋ damahlikinä, suχlanmaŋız **ululuχ**, ki χaydan kelgäy, (101r)[11] (s. 126).

Xuvatıŋnı seniŋ [19] da toġruluχuŋnu çaχ biyiklikkä, χaysı ki ettiŋ **ululuχ**larnı, Teŋri, (92r)[18] (s. 145).

Unuttılar Teŋrini tirgizüçisin kensiläriniŋ, ki etti **ululuχ**un kensiniŋ Ekibdosta, (185r)[21] (s. 224).

Hörmät da **ululuχ**tur övünä anıŋ, (199r)[3] (s. 240).

Ululuχuna anıŋ yoχtur ölçöv (248v)[3] (s. 298).

Alġışlaŋız anı köp **ululuχ**undan anıŋ (258r)[2] (s. 310).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY uluglug (s. 761).

*Tolp et'özde (n366/1-2-3-4-5) yadılıp 'eng kininte barırlar .. ürlüksüz öçmek törüke tört **uluglug** aluklug .. yılanlarnıng arasınta yirli suvlı ikigü .. üküşrek kodı inerler (365/23) (s. 217).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uluġluḳ "ululuk, büyüklük" (s. LXVII).
Uluġsınma zinhar uluġ bir bayat
***Uluġluḳ** mening siz alınmang tidi (283-284) (s. 63).*
***Uluġluḳ**ḳa tegseng yangılma özüng (353) (s. 69).*

DLT uluğ – luk "büyüklük, ululuk, irilik, yaşça kocalık" (s. 691-692).
***Uluğluk**uğ bolsa sen edhgü kılın*
Bolgıl kişig Begler katın yaχşı ulan (I, 64/13-14).
***Ulugluk** Teŋrige (I, 150/17-18).*

IKT uluġluq "1. greatness, glory; 2. pride; 3. old age" (s. 305).
*Qur'ān **uluġluq**ı birlä (38/1) (s. 305).*
*Anga turur **uluġluq** köklär içindä taqı yärlär içindä (45/37) (s. 305).*
*Yoq köngülläri içindä magar **uluġluq** (40/56) (s. 305).*
*Bütünlükin tägdim **uluġluq**dın qarılıqqa (19/8) (s. 305).*

KB uluġluḳ “ululuk, büyüklük” (s. 494).

Uluġluḳ *iḍisi uġan ẕü’l-cẹlal*
Yaratġan törütgen me ḳadiṛ kẹmal (B 2) (s. 4).
Uluġluḳ *sanga ol beḍüklük sanga*
Seningdin aḍın yok sanga tuş tenge (7) (s. 17).
Uluġluḳ *bile bul öküş ilke erk*
Bu erk birle beglik ulı bolsu berk (942) (s. 111).
Uluġuġ uluġla küḍez ḥụrmẹti
Sanga kelge dẹvlẹt ***uluġluḳ*** *ḳutı (4151) (s. 418).*

KTS uluġluḳ “yaşlılık, büyüklenme, yücelik” (s. 287).

Män tägdim ***uluġluġ****ḳa yaʿni ḳarılıḳġa ḳurılıḳġa (12,2) (s. 287).*

Uluġluḳ *äyäsi (83/13) (s. 287).*

KSK uluġlıḳ “büyüklük” (s. 631) ; uluġluḳ “büyüklük, yaşlılık” (s. 631).

Yıġlınmasun tanuḳlar ḳayu vaḳtın kim ündänilsälär. Taḳı yalḳmaŋ kim bitisäŋiz anı kiçigligi ḥālda yā ***uluġlıḳ****ı ḥālda vaḳtıŋa tegrü (2/282) (s. 32).*

Aydı ingil andın käräkmäs yaramas saŋa kim ***uluġlıḳ*** *ḳılmaḳ anıŋ içindä (7/13) (s. 107).*

Ol kim bağışladı maŋa ***uluġluḳ*** *üzä ismāʿīlni isḥāḳnı. Bütünlükün mäniŋ iḏim eşitgän ol duʿānı (14/39) (s. 185).*

Aydı buştu mu berür silär maŋa tegmäki olar maŋa ***uluġluḳ*** *mägü birlä buştu berür silär maŋa (15/54) (s. 189).*

Ayġıl ögdilig taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ortaḳ ärklig içindä bolmadı aŋar dost uçuzlıḳdın uluġlaġıl anı ***uluġluḳ*** *birlä uluġlamaḳ yāḏ ḳılġıl anı (17/111) (s. 211).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE uluġluḳ “ululuk, büyüklük” (s. 668).

*Aymışlar: Cebrāʾīl āyete'l-kürsīni keltürürde yėtmiş miŋ ferişteler indi, Cebreʾīl aydı: yā Resūla'llāh seniŋ ümmetleriŋ kim bir yolı āyete'l-kürsīni oḳısa Mevlī taʿālā aŋa kürsī **uluġluḳ**ınça sevāb bėrgey (218v/6-7-8) (s. 313).*

*Zeyneb aymış: ʿĀyişeli menli ara köŋül ḳalġı bar velīkīn iŋen sözlegen bühtānnı men aytu bilmezmen, men kiçiglikde **uluġluḳ**da ʿĀyişedin könilikdin aḍın nerse körmişim yoḳ (234v/11-12-13) (s. 339).*

ME uluġluḳ "büyüklük" (s. 194).

Üste ḳeldi anıng üze, **uluġluḳ** *ḳıldı anga köplük dạʿvàsı ḳılıştı anıng birle, köplükge küvenişdi anıng birle yaḳa ḳongşı boldı anıng birle (113/1) (s. 53).*

Soyuldı ḳap, ḳabı soyuldı uluġsındı, ***uluġluḳ*** *ḳıldı* ***uluġluḳ****, uluġsınmaḳ (171/4) (s. 66).*

MM uluġluḳ "büyüklük, ululuk" (s. 266).

Dürüst rāst ḳıyām birle tekbīr ḳılıŋ

Rükūʿ birle tekbīr şürūʿ yoḳ biliŋ

Żarūret bile bolsa bolġay revā

Uluġluḳ *ya igdin ėgilse beliŋ (129/1-2-3-4) (s. 110).*

NF uluġluk "ululuk, büyüklük; kibir" (s. 447).

Aq quşlar turur, ***uluġluq****ı qarluġaç (43/1) endāzasınça (42/17) (s. 31).*

Andın song aydı: Ey Qurayş qabīlası, ey Mekke ḫalāyıqı, sizning ol cāhiliyyat vaqtındaqı ***uluġluq****unguznı Ḥaq teʿālā kėterdi taqı māllarıngıznı menim adaqım altında qıldı (51/7-8) (s. 37).*

Uluġluq *taqı ʿizzet Ḥaq teʿālā ḥażratında üküş māl birle ermez, bėglik birle ermez, ʿamel qılmaq kerek, nefsni emgetmek kerek, taqı cāndın keçmek kerek dünyāda hem āḫiratta ʿazīz bolayın tėse (111/5-6-7) (s. 80).*

TQK uluġluḳ “1. büyüklük, yücelik; 2. yaşlılık, ihtiyarlık; 3. büyüklük taslama, kibir” (s. 166).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

C ululuq [vluluc] “ grösse, ‘magnitudo’ ” (s. 265).

GT uluġluḳ “büyüklük, ululuk” (s. 383).

Uluġluḳ *tileseng sahī bol sahī, sahīni sever ḥaḳ taʿālā aḫī (59/11-12) (s. 29).*

Uluġluḳ *ol degül kim ullularnı, yaramas lafẓ birlen yād ḳılġay (97/4-5) (s. 48).*

İM uluġluġ “büyüklük, yücelik” (s. 611) ; uluġluḳ “büyüklük, yücelik *bkz*. uluġluġ” (s. 611).

Taḳı ol nerseni sır birle ḳıldım taḳı ol nerseni āşikāre ḳıldım, taḳı ol nerseni sen bilür sen anı menden, iy ***uluġluġ*** *iyesi taḳı kerīm iyesi (276a/6-7) (s. 319).*

Tengri Teʿālā sözi: ol uçmaḳ āḫıret iwi turur, ḳılur anı Tengri Teʿālā anlar üçün tilemesler ***uluġluḳ*** *yir yüzinde fesād ḳılmaḳ taḳı tilemesler (85b/3-4) (s. 196).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ uluġluḳ “büyüklük, azamet” (s. 40); ulılıḳ “hey’et, mevcûdiyet, varlık, tüvângerlik” (s. 40).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ululıḳ *bk*. ululuḳ (s. 738) ; ululuḳ “büyüklük, yücelik” (s. 738).

Bu benüm ʿavratum ʿāḳırdur doġurmaz men daḫı ***ululıḳ****da ḳatı żaʿīflıġa ėrişdüm (326a/4) (s. 168).*

Gökleri yaradan ve yėrleri yaradan ʿālemler Taŋrı'sı daḫı anuŋdur ***ululıḳ*** *göklerde ve yėrlerde (541a/5-6-7) (s. 273-274).*

Sāḥirler eyitdiler sen geldi mi-sen bize bizi ḳaytarmaġiçün andan kim ṭapduḳ biz atalarımuzı anuŋ üstine daḫı olmaġiçün sizüŋ ikiŋüze yėrde ***ululuḳ*** *(227b/1-2) (s. 119).*

KT ululık "büyüklük, azamet" (s. 591).

Pes bırakdılar iplerini dakı asâlarını, dakı eyittiler: "Firʿavn ***ululığ****ı hakkı-y-ıçun, bayık biz yiñicülerüz!" (26/44) (s. 296).*

Sâd: toğru söyledi Tanrı yâ Peygambar. Kur'an hakkı içün ***ululık*** *issi, belki anlar kim kâfır oldılar, hamiyyet içindedür dakı duşmanlık içinde (38/1-2) (s. 370).*

"Dakı bayık yüceldi Çalabumuz ***ululığ****ı. Dutmadı iş avrat, ne dağı oğul kız." (72/3) (s. 492).*

uyal — : Utanmak [= harlan —]

Uyalsınlar da talaşsınlar / muşχullangaylar asrı barça duşmanlarım menim, χaytsınlar / χaytkaylar kötünkeri / keri, da **uyal**sınlar / **uyal**gaylar asrı tezindän, da talaşsınlar / muşχullangaylar (6r)[11] (s. 8/9).

Saŋa umsandılar da **uyal**madılar (31r)[6] (s. 40).

Teŋrim, saŋa umsandım **uyal**magaymen, (35r)[2] (s. 44).

Barçası, kimlär ki tözärlär saŋa, **uyal**magaylar, yoχsa **uyal**gaylar töräsizlär boşluχlarından kensilärineŋ (35v)[3] (s. 44).

Uyalsınlar dinsizlär da kirsinlär tamuχka, (45v)[18] (s. 56).

Yuvuχlanıŋız alnına Biyniŋ da alıŋız yarıχnı, da yüzüŋüz siznіŋ **uyal**masınlar (50r)[6] (s. 62).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, ki izdärlär edi boyumnu menim, χaytsınlar kötüŋkeri da **uyal**sınlar, kimlär yaman sağışlarlar edi maŋa (52r)[4] (s. 64).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, kimlär sövünürlär yamanıma menim, (54v)[26] (s. 66).

Uyalmagaylar yaman zamanada, yoχsa küninä açlıχnıŋ toygaylar (61r)[19] (s. 74).

Uyalmagaylar menim üçün, kimlär tözärlär saŋa, Biy, (112v)[7] (s. 138).

Xaytmagay yar[l]ı **uyal**ıp, (127r)[21] (s. 156).

Körgäylär klämägänlär meni da **uyal**gaylar, (149r)[17] (s. 182).

Tanıgaylar, **uyal**gaylar da paχıllıχ salgaylar ögütlänmägän joġovurttan, (156v)[11] (s. 190).

Uyalgaylar barçası, ki yerni öpärlär gurk'larga (168r)[7] (s. 204).

Ol sahat men **uyal**magay edim saχt bolmaga maŋa sımarlaganına seniŋ (207r)[6] (s. 250).

Uyalsınlar öktämlär, ki borçsuz könüsüzlük ettilär maŋa, (213r)[78] (s. 256).

San aŋar, ki kördürdü küsänçlikin, alardan **uyal**magaylar, (229v)[5] (s. 274).

Uyalgaylar da keri χaytkaylar barçası, ki körälmäzlär Sionnu (230v)[5] (s. 276).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY uyad — (s. 765) ; uyal — (s. 765).

*Kaçan birök ol tınl(ı)glar ol antag agır ayıg kılınçlarıntın arınmak tileser öz kılmış kılınçlarınga ertingü **uyad**sar aymansar (141/2-3-4-5) (s. 123).*

*Köngülleri **uyal**ıp sıkılıp batmış köngüllüglerig .. (117/19) (s. 113).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uyaḍ — “utanmak” (s. LXX) ; uyat — *bk*. uyaḍ — (s. LXX).

Barur sen bu malıng yaġıngḳa ḳalur

***Uyaḍ**ıp birürler sarıngu bözüng (431-432) (s. 74).*

DLT uyadh — “utanmak. *Bk*. uyat —” (s. 705) ; uyal — “çekinmek, utanmak” (s. 705) ; uyat — “utanmak. *Bk*. uyadh —” (s. 705).

*Agız yėse köz **uyadh**ur (I, 55/14-15).*

*Ol mendin **uyatt**ı (I, 216/5).*

KB uyaḍ — “utanmak” (s. 500).

Köngülin çıḳarsa ayada urup

*Yorısa **uyaḍ**masa yalnguḳ körüp (864) (s. 104).*

İçip yatmış er teg uḍıp oḍlu keldim

*Özüm yolda azmış bayatḳa **uyaḍ**tım (6540) (s. 645).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE uyal — “utanmak” (s. 675).

***Uyal**mışda ẹwlügi ẹlgin aldı, teŋiz ḳıraġındaḳı otaġġa kirdi ḳamış birle ẹw ḳıldı, andaġuḳ uruġları Hindūlar, Ḥabeşīler, Zengīler (27v/1) ḳamuġı anıŋ uruġı tururlar (27r/20-21) (s. 38).*

*Sāre taḳı hīç sözlemedi, melikniŋ öwkesi keldi aydı: ey ʿabda’llāh, sendin **uyal**ıp sözlemes tėdi (45v/16-17) (s. 63).*

NF uyal — “utanmak, çekinmek” (s. 450).

*Ėmdi bu bėş namāznı qabūl qıldım, öngin derŋōst qılmaz-men, **uyal**ur-men tėdim erse, Mūsā peyġāmbar ʿas aydı: Yā Muḥammed, sen bilür-sen (59/12-13) (s. 44).*

*Ol yöndin tiriglikinde ḫalāyıqdın beyʿet tiledi erse, Muʿāvīyadın **uyal**ıp beyʿet bėrdiler (183/6-7) (s. 126).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ujal —, - ur [vgial —; vlga — (*verschr. oder metathese* ?) ; vgialur / vial —, uyal —; vialur] “ sich schämen ‘verecundari’ ” (s. 264).

GT uyal — “utanmak, çekinmek *krş*. uftan —, utan —” (s. 384).

*Bir oġrı bir tilençige ayttı **uyal**masmısen kim tigme bir ḫasīs ḳatına barıp buçuḳ ḫabbe üçün yüz suvın töküp iling uzatursen (191/10-11-12) (s. 95).*

*Ḥaḳ taʿālā niʿmetining şükrin yirine kitürgil daġı munça cefānı anga revā körmegil bolmasun kim tang bile ḳıyāmat maḥşerinde ol senden yaḫşı bolġay daġı sen **uyal**ġaysen (295/2-3-4-5) (s. 147).*

KF uyal — “çekinmek, utanmak” (s. 1077).

*Daḫı ʿAlī eyiddi raḍıyallahu ʿanhu: Men Taŋrıdan **uyal**ur men didi (287b/46-47) (s. 632).*

KK uyal — “utanmak” (s. 128).

TZ uyal — “utanmak. *Bk*: utan —” (s. 272) ; uyat — “uyatmak, uyandırmak” (s. 272).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL uyaldı “Utandı demekdir.” (s. 118) ; uyalgay min “Utanam demek-dir.” (s. 118).

BD uyal — “utanmak” (s. 434).

*Bu çihre-i zerdimdin **uyal**sang nitkey*

Raḥmet naẓarını manga salsang nitkey (218/1) (s. 235).

BV uyal — “utanmak” (s. 898).

Pinhān u āşkār Nevāyīdin olmaġı

*Gāhī cefā ḳılıp yana gāhī **uyal**adur (185/7) (s. 153).*

Yaḳası çākini Mecnūnnıng asru köp ögme

***Uyal** bu köksi üze çāk-i cism-i ʿuryāndın (461/3) (s. 379).*

LÇ uyatmaḳ / uyalmaḳ “utanmak, mahcûp olmak, hicâp etmek” (s. 43);uyalmaḳ “utanmak, hayâ etmek, hicâp etmek” (s. 43).

LD uyal — “utanmak; *krş*. utan —, uftan —” (s. 688).

Su ḳoyġalı aydı yaramas siz anga rıḍvān

*Barmang **uyal**ur siz size anda ni maḥal bar (473) (s. 52).*

*Yüzüngdin lāle reng iltip **uyal**ıp şehrġa kirmes*

Anıng boynın kişi bağlap kiltürmeginçe ṣaḥrādın (1366) (s. 149).

SD uyal — “utanmak, hayâ etmek” (s. 596).

Zülfüng uzatur irdi köp ẓulm ilgini, anı körüng

*Ḥālī **uyal**gandın başın astın salıp pejmān irür (107) (s. 116).*

Yüzüng devrinde közlerim gehī laʿl u gehī lü’lü’

*Çıḳarur, körse bu ṣanʿat, **uyal**ur baḥr u kān, ey cān (418) (s. 196).*

ŞHD uyal — “utanmak” (s. 658).

Şibānnıng mürğ-ı cānı nāle ḳılsa

***Uyal**ġay ḳaşıda ḥasret ḥazīn hem (107b/5) (s. 195).*

Şibānī sivgenin izdep içürgüsin ḳurutmadı

*Anıng könglinde sin bolsang bu sözlerdin **uyal**mas mu (141a/9-10).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK uyal — “çekinmek” (s. 740).

*Taŋrı Taʿālā **uyal**maz meṣel urmaḳtan sivrisiŋek (5a/1) yā andan kiçisi bile (4b/7) (s. 2).*

uyat : Utanç

Uyatnı yuvuχlarından kensiniŋ ol olmaz, (16r)[3] (s. 20).

Yoχesä men χurtmen da dügülmen adam, **uyat**ı adamlarnıŋ da heçliki joġovurtnuŋ (31r)[7] (s. 40).

Kiysinlär **uyat**nı da heçlikni, kimlär ki üstümä menim ulu sözlädilär (54v)[26] (s. 66).

Tartsınlar **uyat**nı bu sahat tezindän, kimlär aytır edilär maŋa. vaχ vaχ (67r)[16] (s. 82).

Ki barça **uyat**ım menim alnımadır, da **uyat**ı yüzümnüŋ menim yaptı meni (72v)[16] (s. 90).

Xaytıp yöpsüngäylär **uyat** boylarına kensilériniŋ (91r)[28] (s. 112).

Seniŋ üçün tözär edim azarlamaχka, da yaptı **uyat** yüzümnü menim … [11] Aşaχlattım oruç bilä boyumnu menim, da bodu maŋa bu **uyat**, (112v)[8] (s. 138).

Zerä sen bilirsin rusvayımnı menim, **uyat**ımnı menim da aybımnı menim (113v)[20] (s. 140).

Tur, Teŋri, da yarġuŋnu, aŋ **uyat**nı, (127v) ki harsızdırlar künüzün (127r)[22] (s. 156).

Tölä χonşularımız[g]a bizim 7 kerät artıχ χoyunlarına alarnıŋ **uyat**nı, ki uyatladılar seni Biy (139v)[12] (s. 170).

Aŋ **uyat**ın χuluŋnuŋ seniŋ, ki yöp kördüm χoynuma köp cınstan (156r)[51] (s. 190).

Uyat tartkaylar, yoχsa χuluŋ seniŋ färah bolgay sendä [29] Kiysinlär **uyat**, ki yaman sözlär edi menim üçün, (197r)[28] (s. 238).

Çıχar mendän **uyat**nı, ki sağındım, (210r)[39] (s. 252).

Duşmanlarına anıŋ kiydiriyim **uyat**nı, yoχsa üsnä anıŋ çiçäklängäy arilikim menim (233r)[18] (s. 280).

Bu türlü yöpsünövlü bolsun χurbanımız bizim bu kün alnıŋa seniŋ, ki tügäl tapulgaybiz artıŋdan seniŋ da dügül **uyat** umsanganlarga saŋa (204v)[40] (s. 313).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY uyat (s. 765).

*Uvut **uyat** üze çavıkmış (489/12) (s. 271).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK uyat “utanma” (s. 635).

*Ägär bolsa silär igliglär azu yol yörimäk üzä azu kälsä birägü silärdin **uyat** yärdin azu ḳatılsa silär ḳunçuylarḳa bulmasa silär suwnı utru uġraŋlar arıġ tupraḳḳa türtünlär yüzläriŋizkä äliglériŋizkä andın (5/6) (s. 75-76).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE uyat “utanma, utanç, utanılan, ayıp sayılan” (s. 675).

*Yūsuf ʿöẕrlerin ḳabūl ḳıldı ve olarnı **uyat**dın çıḳardı (104v/21) (s. 146).*

*Cevāb: ḳamuġ cānlıġlarda **uyat** endāmı örtüglüg ḳoy turur, anı naʿce tėdiler (135v/5-6) (s. 191).*

NF uyat “utanç” (s. 450).

*Ol sāʿat içinde ʿAzāzīl, aydı: Yā Rebbī, tevbe qıldım, manga bu iş kerekmez, tėdi erse, Ḥaq teʿālā taqı ol ʿAzāzīlning tevbesini qabūl qılıp nefsini taqı şehvetini kėterdi erse, (366/1) ol ferīşte qırq yılqa tegi secdedin başını qaldurmadı öz **uyat**ıdın (365/16-17) (s. 254).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ujat [vgat / viat] " scham; quater; 'verecundia' " (s. 264).

Kİ ud "haya. Diğer telâffuzu *uyad*" (s. 111) ; ut "2) = *uyat* [Türkmen lehçesi]" (s. 113) ; uyat = *ud* – haya – (s. 113).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL uyat "Bu dahi şerm manasınadır …" (s. 119) ; uyatıb "Utanub demekdir." (s. 119).

BD uyat "utanma, utanç" (s. 434).

*Nāmūs u **uyat** kirek uy at sehl durur*

Yüz ḳoy üçün ol işikke yüz ḳoydung mu (257/2) (s. 245).

BV uyat "utanma, utanç" (s. 898).

İy ḫaṭ u cān-baḫş laʿlingdin nişān Ḫızır u Mesīḥ

*Belki bu ikki **uyat**ıdın nihān Ḫızır u Mesīḥ (103/1) (s. 85).*

*Köp ösrük min iy deyr pīri **uyat**dur*

Ḳolumdın tüşüp sınsa peymāne nā-geh (556/5) (s. 454).

LÇ uyat "hayâ, hicâp, şerm, ayıp, kabahat" (s. 43).

LD uyat "utanç, hayâ, âr" (s. 688).

*Lebing leṭāfetidin bes ki fehm ḳıldı **uyat***

Ölüm ḳara ẓulemāt içre kirdi āb-ı ḥayāt (280) (s. 30).

Ay yüzüngni künge oḫşatḳan üçün

*Ġarḳa bolmış-min **uyat**tın tirge-min (2638) (s. 289).*

SD uyat “hayâ” (s. 596).

*Allıngda ḳarşu turġalı ayda **uyat** mu yoḳ*

Titrer yüzünge baḳġalı ḫürşīd-i ḫāverī (718) (s. 282).

ŞHD uyat “ayıp, hayâ, hicâp” (s. 658).

Hażretingden kim şefāʿat izdeyü kilgen zamān

*Öz **uyat**ımdan ḳılur-min her seher türlüg ʿaraḳ (7a/11-12) (s. 71).*

uyat et — : Utanç etmek; utanmak

Sağışın yarlınıŋ **uyat et**tilär, zerä Biydir umsası anıŋ (15v)[6] (s. 20).

Uyat harsızlarga **et**tiŋ meni (65r)[9] (s. 80).

uyatla — : Utandırmak

Tölä χonşularımız[g]a bizim 7 kerät artıχ χoyunlarına alarnıŋ uyatnı, ki **uyatla**dılar seni Biy (139v)[12] (s. 170).

uyatlı bol — : Utançlı olmak

Uyatlı bolmagaymen, ki umsandım saŋa (37r)[20] (s. 46).

Biy, **uyatlı bol**magaymen, zerä sar(45v)nadım alnıŋa seniŋ (45r)[18] (s. 56).

Uyalsınlar da **uyatlı bol**sunlar, ki izdärlär edi boyumnu menim, (52r)[4] (s. 64).

Da hali yoχtur bizgä vaχt açma ağzımızını biznim, zerä **uyatlı** da kültkü **bol**duχ χullarıŋa seniŋ χulluχ etkän (204r)[33] (s. 312).

MS uyatlıġ “edepli” (uvutluġ uyatlıġ bol —) (s. 494).

*Taḳı yime edgü aşay küçinte uvutluġ **uyatlıġ bol**urlar (59/7-8) (s. 117).*

uyatlı et — : Utançlı etmek

Sağışın miskinniŋ **uyatlı et**tilär, zerä Biydir umsası anıŋ (13v)[6] (s. 21).

Xorχkanlar Eyämizdän barça oġlanları Israjelniŋ, [25] ki heç **et**mädi da **uyatlı** alġışın yarlınıŋ (32v)[24] (s. 42).

Yoχsa sen χutχarıyırsen bizni duşmanlarımızdan bizim da körälmägänlärni bizni **uyatlı et**tiŋ (71v)[8] (s. 88).

Biy, **uyatlı et**mä meni (209r)[31] (s. 252).

Biy, **uyatlı et**mä bizni (205r)[42] (s. 313).

uzun esli : Geniş akıllı / düşünceli (= Allah’ın “El-Âlim” sıfatı)

Teŋri yarġuçı artar, χuvatlı da **uzun esli**, ki bermäz öçäşmäχın kensiniŋ kündüz här sahat (7v)[12] (s. 10).

Yoχsa sen, Biy Teŋrim, şaġavatlısen da yarlıġovuçı, **uzun esli**, (149r)[15] (s. 180).

Şaġavatlı yarlıġovuçıdır Biy, **uzun esli** da köp yarlıġovuçı (248v)[8] (s. 298).

Ü

ülüşüçi : Pay / hisse veren (Tanrı)

Çaχırdım saŋa, Biy, da ayttım: sensen umsam da **ülüşüçi**m menim yerinä tirilärniŋ (193v)[5] (s. 295).

Y

yaχşı : İyi, güzel; hayırlı

Ağındı ulu **yaχşı** tirlikiŋ seniŋ (8v) dağı biyik köktän, (8r)[2] (s. 12).

Alğışlaŋız Biyni alğış bilä yäŋi, ki **yaχşı**dır, (48r)[3] (s. 60).

Keri bol yamandan da et **yaχşı**nı, (51r)[15] (s. 62).

Tirildi ol barça yollarda, ki dügüldür **yaχşı**, (55r)[5] (s. 68).

Aχtırgay yüräkim buyruχuŋnu seniŋ **yaχşı**, (73v)[2] (s. 90).

Tapungaymen atıŋa seniŋ, Biy, zerä **yaχşı**dır (87v)[8] (s. 106).

Tölädilär maŋa yamannı ornuna **yaχşı**sınıŋ, (154r)[5] (s. 235).

Eslilik **yaχşı**dır barçasına (199r)[10] (s. 240).

Tapunuŋuz Eyämizgä, ki **yaχşı**dır, ki meŋiliktir yarlığamaχı anıŋ (204r)[1] (s. 246).

Yaχşıdır maŋa orēnk'i ağzıŋnıŋ seniŋ, ne ki miŋläri altınnıŋ da kümüşnüŋ (212v)[72] (s. 256).

Ne **yaχşı** ya ne roskoş, ki turgaylar χardaşlar birgä! (233v)[1] (s. 280).

Tapunuŋuz Eyämizgä, ki **yaχşı**dır, (235v)[1] (s. 282).

Canıŋ seniŋ **yaχşı**, yol körgüzüçi bolgay maŋa yergä dürüst (195r)[10] (s. 295).

Saχlamadıχ da etmädıχ, neçik sımarladıŋ sen bizgä, ki **yaχşı**nı tapkaybiz biz sendän (203v)[30] (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

US yaqşı “horoşiy, horoşo” (s. 273).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yaḫşı “iyi” (s. LXXI).

Ölügdin tirig hęm tirigdin ölüg

*Çıḳarur körẹr sen munı asru **yaḫşı** anga (C 17-18) (s. 42).*

*Bu ḫalayıḳ **yaḫşı**sı aḫı er turur (B 257) (s. 61).*

DLT yaχşı “iyi; güzel, her şeyin güzeli” (s. 730-731).

Uluğlukuğ bolsa sen edhgü kılın

*Bolgıl kişig Begler katın **yaχşı** ulan (I, 64/13-14).*

***Yaχşı** neng̈ (III, 32/9-10).*

***Yaχşı** ış (III, 32/10-11).*

IKT yaḫşı “good, fine, better” (s. 321).

Agar särsä sizlär, yaḫşı sizkä (4/25) (s. 321).

*Bolġatı **yaḫşı** olarqa (4/66) (s. 321).*

*Anı kim qılsa siz **yaḫşı**dın, bütünlükin Tangrı ärür anı bilgän (4/127) (s. 321).*

*Anıng tapa aġar **yaḫşı** söz yimä ädgü iş (35/10) (s. 321).*

KB yaḳşı “güzel, iyi” (s. 516).

*Bu kịtabnı oḳıġlı bu bẹyịtlerni maʿlum ḳılıġlı kịtabdın **yaḳşı** ʿạzizraḳ turur (A 11-12) (s. 1).*

*Yime **yaḳşı** aymış bu türk buyruḳı*

Körür köz yaruḳı oġul ḳız oḳı (1163) (s. 133).

Yalawaç işi kör neçe söz bolur

*Sözi **yaḳşı** bolsa tilekin bulur (2666) (s. 279).*

KSK yaḫşı “temiz, helal, güzel, değerli” (s. 651).

*Ärdiŋiz ümmätniŋ **yaḫşı**sı çıḳarıldı kişilärkä buyrur siz äḏgülük birlä taḳı yıġar siz körksüz işdin taḳı bitär siz taŋrıḳa (3/110) (s. 44).*

*Taḳı buyrurlar äḏgülük birlä taḳı yıġarlar körksüz işdin taḳı ewärlär **yaḫşı** işler içindä (3/114) (s. 44).*

Taḳı aydı ol kim satġın aldı mışr kändindä öz uraġutıŋa aġır yaḫşı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋkä azu tutġay miz anı oġul (12/21) (s. 168).

KTS yaḫşı “iyi” (s. 305).

*Yawlaḳ **yaḫşı** ḥükm ḳılmış (39b/2) (s. 305).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yahşı “iyi” (s. 84).

KE yaḫşı “iyi, güzel” (s. 696).

*Bu kün munça ḫalāyıḳ yawuz **yaḫşı**, müʾmin kāfir Nūḥ oġlanlarından tuġdılar, uluġ oġlı Sām, ortançası Hām, üçünçisi Yāfes (27r/15-16-17) (s. 38).*

*Nemrūd aydı: yime **yaḫşı** teŋri turur seniŋ tenriŋ tėp, müsülmān bolġuġa köŋülsindi ḳatındaḳılar unamadılar (43v/6-7) (s. 60).*

*Evvel mülk ol ẹrdi kim Süleymānnıŋ pād-şāhlıḳı içinde **yaḫşı**dın yamandın ḫaber bėrgen uçar ḳuşlar ẹrdi (137r/17-18) (s. 193).*

*Olar aydılar: munı **yaḫşı** aydıŋ (229v/4) (s. 331).*

ME yaḫşı “iyi, güzel” (s. 200).

Yaḫşı *sordı andın arıġ ḳıldı anı, süzük ḳıldı (67/3) (s. 43).*

ʿAzīz boldı, ʿaẓīzlik körgüzdi key arındı andın, ***yaḫşı*** *arıġ boldı andın, yeriglep yıraḳ turdı andın (182/7) (s. 69).*

Āzār boldı anıng birle, āzārlandı anıng birle ***yaḫşı****sın istedi işniñ, yön istedi işde (191/5) (s. 71).*

NF yaḫşı “yahşı, iyi, güzel; çok” (s. 465-466).

Medīne şehri ḫabīṯ taqı yaman kişilerni özidin kėterür, arıġ pāklarnı tutar, neteg kim temürçining körüki temürnüng yamanlarını, ḫabīṯlarını kėterür taqı ***yaḫşı****sını, ṣāfīsini qoyar, tėp aydı (208/5-6) (s. 143).*

ʿAbdullāh bin ʿÖmerke bir kün Peyġāmbar ʿas aydı: Bu ʿÖmer oġlı ʿAbdullāh neme ***yaḫşı*** *er turur, eger tünle namāz qılsa erdi, tėdi erse, ʿAbdullāh bin ʿÖmer raẓhumā Peyġāmbardın bu sözni eşitgendin song āḫir ʿömringe tegi hēç tün namāzını fevt qılmadı (315/4-5-6) (s. 218).*

Ertesi Cebreʾīl ʿas keldi taqı aydı: Yā Ayyūb, ėḍing celle celāluhu sanga salām bėrdi taqı bişārāt sanga bolsun kim burunqı quvvatıngdın ***yaḫşı****raq quvvat baġışladı taqı burunqı teningdin* ***yaḫşı****raq ten ʿaṭā qıldı … (333/10-11-12) (s. 231).*

TQK yaḫşı “1. temiz, helâl, güzel, değerli; 2. iyi, hayırlı; 3. iyi, faziletli, şerefli” (s. 175).

YB yaḫşı “iyi” (s. 240).

Devlet berdi erse biz taḳı Tengrining yārisi birle burunġı ***yaḫşı****larımız yosunınça* ***yaḫşı*** *barışalı aramızda ilçi keleçi ıyışıp selām böleklerimiz yitişip bāzergān ortaḳlarımız yörüşse keçer boy ḳalur mengü atḳa* ***yaḫşı****sı ol bolġaymu erne (A. III. 14-15) (s. 108).*

İmdi bir ve bar Tengri Taʿālānıng yarlıḳawı birle bu kündin ilgerü köp burunġı ***yaḫşı****larımıznıng dostluḳların arturup aramızda köp*

*yaŋşılıklarımız artura dostluķımızını imdidin ilgerü ziyāde ķılıp **yaŋşı** kişilerimiz kilişe barışa tursa yıraķdağı işitürge yawuķdağı körerge keçer dünyāda dost düşmān arasında **yaŋşı** at ol bolġaymu tiyü bizning selāmetlıķnı ayıtġaç (A. IV. 14-15-16-17-18) (s. 110).*

*Biz taķı **yaŋşı** sözlerimiz ayıtġunça kişimni iki şehrimiz köydürdi (K. III. 11-12) (s. 117).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaqşy, jáqşy, jaxşy [yacsi / iaczi, iacşi, iaksi, iacsi, jɑkşi; iachzi] “gut, ‘bonus’ ” (s. 114).

GT yaŋşı “iyi, güzel” (s. 390).

*Bir arıķ ʿāķil ādemī ayttı, bir semiz eblehe kilip ķarşı, niçe bolsa żaʿīf tāzī aṭ, bir ṭavīle eşekden ol **yaŋşı** (20/6-7) (s. 9).*

*Eger ol ḥukm ķılıçını çekse nebī ve velī başın aşaġa çikkey ķaçan kim luṭfı ġamzesin ḥareketke kitürgey yamanlarnı **yaŋşı**larġa yitürgey (350/2-3-4) (s. 174).*

İM yaŋşı “güzel, hoş” (s. 616).

*Bilgil, rāstı **yaŋşı** kişi bedbaŋt bolur taķı bedbaŋt kişi yaŋşı bolur anıng üçün kim eger anıng kibi bolmasa menfeʿet bolmas muṭīʿ kişige ṭāʿat ķılmaķı taķı ziyān ķılmas yazuķlı kişige yazuķ ķılmaķı taķı kāfirler bolur Tengri ķatında maʿẕūr bolurlar kāfir bolmaķı birle (47b/2-3-4) (s. 173).*

*Ammā ol ḥadīṯ kim kildi: rāstı **yaŋşı** kişi ol kişi turur kim yaŋşı boldı anası ķarnında taķı yaman kişi ol kişi turur kim yaman boldu anası ķarnında (48a/1-2) (s. 174).*

*Ammā sükker ķamışı taķı ķamış-ı ẕerīre bir türlüg ķamış turur yıḏıġı **yaŋşı** ol ikisi içinde ʿöşr bar turur ŋurma butaġınıng ŋilāfınça taķı samannıng ŋilāfınça (255b/5-6) (s. 305).*

KF yaḫşı “güzel” (s. 1084).

*Munı bildürdükinden ṣoŋra lābüddür kim ol daʿvī idgen kişi bildürgey ol daʿvī idgeni aḫça, ya altun ya buġday, ya arpa **yaḫşı** mıdur ya yaman mıdur, ya orta mıdur diyü bildürgey (1b/89-90-91-92-93-94-95-96) (s. 3).*

*Daḫı namāzdan ṣoŋra eyiddi: Yā Rabbi! Eger men senüŋ ḳulluḳunda taḳṣīrlıḳ iddüm ise, men seni ḥaḳīḳat **yaḫşı** bilürüm didi (138a/55-56-57-58) (s. 344).*

*Ol ṣaḥābi zamānı daḫı ol tābiʿīn zamānı ḫayır zamānı ıdı, **yaḫşı** zamān ıdı (147a/50-51-52) (s. 360).*

*Ḳaçan bir kişi sirkesi içine ḫamur dökse ol ḫamur fāsid olmaz. Velākin ol kişi **yaḫşı** idmedi. Anuŋ içün kim ḫamur kötürdi (387a/8-9-10-11) (s. 845).*

Kİ yaqşı “iyi” (s. 120).

KK yaḫşı “iyi” (s. 129).

KM yaḫşı “hayırlı, güzel, doğru” (s. 100).

*Şükr Tanrı’ya ṣābitdür bisleyicidür ʿālemleri cennet **yaḫşı**lar-içün (1b/2) (s. 1).*

*İkinci kün şol vaḳt **yaḫşı** açılġanda daḫı ḳıldı (15a/3-4) (s. 10).*

*Aydaġay yā ilāhī yarlıġ eyle baña ẕikrüñ oḳumaġa daḫı şükrüñ oḳumaġa **yaḫşı** ḳulluḳ itmege (33b/4-5) (s. 21).*

TT yaḳşı “güzel” (s. 153).

TZ yakşı “yahşi, güzel” (s. 276).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaḫşı “güzel” (s. 437).

*Belki her rütbede **yaḫşı** baḳḳıl*

Özidin özgeni sivmeydür bil (4/62) (s. 105).

Nāṣiḥ sözi niçe sanga merdūd olġay

***Yaḫşı** vü yaman ḳaşıngda nā-būd olġay (188/1) (s. 228).*

BV yaḫşı “güzel, iyi” (s. 905).

*Egerçi iylemeseng **yaḫşı yaḫşı** körgüzgil*

Mini anga niçe kim bar isem yaman yā Rab (47/6) (s. 37).

***Yaḫşı**lardın **yaḫşı**dur yārım ni nevʿ iyley ṭamaʿ*

Vaṣlın anıng min ki bardur min yamanlardın yaman (445/5) (s. 366).

DG yaḫşı “good, fine, nice, beautiful” (s. 397).

*Gar sālik esäng, **yaḫşı** yamanıġa riżā bol,*

Kim ma’man-i amnē durur uş kōy-i tavakkul (136/4) (s. 148).

*Yer yüzindä **yaḫşı**larġa yaḫşılıqtın **yaḫşı** yoq,*

Āḫir[ā] topraq içindä çūn ki bolġung durʿadam (156/3) (s. 168).

LÇ yaḫşı “güzel, iyi, mergûb, nîk” (s. 303).

LD yaḫşı “yakışıklı, güzel” (s. 702).

Gül tig küler çırayına bir kün yoluḳmadım

*Aylarda bir hem uçramadım **yaḫşı** közige (150) (s. 16).*

Cevrüngni tiler bende velī yaḫşı imes kim

***Yaḫşı** kişiler bolsa yamanlıḳ bile meşhūr (356) (s. 39).*

Bir sağınsang bizni yıl u ay kirek

***Yaḫşı**larnıng işi mundaḳ mu bolur (2570) (s. 281).*

SD yaḫşı “iyi, güzel” (s. 602).

*Ol at irmes, ni üçün andın toġar **yaḫşı** uruġ*

Ol ḳuş irmes, ni üçündür barça aʿżāsı ḳanat (398) (s. 190).

*Köz yüzni yüzüng şevḳıda **yaḫşı** çemen itti*

İrning ʿaḳīḳı ārzūsı közni Yemen itti (675) (s. 270).

ŞHD yaḫşı “iyi, güzel” (s. 672).

***Yaḫşı**larnıng ḳavli yalġan bolmas irmiş dir idim*

Gāhī telḫ ü gāhī şīrīn sözlerining ālı bar (54b/8-9) (s. 132).

Nigü Mesīhā-demī boldı Semerḳand yili

*Öz yiridin kim ıraḳ bolsa ölüm **yaḫşı**raḳ (81a/7-8) (s. 163).*

YED yaḫşı “iyi, güzel” (s. 453).

*Bülend-iḳbāl sin iy **yaḫşı**larnı ḫayli dil-ḫˇāhı (23/7) (s. 59).*

***Yaḫşı**lar ḫayli ara özni yaman ḳılmaḳ nedür (86/4) (s. 120).*

***Yaḫşı**larġa kişi kim zār olmas (106/13) (s. 136).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yahşı “iyi, güzel, uygun, makul” (s. 762-763).

*Pes ḳabūl eyledi anuŋ duʿāsını Taŋrı’sı **yaḫşı** ḳabūl eylemek daḫı bitürdi Meryem’i **yaḫşı** bitürmek daḫı Meryem’i Zekeriyyā bėsledi (53a/4-5) (s. 30).*

*Pes al yā Mūsā anı ḳuvvetile cidd ü cehdile daḫı buyur ḳavme ki alsunlar ḥükümlerüŋ **yaḫşı**larını (171b/5) (s. 92).*

*İy peyġamberler yėŋüz **yaḫşı** niʿmetlerden ve eylük eyleŋüz (370a/1-2) (s. 190).*

*Ey benüm oġlum durġur namāzı daḫı buyur **yaḫşı** işleri ve ḳaytar yaman işlerden (443b/2-3) (s. 225).*

*Cezā vėrmegiçün anlara s̲evāblarını ʿamellerinden **yaḫşı** s̲evāb Taŋrı Taʿālā kifāyet ėdici degül midür ḳulına (499b/5-6) (s. 253).*

*Pes ḳaçan ʿiddetleri tamām olsa anları eylügile dutuŋuz yā yaḫşılıḳ bile ayrılışıŋuz daḫı ṭanuḳ ėdiŋüz iki **yaḫşı** kişi sizden daḫı durġuruŋ ṭanuḳlıġı Allāh'çün (602a/2-3-4) (s. 304).*

yaχşı et — : İyi / güzel etmek, iyilik / güzellik etmek

Yoχtur kimsä ki **yaχşı et**käy, da yoχtur birinä dirä (15v)[3] (s. 20).

Keri bol yamandan da **et yaχşı**, da tıngaysen meŋi meŋilik anda (62r)[27] (s. 76).

Tapungay saŋa, χaçan **yaχşı et**säŋ sen aŋar (80v)[19] (s. 98).

Yaχşı et, Biy, erkiŋ bilä Sionga, (84v)[20] (s. 104).

Yoχtur kimsä, ki **et**käy **yaχşı**, da yoχtur ne bir dä (86v)[4] (s. 106).

Yaχşı etär Biy yaχşılarga, (228r)[4] (s. 274).

yaχşı etüçi : İyilik eden (Tanrı)

Alġışlıyım seni, Biy, **yaχşı etüçi**m (15r)[7] (s. 20).

Küstündüm alnına Asduacnıŋ **yaχşı etüçi**mniŋ (94r)[3] (s. 116).

yaχşı klävüçı : İyilik eden

Yaχşı klävüçilärim menim da yuvuχlarım menim alnıma menim da turdular, (48v)[12] (s. 79).

Maŋa asrı ulu hörmättä bodular **yaχşı klävüçi**läriŋ seniŋ, (190v)[17] (s. 289).

yaχşılıχ : İyilik

Köplär aytırlar edi, ki kimlär körgüzgäy bizgä **yaχşılıχ**ın Eyämizniŋ, (3v)[7] (s. 6).

Ayttım Eyämä: Biyim sen menim, da **yaχşılıχ**ım maŋa sendändir (16v)[2] (s. 22).

Boyu anıŋ **yaχşılıχ**ta tıngay, (36v)[13] (s. 46).

İnandım körmägä maŋa **yaχşılıχ**ın Eyämiziniŋ ulusuna tirilärniŋ, (40r)[13] (s. 50).

Ulular miskinländilär, evet kimlär ki χolarlar Biyni, eksilmägäy alarga barça **yaχşılıχ** (50v)[11] (s. 62).

Tölädilär maŋa yamanlıχ **yaχşılıχ** ornuma, (53r)[12] (s. 64).

Klämädi ol aŋlama **yaχşılıχ**nı, (55r)[4] (s. 68).

Ki tölädilär maŋa yaman ornuma **yaχşılıχ**nıŋ, (64[a]r)[21] (s. 78).

Sövdi yamanlıχnı, ne ki **yaχşılıχ**nı, töräsizlikni, ne ki sözläri toġru (85r)[5] (s. 104).

Tolgaybiz **yaχşılıχ**ından övüŋnüŋ, (104r)[5] (s. 128).

Unuttular **yaχşılıχ**ların anıŋ, (132v)[11] (s. 162).

Et maŋa nışan **yaχşılıχ**tan (149r)[17] (s. 182).

Kim toldurur **yaχşılıχ**tan küsänçiŋni seniŋ, (174v)[5] (s. 212).

Küsänç boylarnı tolu etti **yaχşılıχ** bilä (190r)[9] (s. 230).

Tölädilär maŋa yamanlıχ ornuna **yaχşılıχ**nıŋ, (194r)[5] (s. 234).

Yöpsün χuluŋnu seniŋ **yaχşılıχ**ka, (217r)[122] (s. 260).

Da övü üçün Eyämiz Teŋrimiziniŋ bizim χolduχ **yaχşılıχ**nı saŋa (226v)[9] (s. 272).

Da körgäysen sen **yaχşılıχ** Erusaġem barça künlärinä tirlikiŋniŋ seniŋ (230r)[5] (s. 276).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK yaŋşılıḳ “güzellik” (s. 651).

*Taḳı bolsun sizdin bir ögür ündäyürlär **yaŋşılıḳ** tapa taḳı buyrurlar äḏgülük birlä taḳı yıġarlar körksüz işdin (3/104) (s. 43).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yaŋşılıḳ “iyilik, güzellik, doğruluk” (s. 696).

*Ol ḳul[nıŋ] saġ ḳolın ḳesmek, ol ḳol birle oġurlar, ol ḳol birle ṭaʿām yėyür, anıŋ birle ṭahāret ḳılur, anıŋ birle mesḥ tartar, saġ ẹlig barça **yaŋşılıḳ**nı ḳılur (96v/17-18-19) (s. 135).*

*Loḳmān aydı: andaġ bolsa sẹn hem yamanlıḳ ekip **yaŋşılıḳ** ümīd etmegil (163v/20) (s. 233).*

TQK yaŋşılık “1. hayır; 2. doğruluk” (s. 175).

YB yaŋşılıḳ “iyilik, güzellik” (s. 240).

*Songra ŋan aġamız toḳtamış ŋan sizning uluġ babangız ġāzī bā-yezīd beg birle burunġı yaŋşı yosunça ilçi keleçi ıyışıp bölek selām alışıp ikisi taḳı dostluk **yaŋşılık** üze Tengri rahmetinge bardılar (A. III. 5-6-7) (s. 108).*

*İmdi bir ve bar Tengri Taʿālānıng yarlıḳawı birle bu kündin ilgerü köp burunġı yaŋşılarımıznıng dostluḳların arturup aramızda köp **yaŋşılık**larımız artura dostluḳımıznı imdidin ilgerü ziyāde ḳılıp yaŋşı kişilerimiz kilişe barışa tursa yıraḳdağı işitürge yawuḳdağı körerge keçer dünyāda dost düşmān arasında yaŋşı at ol bolġaymu tiyü bizning selāmetlıḳnı ayıtġaç (A. IV. 14-15-16-17-18) (s. 110).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM yaŋşılık “güzellik, hoşluk” (s. 616).

*Rāstı ḥācīler saçı üprek bolur taḳı yüzi tozlı bolur. Taḳı eyle kerek kim **yaḫşılıḳ** ḳılġay (296b/5) (s. 333).*

*Ve eger satsa kümüşni kümüşke yā altunnı altunġa revā bolmas, meger kim miṣli miṣli birle berābar bolġay il ilge. Taḳı muʿteber bolmas işlemegi taḳı **yaḫşılıḳ**ı (483b/2-3) (s. 462).*

KK yaḫşılıḳ “iyilik, güzellik” (s. 129).

KM yaḫşı – lıġı (s. 100).

*Ḳaçan bir niçe kişi işlese düşer özgelerden selām ḳaytarmaḳ kibi daḫı aḫsurana (yerḥamükallah) dimek kibi daḫı ḫasta şormaḳ kibi daḫı Nebīʾye ṣalavāt virmek kibi Tañrı’nuñ raḥmeti Nebī üstine (5b/1-2) daḫı ölü namāzı ḳılmaḳ kibi daḫı **yaḫşılıġ**ı buyurmaḳ kibi daḫı yamanlıḳdan ḳaytarmaḳ kibi daḫı ġazālıġa varmaḳ kibi (5a/4-5-6) (s. 3).*

*Ḥaḳ arılıḳ altı dürlüdür evvelkisi arıtġay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı’dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtġay yüregini kirden ḥasedden üçünci arıtġay dilini yalandan ġaybetden **yaḫşılıġ**ı kizler yamanlıġı söyler bühtāndan dördinci arıtġay ḳarnını ḥarām yimekden bişinci* arıtġay arḳasını *ḥarām keymekden altıncı avdaz almaḳdur şerīʿatda (37a/6) (s. 23-24).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaḫşılıġ “güzellik, iyilik” (s. 437) ; yaḫşılıḳ “güzellik” (s. 437).

*Kim körüptür iy köngül ehl-i cihāndın **yaḫşılıġ***

*Kim ki andın yaḫşı yoḳ köz tutma andın **yaḫşılıġ** (24/1) (s. 132).*

Bu ḳışda yaman yol u perīşān ḥālim

*Yā Rab mini **yaḫşılıḳ** sarıġa başḳar (160/2) (s. 221).*

BV yaḫşılıġ “güzellik” (s. 905).

Yana zühdüm ṭarīḳın ʿafv ḳıl iy pīr-i deyr āḫir

*Ki sindin **yaḫşılıġ**dur niçe biz ḳılsaḳ yamanlıġlar (198/8) (s. 164).*

DG yaḫşılıq “goodness” (s. 397).

*Yer yüzindä yaḫşılarġa **yaḫşılıq**tın yaḫşı yoq,*

Āḫir[ā] topraq içindä çūn ki bolġung dur ʿadam (156/3) (s. 168).

Şum raqīb sözigä kirmäklik ġarāyib dur, begim;

*Heç kişigä **yaḫşılıq** qılġay-mu anıng dek yaman? (162/5) (s. 174).*

LD yaḫşılıḳ “yakışıklılık, güzellik” (s. 703).

ʿAḳīḳ irning ḳaşında nāzük irmes

*Ni **yaḫşılıḳ** bar ol aṣlı yamanda (1658) (s. 180).*

Ḥüsn devrānı ġanīmettür yigitlik bat kiçer

***Yaḫşılıḳ**tın bende ḳılġıl imdi ḫāṣṣ u ʿāmnı (2379) (s. 258).*

ŞHD yaḫşılıḳ “iyilik” (s. 672).

Mihribān-sin ay Şibān ḳardaşlarıngnıng ḥaḳḳıda

***Yaḫşılıḳ** [it] her kişige bitmes işlering biter (38b/1-2) (s. 112).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yaḫşılıḳ “iyilik, güzellik, uygunluk” (s. 763-764).

*Eyit yā Muḥammed aylar ḫalḳ vaḳt bilmegiçündür daḫı hac günlerini bilmegiçün **yaḫşılıḳ** ol degildür ki gire-siz evlere ardlarından lākin **yaḫşılıḳ** Taŋrı’dan ḳorḳmaḳdur (28b/5-6) (s. 16).*

*Ol nebī ki bilürler yazılmış adı daḫı ṣıfatı özleri ḳatında Tevrāt’da daḫı İncīl’de buyur[du]ḳ anlara **yaḫşılıḳ** bile ṭāʿati (174a/4-5) (s. 93).*

*Anda cezāsıdur anlaruŋ ʿamellerinüŋ daḫı vaṣiyyet ėtdük ādem oġlına atasına anasına **yaḫşılıḳ** ėtmegi (543a/5-6) (s. 274).*

yalbar — : Yalvarmak (Metinde: “Tanrı’ya yalvarmak”)

Yalbaralıχ alnına χutχaruçımıznıŋ [2] Artarlanıyıχ alnına anıŋ tapunmaχ bilä, saġmos bilä **yalbar**ıyıχ alnına (165r)[1] (s. 200).

Yalbardım yüz(167v)üŋnü seniŋ tügäl yüräkim bilä menim, (167r)[58] (s. 255).

Avazım bilä menim Biyni **yalbar**dım (193r)[1] (s. 293).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yalbar — *krş*. yalvar — (s. 787) ; yalvar — *krş*. yalbar — (s. 789).

*Takı ked tavratdılar ötrü m(e)n yene olarka **yalbar**u ince tip tidim .. ay edgülerim m(e)n özüm tengleser m(e)n bo emgekimdin idi ozgum kutrulgum yok turur amtı m(e)n sizlerke sizlerke ötünür m(e)n **yalbar**ur m(e)n .. [bo] mening alımçılarımka bösüp erklig kan üskinde aydukda tegdükde neteg kılayın anı manga ayu biringler tip tiser m(e)n ötrü olar manga ince tip tidiler (10/10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21) (s. 64).*

*Anta basa ınansun .. üç erdini kutınga .. t(e)ngrilerke **yalvar**ıp .. küzetü bergüke ötünsün (484/5-6-7-8) (s. 269).*

IB yalbar — “yalvarmak” (s. 63).

*Āk at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke ıdmiş tir. Korkma, edgüti ötün; ayınma, edgüti **yalbar**! tir (19) (s. 20).*

*Kul sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı tengrigerü **yalbar**ur (54) (s. 24).*

MS yalvar — “niyaz etmek” (s. 501).

*Ayaġķa tegimlig tözün maytrı bodisvt ķutınga yine yine **yalvar**a inçke ötüg ötünü etüzümin (uru)nçaķ tutuzu ķop ajuntaķı etüzin yinçürü töpün yükünür men (3/37-38-39-40-41-42) (s. 44).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yalwar — “yalvarmak, dileğinin yapılmasını istemek” (s. 737).

*Önğdin nelek **yalwar**madıŋğ kaç kata bėrding tawar*

Tolumluğ bolup katındıŋğ kanıŋğ emdi yėr suwar (I, 498/20-21).

*Ol manğa **yalwar**dı (III, 99/19).*

IKT yalwar — “to implore, beseech” (s. 323).

*Qaçan tägsä sizlärkä yas, angar anıng birlä **yalwar**ur sizlär (16/53) (s. 323).*

KB yalwar — “yalvarmak” (s. 518).

İmin bolma dünyaḳa artuḳ imin

*Bayatḳa sıġınġıl ḳatıġ **yalwar**a (6631) (s. 653).*

Sanga yazdı sindin küredi özüm

*Bu kün sıġnu keldim sanga **yalwar**a (6639) (s. 653).*

KSK yalbar — “yalvarmak *bkz*. yalwar —” (s. 654); yalwar — “yalvarmak *bkz*. yalbar —” (s. 655).

*Iḏmadımız bir känt içindä bir päyġāmbärdin mägär tut(t)umız anıŋ boḏunını ḳatıġlıḳ birlä ziyān ḳor yas birlä bolġay kim anlar **yalbar**ġaylar (7/94) (s. 115).*

*Yāḏ ḳılġıl iḏiŋni özüŋ içindä **yalwar**u ḳorḳu aymanu ün berü ündämäkdä ḳudıraḳ sözdin ertä keçä bolmaġıl osanıġlılardın (7/205) (s. 126).*

*Nä kim bulsa silär birlä niʿmätdin taŋrıdın turur yana ḳaçan tägsä silärkä ziyān aŋar **yalwar**ur silär (16/53) (s. 195).*

KTS yalwar — “yalvarmak, rica etmek” (s. 308).

*Fatmä **yalwar**u ya ʿukaşşä räḥm ḳılġıl terlär (145/29) (s. 308).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yalbarmak “1) yalvarmak; 2) istemek” (s. 84).

KE yalbar— “yalvarmak” (s. 698); yalwar— “yalvarmak *krş*. yalbar—” (s. 700).

*Zīfālġa barıŋ yükünüŋ, **yalbar**uŋ, bolġay kim sizni ḳutḳarġay ya kendü bir yol körgüzgey (57r/13-14) (s. 79).*

*Mevlī taʿālā ḳażāsındın bir oḳ keldi, Saʿd bin Muʿāẕnıŋ közinę tęgdi, ḳatıġ aġrıdı, İḍi ʿazze ve celleḳa **yalbar**dı, İlāhī Benū Ḳureyẓadın öçümni almaġunça cānımnı almaġıl (229v/15-16) (s. 331).*

*Bu kün ḳamuġ maʿsiyetler ḳıyāmetġa tęgi Ḳābīldin ḳaldı, ḳaçan ḳıyāmet küni bolsa İḍi ʿazze ve celle tamuġluḳlarnı tamuġġa kiwürse öz ḥāllerin körüp Mevlī ʿazze ve celleġa **yalwar**ıp ayġaylar (17r/4-5-6) (s. 24).*

*Keliŋ meniŋ kiçiklikimge baḳıp raḥm ḳılıŋ, meni ol arḳış bęgindin ḳayra alıŋ tėp niçe **yalwar**dı erse sözin tiŋlemediler (74r/1-2) (s. 102).*

MM yalwar — “yalvarmak” (s. 269).

Ḳanāʿat arıġ pāk resūl sünneti

*İḍidin tiledi üküş **yalwar**ıp (55/3-4) (s. 99).*

NF yalbar — “yalvarmak” (s. 466-467).

*Tegme birimizdin bir eḍgülük kelmiş bolsa, ol eḍgülükni Tangrı teʿālāqa şefīʿ qılıp **yalbar**ıp Tangrıdın nacāt tilegeling, tėp meşveret qıldılar (292/11-12) (s. 202).*

*Qayu bir qarındaşıdın **yalbar**u suw tilese erdi, suwları bar erken urup qaytarur erdiler taqı: Ḥālī sėni helāk qılġay-miz, tėp aytur erdiler (355/3-4-5) (s. 246).*

TQK yalbar — *Krş*. yalwar —. “yalvarmak, yalvarıp yakarmak” (s. 176); yalwar — *Krş*. yalbar —. “yalvarmak, yalvarıp yakarmak” (s. 177).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jał var —, jałvarur “prosić, blagać” (s. 54).

CC jalbar —, - ur [yalbar —; yalbarur / jalbar —, ialbar —, yalbar —; iarbar — (*st*. ialbar—); jalbarur] “bitten, ‘rogare’; beten, anbeten (*mit dem dativ*); erflehen” (s. 111) ; jarbar — *s*. jalbar — (s. 115).

İM yalbar — “yalvarmak” (s. 617).

*Bilgil kim rāstı sewüglü turur beyt-i muḳaddeske ziyāret ḳılmaḳ taḳı anıng içinde namāz taḳı öküş (381b/1-2) ẕikrini taḳı duʿānı taḳı **yalba**rmaḳnı Tengri Teʿālīʾge rāstı ol Nebīlerning ḳıblası turur taḳı üç mescidning birisi turur taḳı anıng müzdi uluġ turur inkār ḳılınmas taḳı oş anıng kibi turur İbrāhīm Ḫalīl’ning ziyāreti (381a/8) (s. 393).*

TZ yalbar — “yalvarmak” (s. 277).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yalbar — “yalvarmak” (s. 437).

Sin iy gül ḳoymadıng ser-keşlikingni serv dik hergiz

*Ayaġıġa tüşüp berg-i ḫazān dik munça **yalbar**dım (29/2) (s. 135).*

BV yalbar — “yalvarma, yalvarış” (s. 906).

Baḳmadı ḥālimġa ġayr-ı nāzdın ösrük közüng

*Niçe kim allında **yalbar**dım yaḳardım her nemaṭ (282/3) (s. 234).*

Çün öler min yārnı isteng başımġa kilmese

*Baş yalang iylep ḳoyup tofraġ üze yüz **yalbar**ıng (349/4) (s. 290).*

DG yalbar — “to lament, complain” (s. 397).

***Yalbar**dım anıng dek bu saḥar hacr elindin kim*

Örtändi bu āhım otıdın ṭārum-i aḫżar (61/6) (s. 73).

LD yalbar — “yalvarmak” (s. 703).

Sin tig oġulnı tingridin ādem-i ḫākī ***yalbar****ıp*

Ṣıdḳ ile erbaʿīn çikip istedi mā vü ṭīn ara (137) (s. 15).

Ḳuş tili ʿandelīb tig luṭfī-i ḫasta ***yalbar****ur*

Gül kibi çehredin anı tutma cüdā çiki çiki (2281) (s. 247).

ŞHD yalbar — “yalvarmak” (s. 673).

Gerçi dāyim menʿ iter bolsa mini yārʿ ışḳıda

Yalbar*ıban mi anınġ ʿışḳında sevgend eyleyin (134b/7-8) (s. 230).*

İr iseng könglüng ivinge ***yalbar*** *u yol birmegil*

İv bozarġa cüst ü çālāk bolur ol mekr-i ḳarı (179b/7-8) (s. 293).

yalġan : Yalan; yalancı

Xorχkanlarnı Eyämizdän haybatlı etär, kim ant içär sınarın kensiniŋ da **yalġan** çıχmaz (16r)[4] (s. 20).

Yalġandır at χutχarmaχından kensiniŋ, (49v)[17] (s. 60).

Baχmadı ol boşluχta, da ne **yalġan** suχlanmaχta (66r)[5] (s. 82).

Yalġandırlar oġlanları adamnıŋ, (101r)[10] (s. 126).

Ber bizgä boluş tarlıχta, zerä **yalġan**dır χutχarmaχı adamnıŋ (194r)[13] (s. 234).

Kimlär saχlarlar edi boşluχnu da **yalġan**nı, (224r)[9] (s. 268).

UYGUR TÜRKÇESİ

İKP yalġan; Y’LX’N “yalan” (s. 229).

Ötrü qız ***yalġan*** *tep kertgünmätin taginkä inçä tep tedi ärtiŋü qal muntuz ermiş siz (A.12.-13.-14.) (s. 58).*

Qız inçä tedi sizin ***yalġan*** *köni sözüŋüzni [kim?] bilir (A.19.-20.-21.) (s. 58).*

MS yalġan “yalan” (s. 500).

İnçip yime aġı baramḳa azlanmaḳın başsız közsüz ezük ***yalġan*** *savın sini sökti (13/1-2-3) (s. 59-60).*

… Kim yime urunçaḳ urmış tavaraġ tanıp birmeserler ezük ***yalġan*** *taulı sözleserler … (83/56-57-58) (s. 154-155).*

SUK yalġan “täuschung, lüge” (s. 299).

US yalġan “lojnıy” (s. 273).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yalġan “yalan” (s. LXXI).

Tili ***yalġan*** *erdin yıraḳ tur teze (153) (s. 52).*

Bu ***yalġan*** *söz ig teg köni söz şiḥaʿ (164) (s. 53).*

DLT yalgan “yalan” (s. 734).

Yalgan *kişi (III, 37/9).*

Yalgan *söz (III, 37/10).*

IKT yalġan “1. liar; 2. lie, falsehood; 3. sorcery” (s. 322).

Anlardın kim juhūd boldılar üküş äşitgänlär ***yalġan****nı (5/41) (s. 322).*

Ol Tangrı bilür, olar ***yalġan****lar (9/42) (s. 322).*

Aydılar: bu ***yalġan****, biz angar tanıġlılar miz (43/30) (s. 322).*

KB yalġan “yalan” (s. 517).

Özüm taplamaz neng biri ***yalġan*** *ol*

Munıngda basası bu küç ḳılġan ol (848) (s. 102).

Biri tilde ***yalġan*** *çıḳarsa sözin*

Biri egrilik ol sikirtse özin (2508) (s. 264).

KSK yalġan “yalan” (s. 654-655).

*Yörüŋ yär içindä yaʿnī yär üzä taḳı baḳıŋ nätäg ärdi **yalġan**ḳa nisbät ḳılġanlarnıŋ soŋı eşitiŋ (3/137) (s. 46).*

*Baḳġıl nätäg yalġan sözlädilär özläri üzä azdı anlardın ol kim **yalġan** ḳoşar ärdilär (6/24) (s. 91).*

*Aydı ay mäniŋ boḡunum tapnuŋlar taŋrıḳa yoḳ silärkä bir iḡi anda aḡın. Ärmäs silär mägär **yalġan** yaratıġlılar (11/50) (s. 161).*

KTS yalġan “yalan, yalancı” (s. 306).

*Çınoḳ kim ḳıyın ol kimärsä üzä kim **yalġan** tutsa yüz äwürsä (21/3) (s. 306).*

*Üç kärrät **yalġan** sözlädi (38/22) (s. 306).*

*Yana ol **yalġan** ärür munduz (62b/11) (s. 306).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yalgan “yalan” (s. 84).

KE yalġan “yalan” (s. 699).

*ʿAziz oġlan sözin tiŋledi ve yaḳın ḳeldi, oġlan aydı: ey ʿAzīz, Yūsufnıŋ köŋlekiniŋ öŋi yırtuḳ bolsa Zelīḫā [k]öni ve Yūsuf **yalġan**, eger köŋlekiniŋ ardı yırtuḳ bolsa Zelīḫā **yalġan** Yūsuf köni (84r/16-17-18) (s. 117).*

*Meniŋ oġlum oġrılıḳ ḳılmas **yalġan** aytursiz. Olar aydılar: Ol kenddeki arḳış ḫalḳıdın soruŋ inanmasaŋız (99r/5-6) (s. 138).*

*Dervīş bilür ẹrdi kim **yalġan** söz Mūsīdin çıḳmas, ol sözge inanıp yandı, Mūsī kitti (124r/10-11) (s. 174).*

ME yaḷġan “yalan” (s. 201).

*Sözledi sözni ötti kögercin pęyvęstę ötgen ḳuş **yalġan**ḳa niṣbęt ḳıldı anı **yaḷġan** (71/3-4) (s. 44).*

***Yaḷġan** söz, **yaḷġan** çatmış söz, yalayımış söz yalġa, tęrge tutdı ėwni şęklig boldı iş içinde, sėzigge tüşdi iş içinde (150/4) (s. 62).*

NF yalġan “yalan” (s. 467).

*Barça ṣaḥābalar aydılar kim: Emīrü’l-mu’minīn ʿOs̱mān **yalġan** and içmez (134/6) (s. 94).*

*Abū Ḥanīfe aydı: Eger bu sözüm rāst bolsa, ḥaqīqat lāyıq ermezmen ve eger bu sözüm yalġan bolsa, **yalġan** kişi qāżīlıqġa yaramaz, tėdi erse, Ḫalifanıng ġażabı keldi taqı aydı (196/5-6-7) (s. 135).*

*Taqı Peyġāmbar ʿas aydı: **Yalġan**larnıng uluġraqı üç turur. Avval ol turur kim bir kimerse aysa: Mundaġ tüş kördüm taqı andaġ tüşler kördüm, tėp aysa taqı ḫaqīqatta körmedin **yalġan** tüşler çatsa, anıng vebālı taqı ʿuqubatı ingen uluġ turur (381/3-4-5) (s. 265).*

TQK yalġan *Krş*. yalḳan. “1. doğru olmayan, yalan; 2. uydurma, sahte; 3. yalancı” (s. 176) ; yalḳan *Krş*. yalġan. “doğru olmayan, yalan” (s. 177).

YB yalġan “yalan” (s. 240).

*Ol işler barı **yalġan** turur (K. III. 16) (s. 117).*

*Taḳı bizning düşmenlerimiz köp turur bizning üçün ḥīle birle **yalġan** söz tüşürgey tip ḳorḳarmız kim sizler anıng bigin sözlerge ınanmay bizdin muʿayyen ḫaber bilmegińçe bizge öfke ḳılmaġaysiz tip umanurmız tiyü keremingizge iʿtimād ḳıla taḥiyyet-nāme irsāl ḳılındı (K. IV. 14-15-16-17-18) (s. 118).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jalġan [jalgan] “falsch, lügnerisch” (s. 111).

GT yalġan “yalan” (s. 391).

*Sulṭān ol vezīrden melūl bolup ayttı munung **yalġan** sözi sening toġrı sözüngden (18/1) yaḫşıraḳ turur (17/12-13) (s. 8).*

*Tileseng rāst söz budur eyā şāh, cehān körgen kişi köp **yalġan** aytur (85/4-5) (s. 42).*

İM yalġan “yalan” (s. 617).

*Bir kişi **yalġan** sözle ayıtsa bir özge kişi angar: Tengri bereket birsün sening **yalġan**ına tise kāfir bolur (20a/2) (s. 157-158).*

*Tengri Teʿālā sözi: ant içmesler Tengri öze **yalġan** ant taḳı anlar bilürler anı. Taḳı ayıttı Rasūl: **yalġan** ant içmek helāk ḳılur ḳumāşnı taḳı bereketni kiterür (86b/6-7) (s. 197).*

KF yalġan “yalan” (s. 1085).

*Anuŋ içün ol ḳāḍī saḳlanılmış degüldür **yalġan** sözlemekden daḫı ḫaṭā idmekden didi (411b/19-20-21) (s. 892).*

KM yalan “yalan, gerçek olmayan” (s. 101).

*Ḥaḳ arılıḳ altı dürlüdür evvelkisi arıtġay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı’dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtġay yüregini kirden ḥasedden üçünci arıtġay dilini **yalan**dan ġaybetden yaḫşılıġı kizler yamanlıġı söyler bühtāndan dördinci arıtġay ḳarnını ḥarām yimekden bişinci* arıtġay arḳasını *ḥarām keymekden altıncı avdaz almaḳdur şerīʿatda (37a/6) (s. 23-24).*

Kİ yalğan “yalan” (s. 118).

TT yalan “*Türkmence* yalan” (s. 153).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yalġan “yalan” (s. 438).

***Yalġan** söz ile ʿitāb iter sin*

Yüz ḳahr bile ḫıṭāb iter sin (126/28) (s. 195).

*Çünki köp **yalġan** ayıttı ol manga*

Ger disem yalġançı anı çın durur (413/2) (s. 284).

BV yalġan “yalan” (s. 906).

*Vaʿde-i mihrin manga yüz ḳatla **yalġan** itti çerḫ*

Sin daġı bī-mihrlik ḳılsang yüz ol yalġança ḳıl (378/6) (s. 313).

Dehr ili dik igridürler şūḫlar baştın ayaḳ

*Tik nażarda tüz ikin olʿahdi **yalġan** ḳāmeti (643/6) (s. 522).*

DG yalġan “1. lie, false; 2. liar, false” (s. 397).

Bilmän ki, neçük sıġışturup sen

*Ol tar aġız içrä munça **yalġan** (179/5) (s. 191).*

Aq evüngdin çıqqan üçün boldı āşufta raqīb;

*Nē qızardı munçaġa **yalġan**, ne ol yüzi qara (19/4) (s. 31).*

LÇ yalġan “yalan, kezb, bühtân, dürûg” (s. 298).

LD yalġan “yalan” (s. 704).

Ġamzeġa vaʿde ḳılıp ḳılmadıng ay şūḫ vefā

*Çın sini vaṣf iteyin baştın ayaḳ **yalġan** sin (1295) (s. 141).*

Yıġladı ḥattā raḳībler raḥmı kilgendin manga

*Līkin ol köngli ḳatıḳ ni çın ni **yalġan** yıġladı (2273) (s. 247).*

SD yalġan “yalan” (s. 603).

Mini cefā birle velī cānġa yitürdi ol kārı

*Geh gāh şarṭını bozar, geh vaʿdesi **yalġan** irür (125) (s. 120).*

Yıġladı ḥattā raḳībnüng raḥmı kilgendin manga

*Bārī ol ḳattıġ köngüllüg çın mu, **yalġan** yıġladı (608) (s. 250).*

ŞHD yalġan “yalan” (s. 673).

*Yaḫşılarnıng ḳavli **yalġan** bolmas irmiş dir idim*

Gāhī telḫ ü gāhī şīrīn sözlerining ālı bar (54b/8-9) (s. 132).

Bir vefālıḳ ḳaydadur bir mihribān hem-dem ḳanı

*ʿAhdi **yalġan** yārnıng olʿahdiġa muḥkem ḳanı (170a/7-8) (s. 277).*

YED yalġan “yalan” (s. 453).

Ġabġabıng şubḥ-ı şafāsıdın münevverdür cihān

*Rāst itey mihr körgüzmekde **yalġan**dur seher (51/2) (s. 87).*

*Baş ayaġ **yalġan** irürʿışḳ aġrıḳındın ursa dem*

Zaʿferān dik sarġarıp rengi hirāsān bolmaġan (284/2) (s. 288).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yalan “yalan, sahte, masal” (s. 765).

*Eydürler ol Allāh ḳatındandur ol Allāh ḳatından degildür daḫı eydürler Allāh ḥaḳḳında **yalan**ı (58b/1-2) (s. 33).*

*Eger Yūsuf göŋlegi öŋünden yırtılmış ise Zelīḫā sözi gerçekdür Yūsuf yalancılardandur ve eger göŋlegi ardından yırtılmış ise Zelīḫā sözi **yalan**dur Yūsuf gerçeklerdendür dėdi (250b/3-4-5) (s. 131).*

*Görmez misin anları nice ḥayrān olup **yalan** düzerler (404a/3-4) (s. 207).*

KT yalan “1. *isim* doğru olmayan şey, yalan; 2. *sıfat* uydurma, düzmece; 3. yalancı” (s. 625).

*Dakı anlar kim hazır olmazlar şirke -yâ **yalan**a-, dakı kaçan kim geçdiler maʿsıyatlara, geçdiler ulular iken yaʿnî baş indürmediler (25/72) (s. 293).*

*Dakı bayık anlar, eydürler bilinmemiş söz yaʿnî şerʿ içinde, sözden, dakı **yalan** (58/2) (s. 457).*

*Dakı getürdiler göñlek üzere kan, **yalan**; eyitti: "Belki bezedi yaʿnî gökcek gösterdi, sizün-içün nefslerünüz, bir işi; pes katlanmakdur yaʿnî işüm, görklü (12/18) (s. 179).*

*"Ay, **yalan** tañrılar Tañrı'dan ayruk, dilersiz?" (37/86) (s. 365).*

*İşidicilerdür **yalanı** yaʿnî **yalan** tanuğı; yiyicilerdür harâmı yaʿnî rişvet (5/42) (s. 83).*

yalġan bol — : Yalan olmak [= yalġan χal —]

Turdular üstümä menim tanıχları yazıχnıŋ, da **yalġan bol**dular maŋa töräsizliklärindän kendiläriniŋ (31r)[12] (s. 51).

Tilläri bilä kendiläriniŋ **yalġan bol**dular aŋar, (106r)[36] (s. 165).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yalġan bol — (s. 699).

*Ḳaçan Ṣāliḥ andaġ tẹdi ẹrse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümiz Ṣāliḥni ma öltürelin bizge ʿāẕāb tẹgmesdin burun, sözi köni bolsa bizdin burun ölmiş bolġay, **yalġan bol**sa ol ölgey biz ḳalġaymiz tẹp ol kẹçe Ṣāliḥni basıp öltürmekke oġradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).*

*Neteg tẹse aydılar: biz üstün sẹn astın bolsaŋ Teŋrimen tẹdükiŋ **yalġan bol**mas mu (113r/14-15) (s. 158).*

NF yalġan bol — (s. 467).

*Yaʿnī bizler sizlerke laʿnat qılalıng, sizler taqı bizlerke qılıng, taqı andaġ aytalıng kim qayu birimiz kim **yalġan bol**ġay, Tangrınıng laʿnatı angar bolsun tẹp laʿnat qılışalıng, tẹp āyet nāzil boldı erse, tersālar qoptılar taqı aydılar (143/10-11-12) (s. 100).*

*Abū Ḥanīfe aydı: Eger bu sözüm rāst bolsa, ḥaqīqat lāyıq ermezmen ve eger bu sözüm **yalġan bol**sa, yalġan kişi qāżīlıqġa yaramaz, tėdi erse, Ḫalifanıng ġażabı keldi taqı aydı (196/5-6-7) (s. 135).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM yalġan bol — (s. 617).

*Anıng üçün kim ʿĀyişe'ning berī bolmaḳlıḳı zineden s̱ābit boldı Tengri Teʿālā'nıng kitebi birle, rāstı ol delīl-i ḳaṭʿī turur ḫilāfınça özge ḫatunlarnıng berī bolmaḳlıḳı zineden kiteb birle sabit bolmadı rastı özge hatunlarnıng beri bolmaklıkı s̱ābit bolmadı Tengri Teʿālā'nıng kitebi birle bolmas anlar sögmek zine birle yalġan ḳılmaḳ Tengri Teʿālā kitebini, rāstı bolur anlar haḳḳında **yalġan bol**ur taḳı yalġan çatmaḳ bolur anlar öze, mürtekib bolur uluġ yazuḳġa takı müsülmān kişi uluġ yazuḳḳa mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı ḥalāl körmese (15b/2-3-4-5-6) (s. 155).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yalan ol — "yalan söylemek, yalanlamak" (s. 765).

*Ṣāliḥ eyitdi anlara gönenüŋüz menzilleriŋüzde üç gün ol bir vaʿdedür ki hergiz **yalan ol**maz ol vaḳt ki geldi buyruġumuz (240a/6-7) (s. 125).*

*Melik cemaʿati eyitdiler anı ḳatında bulduġumuz kişinüŋ cezāsı nedür siz **yalan ol**saŋuz dėdiler (257a/1) (s. 134).*

yalġan et — : Yalan etmek, yalan söylemek

Köp χuvatıŋdan seniŋ **yalġan et**tilär saŋa duşmanlarıŋ seniŋ (105v)[3] (s. 130).

Bir kerät ant içtim arilikimä menim, ki Tawit‘kä men **yalġan et**mägäymen (154v)[36] (s. 188).

Ant içti Biy Tawit‘kä könülük bilä da **yalġan et**mädi aŋar (232v)[11] (s. 280).

yalġan χal — : Yalan kalmak [= yalġan bol —]

Tilläri bilä kensiläriniŋ **yalġan χal**dılar, (135r)[36] (s. 164).

yalġan sözlä — : Yalan söylemek

Tas etärsen barçasın, ki / kimlär ki **sözlä**rlär / **sözlä**rlär edi **yalġan** (4v)[6] (s. 6/7).

Oġlanları yatlarnıŋ **yalġan sözlä**dilär maŋa, (19r)[46] (s. 31).

Turdular üstümä menim tanıχları yazıχnıŋ, da **yalġan sözlä**dilär maŋa töräsizliklärindän kensiläriniŋ (40r)[12] (s. 50).

Yat boldular yazıχlılar analarından, aldandılar χoynundan **sözlä**dilär **yalġan** (95v)[4] (s. 118).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK yalġan sözlädilär, yalġan sözlär ärdilär, yalġan sözlär ärdiŋizlär, yalġan sözlär silär, yalġan sözlärlär, yalġan sözläyürlär (s. 655).

*Bakġıl nätäg **yalġan sözlä**dilär özläri üzä azdı anlardın ol kim yalġan ḳoşar ärdilär (6/24) (s. 91).*

*Ol kün terär miz anlarnı yumḳını yana ayur miz anlarḳa kim ortaḳ ḳat(t)ılar ḳanda ol ortaḳlarıŋız anlar kim **yalġan sözlä**r ärdiŋizlär (6/22) (s. 91).*

*Uḏu barmaslar mägär sezikkä ärmäslär anlar mägär **yalġan sözlä**yürlär (6/116) (s. 100).*

HAREZM TÜRKÇESİ

ME yaḷġan sözle — (s. 201).

*Ewrüldi **yaḷġan sözle**di, tėkęllüf birle **yaḷġan sözle**di kücün ḳazġandı köp oynadı anıng birle, oynatdı anga (167/1) (s. 65).*

*Küçlendi artuḳ **yaḷġan sözle**di, arturdı sözinde avladılar (189/1) (s. 71).*

NF yalġan sözle — (s. 467).

*Bir zamān yatmışdın öz ḥālımqa keldim taqı nė aḥvāl kim ol ġārda keçti, cümlesini aydım erse, Ḫadīca aydı rażhā: Yā Muḥammed, qorqmaġıl işing ḫayr bolġay, Ḥaq teʿālā sėni zāyiʿ qılmaġay anıng üçün kim sening eḍgü ʿādatlarıng bar: yaq yawuknı sever-sen, **yalġan sözle**mes-sen, kişilerning emgekini kötürür-sen taqı qonuqlarnı aġırlar-sen, miskīnlerke yārī bėrür-sen, hēç sanga Tangrı teʿālā yamanlıqnı bėrmegey tėp ögütledi erse, Peyġāmbar ʿas köngli ḫoş boldı (8/9-10-11-12-13) (s. 6).*

*Taqı maqṣūdları Ḥaqnıng riżāsı ermez, taqı ġarażları ol turur kim ḫalāyıqlar bizlerke zāhid tėp aġırlasunlar, ḫıdmat qılsunlar tėp yoq ṭāʿatlarnı, qılmamış eḍgülüklerni qılduq tėp **yalġan sözle**r[ler] (67/13-14) (s. 50).*

TQK yalġan sözle — “yalan söylemek” (s. 176).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jałan söjlä — “klamać, mówić, nieprawdę” (s. 54).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yalan söyle — “yalan söylemek” (s. 627).

*Dakı anlarundur azab ağrıdıcı; andan ötürü kim, oldılar **yalan söyle**rler (2/10) (s. 3).*

*Pes kim zâlımırakdur andan kim **yalan söyle**di Tanrı üzere, dakı yalan duttı toğruyu yaʿnî Kur'ân'ı, ol vakt kim geldi ana? (39/32) (s. 379).*

yalġanlıχ : Yalanlık, yalan, yalan yolu

Oğlanları adamnıŋ / Adam oğlanları, negä dinçä siz / diŋrä bek yüräkli / bek yüräklilär, nek sövärsiz / söviyirsiz boşluχnu / heçlikni da izdärsiz / izdiyirsiz **yalġanlıχ**nı (3v)[3] (s. 4/5).

Xarğışta da **yalġanlıχ**ta çıχara berilgäylär, (97v)[13] (s. 122).

Zerä χaysıları saχlarlar edi heçlikni da **yalġanlıχ**nı (177r)[9] (s. 269).

yalġan Teŋrilär : Yalan tanrılar

Alar paχıllandılar meni **yalġan Teŋri**läri bilä kensiläriniŋ (59r)[21] (s. 72).

yaman : Kötü; günahkâr

Turmasarlar alnıŋa seniŋ **yaman**lar, (4v)[5] (s. 6).

Egär töläsäm χaçan alarga, ki tölädilär maŋa **yaman**, tüşkäymen men dä duşmanlarımdan menim (6v)[5] (s. 10).

Öktämlängäninä **yaman**nıŋ küyär yarlı, (11r)[23/2] (s. 14).

Ki ne üçün öçäştirdi **yaman** Teŋrini, ki ayttı yüräkinä kensiniŋ, ki tergämäs (12r)[34/13] (s. 16).

Sınğalasın / Uvalgay biläkläri / biläki yazıχlınıŋ da **yaman**nıŋ, (12v / 11r)[36/15] (s. 16/17).

Taŋlama bolgaysen, da **yaman**larnı sındırgaysen (21v)[27] (s. 28).

Egär ki bardım esä da men içinä (34r) χaraŋğuluχunuŋ ölümnüŋ, χorχmagaymen **yaman**dan, zerä sen, Biy, menim bilä sen (33v)[4] (s. 42).

Yuvuχlanganına maŋa **yaman**larnıŋ yemägä tenimni menim χıynavuçılarım da duşmanlarım menim alar küçsüzländilär da tüştilär (38v)[2] (s. 48).

Künnüŋ **yaman**ından içkäri etti meni yapovu artına χoranınıŋ kensiniŋ (39r)[5] (s. 48).

Keri bol **yaman**dan da et yaχşını, (51r)[15] (s. 62).

Turdular üstümä menim **yaman**lar[n]ıŋ tanıχları, (53r)[11] (s. 64).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, kimlär sövünürlär **yaman**ıma menim, (54v)[26] (s. 66).

Paχıllanmagın **yaman**larga, ne alarga, ki etärlär töräsizlikni (59v)[1] (s. 72).

Küç etiyir edilär maŋa da izdiyir edilär boyumnı, kimlär ki kliy edilär **yaman**nı üstümä menim, (64r)[13] (s. 78).

Baχtı **yaman** da dağı övränmägäy etmä yerdä artarlıχın könülüknüŋ (156v)[10] (s. 190).

Eksildilär alar da χıynaldılar tarlıχından **yaman**larnıŋ da prihodalardan (192v)[39] (s. 232).

Tölädilär maŋa **yaman**nı ornuna yaχşısınıŋ, (154r)[5] (s. 235).

Yaman slawadan / çuvdan ya slavadan **yaman**dan ol χorχmagay (199v / 158r)[7] (s. 240/241).

Keri boluŋuz mendän, **yaman**lar, (216v)[115] (s. 260)

Barça buyruχlarıŋ seniŋ oŋdular maŋa, zerä körälmädim men yolun **yaman**larnıŋ (217v)[128] (s. 262).

Biy saχlagay seni barça **yaman**dan, saχlagay Biy boyuŋnu (225v)[7] (s. 270).

Biy, **yaman** adamdan, könüsüz kişidän χutχar meni (241v)[2] (s. 290).

Xoy, Biy, saχlavuçı ağzıma menim da eşik bek erinlärimä menim, [4] ki yaŋılmagay yüräkim **yaman** sözlär bilä (243r)[3] (s. 292).

Kim bergäy χutχarılmaχ χanlarga bizim, ki χutχarmaχtır Tawit'ni, χulun kensiniŋ, **yaman** itidän (247v)[10] (s. 296).

Xoluna χannıŋ töräsiziniŋ da **yaman**nıŋ barça yer(204r)gä çıχara berdiŋ bizni (203v)[32] (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

US yaman “stran, durnoy” (s. 274).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yaman “kötü, her şeyin kötüsü” (s. 738).

***Yaman** ig (III, 30/3-4).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yaman “kötü” (s. 84).

KE yaman “yaman, kötü” (s. 700).

*Ḳavluhu taʿālā: … taḳı bizni arıġ yolġa köndürüp hidāyet birle aġırlap **yaman** yoldın ḳutḳardı (1v/5-6) (s. 3).*

*Evvel mülk ol ẹrdi kim Süleymānnıŋ pād-şāhlıḳı içinde yaŋşıdın **yaman**dın ŋaber bėrgen uçar ḳuşlar ẹrdi (137r/17-18) (s. 193).*

*Ey müsülmānlar **yaman**lar birle ḳoldaşlıḳ ḳılmaŋ taŋla olar birle tamuġġa barmaŋ, bu künki **yaman** ėş ḳoldaşlar taŋla barçası düşmen bolġusı (195v/20-21) (s. 279).*

ME yạman “kötü, şer” (s. 202).

*Sınadı anı yıratẗı anı şẹrdin, bir yana tutdı anı **yạman**dın (65/5) (s. 43).*

*Ḳạzġandı **yạmạn** işni, yazuḳ ḳạzġandı (137/7) (s. 59).*

NF yaman “kötü, fena, yanlış, hata, haram, günahkâr, asi (kişi)” (s. 467-468).

Medīne şehri ḫabīṯ taqı ***yaman*** *kişilerni özidin kėterür, arıġ pāklarnı tutar, neteg kim temürçining körüki temürnüng* ***yaman****larını, ḫabīṯlarını kėterür taqı yaḫşısını, ṣāfīsini qoyar, tėp aydı (208/5-6) (s. 143).*

Yā imāme'l-muslimīn, ***yaman*** *qıldım, osal qıldım sormaq kerek ermiş, sormadım, tevbe qıldım (224/10) (s. 154).*

Ėmdi eger aysam kim bu yaman işlerdin taqı bu ḫalāyıqlar ayġan sözlerdin men bēzār turur-men, tėsem vallāhi ḥaqīqat ol turur kim men bu sözlerdin bēzār turur-men, sizler manga ınanmaġaysiz; ve eger aysam kim bu ***yaman*** *işler mende bar tėp, vallāhi bu* ***yaman*** *işler mende yoq turur; neteg aytayın kim mėnde bar, tėp (417/4-5-6-7) (s. 290).*

YB yaman "kötü" (s. 240).

Alarnıng ala kongül bile til inip il ḳırıġınġa y(i)te kelgente anglap yıġılıp sançışmaġ(ġ)a turġanta ol ***yaman*** *kişiler burun tebiregin tin il tartıp ol iş taḳı ol çaḳlı bolġan ergeyi ol erti (A. I. 10-11-12-13) (s. 105).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaman [yaman, yama*n*, jaman / jaman, iaman, yaman, yama*n*] "schlecht, böse, übel; Übel. "malus" (s. 112).

GT yaman "kötü, fena" (s. 391).

Yaman *işni* ***yaman****larġa ḳoyup kit (330/10) (s. 164).*

Yaman*ġa eygülik ḳıl ay saḫī ir, saʿādet eygülerge boldı yoldaş (353/11) (s. 176).*

İM yaman "kötü, fena" (s. 617).

Ammā ol ḥadīṯ kim kildi: rāstı yaḫşı kişi ol kişi turur kim yaḫşı boldı anası ḳarnında taḳı ***yaman*** *kişi ol kişi turur kim yaman boldu anası ḳarnında (48a/1-2) (s. 174).*

*Taḳı Merāki'-i Mūsā'dan Süveys'ke tigrü bir menzile turur. Taḳı anıng suwı **yaman** açı turur, ol aval suvlag turur Bürket-i Ḥuccāc'dan angar tigrü (297b/3-4) (s. 333).*

KF yaman "kötü" (s. 1085).

*Munı bildürdükinden şoŋra lābüddür kim ol da'vī idgen kişi bildürgey ol da'vī idgeni aŋça, ya altun ya buġday, ya arpa yaŋşı mıdur ya **yaman** mıdur, ya orta mıdur diyü bildürgey (1b/89-90-91-92-93-94-95-96) (s. 3).*

Kİ yaman "fena, kötü" (s. 118).

KK yaman "kötü" (s. 129).

KM yaman "kötü, fena" (s. 101).

*Ol 'Alī eyitdi şükr Allah'a saḳlayıcıdur **yaman**dan (32a/2) (s. 20).*

TT yaman "kötü" (s. 153).

TZ yaman "yaman" (s. 277).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaman "kötü, fena, korkunç" (s. 438).

*Bu ḳışda **yaman** yol u perīşān ḥālim*

Yā Rab mini yaŋşılıḳ sarıġa başḳar (160/2) (s. 221).

Nāṣiḥ sözi niçe sanga merdūd olġay

*Yaŋşı vü **yaman** ḳaşıngda nā-būd olġay (188/1) (s. 228).*

*Bar mu irkin hīç nime 'ālemde hicrāndın **yaman***

*Her ni kim andın **yaman**raḳ yoḳ bu devrāndın **yaman** (453) (s. 292).*

BV yaman "kötü" (s. 906).

Egerçi iylemeseng yaŋşı yaŋşı körgüzgil

*Mini anga niçe kim bar isem **yaman** yā Rab (47/6) (s. 37).*

Yaḫşılardın yaḫşıdur yārım ni nevʿ iyley ṭamaʿ

*Vaṣlın anıng min ki bardur min **yaman**lardın **yaman** (445/5) (s. 366).*

DG yaman “1. bad, wicked; 2. volent, intense” (s. 397).

*Gar sālik esäng, yaḫşı **yaman**ıġa riżā bol,*

Kim ma’man-i amnē durur uş kōy-i tavakkul (136/4) (s. 148).

Şum raqīb sözigä kirmäklik ġarāyib dur, begim;

*Heç kişigä yaḫşılıq qılġay-mu anıng dek **yaman**? (162/5) (s. 174).*

LÇ yaman “kötü, fenâ, musallat, bed,” (s. 299).

LD yaman “yaman, kötü, uğursuz” (s. 704).

Yaḫşı irdi künde bir dem ay yüzüng neẕẕāresi

*Ni **yaman** künler durur kim imdi körmen māh māh (1608) (s. 175).*

ʿAḳīḳ irning ḳaşında nāzük irmes

*Ni yaḫşılıḳ bar ol aṣlı **yaman**da (1658) (s. 180).*

SD yaman “kötü, fena” (s. 603).

Ḳılıç yaşnatsang uruşta, anıngkī şuʿlesin düşmen

*Körüp aytur ḳamuġ, hey hey ḳaçıng, berḳ-ı **yaman** kildi (95) (s. 114).*

Rence bolmas ḥūr, eger nisbet özin ḳılsa sanga

*Bī-hūde sözler edebsizdür, **yaman**dur ādemī (802) (s. 306).*

ŞHD yaman “kötü, fena, şiddetli” (s. 674).

Barça ulus minde sıġar-min bu ulusa sıġmasam

*Yaḫşı **yaman** minde sıġar-min bu Moġula sıġmasam (100a/12-13) (s. 184).*

*Fiʿling irür tīz ü açığıng **yaman***

Ḳul ḳadīrin bilge-sin bul ḳul ḳanı (184b/8) (s. 302).

*Asru **yaman** imgetip-sin bul üçün ol ilni köp*

Sining atıngnı ataydur uşbu iller miṣl-i div (189b/9-10) (s. 314).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yaman “yaman, kötü, ağır, şiddetli” (s. 766-767).

*Eyitdi kitāb ehli girmez cennete illā Yehūdīler yā Naṣrāniler ol anlaruŋ **yaman** fikridür (16b/6-7) (s. 9).*

*Yaḫşı iḳlīmüŋ çıḳar ekini ve otları Çalab’ı buyruġıyıla daḫı ol iḳlīmüŋ kim **yaman**dur yaʿnī […..] çıkmaz otları illā incidici yaʿnī diken (160b/2-3) (s. 86).*

*Pes siŋirlediler deveyi pes **yaman**lardan oldılar pes dutdı anları ʿaẕāb helāk ėtdi (401a/1) (s. 205).*

*Ey benüm oġlum durġur namāzı daḫı buyur yaḫşı işleri ve ḳaytar **yaman** işlerden (443b/2-3) (s. 225).*

yaman et — : Kötülük etmek

Saŋa yalġız yazıχ ettim, Biy, da **yaman** alnıŋa seniŋ **et**tim (83v)[6] (s. 102).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaman et — “böses tun, schlecht handeln” (s. 112).

yaman etüçi : Kötülük eden [= yaman işçi]

Öçäştiŋ gurk‘çılarga, da tas boldu **yaman etüçi**, (9v)[6] (s. 12).

Heç boluptur alnına anıŋ **yaman etüçi** (16r / 13v)[4] (s. 20/21).

Yüzläri Eyämizniŋ üstlärinä **yaman etüçi**lärniŋ – tas etmä yerdän jisadagların alarnıŋ (51r)[12] (s. 62).

yaman işçi : Kötülük eden [= yaman etüçi]

Yüzü Eyämizniŋ üstünä **yaman işçi**lärniŋ – tas etmä yerdän anılmaχın alarnıŋ (38v)[17] (s. 63).

yamanlıχ : Kötülük

Tügällänsin / Tügällängäy **yamanlıχ** / **yamanlıχ**lar üsnä / üstünä yazıχlılarnıŋ, (7v / 7r)[10] (s. 10/11).

Ki / Haysı ki ustatlıχ / hillälıχnı etmädi tili bilä kensiniŋ / kendiniŋ, da **yamanlıχ** sıŋarına kensiniŋ / kendiniŋ ol etmädi (16r / 13v)[3] (s. 20/21).

Bulardılar / Saptılar sendän **yamanlıχ** bilä sağışladılar sağış, χaysın ki bolmadılar toχtama / toχtatma (30r / 24r)[12] (s. 38/39).

Kimläri sözlär edi eminliktä sıŋarları bilä kensiläriniŋ da **yamanlıχ**tır yüräklärinä alarnıŋ (40v)[3] (s. 50).

Sen boşatkaysen barça **yamanlıχ**ın yazıχlarımnıŋ menim (46v)[5] (s. 58).

Tiy tiliŋni seniŋ **yamanlıχ**tan, erinläriŋ seniŋ sözlämäsin ustatlıχnı (51r)[14] (s. 62).

Tölädilär maŋa **yamanlıχ** yaχşılıχ ornuna, (53r)[12] (s. 64).

Uyalmısarlar alar zamanada **yamanlıχ**nıŋ, (46r)[19] (s. 75).

Ne maχtanır **yamanlıχ** bilä χuvatlı töräsizlikni? (85r)[3] (s. 104).

Töräsizlik, **yamanlıχ** da yazıχtır içinä alarnıŋ, (88v)[12] (s. 108).

Yığıyım **yamanlıχ**nı barça üstlärinä alarnıŋ (90r)[23] (s. 110).

Menim üçün edi sağışları alarnıŋ **yamanlıχ**tan (93r)[6] (s. 116).

Yamanlıχımızını bizim sen sürtkäysen (104r)[4] (s. 128).

Kiydilär üstlärinä **yamanlıχ**nı da könüsüzlüklärin kensilärініŋ … [8] Sağış ettilär da sözlädilär **yamanlıχ** bilä, (123r)[6] (s. 150).

Ar[t]tır, Biy, **yamanlıχ**nı üsnä **yamanlıχ**larınıŋ alarnıŋ da keltir **yamanlıχ**nı üsnä töräsizlärnıŋ yerdä (157r)[15] (s. 190).

Evet **yamanlıχ** bilä tas bolgay (157v)[19] (s. 192).

Yamanlıχlarına körä sındırgay alarnı Biy Teŋrimiz bizim (165r)[23] (s. 200).

Etti yerni yemişli tuzlu, ağu kibik, **yamanlıχ**ı üçün anda turganlarnıŋ (192r)[34] (s. 232).

Tölädilär maŋa **yamanlıχ** ornuna yaχşılıχnıŋ, (194v)[5] (s. 234).

Yazıχlı adamnı **yamanlıχ**ı kensiniŋ ulagay tas bolmaχlıχka (242v)[12] (s. 290).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yamanlıḳ “kötülük” (s. 700).

*Loḳmān aydı: andaġ bolsa sẹn hem **yamanlıḳ** ekip yaḫşılıḳ ümīd etmegil (163v/20) (s. 233).*

NF yamanlıḳ “kötülük, fenalık, günahkârlık” (s. 468).

Bir zamān yatmışdın öz ḥālımqa keldim taqı nė aḥvāl kim ol ġārda keçti, cümlesini aydım erse, Ḫadīca aydı raẓhā: Yā Muḥammed, qorqmaġıl işing ḫayr bolġay, Ḥaq teʿālā sėni zāyiʿ qılmaġay anıng üçün kim sening eḍgü ʿādatlarıng bar: yaq yawuknı sever-sen, yalġan sözlemes-sen, kişilerning emgekini kötürür-sen taqı qonuqlarnı aġırlar-sen, miskīnlerke yārī

*bėrür-sen, hēç sanga Tangrı teʿālā **yamanlıq**nı bėrmegey tėp ögütledi erse, Peyġāmbar ʿas köngli ẖoş boldı (8/9-10-11-12-13) (s. 6).*

*Yā Rebbī, ümmetlerimdin kim manga uysa, ol mėndin turur; kim kim manga ʿāṣīlıq qılsa, sen yazuqlarnı örtgen sen taqı **yamanlıq**larnı yarlıqaġan sen, tėdi, hēç anlarġa qarġamadı (115/14-15) (s. 82).*

*Emr-i maʿrūf maʿnīsi eḏgülükke buyurmaq bolur taqı nehy-i münker maʿnīsi **yamanlıq**dın yıġmaq bolur (303/9-10) (s. 210).*

YB yamanlıḳ “kötülük” (s. 240).

*Sizning ṭarafıngızġa **yamanlıḳ** ḳılsalar bizning könglümizge yaẖşı kelmez (K. III. 16-17) (s. 117).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jamanlyq, jamanlyx [yama*n*lic/iamanlich] “bosheit; böses, schaden. ‘malicia’” (s. 112).

GT yamanlıḳ “kötülük, fenalık” (s. 391).

***Yamanlıḳ** ḳılġan irge iygülik ḳıl (86/8) (s. 42).*

*Bir ebleh ortada ḳıldı **yamanlıḳ**, niçe ʿāḳillara tigdi ziyānı (103/11) (s. 51).*

KF yamanlıḳ “kötülük” (s. 1085).

*Keennehu şöyle oldı kim ol danuḳnuŋ hīç ḥālı bilinmedi ne yaẖşılıḳı ne **yamanlıḳ**ı (142b/6-7-8) (s. 352).*

KK yamanlıḳ “kötü olma, kötülük” (s. 129).

KM yaman – lıġ, yaman – lıġı, yaman –lıḳdan (s. 101).

*Ol Nebī eyitdi cemʿ olmaz menüm ümmetüm **yamanlıġ** üstine (4b/2-3) (s. 3).*

*Ḥaḳ arılıḳ altı dürlüdür evvelkisi arıtġay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı'dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtġay yüregini kirden ḥasedden üçünci arıtġay dilini yalandan ġaybetden yaḫşılıġı kizler **yamanlıġ**ı söyler bühtāndan dördinci arıtġay ḳarnını ḥarām yimekden bişinci* arıtġay arḳasını *ḥarām keymekden altıncı avdaz almaḳdur şerī'atda (37a/6) (s. 23-24).*

*Ḳaçan bir niçe kişi işlese düşer özgelerden selām ḳaytarmaḳ kibi daḫı aḫsurana (yerḥamükallah) dimek kibi daḫı ḫasta şormaḳ kibi daḫı Nebī'ye ṣalavāt virmek kibi Tañrı'nuñ raḥmeti Nebī üstine (5b/1-2) daḫı ölü namāzı ḳılmaḳ kibi daḫı yaḫşılıġı buyurmaḳ kibi daḫı **yamanlıḳ**dan ḳaytarmaḳ kibi daḫı ġazālıġa varmaḳ kibi (5a/4-5-6) (s. 3).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yamanlıġ "kötülük" (s. 438) ; yamanlıḳ "kötülük" (s. 438).

*Yüz **yamanlıġ** körüp andın tilbe boldung iy köngül*

Yaḫşılıġnı köz tutar sin ol perī-veştin yana (9/3) (s. 123).

*Dil-rübālardın **yamanlıḳ** kildi maḥzūn könglüme*

Kilmedi cānımġa hīç ārām-ı cāndın yaḫşılıġ (24/3) (s. 132).

LD yamanlıḳ "yamanlık, kötülük, uğursuzluk" (s. 704).

Cevrüngni tiler bende velī yaḫşı imes kim

*Yaḫşı kişiler bolsa **yamanlıḳ** bile meşhūr (356) (s. 39).*

*Her niçe **yamanlıḳ** ki ḳılur yaḫşı körünür*

Nāzük kişidin her ni kilür yaḫşı körünür (727) (s. 80).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yamanlıḳ "kötülük, azgınlık, hayasızlık, günah işleme" (s. 767-768)

*Senüŋ Çalab'uŋ bilicidür ẓālimleri daḫı ḳoyuŋuz **yamanlığ**uŋ āşikāresin daḫı gizlüsin ol kişiler ḳazanurlar **yamanlığ**ı cezā göreceklerdür (143b/5-6-7) (s. 78).*

*Men seni yaradan Allāh'uŋ resūli-men saŋa bağışlamağiçün bir oğlan ki **yamanlığ**lardan aru ola (327a/2) (s. 168).*

*Anlar ol gün ḳorḳusından eminlerdür daḫı kim **yamanlığ**ıla gelse bırağılurlar yüzleri üstine cehennem içine (413a/3-4) (s. 211).*

yaman sağışla — : Kötü niyet beslemek

Xaytsınlar kötüŋkeri da uyalsınlar, kimlär **yaman sağışla**rlar edi maŋa (52r)[4] (s. 64).

yamansız : Kötüsüz, kötülüksüz

Ayttı yüräkinä kensiniŋ, ki seskänmägäymen, millät millättän **yamansız** (11v)[27/6] (s. 16).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jamansyz "makellos, ohne fehl" (s. 112).

yaŋıl — : Yanılmak; Allah yolundan uzaklaşmak

Toχtat izimni menim yoluŋa seniŋ, ki **yaŋıl**magay yürügänlärim (18r)[5] (s. 24).

Barçası **yaŋıl**dılar birgä da keräksiz boldular (86v)[4] (s. 106).

Yazıχ ettıχ biz atalarımız bilä bizim, töräsizländıχ da **yaŋıl**dıχ (183r)[6] (s. 222).

Xoy, Biy, saχlavuçı ağzıma menim da eşik bek erinlärimä menim, [4] ki **yaŋıl**magay yüräkim yaman sözlär bilä (243r)[3] (s. 292).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yañıl — “yanılmak, hata etmek” (s. 185).

*Türük [bod(u)n ti]r(i)p il tuts(ı)k(ı)ñ(ı)n bunta urt(u)m **y(a)ñ(ı)l**(ı)p öls(i)k(i)ñin y(e)me (KT G11) bunta urt(u)m (KT G10) (s. 22).*

*Bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe **y(a)ñ(ı)l**tukin y(a)z(ı)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı ölti buy[ruk]ı b(e)gl(e)ri y(e)me ölti (BK D16) (s. 56).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yangıl — (s. 790).

*İkileyü tirig öz bolgay ertim erki k(e)ntü özüm bilmedin yazmış **yangıl**mış ayıg kılınçımnı k(e)ntü ökünüp erti (9/10-11-12) (s. 63).*

*’Eng öngre sözleyü agızda .. tutup bo d(a)r(a)nıg bışıg kılıp üjikin .. **yangıl**madın sözlesün (484/3-4-5) (s. 269).*

İKP yaŋıl —; Y’NKYL — “yanılmak, hatalı olmak, yanılgıda olmak” (s. 229-230).

*Ärkä yaztım **yaŋıl**tım ersär közüŋüz ança aŋ (äŋ) bolzun (A.1.-2.) (s. 57).*

MS yangıl — “yanılmak” (s. 502).

*Burḳanlarḳa yazmış **yangıl**mış tınlıġlar .. alḳu sançip tamuda toġarlar (81/50-51-52) (s. 150).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yangıl — “yanılmak, şaşırmak” (s. LXXI).

*Uluġluḳḳa tegseng **yangıl**ma özüng (353) (s. 69).*

DLT yanğıl — “yanılmak” (s. 742).

*Yazmas atım bolmas, **yanğıl**mas bilge bolmas (III, 59/13-14).*

*Yazmas atım yagmur, **yanğıl**mas bilge yanğku (III, 379/21).*

KB yangıl — “yanılmak” (s. 521).

*Ḳatıġlan **yangıl**ma könilik yolın*

Yigitlik yawa ḳılma asġın alın (360) (s. 50).

İḍi keḍ ḳatıġ bu ġariblıḳ işi

*Ġariblıḳda **yang**lur talu er başı (478) (s. 62).*

Ögelik tegir erse öglengü ol

***Yangıl**sa begi bu ayu birse yol (4141) (s. 417).*

KTS yañıl — “yanılmak, azmak” (s. 309).

*Yol **yañıl**ıb yolsızın bardılar (29/1) (s. 309).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yangılmak “yanılmak, hata etmek” (s. 85).

KE yaŋıl — “yanılmak *krş*. yaŋla —” (s. 705) ; yaŋla — “yanılmak *krş*. yaŋıl —” (s. 705).

*Yaʿḳūb aydı: evvel sözüm ol turur kim bu nerseler kim sizler ėltip ėrdiŋiz, çuvāllarıŋızdın çıḳtı, **yaŋıl**ıp salmış bolġaylar, sizge ḥarām turur yā ḫo[d] sizlerni sınamaḳ üçün ḳoymış bolġaylar, bizge yaramas alıp barıŋ tedi (94v/14-15-16) (s. 132).*

*Yana ol yükleri içinde çıḳġan nerselerni ileyin[de ḳoyup] aydılar: bu nerseler biznіŋ evvel ėltken yüklerimiz içinde çıḳtı, **yaŋıl**ıp ḳoymış bolġ[aylar] tėp alıp ḳeldük (95v/13-14-15) (s. 133).*

ME yąngıl — “yanılmak” (s. 202).

***Yąngıl**dı sözde ãzdı yoldın, **yąngıl**dı yolnı, yawa, ḳıldı yolnı **yąngıl**maḳ, bilmeyiŋ ḳılġan iş isitdi anı (2/1-2) (s. 31).*

*Ḳanġa bulġadı anı ġaḷaṭḳa niṣbeṭ ḳıldı anı, **yaṇgıl**dı tėdi anga ıçġındı (79/6) (s. 46).*

NF yangıl — “yanılmak, hata yapmak” (s. 469).

*Yana Umm-i Muʿīdke aydı: Manga ol kişining ṣıfatını yaḫşı beyān qılġıl! Eger barsam, **yangıl**maġay-men, eḍgü bileyin tėdi (23/2-3) (s. 17).*

*Taqı men yol **yangıl**sam, manga yolnı nişān bėrgil! (114/1-2) (s. 81).*

*Ol qaz sebeb boldı kim men fitneke tüştüm, namāzımı **yangıl**dım (245/12) (s. 169).*

TQK yangıl — “yanılmak” (s. 178).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM janġył —, (janył —) “mylić się” (s. 55).

CC jaŋyl —, - ur, - yr [yangil —; yangilur / janŋil —; jangilir] “ irren. ‘fallere, errare’ ” (s. 113).

GT yangıl — “yanılmak, hatâ etmek” (s. 392).

***Yangıl**dıng kaʿbening yolın yana ḳayt, bu türkistān yolıdur kim kitersen (104/7-8) (s. 51).*

*Eger sebʿa rivāyet birle ḳur’ān oḳusang bir **yangıl**mayın sen ay cān (228/6) (s. 113).*

*Sulṭān ming işinde bir **yangıl**sa ildin ile tigürürler anı (280/7) (s. 139).*

TZ yagıl — “yanılmak” (s. 275).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yangıl — “yanılmak” (s. 438).

Ṣalāḥḳa ḫıred ehli mini yavuḳ dirler

*Körüng ki uşbu çiçenler yıraḳ **yangıl**mışlar (21/4) (s. 130).*

Sanga ḥālimni yazdım secde ḳıldım

*Ayıtḳıl ki ni yazdım ni **yangıl**dım (459) (s. 293).*

BV yangıl — “yanılmak” (s. 907).

Tevḥīd nükteside ḫamūs oldı pīr-i deyr

*Cemʿi ki şerḥ ḳıldılar anı **yangıl**dılar (155/5) (s. 130).*

Ni belādur kim felek her kimge çikse tīġ-ı kīn

***Yangıl**ıp evvel mining cānımġa bī-dād iylegey (624/8) (s. 508).*

LD yangıl — “yanılmak” (s. 705).

*Bilmen ki tapuġungda ni yazdım ni **yangıl**dım*

Ger bolsa kīne genc siverim nitti nitti ni boldı (2356) (s. 256).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yañıl — “hata etmek, yanılmak” (s. 631).

*“İy Çalabumuz! Dutma bizi, eger unıdavuz yâ **yañıl**avuz…” (2/286) (s. 36).*

*Dakı yokdur sizün üzere yazuk, anun içinde kim **yañıl**dunuz anı; velîkin ol kim kasd eyledi göñüllerünüz (33/5) (s. 338).*

yaŋılgan : Yanılan, yanılmış; Allah yolundan uzaklaşmış

San aŋar, kimgä ki boşatlıχ boldu yazıχlarına, da yapuldu barça **yaŋılgan**ları anıŋ (46)[1] (s. 58).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yanğıl – gan “her zaman yanılan, unutan” (s. 742).

Yanğılgan *er (III, 388/12).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD yangıl – ġanlarġa (s. 705).

Yolġa kirgenlerġa ŧulḳungdur yaḳīn ser-māyesi

*Yol **yangılġan**larġa şerʿing şāh-rāhīdür mübīn (9) (s. 3).*

SD yangıl – ganlarga (s. 603).

Yolġa kirgenlerge ŧulḳungdur yaḳīn ser-māyesi

*Yol **yangılġan**larġa şerʿing şāh-rāhīdür mübīn (24) (s. 96).*

ŞHD yangıl – ġanlarġa (s. 675).

*Yol **yangılġan**larġa dir-min baralıng Ṣabrān sarı*

Ḳılma ʿömrüng imdi żāyiʿ rāh-ı Türkistān imiş (70a/1-2) (s. 150).

yaŋılmaχ : Yanılma; Alah yolundan uzaklaşma

Bu yoldur **yaŋılmaχ**ınıŋ (80r) alarnıŋ, bundan soŋra ağızları bilä kensilärініŋ biyangaylar (79v)[14] (s. 98).

Dügül yazıχım da dügül **yaŋılmaχ**ım, [5] yazıχsız yürüdüm da toġru boldum (96v)[4] (s. 120).

Bolsun stolları alarnıŋ allarına alarnıŋ sırtmaχ tölövgä da **yaŋılmaχ**ka (114r)[23] (s. 140).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yangıl – maklarıntın, yangıl – maksız (s. 790).

*Köni bilge biliglig küç e{'}rser .. k(a)ltı t(e)rs tetrü **yangılmak**larıntın öngi üdrülmiş igid sakınçlıg kkirlertin öngrerek ök tarıka tüketmiş tokuzunç oruntakı tıdıgsız ukmakıg tolu tükel tanuklamak üze bilge bilig erksinmekinge tayak boltaçı atl(ı)g çıngu tigme ertügteg kirtü tözdin b(e)lgürmiş bilge bilig erür (295/11-12-13-14-15-16-17-18-19) (s. 185).*

*Alku yogun yulba (?) törülertin .. öngi üdrülüp yorımakda turmakda **yangılmak**sız .. altı yıl töni duşkaraçar atl(ı)g açıg tarka emgek emgenip y(i)ti tegzinçlig ıduk nom tilgenin evirtingiz (659/12-13-14-15-16-17-18) (s. 341).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaŋylmaq “falla” (s. 113).

yapuχ : Yapılan iş, hareket, amel; günah

Yapuχlarımdan menim aruv et meni, (28r)[13] (s. 36).

Yoχsa Teŋri izdär bunı, zerä ol tergär **yapuχ**un yüräkimizniŋ bizim (73r)[22] (s. 90).

Sen, Biy, könülüknü sövdüŋ, belgisizni da **yapuχ**nu eslikiŋ bilä seniŋ belgirttiŋ (83v)[8] (s. 102).

Sağışları adamlarnıŋ tapunurlar saŋa, da **yapuχ**lar eslilik bilä alğışlarlar seni (129v)[11] (s. 158).

yapuχ et — : Merhamet etmek

Yäşirilmädi söväkim sendän, ki **et**tiŋ **yapuχ**, da bolmaχı χuvatımnıŋ menim tibinä yerniŋ (240v)[15] (s. 288).

yapuχluχ : Merhamet, merhametlilik

Yapuχluχuŋ bilä seniŋ toldu χarınları alarnıŋ, (16r)[14] (s. 25).

Salma **yapuχluχ**ka alarga, kimlär ki toğrudurlar yüräkläri bilä, (80v)[5] (s. 129).

Tarlıχıŋa sarnadıŋ maŋa, da χutχardım seni, işittim saŋa **yapuχluχ**undan yaşnamaχnıŋ da sınadım seni suvnuŋ χarşilikindän (142r)[8] (s. 172).

yarat — : Yaratmak

Dügül mi bu (57r) kendi Ataŋ seniŋ, ki tapundı seni da **yarat**tı seni (56v)[6] (s. 70).

Xaytıp aŋ, baχ, imdir menim tınçlıχım, şahat, ki boş nemä **yarat**tıŋ barça oğlanların adamnıŋ (155v)[48] (s. 188).

Yarattıŋ dünyäni da barça uçları (158r)[3] (s. 192).

Xolların etti da **yarat**tılar meni, (212v)[73] (s. 256).

Soŋğumnu da burungimni, sen **yarat**tıŋ meni (239v)[5] (s. 288).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yarat — “yapmak, yaratmak, düzenlemek” (s. 185).

*Y(e)ti yüz (e)r bol(u)p (e)ls(i)r(e)miş k(a)g(a)ns(ı)r(a)m(ı)ş bod(u)n(u)g küñ(e)dm(i)ş kuul(a)dm(ı)ş bod(u)n(u)g türük törüsin ıçg(ı)nm(ı)ş bod(u)n(u)g (e)çüm (a)pam törüsinçe **y(a)r(a)t**m(ı)ş (KT D13) (s. 26).*

*B(a)rk itgüçi b(e)d(i)z **y(a)r(a)t**(ı)gma bit(i)g t(a)ş itgüçi t(a)bg(a)ç k(a)g(a)n çık(a)nı ç(a)ñ s(e)ñün k(e)lti (KT K13) (s. 38).*

*T(e)ñri t(e)g t(e)ñri **y(a)r[(a)t]**m(ı)ş türük bilge [k(a)g(a)n] s(a)b(ı)m (BKT G13) (s. 68).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarat — (s. 792).

*Edgü kılınçlıg kimi köprüg itgil **yarat**gıl tip monçulayu tutuzup ötrü mini boşuyu ıdtı (16/10-11-12) (s. 66).*

*Ançulayu mini yme tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burkan bo montag osuglug tütrüm tering nom yörüginte angsız uz inçkülügin mengiligin **yarat**u ornatu y(a)rlıkadı (379/15-16-17-18-19) (s. 223).*

*Anta basa kedmedük yürüng arıg yangı ton kedip kop törlüg itig yaratıg üze et'özin uz itmiş **yarat**mış k(e)rgek (418/1-2-3-4-5) (s. 241).*

İKP yarat —; Y'R'T — "donatmak, hazırlamak, gereken duruma getirmek" (s. 230).

*Taluy ögüzkä tägip yetti kün turup kemi **yarat**tı (XXXI.3.-4.-5.) (s. 26).*

MS yarat — "düzenlemek, donatılmak, koşulmak; yeniden gözden geçirerek çevirmek" (s. 502).

*Yime taḳı tengri tengrisi burḳan nırvanḳa barmışta kin şazanta uluġ tusu ḳıltılar .. enetkek ilteki vaybaş şastar **yarat**daçı ḳarungrivi sangabtri gunaprabi manoratide ulatı baḳşılar ḳutınga yükünür men (3/43-44-45-46-47-48-49) (s. 44).*

*(Alḳ)u şastrlar boşġunmış vayba(j)iki aryaçantri bodisvt kşi (aça)rı enetkek tilintin toḥ(rı) (tilin)çe **yarat**mış prtyarakş(it) (açarı) toḥrı tilintin türk (tilinçe) evirmiş maytrısimit (nom) (bi)tigde … (63/40-41-42-43-44-45-46) (s. 123).*

SUK yarat —, yaraḍ —, yrat —, yrḍ — "schaffen, herbeischaffen, besorgen" (s. 301).

US yarat (v) "tvorit" (s. 274) ; yarat (v) "sdelat podhodyaşçim, godnım" (s. 274).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yarat — "yaratmak" (s. LXXII).

*Yoḳ erdim **yaratt**ıng yana yoḳ ḳılıp*

İkinç bar ḳılur sen mụḳir men munga (9-10) (s. 41).

***Yarat**tı ol uġan tününg kündüzüng*

Uḍup biri bikre yorır öng songa (13-14) (s. 42).

DLT yarat — “yaratmak; (Oğuzca) oranlamak, oranlayıp yapmak; kendinden uydurmak” (s. 748).

***Yarat**tı yaşıl çeş*

Sawurdı ürüñ kaş

Tizildi karakuş

Tün kün üze yürkenür (I; 330/24-25, 331/1-2).

*Tenğri yalnğuk **yarat**tı (II, 315/9-10).*

*Bu etükni manğa **yarat** (II, 315/14-15).*

*Ol özindin söz **yarat**tı (II, 315/16-17).*

KB yarat — “yaratmak, vücuda getirmek” (s. 525).

*Yaşıl kök **yarat**tı öze yulduzı*

Ḳara tün törütti yaruḳ kündüzi (127) (s. 29).

*İki ew **yarat**tı bu ḫalḳḳa ḳamuġ*

Biri atı uçmaḳ birining tạmuġ (3654) (s. 367).

KSK yarat — “yaratmak” (s. 662).

*Ay kişilär tapnuŋlar iḏiŋizkä ol kim **yarat**(t)ı silärni ymä anlarnı kim silärdä öŋdün ärdilär bolġay kim silär saḳnuḳluḳ ḳılġay silär (2/21) (s. 3).*

*Ol ol iḏi turur **yarat**(t)ı silärni balçıḳdın yana urdı bir üḏ (6/2) (s. 90).*

***Yarat**madımız köklärni yärlärni nä kim olar ekki ara mägär yaraġlıġ birlä. Könilikin käligli turur käçürgil körklüg käçürmäk (15/85) (s. 190).*

KTS yarat — “yaratmak” (s. 312).

***Yarat**dı tiriglikni ölmäzdin öñ (96b/9) (s. 267).*

***Yarat**dı adämni balçıḳdın taġara täg (64b/12) (s. 312).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yaratmak “yoktan var etmek” (s. 86).

KE yarat — “yaratmak” (s. 708).

*Mevlī ʿazze ve celle Ḥavvānı ẹgri süŋükdin **yarat**tı, anıŋ üçün tişiler könülmes ẹgri süŋük turur tėp ḫalḳ arasında yumaḳ boldı (7v/10-11) (s. 11).*

*Ol ḥālde ferişteler aydılar: İlāhī biz Ādemni **yarat**mazdan aşnu aymadımuz mu kim Ādem oġlanları Cin bini’l-Cānn meŋizlig ḳan tökgeyler tėp (21r/11-12-13) (s. 30).*

ME yạrat — “yaratmak” (s. 203).

***Yạrat**tı anı Tạngrı ḳılu bạşladı ol işni (3/3) (s. 31).*

MM yarat — “yaratmak” (s. 270).

Şükür ḥamd ilāhī tümen miŋ saŋa

*Müsülmān muvaḥḥid **yarat**tıŋ maŋa (1/1-2) (s. 91).*

Ṣenā ḥamd u tesbīḥ ü tehlīl uruġ

*Bu maʿnī üçün til **yarat**tı ḳoruġ (275/1-2) (s. 132).*

NF yarat — “yaratmak, var etmek, meydana getirmek” (s. 471-472).

*Ol Tangrınıng āyatını oqıġıl kim ādam oġlanlarını bir pāra qoyuġ qandın **yarat**tı (8/4) (s. 6).*

*Yana tanuqluq bėrür-men kim Meryem oġlı ʿİsānı öz qudratı birle atasız taqı anasız **yarat**tı (78/16) (s. 58).*

*Maʿnīsi ol bolur kim: Yüzüm yönendürdüm ol Tangrı ḫażratınġa kim yerni taqı köklerni **yarattı** köni musulmān ḥālında taqı men Tangrı teʿālāqa ortaq qatġanlardın ermez-men, tėdi erse, Ḥaccāc aydı: Arqasın qıblaġa çewürüp öltürüng, tėdi erse, arqasın qıblaġa çewürdiler erse, özi bu āyatnı oqıdı (345/3-4-5-6) (s. 240).*

TQK yarat — “yaratmak” (s. 179).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarat — [jarat —, iarat —] “schaffen, erschaffen” (s. 115).

GT yarat — “yaratmak” (s. 392).

*Tengri taʿālā bu ḳulnı faḳīrlarġa düşmen **yarat**ıp turur (143/9-10).*

*Ḥaḳ taʿālā anıng kim irādeti ḳulaġın aġır **yarat**ıp turur (352/7-8) (s. 175).*

İM yarat — “yaratmak” (s. 618).

*İslām ḥükmleri: namāzdan taḳı zekātdan taḳı oruçdan ḥecden taḳı andan özge nerseler taḳı vācib bolur, sebebleri tapılġan ḥāletde taḳı şarṭları tapılġan ḥāletde Tengri Teʿālānıng sözi birle: men **yarat**maḍım dīvni taḳı Ādam oġlanlarını, meger kim manga ḳulluḳ ḳılmaḳ üçün **yarat**dım tip (3b/4-5-6) (s. 149).*

KF yarad — “yaratmak, ibda etmek” (s. 1086) ; yarat — “yaratmak *bk*. yarad —” (s. 1086).

*Sıḥır idgen er daḫı sıḥır idgen ḫatun ḳaçan daʿvī idseler kendülernüŋ işledüklerini **yarad**ur men diyü (418b/41-42-43-44) (s. 909).*

*Daḫı ol ḥad urılacak kişinüŋ teni daḫı süŋükleri żaʿīf kişi olsa, yaʿnı Taŋrı taʿālā ol kişini anun kibi **yarat**mış olsa (305a/33-34-35-36-37) (s. 664).*

Kİ yarattı “yaratmaq fiilinden mazi, bugünkü manasında” (s. 120).

KK yarat — “yaratmak” (s. 129).

TZ yarat — “yaratmak. *Bk*: dürüt —” (s. 279).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yarat — “yaratmak” (s. 439).

*Tingri mundaḳ **yarat**ıptur bilgil*

Sanga dāyim bu yosunluḳtur dil (4/156) (s. 112).

*Rūḥum **yarat**ıp iding telāfet birle*

Ḳıldıng anga tenni hem-reh āfet birle (151/1) (s. 218).

BV yarat — “yaratmak” (s. 908).

Riyāġa ʿacz kitürsem tangırġama iy şeyḫ

*Ol işte çün **yarat**ıptur mini Ḫudā ʿāciz (205/3) (s. 170).*

DG yarat — “to create” (s. 399).

Aḥsana’llāhu’l-ʿalā kim baḥr-i ḥikmattın seni

*Dāna-ī yaktā-yi bēhamtā **yarat**tı Ẕu’l-Calāl (131/2) (s. 143).*

ʿUmrıda miskīn Gadā heç körmädi ʿişrat yüzin;

*Dard üçün gōyā **yarat**mışlar men-ī qallāşnı (205/7) (s. 218).*

LÇ yaratmaḳ “halk, ihdâs, ibdâ’, inşâ’, tekvîn etmek” (s. 290).

LD yarat — “yaratmak” (s. 707).

Körgüzmeding uyḳuda ḳara közini ay baḫt

*Ḥaḳ gūyā **yarat**tı sini ḫˇāb eylemek üçün (1431) (s. 156).*

ʿIşḳ üçün ʿāşıḳnı tingri yarlıġap hīç sormaġay

*Çün **yarat**mış ḳaş u köz ü ġamze-i fettānını (1900) (s. 206).*

SD yarat — “yaratmak, yoktan var etmek” (s. 604).

*Uġan cānlar **yarat**ıp bu cihānġa rūzī birgende*

Faḳīr Sekkākī'ge barça ġam u ġuṣṣa ʿaṭā ḳıldı (632) (s. 256).

Könglüm imgenmes, belī sin niçe aççıġ sözleseng

*Çün **yaratt**ıġda Uġan gül ḳongşısın ḫār eyledi (769) (s. 296).*

YED yarat — "yaratmak" (s. 453).

Zihī ḥamd-ı Ḫudāvendīge bardur ḫālıḳ-ı eşyā

***Yarat**tı bir avuç tofraġıdın Ādem bile Ḥavvā (2/1) (s. 41).*

*Ḥaḳ **yarat**tı sizlere bizlerni şirk itmek kerek*

Siz kibi güllerge ensebdür bizing dik ḫārlar (49/7) (s. 86).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarat — "yaratmak, halketmek" (s. 770-771).

*Ferişteler eyitdiler **yarad**ur mısın yėr yüzinde bir kimse[y]i ki fisād ėde anda daḫı ḳanlar döke biz tesbīḥ ėderüz seni ögmegile arular-biz (5b/3-4) (s. 3).*

*Taŋrı'ya ortaḳlar **yarat**dılar anuŋ yaratmaġı gibi pes beŋdeş oldı yaratmaḳ (264b/2-3) (s. 138).*

*Eyit görür mi-siz siz ṭapduġuŋuz maʿbūdlar Taŋrı'dan özge gösterüŋüz baŋa ne nesne **yarat**dılar yėrden yā var mı anlara şeriklik göklerde (541b/5-6-7) (s. 274).*

*Siziŋiçün uyḳuyı rāḥatlıḳ eyledük daḫı gėceyi sütret eyledük ve gündüzi dirilikçün **yarat**duḳ (628b/3-4) (s. 318).*

*Ey ādem oġlanı ne nesne azdurdı seni kerīm Taŋrı'ŋdan ol kim seni **yarat**dı aʿżālaruŋnı düzetdi (634a/1-2) (s. 321).*

KT yarat — "halketmek, yaratmak" (s. 636).

*Dakı bayık **yarat**tuk tamu içün, çok; perrilerden, dakı âdamılardan (7/179) (s. 129).*

Bayık Tañrı'n, bol yarlığamakludur. Ol bilürirekdür sizi, ol vakt kim ***yarat****tı sizi yirden, dakı ol vakt kim, siz ana karnındağı oğlanlarsız, analarunuz karnı içinde (53/32) (s. 439).*

yaratılgan : Yaratılan, yaratılmış

Az nemä aşağ ettiŋ anı friştälériŋdän seniŋ, haybat bilä da hörmät bilä tacladıŋ anı [7] da χoyduŋ barça χoluŋdan **yaratılgan**lar üsnä anı (8v)[6] (s. 12).

Köklär belgirtiyir haybatın Teŋriniŋ, da **yaratılgan**lar χolundan anıŋ aytıyır toχtalmaχlıχnı (27r)[2] (s. 34).

HAREZM TÜRKÇESİ

NF yaratıl – ġanını (s. 472).

Peyġāmbar ʿas aydı: Neme yawuz qul turur kim mütekebbir bolġay hem taqı ẓālim bolġay, uluġ Tangrını unutġay; taqı nėme yawuz qul turur ol kim yörimişte küwenü yörigey taqı könglinde uluġ bolġay taqı yüksek Tangrını unutġay; taqı nėme yawuz qul turur kim ol qul kim ʿömrini sehv birle taqı ġaflat birle keçürgey taqı gūrda çürüp eskirip yatmaqnı unutġay; taqı nėme yawuz qul turur ol qul kim ḫalāyıq üze uluġsınġay taqı ḥaddın keçgey taqı ol nuṭfadın ***yaratılġan****ını unutġay taqı āḫir gūrda çürigenini hem unutġay, tep aydı (376/8-9-10-11-12-13) (s. 261).*

yaratkan : Yaratılan, yaratılmış

Şağavatı anıŋ üsnä barça **yaratkan**larınıŋ kensiniŋ (248v)[9] (s. 298).

Toldu yer **yaratkan**larıŋ bilä seniŋ (178r)[24] (s. 216).

Biy färah bolgay **yaratkan**ları üsnä kendiniŋ (179r)[31] (s. 216).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yarat – ġan / yarat – ḳan (s. LXXII).

*Ḳażalar yorıtġan **yaratġan** melik (454) (s. 76).*

DLT yarat – gan “yaratan” (s. 748-749).

*Tenğri ol yėrig **yaratgan** (III, 52/12-13).*

KB yarat – ġan (s. 525).

*Yirli kökli **yaratġan** ḳamuġ tınlıġlarḳa ruzi birgen neni kim tiled erse ḳıldı (A 3-4) (s. 1).*

Uluġluḳ iḍisi uġan ẕü’l-cėlal

***Yaratġan** törütgen me ḳadir kėmal (B 2) (s. 4).*

KSK yarat – ġan (s. 662).

*Säniŋ iḍiŋ ol turur **yaratġan** bilgän (15/86) (s. 190).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yaratgan “Tanrı atlarından Yaradan” (s. 86).

KE yarat – ġan (s. 708) ; yarat – ḳan (s. 708) ; yarat – ḳanıŋ (s. 708) ; yarat – ġanlar (s. 708).

*Ṣāliḥ aydı: İḍi ʿazze ve celle birlikiŋe bütüŋ, **yaratġan** niʿmet bėrgen ol turur (34v/5-6) (s. 48).*

*Yūsuf aydı: ėki ḥaḳnı saḳlayurmen biri **yaratḳan** Allāh ḥaḳḳın, ėkinçi meni satḳun alġan ʿAzīzdin ḳorḳarmen (80r/19-20) (s. 111).*

*Ve līkin Ādemdin burunraḳ **yaratġan**lar bar üçün andın başlasaḳ fāyidesi artuḳraḳ bolġay, ol fāyidedin fāyide körseler yaḫşıraḳ bolġay tėp tertīb üze yaratılġanlardın āġāz ḳılduḳ, izlegen bat tapḳay, işitken bat bilgey tėp Ḳaṣaṣ-ı Rabġūzī at bėrdük, va’llāhu aʿlem (3r/1-2-3-4) (s. 5).*

MM yarat – ġan (s. 270).

*Sėn-ök-sėn **yaratġan** bu yėr kök kün ay*

Bu küz ḳış kerek yaz kerek bolsu yay (3/1-2) (s. 91).

Şükür ḥamd uġanġa tümen miŋ hezār

*Ḳamuġnı **yaratġan** ol-ok bir ü bar (378/1-2) (s. 147).*

NF yarat – ġan (s. 471-472).

*Maʿnīsi ol bolur kim: Yā Muḥammed, on sekkiz ming ʿālamnı **yaratġan** Bir u Bārnung āyatını oqıġıl! (8/3-4) (s. 6).*

*İgimke taḥammul qılu bilmedin bamaqlarım uçlarını kestim erse, Ḥaq tvt manga aydı: Men **yaratġan** barmaqlarnı ṣabur (327/1) qılmadın kesting erse, men anı işlāḥ qılmaz-men, tėdi (326/16-17) (s. 226-227).*

TQK yaratgan “1. yaratan; 2. yoktan var eden, yaratıcı ‘esma-i hüsna’-dan” (s. 179).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaratqan “ schöpfer, ‘creator’ ” (s. 115).

İM yaratġan “yaratan, Allah” (s. 618).

*Taḳı angdım anıng içinde kereklilerni, ḥācetsiz bolmas andan teklīf ḳılınmış ḳul, taḳı beyān ḳıldım anıng içinde farżlarnı taḳı vāciblerni taḳı sünnetlerni taḳı edeblerni, bolsun üçün ol ḳulġa yārī, **yaratġan**ġa ṭāʿat ḳılmaḳlıḳḳa taḳı rızḳ birgen Tengrige ṭāʿat ḳılmaklıḳḳa taḳı yaḳīn bolġay Tengrining rıżāsına taḳı raḥmetine (2b/3-4-5-6) (s. 148).*

Kİ yaratğan “yaradan” (s. 120).

KM yarat – ġan (s. 101).

*İḥsān didügümüz ol iḥsāndur Tañrı **yaratġan** ḳullara daḫı şefḳat eylemekdür anlara (44b/3-4) (s. 28).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD yarat – ḳan (s. 707).

Mening cānımġa belā üstide belā boldı

*Közüng ḳaşında **yaratḳan** çü ḫāl körgüzdi (1978) (s. 215).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarat(d) – an, yarat(d) – anda, yarat(d) – andan, yarat(d) – andur, yarat(d) – anı, yarat(d) – an-men, yarat(d) – anuŋ (s. 770-771).

*Men seni **yaradan** Allāh'uŋ resūli-men saŋa bağışlamağiçün bir oğlan ki yamanlığlardan aru ola (327a/2) (s. 168).*

*Seni **yaradan**ı ulula daḫı ṭonlaruŋı aru eyle (621a/5-6) (s. 314).*

*Pes ol vaḳt kim geldi ora nidā olundı Mūsā'ya ki yā Mūsā taḥḳīḳ ben seni **yaradan**-men dėdi (334b/3-4) (s. 172).*

yaratuçı : Yaratıcı, yaratan, esma-i hüsna'dan (= Allah'ın El-Hâlik sıfatı)

Semirdi, boşlandı, keŋärdi, saldı Biy Teŋrisin **yaratuçı**sın kensiniŋ (58r)[15] (s. 70).

Yığlalıχ alnına Eyämiz **yaratuçı**mızınıŋ bizim (165v)[6] (s. 202).

Färah boldu Israjel **yaratuçı**sına kensiniŋ, (257r)[2] (s. 308).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KTS yarataçı *bak*. yaratġuçı (s. 312) ; yaratġuçı "yaratan, yaratıcı" (s. 312).

*Män säniñ törütäçiñ **yaratacı**ñ män (16b/26) (s. 312).*

*Sizlärni **yaratġuçı** törütgüçi bir täñri (28b/1) (s. 312).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KM yarat – (d)ıcı (s. 101).

*Ol bilmekdür Allah Taʿālā birdür ikincisi yoḳdur ḫalḳ **yaradıcı**dur daḫı rızḳların viricidür daḫı anları saḳlayıcıdur daḫı döndürecidür bir ḥālden bir ḥāle ol biş didügümüz dildedür (46a/3-4-5) (s. 29).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarat(d) – ıcı, yarat(d) – ıcıdur, yarat(d) – ıcılaruŋ, yarat(d) – ıcısı, yarat(d) – ıcısıdur (s. 771).

*Anlar ḳayırmayalar Taŋrı Taʿālā her nesne[y]i **yaradıcı** (502b/6) (s. 254).*

*Taŋrı Taʿālā **yaradıcı**laruŋ yaḫşıraġıdur (366b/7) (s. 188).*

*Ol Allāh beni yaradan aŋa ṣıġındım daḫı aŋa tevbe ėderem **yaradıcı**sıdur göklerüŋ daḫı yėrlerüŋ (521a/3-4) (s. 264).*

KT yaradıcı “1. yaratan, halkeden; 2. her şeyi yaratan; ‘esmâ-i hüsnâ’dan” (s. 637).

*Eyit: “Tañrı’dan ayruk dutayın mı dost, **yaradıcı** gögleri dakı yiri; dakı Ol rûzî virür, dakı rûzî virinilmez?” (6/14) (s. 95).*

*Ay, siz mi yarattunuz ağacını yaʿnî od çıkardukları ağaç, yâ biz mi **yaradıcı**laruz? (56/72) (s. 451).*

***Yaradıcı** gökleri dakı yiri. Nite ola anun oğlanı, dakı olmadı anun avratı? Dakı yarattı her neseyi; dakı Ol, her neseyi bilicidür (6/101) (s. 104).*

*Ol Tañrı’dur, **yaradıcı**, ayırıcı yaratmakda bir nice halkı bir niceden, sûrat eyleyici (59/24) (s. 462).*

yarġu : Yargı (Metinde: "Tanrı'nın yargısı")

Bunuŋ üçün / Anıŋ üçün turmısarlar dinsizlär / χırsızlar **yarġu**ga, (1v)[5] (s. 2/3).

Teŋri bar / bardır da bolur / χalır meŋilik, hadir etti olturġuçun kensiniŋ / kendiniŋ **yarġu**ga (9v / 9r)[8] (s. 12/13).

Tanır Biy etmägä / etmä **yarġu**nu / **yarġu**sun kensiniŋ / kendiniŋ, (10v/9v)[17] (s. 14/15).

Küsänçlikin **yarġu**nuŋ işitti Biy, (12v)[38/17] (s. 16).

Yarġusu Eyämiziniŋ / Eyäm(22v)ıznıŋ könüdir / könüdür, (28r / 22r)[10] (s. 36/37).

Yolda yol körgüzürsen ivaşlarga **yarġu**da, (36r)[9] (s. 46).

Oyan da baχ, Biy, könülükümä menim, Teŋrim da Biyim, **yarġu**ma menim, (54r)[23] (s. 66).

Neçik artar bolgaymen sözüŋä seniŋ, da yeŋgäysen **yarġu**[ŋ]da seni[ŋ] (83v)[6] (s. 102).

Yer χorχtu [10] da seskändi turganına Teŋriniŋ **yarġu**ga, (129r)[9] (s. 158).

Yarġusundan kendiniŋ çıχkay suçlu, (154v)[7] (s. 237).

Tatlı adam yarlıġar da berir ötünç, tüzär işin kensiniŋ **yarġu**da (199v)[5] (s. 240).

Çıχar mendän uyatnı, ki saġındım, zerä **yarġu**ŋ seniŋ tatlıdır (210r)[39] (s. 252).

Bildim, Biy, ki könülük bilädir **yarġu**ŋ seniŋ, (213r)[75] (s. 256).

Xada χorχuŋa seniŋ tenimni menim, zerä **yarġu**larıŋdan seniŋ χorχarmen asrı (217r)[120] (s. 260).

Yarġula **yarġu**mnu menim, (220r)[154] (s. 264).

Kirmä **yarġu**ga χuluŋ bilä seniŋ (245r)[2] (s. 294).

Yarġusun kensiniŋ belgirtmädi alarga (252v)[9/20] (s. 302).

Hali barça, χaysı ki ettiŋ da neni yeberdiŋ üstümüzgä bizim, toġru **yarġu** bilä ettiŋ (203v)[31] (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

SUK yarġu “richterliche entscheidung” (s. 301).

US yarġu “sud, reşenie” (s. 274).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yarġu “yargı, hüküm; zabt etme, sahiplenme” (s. 709).

*Cebrāʾīl Nūḥġa taʿlīm bėrdi yıġaçnı **yarġu** birle (24r/1-2) yardılar, suw üze ördek yörügenin körgüzü berdi, aŋa oḫşayu kimi yüze başladılar (23v/21) (s. 33).*

*Tözi tört yüz ḳaŋlı ẹrdi künde ḳuşluḳ aşıġa, **yarġu**sında kür aslan böri ḳaplan ḳoyçısı (137r/10) (s. 193).*

ME yarġu “yargı, mahkeme” (s. 204).

*Oḳ atışdı anıng birle ḥụkümge bạrıştı anıng birle ḳādī-ġa, **yarġu**ġa duruşdı anıng birle kẹrnişdi anıng birle (118/6-7) (s. 55).*

*Ḥākịmge bạrıştılar, **yarġu**ġa bạrıştılar ḳoyuştılar, kẹsiştiler, biri birindin kẹslişdiler (196/8) (s. 72).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarġu [yargu / jargu, iargu] “entscheidung, urteil; befehl; gericht” (s. 115).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL yargu “Gulüvv ve gavga-yı dad-hah’a dirler …” (s. 398).

DG yarġu “judgment, sentence, verdict” (s. 399).

***Yarġu**m maʿlūm emäs, bilmän, ne taqṣīr äylädim*

Mundın artuq kim irādatlar bilä sevdüm seni (217/6) (s. 230).

LÇ yarġu “müsâder, zabt-ı emvâl ve emlâk etmek” (s. 291) ; yarġı “yargu, müsâder-i emlâk, tazmîn” (s. 291).

yarġu bol — : Yargı olmak

Tur, Biy da küçäymäsin adam, **yarġu bol**sun gurk‘çılarga alnıŋa seniŋ (11r)[20] (s. 14).

yarġuçı : Yargıç (Tanrı)

Teŋri **yarġuçı** artar / toġru, χuvatlı / küçlü da uzun esli, (7v)[12] (s. 10/11).

Ettiŋ yarġumnu da könülüknü, olturduŋ olturġuçka **yarġuçı** toġruluχtan (9v)[5] (s. 12).

Aytkaylar köklär artarlıχın anıŋ, zerä Asduac **yarġuçı**dır (81r)[6] (s. 100).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yarġuçı “hüküm veren” (s. 709).

*Barmaḳı sındusı birle ay liḳāsın **yarġuçı**, ḳeçmedi Çīn Māçīn içre özi teg çın **yarġuçı** (181v/19) (s. 259).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarġuçy, jarġyçy, járġyçy [yarguzi / iargiçi, iergiçi] “ richter; bürgermeister ‘potestas’ ” (s. 115).

LÇ yarġuçı “emîr-i dîvân, katı’, fâsıl edici, hüküm, fermân” (s. 291).

ŞHD yarġuçı “hükmedici, yargıç” (s. 677).

Sin münezzeh pādişeh-sin ḳılmışıngdın bī-niyāz

Bendeler ḥaḳḳında ḥadsiz ẕerreni hem ***yarġuçı*** *(175b/10-11) (s. 286).*

yarġu et — : Yargı etmek, yargılamak; Tanrı’nın yargılaması

Yarġu et alarga, Teŋri, (4v)[11] (s. 6).

Biy **yarġu et**är joġovurtuna kensiniŋ. **Yarġu et** maŋa, Biy, artarlıχıŋa körä seniŋ, zadasızlıχıma körä menim, ki mendä (7r)[9] (s. 10).

Ettiŋ **yarġu**mnu / **yarġu**mnu menim da könülüknü, (9v / 8v)[5] (s. 12/13).

Kensi **yarġu et**iyir dünyägä toġruluχ bilä, da joġovurtuna kensiniŋ artarlıχ bilä (9v)[9] (s. 12).

Yarġu etmägä / **Yarġu et**mä öksüzgä da yarlıġa ki dağı artıχ adam ulu sözlämäχın kensiniŋ uzatmasın üsnä yer yüzünüŋ (12v / 11r)[39/18] (s. 16/17).

Yarġu et maŋa, Biy, zerä men zadasızlıχıma bardım, (37r)[1] (s. 46).

Yarġu et, Biy, alarga, ki yarġulıyırlar meni, (52r)[1] (s. 64).

Suçlu etmäz anı, χaçan **yarġu et**sä aŋar (62v)[33] (s. 76).

Könü **yarġu et**kiy ediŋiz oġlanları adamnıŋ (95v)[2] (s. 118).

Yarġu etmä joġovurtuŋa artarlıχ bilä da yarlılarıŋa seniŋ könülük bilä (118v)[2] (s. 146).

Biy mindi kökkä, da kökrädi, da kensi **yarġu et**är sözlämiyin (122r)[10] (s. 150).

Aytıyım barça sk‘ançelikiŋni, [3] χaçan sahat algaymen toġru **yarġu et**käymen (127v)[2] (s. 156).

Yarġu etiŋiz öksüzgä da tulga, (143r)[3] (s. 174).

Bildim, ki **et**ärsen, Biy, **yarġu** yarlıga (242v)[13] (s. 292).

Etmä alarga **yarġu** bitiktän, (257v)[9] (s. 310).

yarġula — : Yargılamak (Metinde "Tanrı'nın yargılaması" anlamında kullanılanlar alınmıştır.)

Yarġula alarnı, Teŋri, ki tüşkäylär saġışlarından yüräkläriniŋ kendiläriniŋ, (5r)[11] (s. 7).

Biy **yarġula**r joġovurtun kendiniŋ (6v)[9] (s. 11).

Kendi **yarġula**r dünyäni toġruluχ bilä da joġovurtun kendiniŋ könülük bilä (9r)[9] (s. 13).

Yarġula, Biy, alarnı, ki yarġularlar meni, (39r)[1] (s. 65).

Yarġular Biy joġovurtun kensiniŋ, (91[a]r)[36] (s. 112).

Da aytkay adam, ki köni bolgay mi yemişi artarnıŋ, da bar Teŋri, ki **yarġula**r alarnı yerdä (96v)[12] (s. 120).

Färah bolsunlar da sövünsünlär millätlär, zerä sen **yarġula**rsen joġovurtnu toġruluχka, (107v)[5] (s. 132).

Tapunganın alarnıŋ ot bilä **yarġula**dı (136r)[48] (s. 166).

Teŋri turdu yıġınına teŋrilärniŋ da ortalarına alarnıŋ **yarġula**r edi alarnı (143r)[1] (s. 174).

Biyik bol, ki **yarġula**rsen dünyäni, (163r)[2] (s. 198).

Yarġular joġovurtun kensiniŋ toġruluχ bilä (167r)[10] (s. 202).

Yarġular gurk'çılarnı, da köp etär yaralar, (198r)[6] (s. 238).

Yarġula yarġumnu menim, (220r)[154] (s. 264).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jargula —, - r [jargula —; jargular] “ richten, ein urteil fällen; ‘judicare’ ” (s. 115).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ yarġılamaḳ “teskîn, fasl etmek” (s. 291).

yarġulan — : Yargılanmak (Metinde: “Tanrı tarafından yargılanmak”)

Yarġulangaylar dinsizlär alnıŋa seniŋ (9v)[20] (s. 15).

yarġu yar — : Yargı vermek, yargılamak (Metinde: “Tanrı’nın yargılaması”)

Tur, Teŋri, da **yar yarġu**ŋnu, (127r)[22] (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarġu jar – armen (s. 115).

GT yarġu yar — “dava görmek, adalet etmek” (s. 392).

*Her tirige cān bigin ilge yarar, olturup **yarġu yar**arda ḳıl yarar (13/4) (s. 6).*

yarıχ : Işık, aydınlık, nur; ışık veren, aydınlatan, nur saçan

Köplär aytırlar edi, ki kimlär körgüzgäy bizgä yaχşılıχın Eyämiziŋ, nişanlandı bizgä **yarıχ** yüzüŋdän seniŋ, (3v)[7] (s. 6).

Buyruχları / buyruχu Eyämiziŋ **yarıχ**tır da yarıχ berirlär közgä / közlärgä, (27v / 22r)[9] (s. 36/37).

Biy **yarıχ**ım da tirlikim, (38r)[1] (s. 48).

Yuvuχlanıŋız alnına Biyniŋ da alıŋız **yarıχ**nı, da yüzüŋüz siznіŋ uyalmasın (50r)[6] (s. 62).

Yarıχı / **Yarıχ** bilä yüzüŋnüŋ seniŋ körärbiz **yarıχ** / **yarıχ**nı (55v / 42r)[10] (s. 68/69).

Saç, Biy, **yarıχ**ıŋnı seniŋ, kimlär ki tanırlar seni, (56r)[11] (s. 68).

Çıχargay, neçik **yarıχ**, artarlıχıŋnı seniŋ da könülüküŋnü seniŋ, neçik yarımkün vaχtı (60r)[6] (s. 72).

Yeber, Biy, **yarıχ**ıŋnı seniŋ da könülüküŋnü seniŋ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär ari taġıŋa seniŋ da övüŋä seniŋ (70v)[3] (s. 86).

Kirgäy ol, neçik cınsı atalarınıŋ, meŋilikkä dirä **yarıχ** körmägäy (80v)[20] (s. 98).

Biy, **yarıχ**ı bilä yüzüŋnüŋ seniŋ yürügäylär (153r)[16] (s. 186).

Zerä **yarıχ**tır buyruχuŋ seniŋ yerdä, (156r)[9] (s. 190).

Xoyduŋ yazıχımızını bizim alnıŋa seniŋ da kirlikimizni bizim **yarıχ**ıŋa yüzüŋnüŋ seniŋ (158v)[8] (s. 192).

Bolsun **yarıχ**ı Eyämizniŋ Teŋriniŋ üstümüzgä bizim (159v)[17] (s. 194).

Aχtı χaraŋġuluχta **yarıχ** toġrularga, (199r)[4] (s. 240).

Xarangġuluχ sendän χaraŋġulanmagay, neçik kün, yarıχlı bolgay, da χaraŋġuluχu anıŋ – neçik **yarıχ**ı anıŋ (240r)[12] (s. 288).

Yarıχ körüŋdüŋ dinsizlärgä, (208r)[32] (s. 317).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yaruk (s. 796-797).

*Başdınkı kuvragınga nom nomlayu y(a)rlıkadukda yüz ming koltı nayut tümen tınl(ı)glar alku akıgların alkıp nızvanılıg kkirlerin tarkarıp arhant kutın bulup üç törlüg **y(a)ruk** bilge bilg altı törlüg (186/1-2) bügülenmek edremke tıdıgsız erklig boltılar (185/18-19-20-21-22-23) (s. 140).*

*Kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar eşidip tutdaçı erdemleri üze d(a)r(a)nı tigme nomlarıg tüz tüp şadkı (?) kılıp sansız sakışsız dyanlıg bilge biliglig **y(a)ruk**larıg anta ornatıp utunçsuz teprençsiz bolurlar (316/10-11-12-13-14-15-16) (s. 195).*

IB yaruk “ışık, aydınlık” (s. 63).

*Tang tanglardı, udu yir yarudı, udu kün tugdı. Kamag üze **yaruk** botlu tir (26) (s. 21).*

İKP yaruq; Y’RWX “ışık” (s. 230).

MS yaruḳ (*yruk*) “ışık” (s. 505).

*Süzük köngülin **yaruḳ** yüzin angsız ögrünçülügin engite etüzin külçire yüzin tengri tapa körü ınçe tip tidi tözün tınlıġ kim (13/26-27-28-29-30) (s. 60).*

*Ötrü sekiz tümen tört ming töpüsintin **yaruḳ**lar ıdıp vjırlıġ örgün öze olurup maḥasmaç suduruġ nomlaġalı köngül örit(ip) (50/37-38-39-40) (s. 104).*

SUK Yaruq “namensbestandteil einer klosteranlage” (s. 301).

US yaruq “svet” (s. 274).

Üİ yaruḳ “aydın, parlak” (s. 201).

*Neṭegin bolur sözlegeli alḳu noml(ar)r anda tüẓü yapa **yaruḳ** yaşuḳ uḳulur üçün tip (102b/4-5) (s. 36).*

*'Ertürdüng braman 'ertürdüng bramen s(e)n umaġay s(e)n bilgeli ḳayu ayṭığıngnıng uçın ḳıdığın inçip **yaruḳ** yaltrıḳ barıntın kök ḳalıḳıġ bolur bilgeli anın bilmiş kergek çınkirtü bar kök ḳalıḳ (104a/7-8-9-10) (s. 38).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yaruk “ışık, aydınlık; parlak” (s. 754).

*Bardı közüm **yaruk**ı*

Aldı özüm konukı

Kanda ėrinç kanıkı

Emdi udhın udhgarur (I, 46/12-13).

***Yaruk** yėr (III, 15/5).*

*Yap **yaruk** nenğ (III, 15/6-7).*

IKT yaruq II “1. light; 2. shining, bright, brilliant” (s. 334).

*Köz **yaruq**ı (s. 334).*

*Qamuġqa qıldımız sizdin **yaruq** yol ham çirāġ (5/48) (s. 334).*

*Yegil ham içgil, **yaruq** bolsun közüng (19/26) (s. 334).*

*Qadaşım Hārūnnı ol **yaruq**raq mendin tilin, ıḏgıl mäning birlä yārīçı (28/34) (s. 334).*

*Ay Yalavaç, biz ıḏtımız seni tanuq ham çirāġ **yaruq** yıldraġan (33/45-46) (s. 334).*

KB yaruḳ “aydınlık, parlak” (s. 527-528).

Yaşıl kök yarattı öze yulduzı

*Ḳara tün törütti **yaruḳ** kündüzi (127) (s. 29).*

Yime yaḳşı aymış bu türk buyruḳı

*Körür köz **yaruḳ**ı oġul ḳız oḳı (1163) (s. 133).*

Kişi tutçı ögmek tilese özüng

*Ḳılınç eḍgü tutġıl **yaruḳ** tut yüzüng (4283) (s. 430).*

KSK yaruḳ “aydınlık, parlak, ışık” (s. 666).

*Ägär yalġanḳa tutsalar seni yalġanḳa tutuldı oḳ yalavaçlar sendä öŋdün. Käldürdilär bälgülärni bitilmiş **yaruḳ** bitig (3/184) (s. 51).*

*Tägmäkä ḳıldımız silärdä **yaruḳ** yol yoruḳ (5/48) (s. 81).*

KTS yaruḳ II “nurlu, açık” (s. 315).

***Yaruḳ** bitig (40b/6) (s. 315).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yaruk “aydınlık, parlak, ışık; aralık, açıklık” (s. 713).

*Üç kün boldı açmen, közüm **yaruḳ**ı oġlanımnı yitürüp tururmen, ol açıġdın üç kün boldı aş yėmişim yoḳ (72v/7-8-9) (s. 100).*

*Her künde sedġa kęlürler, ḳatıġlanıp sedni ḳazarlar, kün **yaruḳ**ı körgünçe ançada kėçe bolur, yavuştuḳ ḳalġanın taŋ birle kęlip tölgeymiz tėp kiterler (176r/9-10) (s. 250).*

ME yaruḳ I) “aydınlık” (s. 204).

*Tęgürdi anga dụşvarlıḳnı, doḳundurdu anga küceylik(ni) dạyındurdı anı **yaruḳ** boldı, ḳalıdı kün (25/1) **yaruḳ** boldı boy, açıldı yüz eymendi andın (24/7) (s. 35).*

*Yaruḳsuz boldı kün, kün tutundı, kiterildi künnüng **yaruk**ı çiçekledi yıgaçlar, çiçek kıldı yıgaç (98/8) (s. 50).*

NF yaruḳ “parlak, aydınlık, ışık, nur” (s. 473-474).

*Peyġāmbar ʿaleyhi’s-selām aydı: Ey közüm **yaruq**ı, ol ʿAzra’il turur, ḫatunlarnı tul qılġan, oġlanlarnı öksüz qılġan, ābadānlarnı ḫarāb qılġan, cemāʿatlarnı perişān qılġan, mezelerni yıqġan melekü’l-mevt turur (88/4-5-6) (s. 64).*

*Ferīşteler ayġaylar kim: Ey ʿazīzler, sizler ne qavmlar turur-siz, taqı dünyāda ne ʿamal birle meşġūl erdingiz [kim] Haq teʿālā sizing yüzüngüzni mundaġ **yaruq** qılıp turur? tėp su’āl qılsalar, ol ʿazīzler ayġaylar kim: Dünyāda bizim ʿamalımız ol erdi kim henūz namāz vaqtı bolmadın turup ābdast qılup āmāda bolup turur erdük kim qaçan mu’aẕẕin eẕān oqısa, ol sāʿat mescidke barur erdük, tėp aydılar (241/9-1-11-12-13) (s. 166-167).*

TQK yaruk I “1. aydınlık; 2. aydınlatan, ışık veren; 3. aydınlatan, nurlu, nur saçan; 4. nur, ışık” (s. 181).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jaryq “poświata, księżyca” (s. 24).

CC jaruχ, jaryq, jaryq, jaryχ [yaruh, yarogh, yaregh, yarec; yrig (*st*. yarig)/jarik, iarik, yɑrik, jariH, iariH] “ hell, leuchtend, klar; ‘clarus’, ‘lucidus’ ” (s. 116) ; jaryχ, jaryχlyq, jaryχlyχ *s*. jaruχ, jaryqlyx (s. 117) ; jaryq *s*. jaruχ (s. 117).

Kİ yaruq “1) yarık, çatlak; 2) ay ışığı” (s. 121).

TZ yarak “ışık. *Bk*: yarkın; *Düzelt*. yarık” (s. 279) ; yarık “ışık. *Bk*: yarak, yarkın kuyaş, tan sarısı, aydınlık, ışıx, şırak, (*Türkmence*) ışık” (s. 279).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL yarıng, yaruk “Ruşen manasınadır …” (s. 392).

BD yaruġ “ışık, parlaklık” (s. 439) ; yaruḳ “ışık, parlak, aydın” (s. 439).

Közümde muttaşıl ol igme ḳaş kirek bolsa

*Ḳaşımda köz **yaruġ**ı ol ḳuyaş kirek bolsa (12/1) (s. 124).*

Açılıp ikki saçı yüzige yayılmışlar

***Yaruḳ** cihannı közümge ḳaranġu ḳılmışlar (21/1) (s. 130).*

BV yaruġ “aydınlık, parlak (*krş*. yaruḳ)” (s. 909).

LÇ yaruġ “rûşen, şikâf, aydın; çatlak, fırça, cibâl, ışık” (s. 292).

LD yaruḳ “parlak, parlaklık, ışık” (s. 707).

*Ocunnıng **yaruġ**ı ṣāḥib-ḳırānı kim irür ẕātı*

Ḥayā vü ḥilmning baḥrı ṣafā vü ṣıdknıng kānı (111) (s. 13).

*Timürning ḫānedānınıng çerāġı vü **yaruḳ** közi*

Kim iḥsānın körüp tirler ḥayādın ebr-i nīsānī (112) (s. 13).

SD yaruk “parlak, aydınlık; sâf, lekesiz” (s. 604).

*Āyet, ḥadīṯ ṣayḳalıdın ol **yaruḳ** köngül*

Tonuḳ köngüller āyīnesinġa birür ṣafā (61) (s. 104).

Ḳamer kim ol yüzine baḳsa, köz ḳamar, anıng

*Tiler **yaruḳ** köngülindin şuʿāʿ-ı nūr-ı żiyā (346) (s. 176).*

ŞHD yaruḳ “parlak, aydınlık” (s. 677).

Niçe maḳtar-sin manga vāʿiẓ Sikender közgüsin

*Bolmasa közgü manga **yaruḳ** cemāli bes turur (43b/9-10) (s. 118).*

Şām-ı hicrān dürr ü gevher kibi yaşım ʿaksidür

*Ay felek saġınma kim **yaruḳ** turur yulduzlarıng (83b/10-11) (s. 165).*

YED yaruḳ “parlak, aydınlık” (s. 453).

*Yaʿḳūb dīdesin **yaruḳ** eylep nesīm ile*

Eyūb miḥnetiġa birip ṣabr ile devā (1/7) (s. 39).

yarıχ ber — : Işık / aydınlık vermek (Metinde: “Tanrı’nın ışık / aydınlık vermesi”)

Yarıχ ber, Biy, közlärimä menim, ki heç yuχlamagaymen ölümgä (14v)[4] (s. 20).

Buyruχları / buyruχu Eyämizniŋ yarıχtır da **yarıχ ber**irlär közgä / közlärgä, (27v / 22r)[9] (s. 36/37).

Yıraχtır sözüŋ seniŋ ayaχıma menim da **yarıχ ber**ir izlärimä menim (215v)[105] (s. 260).

yarıχ berüçi : Işık / aydınlık verici, ışık / aydınlık veren (Tanrı)

Yarıχ berüçi(129r)sen sen, sk‘ançelik kibik, tağlarına eminliknıŋ, (128v)[5] (s. 158).

yarıχ et — : Işık / aydınlık etmek, ışık / aydınlık vermek (Metinde: “Tanrı’nın ışık / aydınlık vermesi”)

Biy, Teŋrim, **yarıχ et** maŋa χaraŋġuluχta (22r)[29] (s. 28).

Biy Teŋrim menim, **yarıχ et** maŋa χaramġuluχta (18r)[29] (s. 29).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaryχ et — “ erleuchten, ‘illuminare’ ” (s. 116).

yarıχlı : Aydınlık (Metinde:”Tanrı’nın aydınlığı”)

Yarıχlısen sen sk‘ançelikiŋ bilä tağlarga meŋilik, (101r)[5] (s. 159).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yaruklug (s. 797).

Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burkan monçulayu y(a)rlıkadukda ötrü ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yıgılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolp kamag tirin kuvrag anıng arasınta teg erser belingteg bir ertingü ulug bedük ***y(a)ruklug*** *tilgen içinte bir angsız ulug t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru y(a)rlıkamışın körtiler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).*

Lınhua çeçek itigi yaratıgı ***y(a)ruklug*** *atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngrisi burkan kutınga .. yükünür m(e)n* ***y(a)ruklug*** *yaltrıklıg ilig kan atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngrisi burkan kutınga .. yükünür m(e)n (358/17-18-19-20-21-22) (s. 214).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaruġluġ “parlaklık” (s. 439).

*Közüm **yaruġluġı** vü ḫaste könglüm ḫoşlıġı sin sin*

Bedende cān sin ü cānnıng dağı dil-keşlıġı sin sin (458) (s. 293).

BV yaruġluġ “parlaklık” (s. 909).

*Yüz ḳuyaş ḳılsa ṭulūʿ irmes **yaruġluġ** itkü dik*

Andaḳ itmiş tīre ʿālemni melālim bu kiçe (537/4) (s. 438).

LÇ yaruġlıġ “aydınlık, rûşenlik, ziyâ” (s. 292).

yarıχlı bol — : Işıklı / aydınlık olmak

Xarangguluχ sendän χaraŋġulanmagay, neçik kün, **yarıχlı bol**gay, da χaraŋġuluχu anıŋ – neçik yarıχı anıŋ (240r)[12] (s. 288).

yarıχlı et — : Işıklı / aydınlık etmek (Metinde: “Tanrı’nın ışık / aydınlık etmesi”)

Sen **yarıχlı et**ärsen çıraχımnı menim, Biy, Teŋrim / Biy Teŋrim menim (22r / 18r)[29] (s. 28/29).

Belgiliki sözüŋnüŋ seniŋ **yarıχlı** da yollı **et**är oğlanlarnı (218r)[130] (s. 262).

yarıχ saç — : Işık saçmak (Metinde: “Tanrı’nın ışık saçması”)

Yarıχ saçtı artarlarga (168v)[11] (s. 204).

Saçma **yarıχ**nı üstünä bularnıŋ, χaysı ki olturup ediχ χaramġuluχta (208r)[79] (s. 316).

yarlıġa — : Acımak, merhamet etmek; Tanrı'nın acıması, merhamet etmesi

Yarlıġa maŋa da işit alġışıma menim (3v)[1] (s. 4).

Yarlıġa maŋa, Biy, zerä χastamen, (5v)[3] (s. 9).

Yarlıġa maŋa, Biy, da baχ χonarhlıχımnı menim duşmanlarımda menim, (10r)[14] (s. 14).

[Prayer] Özdän Biy, yöpsün χoltχamızını bizim, da **yarlıġa** bizgä (21v) (s. 35).

Baχ maŋa da **yarlıġa** maŋa, zerä yalġızı anamnıŋ da yarlımen men (36v)[16] (s. 46).

İşit Biy, avazıma menim, zerä sarnadım alnına, **yarlıġa** […] aytti yüräkim, (38r)[7] (s. 50).

İşitti maŋa Biy da **yarlıġa**dı, (43r)[11] (s. 54).

Yarlıġa maŋa, Biy, zerä χıynalıpmen men, (44v)[10] (s. 56).

Teŋrimiz bizim, **yarlıġa** bizgä da alġışla bizni, (107r)[2] (s. 132).

Yarlıġa maŋa, Biy, ki alnıŋa çaχırdım künüzün (148r)[3] (s. 180).

Tatlı adam **yarlıġa**r da berir ötünç, (199v)[5] (s. 240).

Orēnk'iŋä seniŋ **yarlıġa** maŋa (209r)[29] (s. 252).

Baχ maŋa da **yarlıġa** maŋa, könülük sövgängä atıŋa seniŋ (218r)[132] (s. 262).

Biy Teŋrimiz bizim, negä dinçä **yarlıġa**gaysen üstümüzgä bizim (227r)[2] (s. 272).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yarlıka — "(Tanrı) buyurmak, lûtfetmek, esirgemek" (s. 186).

*T(e)ñri **y(a)rl(ı)k(a)**duk üçün ill(i)g(i)g (e)ls(i)r(e)tm(i)ş k(a)g(a)nl(ı)g(ı)g k(a)g(a)ns(ı)r(a)tm(ı)ş y(a)gıg b(a)z kılm(ı)ş tizl(i)g(i)g sökürm(i)ş b(a)şl(ı)g(ı)g yük(ü)nt(ü)[rm(i)ş (KT D15) (s. 28).*

*(A)nta (KT D29) kisre t(e)ñri **y(a)rl(ı)k(a)**zu kut(u)m b(a)r üç(ü)n ülüg(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g tirg(ü)rü ig(i)t(ti)m (KT D28) (s. 32).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıka — (s. 793-794-795).

*Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burkan monçulayu **y(a)rlıka**dukda ötrü ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yıgılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolp kamag tirin kuvrag anıng arasınta teg erser belingteg bir ertingü ulug bedük y(a)ruklug tilgen içinte bir angsız ulug t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru **y(a)rlıka**mışın körtiler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).*

*Kim ol bayadın berü m(e)n nomladaçı manga burkan kutınga alkış birü **y(a)rlıka**daçı raçaratnaprabası atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngrisi burkan k(e)ntü özi **y(a)rlıka**r (189/12-13-14) (s. 141).*

*Eşidü **y(a)rlıka**sun içime (609/1-2) kim mening bo et'özümin isirkegüm idi kelmez (608/23) (s. 321).*

*Ançagınça sapça ikinti buryukı kelip ilig begke tegdi .. ötrü ilig be ganga ay buryuka amrak atayım m(a)has(a)tvı kanta ermiş tip ayıtu **y(a)rlıka**dı (624/4-5-6-7-8) (s. 327).*

İKP yarlığqa—; YRLX'—, YRLQ'—, YRLYX'—, YRLYX Q'—, Y'RLYX X'—,YRLYX X'— "(bir üst söz konusu olduğunda) dile getirmek, buyurmak, izin vermek; söylemek, düşünmek, yapmak, vb." (s. 230-231).

*Qangım qan bodun tilinä qorqup inçä **yarlığqa**dı erinç (XI.1.-2.-3.) (s. 16).*

*Ol ödün tegin inçä tep .. **yarlıġqa**dı bu yertinçü törüsi antaġ ol amraq yemä adrılur seβig yemä säşilür tep tedi (LXXVIII.2.-3.-4.-5.-6.) (s. 49).*

MS yarlıġḳa — “haşmetle yapmak (*bk*. yarlıka —)” (s. 503) ; yarlıḳa — (*yrlıka* —) “buyurmak; vaaz vermek; haşmetle bir şey yapmak; tavsiye etmek” (s. 503).

*Muntada ulatı öküş türlüg uluġ yarlıḳa(nçu)çı bilig küçinte sansız tümen tınlıġlarḳa asaġ tusu ḳılu **yarlıġḳa**dı (4/6-7-8-9-10) (s. 45).*

*Ol ögmekin alḳu bizni öge **(yarlıḳ)a**dı (23/20-21) (s. 72).*

*Ötrü yaşovati ḳunçuylar erdnisi sekiz tümen tört ming çkrvrt ilig ḳannıng ḳunçuy ḳatunların okıp ince tip **yarlıḳa**yur (51/30-31-32-33) (s. 106).*

US y(a)rlıqa (v) “nrikazıvat, soizvolyat” (s. 274).

Üİ y(a)rlıḳa — “buyurmak, lûtfetmek” (s. 201).

*Negüke yme tirl(e)r ulatı kingürü **y(a)rlıḳa**mış ol. Bo sudurḳa tayaḳlıġın anın bilmiş kergek bar kök ḳalıḳ tip (104a/11-12-13) (s. 38).*

*Ḳaltı aṭı köṭrülmiş sudurta **y(a)rlıḳa**mış ol ince tip akıġlıġ aṭḳanġuluḳ edl(e)r (111a/1-2) erser ḳaltı tirgük teg erür alḳu niz-vanita ulatıl(a)r erser yip teg erür (110b/14-15) (s. 46).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT yarlıqa — “to forgive” (s. 333).

*Kim **yarlıqa**yur yazuqlarnı magar Tangrı (3/134) (s. 333).*

*Ay İḏimiz, **yarlıqa**ġıl bizni ham qadaşlarımıznı (59/10) (s. 333).*

KB yarlıḳa — “buyurmak, emretmek” (s. 526-527).

Yime bu ḳıṭabḳa at urmış uluġ

*Bayat **yarlıḳa**su ol eḏgü ḳuluġ (B 32) (s. 6).*

*İlig **yarlıḳa**sa barayın özüm*

Oḳıyın anı men açayın sözüm (3176) (s. 324).

KSK yarlıḳa — “buyurmak, bağışlamak” (s. 664-665).

*Taḳı taŋrıḳa nä kim köklär içindä turur taḳı nä kim yär içindä turur. **Yarlıḳa**yur kimkä kim tiläsä taḳı ḳınayur kimni tiläsä (3/129) (s. 46).*

*Çın ätöz färmānlaġlı turur esizlikin mägär ol kim **yarlıḳa**sa mäniŋ iḏim. Yazuḳ örtgän **yarlıḳa**ġan ol (12/53) (s. 171).*

*Aydı yalavaçları taŋrı içindä mü şäk ol törütügli köklärni taḳı yärlärni oḳıyur silärni **yarlıḳa**sa silärni yazuḳlarıŋızdın küḏdürsä atalmış vaḳtḳa tegi (14/10) (s. 182-183).*

KTS yarlıḳa — “emretmek, buyurmak; affetmek” (s. 314).

*Nä ḳılġu käräk **yarlıḳa**ñ teb ötündi (27/23) (s. 314).*

*Biziñ ḳılmış yazuḳlarımızını **yarlıḳa**ġay (30b/36) (s. 314).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yarlıgamak “merhamet etmek” (s. 86).

KE yạrlıḳa — “buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak” (s. 712-713).

*Cevāb-ı dīger ol turur kim İḏi ʿazze ve celle **yarlıḳa**r: … (5r/15-16) (s. 8).*

*Ey könŋlüm awunçası oġrap yıraḳġa barmaġıl, **yarlıḳa** yalġuz anaŋnıŋ baġrını ulturmaġıl (50v/10) (s. 69).*

*Neteg kim resūl ʿaleyhi’s-selām **yarlıḳa**r : … (95r/21) (s. 132).*

*Biz İḏige īmān ḳeltürdük, umançımız ol turur ol bizni **yarlıḳa**ġay, sẹn küç birle cādūluḳ ḳıldurġanlarnı keçürgey (113r/19-20) (s. 158).*

ME yạrlıḳa — “esirgemek, rahmet etmek” (s. 204).

*Uzaḳ bar tutdı anga Tạngrı **yạrlıḳa**dı anga, ḥurmẹt tutdı anga, esirgedi anga **yạrlıḳa**maḳ (59/2-3) (s. 42).*

NF yarlıḳa — “affetmek, bağışlamak; buyurmak, emretmek” (s. 472 - 473).

*Ḥaq tvt bu altı yüz ming kişini ol altı kişige bağışladı taqı cümlesini **yarlıqa**dı, tėdi (271/13-14) (s. 187-188).*

*Taqı Peyġāmbar ʿas aydı: Ḥalqlarda uluġraqı yazuqdın yan ol kişi turur kim ʿArafātta vuqūf keltürse, taqı Ḥaq teʿālāqa sėziki ol bolsa kim mėni **yarlıqa**madı, tėp yaʿnī kim kim ʿArafātda vuqūf keltürse, şeksiz muʿayyen bilsün kim, Ḥaq teʿālā mėni **yarlıqa**dı, tėp (275/11-12-13-14) (s. 190).*

TQK yarlıḳa — “mağfiret etmek, bağışlamak” (s. 181).

YB yarlıḳa — “esirgemek, lutfetmek” (s. 240).

*Tengri bizni **y(a)rlıḳa**p düşmanlıġ kılġan begbolat ḫoca M’DYN begiş turduçaḳ birdi davud başlı oġlanlar beglerni mungġal(t)tı (A. I. 14-15-16) (s. 105).*

*Basa ḥaḳ taʿālā **yarlıġa**p burunġı ḫan aġalarımızның uluġ orunnı birip turġanda öz ara turamız talaşıp songraġı zamānede oçur bolup taḫt baraḳ ḳoluna tüşüp turur erdi (A. III. 8-9) (s. 108).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarlyġa—, jarylġa— [yarliga— / iarliga—, iarlga—, *sonst* jarilga—, iarilga—, jarilga—] “ sich erbarmen; ‘misereri’ ” (s. 116) ; jarylġa— *s*. jarlyġa— (s. 117).

GT yarlıġa — “bağışlamak, affetmek” (s. 393).

*Enbiyānıng ʿizz-i evrādı üçün, evliyānıng her seḥer yādı üçün, ḳıl nazar seyf-i sarāyī yarlıġa ʿafv itip yazuḳlarını **yarlıġa** (356/4-5) (s. 177).*

İM yarlıḳa — “günahları bağışlamak” (s. 619).

*Başladım uluġ Tengri atı birle, ḳamuġ ʿālamġa rızḳ birgen Tengri, ḫāliṣ mü'minlerni **yarlıḳa**ġan Tengri, cemʿ ögmeklik ol Tengrige kim, köndergen turur tüz yolġa taḳı toġru yolġa, kim ol saḳlaġan turur yazuḳdan taḳı yawuzluḳdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

*Ve eger ayıtsa iy Tengri aġırlaġıl meni (196a/1-2) yā ayıtsa: iy Tengri, inʿām ḳılġıl menim öze, yā ayıtsa: eṣlih ḳılġıl menim işimni, yā ayıtsa: saġlıġ rūzī ḳılġıl manga, yā ayıtsa iy Tengri, **yarlıḳa**ġıl meni taḳı atam anamnı taḳı mü'minlerni tise namāzı fāsıd bolmas (195b/8) (s. 266).*

KF yarlıġa — "bağışlamak" (s. 1086).

*Daḫı namāzdan ṣoŋra eyiddi: Yā Rabbi! Eger men senüŋ ḳulluḳunda taḳṣīrlıḳ iddüm ise, men seni ḥaḳīḳat yaḫşı bilürüm didi. Ol eksük ḳulluḳum maŋa baġışlaġıl tamām bildükümden ötürü, didi. Bir ün keldi. Eyiddi: Ya Ebū Ḥanīfa, sen ḳulluḳı ḫālıṣ ḳılduŋ. Seni daḫı **yarlıġa**dum. Daḫı her kişi kim saŋa uyar, kıyāmete degin anı daḫı **yarlıġa**dum, didi (138a/55-56-57-58-59-60-61-62) (s. 344).*

Kİ yarlığadı "af ve merhamet etti" (s. 121).

TZ yarılga— "esirgemek, yarlıgamak. *Bk*: esirke—, yarlıga—" (s. 279); yarlıga— "esirgemek, yarlıgamak. *Bk*: esirke—, yarılga—" (s. 280).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ yarlıġamaḳ "rahmet etmek, afv" (s. 292).

LD yarlıġa — "esirgemek, korumak" (s. 707).

*ʿIşḳ üçün ʿāşıḳnı tingri **yarlıġa**p hīç sormaġay*

Çün yaratmış ḳaş u köz ü ġamze-i fettānını (1900) (s. 206).

SD yarlıka — "bağışlamak" (s. 604).

*Ey melāḥat mülkining sulṭānı, az it, **yarlıḳa***

Ḳāmetimni ol elif tig ḳaddıngız nūn eyledi (746) (s. 290).

ESK yarlığa — “bağışlamak, affetmek” (s. 773).

*Eyitdiler eger bize raḥmet eylemese Çalab’umuz daḫı **yarlığa**masa günāhlarımuzı ziyānlulardan olur-biz (172b/2-3) (s. 92).*

*İy Çalab’umuz **yarlığa** beni daḫı atamı anamı daḫı mü’minleri (274b/4-5) (s. 143).*

KT yarlığa — “bağışlamak, affetmek” (s. 639).

*Dakı olmadı anlarun sözi, illâ kim eyittiler: “İy Çalabumuz! **Yarlığa** bize yazuklarumuzı; dakı haddan geçmegümüzi işümüz içinde…” (3/147) (s. 51).*

*Dakı bellü bildi Dâvud, bayık sınaduk anı yaʿnî firişte viribimeg-ile; pes yarlığamak diledi Çalabı’sından, dakı düşdi, secde eyleyü, dakı döndi. Pes **yarlığa**duk ana anı. Dakı bayık anundur, bizüm katumuzda, yakınlık dakı dönecek yir görklülüg yaʿnî uçmak (38/24-25) (s. 372).*

yarlığamaχ : Acıma, merhamet; Tanrı’nın acıması, merhameti

Biy, evet men köp **yarlığamaχ**ıŋa körä seniŋ, kiriyim (5r) öviŋä seniŋ, (4v)[7] (s. 6).

Men **yarlığamaχ**ıŋa seniŋ, Biy, umsandım, (15r)[6] (s. 20).

Skançeli ettiŋ **yarlığamaχ**ıŋnı seniŋ, (18r)[7] (s. 24).

Etmä **yarlığamaχ** mazanecinä anıŋ, Tawit‘kä da oğluna anıŋ pokolen'a pokolen'adan (24r)[51] (s. 30).

Yarlığamaχından Biyiktäginiŋ ol seskänmägäy (30r / 23v)[8] (s. 38/39).

Yarlığamaχıŋ seniŋ, Biy, artımdan kelgäy barça künlärgä tirlikimniŋ menim, (34r)[6] (s. 44).

Bu algay alğışnı Eyämizdän, **yarlığamaχ**nı Teŋridän χutχaruçısından kensiniŋ (34v)[5] (s. 44).

Aŋ, Biy, şağavatıŋnı seniŋ, da **yarlıġamaχ**ıŋnı, ki bardır meŋilik (35v)[6] (s. 44).

Neçik köp ettiŋ **yarlıġamaχ**nı tatlılıχıŋdan seniŋ, Biy, (45v)[20] (s. 46).

Yarlıġamaχı Eyämizniŋ çöp çövräsinä alarnıŋ (47v)[10] (s. 58).

Yarlıġamaχı bilä Eyämizniŋ toludu[r] yer, (48v)[5] (s. 60).

Biy, köktädir **yarlıġamaχ**ıŋ seniŋ, (55v)[6] (s. 68).

Ayttım da yaşırmadım **yarlıġamaχ**ınŋı da könülüküŋnü ulu joġovurttan (66v)[11] (s. 82).

Kündüz sımarladı Biy **yar**(70r)**lıġamaχ**ın kensiniŋ, (69r)[9] (s. 86).

Yeberdi Asduac **yarlıġamaχ** da könülüküŋ kensiniŋ (94v)[4] (s. 118).

Ulu boldu kökkä dirä **yarlıġamaχ**ıŋ seniŋ, (95r)[11] (s. 118).

Teŋrim, **yarlıġamaχ**ı anıŋ ertälängäy maŋa, (97v)[11] (s. 120).

Sövüngäymen ertä bilä **yarlıġamaχ**ıŋa seniŋ (38r)[17] (s. 122).

Bar da χalır meŋilik alnına Teŋriniŋ **yarlıġamaχ** da könülük, kimlär χolsalar andan (100r)[8] (s. 124).

Alġışlıdır Teŋri, ki yıraχ etmädi alġışımnı, da ne **yarlıġamaχ**ın mendän (107r)[20] (s. 132).

Teŋri, köp **yarlıġamaχ**ıŋdan seniŋ işit maŋa, (113r)[14] (s. 140).

Meŋilik saχlıyım aŋar **yarlıġamaχ**ımnı menim, (154r)[29] (s. 188).

Tolduχ ertä **yarlıġamaχ**ıŋ bilä seniŋ (159v)[14] (s. 194).

Etär **yarlıġamaχ** Biy, (174v)[6] (s. 212).

Tas bolgay anda aŋmaχlıχı anıŋ ornuna, ki aŋmadı etmä **yarlıġamaχ**nı (155r)[15] (s. 237).

Yarlıġamaχıŋa körä tirgiz meni, (214r)[88] (s. 258).

Eyämizdändir **yarlıġamaχ** köp, (231r)[7] (s. 278).

Tapunuŋuz Eyämizgä, ki yaχşıdır, ki meŋiliktir **yarlıġamaχ**ı anıŋ (235v)[1] (s. 282).

Yarlıġamaχım menim da işançım, (195r)[2] (s. 297).

Keri etmä **yarlıġamaχ**ınıŋnı seniŋ bizdän (204r)[34] (s. 313).

Şaġavatı üçün **yarlıġamaχ**ınıŋ Eyämiz Teŋrimiziniŋ bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktän yarıχlı etmä χaranġuluχumuznu bizim (208r)[78] (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıka – makıngıznıng ; yarlıka – makları ; yarlıka – maknıng (s. 794).

*İnçe k(a)ltı bügü biliglig burkanlar nırvanka kirü y(a)rlıkamışlarınta kin kut kolunmaklıg erksinmekleri küçinte adruk adruk adınlarka asıg tusulug ulug iş ködüglerig tükel bütürü **y(a)rlıkamak**ları neteg erser (51/14-15-16-17-18-19-20) (s. 88).*

*Barça bo nom erdini içinteki kılınç adartmakın öçürmek bölükü nomlayu **y(a)rlıkamak**nıng küçi küsüni edgüsi edremining irüsi b(e)lgüsi teginür erki t(e)ngrim tip tidi (184/9-10-11-12-13-14) (s. 139).*

Üİ y(a)rlıḳa – maḳ – ı er — (s. 201).

*Yana bir baḫşı sözl(e)r. Sudurta **y(a)rlıḳamaḳ**ı erser öçmekig oḳşaṭı tıltaġsız tip (116a/3-4-5) (s. 52).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT yarlıqamaq “1. forgiveness; 2. mercy” (s. 333).

*Ewinglär **yarlıqamaq**qa i̱dingizdin (3/132) (s. 333).*

*Anlarqa kim bü(i)ttilär, qıldılar ä̱dgülüklärni, olarqa **yarlıqamaq** ham yanut uluġ (5/9) (s. 333).*

Bu körgülär yaruq İḏingizdin ham köni yol ham ***yarlıqamaq*** *kirtgüngän boḏunqa (7/203) (s. 333).*

KSK yarlıġamaḳ “rahmet, yarlıgama *bkz.* yarlıḳa —” (s. 664).

Taḳı ewüŋ ***yarlıḳamaḳ*** *tapa iḏiŋizdin taḳı uçmaḫḳa anıŋ eni köklär taḳı yär anuḳ ḳılındı ḳorḳġanlarḳa (3/133) (s. 46).*

Taḳı ägär öldürülsäŋiz taŋrı yolı içindä yā ölsäŋiz ***yarlıḳamaḳ*** *taŋrıdın taḳı raḥmät yaḫşıraḳ ol närsädin kim cämʿ ḳılurlar (3/157) (s. 49).*

Taḳı bağışladımız anlarḳa biziŋ ***yarlıḳamaḳ****ımızını taḳı ḳıldımız anlarḳa köni til köni sözlüglär yaʿnī̄ äḏgü ögdi yüksäk (19/50) (s. 223).*

KTS yarlıḳamaḳ “acıma, merhamet, mağfiret” (s. 314).

Yarlıḳamaḳ *iḍisi ol (5b/1) (s. 314).*

Aydı äsiz tägmäsün säñä ***yarlıḳamaḳ*** *tilägäymän säñä (13b/10) (s. 314).*

Bağışladımız anlarḳa biziñ ***yarlıḳamaḳ****ımızdın (14/4) (s. 314).*

HAREZM TÜRKÇESİ

NF yarlıḳa – makını (s. 472-473).

Peyġāmbar ʿas aydı: Ḥaq teʿālānıng ***yarlıqamaq****ını vācib qılġan üç neerse turur: Biri ḫalāyıqqa ṭaʿām yedürmek, ėkinçisi salāmnı āşikāra qılmaq, üçünçisi ḫalāyıqqa yumşaq sözlemek, tėdi (254/14-15) (s. 175-176).*

TQK yarlıḳamaḳ “bağışlama” (s. 181).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarlyġamaq, jarylġamaq “erbarmen, barmherzigkeit, ‘misericordia’” (s. 116).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yarlığamak “bağışlama, affetme” (s. 639).

*Dakı bellü bildi Dâvud, bayık sınaduk anı yaʿnî firişte viribimeg-ile; pes **yarlığamak** diledi Çalabı’sından, dakı düşdi, secde eyleyü, dakı döndi (38/24-25) (s. 372).*

*Dakı firişteler tesbîh eylerler, Çalabı’ların ögmegi-y-ile; dakı **yarlığamak** dilerler anlarun içün kim yirdedür (42/5) (s. 395).*

yarlıġavuçı / yarlıġovuçı : Acıyan, merhamet eden (= Allah’ın “Er-Rahîm” sıfatı)

Zerä sen, Biy, tatlı da toġrusen, köp **yarlıġavuçı** barçası, ki sarnarlar saŋa (148r)[5] (s. 180).

Yoχsa sen, Biy Teŋrim, şaġavatlısen da **yarlıġovuçı**, uzun esli da köp **yarlıġovuçı**, (149r)[15] (s. 180).

Şaġavatlı **yarlıġavuçı**dır Biy, uzun esli da köp **yarlıġavuçı** (175r)[8] (s. 212).

Yarlıġavuçı da şaġavatlıdır Biy, (198v)[4] (s. 238).

Yarlıġavuçı şaġavatlı da artardır Biy (199r)[4] (s. 240).

Yarlıġavuçı / **Yarlıġovuçı** Teŋrimiz bizim (203 / 160)[5] (s. 244/245).

Yarlıġavuçım da işancım, (246v)[2] (s. 296).

Şaġavatlı **yarlıġavuçı**dır Biy, (248v)[8] (s. 298).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıkaguçı (s. 795).

*Ulug azrualar iligiye k(a)ltı siz sözlemişdeki teg tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burkan **y(a)rlıkaguçı** bo bodı tigme yorıg erser (379/7-8-9-10) (s. 223).*

*Birök iligler kanlar k(a)ltı t(e)ngrim siz **y(a)rlıkaguçı** bo törüçe evrilip bo törülerig tükel kılıp bon om erdinig eşidserler (423/12-13-14-15) (s. 243).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yarlığayıcı “1. bağışlayan, affeden; 2. bağışlayıcı, affedici; ‘esmâ-i hüsnâ’dan” (s. 640).

*Yazuk **yarlığayıcı**, dakı tevbe kılmak kabûl eyleyici, katı azablu, eylük eylemek issi (40/3) (s. 383).*

*Dakı Ol **yarlığayıcı**dur, sevilmişdür -yâ sevici işin eyleyicidür sâlıhlara-. Arş issi, ulu (85/14-15) (s. 523).*

yarlılat — : İtaat ettirmek (Metinde: “Tanrı’nın itaat ettirmesi”)

Biy **yarlılat**ır, da Biy ululatır, (121v)[7] (s. 148).

yarlılıχ : İtaatkârlık (Metinde: “Tanrı’ya itaatkârlık”)

Kimlär olturur χaraŋğuluχta da kölägäsinä ölümnüŋ, bağlı edilär **yarlılıχ** bilä, neçik temirdä (190r)[10] (s. 230).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıglıg (s. 793).

*Ol antag südin berü köni kirtü **y(a)rlıglıg**lar üçün (499/14-15) (s. 275).*

*Adınsıgsız **y(a)rlıglıg** sözçi bahşı ata kang .. (682/14) (s. 351).*

yat Teŋri : Yabancı tanrı

Biy yalğız eltär / kütär edi alarnı, da yoχ edi alarda / alar bilä **yat Teŋri**lär / **Teŋri yat** (57v / 43v)[12] (s. 70/71).

Egär unutkay ediχ biz atın Teŋrimiziniŋ bizim ya salgay edıχ χollarımızni bizim **yat teŋri**lärgä, (73r)[21] (s. 90).

yazıχ : Günah

Sınğalasın biläkläri yazıχlınıŋ da yamannıŋ, izdälgäy **yazıχ**ları anıŋ da kensi tapulmagay (12v)[36/15] (s. 16).

Biy tergär artarnı da **yazıχ**nı, kim sövär yazıχnı, körälmäz boyun kensiniŋ (13v)[5] (s. 18).

Egär ki küçämäsälär üstümä, ol sahat zadasız bolgaymen da aruv bolgaymen ulu **yazıχ**lardan (28r)[14] (s. 36).

Yıraχlandım χutχarılmaχımdan menim sözü üçün **yazıχ**larımnıŋ (30v)[2] (s. 38).

Yazıχın oğlanlıχımnıŋ menim da biliksizlikimdän aŋmagın, … [11] Seniŋ atıŋ üçün, Biy, boşat **yazıχ**larımnı, zerä köp boldular (36r)[7] (s. 46).

Turdular üstümä menim tanıχları **yazıχ**nıŋ, (36v)[18] (s. 50).

San aŋar, kimgä ki boşatlıχ boldu **yazıχ**larına, da yapuldu barça yaŋılganları anıŋ [2] San ol kişigä, χaysınıŋ ki sağışlamazdır Biy **yazıχ**ın anıŋ, da yoχtur ustatlıχ ağzına anıŋ … [5] **Yazıχ**larımnı körgüziyim saŋa, da töräsizliklärimni yaşırmıyım sendän. Ayttım, ki aytkaymen mendän yazıχlarımnı, da sen boşatkaysen barça yamanlıχın **yazıχ**larımnıŋ menim (46v)[1] (s. 58).

Yazıχlanırbiz, da dügül aŋar oğlanları **yazıχ**nıŋ, toğunçlar bularganlar da buzulganlar (56v)[5] (s. 70).

Yoχtur eminlik (63v) söväklärimä menim yüzündän **yazıχ**larımnıŋ menim (63r)[4] (s. 78).

Azarlamaχ bilä **yazıχ** üçün ögütlädiŋ adamnı, (65r)[12] (s. 80).

Yazıχlarım menim alnımadır menim här sahat (83v)[5] (s. 102).

Kündüz da keçä çövräsinä boldılar murlarınıŋ anıŋ, [12] töräsizlik, yamanlıχ da **yazıχ**tır içinä alarnıŋ, (88v)[11] (s. 108).

Dügül **yazıχ**ım da dügül yaŋılmaχım, [5] yazıχsız yürüdüm da toğru boldum (96v)[4] (s. 120).

Yazıχı ağızlarınıŋ alarnıŋ da sözläri erinläriniŋ alarnıŋ, yöpsüngäylär alar öktämliklärindän kensiläriniŋ (97v)[13] (s. 120).

Yazıχ / **Yazıχ**ımnı egär körsäm edi yüräkimä menim / yüräkimdä menim, şahat / yoχsa mi işitir / işitkäy edi maŋa Biy (107r / 83v)[18] (s. 132/133).

Xoy **yazıχ**nı **yazıχ**ları üsnä alarnıŋ, ki kirmägäy artarlıχıŋa seniŋ (114v)[28] (s. 140).

Boşatır edi **yazıχ**ların alarnıŋ da buzmaz edi (135r)[38] (s. 164).

Aŋmagın **yazıχ**larımızını bizim burungi, (139r)[8] (s. 168).

Xoyduŋ **yazıχ**ımızını bizim alnıŋa seniŋ, (158v)[8] (s. 192).

Kim ki sözlär **yazıχ** sıŋarı üçün, anı açıχ yergä sürgäy edim (171v)[5] (s. 208).

Kim boşatır **yazıχ**ıŋnı seniŋ, (174v)[3] (s. 212).

Boluştu alarga yoluna töräsizlikläriniŋ, zerä **yazıχ**ları üçün kensiläriniŋ aşağlandılar asrı (190v)[17] (s. 230).

Alğışı anıŋ **yazıχ**ka χaytkay (195r)[7] (s. 236).

Suχlançı **yazıχ**larnıŋ tas bolgay (158r)[10] (s. 241).

Yolların **yazıχ**nıŋ keri et mendän (209r)[29] (s. 252).

Yolumnu menim toğru et maŋa sözüŋä körä, da buyruχ etmägäy maŋa barça **yazıχ** (218r)[133] (s. 262).

Sabaplama sababın **yazıχ**nıŋ adam bilä, ki etärlär töräsizlikni (243r)[4] (s. 292).

Xaysılarınıŋ ki ağızları kensiläriniŋ sözlädilär boşluχnu, da oŋu alarnıŋ oŋudur **yazıχ**nıŋ (247r)[8] (s. 296).

Toğruluχ bilä da könülük bilä yeberdiŋ bunu barça üstümüzgä bizim **yazıχ**larımız üçün bizim (203v)[28] (s. 312).

Bermä bilmä χutχarılmaχın joğovurtunuŋ kendiniŋ, boşatlıχga barça **yazıχ**larımızga bizim (208r)[77] (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

İKP yazuq; Y'Ẓ̲WQ, Y'ZWQ, Y'ZWX "hata, günah" (s. 231-232).

Ol ödün ağıçı uluğı qanqa inçä ötünti täŋrim ağlıq quruğ bor(?) qalır ağı barım alqınsar uβatsar (VIII.1.-2.) ***yazuq****qa tüşä täginmägäy ertimiz täŋrim (VII.7.-8.-9.-10) (s. 14).*

Ärkä yaztım yaŋıltım ersär közüŋüz ança aŋ (äŋ) bolzun birök ***yazuq****um yoq ersär nir közüŋüz yaruzun kün körüŋ (A.1.-2.-3.) (s. 57).*

MS yazuḳ "günah" (s. 506).

Amtı ol ***yazuḳ****larımızını kşanti ḳolu ötünür biz (65/11-12) (s. 124).*

Ol ***yazuḳ****unguzlarnang ḳının ḳızğutın kötürüngler (66/12-13) (s. 126).*

US yazuq "oşibka, greh" (s. 273).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yazuğ *bk*. yazuḳ (s. LXXII) ; yazuḳ "kusur, hata, günah" (s. LXXII).

Yazuḳluğ kişining ***yazuḳ****ın keçür (337) (s. 67).*

DLT yazuk "günah, suç" (s. 767).

*Ol **yazuk**ınğa öküdi (I, 203/6-7).*

*Bu beg ol **yazuk** keçürgen (I, 521/17-18).*

*Er **yazuk**ın bilindi (II, 143/20-21).*

IKT yazuq “1. sin, fault; 2. fornication” (s. 338).

*Yarlıqatu qolarlar **yazuq**larını; kim yarlıqayur **yazuq**larnı magar Tangrı (3/134) (s. 333).*

*Taqı tuttı olarnı Tangrı **yazuq**ları birlä (40/21) (s. 338).*

*Anlar kim sıngardın tururlar **yazuq**[n]ung uluġlarında (42/37) (s. 338).*

*Ol angar ol kim qorqsa **yazuq**dın sizdin (4/25) (s. 338).*

KB yazuḳ “suç, günah” (s. 534-535).

Yawa ḳılma emdi bu ḳalmış kününg

*Özüngdin arıtġıl **yazuḳ**ung mününg (1440) (s. 161).*

Beg alçaḳ kerek bolsa köngli açuḳ

*Yazuḳluġ kişidin keçürse **yazuḳ** (2122) (s. 229).*

Seningde aḍın yoḳ sıġınġu iḍim

***Yazuḳ**um bağışla yölegil ḳutun (5125) (s. 511).*

KSK yazuḳ “günah, suç” (s. 669-670).

*Anlarḳa kim ant içärlär tişiläridin ürük turmaḳ ol tört ay ägär yansalar bütünlükün taŋrı **yazuḳ** örtgän yarlıḳaġan ol (2/226) (s. 25).*

*Män tilär män kim yüdsä män mäniŋ **yazuḳ**umnı säniŋ **yazuḳ**uŋnı bolsa sän ot iḏilärindin (5/29) (s. 79).*

*Tap iḏiŋ ḳullar<ı>nıŋ **yazuḳ**larını biligli körügli ol (17/17) (s. 203).*

KTS yazuḳ II “günah, suç” (s. 321).

*Ḳoḍmas bir kiçig **yazuḳ** ab yämä uluġ **yazuḳ** (4b/4) (s. 286).*

*Biziñ ḳılmış **yazuḳ**larımızını yarlıḳaġay (30b/36) (s. 314).*

*Soldaḳı färiştä **yazuḳ**ın bitir (50/21) (s. 321).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yazuḳ “günah, suç” (s. 720).

*Aymışlar: Dāvūd **yazuḳ** ḳılġ[an] ʿāṣīlerni ḳarġar erdi, Ḥaḳ taʿālā ol sebebdin belā bėrdi (134v/13-14) (s. 189-190).*

*Ol ümmetleriŋ zekātı ėki yüz kümişde ḳırḳ ẹrdi ümmetleriŋe bėş buyurdum, ṣevāblar tükel bėrdim, ʿömri içinde bir ḥac keltürmekni farż ḳıldım, tamām **yazuḳ**ları üçün bir tevbe ḳabūl ḳıldım bolġan **yazuḳ**ların bağışladım (213v/13-14-15) (s. 306).*

ME yazuḳ “günah” (s. 206).

*Ḳazġandı yạmạn işni, **yazuḳ** ḳazġandı (137/7) (s. 59).*

*Tartıştılar ikisi anı ḳıyştı **yazuḳ**ġa ant içiştiler (198/3) (s. 73).*

*Kẹçürmek tiledi andın **yazuḳ**ını ḳıyşturmaḳ tiledi anı hẹmīşe tiledi (221/7) (s. 78).*

MM yazuḳ “günah, suç” (s. 270).

Velī saç saḳal aḳ bėlürtgen ḳarı

Taḳı n’ėtge-mėn tėyür ėrseŋ barı

Taḳı bolmadı mu ḳılıp tevbe rāst

*Yunulsa başıŋdın **yazuḳlar** arı (39/1-2-3-4) (s. 96).*

Ėliŋ tutmışında ėlin ırġama

*Kim ırġasa töklür bu **yazuḳ** tėme*

Mürīd şeyḫni yazuḳlu tėp bilmegü

Bu maʿnīdin ötrü elin ırġama (290/1-2-3-4) (s. 134).

NF yazuḳ “günah, suç” (s. 476-477).

*İbnü ʿAbbās raẕhu aytur: Maʿnīsi ol bolur kim: Yā Muḥammed, teningni **yazuq**dın arıtġıl, yaman işlerni qodġıl yā taqı şeyṭān vesvesesini qoḍġıl, ṭāʿat ve ʿibādat qılsang, Rebbünge minnat qılmaġıl, ṭāʿatıngnı üküş körmegil, Tangrıqa ṭāʿat qılmaq içinde nefsünge ṣabur baġlaġıl yā taqı ẖalqlarġa risālat tegürmek içinde ṣabur qılġıl, yā taqı kāfirlar āzārınġa Ḥaq sözi fermānını tegürmek içinde ṣabur qılġıl tėdi erse, Peyġāmbar ʿas derḥāl qoptı taqı ẖalāyıqga Ḥaq (10/1) teʿālānıng fermānını tegürü başladı, kāfirlarnı tamuġ otındın qorquta başladı (9/13-14-15-16-17) (s. 7).*

*Yā Rebbī, ümmetlerimdin kim manga uysa, ol mėndin turur; kim kim manga ʿāṣīlıq qılsa, sen **yazuq**larnı örtgen sen taqı yamanlıqlarnı yarlıqaġan sen, tėdi, hēç anlarġa qarġamadı (115/14-15) (s. 82).*

*Peyġāmbar ʿas aydı: Ādem oġlınıng andaġ uluġ **yazuq**ları bar kim, ol yazuqlarını hēç neerse kėtermez (275/10) (s. 190).*

TQK yazuḳ “günah” (s. 184).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jazuq “grzech, przewinienie” (s. 25).

CC jazuq, jazyq, jazuχ; józuq, józyq, józyχ [yaxuc, yahoc / iazuk, iazuc, jasuc, iasuk, yasuc; jazik, yazık; jazuH, iazuH, jasuch, iazuch; iɑzuc, yäzuk; iäzik, iezik; jɑziH] “ sünde, schuld. ‘culpa’; ‘pecatun’ ” (s. 120).

GT yazuḳ “hatâ, günah, suç” (s. 394).

*ʿÖmri bāġından yimiş yimişi yoḳ turur cehān sultānı, öz kereminden **yazuḳ**ın bağışlap āzād ḳılsa ni bolġay idi (25/2-3-4-5) (s. 12).*

*Enbiyānıng ʿizz-i evrādı üçün, evliyānıng her seḥer yādı üçün, ḳıl nazar seyf-i sarāyī yarlıġa ʿafv itip **yazuḳ**larını yarlıġa (356/4-5) (s. 177).*

İM yazuḳ “suç, günah” (s. 620).

*Anıng üçün kim ʿĀyişe'ning berī bolmaḳlıḳı zineden s̱ābit boldı Tengri Teʿālā'nıng kitebi birle, rāstı ol delīl-i ḳaṭʿī turur ḫilāfınça özge ḫatunlarnıng berī bolmaḳlıḳı zineden kiteb birle sabit bolmadı rastı özge hatunlarnıng beri bolmaklıkı s̱ābit bolmadı Tengri Teʿālā'nıng kitebi birle bolmas anlar sögmek zine birle yalġan ḳılmaḳ Tengri Teʿālā kitebini, rāstı bolur anlar haḳḳında yalġan bolur taḳı yalġan çatmaḳ bolur anlar öze, mürtekib bolur uluġ **yazuḳ**ġa takı müsülmān kişi uluġ **yazuḳ**ḳa mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı ḥalāl körmese (15b/2-3-4-5-6) (s. 155).*

*Ve rāstı ayrulur ol ikisi **yazuḳ** içinde (349b/8) (s. 370).*

KF yazuḳ "günah" (s. 1087).

*Bizim ḳatımızda bir kişi ulu **yazuḳ** işlemek birle imāndan çıḳmaz (117b/8-9-10) (s. 281).*

*Keldük imdi uluġ **yazuḳ** oldur kim ol **yazuḳ** içre ḥad olġay Taŋrı taʿālānuŋ Kitābı içinde. Kiçi **yazuḳ** oldur kim ol kiçi **yazuḳ** içre ḥad olmaġay Taŋrı taʿālānuŋ Kitābı içinde (255b/5-6-7) (s. 563).*

Kİ yazuq "günah" (s. 123).

KM yazuḳ "günah" (s. 102).

*Eger olmasa anuñ misvāki misvāk eylesün barmaġı birle ol kiçer daŋı yiter aydaġay yā ilāhī arıt aġzum ḳoḳusı bağışla **yazuġ**ımı andan ṣoñra aġzına ṣu vire (33b/1-2-3) (s. 21).*

*Ḥaḳ Muḥammed ḳuluñdur rasūlüñdür andan oḳuya (35b/1-2) ṣanu raḥmetüñ birle yā ʿizzetlü Tañrı yā **yazuḳ** bağışlayıcı ḳaçan dükense avdazdan sevüglidür ol kişiye (35a/6) (s. 22).*

TT yazuḳ "suç, hata" (s. 156).

TZ yazık "günah" (s. 282).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yazuḳ “suç, günah” (s. 440).

Atın aġzımġa aldım irse tartar tīġ-ı kīn olma

*Mini ger öltürür bolsa bu **yazuḳ** birle bismi’llāh (460) (s. 293).*

BV yazuġ “suç, günah (*krş*. yazuḳ) (s. 911) ; yazuḳ “suç, günah” (s. 911).

Sini körgeç ki feryād iyledim bī-iḫtiyār irdim

***Yazuġ**dın iḫtirāz iylep mini bu işte yazġurma (565/4) (s. 461).*

*İy ki boynumġa **yazuḳ** dip ḳatl tīġın sürmeding*

*Sin ni ḳılsang ḳıl mining boynumġa bolsun ol **yazuḳ** (316/4) (s. 263).*

DG yazuq “sin” (s. 400).

Bir yolı, ey cān, ʿināyat közidin saldıng meni;

*Ne **yazuq** qıldım, ne boldı, netti, taqṣīrim ne dur? (71/2) (s. 83).*

Ey säning qutluq aḏaqıngġa menüm cānum niṯār;

*Öz başıng üçün bağışla **yazuġ**umnı, iḫtiyār (84/1) (s. 96).*

LÇ yazuḳ “günah, kabahat, suç” (s. 293).

LD yazuġ “suç, günah; *krş*. yazuḳ” (s. 710) ; yazuḳ “suç, günah; *krş*. yazuġ” (s. 710).

Nār yangaḳıng ārzūsında cānnı bīmār eyleme

*Hīç yok irken **yazuġ**um mini giriftār eyleme (1621) (s. 176).*

Mini öltür ki sinsiz ölmemişem

*Luṭfīdin **yazuḳ** u kerem sindin (1544) (s. 168).*

SD yazuḳ “günah” (s. 606).

Nār yangaḳıng ārzūsında cānnı bīmār eyleme

*Hīç yoḳ irken **yazuḳ**um mini giriftār eyleme (497) (s. 220).*

*Sin baġışladıng ḳanın Sekkākīning, yoḳ **yazuḳ**ı*

Bu baġışlaġan bile öltürmegil behr-i Ḫudāy (560) (s. 236).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yazıḳ *bk*. yazuḳ (s. 774) ; yazuḳ "günah" (s. 774-775).

*Eyitdi ey benüm Taŋrı'm taḥḳīḳ ben ẓulm eyledüm öz nefsüme pes benüm **yazuġ**um bağışla dėdi (415b/1-2) (s. 212).*

*Eger eyidilse size ḳayıtıŋuz dėnilse (378b/1-2) pes ḳayıtıŋuz ol ḳayıtmaḳ size arulıḳdur daḫı Taŋrı Taʿālā siz işlegeni bilicidür **yazuḳ** yoḳdur üstüŋüze sizüŋ girmekde ol evlere ki kimse yoḳdur (378a/7) (s. 194).*

KT yazuk "1. günah; vebal; 2. mahzur, zarar" (s. 649-650).

*Dakı konıldı nâme yaʿnî yazuk müzd nâmeleri. Pes göresin yazukluları, korkıcılar andan kim anun içindedür; dakı eyidürler: "İy vâveyli bize! Ne oldı uşbu nâmeye, komaz giçi **yazuk**dan, ne dağı ulu **yazuk**dan, illâ saydı anı!" Dakı buldılar anı kim işlediler, hazır; dakı zulm eylemez Çalabun kimseye (18/49) (s. 234).*

*Dakı götüreler **yazuk**larını anlarun, dakı **yazuk**lar **yazuk**ları-y-ıla yaʿnî bunlarun sebebi-y-ile anlarun (29/13) (s. 321).*

*Sorarlar sana süciden, dakı kımâr oynamakdan. Eyit: "Ol iki içinde **yazuk**dur ulu yaʿnî savaş kopmak, dakı yalan söylemek, dakı akl gitmek; dakı assılardur âdamılarun yaʿnî taʿam siñürmek, dakı bezirgenlik, dakı kuvvatlanmak (2/219) (s. 26).*

yazıχ et — : Günah işlemek

Öçäşläniŋiz da **yazıχ et**mäŋiz, (3v)[5] (s. 4).

Men ayttım: Biy, yarlıġa maŋa, saġayt boyumnı, men **yazıχ et**tim sana (68r)[5] (s. 84).

Saŋa yalġız **yazıχ et**tim, Biy, (83v)[6] (s. 102).

Ölçövlärinä kensilärinin **yazıχ et**ärlär (101r)[10] (s. 126).

Hälbät dağı da **yazıχ et**tilär, (133r)[17] (s. 162).

Bunı barça **yazıχ et**tilär (134v)[32] (s. 164).

Yazıχ etmägäy aŋar duşman (153v)[23] (s. 186).

Yazıχ ettıχ biz atalarımız bilä bizim, (183r)[6] (s. 222).

Yüräkimä menim yaşırdım sözlärinŋni seniŋ, neçik ki **yazıχ et**mägäymen saŋa (207v)[11] (s. 250).

Neçä ki aşaχlanmıyır edim, **yazıχ et**tim men, (212r)[67] (s. 256).

Günäş kündüz saŋa **yazıχ et**mägäy, da ne ay keçä (225v)[6] (s. 270).

yazıχ χılınmaχ : Günah işleme

Hälbät, arttırdılar **yazıχ χılınmaχ**nı, dağın da öçäştirdilär Biyiktägini suvsuzluχta (104v)[17] (s. 163).

yazıχlan — : Günah işlemek

Öçäşläniŋiz da **yazıχlan**maŋız, (3v)[5] (s. 5).

Aytıyır töräsiz, **yazıχlan**ıp esi bilä kendiniŋ, (41v)[2] (s. 67).

Yazıχlanırbiz, da dügül aŋar oğlanları yazıχnıŋ, toğunçlar bularganlar da buzulganlar (56v)[5] (s. 70).

Tortovlarından kendilärinıŋ **yazıχlan**ırlar, (79r)[10] (s. 127).

Buŋar barçaga **yazıχlan**dılar (105v)[32] (s. 165).

Yazıχlandıχ biz atalarımız bilä bizim, (145r)[6] (s. 223).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yazukla — “hata etmek, suç işlemek(?)” (s. 187).

İg(i)d(e)y(i)n tiy(i)n s(a)k[(ı)nt(ı)m……..] bod(u)n [……..] (BK D36) ***y(a)zukl(a)*** *[……. bi]r(i)ye t(a)bg(a)çda (a)tı küsi yok boltı (BK D35) (s. 62).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yazukla — (s. 800).

Kirtü ogul .. birük kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmışın .. nomsuz törüsüz kılınçıg .. raçaşast(ı)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgek ***yazukla****p .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

Anın [bolar]nı sımtagsız kavır[mış] k(e)rgek ***yazukla****p .. kanta [birök] bar erser .. ezüg armak kişiler .. artaturlar [il kanıg] il orunıntın taydurup .. m[ontag]lartın artayur (563/5-6-7-8-9-10-11) (s. 303).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yazukla — “suçu yüzünden yakalamak” (s. 767).

Beg anı ***yazukla****dı (III, 342/25-26).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazuqla — [yaxucla —] “sünden” (s. 120).

GT yazuḳla — “(suçluyu) yakalamak” (s. 394).

Bir kün sulṭān ol ẓālimni ***yazuḳla****p ḳuyuġa saldı (63/12-13) (s. 31).*

Kİ yazuqladı “günah işledi” (s. 123).

yazıχlı : Günahkâr

Bunuŋ üçün turmısarlar dinsizlär yarġuga, da ne **yazıχlı**lar sağışına artarlarnıŋ (1v)[5] (s. 2).

Tişlärin **yazıχlı**larnıŋ uvatkaysen (3v)[8] (s. 4).

Tügällänsin yamanlıχ üsnä **yazıχlı**larnıŋ, (7v)[10] (s. 10).

İşi bilä χolunuŋ kensiniŋ baylangaylar **yazıχlı**lar [18] Xaytkaylar **yazıχlı**lar yanaçı tamuχka da barça gurk'çılar, ki unutupturlar Teŋrini (10v)[17] (s. 14).

Zerä maχtalır **yazıχlı** suχlanganına boyunuŋ kensiniŋ, kim ki zrgel etär da ol maχtar [25/4] Ne üçün öçäştirdi (11v) **yazıχlı** Teŋrini köp öçäşlänmäχınä kensiniŋ, egär tergämäsä (11r)[24/3] (s. 14).

Sınġalasın / Uvalgay biläkläri / biläki **yazıχlı**nıŋ da yamannıŋ, (12v / 11r)[36/15] (s. 16/17).

Zerä oşta **yazıχlı**lar χordular yayların kensiläriniŋ / kendiläriniŋ, (13r / 11v)[2] (s. 16/17).

Biy tergär artarnı da **yazıχlı**nı, kim sövär yazıχnı, körälmäz boyun kensiniŋ [6] Yebergäy üsnä **yazıχlı**larnıŋ sırtmaχ, (13v)[5] (s. 18).

Bunuŋ üçün törä bilüçi etärsen **yazıχlı**nı, (36r)[8] (s. 46).

Köp χıyın bar **yazıχlı**larga, (47v)[10] (s. 58).

Ölümü **yazıχlı**nıŋ yamandır, (51v)[22] (s. 64).

Xolları **yazıχlı**larnıŋ titrätmägäylär meni (56r)[12] (s. 68).

Ötünç alır **yazıχlı** da tölämäz, (61v)[21] (s. 74).

Millättän, ki dügüldür surp, adamdan **yazıχlı** da ustat saχla meni (70v)[1] (s. 86).

Evet **yazıχlı**ga aytır Teŋri: ay sen nek aytırsen artarlıχımnı menim ya alırsen antımnı ağzıŋa seniŋ (82r)[16] (s. 100).

Avazına duşmannıŋ da inçitkänindän **yazıχlı**nıŋ yaŋıldılar maŋa, (88r)[4] (s. 108).

Yat boldular **yazıχlı**lar analarından, (95v)[4] (s. 118).

Paχıllandım men töräsizlärgä eminlikinä **yazıχlı**larnıŋ, (122v)[3] (s. 150).

Oşta **yazıχlı**dırlar, da oŋupturlar alarga, (123v)[12] (s. 152).

Xutχarıŋız yarlını da çaräsizni, χolundan **yazıχlı**nıŋ χutχarıŋız anı (143v)[4] (s. 174).

Tölövün **yazıχlı**larnıŋ körgäysen, (160v)[8] (s. 196).

Eksilgäylär **yazıχlı**lar yerdän, (179r)[35] (s. 218).

Ot yandı yığınına alarnıŋ, da yalın oprattı **yazıχlı**larnı (184v)[18] (s. 224).

Zerä ağzı **yazıχlı**nıŋ, ağzı ustatnıŋ açıldı üstümä menim (194v)[2] (s. 234).

Yazıχlı körgäy da öçäşlängäy, (200r)[10] (s. 240).

Bağı **yazıχlı**nıŋ çürgäldi üstümä (211v)[61] (s. 254).

Negä diŋrä aşaχlanmıyır edim men, **yazıχlı** men, (168r)[67] (s. 257).

Maŋa baχtılar **yazıχlı**lar tas etmägä, (214v)[95] (s. 258).

Xoymazdır Biy kavazanın **yazıχlı**nıŋ povetinä artarnıŋ (228r)[3] (s. 274).

Arχamnı urdular **yazıχlı**lar, (230r)[3] (s. 276).

Egär öldürsäŋ **yazıχlı**larnı, Teŋri, χanlı kişilär keri boluŋuz mendän (241r)[19] (s. 290).

Saχlar Biy barçasın, kimlär sövär anı, barça **yazıχlı**larnı tas etär (250r)[20] (s. 300).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yazuklug (s. 800).

*Ay yumışçılar ol yal[angukning] ayıg kılınçı ertingü [üküş] ulug **yazuklug** erür (13/5-6-7) (s. 65).*

MS yazuḳluġ “günahkâr” (s. 506).

*İşidingler ḳamaġ çmbudvip uluştaḳı tınlıġlarıġ bu sekiz uluġ örtlüg tamular aġır tsuyluġ **yazuḳluġ** tınlıġlarıġ ḳın ḳızġut emgek tolġaḳ ḳılġuluġ üçün belgülüg bolmış erürler (81/30-31-32-33-34-35) (s. 150).*

*Bu munça türlüg tsuyluġ **yazuḳluġ** tınlıġlar alḳu raurap tamuda toġarlar (83/21-22-23) (s. 153).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yazuḳ – luġ / yazuḳ – luḳ (s. LXXII).

***Yazuḳluġ** kişining yazuḳın keçür (337) (s. 67).*

DLT yazuk – luğ “günahlı” (s. 767).

IKT yazuqluġ “sinful, sinner” (s. 338).

*Uluġsıġlıq qıldılar, ärdilär bir boḏun **yazuqluġ**lar (7/134) (s. 338).*

*Aḏrılınglar bu kün ay **yazuqluġ**lar (36/59) (s. 338).*

*Bütünlükin **yazuqluġ**lar tamuġ qını içindä javidānalar (43/74) (s. 339).*

*Bütünlükin Zaqqūm yıġaçı **yazuqluġ**lar yemi (44/43-44) (s. 339).*

KB yazuḳ – luġ (s. 534-535).

Beg alçaḳ kerek bolsa köngli açuḳ

***Yazuḳluġ** kişidin keçürse yazuḳ (2122) (s. 229).*

*Negü tir eşitgil **yazuḳluġ** ḳulı*

Yazuḳın bilip ʿuẕri ḳoldı tili (5123) (s. 511).

KSK yazuḳluġ “günahkâr, suçlu *bkz.* yazuḳluḳ” (s. 670) ; yazuḳluḳ “(metinde) pek günahkâr *bkz.* yazuḳluġ” (s. 670).

*Üstärişmägil anlardın kim ägri saḳnurlar özläriŋä bütünlükün taŋrı säwmäs kim bolsa ägri saḳnıġlı **yazuḳluġ**nı (4/107) (s. 67).*

*Kizlämäs miz taŋrı tanuḳluḳını biz andaġ ärsä **yazuḳluġ**lardın miz (5/106) (s. 87).*

*Taḳı taŋrı säwmäz tegmä kāfir yalġannı **yazuḳluḳ**nı (2/276) (s. 32).*

KTS yazuḳluḳ “suçlu, günahkâr” (s. 321).

***Yazuḳluḳ**lar (5/1) (s. 321).*

*Ägär oġul **yazuḳluḳ** bolsa atasını ḳıynarlar ärdi (60b/9) (s. 321).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yazıklığ “günahlı, kusurlu” (s. 88).

KE yazuḳluġ “günahkâr, suçlu” (s. 720) ; yazuḳluḳ “günah işlemeye meyilli; günahkâr” (s. 720).

*Biz **yazuḳluġ**lar Muḥammed Resūlu’llāh duʿāsı birle uçmaḥ niʿmetin yėp, Mevlī dīdārın bulsamiz hīç ʿacīb ü ġarīb ẹrmes (119r/12-13) (s. 167).*

*Resūl ʿaleyhi’s-selām aydı: ey ḳarındaş munı sormas men, mende kėḍin Mevlī taʿālā menim żaʿīf **yazuḳluḳ** ümmetlerim birle ne muʿāmele ḳılġay, anı sorarmen (238r/3-4) (s. 344).*

ME yazuḳlu “günahkâr” (s. 206) ; yazuḳluġ “günahkâr” (s. 206).

*Ḳaṭṭu ḳınadı anı, **yazuḳlu** tėdi anga yazuḳġa niṣbėt ḳıldı anı yaḷḳturdı anı, umazḳa tėgürdi anı (87/4) (s. 47).*

*Alṗluḳġa niṣbėt ḳıldı anı, alṗ tėdi anga yā ustāḫ ḳıldı şaḍfāʿạtın ḳạbūl ḳıldı anıng bėg **yazuḳluġ** içinde (80/6) (s. 46).*

MM yazuḳlu “günahkâr, suçlu” (s. 270).

Ėliŋ tutmışında ėlin ırġama

Kim ırġasa töklür bu yazuḳ tėme

*Mürīd şeyḫni **yazuḳlu** tėp bilmegü*

Bu maʿnīdin ötrü elin ırġama (290/1-2-3-4) (s. 134).

NF yazuḳluġ “günahkâr” (s. 477).

*Cāhiliyyat vaqtında ḥāyiż ʿavretler ėliglerini sürttiler taqı öngin **yazuqluġ** kimerseler ėliglerini sürttiler erse, ol aq taş qap-qara boldı tėp aydılar (38/14-15-16) (s. 28).*

*Hābīlni körmedi erse, su’āl qıldı kim: Hābīl manga nişe qarşu kelmedi? tėp aydı erse, aydılar kim: Ol **yazuqluġ** turur, anıng üçün bizke kelmedi, tėdiler erse, Ādam aydı kim: Sizler yalġan aytur-siz, anıng ḫabarını manga Cebre’īl bildürüp turur, tėdi taqı Qābīlġa laʿnat qıldı taqı şaḥrāqa çıqtı (339/2-3-4-5-6) (s. 236).*

TQK yazuḳluġ “günahkâr” (s. 185).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazuqlu, jazuqly, jázuqly [yaxuclu / jazuclu, jazukli, iazukle, iezukli; iasukle, iasuklarga (*st*. iasuklilarga)] “sünder, sündig. ‘pecator’; ‘curpabilis’” (s. 120).

GT yazuḳlı “suçlu, günahkâr” (s. 394).

*Ol **yazuḳlı** sulṭānġa sökti yaramas sözler sözledi (17/10-11-12) (s. 8).*

***Yazuḳlı** ḳul körüp iy pārsā ir, tilep ḥaḳdan anı sen ḫoş naẓar ḳıl (152/4-5) (s. 75).*

İM yazuḳlı “günahkâr, günah işleyen” (s. 620) ; yazuḳlu “günahkâr *bkz*. yazuḳlı” (s. 620).

*Ammā otuz yitinçi mes’ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim bilgey rāstı barça ḫalāyıḳlar çıḳarlar dünyādan biş türlüg vech öze: ammā kāfir çıḳar, ve ammā münāfıḳ çıḳar, yā mü’min çıḳar yazuḳsız, yā mü’min çıḳar **yazuḳlı***

*tevbe kılıp, yā mü'min çıkar **yazuḳlı** tevbesiz (51a/1) kim kim çıḳsa dünyādan kāfir bolup, yā münāfıḳ bolup kirürler otġa menggü ḳalurlar ot içinde (50b/5-6-7-8) (s. 175).*

KM yazuḳ – lu (s. 102).

*Eger terk itse bir nesne (22a/1-2-3) sünnet digenümüzden berāberdür olsa unudub yā ḳaṣd birle vācıb olmaz anuñ üstine secde-i sehvi daḫı fāsid olmaz namāzı illā ol kişi ḳaçan olsa ḳaṣd birle **yazuḳlu** olur (21b/6) (s. 14).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV yazuġluġ "suçlu, günahkar" (s. 911).

Bes niçe mücrimġa bir cellād-ı ġamzeng ḫaylidin

*Bir **yazuġluġ** zār könglümge niçe cellād irür (163/2) (s. 136).*

SD yazuḳlı "günahkar" (s. 606).

*Közüng kirişme bile hay **yazuḳlı** Sekkākī*

Sini men öltürürem tip ayıttı türkāne (461) (s. 208).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yazuḳlu "günahkâr" (s. 775).

*Yaşurmaŋuz ṭanuḳlıġı daḫı ṭanuḳlıġı kim yaşursa pes anuŋ **yazuḳlu**dur yüregi yamandur (47b/5) (s. 27).*

*Hīç gelmezdi anlara resūl illā oldılar anı masḫaraya alıcılar gine ancılayın givürürüz anı yaʿnī şirki **yazuḳlu**lar göŋline (276b/5-6) (s. 144).*

KT yazuklu "günahkâr" (s. 651).

*Eyittiler: "Bayık biz viribinildük yaʿnî helâk eylemege, bir kavma **yazuklu**lar, illâ Lût kavumları; bayık biz kurtarıcıvuz anları, dükelicükleri, illâ*

avratını, takdîr eyledük yaʿnî hükm eyledük, bayık ol girü kalıcılardandur (15/58-59-60) (s. 203).

Dakı konıldı nâme yaʿnî yazuk müzd nâmeleri. Pes göresin ***yazuklu****ları, korkıcılar andan kim anun içindedür; dakı eyidürler: "İy vâveyli bize! Ne oldı uşbu nâmeye, komaz giçi yazukdan, ne dağı ulu yazukdan, illâ saydı anı!" Dakı buldılar anı kim işlediler, hazır; dakı zulm eylemez Çalabun kimseye (18/49) (s. 234).*

yazıχlı bol — : Günahkâr olmak

Töräsizländıχ, aşındıχ barça bolup sendän, **yazıχlı bol**duχ barçada, da buyruχlarıŋa seniŋ biz işitmädıχ (203v)[29] (s. 312).

HAREZM TÜRKÇESİ

NF yazuḳluġ bol — (s. 477).

Taqı Peyġāmbar ʿas aydı: Ḥalqlarda uluġraqı yazuqdın yan ol kişi turur kim ʿArafātta vuqūf keltürse, taqı Ḥaq teʿālāqa sėziki ol bolsa kim mėni yarlıqamadı, tėp yaʿnī kim kim ʿArafātda vuqūf keltürse, şeksiz muʿayyen bilsün kim, Ḥaq teʿālā mėni yarlıqadı, tėp. Ve eger şekki bolsa ol uluġ ***yazuqluġ bol****ur, tėp aydı (275/11-12-13-14) (s. 190).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT yazuḳlı bol — (s. 394).

Eger bu ḳulungnı öltürmege tileseng şerʿ ta'vīli bilen öltürgül kim ḳıyāmat kün ***yazuḳlı bol****maġaysen (68/5-6-7) (s. 33).*

İM yazuḳlı bol — (s. 620) ; yazuḳlu bol — (s. 620).

Taḳı yüzlendürgey iki ayasınıng içini ḳıblaġa ḳarşu. Andan songra öng ili birle tutġay sol ilining bilegini, ḳoymaġay iki il kötürmegini. Ve eger ʿāde ḳılsa ***yazuḳlı bol****ur (171a/7-8) (s. 249).*

Taḳı kim kim murdār yimekden tıyılsa öler ḥāletde açlıḳdan, yā oruç tutsa nerse yimese ançaġa tigrü ölse ***yazuḳlu bol****ur. Taḳı kim kim devā ḳılmaḳdan tıyılsa ançaġa tigrü kim ölse* ***yazuḳlu bol****mas (449b/3-4) (s. 439).*

KF yazuḳlu bol — (s. 1046).

Ḳaçan danuḳ bilse kim eger danuḳlıḳ virse ḳāḍī ol danuḳuŋ danuḳlıḳını işidmez. İmdi ümīẕ dutar men kim ol danuḳ eger danuḳlıḳ virmese ol danuḳ kiŋlik içindedür, yaʿnī ol danuḳ ***yazuḳlu ol****maz (224b(25-26-27-28) (s. 491).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yazuklu ol — “günahkâr olmak, günah işlemek” (s. 651).

Dakı bilün, bayık sizün aranuzdadur Tañrı yalavacı. Eger mutıʿ olsa-dı size, çokda işden, ***yazuklu ol****a-dunuz; velîkin Tañrı sevgülü eyledi size îmânı, dakı bezedi anı göñüllerünüzde; dakı zışt eyledi size kâfırlığı dakı taʿatdan çıkmağı dakı maʿsıyat eylemegi (49/7-8) (s. 425).*

yazıχsız : Günahsız

Dügül yazıχım da dügül yanılmaχım, [5] **yazıχsız** yürüdüm da toġru boldum (96v)[4] (s. 120).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yazuksuz (s. 800).

*Yintem beklemek bukagulamak ölürmek emgetmek tütüzmek karışmak yongar<ı>şmak ayıglaşmak **yazuksuz**ug yalarmakda ulatı ayıg törüler bolgay (434/10-11-12-13-14) (s. 247).*

MS yazuksuz “günahsız” (s. 507).

*Kim yime tınlıġ(lar adınlarıġ) baġda buḳaġuda kerikde …lir emgek tolġaḳ körkütser(ler kim y)ime yarlıḳançsız biligin …larıġ münsüz **yaz(uḳsuz)** … (83/10-11-12-13-14-15) (s. 153).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yazuk – suz “günahsız” (s. 767).

*Ot tütünsüz bolmas, yigit **yazuksuz** bolmas (III, 16/15-16-17).*

KB yazuḳ – suz (s. 534-535).

Yazuḳḳa ḳefareṭ ig ol kör sanga

***Yazuḳsuz** kişi kim ayu bir manga (5981) (s. 593).*

Kişi barça yazuḳ ḳılur az öküş

***Yazuḳsuz** kişi bu ajunda küsüş (5983) (s. 593).*

KSK yazuḳsuz “günahsız, suçsuz” (s. 670).

*Kim ḳazġansa yaŋluḳnı azu yazuḳnı yana atar anı **yazuḳsuz**ḳa kätürdi ök ḳuruġ yala bälgülüg yazuḳ (4/112) (s. 67).*

*Bardılar ḳaçan kördilär ärsä bir oġlannı öldürdi anı ẖıżr aydı öldürdüŋ-mü bir ätözni arıġ **yazuḳsuz** (18/74) (s. 217).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yazuḳsız “günahsız, suçsuz” (s. 720).

*Yarlıġ boldı: bu tört yazuḳ[luġ] ḳuşlarnı öltürüŋ, **yazuḳsuz**lar ölmesün (55r/17-18) (s. 76).*

*Mevlīġa yazdıŋ teŋrimen tėdiŋ, **yazuḳsız** Benī İsrāʾīl oġlanların öltürdüŋ (116r/17) (s. 163).*

NF yazuḳsuz “günahsız” (s. 477).

*Qaçan kim Bilāl qamçını keltürdi taqı ʿUkāşeke bėrdi erse, Abū Bekr ve ʿÖmer ve ʿOs̱mān ve ʿAli cümle qoptılar taqı aydılar: Yā ʿUkāşe, Peyġambar ʿaleyhi’s-selām aydı: Revā bolmas, yazuq qılġan men turur-men, sizlerni **yazuqsuz** urmaq neteg bolur? tėdi erse, olturdılar (86/9-10-11-12) (s. 63).*

*Ol qul kim yigit erken tevbe qılsa taqı fesāddın yıġılsa taqı Ḥaq teʿālā buyurmışı teg tirilse Ḥaq tvt ol qulġa ŋiṭāb qılur taqı aytur kim: Ey yigit qulum, nefsining ārzūlarını menim üçün terk qılġan qulum, yigitlikini manga ṭāʿat ve ʿibādat qılmaq içinde emgetgen qulum, sen menim ḥażratımda bu **yazuqsuz** ferīştelerim mengizlig (264/1) tėg turur-sen, tėp ŋiṭāb qılur (263/14-15-16-17) (s. 182).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazuqsuz, jazuχsuz, jazuqsyz [iazuksus, iazuchsus, yazıksız] “ohne sünde, sündlos, unschuldig” (s. 120).

GT yazuḳsuz “günahsız, mâsum” (s. 394).

*Bir sulṭān bir **yazuḳsuz** kişini öltürmege buyurdı (81/11/12) (s. 40).*

*Ṣabāḥ māl iyesi kilip bu **yazuḳsuz** yatḳan faḳīrlarnı tıttı bar mevcūdların (103/1) aldı daġı aġaç urup ḥabske saldı (102/12-13) (s. 50-51).*

İM yazuḳsuz “günahı olmayan” (s. 620).

*Ammā otuz yitinçi mes’ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim bilgey rāstı barça ŋalāyıḳlar çıḳarlar dünyādan biş türlüg vech öze: ammā kāfir çıḳar, ve ammā münāfıḳ çıḳar, yā mü’min çıḳar **yazuḳsız**, yā mü’min çıḳar yazuḳlı tevbe kılıp, yā mü’min çıkar yazuḳlı tevbesiz (51a/1) kim kim çıḳsa dünyādan*

kāfir bolup, yā münāfıḳ bolup kirürler otġa menggü ḳalurlar ot içinde (50b/5-6-7-8) (s. 175).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV yazuḳsız “suçsuz, günahsız” (s. 911).

*Ger **yazuḳsız** öltürür sin ġam yimen līkin ġamım*

Munçadur kim bolmaġay nā-geh sanga andın yazuḳ (322/6) (s. 268).

DG yazuqsız “unguiltily, innocently” (s. 400).

Tökär sen dambadam callādlar teg
***Yazuqsız** bu mäning qanımnı, sen bil! (133/5) (s. 145).*
*Ey vāy ki hicrān meni öltürdi **yazuqsız**,*
Taġyīr etä bilmän, netäyin, ḥukm-i qażānı (215/5) (s. 228).

LD yazuḳ – sız (s. 710).

*Ḳanımnı töker lebi **yazuḳsız***
Andın niteyin ki sorsa bolmas (811) (s. 89).
***Yazuḳsız** bendedin ger ḳaldı könglüng*
Ḫudāy üçün ṣafā ḳılmas mu sin in (1419) (s. 155).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yazuksuz “günahsız, suçsuz, mâsum” (s. 651).

*Dakı her kim işleye yazuk yaʿnî yalan and, yâ yazuk yaʿnî yarak uğurlamak; andan, ata anun-ıla **yazuksuz**ı: bayık yüklendi buhtânı, dakı yazuğı bellü (4/112) (s. 71).*

yazıχsızlıχ : Günahsızlık

Kütär edi alarnı esliliki bilä yüräkiniŋ kensiniŋ, **yazıχsızlıχ**ı bilä χolunuŋ kensiniŋ yol körgüzür edi alarga (138r)[72] (s. 168).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yazuḳsızlıḳ “masumluk” (s. 720).

*Uluġraḳı Zelīḫa erdi meniŋ yazuḳluġlıḳım **yazuḳsızlıḳ**ım belgülüg bolmaġunça çıḳmasmen (90v/4-5) (s. 126).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazyqsyzlyq “ unschuld, ‘innocencia’ ” (s. 120).

yazılgan : Yazılan (Metinde: “Tanrı’nın buyruğu, buyruklarının yazılı olduğu kutsal kitap”) [= bitik]

Etmä alarga yarġu **yazılgan**dan körä, hörmät budur barça arilärinä anıŋ (210r)[9] (s. 311).

yazov : Yazılan (Metinde: “Tanrı’nın buyruğu, buyruklarının yazılı olduğu kutsal kitap”) [= bitik]

Biy belgirtkäy **yazov** bilä joġovurtka, bu biylärgä, ki boldular anda (149v)[6] (s. 182).

yedir — : Yedirmek, beslemek, rızk vermek

Unuttuŋ Teŋrini, ki **yedir**di seni (58v)[18] (s. 72).

Salgın Biygä χayġuŋnu seniŋ, da ol **yedir**ir seni (69r)[23] (s. 111).

Yedirdi alarnı bolluχundan aşlıχnıŋ, (143r)[17] (s. 174).

Yedirirsen barçasın erkiŋ bilä seniŋ (178v)[28] (s. 216).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yidür — (s. 805).

*Aşıg tatıgıg tegşürmedin .. b(a)ya törüçe **yidür**ser .. anta takı bultukmaz (592/3-4) (s. 314).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yidür — *bk*. yitür — (s. LXXIV) ; yitür — "yedirmek" (s. LXXIV).

*Yaraġlıġ aşıngnı kişige **yitür** (329) (s. 67).*

KB yitür — "yedirmek" (s. 549).

Açın ḳoḍmaz heṛgi̇z ḳamuġ tınlıġıġ

***Yitür**ür içirür tözü sanlıġıġ (B 5) (s. 4).*

*Aḳı bol bağışla içür hem **yitür***

Ḳalı eksüse ur yana erke bir (2052) (s. 222).

KTS yedür — "yedirmek, yemesini sağlamak" (s. 321).

*Bu är ḳoylarını mänim tarığımġa ızdı tarığımnı **yedür**di (39/37) (s. 321).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yėdür — "yedirmek" (s. 722).

*Balta kötrüp tilkü siygen butnı soyġan aç turup, ẹt **yėdür**gen at çıḳarġan ot ö[çürgen İbrahīm] (37v/16) (s. 52).*

Yūsuf aydı: menmen tėmekge uwtanmas musẹn, mundaġ küçüŋ ḳuvvetiŋ bar igeç Yūsufnı börige nelük yėdürdiŋ (104r/2-3) (s. 145).

ME yėdür — "yedirmek" (s. 206).

*Tirig erken ögdi anı **yėdür**di anga ḳạdġunı, azın azın içürdi anga ḳạdġunı (80/2) (s. 46).*

*Boyun südi Tangrı buyruḳınġa ṭaʿām **yėdür**mek tiledi andın, yėgü ḳoldı andın (214/3) (s. 76).*

NF yėdür — “yedirmek” (s. 478).

*Medīne içindeki dervīşlerke ḫabar bėrgil, cümlesinge **yėdür**gil taqı kelgen barġanqa, yaq yawuqqa cümleke bu aşdın taqı etmekdin hēç taqṣīr qılmadın bėrgil! tėdi (29/15-16) (s. 22).*

*Ertesi bardı ol, ḫased qılġan ol dervīşni ėwinge ündedi taqı ṭaʿām qıldı, ol ṭaʿām içinge sarımsaq qattı taqı ol ṭaʿāmnı ol dervīşke **yėdür**di (421/3-4-5) (s. 293).*

TQK yidür — “yedirmek” (s. 187).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jädür — “nakarmić” (s. 56).

GT yidür — “yedirmek” (s. 396).

*Sufra bıraḳtı türli türli niʿmetler tökti yārānlarına oġlınıng şükrānesin **yidür**di (290/4-5-6) (s. 144).*

*İlingde çūn kim eyā ḫôca māl ü niʿmet köp, **yidür** baġışla tileseng saʿādet-i ʿuḳbā (318/6-7) (s. 158).*

İM yidir — “yedirmek” (s. 621) ; yidür — “yedirmek *bkz*. yidir —” (s. 621).

*Tengri Teʿālā sözi: **yid(ür)**ingiz dervişge taḳı faḳīrġa (84a/7) (s. 195).*

*Taḳı kimning kim ḳarın açmaḳı ḳatıġ bolsa ançaġa tigrü kim ʿāciz bolsa ḳūt izlemekden farż ḳılınur her bir kişige kim bilse anı kim angar ṭaʿām **yidür**mek, yā delālet ḳılġay anıng öze ol kişini angar ṭaʿām **yidür**gey (450a/2-3) (s. 440).*

KF yigür — “yedirmek” (s. 1089).

*Ḳażānuŋ edeblerinden birisi daḫı oldur kim ol ḳāḍī ḥüküm idgeni vaḳtın kerekdür kim **yigür**müş olmaġay (136b/42-43-44) (s. 339).*

KK yedir — “yedirmek” (s. 131).

TT yedür — “yedirmek” (s. 156).

TZ yedir — “yedirmek” (s. 283).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yėdir — *bk*. yėdür — (s. 776) ; yėdür — “yedirmek” (s. 776).

*Ol Taŋrı **yėdir**ür özi yėmez (129a/3) (s. 70).*

*Taŋrı ki cemʿī maḫlūḳāta rızḳ vėrür ol kim beni yaratdı ol baŋa hidāyet vėrür daḫı ol kim baŋa **yėdür**ür ve içdürür (397b/1-2) (s. 203).*

*Pes kim ki ṭapmasa iki ay tamām oruç dutsun biri biri ardınca yėtişmedin biri birine pes kimüŋ güci yėtişmese altmış dilenciye yėmek **yėdür**sün (585b/4-5) (s. 296).*

KT yidür— “1. yedirmek; 2. yiyeceğini temin etmek; yardımda bulunmak” (s. 656-657).

*“Tâ hazır olalar, anlarun manfaʿatlarına; dakı añalar Tañrı adın, bilinmiş günler içinde yaʿnî Zi’lhicce’nün onı; anun üzere kim rûzî virdi anlara, dilsüz canavardan yaʿnî deveden, sığırdan, koyundan. Pes yin andan; dakı **yidür**ün katı dirliklüye, yohsula.” (22/28) (s. 268).*

*Dakı kaçan kim eyidildi anlara: “Nafaka eylen andan kim rûzî virdi size Tañrı”, eyitti anlar kim kâfır oldılar, anlara kim îman getürdiler: “Ay, **yidür**elüm mi ana kim, eger dilese-di Tañrı, **yidür**e-di? …” (36/47) (s. 359).*

yedirüçi : Yedirici, yediren, nimet veren (= Allah'ın "Er-Rahmân", "Er-Rezzâk" sıfatları)

Boyumuz bizim tözsün Eyämizgä, zerä boluşuçı da **yedirüçi**dir bizni (49v)[20] (s. 60).

yöpsün — : Tasvip / kabul etmek, razı olmak; yapılmasını buyurmak

Yöpsünüŋüz ögütün anıŋ, ki öçäşlänmägäy Biy (2v)[12] (s. 5).

Biy χoltχamnı menim **yöpsün**dü (6r)[10] (s. 8/9).

Yeberdi biyikliktän da **yöpsün**dü meni, **yöpsün**dü meni suvnuŋ köplüχündän (21r)[17] (s. 26).

Oŋuŋ seniŋ **yöpsün**dü meni, (22v)[36] (s. 28).

Yebergäy saŋa Biy boluşluχ arilikindän kensiniŋ, Siondan da **yöpsün**gäy seni (28v)[3] (s. 36).

Atam da anam saldılar meni, da Biyim **yöpsün**di meni (40r)[10] (s. 50).

Biyiklätirmen seni, Biy, ki **yöpsün**düŋ meni, (42r)[2] (s. 52).

Yaydı χanatların kensiniŋ, da **yöpsün**dü anı, (57v)[11] (s. 70).

Könülüküŋ här sahat **yöpsün**ür meni (66v)[12] (s. 82).

Yoχsa meni zadasızlıχ üçün menim **yöpsün**düŋ, (68v)[13] (s. 84).

Yöpsündüχ Asduac yarlı[ġa]maχınŋı içinä joġovurtuŋnuŋ seniŋ (78r)[10] (s. 96).

Evet tek Asduac χutχargay boyumnu χolundan tamuχnuŋ, ne sahat **yöpsün**sälär meni (80r)[16] (s. 98).

Xaytıp **yöpsün**gäylär uyat boylarına kensiläriniŋ (91r)[29] (s. 112).

Y**öpsün**gäylär alar öktämliklärindän kensiläriniŋ (97v)[13] (s. 120).

Meni **yöpsün**dü oŋuŋ seniŋ, (102v)[9] (s. 126).

San, kimläri taŋladıŋ da **yöpsün**düŋ, (104r)[5] (s. 128).

Teŋri **yöpsün**sün meni (114v)[30] (s. 140).

Haybatıŋ bilä seniŋ **yöpsün**düŋ meni (124v)[24] (s. 152).

Taŋladı Tawit‘ χulun kensiniŋ da **yöpsün**dü anı kütövündän χoylarnıŋ, 71 soŋǧugi toǧunçtan **yöpsün**di anı (138r)[70] (s. 168).

Salganda seskändim da boldum yuvuχ yıχılmaχka, da Biy **yöpsün**di meni (205r)[13] (s. 248).

Yöpsün χuluŋnu seniŋ yaχşılıχka, (217r)[122] (s. 260).

Biy saχlagay seni, da Biy **yöpsün**gäy, da ne ay keçä (225v)[5] (s. 270).

Hälbät, anda da χoluŋ seniŋ **yöpsün**gäy meni (240r)[10] (s. 288).

Tullarnı **yöpsün**ür Biy, (251r)[9] (s. 300).

yöpsönövlü / yöpsünövlü : Tasvip / kabul edilen, razı olunan; emreden, buyuran; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın “El-Hakem” sıfatı)

Teŋri boluşuçım menim, da men umsanırmen aŋar, işançım menim, yaraǧ χutχarılmaχımna, **yöpsönövlü** menim (19v)[3] (s. 24).

Bunuŋ üçün alǧışta bolgaylar alnıŋa seniŋ barça arilär **yöpsünövlü** sahatta (46v)[6] (s. 58).

Ayttım Teŋrigä: **yöpsünövlü**msen nek saldıŋ meni, (70r)[10] (s. 86).

Yöpsünövlüdir Teŋrisi Jagopnuŋ (76r)[8] (s. 94).

Biy **yöp**(87v)**sünövlü** canıma menim (87r)[6] (s. 106).

Men alǧışta edim alnıŋa, Biy, **yöpsünövlü** zamanada (113r)[14] (s. 140).

Yöpsünövlüsen bizim, baχ Teŋri, da baχ yüzünä pomazaneciŋniŋ seniŋ (146r)[10] (s. 178).

Ol sarnagay maŋa: “Atam menim sen, Teŋri **yöpsünövlü** χutχarılmaχımdan menim.” (154r)[27] (s. 186).

Aytkay Eyämizgä: “**Yöpsünövlü**msen, umsam menim Asduac, da men umsanırmen saŋa.” (160r)[2] (s. 194).

yöpsünövlü bol — : Tasvip / kabul edilen olmak, razı olunan olmak; emreden / buyuran olmak

Yöpsünövlü bolgay, neçik yaġmur, avazım menim, (42v)[2] (s. 69).

Canlarımıznıŋ muşχulluχu bilä **yöpsünövlü bol**ıyıχ biz, … [40] Bu türlü **yöpsünövlü bol**sun χurbanımız bizim bu kün alnıŋa seniŋ, (204v)[39] (s. 313).

yöpsünövlü et — : Tasvip/kabul edilen etmek, razı olunan etmek; emreden/buyuran etmek

Biy atıŋnı / niyätiŋni seniŋ **yöpsünövlü et**käy (28v / 23r)[4] (s. 36/37).

yöpsünövüçi : Yapılmasını buyuran, emreden; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın “El-Hakem” sıfatı)

Men çırım ettim da yuχladım, oyandım, da Biy **yöpsünövüçi**m menim dir (3r)[6] (s. 5).

yöpsünüçi : Yapılmasını buyuran, emreden; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın “El-Hakem” sıfatı)

Eχodus 15: 1 – 18: [1] Atlıların da (24v) atların saldı teŋizgä boluşuçı da **yöpsünüçi**m menim Biy (24r) (s. 30).

Övi Israjelniŋ umsandı Biygä, boluşuçı da **yöpsünüçi**dir alarga (202r)[17/9] (s. 244).

SONUÇ

Batı Ukrayna (Polonya)'da XVI – XVII. yüzyıllarda meydana getirilmiş Ermeni harfli Kıpçakça yazma eserler, tarihî Kıpçak yazı dilini temsil etmesinin yanı sıra, din ve hukuk terminolojisi bakımından da dikkate şayandır. Bu belgelerin en parlak dönemi olan XVI. yüzyılda (1575) yazılmış *Armenian-Oypchaq Psalter*, Kıpçak yazı diline ait önemli bir dinî belgedir. Bu bakımdan *Armenian-Oypchaq Psalter,* alanı temsil eden orijinal bir metin olarak din ve hukuk terminolojisi üzerinde yapılacak tarihî – karşılaştırmalı filolojik çalışmalara ışık tutacak niteliktedir.

Biz de çalışmamızda *Armenian-Oypchaq Psalter*'daki dinî terminoljiyi Orhun Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine kadar olan tarihî süreçte karşılaştırmalı olarak ele aldık. Terimleri, Kıpçak Türkçesi döneminden önce veya bu dönemde dinî hüviyet kazanması bakımından sınıflandırdık. *Armenian-Oypchaq Psalter*'da yer alan kimi terimlere ise Türk dilinin tarihî dönemlerinde yazılmış eserlerden hiçbirinde rastlayamadık. Çalışmamızın bu son bölümünde, terimleri bu sınıflandırma ışığında listelenmiş olarak sunuyoruz. Burada verdiğimiz şekiller, kelimelerin *Armenian-Oypchaq Psalter*'daki şekilleridir. İncelemede, kelimelerin çekimli şekillerinin ayrı birer kelime olarak ele alındığını, bazı eserlerdeki gibi kelime kök veya gövdesinin altında o kelimenin çekimli hâli olarak verilmediğini burada belirtmek gerekir.

1. Kıpçak Türkçesi Döneminden Önce Dinî Anlamda Kullanılan Kelimeler

Bu kelimeler, Kıpçak Türkçesi döneminden önceki tarihî dönemlerde çeşitli metinlerde dinî hüviyet kazanmış kelimelerdir:

adam oğlanlar / adam oğlanları / adam oğlu / adamnıŋ oğlanları / adamnıŋ oğlu		
alğış	alğış ber —	ant
ant iç —	arınmaχ	arıt —
ari	ari bol —	Ari Can
arilik	azmaχlıχ	bağışla —
bitik	buyruχ	buyur —
egirlik	egri	erk
eşik	Eyä	χarga —
χarğış	χorχ —	χorχkan
χorχmaχ	χorχu	χorχulu
χul	χutχargan	iglik / igilik
inan —	iş	kirlik
köni / könü	köni bol —	könül —
könülük	könüsüz	könüsüzlük
küçlü	küydür —	meŋi
meŋilik	oŋ	oŋ χol
öç	ög —	ögmäχ
ögüt	öl —	öldür —
öldürmäχlıχ	ölgän	ölü
ölüm	öv	sına —
tanıχlıχ	tapun —	tapunma / tapunmaχ
tapunmaχlıχ	Teŋri	tınıχ
tirgiz —	tiri	tiril —
tirilmäχ	tirlik	toğmaχ
toğmalı	toğur —	töre
tüz	ulu	ulu bol —
ululat —	ululuχ	uyal —
uyat	uyatlı bol —	yaχşı
yaχşılıχ	yalbar —	yalğan
yalğan bol —	yalğan sözlä —	yaman

yamanlıχ	yanȷıl —	yanȷılmaχ
yarat —	yaratılgan	yaratkan
yaratuçı	yarġu	yarġuçı
yarıχ	yarıχlı	yarlıġa —
yarlıġamaχ	yarlıġavuçı / yarlıġovuçı	yarlılıχ
yazıχ	yazıχlan —	yazıχlı
yazıχlı bol —	yazıχsız	yazıχsızlıχ
yedir —		

Yukarıda listesini verdiğimiz terimlerden *χutχargan* "kurtaran (Tanrı)" terimine, *Armenian-Oypchaq Psalter* dışında sadece *An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish* adlı Kur'an tercümesinde *ḳurtarġan* "kurtaran" ve *ḳutġarġan* "kurtaran" biçimlerinde rastlamaktayız. Ancak kütüphanelerin şartları dolayısıyla eserden örneklere yer veremediğimiz için bu terimin eserde dinî hüviyette kullanılıp kullanılmadığı konusunda bir fikir sahibi olamadık. Eserin Kur'an tercümesi olduğu dikkate alınırsa dini hüviyette kullanıldığı muhtemeldir. Ayrıca, *Kutadgu Bilig*'in vermiş olduğumuz ikinci örneğinde geçen *ölüg* kelimesinin "gönlün ölü olması" şeklinde mecaz anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında, *yaratkan* terimi, *Armenian-Oypchaq Psalter*'da "Allah'ın yarattıkları" anlamında kullanılırken diğer eserlerin tamamında "yaratan, yaratıcı" anlamlarında kullanıldığı dikkat çekicidir.

2. Kıpçak Türkçesi Döneminde Dinî Anlam Kazanmış Kelimeler

a. Sadece Armenian-Qypchaq Psalter ve Codex Cumanicus'ta Yer Alan Kelimeler

Burada sıraladığımız kelimeler, Sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da ve *Codex Cumanicus*'ta yer alıp Kıpçak Türkçesi dönemi dâhil diğer tarihî dönem metinlerinin hiçbirinde yer almayan kelimelerdir. Ancak çalışmamız *Armenian-Qypchaq Psalter*'la sınırlandırıldığından diğer Ermeni harfli Kıpçak

Türkçesiyle yazılmış metinleri incelemeye tâbi tutmadık. İncelendiği takdirde bu kelimelerin bu metinlerde de yer alması muhtemeldir:

abra —	alġışla —	alġışlı
aruv	aruvluχ	χarġışlı
öç aluçı	tas bolmaχ	tözmäχ
tözümlük	yaman et —	yamansız

b. Kıpçak Türkçesinden Önceki Dönemlere Ait Eserlerde Yer Almayan Kelimeler

Aşağıda listelediğimiz kelimeler, Kıpçak Türkçesi döneminden önceki tarihî metinlerinde -taradığımız metinler dâhilinde- yer almayan, Memlûk sahası da dâhil olmak üzere Kıpçak Türkçesi döneminden itibaren karşımıza çıkan kelimelerdir. Kelimelerin, bu dönemde dinî hüviyette kullanılan örneklerinin yanı sıra dinî hüviyette kullanılmayan örnekleri de mevcuttur:

beslä —	χorχuçı	χulluχ / χuluχ et —
χutχaruçı	kökkä çıχ —	tas bol —
tirgizüçi	tiri bol —	toġru bol —
yarġula —	yarġu yar —	

c. Sadece Armenian-Qypchaq Psalter'da Dinî Hüviyette Kullanılan Kelimeler

Buradaki kelimeler, taradığımız metinlerden (*Armenian-Qypchaq Psalter* dışındaki diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerin çalışmamıza dâhil edilmediğini söylemiştik.) Kıpçak Türkçesi dönemi dâhil hiçbir metinde dinî hüviyet kazanmamış, sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da dinî hüviyet kazanmış kelimelerdir:

Biy	boy	χan
Oğul	otaχ	

d. Diğer Kelimeler

Aşağıdaki tabloda yer alan kelimeler ise Kıpçak Türkçesi döneminden önce -taradığımız metinler dâhilinde- çeşitli tarihî metinlerde geçen; ancak dinî anlam kazanmamış, Memlûk sahası da dâhil olmak üzere Kıpçak Türkçesi döneminden itibaren dinî hüviyette görmeye başladığımız diğer kelimelerdir:

Ata	biyik	boluş —
boluş	boşat —	buyruχ et —
χan töküçi	köydürmäχ / küydürmäχ	küçlü bol —
küt —	ögütlä —	ögütlämäχ
ögütlän —	sap —	semir —
semiz bol —	semizlik	tergä —
tın —	tındır —	toğru / doğru
toğruluχ	töräsiz	töräsizlik
töv —	töz —	yaŋılgan
yarıχ et —		

Yukarıda sıraladığımız terimlerden *Ata* terimi, yalnızca *Armenian-Qypchaq Psalter* ve *Codex Cumanicus*'ta dinî hüviyet kazanmıştır; *χan töküçi* terimine ise Türk dilinin tarihî lehçelerinden sadece Çağatay Döneminde *Gadai Divanı*nda rastlanmıştır. Burada da sevgilinin gözünün, gamzesinin kan dökücü oluşundan bahsedilirken mecazi bir anlam kazandığını görmekteyiz.

3. Armenian-Qypchaq Psalter Dışında Başka Hiçbir Metinde Geçmeyen Kelimeler

Bazı kelimeler, tarihî dönemlerin tamamında taradığımız eserlerden hiçbirinde yer almamış, sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da yer almış ve dinî hüviyette kullanılmıştır. Diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerin çalışmamız kapsamında olmadığını, dolayısıyla bu metinlerde de bu kelimelerin geçmesinin muhtemel olduğunu tekrar belirtmek isteriz.

abravuçı / abrovuçı	Adam ata	alğış et —
alğışka tur —	alğışlamaχ	alğışlan —
ant et —	arıtılgan	arıtuçı bol —
ari et —	artar	artarlan —
artarlıχ	aruv bol —	aruv et —
aruvlat —	biyiklängän	biyiklätüçi
biyiktägi	bolluχ	boluş ber —
boluşluχ	boluşuçi / boluşuçu	boluşuçı bol —
boşatlıχ	boşatlıχ bol —	boşatuçı bol —
bular —	bulart —	buyruχ ber —
buyruχçı	buyruχçılıχ	eçki sun —
egirlik etüçi	eyälik et —	χanlıχ et —
χulluχ etmä	χulluχ etmäχ	inir vaχtı
könü et —	könülük et —	könüsüzlük et —
kütül —	küyül —	menjilik bol —
menjilik et —	menji menjilik	öç izdävüçi
öç saχla —	ögövlü	ögövlük
ögülmäχ	ögüz sun —	semizlängän

sınalmaχ	sınamaχlıχ	soŋǧugi/soŋǧudagi zaman
suçlu çıχ —	suçlu et —	suçsuzluχ
tapunmaχ et —	tas bolmaχlıχ	tas et —
tas etmä	tirgizmä	tirgizmä bol —
tirilmä	tirlik etüçi	toǧru et —
toǧrulan —	toǧrulat —	toǧrusuz
toǧunç	toχtatuçı	törä bilüçi
töräçi	töräsizlän —	tözdür —
ulu et —	uyat et —	uyatla —
uyatlı et —	uzun esli	yaχşı et —
yaχşı etüçi	yaχşı klävüçı	yalǧan et —
yalǧan χal —	yalǧanlıχ	yalǧan Teŋrilär
yaman etüçi	yaman işçi	yaman sağışla —
yapuχ	yapuχ et —	yapuχluχ
yarǧu bol —	yarǧu et —	yarǧulan —
yarıχ ber —	yarıχ berüçi	yarıχlı bol —
yarıχlı et —	yarıχ saç —	yarlılat —
yat Teŋri	yazıχ et —	yazıχ χılınmaχ
yazılgan	yazov	yöpsün —
yöpsönövlü/yöpsünövlü	yöpsünövlü bol —	yöpsünövlü et —
yöpsünövüçi	yöpsünüçi	

Burada sıraladığımız terimlerden *Adam ata*, diğer metinlerde *adam* ve *ata* olarak ayrı kelimeler şeklinde geçmekte, bu şekliyle sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da yer almaktadır.

Çalışmamızda incelediğimiz kelimelere sayıca bakacak olursak sonuç, şu şekildedir:

Kıpçak Türkçesi döneminden önce dinî anlam kazanmış kelime sayısı: **110**

Kıpçak Türkçesi döneminde dinî anlam kazanmış kelime sayısı: **56**

Armenian-Qypchaq Psalter dışında başka hiçbir metinde geçmeyen kelime sayısı: **113**

Toplam kelime sayısı: **279**

KAYNAKLAR

AGAR, Mehmet Emin, *Kitabu Fi'l – Fıkh Bi – Lisani't Türki (İnceleme – Metin– Sözlük)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1989.

ARAT, Reşid Rahmeti, *Kutadgu Bilig I (Metin)*, TDK Yayınları, Ankara, 1979.

---------, *Kutadgu Bilig II (Tercüme)*, TTK Basımevi, Ankara, 1959.

---------, *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, TKAE Yayınları, Ankara, 1979.

---------, *Atabetü'l – Hakayık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi (2. Baskı), Ankara, 1992.

ATA, Aysu, *Ḳıṣaṣü'l – Enbiyā II (Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

---------, *Nehcü'l – Ferādīs III (Dizin – Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

ATALAY, Besim, *Ettuhfet – üz – Zekiyye Fil – Lugat – it – Türkiyye*, İstanbul, 1945.

---------, *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.

---------, *Dîvânü Lûgati't- Türk Tercümesi (I – II – III)*, TTK Basımevi, Ankara, 1985.

---------, *Dîvânü Lûgati't- Türk Dizini "Endeks"*, TTK Basımevi, Ankara, 1986.

BATTAL, Abdullah, *İbnü – Mühennâ Lûgati*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema, *Üç İtigsizler*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

BOROVKOV, A. K., *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. – XIII. Yüzyıllar)*, TDK Yayınları, Ankara, 2002.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Kitâb al – İdrâk li – lisân al – Atrâk (Abû – Hayyâm)*, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.

CHIRLI, Nadejda, *Algış Bitigi: Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı (An Armeno Kipchak Prayer Book)*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Hollanda, 2005.

--------- Ermeni Kıpçakçasının Söz Varlığındaki Slavca Kelimeler Üzerine, *Çukurova Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2005, Cilt: 14 (1), ss.137-152.

ECKMANN, János, *Middle Turkic Glosses of The Rylands Interlinear Koran Translation*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

---------, *The Dīvān of Gadā'ī*, Indiana University Press, Bloomington, 1971.

ERASLAN, Kemal, *Mevlāna Sekkākī Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları (İkinci Baskı), Ankara, 2005.

GARKAVETS, Alexander; KHURSHUDIAN, Eduard, *Armenian – Qypchaq Psalter*, Desht-i Qypchaq, Almaty, 2001.

GOLDEN, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş (Çeviren: Osman Karatay)*, KaraM Araştırma ve Yayıncılık, Ankara, 2002.

GRONBECH, K., *Subsidia – Volumen I – Komanisches Wörterbuch – Türkischer Wörtindeks zu Codex Cumanicus*, Einar Munksgaard, Kopenhagen, 1942.

HAMILTON, James Russell, *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

KARAAĞAÇ, Günay, *Lutfî Divanı (Giriş – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Gülistan Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara, 1989.

---------, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KARASOY, Yakup, *Şiban Han Divanı (İnceleme – Metin – Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

KASAPOĞLU, ÇENGEL, Hülya, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış *Töre* Bitigi ve Bu Eserdeki *Töre,* Yargı, Bitik Terimleri Üzerine, *Gazi Türkiyat*

– *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Güz 2007/1, ss. 77 – 96.

KAYA, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KAYA, Türkay, *Ali Şir Nevâyî — Bedâyi'u'l – Vasaṭ (İnceleme – Metin – Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, Ankara, 1988.

KAYAYERLİ, Müjdat; CİLACI, Osman, *Wörterbuch Für Die Theologie – Dinî Terimler Sözlüğü (Almanca – Türkçe, Türkçe – Almanca)*, Nur Basımevi, Konya, 1986.

KÖK, Abdullah*, Karahanlı Türkçesi Satır – Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v – 235v / 2) (Giriş – İnceleme – Metin – Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2004.

KÖKTEKİN, Kazım, *Yusuf Emiri Divanı (Giriş – İnceleme – Tenkitli Metin – Sözlük – Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2007.

KURAT, Akdes Nimet, *IV – XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

KÜÇÜK, Murat, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme – Metin – Dizin)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2001.

MAGAZANIK, D. A.; MİHAYLOV, M. C., *Russko – Turetskiy Slovar*, Ogiz – Gosudarstvennoe İzdatelstvo İnostrannıh i Natsionalnıh Slovarey, Moskva, 1943.

ÖZYETKİN, A. Melek, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

PRİTSAK, Omeljan, Ermeni Kıpçakçası. *Tarihî Türk Şiveleri*, Hazırlayan: Mehmet AKALIN, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları., Ankara, 1988, ss. 131 – 140.

RADLOFF, Wilhelm, *Uigurische Sprachdenkmäler*, Biblio Verlag, Osnabrück, 1972.

SAĞOL, Gülden, *An Inter – Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish – Introduction, Tet, Glossary and Facsimile (Old Turkish and Persian Inter – Linear Qur'an Translation III – Part II: Glossary)*, Harvard University, 1995.

ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ, *Lûgat – i Çağatay ve Türk – i Osmanî*, İstanbul, 1298.

TEKİN, Şinasi, *Uygurca Metinler II. (Maytrısimit)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları – Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.

TEKİN, Talat, *Irk Bitig – Eski Uygurca Fal Kitabı*, Öncü Kitap, Ankara, 2004.

---------, *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları (2. Baskı), Ankara, 2006.

TOPALOĞLU, Ahmet, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış << Satır – Arası >> Kur'an Tercümesi – Muhammed Bin Hamza (1. Cilt: Giriş – Metin , 2. Cilt: Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.

TOPARLI, Recep, *Kitâb - ı Mukaddime - i Ebu'l – Leysi's – Semerkandi (Transkripsiyonlu Metin – İndeks – Orijinal Metin)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1987.

---------, *İrşâdü'l – Mülûk Ve's – Selâtîn*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.

TOPARLI, Recep; ÇÖGENLİ, M. Sadi; YANIK, Nevzat H., *El – Kavânînü'l – Külliyye li – Zabti'l – Lügati't – Türkiyye*, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

---------, *Kitâb–ı Mecmû–ı Tercümân–ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, TDK Yayınları, Ankara, 2000.

TOPARLI, Recep; VURAL Hanifi; KARAATLI, Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

TOPARLI, Recep; ARGUNŞAH, Mustafa, *Mu'înü'l – Mürîd*, TDK Yayınları, Ankara, 2008.

TRYJARSKİ, E., *Dictionnaire Arméno-Kiptchak D'après Trois Manuscrits Des Collections Viennoise (4 Cilt)*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşova, 1968 – 1972.

YAMADA, Nobuo, *Sammlung Uigurischer Kontrakte*, Osaka University Press, 1993.

YÜCE, Nuri, *Mukaddimetü'l – Edeb*, TDK Yayınları, Ankara, 1993.

YÜCEL, Bilal; *Bâbür Dîvânı (Gramer – Metin – Sözlük – Tıpkıbasım) – Zahirüddin Muhammed*; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

ZAJĄCZKOWSKI, Ananiasz, *Bulġat al – Muştāq fī Luġat at – Turk Wa – l – Qıfçāq*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1958.

http://198.62.75.1/www1/pater/source/armeno-qypchaq.html

www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/**dini**kavramlar.asp*?*

http://kitap.ihlas.net.tr/cgi-bin/cgi.exe/dnszlk

ÖZET

KARAKAYA, Merve

Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

Bu çalışmada öncelikle Kıpçak sözünün teşekkülünden başlanarak çalışmamıza ışık tutması bakımından Kıpçakların tarihinden, Ermenilerin Kıpçaklarla münasebetinden, ayrıca Kıpçak Türkçesi ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinden bahsedildikten sonra çalışmamızın temel kaynağı ve XVI. yüzyılda Batı Ukrayna'da (Lviv, Kamenets – Podolsk) yazılmış anonim bir eser olan *Armenian – Qypchaq Psalter* adlı eser genel özellikleri ve ses, biçim, sentaks bakımından tanıtılmıştır. Asıl çalışma ise eserde yer alan Türkçe dinî terminolojiyi, bu terimlerin metindeki örneklerini ve tarihî lehçelerdeki biçim ve anlamlarını içermektedir. Bu şekilde eserde yer alan dinî terimlerin tarihî süreç içerisinde aldığı biçim ve kazandığı anlam özelliklerine dikkat çekilmiştir. Bu terimlerin daha ziyade dinî eserlerde ve özellikle Kur'an tercümelerinde dinî hüviyet kazandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

1. Kıpçak Türkçesi
2. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi
3. Armenian – Oypchaq Psalter
4. Dinî terminoloji
5. Tarihî Türk lehçeleri

ABSTRACT

KARAKAYA, Merve

Religious Terminology in Historical Qypchaq Texts

M. A. Thesis

Ankara, 2010

In this thesis, the basic source of this work's anonymous *Armenian – Qypchaq Psalter*, starting with the texture of the word Qypchaq and continuing with Qypchaq history, relationships between Armenians and Qypchaqs and also Qypchaq Turkish with Armenian letters, is introduced. The basics of this work cover Turkish religious terminology that takes place in the text and examples of these terms found in the text and formats and meanings found in the historical dialects. By doing this, the attention is taken to the changed format and meaning of these religious terms through history. It has been seen that these terms gain independency in religious works and especially in translations of Quran.

Key Words

1. Oypchaq Turkish
2. Armeno – Qypchaq
3. Armenian – Oypchaq Psalter
4. Religious terminology
5. Historical Turkish languages